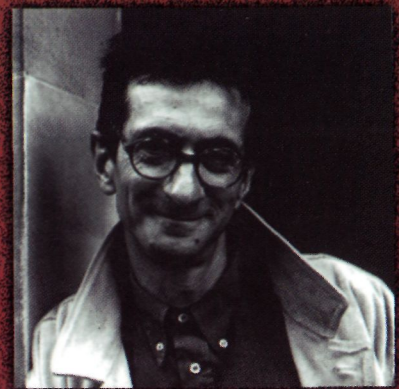

ΜΑΟΥΡΙΤΣΙΟ
ΜΑΤΖΑΝΙ

Ο Ματζάνι είναι ένας αξιαγάπητα εκκεντρικός τύπος. Γράφει ιστοριούλες του λεπτού και τις αφήνει στους τηλεφωνητές των φίλων του. Στη ζωή του έχει κάνει τα πάντα, ενώ στο χώρο της λογοτεχνίας μπήκε από μια πορτούλα υπηρεσίας το '87, παίρνοντας μέρος στο διαγωνισμό του εβδομαδιαίου περιοδικού *L'Espresso*, όπου κέρδισε το πρώτο βραβείο.

Γεννήθηκε το '51 στο Καστελνουόβο Μάγκρα, γη αναρχικών και λατόμων. Ο ίδιος είναι ανιψιός αναρχικών: στα δεκαοχτώ του γράφτηκε σε αναρχική οργάνωση και διάβαζε τη *Nuova Umanita*.

Αναγνώστης αδηφάγος, κουβαλώντας τη στάμπα του 18ου αι., ο Ματζάνι διαθέτει μια εκλεκτικιστική βιογραφία: δάσκαλος για τυφλούς, κηδεμόνας ενός απροσάρμοστου παιδιού, βιομηχανικός φωτογράφος, οπτικοακουστικός πει-

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Αναρχικοί και ονειροπόλοι

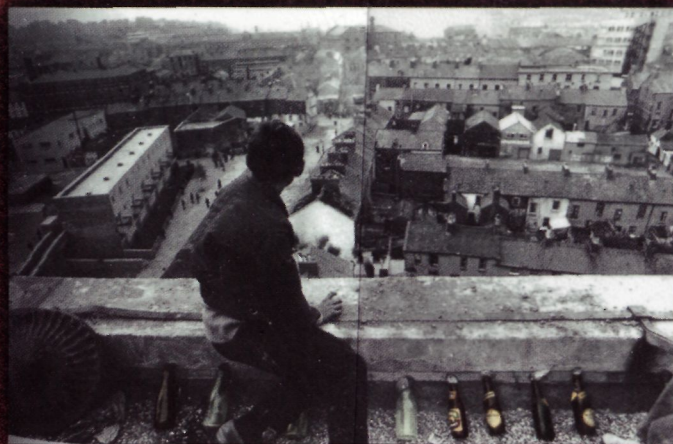
ΒΡΑΒΕΙΟ CAMPIELLO 1995

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

→
ραματιστής, κινηματογραφικός μοντέρ, παραγωγός διαφήμισης, δημοτικός υπάλληλος, επίσης αναπληρωτής υπεύθυνος για τον πολιτισμό, σύμβουλος της βιομηχανικής οικοδομικής ένωσης, ηλεκτρονικός γραφίστας, βιντεοοπερατέρ σε γάμους.

Τώρα, στα 48 του, ο Μαουρίτσιο Ματζάνι μένει σ' ένα τεράστιο άδειο σπίτι, σκαρφαλωμένο πάνω από την πόλη Λα Σπέτσια. Ζει απ' τη δουλειά του, γράφει διαφημίσεις και δημοσιογραφεί.

Με το *Αναρχικοί και ονειροπόλοι* κέρδισε το βραβείο Βιαρέτζο και το εξαιρετικής σημασίας βραβείο Καμπιέλο. Θεωρείται ένας από τους πιο ενδιαφέροντες συγγραφείς της νέας γενιάς.

«Γιατί μοιάζουν ο Θεός και η αναρχία; Γιατί κι οι δυο ζητούν απ' τον άνθρωπο να γίνει καλύτερος.»

Lucia Compagnino. IL SECOLO XIX

«Ιστορίες έρωτα, αναρχίας, ανυποταξίας και περιπλανήσεων ανά τον κόσμο.»

Laura Lepri. IL MATTINO DI PADOVA

«Είναι ένα ιδεολογικό μυθιστόρημα ή, με τα λόγια του συγγραφέα: "απόδοση τιμής στην ψυχή και στις ρίζες της αναρχικής αντι-ιδεολογίας. Της τόσο αγαπημένης θείας αναρχίας".»

Federico Ricci. IL TIRRENO

«Κινείται στις υψηλές μεταφυσικές και θεωρητικές σφαίρες του τετράπλευρου Θεός-αναρχία-ποίηση-μυθιστόρημα μ' έντονη γλώσσα σπιτίσια, που μοσκοβολάει σαν το ψωμί από το φούρνο του πατέρα του Σαβέριο, που κάποτε ανήκε στους Ουγγκαρέτι.»

Michele Treccia. LA GAZZETTA DEL MEZZOGIORNO

Σύνθεση εξωφύλλου:
Κώστας και Μαρίνα
Μποσταντζόγλου

ΜΑΟΥΡΙΤΣΙΟ ΜΑΤΖΑΝΙ

ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ
ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΟΠΟΛΟΙ

ΜΑΟΥΡΙΤΣΙΟ ΜΑΤΖΑΝΙ

ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ
ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΟΠΟΛΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΛΙΚΗ ΚΑΡΥΩΤΗ

ΚΕΔΡΟΣ

Στον Φράνκο Φ.

ISBN 960-04-1674-5

Τίτλος πρωτοτύπου:
Maurizio Maggiani, «Il coraggio del pettirosso»

© Giangiacomo Feltrinelli Editore Milano
Prima edizione «I Narratori» marzo 1995
© Για την έκδοση στα ελληνικά, Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2000
www.kedros.gr
e-mail: kedros@otenet.gr

Αγαπώ τις ώρες μου αυτές της παραίσθησης και...
Και τις ώρες μου της περιπλάνησης, του κατά
φантаσία διωκόμενου σε φυγή προς μια γη
ταμένη.

Τζ. Ουγκαρέτι

«Διατί καταδυναστεύετε τον λαόν μου και
καταθλίβετε τα πρόσωπα των πτωχών;»

ΗΣΑΙΑΣ 3,15

«...Ένας κοκκινολαίμης μαχητής...»

Φ. Ντε Αντρέ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ

για το ρόλο του Τζ. Ουγγαρέτι

στο *Αναρχικοί και Ονειροπόλοι* του Μ. Ματζάνι

Ο Τζουζέπε Ουγγαρέτι, δεσπόζουσα φυσιογνωμία στα ιταλικά γράμματα, ερμητικός ποιητής και νομπελίστας, αποτελεί κινητήριο μοχλό τόσο για την εξέλιξη της πλοκής του μυθιστορήματος όσο και για την κατανόησή της απ' την πλευρά του αναγνώστη. Αναφορές στον ίδιο, στην προσωπικότητά του και στο έργο του, ακόμα και με παραθέσεις αυτούσιων στίχων και ποιημάτων, συναντάμε συχνά μέσα στο κείμενο. Για το λόγο αυτό θεώρησα απαραίτητο να παραθέσω κάποια στοιχεία για τον μεγάλο αυτό Ιταλό ποιητή.

Ο Τζουζέπε Ουγγαρέτι γεννήθηκε το 1888 στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου σπούδασε και παρέμεινε μέχρι την ηλικία των είκοσι τεσσάρων χρόνων. Συνέχισε τις σπουδές του στη Γαλλία, γνώρισε την παρισινή πνευματική πρωτοπορία και συνδέθηκε φιλικά με τον Απολιναίρ. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος – ο Ουγγαρέτι συμμετείχε ως απλός στρατιώτης – άφησε το στίγμα του τόσο στην προσωπικότητα όσο και στη

δουλειά του ποιητή. Ακολούθησε μια περίοδος στη Ρώμη, όπου ολοκλήρωσε τις σπουδές του πάνω στους κλασικούς Ιταλούς και ταυτόχρονα προσέγγισε τους μεγάλους συγγραφείς του 17ου αιώνα, από τον Σαίξπηρ ως τον Ρακίνα και τον Γκόνγκορα, τους οποίους στη συνέχεια μετέφρασε. Για οικονομικούς λόγους αποδέχτηκε την έδρα της Ιταλικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο του Σάο Πάολο στη Βραζιλία. Το 1943 επέστρεψε στην Ιταλία όπου και πέθανε το 1970.

Στην αρχή του μυθιστορήματος του Μαυρίτσιο Ματζάνι ο νεαρός Πασκάλ αναφέρεται στην εμμονή αρχαιολόγων αλλά και αρχαιοκάπηλων για το περίφημο θαμμένο λιμάνι που φέρεται ότι υπάρχει στην Αλεξάνδρεια και παραδέχεται ότι ούτε ο ίδιος έχει καταφέρει ν' αποδεχτεί το αδιαμφισβήτητο όμως γεγονός ότι πρόκειται για θρύλο: «Αργά ή γρήγορα όλο και σε κάποιον θα 'ταν γραφτό να αντικρίσει το θαμμένο λιμάνι». «Θαμμένο λιμάνι» είναι ο τίτλος του βιβλίου που καιρό μετά την εξαφάνιση του πατέρα του βρίσκει ο Πασκάλ σ' ένα από τα συρτάρια του πάγκου στο φούρνο. «Θαμμένο λιμάνι» είναι ο τίτλος της πρώτης συλλογής του Τζ. Ουγγκαρέτι που δημοσιεύτηκε το 1916 στο Ούντινε, όπου διαφαίνεται καθαρά η ροπή του ποιητή προς το παράλογο, τις ακροάσεις ενός βαθύτερου εγώ που βρίσκεται θαμμένο σε καθέναν από μας.

Στη συζήτησή του με τον τυπογράφο Ρούμπεν, ο Πασκάλ αναφέρει ότι οι λέξεις στα ποιήματα του Ουγγκαρέτι του προκαλούν αμηχανία και αναστάτωση ψυχής. Φοβάται ότι έχουν τη δύναμη να τον παρασύρουν. «Το να βρεις μια λέξη σημαίνει να διεισδύσεις στη σκοτεινή άβυσσο του εγώ. Κι η λέξη πρέπει να αγγίζει τα μυστηριώδη βάθη της ύπαρξης», παρατηρεί κάπου ο ποιητής: «φτάνει εδώ ο ποιητής — κι ύστερα επιστρέφει στο φως με τα τραγούδια του».

Αλίχη Καρυώτη

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΕΡΗΜΟΥ

Ονομάζομαι Σαβέριο και διηγούμαι αυτή την ιστορία ύστερα από επιθυμία του δόκτορα Μοντριάν.

Δύσκολο να καταλάβει κανείς αν πρόκειται για κάτι ενδιαφέρον, δύσκολο να μαντέψει αν αυτό που γράφω θα βγει ποτέ από δω μέσα' γι' αυτό θα απευθύνομαι στο δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο, σε ένα απίθανο ακροατήριο. Θα λέω: «Τώρα ακούστε αυτό» ή «εσείς θ' αναρωτιέστε...» και ωστόσο θα με τρώει η αμφιβολία ότι εσείς δεν θα υπάρχουντε. Το να μιλάω έτσι με βοηθάει, αυτό είναι όλο' μου κρατάει συντροφιά, κι ένας Θεός ξέρει πόσο το έχω ανάγκη. Άλλωστε, είναι ένας τρόπος συμπεριφοράς στον οποίο είμαι κατά κάποιον τρόπο συνηθισμένος.

Μου αρέσει, βλέπετε, ή τουλάχιστον μου άρεσε πάντα να ετοιμάζω φαγητό, να μαγειρεύω λιχουδιές. Έχοντας ζήσει πολύ καιρό μόνος, το έκανα πάντοτε σκεφτόμενος ένα εσείς' έναν τουλάχιστον από τους μη πιθανούς καλεσμένους μου σε δείπνο. Δεν αξίζει τον κόπο, σας διαβεβαιώνω, να μαγειρεύεις για ένα μόνο άτομο, κυρίως όταν η προετοιμασία απαιτεί χρόνο και φροντίδα. Εξάλλου, ένα ωραίο πιάτο καβούρια με σαφράνι ή κουκιά για να το ετοιμάσεις πραγματικά καλά, χρειάζονται τουλάχιστον τέσσερις συνδαιτυμόνες. Οφείλεται, πιστεύω, στα

πολύ λεπτά αρώματα, που απαιτούν μεγάλες ποσότητες για να ξεδιπλωθούν σε όλο τους το μεγαλείο. Χωρίς να λάβουμε υπόψη μας ότι κανείς στην αγορά δε θα σας πουλούσε ένα μόνο καβούρι ή μια χουφτίτσα ρύζι· σ' αυτά τα μέρη η μοναξιά, στο τραπέζι τουλάχιστον, δε χαίρει μεγάλης εκτίμησης. Πάντως, δεν είναι δεδομένο ότι το να ετοιμάζεις φαγητό για κάποιον άλλον οδηγεί πάντοτε και μονάχα σε σπατάλη. Εμένα μου φάνηκε χρήσιμο το να ξέρω να ετοιμάζω άφθονες μερίδες, τουλάχιστον για όσον καιρό η Φατίχα δεχόταν τις προσκλήσεις μου σε δείπνο· όχι μόνο της άρεσαν όσα ετοιμάζα, αλλά κατάφερνε να καταναλώνει εντυπωσιακές ποσότητες.

Ας αφήσουμε όμως το φαγητό, τα θαύματα στα μεγάλα πιάτα από κασσίτερο που μοσχοβολάνε ωραία και κυρίως ας αφήσουμε τη Φατίχα.

Για να ξαναγυρίσουμε σ' αυτή την ιστορία, στο γεγονός ότι πρέπει να τη διηγηθώ φαίνεται πάντως ότι δεν έχω άλλη επιλογή: πρόκειται για ένα σοβαρό θέμα υγείας. Ο δόκτωρ Μοντριάν υποστηρίζει ότι αυτός ίσως είναι ο μοναδικός τρόπος για να γιατρευτώ απ' την αρρώστια που μήνες τώρα με κρατάει ακόμα εδώ, σ' ένα μικρό, σχεδόν πολυτελές, δωμάτιο του νοσοκομείου για ξένους *Nabe al Maja*, Πηγή της Υγείας, στην Αλεξάνδρεια· Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, εννοείται. Σβήνω από ένα είδος αβουλίας, για την οποία δεν έχει βρεθεί ακόμα θεραπεία.

Το κάνω λοιπόν σαν μια τελευταία προσπάθεια να σώσω το τομάρι μου και σας παρακαλώ να τον θεωρήσετε επαρκή λόγο. Δε βλέπω άλλη εύλογη αιτία. Δε θα μπορούσα καν να υποστηρίξω ότι αυτό που θα γράφω έχει την αξία ιστορικής μαρτυρίας. Το να ισχυριστώ ότι η ιστορία μου είναι αληθινή θα 'ταν παραμύθι. Σε μεγάλο βαθμό την ονειρεύτηκα· όχι, μάλλον την ονειρεύομαι ακόμα. Μου συμβαίνει από τότε που βρέθηκα σ' αυτή την κατάσταση και είναι κάτι ανεξήγητο ακόμα και για την επιστήμη.

Για να είμαστε ειλικρινείς, σ' αυτό τον τομέα της επιστήμης δεν υπάρχουν συνήθως επαρκείς εξηγήσεις· όμως είναι επίσης αλήθεια ότι κάθε πρωί ο δόκτωρ Μοντριάν μου αφιερώνει ένα γεμάτο μισάωρο. Κι είναι πολύ για μια χώρα όπου ο πληθυσμός της αντιμετωπίζει μια πληθώρα από φοβερά και αρκετά εμφανέστερα προβλήματα, το δίχως άλλο πιο συγκεκριμένα απ' τα όνειρά μου. Πράγματι, η όλη κατάσταση δε δρα θετικά στη συνείδησή μου: ξέρω ότι είμαι προνομιούχος.

Γεγονός είναι ότι κάθε πρωί, στις εννιά ακριβώς, ο δόκτωρ Μοντριάν μπαίνει στο δωμάτιό μου, κάθεται στο σκαμνί δίπλα στο κρεβάτι μου μ' ένα ωραίο φλιτζάνι καφέ στο χέρι και μου χαμογελάει πονηρούτσικα.

«Πώς τα πήγαμε τη νύχτα, κύριέ μου; Διηγηθείτε μου, σας παρακαλώ, τις τελευταίες εξελίξεις. Έχετε κεντρίσει ανεπανόρθωτα το ενδιαφέρον μου, κύριέ μου. Προπάντων το ανθρώπινο, ε, ανθρώπινο και λογοτεχνικό, αν μου επιτρέπετε. Το επιστημονικό ενδιαφέρον είναι προφανές, επικεντρώνεται ολόκληρο στην εύρεση λύσης για την περίπτωσή σας. Δυστυχώς όμως δε γίνονται βήματα, αχ, δε γίνονται βήματα, δυστυχώς. Δεν είναι αυτά για το παλιό και σεβαστό μας νοσοκομείο, αν μπορούμε να μιλήσουμε έτσι. Ω, α! Η επιστήμη των ονείρων! Στη Βιέννη ίσως, στο Λονδίνο μπορεί, όχι όμως εδώ. Εδώ δεν πιάνει, κύριέ μου. Εγώ ο ίδιος, όπως ξέρετε, συμβουλευτήκα την αφρόκρεμα των συναδέλφων, αλλά τα αποτελέσματα αργούν, αχ, αργούν. Διηγηθείτε μου όμως, σας παρακαλώ, προτού τα βάσανα της μέρας που προχωρά μουδιάσουν το χάρισμά σας.»

Κάθε πρωί τα ίδια πάνω κάτω. Ο δόκτωρ Μοντριάν, ένας Αρμένιος καμιά εβδομηνταριά χρονών, φηλός και ευγενής, μεγάλος θεραπευτής σύφιλης και ελονοσιακών πυρετών, διευθύνει το νοσοκομείο του για ξένους με φροντίδα και καθαριότητα πραγματικά άξιες επαίνου, σε μια χώρα που και οι ίδιοι οι κυβερνώντες θεωρούν ακόμα αναπτυσσόμενη. Εγώ βρέθηκα τυ-

χαία εδώ, γιατί όταν με μετέφεραν είχα χάσει τις αισθήσεις μου, αλλά δε θα μπορούσα να 'χω κάνει καλύτερη επιλογή σε ολόκληρη την Αλεξάνδρεια. Ο Μοντριάν διαθέτει αυτό που οι Ευρωπαίοι ονομάζουν «στιλ», έναν τρόπο να ενεργεί που καταφέρνει να υποβιβάζει την αρρώστια σε κάτι πραγματικά ασήμαντο, κάτι σαν μια άκομψη παρέμβαση ανάμεσα σ' έναν τζέντλεμαν και στην επόμενη κοινωνική του υποχρέωση. Ο θάνατος στο νοσοκομείο του δόκτορα Μοντριάν συντελείται φαινομενικά κάπου πολύ μακριά, ίσως στο ημιυπόγειο, όπου είναι απαγορευμένη η είσοδος στους ασθενείς.

Όπως και να 'χει, εγώ ονειρεύομαι μια ιστορία.

Δεν είναι όμως αυτή η αιτία που νοσηλεύτηκα σε τούτο το μέρος. Είμαι εδώ γιατί με βρήκαν να χτυπώ το κεφάλι μου πάνω στους βράχους του φράγματος στο παλιό λιμάνι. Εμβολή' είναι περίεργο που ήμουν ακόμα ζωντανός.

Δεν είμαι επαγγελματίας βατραχάνθρωπος και το ατύχημά μου δε σηκώνει δικαιολογίες. Ακόμα χειρότερα, μου αξίζει ο δίκαιος χλευασμός όλων στη Ρας ελ Τιν, τη συνοικία μου κάτω στα ναυπηγεία, επειδή η αιτία για τις βουτιές μου είναι η πιο ηλίθια ανάμεσα σ' όλες τις πιθανές: εξερευνούσα το βούρκο του βυθού στο παλιό φράγμα, αναζητώντας το παλιό λιμάνι. Και φυσικά, το παλιό λιμάνι υπάρχει και διατηρείται ακόμα σε τέλεια κατάσταση, εκεί, κάτω απ' την άμμο, στα πιο μεγάλα βάθη. Ποιος δεν το ξέρει; Ούτε λίγο ούτε πολύ, εδώ και σχεδόν εκατό χρόνια κυκλοφορούν χάρτες, πολύ αναλυτικοί, με το τι θα μπορούσε να βρει κανείς εκεί. Η αλήθεια είναι ότι πολλοί και διάφοροι το έφαξαν, πολύ νωρίτερα μάλιστα, χωρίς κανένας να φέρει στην επιφάνεια κάτι το πραγματικά ενδιαφέρον.

Πλήθος αρχαιολογικών αποστολών' θέλω να πω, αγγλικές, γαλλικές, ιταλικές. Και βέβαια η αφρόκρεμα των αρχαιοκάπηλων: Έλληνες, Σύριοι και προφανώς οι ίδιοι οι Αιγύπτιοι. Το λιμάνι υπάρχει' το ορκίζομαι εγώ που δεν είμαι τίποτα και το

έχουν ορκιστεί μεγάλοι μελετητές κι επιφανείς διεθνείς εγκληματίες. Είναι κάπου εκεί' φτάνει να το βρεις. Κι όταν συμβεί, η Αλεξάνδρεια θα ξαναβρεί την παλιά της λάμψη. Ένας τύπος, ένας γέρος οπαδός του Ζωροάστρη που εμπορεύεται ύφασμα για μπλου τζιν με την Ισπανία, μου 'πε κάποτε ότι το πώς κατάντησε αυτή η πόλη δεν είναι παρά η εκδίκηση του Αλέξανδρου, άρα θα έπρεπε να φάξει κανείς πρώτα τον τάφο του και πριν από οτιδήποτε άλλο να δώσει γαλήνη στην ψυχή του. Έτσι είναι φτιαγμένο αυτό το μέρος.

Εγώ πάντως δεν είμαι ούτε κλέφτης ούτε ερασιτέχνης αρχαιολόγος κι ακόμα λιγότερο νεκρομάντης. Μια ανοησία έκανα μόνο, μια τρέλα, ένα παιχνίδι.

Από τότε που με βρήκαν στους βράχους είμαι εδώ, φυτοζωώντας στο νοσοκομείο του δόκτορα Μοντριάν. Εκ πρώτης όψεως η εμβολή δεν άφησε κατάλοιπα' ούτε στην καρδιά, ούτε στους πνεύμονες, ούτε στο περιφερικό νευρικό σύστημα. Έφεραν απ' το πανεπιστήμιο κι ένα πάρα πολύ σύγχρονο μηχάνημα για ηλεκτροεγκεφαλογράφημα και φαίνεται πως είναι όλα εντάξει. Και ότι απλώς μου λείπουν δυνάμεις.

Μόλις πάω να σηκωθώ σωριάζομαι, μόλις κουνήσω τα μπράτσα μου, πέφτουν ξέπνοα στο στήθος μου. Στη διάρκεια της ημέρας μπορώ να κάνω μόνο τα λίγα βήματα για να ανακουφίσω τις ανάγκες μου και τις απλές, αναγκαίες κινήσεις για να τα παραγάγω. Τη νύχτα ονειρεύομαι και το πρωί διηγούμαι τα όνειρά μου σ' έναν γερο-γιατρό που με ακούει με κόσμια υπομονή.

Δεν είναι πολύ για έναν άνθρωπο. Δε θα μπορώ να είμαι ικανοποιημένος μ' αυτό για πολύ ακόμα. Με την προϋπόθεση ότι δε θα χειροτερέψει. Έξω υπάρχουν εκατομμύρια φελάχοι που θα 'παιρναν ευχαρίστως τη θέση μου' το να πηγαινοέρχονται χορτάτοι σ' αυτό το δωμάτιο ανάμεσα στο κρεβάτι και στην τουαλέτα θα ήταν γι' αυτούς πραγματικός παράδεισος. Μα εγώ δεν είμαι αυτοί.

Αλλά ας έρθουμε στο προκείμενο. Αυτό που είναι περίεργο: ανησυχητικό δεν είναι προφανώς το ότι εγώ ονειρεύομαι, αλλά το γεγονός ότι ονειρεύομαι μια ιστορία σε συνέχειες. Τη μια νύχτα μετά την άλλη την ξαναπιάνω λίγο ως πολύ από κει όπου την είχα αφήσει την προηγούμενη και ξετυλίγεται μέσα μου με συνοχή, με πρόσωπα και γεγονότα όλο και πιο σύνθετα. Είναι πανέμορφο. Είναι πραγματικά κάτι που σου δίνει αφάνταστη συγκίνηση.

Μερικές φορές σκέφτομαι ότι έχω κατακτήσει σκιά του εαυτού μου απ' την υπερβολική νυχτερινή δουλειά. Ο Αρμένιος λέει ότι είναι μια καλή δικαιολογία αλλά όχι και η αιτία, κι ότι είναι πιο «κλινικό» να υποθέσει κανείς πως ονειρεύομαι πολύ επειδή κάνω λίγα. Ύστερα λέει ότι υπάρχουν αρκετοί άγιοι άνθρωποι της μουσουλμανικής θρησκείας, σκορπισμένοι σ' όλη την έρημο από δω ως τη Σίβα, που βρίσκονται σε έκσταση κι αποκτούν έτσι μια ικανότητα παρόμοια με τη δική μου και γι' αυτό τους αναζητούν και τους σέβονται οι προσκυνητές. Γιατί οι ιστορίες τους προέρχονται κατευθείαν απ' το Θεό, κι έτσι είναι ιερές και πηγή αγιοσύνης. «Το ίδιο δε συνέβη και με τον προφήτη Μωάμεθ, που δέχτηκε στο όνειρό του ένα μέρος του ιερού Κορανίου;»

Λέει λοιπόν ότι ίσως ο δικός μου να είναι ένας δρόμος προς την αγιότητα. Ύστερα απ' αυτό κουνάει πέρα δώθε τη γενειάδα του με τη χαρακτηριστική του γκριμάτσα και προσθέτει ότι θα μπορούσε ίσως να 'ναι αποτέλεσμα του ξηρού κλίματος της ερήμου, ακατάλληλου για τη δική μου κράση που θα προτιμούσε το υγρό.

Γνωρίζω κι εγώ τους μύθους για τους αναχωρητές της ερήμου, αλλά η δική μου ψυχή είναι πολύ μικρή, παραείναι μικρή για να χωρέσει μια θεϊκή αποκάλυψη, και τα όνειρά μου είναι κατά συνέπεια όνειρα ανθρώπινα και γήινα. Κι όσο για το κλί-

μα, ε, εγώ γεννήθηκα και μεγάλωσα εδώ, αν και όλο και κάποιο χρωμόσωμά μου θα θυμάται σίγουρα το ήπιο και υγρό κλίμα όπου μεγάλωσε ο πατέρας μου.

Το γεγονός είναι πως, με υπόδειξη του δόκτορα Μοντριάν, βάλθηκα να γράφω αυτά μου τα όνειρα. «Μια άριστη θεραπεία, κύριέ μου», με καλόπιασε ένα πρωί, πλησιάζοντας στο κρεβάτι μου με μια παλιά γραφομηχανή Ρέμινγκτον κι ένα πάκο χαρτιά. «Τη συνέστησαν συνάδελφοι απ' το πανεπιστήμιο και την επιβεβαιώνει η ειδικευμένη βιβλιογραφία. Μια καλή κούρα, α, το δίχως άλλο. Πρώτα διηγηθείτε μου γι' αυτή τη νύχτα, α, δε θέλω να χάσω τίποτα απ' ό,τι φρέσκο προέκυψε απ' αυτόν το φωτισμένο ύπνο, κι ύστερα στρωθείτε στη δουλειά για την ανάρρωση, α!» Αναστενάζει και γουργουρίζει ικανοποιημένος ο δόκτωρ Μοντριάν. Είναι ένας μαστροπός της ζωής αυτός, ένας καλός γερο-γιατρός για τις λεπτεπίλεπτες σάρκες και ψυχές των Δυτικών.

Πρέπει όμως να βάλω λίγη τάξη προτού ξεκινήσω. Γιατί, για παράδειγμα, δε σημαίνει πως όλα είναι ένα και μοναδικό όνειρο. Κάποια πράγματα συνέβησαν και προκάλεσαν άλλα με τη σειρά τους. Έχω κι εγώ τη ζωή μου ή, τουλάχιστον, την είχα. Όσο κι αν δεν ήταν ενδιαφέρουσα, πάντως κάτι σήμαινε.

Λοιπόν, ονομάζομαι Σαβέριο και γεννήθηκα στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου από Ιταλούς γονείς στις 10 Αυγούστου του 1947.

Η μητέρα μου πέθανε τον Ιούνιο του 1953, γιατί μια ομάδα απελπισμένων φοιτητών που διαδήλωναν εναντίον του βασιλιά Φαρούκ, των Άγγλων και των ξένων γενικά, την πέρασε για άλλη, ποιος ξέρει για ποια. Έβγαινε από ένα μαγαζί με υφάσματα στο Μιντάν Τχαρίρ, όπου είχε χρεωθεί για ν' αγοράσει τη στολή του φημισμένου σχολείου «Ελβετία». Είχε αποφασίσει ότι έπρεπε να πάω εκεί, ακόμα κι αν κόστιζε οποιοδήποτε παραπάνω χρέος. Σ' αυτό τον υπερβολικό της στόχο για ανα-

βάθμιση άφησε το πετσί της, αφού την ξυλοκόπησαν μέχρι θανάτου, σαν ζώο.

Έβγαινε από ένα κομψό κατάστημα, αυτό ναι, ήταν όμως μια φουρνάρισα, γυναίκα ενός φούρναρη, ενός εξόριστου που δεν ήξερε τι έκανε εκείνη, τι σκευωρία σχεδίαζε εναντίον της προλεταριακής της κατάστασης. Διαφορετικά δε θα το 'χε επιτρέψει ποτέ. Ποτέ, πιστεύω, δε θα 'χε δεχτεί την παράλογη αξίωση να παραδώσει το μοναχογιό του στα χέρια του ιμπεριαλιστικού αδελφάτου. Δε θα είχε ποτέ επιτρέψει να πεθάνει η μητέρα μου. Εκείνος την αγαπούσε πολύ, έτσι μου είχε πει, κι εγώ πάντοτε το πίστευα. Και το ότι εκείνη πέθανε μ' έναν τόσο ντροπιαστικό τρόπο, προδίδοντας τις ακλόνητες αρχές του, δεν του χρησίμευσε φυσικά για να καταπραΰνει τον πόνο που, απ' όσο ξέρω, δεν έσβησε ποτέ. Φαντάζομαι ότι θα θεώρησε κι αυτή την τελευταία σαν μια απ' τις μικρές τρέλες του χαρακτήρα της, που έκαναν τη γυναίκα του πιο όμορφη και γοητευτική. Κι όμως εκείνος ήταν σίγουρα με το μέρος των σοσιαλιστών φοιτητών και μισούσε τους Άγγλους και πίστευε στο πεπρωμένο κι απεχθανόταν τη ματαιότητα.

Προφανώς, μετά δεν πάτησα ποτέ το πόδι μου στο σπουδαίο αυτό σχολείο «Ελβετία», αλλά πήγα σ' ένα κατώτερο της ιταλικής αποικίας, το ηλίθιο σχολείο «Ντάντε Αλιγκέρι» κι αυτό όχι ύστερα από περίσκεψη ή από πατριωτική επιλογή, δεν ήταν η περίπτωση του πατέρα μου, αλλά εξαιτίας του συμβιβασμού ενός φούρναρη που έπρεπε να συνεχίσει να βγάζει κάθε μέρα φωμί χωρίς τη βοήθό του, αδυνατώντας λοιπόν, από πρακτική άποψη, να γίνει δάσκαλος και καθηγητής του κληρονόμου του, όπως θα ήθελε.

Μου 'πε κάποια φορά, και μάλιστα πάρα πολύ σοβαρά, ότι αυτός και οι δυο τρεις συμπατριώτες του που μαζί τους περνούσε τον καιρό του, με τα λίγα βιβλία που είχαν φέρει μαζί τους, θα μπορούσαν να με διδάξουν καλύτερα απ' τον καθέναν. Κα-

λύτερα σίγουρα από τους λερούς παπάδες και τους κρυφοφασίστες που αποτελούσαν τότε το δυναμικό του ιταλικού σχολείου «Ντάντε Αλιγκέρι» στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.

Ο πατέρας μου το 'σκασε από την πατρίδα του αμέσως μετά τον πόλεμο. Διευκρινίζω: αμέσως μετά το δικό του πόλεμο, που τελείωσε λίγο ύστερα από εκείνον σχεδόν όλων των άλλων. Ήταν φούρναρης απ' τη χώρα του ακόμα, ένας νέος και γεροδεμένος φούρναρης, κι όπως όλοι οι φουρνάρηδες ήταν κι αυτός λιμπερτάριο*, αναρχικός. Γιατί όλοι οι φουρνάρηδες ήταν αναρχικοί; Γιατί τη νύχτα μπορείς να 'χεις περισσότερο κουράγιο και περισσότερη ελευθερία, γιατί το φωμί είναι το μέτρο της δικαιοσύνης, γιατί το νερό και η φωτιά δεν κάνουν θόρυβο και δε ζαλίζουν το μυαλό, και πάει λέγοντας. Κι έπειτα γιατί στον τόπο του ήταν πολλοί αναρχικοί. Δεν ήξερε να πει το λόγο, αλλά έτσι ήταν.

Την περίοδο του φασισμού οι μελανοχίτωνες δεν του πείραξαν ούτε τρίχα, γιατί τη μέρα αυτός κοιμόταν και τη νύχτα κοιμόνταν εκείνοι. Όταν δεν κοιμόταν πήγαινε για χορό, κι όπως ήταν εξαιρετικός χορευτής, έπαιρνε τις καλύτερες κοπέλες. Αυτό έκανε τους φασίστες να ζηλεύουν. Αυτό και η μοτοσικλέτα του, μια Μπιάνκι δικύλινδρη που ήταν ασυναγώνιστη. Ήταν και εξαιρετικός φούρναρης, πράγμα που αντίθετα χαροποιούσε τους πάντες, αναρχικούς και φασίστες.

Όταν του βούτηξαν τη μοτοσικλέτα, από ζήλια ή από κάποιον άλλο επουσιώδη λόγο, εκείνος αγανάκτησε σε τέτοιο βαθμό, που άφησε το φούρνο όλη νύχτα σβηστό και τους χωρικούς χωρίς το ωραίο του φωμί την επόμενη μέρα. Και μετά

* Ριζοσπαστικός και αδιάλλακτος οπαδός μιας πολιτικής ελευθερίας που πλησιάζει στην αναρχία.

εξαφανίστηκε, οι δικοί του έμαθαν μόνο ύστερα από αρκετές μέρες, από κάποια ξαδέλφια που με τη σειρά τους είχαν μάθει το νέο από έμπιστους φίλους, ότι ήταν στο βουνό με τους αντάρτες, πως ήταν καλά και η Καμίλα δεν έπρεπε ν' ανησυχεί ούτε για την πίστη του ούτε για την υγεία του, σε περίπτωση που της είχε περάσει απ' το μυαλό κάτι τέτοιο. Καμίλα ήταν το όνομα της μητέρας μου.

Όταν ανέβηκε στα βουνά του μαρμάρου, ήταν λίγο μετά τις 8 Σεπτεμβρίου του '43 και τον ξανάφεραν κάτω πολύ αργότερα από τις 25 Απριλίου του '45. Ήταν στρατολογημένος στο τάγμα Λουτσέτι κι υπάρχει ένα τραγούδι που λέει: «...στο τάγμα Λουτσέτι είναι αναρχικοί και τίποτα παραπάνω, πιστοί στον Πέτρο Γκόρι θα κατεβούνε κάτω». Σαν να λέμε ότι θα γύριζαν απ' τον ανταρτοπόλεμό τους μόνο για την αναρχία και για τίποτα λιγότερο. Πήγαν να τους πάρουν μες στο κατακαλόκαιρο αρκετές εκατοντάδες αστυνομικοί και μπαντολικοί* που 'χαν μεταστραφεί, έχοντας τόσες αλυσίδες μαζί τους, που έφταναν για να δέσουν το όρος Σκουρόνε. Πολύ απείχε από την αναρχία.

Λίγη φυλακή κι ύστερα δρόμο να ξεμπερδεύουμε με τους μαλάκες στα γρήγορα.

Ο πατέρας μου ήταν λίγο πάνω από τα είκοσι όταν, αφού της ζήτησε συγγνώμη για τη μεγάλη καθυστέρηση, μπάρκαρε με την Καμίλα σε μια γαλλική μπανανιέρα με κατεύθυνση κάποιους συγγενείς της που εδώ και δυο γενιές στήριζαν με πασσάλους τα πλοία σε επισκευή στα ναυπηγεία της Αλεξάνδρειας. Δε μίλησε ποτέ γι' αυτό, σαν να επρόκειτο για τραγωδία ή για κάτι οδυνηρό. Τι ήταν για κείνον η Αίγυπτος κι αυτή η τρομακτική πόλη πέρα απ' τη θάλασσα παραμένει για μένα ένα μυστήριο, γιατί δε μου διηγήθηκε ποτέ γι' αυτό κάτι ενδιαφέρον.

* Οπαδοί του Ιταλού στρατηγού Μπαντόλιο, κυβερνήτη της Λιβύης και της Αιθιοπίας επί Μουσολίνι και πρωθυπουργού μετά την πτώση του.

Για να 'μαι ειλικρινής, εμένα ο πατέρας μου μου φαινόταν πάντοτε να 'ναι από το μέρος όπου τον είχα δει να ζει κι όμως ήταν τόσο διαφορετικός απ' όλους τους άλλους, κι όμως ήταν τόσο απομακρυσμένος απ' το κάθε τι, όπως μπορούσα να διαπιστώσω κάθε φορά που τον συνέκρινα με κάποιον ή με κάτι.

Γεγονός είναι ότι σε λιγότερο από ένα χρόνο ήταν και πάλι φούρναρης. Εγώ γεννήθηκα σ' ένα δωμάτιο πάνω από έναν παλιό φούρνο, έναν αρχαίο φούρνο, που για πολλές γενιές ανήκε σε Ιταλούς αρτοποιούς, όπου ο πατέρας μου έφηνε φωμί στις φόρμες που είχε ήδη ετοιμάσει όταν ήταν παιδί στον τόπο του. Και η μητέρα μου πουλούσε αυτό το ξενικό φωμί στους Ιταλούς, στους Γάλλους, στους Σύριους, στους Έλληνες και σε όποιον το ήθελε. Ψωμί χοντρό και μαύρο σε στρογγυλά καρβέλια, μεγάλα σαν ρόδες κάρου. Μυστήριο που είχε τόσους πελάτες, γιατί εμένα το φωμί του ποτέ δε μου πολυάρεσε. Είχε πολλή ψίχα κι ήταν βαρύ σε σχέση με τα ελαφρά και τραγανά φωμιά που οι Άραβες πουλούσαν στο δρόμο και σου έδιναν ένα για δύο πιάστρες, όταν για ένα καρβέλι του πατέρα μου ήθελες δέκα.

Μυστήριο και το πώς κατάφερε να φτιάξει αυτόν το φούρνο· δε μου το εξήγησε ποτέ, κι αμφιβάλλω ότι έφερε απ' την πατρίδα του τα χρήματα που του επέτρεψαν να τον αγοράσει. Σίγουρα έβαλαν το χέρι τους οι φίλοι που έκανε εκεί κάτω και οι συγγενείς της μητέρας μου, που από ρυπαροί πασσαλωτές έγιναν μικρά αφεντικά στις συντεχνίες των μηχανικών που δούλευαν στα μηχανουργεία των ναυπηγείων. Η μεγαλύτερη δουλειά στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου: η επισκευή των πλοίων που χάλαιναν κατά εκατοντάδες στην προσπάθεια να μπουνε στο λιμάνι της. Το πιο μεγάλο λιμάνι στον κόσμο — έτσι έλεγαν — και το πιο στρυφνό στο να καταφέρεις να μπεις.

Τη μητέρα μου Καμίλα τη θυμάμαι καλή και σοβαρή, όμορφη και ντυμένη στα ροζ, με την ίδια πάντα μυρωδιά από γάλα

που μοσχοβολούσε, είτε σέρβιρε στον πάγκο του μαγαζιού, είτε βολτάριζε την Κυριακή κρατώντας με από το χέρι, στην όχθη της Μοντάζα. Απ' αυτήν πήρα το χάρισμα της λεπτής μύτης στην κουζίνα. Η Καμίλα διέθετε μια πολύ ιδιαίτερη μαεστρία στο να πείθει τις αρχαίες συνταγές της πατρίδας της να προσαρμόζονται χωρίς έντονες παραφωνίες στα νέα αφρικάνικα αρώματα. Όταν εκείνη και η υπηρέτριά μας, η κυρία Αμινά, κατόρθωναν να συμφωνήσουν, στην κουζίνα μας γεννιόταν πάντοτε κάτι το εκπληκτικά ωραίο.

Αντίθετα, για να περιγράψω τον πατέρα μου δεν ξέρω από πού ν' αρχίσω. Είναι ωραίος, ένας ωραίος άντρας, ψηλός και γεροδεμένος, μα ταυτόχρονα τριχωτός και σκληρός. Εκεί που αστειεύεται, αμέσως το γυρνάει σε θυμό. Μια ζωή τσακώνεται με τους Άραβες, μα τον έχω ακούσει σε διάφορες περιστάσεις να τους υπερασπίζεται με πάθος, σαν να τους αγαπούσε. Δεν τον είδα ποτέ του να φορέσει κελεμπία, ούτε καν για λίγο μασάρεμα, αλλά μιλούσε αραβικά με μεγάλη ευχέρεια και συχνά παράφορα, σαν πολυβόλο: τ' ανυπόφορα αραβικά των εργατών του λιμανιού.

Στο σπίτι εμείς μιλούσαμε πάντα ιταλικά, αλλά για την πόλη του δε μου μίλησε ποτέ, παρά μόνο κατά λάθος. Ποτέ του δεν αγόρασε ιταλική εφημερίδα, αν και σίγουρα μιλούσε για την Ιταλία με τους φυγάδες φίλους του. Μου 'πε κάποια φορά ότι η Αίγυπτος κάτω απ' το βασιλιά ήταν ένα μπουρδέλο σε πλήρη αναρχία και η Αλεξάνδρεια το πιο αναρχικό μέρος στον κόσμο, αλλά όταν ο στρατηγός Ναγκίμπ κέρδισε τη μάχη του και πήρε ο Νασέρ την εξουσία, έδωσε τρεις μέρες τσάμπα ψωμί στους αγωνιστές και με τους συντρόφους του έκανε έρανο για τα ορφανά των θυμάτων. Αυτό λίγες μόνο μέρες μετά το θάνατο της μητέρας μου.

Τώρα που το σκέφτομαι, κατά κάποιον τρόπο κι εγώ είμαι ορφανό θύματος, που θυσιάστηκε για την κοινωνική άνοδο και

την καλλιέργεια του γιόκα της. Αν δεν είχε στο μυαλό της το σχολείο «Ελβετία», εξαιτίας μιας συνηθισμένης έλλειψης ευρύτητας πνεύματος, θα 'ταν μια παθιασμένη νασερίκη.

Στον πατέρα μου έφτανε άραγε η Ρας Ελ Τιν, η συνοικία του λιμανιού κι όλων των κατατρεγμένων του κόσμου, το «Ντιβάν Ναμπίλ», το καφενείο των συντρόφων, κι ο φούρνος του και το ψωμί του για να παραμείνει ένας αναρχικός με ακλόνητη εμπιστοσύνη στην παγκόσμια επανάσταση; Μοιάζει απίστευτο, αλλά φαίνεται πως πράγματι έτσι ήταν.

Αντιλαμβάνομαι ότι καμιά φορά μιλάω στον ενεστώτα, μα κι εκείνος έχει πεθάνει εδώ και αρκετό καιρό. Γι' αυτόν δε στάθηκε τόσο τρομερό όπως για τη γυναίκα του' όχι. Ήταν, αν μπορούμε να το πούμε για έναν ψηλό, χοντρό και χήρο φούρναρη, μια σκανταλιά, ένα παιχνίδι με άσχημο τέλος. Εκείνη τη φορά ήμουν μπροστά και πλησίαζα τότε τα είκοσι. Συνέβη μια καλοκαιριάτικη νύχτα, μόλις είχε καλυμάρει η κάψα της μέρας.

Με είχε πάει πέρα απ' τις αποθήκες τσιμέντου, στην αμμουδερή παραλία μας, η άμμος της σαν από θαύμα διατηρείται ακόμα καθαρή και λεπτή, για να κολυμπήσουμε μαζί, όπως του άρεσε να κάνει. Είχαμε ξεθεωθεί στο κολύμπι κι ύστερα ανάψαμε μια φωτίτσα με ό,τι βρήκαμε για να φήσουμε τον καφέ που κουβαλούσε πάντοτε μαζί του. Εκείνο το βράδυ είχε όρεξη να καυχηθεί, να κάνει τον караγκιόζη, πράγμα που δε συνέβαινε συχνά, αν και μερικές φορές του άρεσε να διηγείται μπροστά σε φίλους. Κάποια στιγμή θέλησε να ξαναγυρίσει στο νερό. «Έλα», μου είπε, «έλα να σε πάω στην πατρίδα μου».

«Σκασίλα μου για την πατρίδα σου», πρέπει να του απάντησα ή κάτι τέτοιο. Και ανασηκώνοντας τους ώμους τον άφησα να πάει μόνος. Ποιος μπορούσε να φανταστεί ότι αυτές θα ήταν οι τελευταίες λέξεις ανάμεσα σ' έναν πατέρα και στο μοναχογιό του; Βούτηξε και δεν τον ξανάδα.

Κανέννας ποτέ δεν τον βρήκε, κι αυτό εξηγείται απ' τα τρελά ρεύματα της περιοχής. Ίσως να αισθάνθηκε ξαφνική αδιαθεσία, ίσως χτύπησε το κεφάλι του σ' ένα από κείνα τα συντρίμια από σάπιο ξύλο που εδώ ταξιδεύουν σωρηδόν κάτω απ' την επιφάνεια του νερού. Αυτό που παραμένει δυσοίωνα ακατανόητα είναι τα τελευταία του λόγια, γιατί για την Ιταλία, για την πατρίδα του, δε νοιάστηκε ποτέ, γι' αυτό είμαι σίγουρος.

Με την ευκαιρία, δεν έχω πει ακόμα τ' όνομά του: λεγόταν Τζοβάνι, Τζοβάνι Πασκάλε, και διαβατήριο δικό του δεν είχε ποτέ ή, πάντως, αφότου έφυγε, δεν το βρήκα ανάμεσα στα πράγματά του.

Στα είκοσί μου χρόνια λοιπόν κληρονόμησα ένα φούρνο με πολλή πελατεία, χωρίς την παραμικρή ιδέα τι να τον κάνω. Είχα μόλις αρχίσει να σπουδάζω μηχανικός στο αγγλικό πανεπιστήμιο — είδες, μαμά; —, γιατί άρεσε και σ' εμένα όπως και στα ξαδέλφια της Καμίλα να διορθώνω και να συναρμολογώ. Έκανα και κάτι μικροδουλίτσες, εισαγωγές-εξαγωγές, με κάτι φίλους πιο έμπειρους από μένα και πιο μπασμένους στον ενδιαφέροντα κόσμο του λαθρεμπορίου.

Ήταν χρόνια πολέμου, αλλά για την πόλη μου ήταν χρόνια των παχιών αγελάδων στη διακίνηση κάθε είδους πραγμάτων: βαριά και ελαφριά, επικίνδυνα και ακίνδυνα, αμαρτωλά και παραδεισένια. Βενζίνα κι αλεύρι, πορνοφίλμ και βιβλία στα γαλλικά και γερμανικά, τσεχοσλοβάκικα ή ιταλικά πιστόλια, κατ' επιλογή, κορεάτικα γυναικεία βρακάκια και ποιος ξέρει τι άλλο ακόμα.

Μου άρεσαν οι κοπέλες κι ήμουν τρελός και παλαβός με μια Ελληνίδα απ' την Κρήτη, βλαστάρι οικογένειας βαρκάρηδων, κομματάκι παραπάνω περήφανη, για να λέμε την αλήθεια. Τριγυρούσα κι εγώ στη συνοικία σαν νεαρός πρίγκιπας και σύ-

χναζα στα ξενοδοχεία για να χορεύω με τις τουρίστριες, Σουηδέζες και Γερμανίδες: έπεφτε σύρμα απ' τη μια στην άλλη, και περίμεναν αγωνιωδώς τον νεαρό πολύγλωσσο και μαφιοζάκο που τους πρόσφερε ευχαρίστηση με σύνεση και αφοσίωση.

Καλοπέριναγα, θα μπορούσα να πω. Και ξαφνικά το τροπάρι άλλαξε. Τι έκανα εγώ εδώ μ' ένα φούρνο; Τι έκανα εγώ εδώ χωρίς κανέναν πια;

Πήγα στους φίλους του πατέρα μου, τους ανθρώπους του «Ντιβάν», το καφενείο των παλιών λιμπερτάριων. Αναρχικών ή κάτι άλλο; Ποιος ξέρει τι πραγματικά ήταν. Μετανάστες, φυγάδες του '46, του '28, κι ακόμα νωρίτερα. Αλεξανδρινοί δεύτερης και τρίτης γενιάς, γιοι κι ανιψιοί των πρώτων εκπατρισμένων από τις εξεγέρσεις των αναρχικών του '82 και τις σοσιαλιστικές ανατροπές στους καλούς καιρούς του Μπάβα Μπεκάρις. Τώρα είχαν γίνει μιγάδες, μισοί Ιταλοί και μισοί Άραβες, Κρητικοί, Ανδαλουσιάνοι, Αιθίοπες, Λιβανέζοι και Σύριοι. Γιοι και ανιψιοί πρακτόρων που είχε στείλει η ΟΥΡΑ*, ακόμα κι αυτό λεγόταν για μερικούς, επικηρυγμένοι εγκληματίες, χρεοκοπημένοι έμποροι, φουκαράδες που διέφυγαν από την Καλαβρία, από τη Λιβύη, από τα εργοστάσια που επισκευάστηκαν με τη βοήθεια των αστυνομικών κλομπ στη Γένοβα και στο Τορίνο. Και τι ήξερα εγώ από αναρχία, από αληθινά ιδανικά, από σοσιαλισμό κι ελευθερία;

Αστείο πράγμα. Όταν ήμουν παιδάκι, ο πατέρας μου μου μιλούσε με τέτοιο τρόπο, ώστε η αναρχία μου φαινόταν κάτι σαν θεία, μια μακρινή και καλή θεία. Μου μιλούσε για κείνη χωρίς κάποιον σκοπό, χωρίς διάθεση να μου εξηγήσει και να με πείσει, ακόμα κι όταν είχα αρκετό μυαλό για να καταλάβω κάτι. Του έφτανε που ήμουν και αισθανόμουν με κάποιον τρόπο διαφορετικός από τους άλλους, από κάποια άλλη οικογένεια,

* Μυστική αστυνομία του Μουσολίνι.

που δεν ήταν εκείνη η έκφυλη του άξιου σχολείου «Ντάντε Αλιγκέρι».

Θυμάμαι την ιστοριούλα που μου 'λεγε για καληνύχτα, το παραμυθάκι που μου έλεγε για χρόνια – θυμάμαι καλά τον τόνο της φωνής του, το σπάσιμο που έκανε στα ιταλικά – για να μου εξηγήσει με τον τρόπο του πώς ήμαστε «εμείς οι λιμπερτάριοι»· δεν κουραζόμουν ποτέ να την ακούω, κι άλλωστε νομίζω ότι πρέπει να ήταν η μοναδική ιστοριούλα που ήξερε. Ήμουν πολύ μικρός, εννοείται, και οι γονείς μου περίμεναν να με πάρει ο ύπνος, προτού κατέβουν στο φούρνο να ετοιμάσουν τη νύχτα το ψωμί.

Τον φώναζα απ' το κρεβάτι μου, κι εκείνος στεκόταν κοντά στην άκρη, ακριβώς από πάνω μου, σαν ένας μεγάλος και σκιερός ευκάλυπτος. Δεν είχε ποτέ όρεξη να κάνει αυτό που τόσο συχνά βλέπουμε στα φιλμ: να κάτσει στο προσκέφαλο του μοναχογιού του· λίγο γιατί το κρεβάτι μου ήταν αρκετά ψηλό – η μητέρα μου ανησυχούσε πολύ για όλα τα ζωάκια, άγνωστα σ' εκείνη, που σέρνονταν, σκαρφάλωναν και πετάγονταν εδώ κι εκεί στο δωμάτιο – και λίγο γιατί η ιστορία ήταν πολύ σύντομη και δεν άξιζε τον κόπο να καθίσει.

«Εμείς, Σαβέριο, είμαστε οι κοκκινολαίμηδες.» Έτσι άρχιζε πάντοτε, ψιθυρίζοντάς μου από το ύψος όπου βρισκόταν αυτή τη διαπίστωση. Σ' εμένα, που δεν είχα δει ποτέ μου κοκκινολαίμη και τον φανταζόμουν σαν ένα καταπληκτικό πουλί, ακουγόταν μυστηριώδης και με ξεσήκωνε. «Εμείς οι λιμπερτάριοι είμαστε κοκκινολαίμηδες, θαρραλέοι όπως εκείνο το πουλάκι, πριν από πολλά χρόνια, που θέλησε να πάει στο γεράκι. Θέλεις να σου τη διηγηθώ πάλι;» Δεν περίμενε ποτέ να του πω εγώ ναι.

«Ήταν λοιπόν αυτός ο κοκκινολαίμης, τόσο μικρός, που χωρούσε στην παλάμη του ενός χεριού, αλλά είχε τις δικές του ιδέες και κανείς δεν κατάφερε να του τις βγάλει απ' το κεφάλι.

Ήθελε να πετάει εδώ κι εκεί, να βλέπει τον κόσμο, να τσιμπολογάει όπου έβρισκε να χορτάσει την πείνα του και καθόλου δεν του άρεσε που του 'χαν ορίσει τη θεσούλα του και το θέμα είχε λήξει. Έτσι μια μέρα, πήρε το θάρρος και παρουσιάστηκε στον κύριο γεράκι, το βασιλιά των πουλιών του δάσους. “Θα ήθελα την άδεια, εξοχότατε, να πηγαίνω λιγουλάκι όπου μου αρέσει, άλλωστε δε θα ενοχλούσα κανέναν, μικρούλης όπως είμαι.” Έτσι του 'πε, και στο μεταξύ έτρεμε και το τελευταίο πουπουλάκι του. Το γεράκι σκοτεινίασε αμέσως και είπε χοντραίνοντας τη φωνή του: “Αυτή η υπόθεση δε μ' αρέσει καθόλου. Πρέπει να βάλεις μυαλό και να πάψεις να ενοχλείς με τις απαιτήσεις σου. Δίνε του ή αλλιώς φωνάζω τις καρακάξες”. Και λέγοντας αυτά, χωρίς καν να το πάρει είδηση, του έδωσε μια με το πόδι και του μάτωσε τη φτερούγα του. Το πλήρωσε ακριβά εκείνο το πουλάκι το πάθος του για ελευθερία. Μα πεισματάρικο καθώς ήταν, σε δυο τρεις μέρες ήταν πάλι στον αέρα και πετούσε. Κακήν κακώς βέβαια και θεόστραβα, σέρνοντας την πληγωμένη του φτερούγα. Έμοιαζε με παλιάτσο, τόσο αστείος ήταν, με τον τρόπο που είχε βρει να πετάει μόνο μ' ένα φτερό. Κι όλα τα πουλιά δώσ' του να γελάνε. Κι έσκαγαν στα γέλια το γεράκι και οι καρακάξες του. Έτσι που, από τα πολλά γέλια, κανείς δεν έπαιρνε είδηση ότι κάθε μέρα που περνούσε ο κοκκινολαίμης πετούσε όλο και λίγο ψηλότερα, όλο και λίγο μακρύτερα από το μέρος που του 'χαν ορίσει. Και τη μέρα που το γεράκι το κατάλαβε, ο κοκκινολαίμης πετούσε πια τόσο ψηλά, που από κει πάνω άρχισε να βομβαρδίζει το βασιλιά των πουλιών στο κεφάλι με σκατούλες.»

Νομίζω ότι αυτή είναι όλη η τεκμηρίωση που μου έμεινε απ' την πολιτική και ηθική αγωγή που μου κληροδότησε ο πατέρας μου. Υπήρχαμε εμείς, λιμπερτάριοι κοκκινολαίμηδες, και υπήρχε η αναρχία. Η θεία Αναρχία ήταν μακριά, αλλά οι καλές της επιρροές έμελλε να με κάνουν καλύτερο, πιο θαρραλέο

και πιο ωραίο, διαφορετικό απ' τη μάζα των σκλάβων που δεν τολμούσαν να σηκώσουν κεφάλι.

Σε κάποια ηλικία είχε σταματήσει τελείως να μου μιλάει, σαν να είχε καλύψει το προκαθορισμένο μερίδιο πατρικής βοήθειας και δεν ήθελε να σπαταλάει χρόνο σε περιττές προσθήκες. Και οι συζητήσεις του με τους συντρόφους γίνονταν όλο και πιο σκοτεινές για τις δικές μου ικανότητες κατανόησης. Λες και η θεία Αναρχία είχε γίνει μια γριούλα που 'χε κουραστεί να δίνει καλές συμβουλές σε κατεργάρικα και άμυαλα ανίψια και είχε πάρει το δρόμο μιας προσωπικής πνευματικής ανάτασης, αφιερώνοντας τον εαυτό της σε πράγματα αιθέρια που ανήκαν ήδη στον άλλο κόσμο, στον τόπο των τελευταίων της ανησυχιών.

Εξάλλου, από τους συνομήλικους του πατέρα μου και από τους γηραιότερους πολύ λίγοι λαχταρούσαν ακόμα την εξέγερση. Καθένας τους είχε βρει την απελευθέρωσή του, τουλάχιστον την υλική, κι όλοι είχαν χοντρύνει όσο έπρεπε για να επιδίδονται ευχαρίστως στον αφηρημένο διαλογισμό. Στην ιδιωτική αίθουσα του καφενείου διάβαζαν κάθε τόσο φυλλάδια και παλιές εφημερίδες και συζητούσαν' έμοιαζαν με μια πολύχρωμη κι αδιασαφήνιστη οικογένεια, αλλά πάντα μια οικογένεια αναρχική, με τον τρόπο που άρεσε στον πατέρα μου.

Εμένα αντίθετα μου άρεσε κυρίως να κάνω χαβαλέ στη συνοικία, να ερωτεύομαι κοπέλες και να κολυμπάω στην ακροθαλασσιά, τουλάχιστον όσο εκείνος ζούσε για να κάνει το φωμί κι όλα τα υπόλοιπα.

Στο «Ντιβάν Ναμπίλ» οι γέροι είχαν τα ωράριά τους και οι νέοι τα δικά τους' οι νέοι το Σάββατο το βράδυ χόρευαν σε μια μεγάλη αίθουσα στον πρώτο όροφο με το τζουκ μποξ, που ίσως να 'ταν εκτός νόμου και ίσως όχι, ανάλογα με τους εθνοφύλακες που είχαν επιφορτιστεί για την ασφάλεια κι εκείνα που τους έβαζες στην τσέπη. Τις υπόλοιπες μέρες οι ηλικιωμένοι έπιναν

γρεναδίνη με ξερές σταφίδες και καφέ, ενώ οι νέοι γρεναδίνη με πέτσι' οι ηλικιωμένοι άκουγαν αγγλικό ραδιόφωνο και οι νέοι προσπαθούσαν κάτι να διακρίνουν ανάμεσα στο πυκνό χιόνι της τηλεόρασης που ο Ναμπίλ, ο Λιβανέζος δρούσος μουσουλμάνος που σέρβριε καφέ, είχε βάλει να του φέρουν απ' το Άντεν.

Όταν πέθανε ο πατέρας μου, πήγα να μιλήσω με τους γέρους. Εκείνοι είχαν ετοιμάσει την κηδεία του, με τα λάβαρα των εργατικών αδελφοτήτων, με την μπάντα που υποχρεώθηκε να μάθει με το ζόρι το τραγούδι του τάγματος Λουτσέτι. Και ακόμα, με το δικό τους λιμπερτάριο τρόπο, τον έκλαιγαν καθισμένοι στους παλιούς σοφάδες στην ιδιωτική αίθουσα, ενώ ανασκουμπώνονταν για να δώσουν την κατάλληλη απάντηση στην ερώτησή μου: «Τώρα τι κάνω;».

Ήταν ο Γκουλιέλμο Νταντίνι, αποσηματισμένος ιερέας, νυν έμπορος μαλλιού, χοντρός και πρόσχαρος σαν τους εφημέριους που δεν έγινε ποτέ. Ήταν ο Σεκόντο Φιλίπι, ο αρχικαλαφάτης στα ναυπηγεία του στόλου Μαφούχ Ελγί, μαύρος και τσατίλας κι εθισμένος στο κρασί. Και ήταν οι αδελφοί Ρούμπεν και Άμος Μπατιστίνι, τυπογράφοι, γιοι τυπογράφων που κατάγονταν από τυπογράφους' ο Ρούμπεν ηλικιωμένος και ασθμαίνων, ο Άμος καμιά δεκαριά χρόνια μεγαλύτερός μου και πιο γρήγορος από μένα στο κολύμπι και στο χορό. Ήταν και ο Φερνάντο Βεντούρι, με την έμμονη ιδέα να μάθει στους Άραβες να ωριμάζουν το τυρί, μετανιωμένη γέριχη αλεπού, με περισσότερες γυναίκες παρά διάθεση να τις κρατήσει. Όλοι απ' τα χαμένα μέρη του πατέρα μου, όλοι με το ίδιο ιδανικό.

Μου χαμογελούσαν με τη συνηθισμένη συμπάθεια, αλλά μιλούσαν κυρίως μεταξύ τους, κι έλεγαν ότι ο φούρνος έπρεπε να μείνει σε ιταλικά χέρια όπως ήταν από πάντα. Μα ποιος ήξερε να κάνει τέτοιο φωμί; Σίγουρα όχι ο γιος του Τζοβάνι. Πίναμε όλοι γρεναδίνη και οι ρουφηξιές σκέπαζαν τις βαθυστόχαστες σκέψεις. Ανακάλυφα έτσι ότι ο φούρνος ήταν πολύ σημαντικός

γι' αυτούς, εξαιτίας κάποιας ιδέας περί πίστης, εξαιτίας του φωμιού που γινόταν μ' αυτό τον τρόπο. Κι ας προτιμούσα πάντοτε εγώ το *esh* από κείνο και αναγκαζόμουν να το αγοράζω κρυφά απ' τον πατέρα μου. Ανακάλυψα και διάφορα άλλα πράγματα, αν και δεν το πήρα αμέσως είδηση.

«Μα θυμόσαστε ποιοι ήταν οι πρώτοι που πήραν αυτόν το φούρνο;» ρώταγε ο Ρούμπεν.

«Η οικογένεια του προδότη, εκείνοι τον είχαν πρώτοι», γρύλισε χαρούμενα ο Γκουλιέλμο.

«Τον πούλησαν πριν απ' τον άλλο πόλεμο, όταν ο γιος πήγε στη Γαλλία. Φαίνεται πως ζει ακόμα. Εδώ δεν ξαναπάτησε το πόδι του. Καταλαβαίνεις τι υποδοχή θα του ετοίμαζαν τώρα.» Ο Σεκόντο, που ροκάνιζε ένα κομμάτι πάγο σαν να 'ταν φέτα από *rack*, έριξε στον Ρούμπεν μια αφ' υψηλού ματιά.

Ο Ρούμπεν δέχτηκε την πρόκληση. «Πρόδωσε την ιδέα, αυτό ναι. Μα ήταν παιδί. Πώς μπορείς να κατηγορήσεις για προδότη ένα παιδί; Ο πόλεμος τον κατάστρεψε· ο πόλεμος κατάστρεψε πολλούς.»

«Ναι, αλλά εκείνος θέλησε να πάει στον πόλεμο.» Ο Γκουλιέλμο είχε την τάση να λερώνεται με το κάθε τι, κι εκείνη τη στιγμή το αναφυκτικό κυλούσε στο πιγούνι του, ενώ προσπαθούσε να πάρει τον συνηθισμένο διδακτικό του τόνο. «Υπήρξαν σύντροφοι που ήρθαν εδώ μέσα σε δοχεία από κάρβουνο για να μην πάνε στον πόλεμο. Εκείνος έκανε το δρόμο ανάποδα, και μάλιστα στην πρώτη θέση, να 'σαι σίγουρος. Πήγε στον πόλεμο πρώτη θέση και δεν ξανακατέβηκε. Όσοι έμειναν εδώ, παιδιά σαν κι αυτόν, πέθαναν σχεδόν όλοι χωρίς να καταφέρουν να πατήσουν ξανά το πόδι τους στην πατρίδα. Εκείνος αποστάτησε κι έκανε την τύχη του. Χρειάζεται περισσότερη συνοχή στις κρίσεις και κυρίως δε θα 'πρεπε ποτέ να ξεχνάμε.»

Ο Γκουλιέλμο ήταν ένα από τα παιδιά που 'χαν φτάσει μέσα στο κάρβουνο, αν κι αυτό συνέβη στη διάρκεια ενός άλλου

πολέμου, την εποχή του Ελ Αλαμείν. Και το κάρβουνο ήταν στην πραγματικότητα τα βαρέλια βενζίνης μιας εφοδιοπομπής που εφοδίαζε τα μετόπισθεν. Ιερέας του ιταλικού στρατού, έτρεφε μίσος, προερχόμενο κυρίως απ' τη φύση του, για την έρημο και κατά συνέπεια για τον πόλεμο στην ίδια την έρημο. Είχε έρθει στην Αλεξάνδρεια μ' αυτό τον τρόπο, φέρνοντας μαζί του, μεταμφιεσμένη σε παπαδοπαίδι ή κάτι τέτοιο, μια Ερυθραία όχι πάνω από δεκατριών χρονών. Τα κίνητρα για τη λιποταξία του ήταν τόσο αβάσιμα ή έστω τόσο ανησυχητικά για το τετράγωνο μυαλό των Άγγλων, που τον κράτησαν στην απομόνωση κάποιου στρατοπέδου σε όλη τη διάρκεια του πολέμου.

Κάτω από κείνες τις συνθήκες περιορισμού και αποπνικτικής ζέστης, ωρίμασαν οι ανατρεπτικές του ιδέες και η πρόθεσή του να παντρευτεί την κοπέλα, που στο μεταξύ είχε τακτοποιηθεί σε ένα κατάλυμα για υπαξιωματικούς. Αυτό το ήξεραν όλοι στη Ρας ελ Τιν, με την επιπλέον σιγουριά ότι ακόμα και σε περίπτωση παγκόσμιας επανάστασης, το προλεταριάτο δε θα 'χε τρόπο να γλιτώσει από τα κήρυγματά του.

Ο Άμος, ο τυπογράφος που κολυμπούσε πιο γρήγορα και πιο κομψά από μένα και που απ' τα δώδεκά του τύπωνε με τον αδελφό του όλα τα δελτία πολιτικής ενημέρωσης που κυκλοφορούσαν στην πόλη, εκτός από ένα μεγάλο μέρος των αγγελτήριων κηδειών και των λογιστικών βιβλίων, βαριόταν, κι έτσι άρχισε να μιλάει με τον αργόσυρτο ρυθμό του, που ήταν σχεδόν τέλεια απομίμηση κόπτη ιερέα.

«Καλά, Γκουλιέλμο, αλλά ο Σαβέριο ήρθε εδώ για συγκεκριμένο λόγο και προφανώς θα ήθελε να καταλήξουμε κάπου. Πάντως, παρεμπιπτόντως, αυτός εκεί, ο προδότης όπως τον αποκαλείς, είναι άξιος και επιπλέον μου αρέσει. Έγινε φασίστας, σίγουρα, κι απ' όσο ξέρω μπορεί να είναι μέχρι σήμερα ή και να απαρνήθηκε τις ιδέες του για δεύτερη φορά. Είναι όμως

άξιος και μου αρέσει· δεν μπορώ να κάνω τίποτα γι' αυτό. Πρόδωσε τα ιδανικά μας από οπορτουνισμό ή γιατί τρελάθηκε ή και για κάποια αιτία ακόμα πιο αποκρουστική· μα ό,τι κι αν έκανε με τη ζωή του δεν ήταν πάντως οι παλιανθρωπιές ενός φασίστα. Δεν βγήκε στους δρόμους να χτυπάει με κλομπ τους συντρόφους, έγραψε μοναχά ποιήματα και όπως φαίνεται ήταν πολύ αναρχικά και πολύ ωραία. Ίσως μέσα του μπορεί κάποιος να παραμείνει αναρχικός ή, μάλλον, δεν μπορεί παρά να παραμείνει αναρχικός, ακόμα κι αν στήνει κώλο στον Μουσσολίνι. Δεν ήταν ο μόνος. Μα διαβάσατε ποτέ τα ποιήματά του; Θα έπρεπε να τα διαβάσουμε εδώ ένα Σάββατο. Και μετά συζητάμε για το ποιος πραγματικά ήταν. Εσύ, Ρούμπεν, τι λες;»

Ο Ρούμπεν είχε μια αγάπη για τον Άμος που εξέπλησσε τους πάντες, γιατί δεν ήταν λογικό για δυο αδελφούς με τόσο μεγάλη διαφορά ηλικίας να τρέφουν τόσο σεβασμό κι εμπιστοσύνη ο ένας για τον άλλο. Λεγόταν ότι ήταν η ιδιαιτερότητα της δουλειάς που έκαναν και η μεγάλη ευαισθησία που είχαν αποκομίσει από το επάγγελμά τους. Κι αυτό γιατί στην Αλεξάνδρεια, ακόμα και σήμερα που διακινούνται λαθραία όλα τα ηλεκτρονικά εμπορεύματα από κάθε απαλλαγμένο από δασμούς λιμάνι του κόσμου, το να τυπώσεις ένα βιβλίο ή το παράνομο λαχείο είναι ως επί το πλείστον υπόθεση ανήσυχης κι αβέβαιης φύσης.

«Εγώ λέω ότι τώρα πρέπει να σκεφτούμε τον Σαβέριο. Όσο για το γερο-Ουνγκαρέτι, ξέρεις τι σκέφτομαι. Ήταν τρελός όπως όλοι οι Αλεξανδρινοί που έχουν σπουδάσει. Κοίτα λίγο κι εκείνο τον άλλο φίλο του, τον Πέα, κι αυτός από τα μέρη μας· δεν ήταν μήπως κι εκείνος τρελός, μ' όλες τις συζητήσεις του για τη θρησκεία; Αναρχικός και θρησκομανής. Ο Ουνγκαρέτι ήταν κατά λάθος αναρχικός και κατά λάθος φασίστας, μόνο ποιητής ήταν πραγματικός. Πάντως, κανείς εδώ δεν ήταν τόσο ανόητος ώστε να τον εμπιστευτεί για λεπτά ζητήματα, κι έτσι μεγάλο κακό δεν μπορεί να μας έχει κάνει. Αλλά έχεις δίκιο

ότι θα 'πρεπε να διαβάσουμε τα ποιήματά τους· στους παλιούς συντρόφους της Ρας ελ Τιν και σε κανέναν νέο που να καταλαβαίνει αρκετά καλά τα ιταλικά. Δεν ξέρω αν έχουν απομείνει κι αν έχουν όρεξη να τα ακούσουν.»

Στράφηκε σ' εμένα με τα ντελικάτα μάτια του: «Εσύ, Σαβέριο, θα είχες διάθεση να διαβάσεις μερικά ωραία ποιήματα;».

Για να πω την αλήθεια, είχα βαρεθεί όλες τους τις φλυαρίες. Εγώ, χωρίς κανέναν πια, ήμουν στο έλεος αυτών εκεί που, εκτός απ' τον Άμος, μου φαίνονταν γέρικα γύφινα αγαλματάκια, η αναρχική φάτνη του πατέρα μου. Ήθελα πάνω απ' όλα να φύγω από κει, αν μοναχά ήξερα τι να κάνω το άλλο πρωί. «Όχι, δεν ξέρω τίποτα από ποιήματα και δεν ξέρω για ποιον μιλάτε.» Το είπα με τόνο πολύ ενοχλημένο· δικαίωμουν να είμαι ενοχλημένος.

Τότε λοιπόν άρχισε να μιλάει ο Φερνάντο, ο γερο-τράγος *Τέσσερις-Σύζυγοι*, που προσηλυτίστηκε στο Ισλάμ για να μπορέσει να τις ευχαριστηθεί, αλλά κατέληξε στη θλιβερή πεποίθηση ότι δεν είχε ευχαριστηθεί τίποτα — κουβέντα του πατέρα μου. Μιλούσε πάντοτε βαριά, με συγκαλυμμένη μελαγχολία, έτσι για να κάνει όποιον βρισκόταν κοντά του να τον ακούει με το σεβασμό που αρμόζει σε κάποιον που υπαγορεύει την ίδια του τη διαθήκη. «Σκέψου, γιόκα μου, ότι ο πατέρας σου τον γνώρισε αυτόν τον Ουνγκαρέτι, όταν ήταν ακόμα στην πατρίδα του, τότε που το φασιστόμουτρο είχε γυρίσει απ' την Αμερική ή ίσως να πήγαινε και να τριγύριζε σ' εκείνα τα μέρη που ήταν κοντά στα δικά του. Κι ίσως επειδή μίλησε μαζί του βάλθηκε να βρει αυτόν το φούρνο μόλις έφτασε εδώ. Πρέπει να τα διαβάσουμε αυτά τα ποιήματα προτού χαζέψω τελείως. Μα για πες μου, Ρούμπεν, δεν υπάρχει ένα βιβλίο εκείνου εκεί στη μικρή αίθουσα;» Ο Ρούμπεν ήταν ο υπεύθυνος της βιβλιοθηκούλας που βρισκόταν ανέκαθεν σ' ένα επιπλάκι στην ιδιωτική αίθουσα του «Ντιβάν».

Τότε πετάχτηκε ο Γκουλιέλμο. «Γιατί δε θα κράταγε ούτε μια μέρα εδώ σ' εμάς αυτό το βιβλίο χωρίς να γίνει κωλόχαρτο για το αποχωρητήριο από κάτω, αγαπητέ μου. Ο Σαβέριο πάντως πρέπει να πουλήσει αυτόν το φούρνο σ' έναν καλό σύντροφο και να κερδίσει όσα πρέπει. Πρέπει να βρούμε μια συνοικιούλα κατάλληλη για σένα και για τις γουρουινιές που θα σου κατέβει να κάνεις, να σου βρούμε μια καλή χήρα για το σπίτι, μια και την Αμινά δε θα μπορέσουμε με κανέναν τρόπο να την απομακρύνουμε απ' το σπίτι του φούρνου. Κι έπειτα πρέπει να σ' αγαπάμε, γιόκα μου, να σ' αγαπάμε όλοι μας.»

Κι έτσι βάλλθηκαν να σκέφτονται για τη ζωή μου· πώς να τη συνεφέρουν. Δεν ήταν αυτό που περίμενα όταν πήγα να τους συναντήσω στο «Ντιβάν», κι ούτε νομίζω ότι ήταν αυτό που ήθελα. Μα τους άφησα να κάνουν ό,τι νόμιζαν.

Ήταν λοιπόν το '67, η εποχή του άθλιου νασερικού πολέμου.

Μου βρήκαν ένα μικρό διαμέρισμα σ' ένα παλιό σπίτι της συνοικίας. Ένας δεύτερος όροφος όλο στόρια, όπου ανέβαινες με μία από κείνες τις μεγάλες σκαλισμένες ξύλινες σκάλες που τις βλέπεις τώρα πια μόνο στα καλύτερα συντηρημένα δημόσια κτίρια. Ήταν σε μικρή απόσταση από το τυπογραφείο των Μπατιστίνι και συχνά έτρωγα το μεσημέρι μαζί τους στο μαγαζί ή έρχονταν εκείνοι σ' εμένα να φάνε κουκιά που τα μαγείρευα τέλεια.

Για το φούρνο δε βρέθηκε ποτέ κάποιος Ιταλός, κι έτσι πουλήθηκε σ' έναν Ελληνοκύπριο, έναν κομμουνιστή καταδικασμένο ερήμην σε θάνατο από τους συνταγματάρχες της Αθήνας, ο οποίος ήταν σπουδαίος φίλος της ιταλικής παροικίας. Με τον καιρό ανακαλύφθηκε ότι η συμπάθειά του για μας τους Ιταλούς πληρωνόταν κανονικά από τις ειδικές υπηρεσίες πληροφοριών της Σοσιαλιστικής Ένωσης. Μα αυτό τώρα πια δεν είχε σημασία και το φωμί παρέμεινε εκείνο που ήταν πάντοτε, ούτε χει-

ρότερο και, για τα δικά μου γούστα, ούτε καλύτερο. Είχα κληρονομήσει, είχα τις δουλίτσες μου· ήμουν σχεδόν πλούσιος.

Και κυρίως ήμουν μόνος κι ελεύθερος από κάθε τι.

Μετά, κάποια μέρα, άρχισα να σκαλίζω τα πράγματα που είχε αφήσει ο πατέρας μου και βρήκα το βιβλίο εκείνου του Ουγγαρέτι.

Νόμιζα ότι ο πατέρας μου δεν είχε τίποτα δικό του εκτός απ' τα απαραίτητα για να φτιάχνει φωμί. Όταν άδειασα τα δωμάτια όπου ζούσαμε, δε βρήκα τίποτα εκτός από ρούχα και το φάκελο με τα τραπεζικά έγγραφα της Μισρ Μπανκ. Το βράδυ που έφυγε μ' εκείνο τον τόσο λίγο πατρικό τρόπο, έφερα απ' την παραλία τις σαγιονάρες του, το παντελόνι και το πουκάμισο τυλιγμένα, και μέσα το ρολόι Περσέο και την καφετιέρα που 'χαν φέρει από την Ιταλία. Δεν είχε ούτε ξυριστική μηχανή και τον ξύριζε στο φούρνο ένας γερο-κουρέας της γειτονιάς, που μια φορά το μήνα διέθετε λίγο περισσότερο χρόνο για να του πάρει την πάντοτε μαύρη και σγουρή και αχτένιστη κόμη του. Τώρα που το σκέφτομαι, δεν υπήρχε ούτε μια φωτογραφία δική του ή της μαμάς στο σπίτι. Μόνο μια φωτογραφία δική τους θυμάμαι όπου πόζαραν σε μια γαμήλια γιορτή με τους συντρόφους της Ρας ελ Τιν. Κι αυτή δεν ήταν στο σπίτι, αλλά κρεμασμένη μαζί με άλλες στη μικρή αίθουσα του «Ντιβάν».

Όταν ο Κύπριος πήρε το φούρνο, μου έστειλε ένα δέμα με τα πράγματα που είχε βρει στο συρτάρι του πάγκου. Το κράτησα χωρίς να του ρίξω ούτε μια ματιά, και δυο μήνες μετά ξαναβρέθηκε στα χέρια μου. Έτσι το άνοιξα και μέσα απ' τα χαρτιά εμφανίστηκε εκείνο το βιβλίο.

Δεν ήταν μεγάλο ούτε και χοντρό το βιβλίο που άνοιξε μέσα στα χέρια μου, δίνοντας στο φως ζαρωμένες και κιτρινωπές σελίδες. Στην προμετωπίδα έγραφε:

ΤΟ ΘΑΜΜΕΝΟ ΛΙΜΑΝΙ

Ποιήματα του

Τζουζέπε Ουνγκαρέτι

Αλλά για δεσ, ακριβώς εκείνος εκεί. Για δεσ, ο πατέρας μου να κρατάει ένα βιβλίο εκείνου εκεί. Και το έχει διαβάσει κιόλας. Και το έχει ξαναδιαβάσει, κρίνοντας απ' το ότι είναι φύλλο και φτερό. Ο πατέρας μου στο φούρνο να ζυμώνει και να ψήνει και να διαβάζει τα ποιήματα εκείνου του φασίστα. Διάβαζε ένα κι ύστερα φούρνιζε το φωμί, διάβαζε άλλο ένα και πήγαινε να λιώσει τη μαγιά. Ύστερα έφτανε η μητέρα μου κι έκρυβε το βιβλίο στο συρτάρι. Όχι, δεν είναι δυνατόν, γιατί η μητέρα μου ανακάτευε όλη μέρα εκείνο το συρτάρι' έβαζε τα χρήματα του κόσμου, έπαιρνε τα ρέστα, σημείωνε τα φωμιά που έδινε με πίστωση και έκρυβε τα δώρα για μένα. Άρα είχε δει και η μητέρα μου εκείνο το βιβλίο, η μητέρα μου που ήθελε να με στείλει στο σχολείο «Ελβετία». Ίσως να 'χε διαβάσει κι εκείνη τα ποιήματα του Τζουζέπε Ουνγκαρέτι, προδότη του προλεταριάτου, αρνητή της αναρχικής πίστης. Ίσως όμως η κυρία Καμίλα να μη νοιαζόταν γι' αυτά τα πράγματα.

Αυτό το βιβλίο το έβαλα στην άκρη και ύστερα από μερικές μέρες το 'χωσα στην τσέπη μου και το πήρα μαζί μου στην παραλία. Ο πατέρας μου δεν είχε πια καμία σχέση. Υποψιάζομαι τώρα ότι μου είχε έρθει στο μυαλό να του ρίξω μια ματιά για να δω αν μπορούσα να βρω κάτι καλό να λέω στα κορίτσια, κάτι ρομαντικό για το θαμμένο λιμάνι, το λιμάνι φάντασμα αυτής της πόλης.

Όταν, αφού τελείωσα με το κολύμπι κι έπεσε η πολλή ζέ-

στη, άνοιξα τελικά το βιβλίο, είχαν από καιρό σβηστεί από τη μνήμη μου τα γλυκανάλατα μαθήματα του σχολείου «Ντάντε Αλιγκέρι». Δεν είχα συγκρατήσει το παραμικρό από κανένα ποίημα, οποιοδήποτε, κι έτσι έμεινα λιγάκι ζαλισμένος και με μια έξαψη' από τα ποιήματα, τα δυο τρία που διάβασα, όχι από το βιβλίο. Αυτό μου 'φερε αμέσως αηδία και θα το είχα πετάξει στους αμμόλοφους, αν δεν έκλεινε μέσα του κάτι από τον πατέρα μου κι από την αγάπη μου γι' αυτόν.

Το λέω αυτό γιατί, ανοίγοντάς το, η πρώτη μου ματιά πήγε κι έπεσε στην υπογραφή του Μπενίτο Μουσολίνι. Μάλιστα' υπήρχε ένας χαιρετισμός από τον αρχηγό του φασισμού στον ποιητή. Σκέφτηκα τον πατέρα μου που είχε φυλάξει — πόσες δεκαετίες; — αυτό το βιβλίο στο συρτάρι του και αποφάσισα ότι εγώ μπορούσα να το κρατήσω τουλάχιστον στο χέρι.

Ξέρετε τι συμβαίνει; Συμβαίνει ότι υπάρχουν κάποια πράγματα που είναι σαν τείχη και πάνω τους χτυπάει κανείς το κεφάλι του ασταμάτητα, χωρίς γιατρεία. Αντίθετα, άλλα πράγματα είναι σαν ανοιχτές πόρτες, διαθέσιμες να σε φιλοξενήσουν ανά πάσα στιγμή. Πράγματα που φέρνουν βαρεμάρα, κούραση, στενοχώρια κι ανάθεμα' κι άλλα πράγματα που είναι εκεί για τη χαρά και την ομορφιά, την εγκατάλειψη και την ανακούφιση. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει, για παράδειγμα, ο τηλεφωνικός κατάλογος του Καΐρου — όποιος τον έχει πιάσει στα χέρια του μπορεί να σας το πει —, ενώ στη δεύτερη περιλαμβάνεται το δίχως άλλο η παραλία όπου πηγαίνω εγώ.

Ή, μάλλον, όχι ολόκληρη η παραλία, αλλά εκείνο το τμήμα με τη ροζ άμμο που λαμπυρίζει εκεί όπου τη βρέχει το κύμα, το κύμα που δεν έφτασε ακόμα αλλά θα φτάσει, εκεί όπου εγώ αισθανόμουν εκείνο το βράδυ πρίγκιπας κι αφεντικό. Τώρα, απ' όσο έχω καταλάβει, η ποίηση είναι αυτά τα πράγματα κι εκείνα τα άλλα μαζί. Είναι μπαμπέσα, παιχνιδιάρια και μπαλαρίνα, πεισματάρια, στυφή στο στόμα σαν τους άγουρους

χουρμάδες, κι αρωματική σαν τη ροδοδάφνη της ερήμου· ανυπόφορη κι ελαφριά, κακία και νοσταλγία. Αυτά σκέφτηκα και δε διάβασα παρά δυο τρία.

Κι ούτε εκείνο το βράδυ ούτε και ποτέ πια θέλησα να διαβάσω άλλα. Εν μέρει, γιατί αμέσως μετά άρχισε να βουίζει το κεφάλι μου και τον απόηχο εκείνου του βουητού τον νιώθω ακόμα να μου φράζει τα τύμπανα — αν κι είναι εύκολο για το δόκτορα Μοντριάν να μου υπενθυμίζει ότι μόλις πέρασα μια εμβολή. Κι ύστερα γιατί, ειλικρινά, φοβόμουν ότι αν συνέχιζα να διαβάζω θ' απαγοητευόμουν, θα καταστρεφόταν αυτό το είδος υπόγειας συννεοχής που είχε ξυπνήσει ανάμεσα σ' εμένα και σ' αυτό το πράγμα από λέξεις. Θα σταματούσε αυτό το τσίμπημα — πώς λέγεται στα ιταλικά; — που με είχε πιάσει ύπουλα ανάμεσα σε συκώτι και έντερο.

Μα, πάνω απ' όλα, ντρέπομαι λίγο που το λέω, αισθανόμουν κι απεχθανόμουν την εισβολή μέσα μου ενός ανθρώπου — εκείνου εκεί, που ποτέ δεν είδα ούτε γνώρισα, που ποτέ δεν έμαθα ποιος ήταν και που επιπλέον ήταν φαίσστας — που με καμιά τριανταριά λέξεις και λιγότερες είχε επιτρέψει στον εαυτό του την πολυτέλεια να βγάλει το σύρτη του μυαλού ή και της φυχής μου και να κινείται ανάμεσα στις σκέψεις και στα συναισθήματά μου σαν να ήταν δικά του.

Σαν να υπήρχε μεταξύ μας μια φίλια απ' αυτές όπου επιτρέπονται τα πάντα. Ποιος του τη ζήτησε όλη αυτή την οικειότητα; Είχα την αίσθηση ότι είχα πέσει στην παγίδα των λέξεων ενός μάγου υπνωτιστή. Λέξεις που εκτός των άλλων δε θα έπρεπε να τις καταλαβαίνω καθόλου, μα που αντίθετα μου φαινόταν ότι τις καταλάβαινα. Ή ότι με καταλάβαιναν, αν προτιμάτε.

Ένα ποίημα είχε τίτλο *Παράθυρο στη θάλασσα* κι ένα άλλο *Το θαμμένο λιμάνι* κι ένα άλλο ακόμη, ίσως, *Ξύπνημα ή Ξυπνήματα*. Τα ξέρω απέξω. Μη με ρωτήσετε πώς, δεδομένου

ότι τα διάβασα μία μόνο φορά και από τότε έχουν περάσει αρκετά χρόνια.

Σ' αυτό το δωμάτιο του νοσοκομείου κάθε πρωί τα απαγγέλλω σαν να 'ταν η προσευχή μου. Μετά διηγούμαι το όνειρο που είδα σ' εκείνη τη στεγνή γερο-μούμια, το δόκτορα Μοντριάν. Όλα αυτά όμως συνέβησαν πολύ αργότερα.

Τώρα βρισκόμαστε στην εποχή που ήμουν λίγο πάνω απ' τα είκοσι και πρέπει να πω μερικά πράγματα που μου έτυχαν, διαφορετικά χάνω τον ειρμό μου και τη λίγη διαύγεια που θα μπορούσε επιτέλους να με βοηθήσει να καταλάβω τι μου συμβαίνει.

Αντιλαμβάνομαι ότι έχασα πολύ χρόνο μ' αυτή την υπόθεση της ποίησης κι εκείνου του ποιητή και μ' όλα τα υπόλοιπα. Είπα βλακείες; Παρασύρθηκα; Ε, καλά. Να λάβετε όμως υπόψην σας ότι ήμουν μόνο ένα παιδί από τη Ρας ελ Τιν, μια παλιοσυνοικία, χωρίς καμιά ιδιαίτερη παιδεία και με τα μίζερα πασαλείμματα του σχολείου. Αν και τώρα, με όλα όσα συνέβησαν, έχω αλλάξει πολύ και με τα βιβλία, διαβάζοντάς τα και γράφοντάς τα, άνοιξα ολόκληρη ιστορία που θα σας την πω την κατάλληλη στιγμή.

Τότε όμως το απλό γεγονός ότι διάβασα αυτά τα ποιήματα στην παραλία ήταν σαν την απαγωγή ενός μικρού αγοριού, σαν να ήθελε — πώς το λένε; — να το παραπλανήσει, να το μπερδέψει. Κάτι τέτοιο, που οδήγησε ύστερα τη ζωή μου χωρίς στην πραγματικότητα να το πάρω είδηση, κι ακόμα χειρότερα, χωρίς να μπορέσω να επέμβω, προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, από κάποιο συγκεκριμένο μονοπάτι.

Κι ανάμεσα στα τόσα άλλα συνέβη κι αυτό: πήγα να επισκεφτώ την πόλη του πατέρα μου. Οι συνθήκες που μ' έκαναν να το αποφασίσω ήταν, ας πούμε, κάπως παράξενες.

Είχα φέρει μαζί μου από την παραλία εκείνο το βιβλίο, αλλά με βάραινε να το 'χω στο σπίτι' μου έδινε την εντύπωση ότι διατηρούσα καταχρηστικά ένα μυστικό. Έτσι μια μέρα το πήρα παραμάσχαλα και μπήκα στο τυπογραφείο των Μπατιστινί που, στη συνοικία όπου ζούσα τώρα, ήταν ένα από τα παλιότερα μέρη, που έχαιραν μεγάλης εκτίμησης.

Τύπωναν εκεί οι Ιταλοί απ' τα βάθη των αιώνων, υπάρχει ακόμα πάνω απ' την πόρτα της εισόδου ένα είδος διπλώματος που είχε χορηγηθεί απ' τον Οθωμανό χαλίφη με ημερομηνία 1102, μουσουλμανικό έτος, τρεις αιώνες πριν. Πάνω απ' τον παραστάτη υπάρχει και η πινακίδα με την ονομασία του μαγαζιού, που κανένας από τους πολλούς ιδιοκτήτες δε θέλησε ποτέ ν' αλλάξει· πρόκειται για την ονομασία με την οποία είναι γνωστό μέχρι σήμερα: Ελ Μεσκίν, ο Φτωχός· τίτλος που αποδίδεται στους σεβάσιμους ηγούμενους του μοναστηριού Αμπού Μακάρ στην έρημο Ουάντι Ναίρουν. Ένας ιερός τόπος όχι μακριά από δω, όπου περισσότερο από μια χιλιετία οι κόπτες μοναχοί αντιγράφουν και ξανααντιγράφουν τις μυστηριώδεις γνώσεις τους για το Θεό και τους προφήτες.

Οι αδελφοί Μπατιστινί είχαν έρθει απ' την πόλη του πατέρα μου στην Αλεξάνδρεια πριν ακόμα απ' τον πόλεμο, μαζί με το γονιό τους, ορφανοί από μάνα εξαιτίας της διφθερίτιδας που την πήρε λίγο μετά τη γέννηση του Άμος. Ο γέρος είχε μαζί του κάνα δυο θήκες με τυπογραφικά στοιχεία, του κουτιού, που τέτοια δεν είχαν δει ποτέ μέχρι τότε στην πόλη· κι έτσι, μ' αυτά για προίκα, μπήκε στο παλιό τυπογραφείο της συνοικίας. Μέσα σε μια διετία είχε γίνει συνétairos, τέτοια δύναμη είχε η τέχνη του ως προς το μηχανικό και καλλιτεχνικό μέρος στην τέχνη του τυπώματος. Μαζί του δούλευε κι ο γιος του Ρούμπεν, ενώ τον μικρότερο τον είχαν ανάμεσα στις μηχανές να παίζει με το

μολύβι και τα κρόσσια από χαρτί, όταν ακόμα δεν ήξερε να στέκεται όρθιος μόνος του.

Τώρα που ο γέρος έχει φύγει, συνοδευόμενος κι αυτός από την μπάντα και τα κοκκινόμαυρα λάβαρα της πίστης του, τα αδέρφια είναι αφεντικά κι εγώ μπορώ να χαρακτηριστώ φίλος τους, αν μη τι άλλο επειδή τους συναναστρέφομαι από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου. Το βέβαιο είναι ότι με τον Άμος είχα μεγαλύτερη οικειότητα και λόγω ηλικίας και γιατί είχε όρεξη να κάνει τα ίδια πράγματα που άρεσαν και σ' εμένα: μαζί τριγυρνούσαμε στη Ρας ελ Τιν για να βγάλουμε τις τουρίστριες για χορό και μαζί ψάχναμε να δανειστούμε από τους καπετάνιους των εμπορικών πλοίων τα φιλμ που μας άρεσαν κι άλλα τέτοια πράγματα. Ο Ρούμπεν όχι μόνο ήταν γέρος, αλλά μου φαινόταν σαν ένα είδος ιερέα, ένας άνθρωπος που παραήταν απόμακρος και χαμένος στις σκέψεις του για να μπορείς να κάνεις μαζί του φυσιολογικές συζητήσεις.

Μια μέρα λοιπόν μπήκα στο τυπογραφείο και έδωσα το βιβλίο στον Άμος. «Κοίτα τι είχε ο πατέρας μου στο φούρνο.» 'Ημουν ανήσυχος, σχεδόν ντρεπόμουν.

Ο Άμος μου πήρε αδιάφορα τον τόμο απ' τα χέρια, ζυγίζοντάς τον με το χέρι πριν τον κοιτάξει καλύτερα, σαν να ήταν κάνας κέφαλος από τον όρμο που θ' αγόραζε από κάποιο αγοράκι, και τελικά βάλθηκε να τον ξεφυλλίζει με πάθος, τρίζοντας τα δόντια και πλαταγίζοντας τη γλώσσα. «Ωραίο, πολύ ωραίο. Και βέβαια.»

Καθώς το φυλλομετρούσε αναστατωνόταν όλο και περισσότερο, μέχρι που δεν άντεξε άλλο και, όπως πάντα, είχε ανάγκη τον Ρούμπεν. Κι οι δυο βάλθηκαν να παίζουν με τις σελίδες και να μουρμουρίζουν μεταξύ τους και να τραβάνε ο ένας το βιβλίο απ' τον άλλο, σαν δυο αγοράκια, χωρίς να δίνουν σημασία σ' εμένα που στεκόμουν εκεί αμήχανος, σαν να είχα πάει ζωντανό ποντίκι σε νεογέννητα γατιά.

Ακριβώς όπως συμβαίνει με τη γάτα, που ξαφνικά σταματάει να είναι τρυφερή με τα μικρά της και ξαναρχίζει σοβαρή ν' ασχολείται με τα δικά της, έτσι κι ο Ρούμπεν σταμάτησε ξαφνικά να μουρμουρίζει με τον αδελφό του κι άρχισε να μου μιλάει. Εκείνη η συζήτηση τίναξε οριστικά τη ζωή μου στον αέρα, ό,τι είχα πιστέφει πως θα μπορούσε να είναι η ζωή μου στην πόλη: οι σπουδές της μηχανολογίας, τα πολλά υποσχόμενα πάρε δώσε του λαθρεμπορίου.

Ο Ρούμπεν μιλούσε ακριβώς με τον τρόπο Άραβα ιερέα. Θέλω να πω ότι ο λόγος του ήταν εμπνευσμένος και ιερατικός, με τόνο χαμηλό αλλά κοφτό, που έφερνε στο μυαλό σούφι μοναχό ο οποίος μιλάει στους οπαδούς του στη σκιά της χαρουπιάς, στην αυλή του τζαμιού Αμπού ελ Ατ.

«Είναι στ' αλήθεια ωραίο αυτό το βιβλίο, Σαβέριο. Είναι μια έκδοση πολύ σπάνια και είναι η πρώτη φορά που μου τυχαίνει να τη δω. Εγώ τα γνωρίζω αυτά τα ποιήματα. Εσύ τα διάβασες;»

«Μερικά, προχθές.» Δεν μπορούσα να καταλάβω γιατί συνέχιζα να ντρέπομαι.

«Και σου άρεσαν;»

«Ναι. Θέλω να πω, και ναι και όχι. Δεν καλοξέρω. Είναι βέβαια ιδιαίτερα. Είχαν περίεργη επίδραση πάνω μου. Πρέπει να πω ότι σταμάτησα να τα διαβάζω γιατί με μπερδεύαν.»

«Ναι, κατάλαβα. Μου συμβαίνει κι εμένα, κι όχι μόνο με αυτά τα ποιήματα για να είμαι ειλικρινής. Κι όμως είναι ωραία, έτσι δεν είναι;»

«Ναι, μερικές λέξεις τις θυμάμαι ακόμα και μου φαίνονται πολύ ωραίες. Αλλά ο πατέρας μου, κατά τη γνώμη σου, τι σχέση είχε μ' αυτά τα πράγματα;»

«Ε, θα του άρεσαν κι εκείνου, τι λες; Ο πατέρας σου ποτέ δε μιλούσε πολύ. Νομίζω ότι δεν είχε μεγάλη εμπιστοσύνη στα λόγια του. Ίσως, αντίθετα, να είχε σ' αυτά του Ουγκκαρέτι.»

«Μα αυτός εκεί ήταν φασίστας, Ρούμπεν. Εσείς μου το είπατε. Σκέφου ότι ο πατέρας μου ούτε τη λέξη δεν ήθελε να ακούσει. Δε νομίζω ότι ήξερε από ποίηση για να κάνει και διακρίσεις. Ήδη μου φαίνεται απίστευτο το ότι είχαν γνωριστεί, όπως είπε ο Τέσσερις-Σύζυγοι στο "Ντιβάν"».

«Μου φαίνεται, Σαβέριο, ότι αυτή δεν είναι τόσο απλή υπόθεση. Οι άνθρωποι απ' τα μέρη μας ποτέ δεν ήταν απλοί. Ίσως ούτε κι απ' τα άλλα μέρη.»

Σ' εκείνο το σημείο, με τον πράο του τρόπο, ο τυπογράφος μ' έπιασε από το μπράτσο και με έσπρωξε στο βάθος του μαγαζιού, όπου πάνω σε μια παλιά σανίδα για σύνθεση ο Άμος ετοίμαζε το τσάι για το συνηθισμένο κολατσιό. Ήταν πάντα πολύ ιδιαίτερο το κολατσιό στο τυπογραφείο, κυρίως για την ποικιλία σε μεζεδάκια. Αυτοί οι δυο ήξεραν πού να βρουν τις καλύτερες ελιές, το πιο ελληνικό τυρί, τις πιο αρωματικές αντζούγιες, το πιο τραγανιστό φωμί. Και δεν υπήρχε καφενείο στην Αλεξάνδρεια όπου θα ένοιωθε κανείς καλύτερα απ' ό,τι βολεμένος στις χάρτινες μπάλες του «Ελ Μεσκίν».

Ορίστε, τώρα καταλαβαίνω ότι μιλάω συχνά γι' αυτούς στο παρελθόν και μπερδεύω τα γεγονότα εκείνων των χρόνων με την ίδια τους την ύπαρξη, που δεν είναι περασμένη. Ο Άμος κι ο Ρούμπεν είναι ζωντανοί και γεροί και πάντοτε σπουδαίοι στο τύπωμα και στα μεζεδάκια και — νομίζω — ότι πάντα με αγαπάνε το ίδιο. Προσπάθησαν μάλιστα να 'ρθουν να με βρουν στο νοσοκομείο. Ο δόκτωρ Μοντριάν μου είπε ότι κάθε τόσο πηγαίνουν σ' αυτόν για να μαθαίνουν νέα. Εγώ όμως δε θέλησα ποτέ να τους δω' δε θέλω να με λυπούνται και δε θέλω να με δουν τώρα που λίγο απέχω από μια αμοιβάδα. Αυτός είναι ο λόγος που, όταν μιλάω γι' αυτούς, χρησιμοποιώ τον παρατατικό' για να τους κρατήσω κάπως μακριά μου. Για την ώρα μετά βλέπουμε.

Είχα μείνει στο τσάι. Ναι, ο Ρούμπεν με καλεί για τσάι. Καθόμαστε κι ο Άμος μας σεββίρει όπως συνήθως. Το κάνει πάντα σαν να νοσταλγεί μια υπηρέτρια που θα το έκανε αντί γι' αυτόν. Τρώμε, πίνουμε, βγάζουμε ήχους ικανοποίησης, ανάβουμε αμερικάνικα τσιγάρα που έρχονται από τη Σιγκαπούρη. Κι ο Ρούμπεν ξαναρχίζει να μιλάει.

«Εσύ δεν ξέρεις τίποτα για την πόλη του πατέρα σου γιατί εκείνος έκλεισε αυτό το κεφάλαιο τη μέρα που έφυγε από χει. Το έκλεισε και τελείωσε. Κατά τη γνώμη μου έκανε καλά. Διαφορετικά το να ζει εδώ θα ήταν ένα μαρτύριο. Κανείς από αυτούς της Καρλομάγνο — μα σου είπε ποτέ ο πατέρας σου το όνομα της πόλης μας; Λέγεται Καρλομάγνο. Κανένας μας, σου λέω, δεν κατάφερε να ζήσει καλά στο μέρος όπου πήγε να εγκατασταθεί. Το δράμα είναι ότι κανένας δεν κατάφερε ποτέ να γυρίσει πίσω και όλοι υποφέρουν εδώ κι εκεί στον κόσμο, χωρίς να βρίσκουν πραγματική ησυχία σε κανένα μέρος. Πρέπει να 'χει να κάνει με το χαρακτήρα του τόπου μας, ένα δικό μας κουσούρι. Και για μένα ισχύει το ίδιο. Ο Άμος ήταν πολύ μικρός, αλλά εγώ θυμάμαι πού γεννήθηκα, εγώ μπορώ να πω ότι είμαι κάποιος απ' την Καρλομάγνο. Υπάρχει και μια ιστορία πάνω σ' αυτό, κι ύστερα, αν μου το θυμήσεις, θα σου τη διηγηθώ. Τώρα όμως άλλα θέλω να σου πω. Θα σου κάνω λίγο μάθημα, αν έχεις όρεξη. Ο Άμος, που ένα μέρος αυτών των συζητήσεων το γνωρίζει ήδη, μπορεί να πάει για καμιά βουτιά.

»Οι άνθρωποι της πόλης μου και του πατέρα σου είναι παράξενοι, πλασμένοι με το δικό τους τρόπο. Τέτοιες πόλεις πρέπει να υπάρχουν σ' όλο τον κόσμο, μα η Καρλομάγνο είναι γνωστή για την πάστα των ανθρώπων της. Είναι για όλη την περιοχή μια φωλιά αναρχικών, φαντασμένων και καβγατζήδων. Για τους απ' έξω είναι μια πόλη απόμακρη και γοητευτική. Ο τόπος και οι άνθρωποι είναι πολύ ξεχωριστοί. Αυτός ο ποιητής δεν εί-

ναι απ' τους δικούς μας' είναι από μια γειτονική πόλη, αλλά όχι ακριβώς απ' τους δικούς μας. Κανένας από την Καρλομάγνο δε θα έπαιρνε ποτέ πίσω ούτε μια λέξη του, πόσο μάλλον μια ιδέα. Κι όμως μας μοιάζει κάπως, για να το πω έτσι.

»Δεν τον ξέρω καλά, γιατί άλλωστε δεν τον γνώρισα ποτέ προσωπικά, αλλά τα ποιήματά του κάτι μου λένε. Αντηχούν μέσα μου σαν να 'ναι κάτι δικό μου και του λαού μου εκεί κάτω. Ε, μια ανόητη ιδέα θα 'ναι, αλλά αυτό μου ήρθε στο μυαλό μόλις τα διάβασα, πριν από πολύ καιρό' γι' αυτό συμφώνησα μαζί σου όταν μου είπες ότι σε μπερδεύουν. Για να μη σ' τα πολυλογώ, εκείνος είχε κάτι βαθύ — με καταλαβαίνεις; — να μοιράσει μαζί μας. Βέβαια, τότε μας είχε έρθει αρκετές φορές, κι έχω πειστεί ότι έφαχνε κάτι που του έλειπε. Νομίζω ότι εκεί κανείς δεν έμαθε ποτέ τι ήταν αυτό. Ο πατέρας σου ναι, μια και έχει αυτό το βιβλίο, κι ο δικός μου πατέρας επίσης, που είχε το τυπογραφείο και τον είχε δει να καταφθάνει στο μαγαζί πάνω από μια φορά. Εγώ τον είχα συναντήσει σίγουρα, αλλά ήμουν πολύ μικρός και δεν έδωσα ποτέ σημασία, ως τη στιγμή που μου μίλησε γι' αυτόν ο πατέρας μου.

»Αλλά κι αν ένας οποιοσδήποτε τον αναγνώριζε, τον Ουνγκαρέτι το φίλο του ντούτσε, περιμένεις ότι θα νοιαζόταν για την ποίηση; Εκείνος το ήξερε αυτό πάρα πολύ καλά και νομίζω ότι ερχόταν σ' εμάς για να βρει τον τρόπο να ζητήσει συγγνώμη, κι αυτό τον τρόπο δεν τον βρήκε ποτέ. Προσοχή, αυτή είναι μόνο μια δική μου περιεργή σκέψη' ποιος ξέρει τι ζήλευε από μας. Γιατί κάτι πρέπει να υπήρχε. Ο πατέρας μου τον θυμόταν καλά. Σταματούσε στο καπηλειό και ρωτούσε τους γέροντες γι' αυτά και για τα άλλα, πήγαινε στο τυπογραφείο και κρατούσε τον πατέρα μου με τις ώρες να διαβάζουν κάποια γραφτά δικά του. Ζητούσε συμβουλές, εντυπώσεις.

»Προσπάθησε να σκεφτείς, ο πιο διάσημος ποιητής στην Ιταλία να ακούει έναν επαρχιώτη τυπογράφο' δε στέκει. Εκεί-

νος έφαχνε το θαμμένο του λιμάνι, όπως όλοι σ' αυτή την πόλη, κι ίσως σε κάποια στιγμή της ζωής του πήγε να το φάξει στην Καρλομάγνο.

»Φαντάζομαι τον Ουνγκαρέτι και τον πατέρα σου. Ο Τζοβάνι ήταν παιδί. Ωρραίος κι αναιδής, ντόμπρος και χωρίς ούτε ένα φίχουλο λογοτεχνίας στο κεφάλι. Εκείνον πρέπει να τον είχαν πάρει ήδη τα χρόνια. Πρέπει να πέρασε απ' την πόλη προτού πάει στην Αμερική. Είχε ήδη ζήσει έναν πόλεμο, είχε γυρίσει τον κόσμο, ήταν διάσημος και έχαιρε μεγάλης εκτίμησης από τον Μουσολίνι. Θα πρέπει να κοίταξε τον πατέρα σου και να είπε: "Να πώς ήμουν και να πώς δεν μπορώ πια να είμαι. Έχω αυτά κι εκείνα, όμως δεν έχω τη μοτοσικλέτα του και την αναρχία του". Ίσως έτσι έγινε και του έπιασε κουβέντα. Ο Τζοβάνι θα πρέπει να 'μεινε εκείνη τη στιγμή με το στόμα ανοιχτό. Αλλά όχι για πολύ, απ' όσο τον ήξερα. Θα απάντησε με το δικό του τρόπο, με λίγες λέξεις, αλλά αποφασιστικά και χωρίς ντροπή. Και τελικά εκείνος του χάρισε αυτό το βιβλίο.

»Πρέπει να το είχε μαζί του, γιατί είναι σπάνια έκδοση και σίγουρα ο Τζοβάνι δεν μπορεί να το βρήκε μόνος του. Δεν έχει αφιέρωση, αλλά είναι κατανοητό: δεν τον ενδιέφερε ν' αφήσει ίχνη στην πόλη. Κι ύστερα ο πατέρας σου το διάβασε. Και το ξαναδιάβασε, φαίνεται καθαρά. Ξέρεις τι προσπαθώ να σου πω; Θα σου φανεί παράξενο, αλλά κατά τη γνώμη μου αυτά τα ποιήματα ήταν για όλα τα υπόλοιπα χρόνια η ανάμνησή του απ' την Καρλομάγνο.»

Ο Ρούμπεν μου έκανε στ' αλήθεια μάθημα. Είχε πράγματι τον τόνο δασκάλου, ενός καλού δασκάλου του δρόμου που δε φωνάζει και δε χτυπάει, γιατί ξέρει ότι τα παιδιά της γειτονιάς δεν έχουν τίποτα καλύτερο να κάνουν απ' το να τον ακούσουν. Ο Άμος είχε εξαφανιστεί και το μαγαζί ήταν ήσυχο και δροσερό: τι το καλύτερο να κάνεις απ' το να κάθεσαι εκεί και να ακούς μια μακρινή και μυστηριώδη ιστορία; Στην πραγματικό-

τητα, δυσκολεύομαι να καταλάβω το αληθινό, το βαθύτερο νόημα αυτών που μου έλεγε ο Ρούμπεν.

Του το είπα και του ζήτησα να μου εξηγήσει καλύτερα όλη αυτή την ιστορία για την πόλη του πατέρα μου — πράγματι εκείνος δε μου είχε πει ποτέ το όνομα, ποιος ξέρει γιατί — και τον παρακάλεσα να μην πάει πολύ μακριά, γιατί είχα ήδη αρχίσει να χάνομαι. Κι εκείνος ξανάρχισε το μάθημα.

«Δύσκολο να πιστέψεις μέχρι τέλους όλες αυτές τις ιστορίες. Εσύ γεννήθηκες εδώ και είναι φυσικό να αισθάνεσαι μακριά από όλα αυτά. Στο τέλος τέλος, αυτό θέλησε κι ο πατέρας σου, κι εγώ το ίδιο θα 'κανα. Οι πολλές μνήμες δεν κάνουν καλό σε κανέναν. Γίνεται κανείς μελαγχολικός. Και γερνάει πάρα πολύ νωρίς. Κάποια στιγμή μπορεί να φανεί ότι οι αναμνήσεις χρησιμεύουν σε κάτι, αλλά δεν είναι αλήθεια. Τελικά, μόνο κακό κάνουν. Σε φθείρουν από μέσα όπως η πυριτιάση όλους όσους δουλεύουν στους πασσάλους στο λιμάνι. Νομίζεις ότι είσαι καλά, ώσπου ένα πρωί ξυπνάς και καταλαβαίνεις ότι δε σου έχει μείνει ίχνος από τα πνευμόνια: μέσα σου είσαι όλος μια σκόνη από πέτρα. Έτσι είναι. Κι έπειτα η Καρλομάγνο είναι στ' αλήθεια από την άλλη μεριά του κόσμου. Μάλιστα: είναι, σαν να λέμε, ο άλλος κόσμος.

»Κάτσε ν' ακούσεις.»

«Αυτό που χώριζε τελικά εκείνο τον ποιητή απ' τον πατέρα σου και την πόλη ήταν ένας δρόμος, η Οδός όπως την ονομάζουν. Αυτοί απ' την Καρλομάγνο ζουν από δω και όλοι οι άλλοι από κει. Είναι σαν μια καταδίκη. Κανέναν απ' τους από κει δεν μπορεί στην πραγματικότητα να διασχίσει το δρόμο, κι αν πάλι το κάνει κάποιος απ' την Καρλομάγνο, είναι βέβαιο ότι δε θα μπορεί πια να γυρίσει από δω. Αυτό είναι μύθος. Αλλά, προφανώς, για το δικό μας τρόπο να βλέπουμε τα πράγματα είναι και αλήθεια.

»Η Καρλομάγνο δεν ήταν ένας τόπος τρελών. Κι αν υπάρχει ακόμα, εκεί κάτω, δεν πιστεύω να 'γινε τώρα κάτι τέτοιο.

»Εγώ γεννήθηκα στην Καρλομάγνο, κι όταν έφυγα με τον πατέρα μου ήμουν πάνω από είκοσι χρονών. Τη γνώρισα καλά αυτή την πόλη, το τοπίο της, τους ανθρώπους, τις κοροϊδευτικές παροιμίες και τις εκφράσεις που χρησιμοποιούσαν για τις γειτονικές πόλεις, καθώς και τ' αστεία των γειτονικών πόλεων για να κοροϊδέψουν την Καρλομάγνο.

»Αλλά, όπως σου έλεγα, αυτό δεν αποκλείει το γεγονός ότι η Καρλομάγνο θεωρούνταν ανέκαθεν ένας μάλλον ιδιαίτερος τόπος και κατά κάποιον τρόπο διαφορετικός. Οι άνθρωποι κυρίως, που η ιδιαιτερότητά τους τους κάνει να χαίρονται και να υποφέρουν ταυτόχρονα. Αυτό ισχύει και για μένα και προφανώς ισχύει και γι' αυτούς που έμειναν εκεί και για όσους ακόμα γεννιούνται εκεί. Κι εγώ ανατράφηκα έτσι ώστε να αναγνωρίζω αυτό που διέκρινε εμάς της Καρλομάγνο από τους άλλους, γιατί ήταν άλλη η μυρωδιά που υπήρχε στον αέρα. Η υποβόσκουσα λογική μας, θα το ονόμαζαν κάποιοι ειδικοί.

»Μερικοί λένε ότι η Οδός μάς χώρισε απ' όλους τους άλλους, άλλοι αντίθετα λένε ότι είμαστε διαφορετικοί ανέκαθεν, διαφορετικοί απ' όλους στην κοιλάδα μας, γιατί είμαστε οι μόνοι που απόμειναν απ' αυτό που ήταν κάποτε οι Άπουοι, πριν από τη Ρώμη και τον ύπατο Αουρέλιο. Λένε κιόλας ότι είμαστε ηλίθιοι, σκληροί κι αλαζόνες. Όλα αυτά δεν είναι αλήθεια, δεν είναι έτσι. Δεν είμαστε τρελοί' όχι μέχρι αυτού του σημείου: κανένας στην Καρλομάγνο δεν ήταν ποτέ αρκετά τρελός για να πιστεύει στα σοβαρά ότι είναι μοναδικός.

»Ναι, υπήρξαν κάποτε οι Άπουοι κι ύστερα εξολοθρεύτηκαν. Το λέει και ο Στράβων, κι αν ανοίξεις το ντουλάπι στη μικρή αίθουσα στο "Ντιβάν", θα πρέπει να υπάρχει ακόμα το βιβλίο του που μιλάει γι' αυτά τα πράγματα. Μα τώρα συγχώρα με, γιατί σταματάω μια στιγμή και πάω να κατουρήσω.»

Ενώ ο Ρούμπεν σηκωνόταν, οι μουεζινηδες άρχιζαν να καλούν για προσευχή. Ήταν βράδυ και στο μαγαζί έφτανε η μυρωδιά απ' τα καροτσάκια που προχωρούσαν πουλώντας κεμπάπ και το κάλεσμα των πωλητών, παραπονιαρικό σαν κλάμα. Πώς ήταν δυνατόν ο Ρούμπεν να ζούσε εδώ και να σκεφτόταν ακόμα εκείνο το μέρος εκεί κάτω; Είχε δίκιο' η πολλή μνήμη δεν πρέπει να 'ναι ξεκούραστο πράγμα.

Όπως και στα άλλα μαγαζιά, ουρητήριο ήταν το αυλάκι στην άκρη του δρόμου, κι όπως ο Ρούμπεν είχε αφήσει την πόρτα ανοιχτή, ήταν σαν να βρισκόσουν μες στο χαμό της Ρας ελ Τιν την ώρα που ο δρόμος γέμιζε ασφυκτικά απ' όλο τον κόσμο κι απ' όλες τις γλώσσες που την ανακάτωναν ασταμάτητα στους αιώνες των αιώνων. Οι συζητήσεις για την πόλη του πατέρα μου μου προκαλούσαν μια περίεργη αίσθηση' ο δρόμος με καλούσε απ' τη μια μεριά και τα λόγια του Ρούμπεν με τραβούσαν προς μιαν άλλη. Κι εγώ στη μέση πονώντας. Αλλά όταν ο Ρούμπεν ξαναγύρισε στη θέση του, δε με ρώτησε μήπως τυχόν ήθελα να φύγω, γι' αυτόν ήταν ευνόητο ότι έπρεπε να κάτσω να τον ακούσω. Ο τόνος του είχε αλλάξει πάλι λιγάκι, μου φαινόταν τώρα σαν τον εμπνευσμένο σούφι που μιλάει στις ατίθασες σκέψεις που φτερουγίζουν πάνω απ' τα κεφάλια των μαθητών του. Ένας σούφι ξέρει πώς να τις βλέπει και να τις αντιμετωπίζει κατάλληλα.

«Αυτοί ο Άπουοι ήταν ένας λαός που κατοικούσαν στην κοιλάδα ενός μεγάλου, ήσυχου ποταμού, με πολλούς παραπόταμους που χιμούσαν κατά πάνω του απ' τις βαθιές κλεισούρες ενός ζυγού από μυτερά βουνά, όπου συμβαίνουν συχνά κατολισθήσεις. Τα βουνά ήταν λευκά, από μαλακό και πορώδες μάρμαρο, που γινόταν χρυσό καθώς μάζευε το χαμηλό ήλιο της δύσης. Η κοιλάδα έφτανε στη θάλασσα χάρη σε μια πλατιά πε-

διάδα, πλούσια απ' όλους τους απαραίτητους χυμούς για να θρέψει ζώα και φυτά. Ήταν ένας λαός από κτήνη, χωρίς ούτε μια πόλη και χωρίς γραφή για το λόγο αυτό δεν υπήρξε ποτέ τίποτα και σε κανέναν τόπο που να μιλάει γι' αυτούς.

»Ούτε ποτέ θέλησαν μ' οποιονδήποτε τρόπο να μιλήσουν απευθείας στους εκπροσώπους της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας που αναζητούσαν καινούργιες κτήσεις, όταν, είναι σαν να τους βλέπω εδώ μπροστά μου, παρουσιάστηκαν σε μεγάλη πομπή για να ζητήσουν τις εγγυήσεις για την υποτέλεια, προσπαθώντας να εξηγήσουν σ' εκείνα τα στουρνάρια τα πλεονεκτήματα που θα αποκόμιζαν. Δεν είχαν ποτέ ιδέα από διαπραγματεύσεις και χειρισμούς. Κι αυτό το λένε οι χρονογράφοι της Ρώμης. Και λένε επίσης ότι ήταν μεγάλη ανοησία τους να μη θέλουν να καταλάβουν κατά πού φύσαγε ο άνεμος: μια συμφορά που θα χρεωθεί στο ότι αυτός ο λαός δεν αποτελούνταν από πραγματικούς ανθρώπους, αλλά μάλλον από άγρια και ανεξιχνίαστα τέρατα.

»Τότε οι Ρωμαίοι ενήργησαν όπως συνήθιζαν σε παρόμοια φαινόμενα ανυπακοής. Οι λεγεώνες κατέστρεφαν το παχύ χορτάρι της πεδιάδας, τα πολεμικά άρματα όργωσαν την κοιλάδα σε όλο της το μήκος και τα άλογα στέγνωσαν τους παραπόταμους με τη μεγάλη δίψα των κατακτητών. Γιατί τη Ρώμη δεν τη σταματάει κανείς. Έτσι οι Άπουοι έγιναν ακόμα πιο σκληροί απ' ό,τι ήταν, ανέβηκαν στα πιο δυσπρόσιτα βουνά και αντιστάθηκαν.

»Κράτησαν πολεμώντας διακόσια πενήντα χρόνια, και είναι απίστευτο ό,τι συνέβη. Θα πρέπει να τρωγαν ψωμί καμωμένο με αλεύρι από μαρμαρόπετρα για να κράτησαν τόσο πολύ: θα φαγώθηκαν μεταξύ τους ή θα κατασπάραξαν τα ξαδέλφια τους τους λύκους. Ή ίσως να ήταν λύκοι, αν είναι αλήθεια αυτό που λένε οι Ρωμαίοι: ότι μια μέρα ξεχύθηκαν σε κοπάδια από κάθε γωνιά του ουρανού στο μεγάλο οχυρωμένο στρατόπεδο, στους πρόποδες του όρους Καπριόνη, κι έκαναν κομματάκια πέντε χι-

λιάδες στρατιώτες και ιππείς. Άρπαξαν εκατό κάρα γεμάτα προμήθειες, εφόδια και ένα μπουλούκι πόρνες, με τον ύπατο Μάρκελλο κρυμμένο στα χρυσά μεσοφόρια τους. Κι ακούγονταν τα βόδια να μουγκρίζουν απ' τον πόνο που έβλεπαν να τα τρώνε ζωντανά. Πέντε χιλιάδες σε μια μέρα μόνο: τι φοβερή οργή στη σύγκλητο της Ρώμης και τι λύσσα.

»Και πράγματι δε λυπήθηκαν τα έξοδα και, κατά συνέπεια, οι ανόητοι Άπουοι, αυτοί που αρνήθηκαν με απέχθεια τη μεγαλοφυχία της Ρώμης, εξοντώθηκαν καταπώς τους έπρεπε. Έκαψαν τα δάση, δηλητηρίασαν τις πηγές, τα άδυτά τους και οι φωλιές τους χτενίστηκαν με το ξυστρί απ' τις ογδόντα εκατονταρχίες του ύπατου Κλαύδιου, την αφρόκρεμα του στρατού, την αλύγιστη ασπίδα της ιερής άμυνας της αυτοκρατορίας. Χρησιμοποιήθηκε κάθε τέχνασμα ώστε να μη μείνει κανένας, ούτε ένα παιδί, μια λεχώνα, ένας γέρος, ανέγγιχτος απ' το χέρι της εκδίκησης. Για όσους βγήκαν ζωντανοί, και πιθανόν διέθεταν ακόμα κάποια ψυχική αντοχή, συγκροτήθηκε μια συνοδεία για να οδηγηθούν αλυσοδεμένοι στα μεταλλεία κασσίτερου του Σάνιο, στην άλλη άκρη της Ιταλίας.

»Θα 'πρεπε να την έβλεπε κανείς αυτή την πομπή από δέκα χιλιάδες ημιανθρώπους που διέσχιζαν την Ιταλία δεμένοι με αλυσίδες, να γεννάνε, να βασανίζονται απ' τον πόνο, να μαραζώνουν απ' τη λύσσα, να μεγαλώνουν και να πεθαίνουν, κι ίσως να κάνουν έρωτα. Κι έτρωγαν, κοιμόνταν κι έχεζαν συνοδευόμενοι απ' το θρίαμβο της Ρώμης. Θέαμα αξέχαστο για όλους όσοι τους είδαν να περνούν στη διάρκεια ενός χρόνου ή και παραπάνω, κατά μήκος χιλιάδων χιλιομέτρων, μπορεί και περισσότερο.

»Αυτό που ξέρουμε είναι ότι η σύγκλητος ξόδεψε γι' αυτή την εκδρομή τέσσερις χιλιάδες δηνάρια: ούτε λίγο ούτε πολύ όσο κοστίζει μια ωραία πόλη σε κάποια επαρχία που έχει ναό, θέατρο και αγορά. Αλλά ήταν χρήματα καλά ξοδεμένα, γιατί κανείς

απ' όσους παρευρέθησαν στο πέρασμα του καραβανιού με τους λύκους που έγιναν σκλάβοι δεν μπήκε ποτέ στον πειρασμό να προβάλλει στη μεγαλοφυχία της Ρώμης την τρέλα της άρνησης.

»Κι όμως, όταν έφυγαν οι λεγεώνες και διακόπηκε το χρονικό, κάποιοι ακόμη είχαν μείνει. Οι σακάτηδες, μερικοί χοντρόπετσοι κανάγιες που είχαν αποβλακωθεί και τρελαθεί από τις στερήσεις, κάποια χαριτωμένη γυναίκα πρόθυμη να εξυπηρετήσει με τις χάρες της. Κι αυτοί διάλεξαν, για να προσπαθήσουν να επιβιώσουν, έναν λόφο που πρόβαλλε από τα πιο άγρια ύψη της κοιλάδας, πάνω σε μια μεγάλη πεδιάδα με έλη. Είναι μια υποβλητική τοποθεσία, που ακόμα και σήμερα συγκινείσαι στη σκέψη της, κλειστή όμως από παντού και στενή και χωρίς ελπίδα διαφυγής, ξεκομμένη από την πεδιάδα και τη θάλασσα εξαιτίας του βάλτου με τα λασπώδη κανάλια που σχημάτιζε ο ποταμός ολόγυρά της.»

Σ' εκείνο το σημείο μου ήταν φανερό ότι ο Ρούμπεν δε μιλούσε πια μαζί μου. Κοιτούσε με μάτια μισόκλειστα προς τη μεγάλη λινοτυπική μηχανή, κι η φωνή του είχε τώρα τη βαθιά και τονισμένη χροιά κάποιου που απαγγέλλει ένα ποίημα, κάτι που δεν το θυμάται πια απέξω και του ξανάρχεται σιγά σιγά στη μνήμη καθώς το απαγγέλλει. Στο μεταξύ ο Άμος είχε γυρίσει και πάλευε στο νεροχύτη μ' ένα σακί γεμάτο κόκκινα καβούρια. Ξέφευγαν απ' όλες τις μεριές κι εκείνος προσπαθούσε να τα μαζέψει με κινήσεις που να μην ενοχλήσουν την αφήγηση του Ρούμπεν. Στο πάτωμα, πάνω σε μια μεγάλη γκαζιέρα, έβραζε μια κατσαρόλα και λίγα τη φορά κατέληγαν μέσα τα καβούρια, ακόμα ολοζώντανα. Μερικά κατάφερναν να πεταχτούν έξω, ζεματίζοντας με βραστές σταγόνες τον Άμος, που παρ' όλα αυτά κατάφερνε να μην κάνει τον παραμικρό θόρυβο. Κι ενώ τα καβούρια αφήνονταν να βράσουν, ο Ρούμπεν μιλούσε.

«Κι όταν η Ρώμη θέλησε να χαρίσει στους υπηκόους της έναν άνετο δρόμο για να βολτάρουν στα εδάφη που είχε στην κυριότητά της, ενώνοντάς τα μαζί της για πάντα, έφτασε σε εκείνα τα μέρη ο ύπατος Αυρήλιος. Ένας ύπατος χοντρός και γεμάτος οργή, που έσπρωχνε μπροστά χτυπώντας με το σπαθί, με τη σοφία και την ωμότητα — που έχουν σαν φυσικά χαρίσματα όσοι χαράζουν αυτοκρατορίες — άλλο ένα τεράστιο, φλύαρο καραβάνι από δέκα χιλιάδες και περισσότερους σκλάβους, επιατάτες, σκαφτιάδες, χαμάληδες, εργάτες, μηχανικούς, πουτάνες, ζώα για φόρτωμα και για καβάλημα' όλοι αυτοί για να δίνουν ρυθμό, όπου του αναλογούσε καθενός, στον ατέλειωτο αμανέ του δρόμου που προχωρά. Κι ο δρόμος προχωρούσε ολόισιος, έχοντας για όριο μοναχά τον μακρινό ποταμό Ωκεανό, πέρα απ' όλα τα βουνά, τους ποταμούς, τις πεδιάδες, πέρα απ' όλους τους λαούς κι ακόμα παραπέρα.

»Κι όταν έφτασαν στην κοιλάδα των Άπουων, επισήμαναν στον ύπατο ότι πρόβαλλαν, κακοθαμμένα ανάμεσα στα χαλινάρια και στις μυρσίνες του λιβαδιού, τα υπολείμματα των πέντε χιλιάδων συμπολεμιστών του και του συναδέλφου του ύπατου Μάρκελλου. Περίλυπος κι έξαλλος, σήκωσε το βλέμμα στον ουρανό, στους δικούς του θεούς της εκδίκησης, και συνάντησε αυτό τον απελπισμένο λόφο, όπου, πεσμένοι στα τέσσερα, υπήρχαν εκείνοι που τον κατασκόπευαν.

Τότε εκείνος έδωσε στο δρόμο του μια πολύπλοκη φιδίσια μορφή που, παρεκκλίνοντας απ' την καθορισμένη διαδρομή, εισέβαλε μέσα στις γούβες των βάλτων, απολυμαίνοντας κάθε πιθανό ίχνος της ανεκδίκητης ρωμαϊκής πληγής. Πέθαναν μπόλικοι απ' τους δικούς του στην προσπάθεια να φτιάξουν μέσα στον ελονοσιακό χυλό ένα σταθερό έδαφος, ικανό να κρατήσει τον εξοπλισμό μιας προξενικής οδού προορισμένης να διαρκέσει αι-

ώνια, αλλά τελικά τα κατάφερε, υπερόπτης καθώς ήταν και πεισματάρης.

»Με το που τέλειωσε το έργο, έβαλε να ξανακάνουν τους υπολογισμούς με την ησυχία του, για να εγκαταστήσουν, ακριβώς στο σωστό σημείο για να φαίνεται απ' τις τρώγλες εκείνου του λόφου, μια ωραία λευκή πέτρινη στήλη, από κείνα τα βουνά, με χαραγμένα πάνω της τέσσερα C με μεγαλοπρεπή κεφαλαία. Ποτέ ένας δρόμος δεν κατάφερε να εισχωρήσει τόσο βαθιά στον μαύρο κόσμο των βαρβάρων.

»Τη νύχτα που τελείωσε το έργο και τοποθετήθηκε η στήλη, φηλά απ' το ορμητήριό τους, τώρα πια οριστικά εγκλωβισμένο, οι λίγοι που υπήρχαν έβλεπαν να αναδύεται απ' αυτή την εξορυγμένη από τα βουνά τους πέτρα ένα φως πιο λευκό κι από το φεγγάρι, ένα φως που μπέρδευε τον ουρανό και τύφλωνε κάθε πιθανή διαδρομή στην κοιλάδα. Κι αυτή τη λάμψη την έδειχναν σιωπηλοί ο ένας στον άλλο.»

Ο Ρούμπεν σταμάτησε ξαφνικά, σαν να τον είχε δαγκώσει, θαρρείς, κάποια άσχημη ανάμνηση. Ο αδελφός του ακουμπούσε ελαφρά το χέρι του στον ώμο του. «Χαλάρωσε λίγο, Ρούμπεν, τα μάτια σου έχουν πεταχτεί έξω απ' τις κόχες τους και μου θυμίζεις δερβίση σε οίστρο. Τα καβούρια είναι έτοιμα, κι αν μου δώσετε ένα χεράκι, θα βγάλουμε το τραπέζι στο δρόμο και θα φάμε στη δροσιά.»

Έτσι καθίσαμε και φάγαμε στο δρομάκι, όπως όλοι οι άλλοι. Ο ουρανός ήταν γεμάτος αστέρια και πανύψηλος εκείνο το βράδυ, καθαρός από το στεγνό αέρα της ερήμου, που 'χε διώξει τους καπνούς των εργοστασίων και των ναυπηγείων μακριά στη θάλασσα, προς την Ευρώπη.

«Απ' όλα τα σκατά που μας έρχονται από κει, όλο και κάτι καταφέρνουμε να τους ξαναστείλουμε πίσω», έλεγε πάντα ο Σεκόντο, ο πιο συντηρητικός απ' τους συντρόφους του πατέρα

μου. «Αλλά δε φτάνει. Πρέπει να φτιάξουμε εργοστάσια που να βγάζουν στο εκατονταπλάσιο εκείνα που μας στέλνουν φίνα σκατά για εξαγωγή. Και τότε ίσως καταφέρουμε να ισοφαρίσουμε το λογαριασμό.» Μου ξέφευγε πάντοτε η λογική της επωδού του, κι ο Σεκόντο δεν είναι και κανένας πολύ συμπαθής. Αλλά δε θα με πείραζε, για να είμαι ειλικρινής, να πετύχαινε κάποιος σ' ένα επίτευγμα τόσο απαιτητικό από οικονομική άποψη.

Ο δρόμος φωτιζόταν διακριτικά από τα φανάρια που είχε ο κόσμος πάνω στα χαμηλά τραπεζάκια. Οι ομιλίες απ' τους συνδαιτυμόνες ανέβαιναν αργά στο σοκάκι, σαν τον λιπαρό καπνό ενός κεμπάπ' κάθε τόσο έφτανε ένα πιο έντονο κύμα από κάποια συγκεκριμένη ομιλία και μπορούσε κανείς να διακρίνει τα ελληνικά της Κέρκυρας και την κρητική διάλεκτο, τα ανδαλουσιανά ισπανικά, τ' αραβικά της Σομαλίας κι αυτά της Συρίας, τα ιταλικά της Γένοβας και της Σικελίας, τα ρώσικα. Οι δυο τυπογράφοι ρουφούσαν τα καβούρια τους κι εγώ χαϊρόμουν εκείνη που μου φαινόταν να 'ναι η αρμονία του μεγάλου χάους της Ρας ελ Τιν. Μια πολύ ταχτοποιημένη ακαταστασία, σχεδόν χαριτωμένη. Οι Άραβες έχουν μια αίσθηση τάξης σχεδόν υπερφυσική, προέρχεται από την έρημο, από την τέλεια ακινησία της. Δεν υπάρχει αμμόλοφος στη Σαχάρα που να μετακινήθηκε έστω κι ένα χιλιοστό σε χίλια χρόνια, αν και κάθε λεπτό που περνάει η μορφή της αλλάζει. Κι ο άνθρωπος που είναι απ' την έρημο ξέρει να αναγάγει κάθε τυχαία αταξία στη ρυθμιστική αρχή του.

Όταν τέλειωσε το δείπνο, ο Ρούμπεν ξανάρχισε να μιλάει με πιο αργό και χαλαρό τρόπο, αφήνοντας κάθε τόσο τις λέξεις να σκοντάφτουν στον καπνό ενός λεπτού τούρκικου τσιγάρου.

«Είναι αυτονόητο ότι το όνομα αυτό, Καρλομάγνο, δόθηκε στην πόλη πολύ αργότερα απ' όσα σου είπα, αν και το γιατί

και το πώς οι εγκλωβισμένοι σ' εκείνο το κακορίζικο χωριό άνθρωποι μπορεί να γοητεύθηκαν από ένα τόσο πομπώδες όνομα δεν είναι γραμμένο πουθενά. Προφανώς δεν έχει καμιά σχέση με το βασιλιά, που, αν και άγριος καθώς λένε ότι ήταν, δε θα βρήκε του γούστου του να διασχίσει εκείνους τους λόφους. Ή ίσως και να πέρασε στ' αλήθεια ο Καρλομάγνος, με σάρκα και οστά, και να στάθηκε τόσο μεγαλόψυχος, που να έμεινε εκεί αρκετά για να μπορούμε να τον θυμόμαστε. Στο τέλος τέλος, ο Αλέξανδρος ο Ξανθός παρευρέθηκε προσωπικά στη γέννηση όλων των Αλεξανδρειών του κόσμου, ακόμα και σ' εκείνες τις πιο απόμερες και άχρηστες.

»Τρελοί όχι, κανείς δεν μπορεί να πει ότι είμαστε τρελοί με κουσούρια ίσως. Και σ' ένα πράγμα, κατά κάποιον τρόπο, επίσης μοναδικοί. Με την έννοια του μόνοι ή μονήρεις, όπως λέμε στη δική μας διάλεκτο. Πάντως, η προξενική Οδός με το μπερδεμένο ζιγκ ζάγκ που θέλησε να της επιβάλει η εκδίκηση του ύπατου Αυρήλιου απομόνωσε το λόφο της Καρλομάγνο απ' την υπόλοιπη πεδιάδα για πάντα.

»Στα χρόνια που ακολούθησαν, μ' όλα όσα συνέβησαν, η Καρλομάγνο έμεινε για πάντα από δω σε σχέση με την Οδό και με κάθε τι άλλο. Από την εκεί πλευρά, στην πλούσια και ανοιχτή στη θάλασσα πεδιάδα, στους λόφους του μεσημβρινού, στη μεγάλη αγκαλιά του τόσο ήρεμου ποταμού, όλος ο υπόλοιπος κόσμος από την εδώ πλευρά του δρόμου, πέρα απ' τα έλη και τους βάλτους, συμπιεσμένη ανάμεσα στις διακλαδώσεις των βουνών της μαρμαρόπετρας, η Καρλομάγνο. Μονάχα εκείνοι.

»Η ρωμαϊκή Οδός πριόνισε τους λαούς στα δύο και διαχώρισε ένα πεπρωμένο και το έκανε μοναδικό στους αιώνες των αιώνων. Αυτό συνέβη κι όταν ήμουν μικρός, ο πατέρας μου φρόντισε πρώτα απ' όλα να μου δείξει το μέτρο για να υπολογίζω τις αποστάσεις και τις διαφορές. Από δω κι από κει. Απλό: απ' τη μια μεριά εμείς, οι λιμπερτάριοι αναρχικοί, οι

βουνίσιοι με τη μεγάλη καρδιά, οι αδάμαστοι λατόμοι, οι δουλευτάδες της γης χωρίς γη' απ' την άλλη οι φασίστες, οι χοντροί κι εγωιστές αγρότες, οι δικηγόροι των αφεντικών. Κι αν δεν είχα προνοήσει εγώ να αποκτήσω μια κάποια ιδέα, φρόντιζαν οι γιοι αυτών εκεί να μου το θυμίζουν με πετρίες, χοντράδες και κοροϊδίες. Αν και για να περάσει κανείς το δρόμο αρκούσαν οχτώ βήματα — οχτώ μετρημένα —, ήταν γνωστό ότι επρόκειτο για πέρασμα.

»Η ρωμαϊκή Οδός. Όποιος τη διέσχιζε έπρεπε να το σκεφτεί καλά, γιατί χρειαζόταν να μιλήσει με ανθρώπους διαφορετικά φτιαγμένους, με άλλες φυλές, άντρες και γυναίκες με διαφορετικά επαγγέλματα, παιδιά που ποιος ξέρει με τι διασκέδαζαν, σκυλιά κακά και μοχθηρά. Η ρωμαϊκή Οδός που έφερνε όλα τα καλά του Θεού πάνω σε κάθε είδους όχημα που υπήρχε στον κόσμο, κι ερχόταν απ' τα σύνορα της Ιταλίας και πήγαινε στη Ρώμη. Και τίποτα παραπάνω δεν μπορούσε να ειπωθεί για μας τα παιδιά, πέρα απ' το ότι από την άλλη πλευρά της Οδού και μέχρι τη θάλασσα υπήρχε γη, πολλή γη, με καταπληκτικά αχλάδια και ροδάκινα, που σ' εμάς δε γίνονταν ποτέ τόσο ζουμερά παρά πολύ γλυκά φρούτα αυτά, που μπορούσαν να τα πάρουν μόνο εκείνοι εκεί, γιατί δεν προορίζονταν για μας. Από κει η μυρωδιά της θάλασσας, από δω αυτοί που οι βοριάδες τούς έκαναν σκληροκόκαλους.

»Η ρωμαϊκή Οδός και το πούλμαν της Μπρουν & Καπρίνι που περνούσε από πάνω της. Την πρώτη φορά που η μηχανοκίνητη άμαξα έφτασε μέχρι την πόλη μας, κάποιος έβαλε μπροστά στη μηχανή μια μπάλα σανό για να μην τη δει να αφηνιάζει απ' την πείνα ανάμεσα σε τόσο κόσμο. Η άμαξα. Που όταν κάποιος απ' την πόλη σταματούσε στην άκρη του δρόμου για να πηδήξει επάνω, μπορούσες να 'σαι σίγουρος ότι κάπου μακριά τον περίμενε ένας γιατρός, ένα νοσοκομείο, ένας δικηγόρος, ένας συνταγματάρχης, ένα αφεντικό· η ισχύς της Ρώμης

που σε βασάνιζε αιώνια. Τη στάση σηματοδοτούσε η μαρμάρινη στήλη που 'χε χαραγμένα πάνω της τα τέσσερα μεγάλα κεφαλαία C. Ο πέτρινος όγκος ήταν λείος και γυαλιστερός απ' τους ανθρώπους που τρίβονταν διαρκώς πάνω του, άστραφτε τη νύχτα στο πέρασμα των φαναριών σαν κομήτης που μπορούσε να τον διακρίνει κανείς κι απ' την πόλη. Όταν ο πατέρας μου με πήγαινε στην Οδό, μ' έβαζε να κάτσω στη μύτη αυτής της πέτρας, κι εγώ στεκόμουν εκεί σαν πουλάκι σε βουνοκορφή.

»Κι εκείνος μ' έβαζε να αγγίξω κάτι μικρές αμυχές, που καθεμιά ήταν η ζωή ενός οικογενειάρχη ή κάποιου γενναίου αγοριού που το είχε πάρει η στήλη. Δεν υπήρχε ποδήλατο, μοτοσικλέτα ή Μπαλίλα* στην πόλη που να μην προπάθησε να καρφωθεί πάνω της, να την ξεριζώσει απ' την Οδό. Αλλά μόλις που την έγδερναν. Πολλούς απ' αυτούς που το επιχειρούσαν τους έπαιρνε η μελούα. Έτσι έλεγαν στη χώρα τη σκληρή μελούα που κατοικούσε σ' εκείνο το μάρμαρο απ' τη μέρα ακόμα που το τοποθέτησε ο ύπατος Αυρήλιος. Η μελούα, το πανούργο και πεισματάρχο κουνάβι που δεν ήθελε να το δει κανείς, παρά μπερδευε τον κόσμο με τα μάτια και τα μάγια του. Γνώριζα πολλούς που έλεγαν ότι το είχαν δει ή μισοδεί και μου έμαθαν να το αναγνωρίζω τη νύχτα, αλλά ακόμη και τη μέρα. Αν κι έπρεπε να 'ναι κανείς πολύ προσεκτικός και πονηρός όσο κι εκείνο για να μαντέψει ένα σκίρτημα, κάποτε χρυσό, κάποτε άλικο, κάποτε σαν ηλεκτρισμό, που διαπερνούσε το μάρμαρο και θάμπωνε την ατμόσφαιρα τριγύρω.

»Εσένα, Σαβέριο, μπορεί να σου φανεί ένας μύθος, κι εμένα έτσι μου φαίνεται τώρα, εγώ όμως το είδα μερικές φορές και μπορώ να καταθέσω ότι αυτή η στήλη έχει ψυχή κουναβιού, ένα ζώο κακό που παραμονεύει στο δρόμο και όποτε του 'ρθει

* Μοντέλο αυτοκινήτου με τέσσερις θέσεις, το πρώτο επιβατικό που έφτιαξε η FIAT (1932).

όρεξη ή θυμώσει, παγιδεύει τους καλούς ανθρώπους. Γι' αυτό υπήρχαν πάντα γύρω από κείνο το μάρμαρο πολλά μπουκέτα από κάλλες και γλαδιόλες και μπιλιέτα με μαύρο πλαίσιο που πάνω τους ήταν γραμμένα τα ονόματα των ανθρώπων του τόπου που είχαν αφήσει το τομάρι τους εκεί.

»Αυτό είναι όλο. Ο πατέρας σου διέσχισε την Οδό και δεν υπήρχε τρόπος να γυρίσει πίσω. Εμείς κάναμε το ίδιο. Θα μου πεις ότι είναι ηλίθιες ιστορίες και δε λέω ότι έχεις άδικο. Μα οτιδήποτε έχει να κάνει με τους ανθρώπους δεν είναι ποτέ τελείως ηλίθιο· φτάνει να φαχουλέψεις όπως πρέπει μέσα του και θα βρεις πάντα το νόημά του.

»Σίγουρα έτσι σκεφτόταν κι αυτός ο Ουνγκαρέτι, που η έμμονη ιδέα του τον έκανε να έρχεται σ' εμάς, αν και εκ πρώτης όψεως ήταν τόσο διαφορετικός, γεννημένος απ' την άλλη μεριά της Οδού. Όποιος είχε γεννηθεί από κει δεν μπορούσε να 'ναι καλός αναρχικός, ίσως όμως να είχε τη νοσταλγία εκείνων των δυστυχημένων που δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς. Πάντως, τελείωσα. Εγώ, που εκείνα τα ποιήματα τα διάβασα και τα ξαναδιάβασα, δεν εκπλήσσομαι και τόσο που τα φύλαξε ο πατέρας σου. Απεναντίας, μου φαίνεται σχεδόν φυσικό, αν και μόνο τώρα ανακαλύπτω, τώρα που έχει φύγει, ότι του άρεσε να διαβάξει. Όσο για τα υπόλοιπα ξέρεις πάνω κάτω ό,τι ξέρω κι εγώ. Αν θέλεις μια συμβουλή, κάνε τη ζωή σου και περίμενε να τα ξεχάσεις· δε θα βρεις ποτέ τίποτα στην Καρλομάγνο που να μπορέσει να σε βοηθήσει σ' αυτό που θα θελήσεις να γίνεις.»

Να ήταν άραγε το μάθημα του Ρούμπεν που έκανε τη ζωή μου ν' αλλάξει τόσο, να αναποδογυρίσουν όλα μέσα μου και την επόμενη μέρα τίποτα πια να μην μπορεί να 'ναι όπως πριν; Όχι, δεν έγινε έτσι, όχι τόσο απλά.

Εκείνο το βράδυ γύρισα στο σπίτι και την επόμενη μέρα και τη μεθεπόμενη συνέχισα να κάνω ό,τι έκανα πάντοτε. Πήγαινα

σε κάνα μάθημα, ασχολιόμουν με τις υποθεσούλες μου στο λιμάνι, κάθε τόσο εμφανιζόμουν και στο «Ντιβάν Ναμπίλ» την ώρα των νέων.

Ο Νάσερ είχε χάσει τον πόλεμο. Δεν υπήρχαν πια αμφιβολίες, γιατί ακόμα και στην Αλεξάνδρεια έφταναν караβάνια με πρόσφυγες απ' το Σινά. Έμεναν μερικές μέρες στην άκρη της πόλης, για να σκορπίσουν ύστερα σχεδόν όλοι στις οάσεις της ερήμου. Για πέντε δολάρια ή δύο στερλίνες ή δώδεκα αιγυπτιακές γκινέες, κατά βούληση, μπορούσε κανείς ν' αποκτήσει από Νορβηγούς ναύτες ή Κορεάτες ή Λιβανέζους ή Αργεντίνους ένα δίσκο 45 στροφών των Μπιτλς ή της Σιλβί Βαρτάν για το τζουκ μποξ του «Ντιβάν». Με κάτι παραπάνω μπορούσες να 'χεις Γουίλσον Πίκετ, προσέχοντας να μην τον βάζεις πολύ δυνατά όταν βρισκόταν τριγύρω η εθνοφυλακή.

Τα πετρελαιούχα πηγάδια της Αλ Κατάχρα είχαν ανάγκη από όχι πολύ Γένκι μηχανικούς για να αντλούν το πετρέλαιο που χάθηκε στον πόλεμο, κι εγώ μπορούσα ήδη να βάλω στην τσέπη μου το συμβόλαιο, αν εγγυόμουν ένα γρήγορο κλείσιμο της φοιτητικής μου καριέρας.

Προφανώς όμως δεν ήθελα.

Έτσι μια μέρα γέμισα το σακιδιό μου με ό,τι έβρισκα μπροστά μου, νοίκιασα ένα γαϊδούρι στην αγορά και έφυγα για την έρημο.

Σ' αυτά τα μέρη δεν είναι απίθανο να κάνει κάποιος μια εκδρομή στην έρημο, ακόμα κι αν πρόκειται για αρκετά μεγάλη περίοδο. Όλοι οι Άραβες πάνε κάθε τόσο μέχρι πριν από λίγο καιρό για τους νεαρούς κόπτες ήταν το δίχως άλλο υποχρεωτικό. Γενικά όμως δε χρειάζεται να πιέσεις κανέναν. Είναι σαν ένας κανόνας υγιεινής, ένα εμβόλιο, και για πολλούς πνευματική άσκηση κάθαρσης.

Η έρημος είναι ωραία, ένα μέρος απίστευτα καθαρό και

αγνό. Τίποτα δεν μπορεί να σαπίσει εκεί αν κάτι πεθάνει, μολιμοποιείται αμέσως και πετρώνει. Η σιωπή της είναι αναζωογονητική και καταπληκτικός είναι ο ξερός αέρας που περνάει πάνω στο κορμί, σαν φάρμακο που ξύνει από πάνω σου κάθε ακαθαρσία. Ακόμα κι ο ήλιος είναι καθαρός και ήπιος, είναι ένας πατέρας που διδάσκει, σοβαρός αλλά με γλυκύτητα, να παραμείνεις στο ουσιώδες και να διασκορπίσεις κάθε τι το περιττό.

Εκείνη τη μέρα έφυγα από νωρίς χωρίς συγκεκριμένο σκοπό και χωρίς άγχος. Τα λίγα μπασταρδεμένα αραβικά που είχα μάθει στους δρόμους της Ρας ελ Τιν θα μου ήταν υπεραρκετά σ' ένα μέρος όπου κανείς δε μιλάει πολύ, παρά μόνο με τον εαυτό του. Κατά τα άλλα δεν ήταν η πρώτη φορά που πήγαινα εκεί, αν και για πρώτη φορά ήμουν μόνος. Είχαμε τριγυρίσει ο Άμος κι εγώ μια βδομάδα και περισσότερο στην κοιλάδα Σαλνίτρο κι ύστερα ακόμα παραπέρα, προς την Γκίζα και τη βρώμικη έρημο με τις μεγάλες πυραμίδες. Τώρα θα ξεκινούσα για τη Σίβα και τις οάσεις στο εσωτερικό.

Όπως λένε οι Βεδουίνοι, έμεινα *à la belle étoile** για ένα μήνα ή λίγο παραπάνω. Φεύγοντας ήμουν τόσο άδειος, που θα μπορούσα να κάτσω εκεί ένα χρόνο ή μια ζωή, μια και καθόλου δε μ' ενδιέφερε να βρίσκομαι στην Αλεξάνδρεια.

Δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος για να πας στην έρημο παρά καβάλα σ' ένα γαϊδάρο. Το σημαντικό είναι το ζώο να μην είναι φοβίμι, κι εσείς να το μεταχειρίζεστε με λίγη λύπηση και καλή διάθεση. Μια γλυκιά και γεροδεμένη γαϊδουρίτσα αξίζει πολύ περισσότερο από μια καμήλα ή ένα Λαντ Ρόβερ. Εγώ πάνω στην καμήλα ποτέ δεν κράτησα πολύ, ούτε όταν ήμουν παιδί: ο πατέρας μου προσπαθούσε να με κάνει να ανέβω σε μία

* Στο ωραίο άστρο.

από κείνες τις ευνοησιμμένες μικρές καμήλες που γύριζαν γύρω γύρω για τα παιδάκια στους κήπους της βίλας του βασιλιά Φαρούκ.

Κι αν κανένας Δυτικός φίλος σας κοχορεύεται για ταξίδι στην έρημο καβάλα σ' ένα τέτοιο ζώο, μην τον πιστέψετε σε μια καμήλα αρκούν λίγα χιλιόμετρα δρόμου στη Σαχάρα για να ξεπατώσει τον οποιοδήποτε. Εκτός κι αν αυτός που την καβαλάει είναι κάνας Βεδουίνος γεννημένος πάνω της και μπορεί να την απειλήσει φιθυρίζοντάς της στ' αυτί κατάρες που ακόμα κι αυτό το καμπουρωτό τέρας ξέρει ν' αναγνωρίζει. Η καμήλα — για να είναι τελείως ξεκάθαρο, σ' εμάς έχει μια μόνο καμπούρα, όπως αυτή στα τσιγάρα — είναι καλή για να μεταφέρει βάρη που δεν κινούνται, ενώ και οι Άραβες, μόλις δουν ότι τους παίρνει, χρησιμοποιούν άλλο ζώο: μια ωραία άσπρη γαϊδούρα αν έχουν αρκετά χρήματα ή ένα οποιοδήποτε γαϊδούρι.

Ακόμα και το μουλάρι είναι κατά πολύ προτιμότερο απ' την κακόπιστη καμήλα, κι αν μάλιστα είστε πλούσιοι και αργόσχολοι, μπορείτε να χρησιμοποιήσετε ακόμα και άλογο, αν και πρόκειται για ζώο πολύ απαιτητικό και αναποτελεσματικό. Εγώ, πάντως, φτάνει να δω μια καμήλα να περπατάει τριγύρω κουνώντας τους γοφούς της και μου 'ρχεται ναυτία. Όσο για το τζιπ δεν το συζητώ καν' τα αυτοκίνητα, εκτός από άβολα, κοστίζουν πολύ και παραείναι ευαίσθητα. Υπάρχουν πολλά παρατημένα στην έρημο με ξεχαρβαλωμένους άξονες, περιμένοντας να τα διαμελίσουν και να τα πάρουν μηχανικοί απ' όλες τις πόλεις και τα χωριά της Σαχάρας: τα μυρίζονται από εκατοντάδες χιλιόμετρα απόσταση και για να καταφέρουν ν' αρπάξουν κάποιο μικροπραγματάκι, είναι διατεθειμένοι να μπλεχτούν σε τρομερούς τσακωμούς.

Η γαϊδούρα που είχα νοικιάσει δεν είχε τίποτα το ιδιαίτερο ούτε πολύ γριά, ούτε πολύ φωριάρα, ήμερη όσο χρειαζόταν ώστε να μπορεί να νοικιαστεί για κάνα ταξίδι ακόμα, αν και

σιγά σιγά ανακάλυπτες έναν κάπως δύστροπο χαρακτήρα, που 'χε να κάνει με τα πολλά διαφορετικά αφεντικά και τους πολλούς διαφορετικούς τρόπους αντιμετώπισης. Με πήγε όμως οπουδήποτε θέλησα, χωρίς ποτέ να χάσει το δρόμο και χωρίς να κλοτσάει για το τίποτα.

Της άρεσαν τα γαϊδουράγκαθα, αυτά τα μικρά θαμνοειδή γαϊδουράγκαθα που συναντάς σχεδόν παντού, αυτό όμως είναι βίτσι ολόκληρης της οικογένειάς της, και πολλές φορές καθυστέρησα στις άκρες από τις μικρές υγρές κοιλάδες που συναντάς κατά μήκος του δρόμου για να της δώσω την ευκαιρία να χορτάσει. Σε ανταπόδοση εκείνη δεν προσπάθησε ποτέ να το σκάσει, ούτε κι όταν της άφηνα το χαλινάρι λιτό για να πάω στους αμμόλοφους προς νερού μου. Η έρημος δεν έχει σχεδόν ποτέ τίποτα που ν' αξίζει τον κόπο για μια μοναχική φυγή. Οι μοναχικοί, ένας άνθρωπος μόνος του ή ένα ζώο μόνο του, δεν έχουν τίποτα να κερδίσουν απ' την έρημο.

Για να φτάσω στη Σίβα δεν πήρα τον καινούργιο δρόμο, όπου βέβαια θα ήταν κατάλληλο ένα αυτοκίνητο ή ένα πούλμαν, αλλά τον παλιό, ο οποίος συνδέει τις μικρές οάσεις που συναντάει κανείς πριν απ' την αρχαία και πιο ονομαστή πόλη, περνώντας ξυστά από τις πυρακτωμένες γούβες του Ελ Κατάρα. Έτσι μου πήρε αρκετές μέρες, πηγαίνοντας με το πάσο μου και φτάνοντας τα βράδια στην ώρα μου στα χάνια.

Τώρα μου λένε ότι έχουν αλλάξει κάπως, είναι κανονικά χτισμένα κι από πάνω γράφουν σνακ μπαρ, αναφυκτήριο, σουβενίρ, μα μέχρι πριν από μερικά χρόνια, την εποχή του ταξιδιού μου, ήταν ακόμα αυτά που ήταν πάντοτε: μια μάντρα για τα ζώα και μια για τους ανθρώπους: μια παράγκα από παλιές σανίδες ή, ακόμα συχνότερα, ένα ζευγάρι βεδουίνικες σκηνές όπου μπορούσες να φας και να συνέλθεις απ' τη ζέστη στις μεσημεριάτικες στάσεις. Κοιμόσουν έξω, σε χαλιά απλωμένα στην άμμο κολλητά στη μάντρα: à la belle étoile.

Η έρημος έχει πολλά όμορφα πράγματα, τίποτα όμως δε δίνει μεγαλύτερη γαλήνη στους ανθρώπους που τη διασχίζουν από το να ξαπλώνουν τη νύχτα ανάσκελα, με τον ουρανό της από πάνω τους. Ο ξερός αέρας έχει χάσει και το τελευταίο υπόλειμμα δροσιάς της μέρας και τ' αστέρια πέφτουν σαν καταρράχτης από ένα ταβάνι πολύ χαμηλό, βαμμένο σ' ένα μοβ διαυγές, σαν νερό· θα 'λεγες ότι πέφτουν πάνω σου σαν βροχή. Οι μυρωδιές της ερήμου εξαφανίζονται με το κρύο και τριγύρω δεν υπερισχύει άλλος αναγνωρίσιμος ήχος απ' την αναπνοή του διπλανού σου, που είναι ξαπλωμένος λίγο πιο πέρα. Τη μέρα περπάτησες, τη νύχτα κοιτάξες ανατολικά προς το Θεό σου και τράφηκες με λίγα πράγματα λιπαρά και καλά. Ήπιες το καθαρό και γλυκό νερό που έρχεται απ' τα βάθη της καρδιάς της Σαχάρας, κι έτσι δε σου μένει παρά να βολευτείς στο κέντρο του ουρανού και να κάνεις ειρήνη με το κάθε τι. Κι αυτό κάνουν όλοι.

Εγώ προσπαθούσα τα βράδια να μένω λίγο παράμερα από τους άλλους, για να ασκηθώ να καταπολεμώ το φόβο για τους σκορπιούς που κουλουριάζονται κάτω απ' τις πέτρες της επιφάνειας — ποτέ δε μου 'φυγε αυτός ο φόβος — και χωμένος μες στο σλίπινγκ μπαγκ μου κοιτούσα προς τα πάνω και ανελλιπώς μου έρχονταν στο μυαλό τρεις τέσσερις στίχοι από τα ποιήματα που 'χα διαβάσει στην παραλία:

*Εκεί φτάνει ο ποιητής
κι ύστερα γυρνάει στο φως...
...είμαι μακριά με τη μελαγχολία μου
πίσω από κείνες τις άλλες χαμένες ζωές.*

Αυτοί οι στίχοι που μου ανέβαιναν κομματιαστά στα χείλη ήταν κάτι σαν προσευχή· δε θα μπορούσα να το χαρακτηρίσω διαφορετικά. Εγώ δεν είχα το Θεό μου όπως οι άλλοι. Δεν

μπορούσα να βρω μια γωνίτσα ανάμεσα στους θάμνους, να στρώσω το χαλάκι και ν' ανακουφιστώ λίγο από την έκσταση που προκαλεί η έρημος, σιγοφιθυρίζοντας ένα καθησυχαστικό νανούρισμα στον ήλιο που δύει. Η νύχτα με έβρισκε μόνο και απροστάτευτο. Και τότε αυτός εκεί — δυσκολεύομαι ακόμα να προφέρω τ' όνομά του — άδραχνε τη νύχτα της ερήμου και μιλούσε για μένα μπροστά της. Έλεγε ότι μέσα της, εγώ, τα ραγισμένα απ' όλο αυτό το φεγγοβόλημα των αστεριών μες στη σιωπή, ανακάλυπτα κάπου έναν μικρό πόνο, μια ελαφριά μυστηριώδη σουβλιά που μ' έκανε να συγκινούμαι για κάτι που δε γνώριζα καλά. Κι ενώ μ' έπαιρνε ο ύπνος, μου φαινόταν ότι έβλεπα τ' αστέρια να πέφτουν πάνω μου χωρίς βάρος και χωρίς να καίνε.

Ευπνούσα πάντοτε με την αίσθηση ότι ένας σκορπιός σάλευε ανάμεσα στις πτυχές του σλίπινγκ μπαγκ. Όμως δεν ήταν άλλο απ' το πρώτο πρωινό φως που άρχιζε να με ζεσταίνει. Έπινα γάλα καμήλας κι ύστερα πολύ δυνατό και πολύ γλυκό τσάι, έτρωγα γαλέτα ψημένη σε πέτρα και ξανάπαιρνα το δρόμο μου με το γαϊδούρι μου. Κιονκ, κιονκ, κιονκ, έκαναν τα μπούτια μου πάνω στη μαλακιά κοιλιά της γαϊδουρίτσας. Και μ' αυτό το μοτίβο θα μπορούσα να συνεχίσω επ' άπειρον, με όλες μου τις αισθήσεις σε ήρεμη αναμονή αυτού που θα έφερνε η μέρα.

Στην έρημο υπάρχουν πολλά να δει και ν' ακούσει και να μυρίσει κανείς. Και το κάθε τι έχει μεγάλο χώρο γύρω του. Ένας καχεκτικός θάμνος μυρτιάς στέλνει ένα πολύ δυνατό άρωμα, αλλά είναι ο μοναδικός θάμνος σε ακτίνα πολλών χιλιομέτρων, κι είναι η μοναδική μυρωδιά που μπορείς να νιώσεις εκείνη τη στιγμή. Με το βλέμμα μπορείς ν' αγκαλιάσεις πολλές ώρες περπάτημα και πολλά βουνά και πολλά βαθουλώματα και μονοπάτια που χάνονται πέρα απ' τον ορίζοντα· τίποτα δεν προτάσσεται ούτε ανταγωνίζεται όπως συμβαίνει σε μια πόλη. Έτσι ο κάθε ήχος είναι τελείως καθαρός κι ελεύθερος να

κινείται αδιάκοπα. Όλα αυτά σε ξεκουράζουν πολύ, όλα αυτά δίνουν μια αίσθηση μεγάλης τάξης και καθαρότητας, που κάνουν άνετη την πορεία σου και σ' αφήνουν ελεύθερο να σκεφτείς με ησυχία. Έτσι ο χρόνος είναι κάτι πολύ σχετικό και μια διαδρομή δέκα ημερών μπορεί να φανεί μια σύντομη κι ευχάριστη βόλτα.

Αρκεί να μη θελήσεις ν' αλλάξεις τους κανόνες. Αυτό κάνουν όσοι βγαίνουν απ' την έρημο σε κακά χάλια και σε πλήρη σύγχυση ή δε βγαίνουν ζωντανοί από κει φαίνεται σχεδόν απίστευτο, αλλά υπάρχουν ακόμα μερικοί που δοκιμάζουν να κάνουν του κεφαλιού τους. Εγώ ταξίδευα βγαίνοντας απ' το δρόμο μου κάθε φορά που είχα διάθεση να δω κάτι ή ν' ακολουθήσω κάποιον θόρυβο. Το τρεχαλητό ενός κουνελιού, ένα θαυμάσιο σύμπλεγμα από βιολετί βράχους, μια λακκούβα σκαμμένη από παράξενες και περίπλοκες ρωγμές, ένα μονοπάτι που μόλις διακρίνεται και οδηγεί σε μια αθέατη πηγή προστατευμένη από έναν Βεδουίνο και μια φοινικιά νάνο. Τέτοια ευτελή.

Τις πιο ζεστές ώρες έφαχνα μια σκιά ανάμεσα στα βράχια κι έφτιαχνα τσάι με τα ξυλαράκια που 'χα μαζέψει στο δρόμο το γαιδούρι είχε το κριθάρι του και γι' αυτό ήταν πάντα Κυριακή. Σκεφτόμουν πολλά πράγματα, νομίζω ακατάπαυστα, αλλά με τρόπο τόσο απαλό κι ελαφρύ, που ούτε καν το 'παιρνα είδηση. Είχα επιτρέψει στον εαυτό μου μια πολυτέλεια: αυτή η πορεία μου ήταν διακοπές από οτιδήποτε. Έτσι έφτασα στη Σίβα. Έφτασα μαζί μ' ένα κάρο κόσμο.

Έρχονταν από το Σινά, κι ίσως να 'ταν καμιά διακοσαριά συνολικά, μαζί με τα γυναικόπαιδα, στοιβαγμένοι στις καρότσες παλιών στρατιωτικών φορτηγών. Τους συνάντησα λίγο πριν από την κατηφόρα του λόφου του Ντακρούρ, όταν, πέρα απ' την πρώτη σειρά από φοίνικες, διακρινόταν ήδη η πσίνα με το ζεστό νερό που λένε, μα δεν είναι αλήθεια, ότι έχτισε ο Αντώνιος για την Κλεοπάτρα. Περπατούσαν στο δρόμο πολύ

αργά, ενώ προπορευόταν ένα φορτηγάκι της εθνοφυλακής' τα τέσσερα φορτηγά τίγκα από ανθρώπους φορτωμένους μπαγκάζια και πάνω σε καθένα απ' αυτά, ένας μελαφός κι αδύνατος στρατιώτης προσπαθούσε ν' ανεμίσει στη βαριά από την καυτή άμμο ατμόσφαιρα την πράσινη σημαία του Τζιχάντ. Στα πλαϊνά των φορτηγών κρέμονταν κάτι πινακίδες, ξεβαμμένες τώρα πια, που 'χαν πάνω τους γραμμένες με τεράστιους χαρακτήρες φράσεις που δεν καταλάβαινα.

Όταν το караβάνι έφτασε πλάι μου μοχθώντας σ' ένα ατέλειωτο προσπέρασμα, κάποιος, με πρόσωπο γκρίζο απ' τη σκόνη, μου φώναξε κάτι ακαταλαβίστικο. Του έγνεφα σε χαιρετισμό, κι αντί για άλλη απάντηση αυτός άρχισε ένα τραγούδι, ενθαρρύνοντας με πλατιές χειρονομίες τον κόσμο να κάνει το ίδιο. Προέκυψε μια βεβιασμένη χορωδία, που αμέσως εξασθένησε σε ένα παράφωνο και μάλλον πένθιμο μοιρολόγι. Θα πρέπει να ήταν όλοι σχεδόν μισοπεθαμένοι. Όμως, ύστερα από λίγο, εκείνος ο τύπος πρόβαλε απ' το παραπέτο και μου επανέλαβε ουρλιάζοντας την ερώτησή του: «Εγγλέζος;». Όχι. Τώρα τελικά κατάλαβα. «Γένκι;» Όχι, Αλεξανδρινός, Αλεξανδρινός από την αραβική δημοκρατία του Μισρ, του απάντησα, σίγουρος ότι η αστεία προφορά μου στα αραβικά μου θα τον μαλάκωνε.

Και πράγματι, όπως όλοι οι Άραβες που έχουν μια μικρή συνομιλία στη γλώσσα τους με τον υπογράφοντα, έτσι κι αυτός έβαλε τα γέλια. Μόνο που είχε λυθεί στα γέλια, κι ανάμεσα στα χαχανητά συνέχιζε να μου φωνάζει: «Ισκανταρίγια, Ισκανταρίγια η χοντρή, Ισκανταρίγια η χοντρή, η χοντρή πουτάνα, η χοντρή πουτάνα. Α, ευτυχισμένη άνθρωπε από την Ισκανταρίγια!». Προφέροντας τις λέξεις αργά, τονίζοντας μία μία τις συλλαβές, σαν να 'χε σκοπό να μου διδάξει μια φράση εντελώς καινούργια. Και πράγματι ήταν η πρώτη φορά που κάποιος, απευθυνόμενος σ' εμένα, χρησιμοποιούσε την αραβική ονομασία της Αλεξάνδρειας.

Στο μεταξύ η γαϊδούρα μου επέμενε να γκαρίζει από πείσμα για τη σκόνη που σήκωναν τα φορτηγά, τυλίγοντάς μας σε απαλές κι ασφυκτικές δίνες από ταλκ. Για να δείξω λίγο τουπέ, προσπάθησα να την ηρεμήσω με κάνα δυο κοφτά χτυπήματα με το χαλινάρι στον χοντρό πισινό της. Ήταν η πρώτη φορά που ασκούσα την εξουσία μου με τόσο απότομο τρόπο, κι εκείνη το πήρε τόσο άσχημα, που με παρέσυρε σ' ένα τρελό γκαλόπ στην κατηφόρα, θέλοντας ίσως να δείξει στο ευρύ κοινό των προσφύγων την αδάμαστη γαϊδουροσύνη της. Οι άνθρωποι απ' τα φορτηγά ζωντάνεψαν ξαφνικά, κι απρόσμενα άρχισαν να την παροτρύνουν κεφάτα, ουρλιάζοντας κάθε είδους βρισιές. Το μόνο που μου έμενε να κάνω ήταν να προσπαθήσω να κρατήσω την ισορροπία μου στη ράχη της και να σώσω την πλάτη μου.

Έτσι έκανα την είσοδό μου στη Σίβα, ακολουθούμενος από μια μηχανοκίνητη ορδή από Άραβες που ζητωκραύγαζαν, μισοπεθαμένος από φόβο, γαντζωμένος στο χαλινάρι ενός γαϊδουριού που γρύλιζε σαν τσακάλι.

Πέρασα μια βδομάδα κάνοντας υπέροχα ζεστά μπάνια στις παλιές πισίνες, κόβοντας βόλτες στις οάσεις, ανάμεσα σε σωρούς από αρχαία μνημεία και πίνοντας κρασί από ταραξάκο στο καφενείο ενός ξενοδοχείου που είχε, πράγμα παράξενο, δωμάτια καθαρά. Η Σίβα ήταν η Αίγυπτος, η αραβική και η αφρικάνικη Αίγυπτος, η Αίγυπτος μ' εκείνο τον πολιτισμό της που παραήταν παλιός για να 'ναι κατανοητός, αλλά που συνεχιζόταν με μυστηριώδη τρόπο στα πρόσωπα μιας φυλής που ποτέ δεν τη βλέπεις στην Αλεξάνδρεια: άνθρωποι που μιλούσαν μια διάλεκτο από ήχους βγαλμένους με σφιγμένα χείλια και ντύνονταν με χρώματα φανταχτερά. Για μένα ήταν σαν να ταξίδευα διασχίζοντας έναν τροπικό απ' όπου δεν είχα ξαναπεράσει.

Έβλεπα γύρω μου πράγματα αξιοσημείωτα, πράγματα παράξενα κι εξωτικά, η περιέργειά μου όμως εξαντλούνταν αμέσως. Πιο πολύ περιφερόμουν παρά παρατηρούσα. Περπατούσα

ανάμεσα στους κήπους με τα βερίκοκα και στα περιβόλια με τις χουρμαδιές, που ήταν γεμάτες από εκατό καταπληκτικές ποικιλίες χουρμάδων. Χάζευα με τις αντανάκλασεις και τις φωτοσκιάσεις στα ρυάκια ή ανάμεσα στις μεγάλες πέτρες με τις παραστάσεις στο ναό του Μαντείου, χωρίς πραγματικά να φάχνω και να ανακαλύπτω τίποτα που θα μ' έβγαζε από μια βαθιά εσωτερική αδιαφορία.

Με μια λέξη, είχα αλλού το μυαλό μου. Μόνο που δεν ξέρω πού διαφορετικά κάπου θα προσανατολιζόμουν. Κάθε τόσο πήγαινα να δω τη γαϊδουρίτσα μου στο στάβλο όπου έκανε το ρεπό της, κι άθελά μου της εμπιστευόμουν ότι δεν αισθανόμουν καθόλου καταπληκτικά για την ηλικία μου και για την κατάσταση μου. Εκείνη φυσικά δεν απαντούσε.

Ένα βράδυ πήγα στο Βουνό του Θανάτου. Όχι ότι δεν είχα κέφια ή κάτι τέτοιο, αλλά ο πορτιέρης-καφετζής-γενικός υπεύθυνος του ξενοδοχείου καυχιόταν γι' αυτό σαν να επρόκειτο για μεγάλη ατραξιόν του μέρους. Είναι ένας λόφος πάνω στο δρόμο για το Ματρούχ, που πράγματι σου κάνει εντύπωση μόλις τον αντικρίσεις, γιατί είναι ολόκληρος καλυμμένος απ' τους τάφους της Σίβα, την αρχαία νεκρόπολη και το μοντέρνο νεκροταφείο μαζί. Μια πραγματική πόλη νεκρών, που από μακριά μοιάζει με σκηνικό από πεπιεσμένο χαρτί σε κάποιο από κείνα τα φιλμ με τον Κρίστοφερ Λι, αν καταφέρνω να σας μεταδώσω την εικόνα. Ατέλειωτα νεκρικά μνημεία όλων των διαστάσεων και νομίζω σκορπισμένα άτακτα ή τοποθετημένα φύρδην μίγδην, έτσι ώστε να σχηματίζουν τεράστια οικοδομικά τετράγωνα από τρώγλες με μικρά υπολείμματα κήπου γεμάτα αγριάδα. Στην κορυφή ένα δασάκι από μαδημένες φοινικιές άφηνε να φανούν τα κυκλώπεια απομεινάρια ενός ναού.

Όταν άρχισα ν' ανεβαίνω το κύριο δρομάκι, έπεσα πάνω σε μια κίνηση που προφανώς δεν περίμενα. Άνθρωποι πηγαινοέρχονταν φορτωμένοι με ό,τι αντικείμενο μπορείς να φανταστείς

και η τυπική αναταραχή, ακατανόητη και θορυβώδης, που έχουν οι Άραβες όταν σκαρώνουν κάτι όλοι μαζί. Με την πρώτη ματιά δεν μπορείς να καταλάβεις αν τσακώνονται τόσο άγρια, που θα καταλήξουν να σκοτωθούν, ή αν αντίθετα τους έχεις πετύχει τη μαγική στιγμή που αρχίζει η κοπιαστική οικοδόμηση μιας πολιτισμένης αδελφότητας.

Στα στενά περάσματα ανάμεσα στους τάφους, στα μικρά δρομάκια με τις πορτοκαλιές και τις χουρμαδιές και στο μικρότερο ακόμα κενό ανάμεσα στα χαλάσματα από πέτρες και παλιούς πλίνθους, έβλεπες έναν διαρκή στρόβιλο από κυματοειδείς λαμαρίνες, ξεπατωμένα κιβώτια, αρνιά δεμένα απ' τα πόδια, πήλινα κανάτια, τενεκεδένια βυτία, φυγεία χωρίς φισ, πάγκους και καρέκλες παράταιρες, μωράκια κοιμισμένα σε πλεχτά καλάθια και σε άδεια μπιτόνια, δεκάδες κότες που κλωσούσαν πάνω σε αχυρένια στρώματα και χαλιά.

Παιδάκια και γέροι, μισόγυμνοι άντρες και γυναίκες κουκουλωμένες στα τσαντόρ τους, φορτωμένοι ως εκεί που δεν παίρνει με όλα αυτά, έσπρωχναν ο ένας τον άλλο σ' ένα στροβιλιστό πηγαινέλα· όλοι να γελούν, να ουρλιάζουν, να καταριούνται και να διατάζουν ανάμεσα στα βελάσματα, στα γαβγίσματα, στα κλάματα και στα κακαρίσματα. Εκεί πάνω, στην κορυφή του λόφου, αυτή η περίεργη μορφή που σάλευε στην ομίχλη που είχε σηκώσει η σκόνη έμοιαζε να 'ναι η κιβωτός του Νώε, που περίμενε μ' ανυπομονησία να σαλπάρει, κι όλοι αυτοί εδώ κάτω να σκοτώνονται για να μη χάσουν τη θέση.

Είχα βρει λίγο παράμερα ένα μικρό πλάτωμα από χώμα κι είχα καθίσει να ξεκουραστώ στα σκαλιά ενός παράξενου κτιρίου, ένα μαυσωλείο ίσως, κρίνοντας από το ακαθόριστο κωνικό του σχήμα. Αυτός ο τύπος αρχιτεκτονικής από ανοιχτόχρωμη λάσπη που λένε ότι ανάγεται στην αρχαία αυτοκρατορία του Μαλί, πριν ακόμα απ' το Ισλάμ. Έλειπε μεγάλο τμήμα της στέγης και στη θέση της πόρτας έχασκε μια μεγάλη τρύπα.

Σφύριζα μέσα απ' τα δόντια μου για να το παίξω λίγο αδιάφορος και ταυτόχρονα προσπαθούσα να καταλάβω τι στο καλό συνέβαινε.

Δεν πέρασαν ούτε δέκα λεπτά και σταμάτησε μπροστά μου ένας μελαψός άντρας με στρατιωτικό πουκάμισο κι ένα κοντό παντελόνι με μεγάλα λουλούδια. Το πρόσωπό του ήταν σκεπασμένο από ένα στρώμα ιδρώτα παστωμένο με σκόνη και κουβαλούσε ένα κομμάτι τσίγκο τελείως σκουριασμένο και τόσο μεγάλο, που με κόπο κατόρθωνε να κρατήσει την ισορροπία του, ταλαντευόμενος στα δυο του πόδια.

Με παρατηρεί για λίγο σιωπηλά κι ύστερα σκάει στο σημαδεμένο του πρόσωπο ένα μεγάλο χαμόγελο: «Ισκανταρίγια ε, Ισκανταρίγια, ε!». Με μεγάλη προσπάθεια καταφέρνει ν' ακουμπήσει στον τοίχο τον τσίγκο και κάθεται δίπλα μου κατευχαριστημένος. Ήταν εκείνος εκεί από το καραβάνι, εκείνος που με έκανε να θυμηθώ το πραγματικό όνομα της πόλης μου. Του προσφέρω τσιγάρο κι εκείνος το παίρνει ανάμεσα στα δάχτυλά του με μεγάλη προσοχή, δεν το ανάβει όμως, παρά το τοποθετεί με φροντίδα, σαν να 'ταν — πώς να το πω; — μια πεταλούδα ακόμα ζωντανή που σαλεύει, στο σκισμένο τσεπάκι του πουκαμίσου. Του 'δωσα άλλο ένα, κι αυτό άρχισε να το καπνίζει με μεγάλη ευχαρίστηση. Προσπαθούσε να μου μιλάει αποφεύγοντας να χρησιμοποιεί τη διάλεκτό του και το αποτέλεσμα ήταν μια μείξη αραβικών του Καΐρου, αραβοποιημένων αγγλικών, αγγλοποιημένων γαλλικών, με κάποιες επιπλέον λέξεις που εμένα μου έμοιαζαν βερβερικές εξαιτίας της ηχητικής ομοιότητας με τη γλώσσα που μιλούσαν πολλοί στη Σίβα.

Έτσι έμαθα τι συνέβαινε.

Πρώτα απ' όλα μου εξήγησε ότι εγώ ήμουν καθισμένος στο κατώφλι του καινούργιου του σπιτιού κι ότι θα ήταν μεγάλη τιμή γι' αυτόν αν μόνο τον είχα αφήσει να το τελειώσει πρώτα. Ήταν ακόμα ημιτελής, έλειπε, για παράδειγμα, η στέγη που

μάλιστα κουβαλούσε μαζί του, για να την τοποθετήσει πριν πέσει η νύχτα.

Μετά μου έδειξε τον πατέρα του, τα τρία παιδιά και τη γυναίκα του, όλοι στριμωγμένοι ανάμεσα στον σπιτικό εξοπλισμό. Τους φώναξε όλους με τ' όνομά τους κι ο καθένας έκανε ένα νεύμα χαιρετισμού. Τα παιδιά ήταν όλα πολύ ανοιχτόχρωμα και λεπτά και το πιο μεγάλο κρατούσε αγκαλιά το πιο μικρό, τελείως γυμνό. Η γυναίκα, αν κρίνουμε απ' την ικανοποίηση με την οποία την κοιτούσε εκείνος, θα πρέπει να 'ταν πολύ νέα και ωραία ή πολύ εργατική και ικανή. Από την άκρη του ρούχου της ξεπρόβαλλαν δυο μικροσκοπικά χεράκια με τους καρπούς γεμάτους βραχιόλια με ασημένια νομίσματα, που κουδούνιζαν στην παραμικρή κίνηση.

Τον ρώτησα με προσοχή — είναι πολύ μπερδεμένο να καταφέρεις να μη θίξεις την ευαισθησία ενός Άραβα έχοντας στη διαθέσή σου μια χούφτα λέξεις, σε μια γλώσσα που και η παραμικρή απόχρωση στον τόνο της φωνής γίνεται ζήτημα ζωής και θανάτου — αν όλος αυτός ο κόσμος που έβλεπα στο πόδι τριγύρω έστηνε σπίτι στο Βουνό του Θανάτου. Πράγματι έτσι ήταν, μου απάντησε περήφανος. Είχαν πάρει απ' την κυβέρνηση την άδεια να εγκατασταθούν εκεί.

Κάποιοι απ' το καραβάνι προτίμησαν να προχωρήσουν ακόμα πιο νότια, προς τη Φαράφρα, οι περισσότεροι όμως είχαν πρόθεση να εγκατασταθούν στη Σίβα, μια και ποτέ κανείς δεν είχε δει στη ζωή του καλύτερο τόπο· η Σίβα ήταν ο κήπος του Αλλάχ για έναν Βεδουίνο του Σινά, συνηθισμένο να κάνει οικονομία στο νερό για μήνες για να μπορεί να κάνει τους τυπικούς εξαγνισμούς όλο το χρόνο. Και σ' αυτό τον παράδεισο το πιο κατάλληλο μέρος ήταν το νεκροταφείο, όπου πολλά σπίτια ήταν στην ουσία ήδη έτοιμα, όπου μπορούσε να μείνει κανείς αρκετά άνετα, να 'χει νερό, πράσινο και την ευλογία των προγόνων.

Άλλωστε, θα έβρισκαν όλοι καλή δουλειά, γιατί ένας Βεδουίνος απ' το Σινά ξέρει να κάνει τα πάντα οπουδήποτε. Μου εξήγησε ότι εκείνος έχαιρε μεγάλης εκτίμησης σε όλες τις οικογένειες του καραβανιού κι ότι, όντας αρεστός στο Θεό, θα έδινε πάντοτε καλές συμβουλές σε οποιονδήποτε, κατορθώνοντας έτσι να έχει τη σωστή ανταμοιβή τόσο σ' αυτή όσο και στην άλλη ζωή. Μου έλεγε αυτά τα πράγματα κλείνοντάς μου το μάτι, σαν να είχε πειστεί ότι εγώ θα μπορούσα να γίνω ο πρώτος του πελάτη στην καινούργια του κατοικία. Ο ήλιος είχε ήδη δύσει πέρα απ' το μυστηριώδες κατασκευάσμα — η κιβωτός του Νώε; — στην κορυφή του λόφου, φαινόταν όμως ότι ούτε αυτός ούτε η γυναίκα του βιάζονταν ιδιαίτερα να κουνηθούν. Σε τελευταία ανάλυση, τώρα πια έλειπε μόνο μια σκεπή και μια πόρτα για να ταχτοποιηθούν όπως έπρεπε.

Συνεχίσαμε να φλυαρούμε, ενώ η υπόλοιπη οικογένεια έμενε ευγενικά παράμερα, ο γέρος γνέφοντας κάθε τόσο συγκαταβατικά, σαν να μπορούσε πραγματικά ν' ακούσει και να καταλάβει τι λέγαμε, η γυναίκα ανακατεύοντας κάτι μέσα σ' ένα βάζο, τα παιδιά φωνάζοντας χαμηλόφωνα μεταξύ τους και χαμογελώντας στα κρυφά προς τη μεριά μου. Ο Αμίν, έτσι λεγόταν, ο Πιστός, ήταν απ' τη φύση του χαρούμενος και φιλοπερίεργος· αυτός ο τύπος χαρακτήρα που οι Δυτικοί, όταν δεν καταφέρνουν να εγκλιματιστούν σ' αυτά τα μέρη, ερμηνεύουν συχνά σαν καβγατζή και ανακατωσούρα. Μου 'κλεινε το μάτι και χειρονομούσε με μεγάλο πάθος, προσπαθώντας να μου κάνει ερωτήσεις σ' αυτή την μπερδεμένη αρχή που 'χε βάλει μπροστά ειδικά για μένα. Πέθαινε από επιθυμία να μάθει όλα τα θαύματα της Ισκανταρίγια.

Ήταν αλήθεια ότι υπήρχαν πάνω από εκατό χιλιάδες πουτάνες άσπρες σαν το γάλα; Ήταν αλήθεια ότι δεν μπορούσες να φας με λιγότερο από μια γκινέα; Και υπήρχαν τηλεοράσεις στα σπίτια, κι αμερικάνικα αυτοκίνητα στους δρόμους, και κανένας

δε σεβόταν το Θεό, σε βαθμό που τολμούσαν να ασκούν δημόσια τον αθεϊσμό; Ήταν αλήθεια ότι και το βάρος του σε χρυσάφι να πλήρωνες δεν μπορούσες να βρεις ούτε έναν καδή που να απονέμει τίμια τη δικαιοσύνη, γιατί υπήρχαν εκεί εκατό δικαστές όσες και οι φυλές της πόλης; Κι έτσι κανένας δεν πήγαινε φυλακή γιατί δεν μπορούσαν να χτίσουν εκατό φυλακές;

Ισκανταρίγια η χοντρή πουτάνα, αυτό του 'χε κολλήσει, κι ήθελε να του το επιβεβαιώσω με ανατριχιαστικές κι άπληστες λεπτομέρειες. Γιατί ήταν πραγματικά άπληστος γι' αυτό που πίστευε ότι ήταν η Ισκανταρίγια, λες και η πόλη με τα θαύματά της να 'ταν το κρίμα που ο αγνός και συνετός Πιστός είχε αποφασίσει ότι άξιζε τον κόπο να διαπράξει, ρισκάροντας και την κόλαση ακόμα. Έλαμπαν τα μάτια του καθώς με ρωτούσε.

Προσπάθησα να του εξηγήσω ότι πράγματι ήταν διαφορετική από κάθε άλλη πόλη στην Αίγυπτο κι ίσως στον κόσμο ολόκληρο, αλλά ότι αυτή η σπανιότητα δεν προερχόταν μοναχά από μια τεράστια λάγνα τρέλα, ούτε από τη μεγαλοψυχία του προέδρου Νάσερ, που ακόμα δεν είχε αρχίσει να την καταστρέφει. Αλλά από πολλές χιλιετίες πρόσμειξης κάθε είδους ανθρώπων κι ανθρώπινου πάρε δώσε. Σίγουρα, αυτοί οι άνθρωποι ήταν κάπως παράξενοι και κυκλοφορούσαν ένα κάρο ιστορίες, χωρίς να μπορεί κανείς να διανοηθεί να τις αμφισβητήσει, γιατί ήταν κάτι σαν προστατευτικό τείχος για την πόλη, ένα παραπέτασμα που την κρατούσε μακριά απ' όλα τα υπόλοιπα. Γνώριζε ο Αμίν ότι το μεγαλύτερο μέρος των Αλεξανδρινών ήταν μετανάστες όπως εκείνος, άνθρωποι που είχαν έρθει από άλλες χώρες κι άλλες πόλεις;

Και του είπα αυτό που ο πατέρας μου την εποχή εκείνη είχε πει σ' εμένα. Ότι κάποιος που το σκάει από ένα μέρος δεν έχει καμιά διάθεση να εγκατασταθεί σ' ένα άλλο που του θυμίζει πάρα πολύ εκείνο απ' όπου έρχεται. Αντίθετα έχει ανάγκη να θολώσει το μυαλό του και να ζαλιστεί για να μην υποφέρει από

νοσταλγία, που είναι η πιο ανόητη αρρώστια που μπορεί να σου τύχει. Φροντίζει λοιπόν να στήσει ένα καρουζέλ, μια διαρκώς κινούμενη κατασκευή που κάνει το κεφάλι του να γυρίζει. Κάτι φεύτικο σαν το λούνα παρκ, αλλά απ' όπου δε σου γεννιέται ποτέ η επιθυμία να φύγεις. Σίγουρα ο πατέρας μου δεν είχε πρόθεση να μιλήσει για τον εαυτό του, γιατί αισθανόταν έξω απ' αυτή την ιστορία και ήθελε να το ξέρω αντίθετα προσπαθούσε να δικαιολογήσει τους συντρόφους του.

Υπήρχαν ανάμεσά μας μερικοί που δούλευαν σαν τρελοί για να τα στείλουν όλα στο διάολο την επόμενη μέρα, κι άλλοι που ζητούσαν να τους στείλουν μια Μπουίκ από τη Βηρυτό κι ύστερα πήγαιναν και ξεφόρτωναν στο λιμάνι τριάντα ώρες τη μέρα για να 'χουν να πληρώσουν μια ρεβιθόσουπα άντρες μεγαλωμένοι στο δρόμο που έπαιρναν τέσσερις συζύγους και το βράδυ ξεχνούσαν να πάνε σπίτι γιατί δε θυμούνταν καν πού τις είχαν βάλει. Η Αλεξάνδρεια ήταν ένα θεατράκι που εδώ και δυο χιλιάδες χρόνια παρουσίαζε το ίδιο θέαμα από ξεστρατισμένους ανθρώπους. Και τέτοιοι άνθρωποι, είναι γνωστό, βρίσκονται πάντοτε σε κίνηση, πάντοτε γελούν και κλαίνε.

Το καταλάβαινε αυτό ο Αμίν; Τι λες, Αμίν, κατάλαβες ότι η ιστορία για τις εκατό χιλιάδες πουτάνες και τις χρυσές γκινέες που πέφτουν απ' τα παράθυρα δεν είναι παρά ένα παραμύθι που το έφαγες μόνο και μόνο γιατί είσαι ένας αθώος Βεδουίνος της ερήμου;

Ίσως καταλάβαινε, ίσως όχι. Πάντως, ήθελε να ξέρει και με πίεζε πετώντας στροβιλιστά τρίγλωσσες συλλαβές μέσα στον ικανοποιημένο θαυμασμό των δικών του.

Μα εγώ ποιος ήμουν λοιπόν; Τι έκανα; Σε τι Θεό πίστευα; Γιατί μιλούσα μ' αυτό τον παράξενο τρόπο;

Α, ναι; Κι εσύ, Αμίν;

Ήταν αυτή η αηδία η επίσημη γλώσσα της Ισκανταρίγια;

Όχι, μα τι, η Αλεξάνδρεια δεν είχε επίσημη γλώσσα, δηλα-

δή ναι, τ' αραβικά ήταν η γλώσσα του κράτους, αραβικά ίσως λίγο διαφορετικά απ' τα δικά σου, λίγο λιγότερο βουνίσια. Μα ποιος νοιάζεται στην Αλεξάνδρεια για την επίσημη γλώσσα; Εκεί μιλούν όπως τους έρθει, φτάνει να καταλαβαίνονται' κι οι Άραβες μιλάνε λίγα ιταλικά κι ελληνικά και γαλλικά, ακόμα και ρώσικα, ίσως να ξέρουν να μιλάνε και σουαχίλι όσοι κυκλοφορούν σ' αυτή την κωλόπολη. Εγώ, όπως βλέπεις καλά κι ακούς, δεν είμαι Άραβας ούτε Κύπριος ούτε Ρώσος, μα είμαι λίγο απ' την Αλεξάνδρεια και λίγο από μια πόλη της Ιταλίας. Να, όπως τώρα εσύ είσαι λίγο απ' το Σινά και λίγο απ' τη Σίβα. Μπα, τον πόλεμο δεν τον έκανα εγώ, τον έκανε και τον έχασε ο πατέρας μου. Όχι, όχι εναντίον των Αμερικάνων, ή ίσως να 'ταν οι Αμερικάνοι εναντίον του πατέρα μου. Ναι, πού να σου εξηγώ τώρα, Αμίν. Κι ο δικός σου πόλεμος πώς πήγε;

Στον Αμίν δεν άρεσε ο πόλεμος και σκοτείνιασε τελείως. Και μαζί σκυθρώπιασε κι όλη του η οικογένεια, σαν τηλεκατευθυνόμενη από κάποια γκριμάτσα στο πρόσωπο του Αμίν.

Όχι, ένας Άραβας δεν χάνει τον πόλεμο, δεν θα το 'θελε ο Θεός, έστω κι αν έχει εναντίον του σιωνιστές που 'χουν συμμαχήσει μ' όλους τους διαβόλους της κολάσεως. Και οι Γένκι είναι διάβολοι με σάρκα και οστά, όποιος τους είδε ορκίζεται ότι δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία. Αλλά ένας καλός Βεδουίνος ξέρει πότε πρέπει να φύγει από έναν τόπο. Η κοιλάδα του Αρίς ήταν γεμάτη νεκρούς και παλιοσίδερα' πώς θα μπορούσε κανείς να τραβήξει νερό απ' τα πηγάδια και να ποτίσει τα ζωντανά του; Οι προβατίνες απέβαλαν και κάποιοι έλεγαν ότι ταραξίες είχαν δηλητηριάσει τη νύχτα το χορτάρι' το γάλα ξίνιζε μόλις έβγαινε απ' τη θηλή. Τα παιδιά δεν κοιμούνταν πια και οι γυναίκες το μόνο που έκαναν ήταν να στριγκλίζουν από φόβο μόλις ηχούσαν τα κανόνια.

Ένας Βεδουίνος ξέρει πότε πρέπει ν' αλλάξει μέρος και τώρα αυτό είναι ένα καλό μέρος για τα πρόβατα και για τα παιδιά,

για όσο δεν υπάρχει άλλος πόλεμος για το Σινά, το ιερό βουνό, το βουνό του Μωυσή, των προφητών. Α, θα 'χε κλάψει ο Αμίν, θα 'χε κλάψει ασυγκράτητα από την επιθυμία της εκδίκησης, αλλά δεν ήταν καλό να τον δει η γυναίκα του να κλαίει. Κι άλλωστε δεν είχε πει ο πρόεδρος στο ραδιόφωνο ότι κανείς δεν έπρεπε να κλάψει ούτε από θυμό ούτε από πόνο;

Έφυγε όμως γρήγορα η γκριζά σκιά απ' το πρόσωπο του Αμίν και ξανάρχισε να με ανακρίνει ζωηρά. Ήθελε πάνω από όλα να του πω τι ήταν αυτή η λέξη, η νοσταλγία, *χομισίκινες*, η νοσταλγία τέλος πάντων, που εγώ δεν ήξερα να μεταφράσω στα αραβικά και προσπάθησα να του την εξηγήσω βάζοντας το ένα χέρι στην καρδιά που θέλει να πετάξει προς τα πάνω, προς ένα σπίτι μακρινό και προς τους χαμένους φίλους. Έλπιζα πραγματικά να 'χε καταλάβει, αλλά επέμενε ότι εκείνος αυτό το πράγμα δεν το ήξερε ή δεν το καταλάβαινε. Οι μακρινοί φίλοι αγαπιούνται, δεν υπάρχει *χομισίκινες* αγαπιούνται όσο είναι ζωντανοί κι εκδικούνται σαν πεθάνουν, όπως οι φίλοι του, αυτού, του Αμίν, νεκροί απ' το χέρι του Αμερικανού διαβόλου. Διαφορετικά πρέπει ν' αφήνουμε στην ησυχία τους τα μακρινά πράγματα.

Είναι αργά, Αμίν, όπως βλέπεις είναι ήδη νύχτα και η οικογένειά σου θα θέλει να ξεκουραστεί κάτω απ' τη στέγη που δεν τοποθέτησες ακόμα. Η γυναίκα σου θα πρέπει να ετοιμάσει το δείπνο κι εγώ να φάω κάτι στο ξενοδοχείο. Τη νοσταλγία δεν ξέρω πώς να σου την εξηγήσω, ήταν μια μικρή παρένθεση στη συζήτηση. Ο πατέρας μου μου είχε μιλήσει γι' αυτήν, για να μου πει ότι εκείνος δεν είχε νοσταλγία, η μητέρα μου ίσως, μια γυναίκα είναι εύκολο να νοσταλγήσει' εγώ ειλικρινά δεν ξέρω τι θα μπορούσα να νοσταλγήσω. Εσύ καλά τα λες για την αγάπη' α, βέβαια, η αγάπη.

Εγώ όμως διστάζω' τι μπορεί να ξέρει γι' αυτά ένας νέος της ηλικίας μου; Στην Αλεξάνδρεια όλοι εμείς οι Ιταλοί, εμείς

οι σύντροφοι, μοιάζαμε με κλωσόπουλα: Ήταν αυτό αγάπη; Ίσως' εγώ όμως τώρα αισθάνομαι λίγο χαμένος, λίγο έξω από τα νερά μου. Επειδή έφυγε ο πατέρας μου, νομίζω' εκείνος που ήταν υπεύθυνος να κρατάει τα κλωσόπουλα στη ζεστασιά κάτω απ' τα φτερά του. Με την ευκαιρία, ο πατέρας μου έφυγε ή πέθανε; Έλα να σε πάω σπίτι, και πέφτει στο νερό' τον πήρε η θάλασσα. Πού ήταν το σπίτι του; Στα βάθη του παλιού μούλου; Λοιπόν, Αμίν, καλέ βοσκέ κι άτυχε πολεμιστή, πολυάσχολε οικογενειάρχη, ας αφήσουμε αυτή τη συζήτηση που δε βγάζει πουθενά.

Δε θα το πιστέψετε βέβαια, αλλά απ' όλες τις τρίγλωσσες ασυναρτησίες μου, ο Βεδουίνος πίστευε ότι κάτι κατάλαβε γιατί έγνεφε σκεπτικός. Κι όταν εγώ τέλειωσα πια, συγκεντρώθηκε για μια στιγμή σιωπηλά κι ύστερα έκανε νόημα στους δικούς του. Σε κανέναν συγκεκριμένα, προφανώς όμως διέθετε ένα τηλεκατευθυντήριο σύστημα μάλλον εκλεπτυσμένο, γιατί οι γιοι του, ο μικρότερος πάντα στην αγκαλιά του μεγαλύτερου, έτρεξαν κοντά του και με κοίταξαν μ' ένα χαμόγελο πράο και ντροπαλό. Ποιος ξέρει τι να σκέφτονταν για μένα, ίσως ότι ήμουν ένας μπαμπούινος με υπερβολική ανάπτυξη.

Εκείνος τους αγχάλιασε όλους μαζί, με μια κίνηση βοσκού, αρρενωπή κι απότομη. Τους έσφιξε για μια στιγμή κι ύστερα με κοίταξε σκληρά στα μάτια και έκανε πάνω κάτω την εξής δήλωση: «Εκείνοι θα επιστρέφουν στο βουνό του Μωυσή, οι γιοι μου αυτοί θα προσευχηθούν για μένα στην κορυφή του όρους του Προφήτη' κι αυτό θα συμβεί, ακόμα κι αν εγώ δε θα μπορέσω να το δω. Η Σίβα είναι καλό μέρος για να ζήσει κανείς, ένας τόπος ευλογημένος, με πράγματα τόσο καλά, που κανείς μας δε ματάδε. Όμως στο βουνό του Μωυσή θα επιστρέψουμε. Δεν είναι η χομισίκινες που λες εσύ, είναι η ζωή. Η ζωή δεν έχει νοσταλγία, η ζωή έχει μόνο πηγεμό κι επιστροφή».

Και μ' αυτό σηκώθηκε πολύ ικανοποιημένος με τον εαυτό του κι άπλωσε το χέρι στην τεράστια λαμαρίνα, ακουμπισμένη πλάι στα σκαλοπάτια όπου έγινε η μικρή μας σύνοδος. Όλη η οικογένεια ήταν όρθια, έτοιμη να διαβεί πανηγυρικά το κατώφλι του καινούργιου της σπιτιού. Εγώ χαιρέτησα ανταποδίδοντας το γενικό χαμόγελο, έβαλα ό,τι είχε απομείνει απ' το πακέτο με τα τσιγάρα στο σκισμένο τσεπάκι του Αμίν, για να καταλάβει ότι εκτίμησα τις υποδείξεις του, και πήγα να αναζητήσω το δείπνο μου, το κρεβάτι μου κι οτιδήποτε άλλο μου έλειπε.

Είχε πέσει για τα καλά η νύχτα και το Βουνό του Θανάτου κάπνιζε ολόκληρο από φώτα και φωτάκια, από ατμούς μαγειρεμένων κουκιών και ψητού αρνιού. Από τους πιο ωραίους και φιλόξενους τάφους έφταναν μέχρι έξω τα φώτα από τις λάμπες με κεροζίνη και οι βραδινοί ψιθυροί των οικογενειών. Οι πρόσφυγες απ' το Σινά επιτέλους αναπαύονταν, ύστερα από χίλια χιλιόμετρα στην έρημο, στα καινούργια τους σπίτια.

Έμεινα ακόμα μερικές μέρες στη Σίβα, αβέβαιος για το τι έπρεπε να κάνω κι έχοντας τεμπελιάσει από το υγρό και σχεδόν ήπιο κλίμα. Συνέχιζα να κάνω μπάνια στις μπανιέρες που έχτισε ο Αντώνιος για την Κλεοπάτρα και το βράδυ πήγαινα να ελέγξω αν είχαν δώσει στη γαϊδούρα μου καλό κριθάρι και φρέσκο άχυρο. Στο ξενοδοχείο έρχονταν κι έφευγαν υπάλληλοι της κυβέρνησης και κάνας τουρίστας απ' το Βορρά που ξέμεινε παγιδευμένος στην Αίγυπτο όταν έκλεισαν τα σύνορα ή που, ποιος ξέρει πώς, κατάφερε να τα περάσει στη διάρκεια του πολέμου, ίσως από καπρίτσιο και μόνο' άνθρωποι με τους οποίους ήταν αδύνατον ν' ανταλλάξεις μια κουβέντα. Συνέχιζα να πίνω με την επιβαλλόμενη διακριτικότητα κρασί από ταραξάκο και να χορταίνω με σταφίδες και βερίκοκα. Υπήρχε και η λύση του μπουρδέλου, που ο άνθρωπος του ξενοδοχείου έβρισκε να 'χει αρκετό ζουμί ώστε να γουρλώνει τα μάτια και να γλείφει τα

μουστάκια του — τα έστρωνε βγάζοντας έξω όχι λιγότερο από δέκα εκατοστά γκριζωπού κρέατος που ανάδιδε μυρωδιά ταγκισμένου καπνού —, εγώ όμως δεν επωφελήθηκα για να είμαι ειλικρινής, δεν είχα καμία απολύτως διάθεση να το χρησιμοποιήσω.

Είχα πάει, ναι, σ' εκείνο το χαμόσπιτο που κάποιος γουρούνι μου είχε υποδείξει στην παλιά πόλη, ακριβώς στο βάθος μιας τρύπας, σ' ένα στενό δρομάκι. Και δε με είχε δυσαρεστήσει το περιβάλλον, που ήταν μάλλον καλοδιατηρημένο και καθαρό, με χαλιά, όχι υπερβολικά φαγωμένα, στρωμένα παντού, και με μαξιλάρια που δε φαίνονταν να 'χουν κοριούς. Η μυρωδιά ήταν ωραία, ένας συνδυασμός λεμονιού και τριαντάφυλλων που δεν ερχόταν από πουθενά συγκεκριμένα και διαχεόταν παντού. Κι ήταν ευχάριστο να κρυφοκοιτάς απ' το άνοιγμα της πόρτας το σφριγηλό και τροφαντό κορμί ενός κοριτσιού με λαμπερό δέρμα στο εκτυφλωτικό βιολετί των Βέρβερων, που έκανε γαργάρες τελείως γυμνό. Γενικά δεν ήμουν καθόλου δυσαρεστημένος. Κι ήμουν γύρω στα είκοσι, ας μην το ξεχνάμε, κι είχα κοφομεσιαστεί πάνω στο μουλάρι κάτι μέρες τώρα.

Ύστερα όμως κατέφθασε η αφεντικίνα και — Πώς κατάφερε να το καταλάβει με την πρώτη ματιά; Θα πρέπει να της το σφύριξε ο άνθρωπος του ξενοδοχείου —, χωρίς να προλάβω να πω τίποτα, μου όρμησε φωνάζοντας στην κοπέλα που είχα δει και σ' άλλες τρεις που μ' εκείνες τις στριγκλιές εμφανίστηκαν από σκάλες και σκαλίτσες: «Ένας Ιταλός, ας μας συγχωρήσει ο Θεός όλες, ένας Ιταλός στη Σίβα! Πουθενά δεν μπορείς να κρυφτείς απ' τους Ιταλούς!!». Κι άλλα τρελά, προφερμένα όμορφα όμορφα στη γλώσσα των Ιταλών.

Ήταν μια μάλλον ασήμαντη γυναίκα, θα 'λεγε κανείς, μια οικογενειάρχης χωρίς βέλο, σίγουρα όχι ο τύπος της γυναίκας που περιμένεις να δεις σ' ένα τέτοιο μέρος. Καθαροντυμένη, αλλά μάλλον με ρούχα κοινά — είχα μια κάποια ανάμνηση

απ' τις μουσελίνες και το σάντουγκ* ενός ονομαστού αλεξανδρινού μπουρδέλου —, δεν αποκάλυπτε κανένα ιδιαίτερο προσόν που να ταιριάζει στη φύση της δουλειάς της. Μ' έριξε, στην κυριολεξία, σ' ένα χαλί κι από κείνη τη στιγμή ακολούθησε ένας χείμαρρος από λέξεις και διηγήσεις που βγήκαν σχεδόν με μανία.

Ήταν η σύζυγος, ακόμα τυπικά σύζυγος, ενός Ιταλού απ' τη Γένοβα που την είχε βρει και την είχε πάρει στο Οράν, στην Αλγερία. Μέσα σ' ένα χρόνο είχε γίνει μητέρα ενός αγοριού και πιο Ιταλίδα απ' αυτόν σε όλες τις αδιαντροπιές και τις βλαστήμιες των Ιταλών. Και ύστερα απ' αυτό εκείνος έγινε καπνός. Πέρα από τη θάλασσα, πιθανόν, απ' όπου είχε έρθει κι όπου αυτή είχε φάξει απελπισμένα να βρει τα ίχνη του με το ταχυδρομείο και μ' έμπιστους αγγελιοφόρους. Τίποτα, χαμένος στο πουθενά. Κι εκείνη όχι πια Αλγερινή, όχι πια κορίτσι, τίποτα το καλό πια για το Οράν και για οποιοδήποτε άλλο μέρος στον κόσμο.

Ήταν όμως προικισμένη με κάποιες επιχειρηματικές ικανότητες και, ύστερα σχεδόν από πέντε χρόνια, να την εδώ, τέσσερις χιλιάδες χιλιόμετρα απ' τον τόπο της, καλά ταχτοποιημένη για μια γυναίκα στη δική της κατάσταση. Ένας γιος που δεν του έλειπε τίποτα για να εξελιχθεί σε μεγαλύτερο εγκληματία απ' τον πατέρα του και κάποια ταπεινή βολή για την ίδια. Αν και η Σίβα δεν ήταν παρά ένα νεκροταφείο, μια τρύπα με σαπιοφοίνικες σε σχέση με το Οράν. Έτσι σχεδίαζε, για να απολαύσει κάποια επιπλέον διασκέδαση, να φτάσει στην Αλεξάνδρεια και να εγκατασταθεί τελικά σε μια πόλη που ν' αξίζει τον κόπο, μια και εξαιτίας των κριμάτων της η επιστροφή στα πάτρια εδάφη του Οράν ήταν αδιανόητη. Εμένα με είχε στείλει ο Θεός, που προστατεύει τις χήρες και τα ορφανά, για να της

* Κινέζικο ύφασμα από μετάξι, με ματ επιφάνεια και με πολύ πυκνή ύφανση.

ανοίξω το δρόμο γι' αυτή την καταπληκτική πόλη. Αρχίζοντας, εκεί επί τόπου, με το να της διηγηθώ όλα όσα την ενδιέφεραν, κι ύστερα πηγαίνοντας εκεί πριν απ' αυτήν, για να βρω κατάλληλο μέρος για να εγκατασταθούν η ίδια και η επιχείρησή της, κοπέλες όλες υγιείς και καλές.

Εκτός κι αν — και στο σημείο αυτό είχε πέσει πάνω μου αρπάζοντας το γιακά του πουκαμίσου μου και φτύνοντας τα παράπονά της στα μάτια μου — ήμουν κι εγώ ένας προδότης κι επίορκος και τότε τι θα έκανε εκείνη, μια νέα γυναίκα μ' ένα γιο σε τρυφερή ηλικία χαμένοι σε μια τρύπα στη μέση της ερήμου; Και τα λοιπά και τα λοιπά.

Δεν υπήρχε τίποτα το διεγερτικό σ' όλο αυτό, μπορώ να σας το εγγυηθώ. Αντίθετα, ήμουν στ' αλήθεια ενοχλημένος. Τα κορίτσια πάλι είχαν υιοθετήσει μια συμπεριφορά πονεμένων αδελφών και συνέχιζαν να σερβίρουν και να πίνουν τσάι ενώ τραντάζονταν από αναφιλητά συγκίνησης, δείχνοντάς με με το δάχτυλο κάθε φορά που η αφεντικίνα υπογράμμιζε με σπαραξικάρδιες κραυγές τα επιχειρήματά της κατά των Ιταλών γενικά και των ναυτικών ειδικότερα, τυλίγοντάς με στο δίχτυ της απελπισίας της' ειδικά εμένα που ούτε Ιταλός ήμουν ούτε ναυτικός. Όχι, δεν υπήρχε πραγματικά τίποτα το διεγερτικό σ' αυτή την κατάσταση και, μόλις μπόρεσα, κοίταξα να το βάλω στα πόδια. Το έκανα ακολουθούμενος από τα κορίτσια που τελικά είχαν αποφασίσει να αφοσιωθούν στο να μου προσφέρουν τις ηδονές που περιλάμβανε το ρεπερτόριό τους παρά τη συγκίνηση και τον πόνο. Δεν άφησα να με φτάσουν.

Δυο μέρες αργότερα έφυγα με σκοπό να φτάσω στην Ντάκλα, την πιο νότια όαση, στην καρδιά της νουβικής ερήμου, όπου η πιθανότητα να συναντήσω κόσμο που να ενδιαφέρεται για τις πατρίδες μου ήταν κοντά στο μηδέν. Ήθελα να μείνω ήσυχος, πραγματικά ήσυχος, να μειώσω στο ελάχιστο κάθε είδους πιέσεις, για να ζήσω όσο πιο αργά γινόταν και να 'χω έτσι

καιρό να σκεφτώ, να κάνω σχέδια. Είχα την αίσθηση, προφανώς χωρίς καμιά αιτία, ότι κάποιος — σίγουρα δε θα 'ξερα να πω ούτε ποιος ούτε γιατί — ήθελε να με κάνει να βιαστώ.

Αισθανόμουν μια ενόχληση, καταλαβαίνετε. Αυτό το είδος ενόχλησης που είναι ικανή να σου καταστρέψει μια μέρα, και μετά δυο και μετά τρεις, ίσως μια ολόκληρη ζωή, αν δεν κινηθεί αποφασιστικά για να δώσεις ένα τέλος. Μια αόρατη παρουσία που ανάπνεε στο σβέρκο μου, ένα χέρι ασώματο που με έσπρωχνε και με έκανε να χάνω την ισορροπία μου. Η έρμημος ήταν το κατάλληλο μέρος για να την ξεφορτωθώ.

Όμως το ταξίδι δεν ήταν ευχάριστο όπως εκείνο που με είχε φέρει στη Σίβα. Αυτό το κάτι συνέχιζε να μου χαλάει την ευχαρίστηση της ερήμου. Προφανώς είναι μια ευχαρίστηση πολύ λεπτή για ν' αντέξει την ασυνέπεια και την αστάθεια ενός δυτικού μυαλού. Άρχισα να αραιώνω τις στάσεις, τσιγκλώνοντας έτσι τη γαϊδούρα να σιγοντάρει τη νευρικότητά μου.

Έγινα αφηρημένος, μόλις που 'ριχνα μια ματιά στο τοπίο, ενώ κάλπαζα νευρικός, χωρίς τα θαύματά του να καταφέρνουν να με συνεπαίρουν, χωρίς να μπορώ ν' αφεθώ στην έντονη ζωή αυτής της σιωπής. Εκνευρίζομουν υπερβολικά και η ζέστη γινόταν ανυπόφορη, χάνοντας τις ευεργετικές της συνέπειες της αργής, προοδευτικής, και γι' αυτό ευχάριστης, κάθαρσης. Είχα πει πολύ στη Σίβα κι είχα φάει δίχως μέτρο και τώρα έχανα διά της φυσικής οδού όλα όσα είχα συσσωρεύσει. Άλλο λάθος.

Η γαϊδούρα, αντίθετα, ήταν σε φόρμα και δεν είχε τις δικές μου αγωνίες, γι' αυτό εννοούσε να ακολουθήσει πιστά τους κανόνες της σύνεσης και τη φυσική ροή ενός ταξιδιού στη Σαχάρα. Αρχίσαμε να μην καταλαβαινόμαστε πια στην εντέλεια' είχε χαθεί εκείνη η απολύτως απαραίτητη συνοχή για έναν τόσο απαιτητικό περίπατο στη ράχη ενός υποζυγίου, κι αυτό με πείραζε περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο. Γιατί δεν ήταν ότι δε συνειδητοποιούσα τα λάθη μου, απλώς δεν μπορούσα να κάνω

τίποτα γι' αυτό. Στη γαϊδούρα όμως όχι, στη γαϊδούρα φερόμουν καλά, κυρίως τώρα που είχε δίκιο.

Το 'χω ήδη πει: δυο μαζί στην έρημο πάνε παντού, ένας μόνος του πουθενά. Καταναλώναμε περισσότερο νερό απ' το απαραίτητο, κάναμε λιγότερες στάσεις απ' ό,τι έπρεπε, μερικές φορές περπατώντας μες στο καταμεσήμερο, όταν σκάνε ακόμα και τα λάστιχα των Λαντ Ρόβερ στο πυρακτωμένο μονοπάτι, φτάναμε το βράδυ στα καραβανσεράι εξαντλημένοι και νευρικοί, εγώ κι εκείνη ανώφελα δύστροποι. Και κάτω απ' τα χαμηλά αστέρια που πρόβαλλαν άφθονα πάνω απ' την κεφαλα μου, δυσκολεύομαι να αποκοιμηθώ.

Ύστερα, στα μισά του δρόμου ανάμεσα στη Φαράφρα και στην Ντάκλα, έχασα το γαϊδούρι μου. Δεν ήταν δικό μου φταίξιμο, αυτό μπορώ να το ορκιστώ. Δε ήταν άμεσα δικό μου, αν και είχα κι εγώ την ευθύνη μου. Γεγονός είναι ότι η γαϊδουρίτσα μου πέθανε.

Η αιτία ήταν ένας σκορπιός, ένας απαίσιος σκατοπροδότης σκορπιός. Εγώ τους σκορπιούς δεν μπορώ να τους υποφέρω, πολύ απλά με κάνουν να τρέμω απ' το φόβο μου, κι έχω δίκιο.

Η Αφρική είναι γεμάτη σκορπιούς, τους βρίσκεις παντού κατά μιλιούνια. Μικροσκοπικούς σαν το μικρό σου δαχτυλάκι και μεγάλους σαν παλάμη χεριού, δε γλιτώνεις από αυτούς και πρέπει να μάθεις να ζεις μαζί τους. Υπάρχουν αυτοί που έχουν καφετί χρώμα και κάνουν τη φωλιά τους στο σπίτι σου, ανάμεσα στις ρωγμές των υγρών τοίχων, κι εκείνοι με το παραπλανητικό χρώμα της άμμου, οι πιο μεγάλοι κι επικίνδυνοι, που ζουν σαν βασιλιάδες στην έρημο, όπου ευημερούν περισσότερο και καλύτερα απ' τις οχιές. Οι Άραβες τους γνωρίζουν καλά και ξέρουν πώς να τους συμπεριφερθούν.

Πάνω από μια φορές είδα ομάδες μικρών παιδιών να φάχνουν τις φωλιές τους μέσα στις πέτρες και μ' ένα καλάμι να

τους προκαλούν να βγουν έξω, για να τους ξεγελάσουν αρκετά ώστε να χάσουν τον προσανατολισμό τους. Κι ύστερα να τους λιώσουν με το πόδι, πόδι ουσιαστικά γυμνό μέσα σ' εκείνες τις λεπτές παντοφλίτσες τους. Ανατριχιαστικό. Αλλά εκτός απ' αυτά τα ηλίθια παιχνίδια, δεν είδα ποτέ κανέναν, ζώο ή άνθρωπο, να παίρνει ελαφρά την πιθανότητα νατσιμπηθεί απ' αυτά τα βρωμόζωα: κανείς δεν έχει τη διάθεση να πεθάνει μέσα στους φριχτούς πόνους απ' το δηλητηρίο τους.

Στην έρημο βγαίνουν τη νύχτα απ' τις φωλιές τους για να κυνηγήσουν και να κάνουν έρωτα. Όποιος έχει δει σκορπιούς να ζευγαρώνουν, στην πρώτη του συνάντηση με κοπέλα δεν καταφέρνει να είναι αρκετά φυσικός ώστε να προκύψει κάτι καλό. Η σκηνή είναι συγκλονιστική και δεν είναι εύκολο να την ξεχάσεις. Είναι μια υπόθεση που μπορεί να διαρκέσει ακόμα και ώρες.

Εκείνος κι εκείνη — αν μπορεί να πει κανείς κάτι τέτοιο, γιατί δεν είναι παρά φριχτές μηχανές που σκοτώνουν, με μικρή διαφορά στο χρώμα και στο μέγεθος — κοιτάζονται σαν δυο αντίπαλοι σε φιλμ με πιστολέρο, κινούμενοι κυκλικά, χωρίς να χαλαρώνουν ποτέ την επιφυλακή με τις μεγάλες δαγκάνες. Κάθε τόσο επιτίθενται, διασταυρώνοντας τις δαγκάνες, και τότε χτυπούν με μανία στο έδαφος τη μακριά ουρά με το κεντρί. Ο ήχος αυτός σε παγώνει, ένας σφιχτός ρυθμός από μικρά πολεμικά ταμπούρα που σε διαπερνά, σαν να ήταν η ίδια η προσωποποίηση της φονικής μανίας. Τακ, τακ, τακ, τακ, τακ, τακ, τακ, τακ, ενώ μια σταγόνα δηλητήριο προβάλλει στην άκρη του κεντριού, που ισορροπεί αιωρούμενη, λάμποντας ακόμα και στο σκοτάδι μ' ένα έντονο κερχίμπαρένιο χρώμα.

Λένε οι Άραβες ότι οι Βεδουίνοι έμαθαν από τους σκορπιούς την πολεμική τους κραυγή, όταν κάνουν επίθεση χτυπώντας το σπαθί ή την κάννη του όπλου στους μεταλλικούς δίσκους που στολίζουν τις σέλες από τις καμήλες τους. Και η ιαχή «αϊαϊαϊ-

αϊαϊαϊαϊαϊαϊα» που σκίζει τον αέρα, κι είναι ικανή να τραντάξει τη γη και να κάνει τους εχθρούς να μουςκέφουν τις βράκες τους, μιμείται την κραυγή του πόνου εκείνου που τρυπήθηκε απ' το κεντρί τους. Ορίστε, έτσι κάνουν έρωτα οι σκορπιοί, συνεχίζοντας ν' απειλούν ο ένας τον άλλο μέχρι να εξαντληθούν. Τότε το αρσενικό αφήνει το σπέρμα του στη γη και η θηλυκή κάνει πάνω του τα αυγά της. Δεν τους πάει να κάνουν όπως όλα τα άλλα ζώα, να πλησιάσουν αρκετά για να διεισδύσουν το ένα στο άλλο.

Χτύπησε τη γαιίδουρίτσα μου στο λαιμό, λίγο κάτω από το σαγόκι. Αν την τσίμπαγε αλλού, νομίζω ότι θα μπορούσε ίσως να γίνει καλά· δε συνέβη όμως έτσι. Κι έπειτα εγώ δεν έκανα τίποτα σωστό, ενώ θα μπορούσα. Για να πεθάνει ένα γαιίδουρι, ακόμα κι αν ο σκορπιός είναι είκοσι εκατοστά μακρύτερος όπως σ' αυτή την περίπτωση, θέλει πολύ περισσότερο απ' ό,τι για να πεθάνει ένας άνθρωπος. Ένα γαιίδουρι ζυγίζει πολύ περισσότερο από διακόσια κιλά, είναι δυνατό, έχει καρδιά μεγάλη, διπλάσια απ' τη δική μας, κι όταν πρόκειται για τη ζωή παλεύει, παλεύει πολύ.

Ήταν έντεκα το πρωί ή λίγο αργότερα κι ετοιμαζόμαστε να κάνουμε στάση. Εκτός των άλλων, εκείνη τη μέρα είχαμε άριστες σχέσεις· είχαμε ήδη σταματήσει κατά μήκος του δρόμου στο πέρασμα μιας κοιλάδας που διατηρούσε ακόμα κάποια ίχνη υγρασίας απ' την τελευταία βροχή. Εκείνη είχε διασκεδάσει με κάτι πράσινα φυλλαράκια ανάμεσα στους χαμηλούς, ξηρούς πλέον, θάμνους της μυρτιάς, κι εγώ με τα ίχνη μιας αντιλόπης ή ενός αγριοκάτσικου που είχε δοκιμάσει να σκάψει ένα πηγάδι. Υπήρχε κάτι σαν καλή διάθεση μεταξύ μας· είχαμε βρει μια καλή θέση στη σκιά ενός μικρού βράχου, κι εγώ την είχα ξεφορτώσει από το βάρος και της ετοιμάζα το σακούλι με το μεσημεριανό της από βρώμη και κριθάρι.

Όπως έκανε κάθε φορά που άφηνα τον εαυτό μου να μαλα-

κώσει και δεν της έδενε γερά τα μπροστινά πόδια, με ενοχλούσε. Είχε σκύψει την κεφαλή της και προσπαθούσε να μου πάρει το σακούλι απ' τα χέρια, χώνοντας τα μεγάλα της δόντια παντού. Αν ήταν κάποια άλλη μέρα, θα την είχα διώξει και τελείωσε, τελικά όμως μπήκα κι εγώ στο παιχνίδι. Διεκδικούσαμε ο καθένας για λογαριασμό του το σακούλι κλοτσώντας και στριφογυρίζοντας σαν σε χορό μεθυσμένων. Έτσι έγινε και κάποια στιγμή, με τη μούρη στη γη και δαγκώνοντας γερά το πανί, εκείνη τινάχτηκε τόσο βίαια, που πέταξε μακριά μια μεγάλη πέτρα. Σαν αστραπή πετάχτηκε έξω ένας σκορπιός πολύ μεγάλος.

Ενοχλημένος στον μεσημεριανό του ύπνο, άρχισε την κούρσα του πολέμου, χτυπώντας με μανία την ουρά του στη γη. Τακ, τακ, τακ, τακ, πήδηξε στο πρόσωπό της, κι εκεί στάθηκε μετέωρος για μια στιγμή, με το κεντρί προτεταμένο στον αέρα να πάλλεται. Είχε καταλάβει αυτό το βρωμόζωο ότι είχε κάτι μαλακό και ζεστό κάτω απ' τα πόδια του.

Εκείνη τη στιγμή εμείς ήμαστε ακίνητοι. Η γαιίδουρα με το κεφάλι στη γη, το στόμα ορθάνοιχτο σ' ένα γκάρισμα που πάγωσε προτού της βγει απ' το λαιμό. Κι εγώ που κατάλαβα τι ήταν αυτό το πράγμα στο χρώμα της άμμου μοναχά όταν μόρεσα να τον δω με τις δαγκάνες μπροστά και την ουρά λυγισμένη προς τα πάνω, να εξέχει πάνω στο γκρίζο μαργαριταρένιο τρίχωμα σαν ανάγλυφο τατουάζ.

Ύστερα συνέβη αυτό που έπρεπε να συμβεί. Η γαιίδουρα άφησε ένα τρομερό ουρλιαχτό που δεν είχε τίποτα το γαιίδουρινο — κάθε φορά που προσπαθώ να το θυμηθώ μου 'ρχεται στο μυαλό η κραυγή ενός κοριτσιού — και μ' ένα φοβερό τίναγμα των θωρακικών μυών έγινε ολόκληρη ένα τόξο, αναπηδώντας στον αέρα και κουνώντας το κεφάλι σαν τρελαμένη μπαλαρίνα. Ο σκορπιός όμως, βρίσκοντας καλό κράτημα για τα πόδια του στο πυκνό τρίχωμα, ίσα που γλίστρησε λίγα εκατοστά. Τότε

εγώ έκλεισα τα μάτια. Δεν ξέρω, ίσως να τυφλώθηκα για ένα δευτερόλεπτο ή ίσως και για ένα ολόκληρο λεπτό, πραγματικά δεν ξέρω ή μουν κυριολεκτικά ανύπαρκτος. Όταν τα ξανανοιξα, όταν ξαναβρήκα τις αισθήσεις μου, ο σκορπιός έτρεχε στην πλάτη της προς τα κάτω και η γαϊδούρα είχε το βλέμμα της στραμμένο σ' εμένα, με τα μεγάλα μάτια της γεμάτα δάκρυα.

Έκλαιγε — απ' όσο ήξερα τα γαϊδούρια δεν κλαίνε — τρελή από τον πόνο που της ανέβαινε απ' το λαιμό στο κεφάλι. Εγώ κρατούσα ακόμα το σακούλι και με μια κίνηση υπερβολικά αποφασιστική πίναξα το κτήνος μακριά. Μετά έκανα το πιο ηλίθιο πράγμα: βάλθηκα να τον κυνηγάω ανάμεσα στις πέτρες. Να τον είχα πιάσει τουλάχιστον. Αν κανένα γεράκι ή οι ρόδες κάποιου φορτηγού δεν τον έβγαλαν απ' τη μέση, σήμερα θα 'ναι ακόμα εκεί παίζοντας με τη ζωή του κόσμου.

Μετά η γαϊδούρα άρχισε να κάνει στροφές γύρω από τον εαυτό της και να χοροπηδάει, ενώ τρανταζόταν ολόκληρη από ρίγη. Συνέχιζε να γκαρίζει χωρίς σταματημό και τα ουρλιαχτά της δεν ήταν καθόλου κατευναστικά και δε μου άφηναν ούτε καν το περιθώριο κάτι να σκεφτώ. Αν ήμουν κάποιος άλλος, αν ήμουν άνθρωπος με λίγο κουράγιο, αν ήμουν ο πατέρας μου, θα ήξερα τι να κάνω και ίσως — λέω μόνο ίσως — θα είχα μπορέσει να κάνω κάτι καλό. Το 'χω σκεφτεί πολύ και ξέρω ακριβώς τι θα ήταν χρήσιμο σ' εκείνη την περίπτωση.

Θα 'πρεπε να της είχα δώσει ένα πολύ γερό χτύπημα. Με την μπουνιά, με μια κοτρόνα, με οτιδήποτε, για να την ηρεμήσω, να την κρατήσω ακίνητη όσο χρόνο χρειαζόταν για να της κάνω μια τομή με το μαχαίρι μου εκεί όπου την είχε τιμπήσει ο σκορπιός — θα τα 'χα καταφέρει να βρω εκείνη την τρυπούλα μέσα στο κοντό της τρίχωμα, θα τα 'χα καταφέρει —, έτσι ώστε να τρέξει αρκετό αίμα, για να φύγει τουλάχιστον ένα μέρος του δηλητηρίου.

Αυτό δεν κατάφερα να το κάνω κι ήταν το μοναδικό πράγμα

που το γαϊδούρι μου μπορούσε να περιμένει από μένα. Είναι άχρηστο να λέμε σήμερα ότι ίσως δε θα 'χε βοηθήσει σε τίποτα, ότι το να κρατήσεις ακίνητο ένα αφηνιασμένο γαϊδούρι δεν είναι και τόσο απλό πάντως, όταν βρήκα τη δύναμη να δοκιμάσω, εκείνη ήδη ψυχορραγούσε.

Το δηλητήριο του σκορπιού είναι ό,τι χειρότερο για να πεθάνει κανείς. Κάνει τους μυς άκαμπτους σ' έναν σπασμό που ο οργανισμός δεν μπορεί να αντέξει και στο τέλος πεθαίνεις από ασφυξία ή από ανακοπή: κατά βούληση. Το ψυχορράγημα του γαϊδουριού μου κράτησε αρκετές ώρες, δεν ξέρω πόσες, σίγουρα όμως αρκετές, γιατί όταν τελείωσαν όλα, η ατμόσφαιρα είχε δροσίσει και ο ήλιος είχε πια χαμηλώσει τόσο πολύ, που κατάφερνε να κάνει ακόμα και το τρίχωμά του, που 'χε σηκωθεί όρθιο και είχε γίνει πιο γκρίζο παρά ποτέ, να χρυσίζει. Όσο κράτησε, εκείνη ήταν πεσμένη στη γη, ακίνητη και άκαμπτη σαν κορμός φοίνικα, με τη μουσούδα και το στέρνο σκεπασμένα από άσπρα σάλια, τα μάτια σφαλιστά και καρφωμένα στον πόνο της.

Απ' το στόμα της έβγαине, μαζί με το νήμα του σάλιου, ένα χαμηλόφωνο κι αδιάκοπο παράπονο — «οχόκ, οχόκ, οχόκ, οχόκ, οχόκ» —, που είχε χάσει κάθε πιθανότητα να μου φανεί ανθρώπινο: ήταν πάρα πολύ βαθύ και πάρα πολύ, πραγματικά πάρα πολύ, απελπισμένο.

Το μοναδικό πράγμα που μου 'ρθε στο μυαλό να κάνω ήταν να κάτσω μαζί της, με την εικασία — πολύ ανόητη — ότι μπορούσα να της κάνω παρέα. Όλες εκείνες τις ώρες τις πέρασα κουβαριασμένος με το σώμα μου ακουμπισμένο στην κοιλιά της, χωρίς να κάνω τίποτα πραγματικά χρήσιμο, εκτός απ' το να υπομένω το «οχόκ, οχόκ, οχόκ» της και να περνώ το χέρι μου πάνω στο τρίχωμά της, που λεπτό το λεπτό πύκνωνε όλο και περισσότερο. Ο ήλιος ακολουθούσε την πορεία του κι έκανε ζέστη, Χριστέ μου, κι αν έκανε ζέστη. Όταν εγώ αισθανόμουν

την ανάγκη, έπαιρνα το φλασκή από δέρμα κατσίκας και της ράντιζα τη μουσούδα, αφού πρώτα έβρεχα το πρόσωπό μου. Πέθανε όταν κάποια στιγμή σταμάτησε πια να κλαίει. Δε μου πέρασε καν απ' το μυαλό να ψηλαφίσω τη μεγάλη φλέβα του λαιμού της, αλλά ήταν τόσο σκληρή, που έτσι κι αλλιώς δε θα είχα νιώσει τίποτα.

Αυτό που έκανα τότε ήταν απλώς να μετακινηθώ λίγο. Αναλογιζόμουν ότι ήταν ήδη βράδυ κι εγώ βρισκόμουν στο δρόμο για την Ντάκλα, ακουμπισμένος σε μια πέτρα που όλο και κρύωνε, σκορπίζοντας σ' ολόκληρο το σώμα μου μια δυσάρεστη αίσθηση ξένου προς τα πάντα. Βρισκόμουν καθισμένος εκεί με κάτι αποσκευές τριγύρω κι ένα πεθαμένο ζώο λίγο παραπέρα· η γαϊδουρίτσα μου, μες στο σάλιο της, δίπλα σ' ένα βραχάκι που δεν έκανε πια ούτε σκιά ούτε τίποτα. Κι αμήν.

Τι συμβαίνει σ' έναν άντρα, λίγο παραπάνω από παιδί, αν βρεθεί ολομόναχος τη νύχτα καταμεσής της ερήμου, ξενυχτώντας μια νοικιασμένη γαϊδούρα που ουσιαστικά ξεφύχησε μέσα στα χέρια του; Αργά ή γρήγορα αποκοιμείται, αυτό είναι λίγο αλλά σίγουρο. Πριν απ' αυτό όμως, θέλοντας και μη, τον πιάνει ένας φόβος κι ένας πανικός, που του πετάει στα μούτρα όλη την αξιοπρέπεια που πίστευε ότι έχει συγκεντρώσει στα τίμια νεανικά του χρόνια.

Καθόμουν εκεί κούλουριασμένος, έχοντας παραλύσει, χωρίς να 'χω ούτε καν το κουράγιο να χωθώ στο σλίπινγκ μπαγκ — αν δεν είσατε σε κατάλληλη ψυχική διάθεση, ένα γερό αγγλικό στρατιωτικό σλίπινγκ μπάγκ μπορεί να μετατραπεί στα μάτια σας σε μια ανυπόφορη παγίδα, κι είναι εύκολο να σας φέρει στο μυαλό εκείνο το όργανο βασανιστηρίων που είδατε ως παιδί σε κάποιο εικονογραφημένο βιβλίο με το ανησυχητικό προσωνύμιο «παρθένο της Νυρεμβέργης» —, έτρεμα απ' το κρύο, αλ-

λά κρατούσα την αναπνοή μου για να μην κάνω θορύβους που μπορεί να μην αναγνωρίζω.

Ήμουν σε σπασμωδική αναμονή ότι κάτι θα 'ρχόταν να με τσιμπήσει, να με κακοποιήσει, να με αρπάξει, κι έτσι τελικά να με λυτρώσει από τον τρόμο που με είχε καταλάβει. Αυτό έμαθα ν' αναγνωρίζω σ' εμένα εκείνη τη νύχτα: τον γυμνό και ωμό τρόμο.

Ύστερα όμως, δεδομένου ότι στην αντίσταση του ανθρώπου στην αγωνία και στον πόνο υπάρχει πάντα ένα όριο, ένα κρίσιμο σημείο όπου η ζωή — το ζώο της ζωής — παίρνει αυτό που της ανήκει ή τα παρατάει οριστικά, μες στη μέση της νύχτας άρχισα να πεινάω. Μια αίσθηση στοιχειώδης και πιο δυνατή από οτιδήποτε άλλο· πεινούσα και το μοναδικό πράγμα που ήθελα ήταν να φάω. Είναι πραγματικά να εκπλήσεται κανείς για το πώς η φυσική ανάγκη ξέρει να παίρνει το πάνω χέρι σε κάθε πιθανή απελπισία του μυαλού.

Έφτασαν πέντε ή έξι ξεκάθαρες κράμπες στο στομάχι, κι ο τρόμος που με είχε καταλάβει τόσο βαθιά, ώστε με άφησε μισοπεθαμένο κι απροστάτευτο, μετατράπηκε στην καθαρή κι απλή ανάγκη κάτι να δαγκώσω. Ε, στο κάτω κάτω ήμουν νηστικός απ' την αυγή. Καταβρόχθισα τις προμήθειες που 'χα φέρει μαζί μου για τη μεσημεριανή στάση, καταβρόχθισα τις γαλέτες και τους χουρμάδες που 'χα για ώρα ανάγκης. Όταν τελείωσαν αυτά, βάλθηκα να πιπιλάω τους καρδαμόσπορους που είχα για ν' αρωματίζω τον καφέ, κι όταν σταμάτησα να πιπιλάω τους σπόρους, πεινούσα ακόμα τόσο, ώστε θα μασούσα και το νερό που έπινα. Αποκοιμήθηκα αμέσως με το φλασκή από δέρμα κατσίκας ακόμα στο χέρι.

Με ξύπνησε μια σκέψη ή ίσως ένα όνειρο: Η γαϊδούρα, που είναι η γαϊδούρα; Άνοιξα τα μάτια και βρέθηκα να σφίγγω το δέρμα της κατσίκας, κατάστεγνο πλέον. Κι η δεύτερη σκέψη, ή το τέλος του ονείρου, ήταν: Γιατί είναι τόσο άδειο; Τότε ξύ-

πνησα για τα καλά και θυμήθηκα ξαφνικά το κάθε τι με τη μεγαλύτερη ακρίβεια. Η γαϊδούρα ήταν ακόμα εκεί, όχι πάνω από τέσσερα ή πέντε μέτρα μακριά, ακριβώς όπως τη θυμόμουν. Μόνο το σάλιο είχε στεγνώσει πάνω της κι είχε αφήσει στο στέρνο και στη μουςούδα μια γυαλάδα. Μάλιστα, τώρα το θέμα ήταν να μην έχω κι εγώ το ίδιο τέλος. Το ότι επέζησα μια ολόκληρη νύχτα χωρίς να ξυπνήσω μ' έναν σκορπιό ανάμεσα στις δίπλες του πουκαμίσου ήταν ήδη ένα καλό σημάδι, το μοναδικό για να λέμε την αλήθεια. Ξέπλυνα το στόμα μου με τις τελευταίες σταγόνες νερό που 'χαν απομείνει και σηκώθηκα όρθιος με σκοπό να πάρω εκδίκηση για το γαϊδούρι μου, αρχινώντας απ' το να σώσω τη ζωή μου.

Σ' ένα μονοπάτι, και ειδικά στο μονοπάτι που οδηγεί στην Ντάκλα, δεν είναι δεδομένο ότι κυκλοφορούν πάντα άνθρωποι. Κανονικά κυκλοφορούν «σχεδόν» πάντα, αλλά όχι πάντα. Σε ορισμένες εποχές του χρόνου αρκεί να περιμένεις δυο ώρες για να δεις να περνά ένα καμίονι ή ένας βοσκός ή μια στρατιωτική μονάδα πάνω στα παλιά της τεθωρακισμένα. Αντίθετα, υπάρχουν περίοδοι που πρέπει να περιμένεις μισή μέρα, κι άλλες που μια ολόκληρη μέρα δεν είναι αρκετή. Δεν είναι θέμα εποχών ή δεν είναι απλώς κάτι τέτοιο. Η κίνηση στην έρημο εδώ και χιλιετίες ακολουθεί ημερολόγια που ξεφεύγουν απ' τις εκτιμήσεις που εμείς οι Δυτικοί θεωρούμε δεδομένες.

Θα έλεγες ότι μες στο κατακαλόκαιρο δε θα 'πρεπε να περνάει κανείς απ' το υψίπεδο που οι Βεδουίνοι ονομάζουν «το αμόνι του διαβόλου», δεν είναι έτσι όμως. Τον Ιούλιο είναι εύκολο να συναντήσεις τις ομάδες των Σουδανών που ανεβαίνουν στο Βορρά για τις ζωοπανηγύρεις και τις μαύρες αγορές και ξανακατεβαίνουν φορτωμένοι με τα πράγματα που 'χουν αγοράσει από τους προσκυνητές που γυρνούν απ' τη Μέκκα. Γενικά, κάποιος που συνήθως δε συχνάζει σ' αυτά τα μέρη δεν μπορεί να ξέρει αν θα 'χει να περιμένει μια ώρα ή μια βδομάδα προτού

βρεθεί κάποιος να τον πάρει μαζί του. Αυτό που είναι επίσης πάρα πολύ αβέβαιο είναι το πόσο θα κοστίσει: αν θα είναι μια ανιδιοτελής και γενναιοδωρη πράξη φιλοξενίας από κάποιον Βέρβερο χιλιοκαταζητούμενο για τρομοκρατικές ενέργειες στο Τσαντ ή μια αρκετά ακριβοπληρωμένη συμφωνία, στα όρια της ληστείας, με έναν πλούσιο σαπουνέμπορο από το Λούξορ. Αλλά αυτό είναι ένα τελείως ασήμαντο πρόβλημα όταν βρίσκεσαι εκεί, κάτω από τον ωραίο πρωινό ήλιο στην άκρη ενός μονοπατιού, έρημου ακόμα κι απ' τα ίχνη του τελευταίου περαστικού, που τα σκούπισε ο αέρας της αυγής, κι αναρωτιέσαι αν πριν απ' το βράδυ ή πριν καταλήξεις ν' αφυδατωθείς θα βρεις κάποιον να σε πάρει από χει.

Και καθώς ο ήλιος ανέτειλε όλο και πιο σίγουρος και πιο λαμπερός, τα γεγονότα της προηγούμενης μέρας, και κάθε άλλης μέρας και νύχτας και μήνα και χρόνου, ήταν τόσο μακρινά, που δεν μπορεί παρά να ανήκαν σε έναν άλλο κόσμο και σε έναν άλλο άνθρωπο. Με το κεφάλι και το πρόσωπο καλά τυλιγμένα στο μαντίλι από πράσινο ύφασμα, τα μανίκια του πουκαμίσου κλειστά στους καρπούς για να γλιτώσω όσο το δυνατόν περισσότερο δέρμα από τα εγκαύματα, άρχισα να περπατώ αργά και σταθερά με σκοπό να αφοσιωθώ στο οτοστόπ και μόνο σ' αυτό. Γι' ακόμα μια φορά η ζωή ζώο, αυτή που δε θέλει ν' ακούει ιστορίες αλλά μόνο να ζήσει, ήταν εκείνη που πήρε γερά την κατάσταση στα χέρια της.

Βλέπω ότι γράφω εδώ και δέκα μέρες τώρα πια και στα όνειρά μου ακόμα δεν έχω φτάσει· μάλιστα, μ' αυτόν το ρυθμό θα μου πάρει ακόμα αρκετά. Φυσικά παρασύρθηκα: υπάρχει πάντα κάτι το παρήγορο στο να θυμάται κανείς, όταν δεν υπάρχει τίποτα το συγκεκριμένο επείγον που να σε κάνει το πρωί να πεταχτείς απ' το κρεβάτι. Έτσι ακριβώς, τίποτα που να με διώχνει απ' αυτό το δωματιάκι.

Ο δόκτωρ Μοντριάν λέει ότι έτσι είναι εντάξει. «Γράψτε, γράψτε, κύριέ μου. Γράψτε που 'ναι σκέτη υγεία. Γυμνάστε τα δάχτυλα, δυναμώστε τα πάνω στα πλήκτρα, και θα δείτε ότι αυτό θα είναι το πρώτο βήμα για την πλήρη ανάρρωση. Α, βλέπω ήδη προόδους, σας βλέπω πιο φρέσκο και ζωηρό. Και τα μάγουλα, επιτρέψτε μου, έχουν καλύτερο χρώμα και πιο υγιές. Προχωρήστε, προχωρήστε.»

Κι εγώ προχωρώ. Στην έρημο όμως προφανώς κάτι μου συνέβη, εννοώ και εσωτερικά. Οι πρόσφυγες του Σινά, η Σίβα και η πουτάνα, το γαϊδουράκι μου και το τέλος που είχε ήταν κάτι σαν πυρίτιδα, δυναμίτιζαν οτιδήποτε άλλο έκανα. Τα γεγονότα, παρμένα ένα προς ένα, δε σημαίνουν τίποτα' όταν κατακάθονται μέσα μας, τότε συμβαίνει κάτι που ξεφεύγει απ' τη συνείδηση. Να, όπως η μπίρα. Η ζωή βράζει μέσα της' και με λίγο κριθάρι και φρέσκο νερό βγαίνει ένας αφρός που σε μεθάει. Ας προχωρήσουμε λοιπόν' κι ας ξαναπιάσουμε την αφήγηση απ' όταν περπατούσα στο μονοπάτι για την Ντάκλα.

Με μάζεφε ένας χωρομέτρης — κι όχι κανένας έμπορος σκλάβων ή κάποια ομάδα Βεδουίνων — αργά το απόγευμα, όταν δεν άντεχα άλλο, κι ήμουν τόσο κουρασμένος, που δεν μπορούσα πια να κρατήσω τα μάτια μου σταθερά στο σύννεφο της σκόνης που ανάγγελλε την άφιξη κάποιου μέσου. Δεν κούνησα τα χέρια, δε φώναξα βοήθεια. Ένας που περπατάει στην άκρη ενός μονοπατιού της Σαχάρας είναι κάποιος που το μόνο που έχει ανάγκη είναι να τον πάρουν από χει.

Το παλιό στρατιωτικό φορηγό σταμάτησε κι απ' το παράθυρο πρόβαλε ο χωρομέτρης, ένας ωραίος μελαχρινός νέος' εκείνη τη στιγμή θα τον είχα παντρευτεί αν μου το 'χε ζητήσει. Μες στην καμπίνα ήταν στριμωγμένοι τρεις' κατέβηκαν όλοι, μου πήραν τις αποσκευές και τις πέταξαν πίσω. Μου έδωσαν να πιω και μια χούφτα ξερά σύκα. Το αγόρι μιλούσε κάτι αγ-

γλικά του σχολείου, ίδια κι απaráλλακτα μ' αυτά που είχα μάθει εγώ στο «Ντάντε Αλιγκέρι». Μου εξήγησε ότι ήταν χωρομέτρης με μια έπαρση σχεδόν παιδική, κι ότι και οι τρεις τους ήταν μηχανικοί του στρατού και γυρνούσαν στη Σίβα. Εγώ φέλλισα το όνομά μου και την παράκληση να με πάρουν μαζί τους. Μου έδωσε μια κουβέρτα, ένα παγούρι με νερό και μ' έσπρωξε στο πίσω μέρος του φορητού, όπου προσγειώθηκα πάνω στα πράγματά μου. Ήταν βιαστικοί κι ήθελαν να φτάσουν στη Σίβα πριν απ' το πρωί.

Στη Σίβα οι σωτήρες μου δε βρήκαν πρόπον να πάρουν το μπαξίσι που τους άξιζε, δέχτηκαν μόνο την πρόσκληση για πρωινό στο ξενοδοχείο. Ήταν πολύ νωρίς και χρειάστηκε να ξυπνήσω τον υπάλληλο πίσω απ' τον πάγκο που, με τα μυστικά τερτίπια του πολυτεχνίτη, κατάφερε να στρώσει ένα βασιλικό τραπέζι. Σε καμιά στιγμή στη διάρκεια του γεύματος ο νεαρός χωρομέτρης ή κάποιος απ' τους δικούς του δεν έδειξαν την ελάχιστη περιέργεια για το τι μπορεί να μου συνέβη εκεί κάτω. Χαιρετηθήκαμε με μεγάλη απλότητα, όπως ακριβώς μπορεί να χαιρετήσει κάποιος που κάνει οτοστόπ εκείνον που τον πέταξε λίγο παρακάτω στον αυτοκινητόδρομο. Τελικά, πήγα στο κρεβάτι και κοιμήθηκα δεκαοχτώ ώρες στη σειρά.

Ξύπνησα γύρω στα μεσάνυχτα με τη θύμηση ενός ονείρου όπου είχα μια αρρώστια στις φωνητικές χορδές και γι' αυτό δεν κατάφερα να μιλήσω παρά μόνο να γκαρίζω «οχόκ, οχόκ, οχόκ, οχόκ, οχόκ, οχόκ», ενώ γύρω μου οι φίλοι του πατέρα μου μου 'καναν ένα χάρο ερωτήσεις για το ταξίδι μου στην έρημο. Έφαγα κάτι που ποιος ξέρει ποιος έβαλε πάνω στο τραπέζι και ξαναβυθίστηκα στον ύπνο.

Το άλλο πρωί ξεμύτισα απ' το ξενοδοχείο ένα λεπτό προτού φύγει το καραβάνι των φορητών όπου ο πορτιέρης είχε βρει, πληρώνοντας ακριβά, μια θέση για μένα. Προορισμός Αλεξάνδρεια. Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.

Ε, ξέρετε πώς είναι να γυρνάει κανείς σπίτι ύστερα από ένα ταξίδι όπου του συνέβησαν τα μύρια όσα. Ανοίγετε την πόρτα, πατάτε το πόδι σας στο οικείο έδαφος των δικών σας δωματίων και τα αντικείμενα της καθημερινής σας ζωής έρχονται να σας συναντήσουν σαν ένα δυνατό τονωτικό. Το να παραμερίζεις μια κουρτίνα, να σηκώνεις το καπάκι της λεκάνης, να παίρνεις ένα πουκάμισο από το δεύτερο συρτάρι της ντουλάπας, ν' ακούς το γκρρρρρ από την πόρτα της κρεβατοκάμαρας που κανένα λάδι δεν κατάφερε ποτέ να μαλακώσει πάνε πακέτο με μια αίσθηση ηρεμίας και σιγουριάς που δε βλέπετε την ώρα να γυρίσετε να απολαύσετε. Έπειτα θα πέσετε στους συνηθισμένους μπελάδες και στο συνηθισμένο βιολί, αλλά για μερικές μέρες τουλάχιστον αισθάνεστε πραγματικά καλά: ικανοποιημένοι βασιλιάδες στο βασίλειό σας.

Τι θέλετε να σας πω; Για μένα δεν ήταν έτσι, τελεία και παύλα. Στην αρχή, μου φάνηκε ότι θα μπορούσα να βρω γαλήνη στο σπίτι και στη γειτονιά μου, αλλά ήταν μια ιδέα που κράτησε μόνο λίγες στιγμές.

Ήδη το βράδυ της άφιξής μου ήμουν στους δρόμους φάχνο-ντας κάτι για να ηρεμήσω. Είχα κάτι υποθέσεις να ταχτοποιήσω, κι αυτό έκανα αμέσως. Πρώτον, ταχτοποίησα το λογαριασμό με τον έμπορο που μου είχε νοικιάσει το γαΐδαρο στην αγορά. Πλήρωσα χωρίς να βγάλω μιλιάρη τις εκατό γκινέες που θά 'ταν αρκετές για να αποκτήσω ένα πουλάρι επιδείξεων, για να μην υποστώ το βασανιστήριο των ερωτήσεων γύρω από τα πώς και τα γιατί που εκείνος ο γεροκλέφτης μου πέταγε στα μούτρα από καθαρά βρώμικη περιέργεια, για να 'χει κάτι να πει το βράδυ στο καφενείο για τη βλακεία των κακομαθημένων νεαρών που 'ναι αρκετά πλούσιοι για να μπορούν να ξεκάνουν ένα γαΐδουρι. Τσέπωσε το παραδάκι ευλογώντας το Θεό που με συνάντησε' για το γαΐδουρι του δε θα μπορούσε να νοιαστεί λιγότερο.

Κι ύστερα τα συνηθισμένα. Μια στάση στο «Ντιβάν» για να χαιρετήσω τους ηλικιωμένους, μια κανονισμένη συγκεντρωσού-λα σ' ένα εστιατόριο του λιμανιού για να επανακτήσω τις επα-φές μου με το λαθρεμπόριο, μια στάση στο πανεπιστήμιο, μια ματιά στις κοπέλες που βολτάριζαν για να δω αν υπήρχε τίπο-τα έτοιμο να ταρατσώσω, για να χρησιμοποιήσω την έκφραση που ήταν του συρμού στη ζεματισμένη από πρώιμες εμπειρίες νεολαία της Αλεξάνδρειας.

Δε μου έμενε πια τίποτα να κάνω. Καθόμουν απρόθυμα στο σπίτι και σ' οποιοδήποτε άλλο μέρος. Ύστερα από μια βδομά-δα, ο απαραίτητος χρόνος για να ξαναπάρω δυο κιλά και να σταματήσουν οι πόνοι στα κόκαλα, επακόλουθο των εγκαυμά-των από τον ήλιο, είχα αποφασίσει να ξαναφύγω. Αυτή τη φο-ρά μου ήταν ξεκάθαρο πού θα πήγαινα: στη χώρα του πατέρα μου' μόνο που δεν ήξερα πώς να φτάσω. Αυτή η ιδέα είχε ωρι-μάσει μέσα μου σχεδόν χωρίς να το ξέρω κι απέκτησε τρομερό όγκο για να μπορώ να την ξαναστείλω από κει όπου ήρθε απλώς με τη θέλησή μου. Δε μου έμενε παρά να την πραγμα-τοποιήσω.

Το βράδυ που τους μίλησα, ο Άμος κι ο Ρούμπεν υπήρξαν άφογοι. Ε, ίσως ήταν καλή ιδέα. Κυρίως ο Άμος έδειχνε εν-θουσιασμένος, το 'βλεπα στα μάτια του, στον γενναϊόδωρο τρό-πο με τον οποίο σκόπευε να με βοηθήσει. Το να πας στην Ιτα-λία δεν ήταν σαν να κάνεις ένα ταξίδι στο Κάιρο ή να φτάσεις στο Ασουάν' ήταν κάτι πολύ πιο παρακινδυνευμένο και πολύ-πλοκο, καθοριστικό. Είχε χρησιμοποιήσει αυτή την έκφραση: ένα πολύ μεγάλο βήμα που αργά ή γρήγορα άξιζε τον κόπο να κάνεις, αν το ένιωθες. Ο ίδιος δεν είχε πάει ποτέ, κανείς μας δεν είχε πάει ποτέ, εκτός απ' τον Ρούμπεν και τους γέρους, αλλά μόνο προτού φύγουμε για την Αλεξάνδρεια.

Ο Ρούμπεν αντίθετα ήταν πολύ πιο συγκρατημένος, αλλά για να πω ότι με αποθάρρυνε ή ότι πρόβαλε οποιοδήποτε τύ-

που αντίρρηση, αυτό όχι. Είχε πάρει το χάρτη της Ιταλίας από ένα ράφι και τον είχε ξεδιπλώσει πάνω στον πάγκο της σύνθεσης. Ύστερα βάλθηκε να συλλογίζεται με ποιον τρόπο μπορούσε να φτάσει κανείς στην Καρλομάγνο κι από πού. Στο χάρτη, έναν μεγάλο και αρκετά πρόσφατο χάρτη του γαλλικού Τούρινγκ Κλαμπ, η Καρλομάγνο δεν ήταν σημειωμένη, αλλά ο Ρούμπεν, με τη μύτη του στιλό, μου έδειχνε μια τελεία μάλλον ψηλά στην «μπότα», ανάμεσα στις σκούρες καφέ φωτοσκιάσεις των ορεινών ανάγλυφων που κατέληγαν σε μια λεπτή πράσινη λουρίδα η οποία ενωνόταν με το γαλάζιο της θάλασσας. Υπήρχαν σημειωμένοι δρόμοι και σιδηρόδρομοι που συνέδεαν πόλεις μάλλον κοντά σ' εκείνο το σημείο, αλλά κανένας που να περνούσε ακριβώς από κει. Υπήρχε μια μπλε γραμμούλα που περνούσε δίπλα, κι αυτό ήταν ένα ποτάμι.

«Μείνε ήσυχος, ο δρόμος υπάρχει. Πρέπει να βρεις ένα μεταφορικό μέσο σ' αυτή την πόλη εδώ κοντά και μετά να σε πάει εκεί' δεν είναι πολλά χιλιόμετρα. Μπορείς να πάρεις λεωφορείο, τότε υπήρχε η άμαξα, μιλήσαμε ήδη γι' αυτό. Το μοναδικό πρόβλημα είναι να φτάσεις στην Ιταλία, μετά είναι εύκολο με το τρένο να φτάσεις εκεί κοντά και να βρεις μεταφορικό μέσο να σε πάει.»

Στο χάρτη, στο σημείο όπου έπρεπε να βρίσκεται η Καρλομάγνο, το στιλό είχε αφήσει μια τρυπούλα, κι εγώ την κοιτούσα και αναρωτιόμουν μήπως τυχόν μέσα σ' αυτή την τρύπα είχε παγιδευτεί η ζωή του πατέρα μου. Δεν ήταν τα ρεύματα που τον πήραν μακριά εκείνο το βράδυ μπροστά στην παραλία, όχι' είχε βρει βαθιά μες στο νερό μια μικρή τρύπα και είχε περάσει από κει για να γυρίσει στον τόπο του.

«Θα σε πάω στον τόπο μου», μου 'χε πει. Ορίστε, αυτό ακριβώς έκανε τώρα. Αυτός είναι ο λόγος που θέλω να φτάσω μέχρι εκεί; αναρωτιόμουν χαϊδεύοντας με το δείκτη την τρύπα στο γεωγραφικό χάρτη της Ιταλίας. Δεν ήξερα. Και στο μετα-

ξύ ο Ρούμπεν ξαναδίπλωνε το χάρτη και μ' έβαζε απότομα μπροστά σε οργανωτικά θέματα.

Εκείνη την εποχή — ο πόλεμος των τεθωρακισμένων είχε τότε μόλις τελειώσει, αλλά ακόμα δεν υπήρχε κανένα σημάδι γαλήνης — η επικοινωνία με την Ιταλία και τον υπόλοιπο κόσμο ήταν πολύ δύσκολη. Για παράδειγμα, δεν υπήρχε απευθείας πτήση με το αεροπλάνο ούτε καν ανάμεσα στις δύο πρωτεύουσες. Μπορούσες να διαλέξεις να φτάσεις εκεί κάνοντας έναν ολόκληρο κύκλο, σταματώντας για λίγο σε μια χώρα φιλική προς την Αίγυπτο κι από κει σε μια άλλη, φιλική και προς την Ιταλία, που να 'χε πτήση για Ρώμη. Επιπλέον, οι πτήσεις δεν ήταν σίγουρες' στην πραγματικότητα από την πόλη μας δεν είδαμε ποτέ τον πόλεμο, αλλά το κλίμα ήταν παντού πολύ θερμό κι έλεγαν ότι οι Ισραηλίτες συνέχιζαν να πυροβολούν οτιδήποτε βρισκόταν σε απόσταση βολής. Χωρίς να πάrouμε υπόψη μας ότι είχαν ήδη αρχίσει να μιλούν για τρομοκρατία και αεροπειρατείες.

Κι έπειτα υπήρχε το πιο σημαντικό ζήτημα: τα χαρτιά. Εγώ ήμουν ένας άπατρις. Ήταν κάτι που είχε θελήσει ο πατέρας μου για τον ίδιο, τη μητέρα μου και για μένα. Δεν είχε κουνήσει ούτε το δαχτυλάκι του για να πάρω την ιταλική υπηκοότητα, κι ήταν αδύνατον να έχω την αιγυπτιακή. Είχα ένα διαβατήριο απ' την αιγυπτιακή κυβέρνηση, αλλά χωρίς ιθαγένεια, γιος πολιτικού πρόσφυγα χωρίς εθνικότητα. Με τέτοιου είδους ντοκουμέντο ήταν πρακτικά αδύνατον να περάσεις τα δυτικά σύνορα.

Και στην περίπτωση που κατάφερα να φτάσω στην Ιταλία, ήταν βασικό να μην έχω πάρε δώσε με την αστυνομία, αν δεν ήθελα ν' απολαύσω κάτι μήνες καραντίνας στη φυλακή. Έπρεπε να 'μαι πολύ προσεκτικός, για παράδειγμα να διαλέξω ένα ξενοδοχείο ούτε πολύ εντυπωσιακό ούτε πολύ άθλιο, όπου, για αντίθετους λόγους, έδιναν μεγάλη προσοχή στα χαρτιά. Ο

Ρούμπεν μου εξηγούσε αυτά τα πράγματα με το ζήλο του συνωμότη, ύστερα από μια περίοδο αναγκαστικής ανάπαυσης.

Μια καλή ιδέα ήταν να βρω να μπαρκάρω σ' ένα σίγουρο πλοίο, με σημαία κάποιας ήσυχης χώρας, που να πιάνει στη Νάπολι ή στη Γένοβα. Στη Γένοβα κατά προτίμηση, γιατί ήταν πολύ πιο κοντά στην Καρλομάγνο. Μπορούσαμε να προσπαθήσουμε να βρούμε ένα ήδη από την επομένη. Έπειτα ήταν το θέμα των χρημάτων. Οι γκινέες ήταν σκουπίδια έξω από την Αίγυπτο. Έπρεπε με ησυχία, χωρίς να βιάσουμε τα πράγματα, να φτιάξουμε ένα κομπόδεμα από λιρέτες ή δολάρια ή στερλίνες, αρκετά για το ταξίδι και την παραμονή στην Ιταλία.

Πόσον καιρό; Πού να ξέρω... Μια βδομάδα, ένα μήνα πόσο θα έμεινα; Ήταν κάτι που έπρεπε ν' αποφασιστεί αμέσως. Ο Ρούμπεν ήταν κατηγορηματικός σ' αυτό. Αποφασίσαμε ότι δεκαπέντε μέρες ήταν το περισσότερο που μπορούσα να επιτρέψω στον εαυτό μου. «Είναι το περισσότερο που μπορεί να σου κάνει καλό», πρόσθεσε.

Ξαναπήγα στο τυπογραφείο και την επόμενη και τη μεθεπόμενη, κι όλα τα βράδια για πάνω από μια βδομάδα δε μου άρεσε να μένω μόνος μου στο σπίτι, ούτε να κάνω τα συνηθισμένα πράγματα, σαν να μην ήμουν τελείως συνεπαρμένος από αυτή την τρελή ιδέα του ταξιδιού στην Ιταλία. Ο Ρούμπεν ήταν επιφορτισμένος με την οργάνωση και κάθε βράδυ με ενημέρωνε για τις προόδους του.

Τρώγαμε στο δρομάκι μπροστά απ' το μαγαζί και ύστερα εγώ κι ο Άμος γυρίζαμε στα πιο κομψά καφενεία, εστιατόρια και καζίνα για ν' αγοράσουμε συνάλλαγμα. Ψάχναμε τους αξιωματικούς των φορτηγών πλοίων και τους μεγαλέμπορους εξοπλισμών, που τότε σύχναζαν στα γραφεία των κυβερνητικών γραφειοκρατών, για να προσπαθήσουμε να τους πουλήσουμε κάθε είδος εξωτικού πράγματος: πάπυρους, χρυσά και υφάσματα, πλαστά αρχαιολογικά ευρήματα, είδη κιγκαλερίας. Γυρίζα-

με την αυγή και κάναμε υπολογισμούς με τα κατατσαλακωμένα χαρτονομίσματα απλωμένα κάτω απ' το παλιό τυπογραφικό πιεστήριο και χωρισμένα ανάλογα με την αξία τους.

Πηγαίναμε για ύπνο την αυγή και πάνω από μία φορές έμεινα να κοιμηθώ εκεί, σ' έναν ξεχαρβαλωμένο καναπέ που πρέπει να 'χε φτιαχτεί τον καιρό των πρώτων τυπογράφων. Ο Άμος προτού με χαιρετήσει μου έκανε την ίδια πάντα ερώτηση: «Μα τι νομίζεις ότι θα σου συμβεί εκεί κάτω;». Κι εγώ απαντούσα πάντα το ίδιο πράγμα, είχε γίνει παιχνίδι πια: «Πάω να πάρω τη μοτοσικέλα του πατέρα μου και να τη φέρω πίσω». Ήταν το καλύτερο που μπορούσα να κάνω, νομίζω.

Ύστερα από μια βδομάδα ο Ρούμπεν είχε βρει το σωστό τρόπο μετάβασης. Ήταν ένα πορτογαλικό πλοίο σε μάλλον καλή κατάσταση που ξανάφευγε άδειο για τις Αζόρες και θα 'πιανε σκάλα στη Νάπολι για να φορτώσει τρακτέρ. Φτάνοντας εκεί θα 'πρεπε να κάνω ένα μακρύ ταξίδι με το τρένο, αλλά ήταν μια ευκαιρία που δεν έπρεπε να χαθεί, γιατί το ίδιο εμπορικό θα ξαναγύριζε δέκα μέρες αργότερα στην Αλεξάνδρεια, πιάνοντας πάλι στη Νάπολι. Και κυρίως ο καπετάνιος ήταν σύντροφος, αντίπαλος του δικτάτορα Σαλαζάρ, και θα φρόντιζε για μένα στο πέρασμα των συνόρων.

Για κάθε ενδεχόμενο ο Ρούμπεν λογάριαζε να του δώσει να φυλάξει, πριν από την αναχώρηση, ένα διαβατήριο με τη φωτογραφία μου και τα στοιχεία ενός Πορτογάλου μηχανικού: μια λεπτοδουλειά όσον αφορά το τύπωμα και το ρετουσάρισμα που έκανε τη νύχτα, όταν εμείς πηγαίναμε για χρήματα. Σ' εκείνο το τυπογραφείο βρισκόμαστε σε πλήρες επαναστατικό κλίμα: αυτό ήταν το μικρό παιχνίδι του Ρούμπεν.

Δέκα μέρες. Είχα δέκα μέρες για ν' ανέβω και να ξανακατέβω αυτή τη χώρα και να καταφέρω να κάνω κάτι που δεν έπρεπε να με απογοητεύσει. Κάτι αρκετά σημαντικό, που να μπορεί να διηγηθεί κανείς στους δυο αδελφούς που σκίζονταν να

με υποστηρίζουν σ' αυτό που, πάρα πολύ συχνά, μου έμοιαζε ένα παιδικό παιχνίδι. Κι όμως κάθε φορά που υποχρέωνα τον εαυτό μου να το συλλογιστεί, κατέληγε πάντοτε να μου φαίνεται το μοναδικό πράγμα που βαθιά μέσα μου ένιωθα ότι όφειλα να κάνω.

Στο μεταξύ ο Ρούμπεν μου είχε ετοιμάσει το πρόγραμμα του ταξιδιού. Η Ιταλία δεν ήταν η Καρλομάγνο· έπρεπε να σταματήσω τουλάχιστον στη Ρώμη μερικές μέρες για να δω εκείνο και τ' άλλο και μετά στη Φλωρεντία, στη Σιένα και πάλι Νάπολι. Εκείνος δεν περίμενε ότι θα μπορούσα να μείνω στην πόλη του πατέρα μου πάνω από δυο ή τρεις μέρες — να κάνεις τι; Δε θα βρεις τίποτα, Σαβέριο, που να σου πει κάτι, πιστεφέ με. Πήγαινε, είναι σωστό, όμως υπάρχουν άλλα πιο ενδιαφέροντα πράγματα για έναν νέο σαν κι εσένα. Το σημαντικό είναι να μην κολλήσεις σε κάτι που δεν υπάρχει· θα 'ταν σκέτο χάσιμο χρόνου — γι' αυτό λοιπόν άξιζε τον κόπο ν' ακολουθήσω τις καλές του συμβουλές.

Είχα και παραγγελίες, ν' αγοράσω βιβλία και μελάνια που δεν βρίσκονταν εδώ σ' εμάς. Κι έπρεπε να κοιτάζω και να διαβάζω και να ρωτάω και να καταλαβαίνω. Διαφορετικά, γιατί δεν το ξέχναγα όπως όλοι οι άλλοι;

Έφυγα τη νύχτα της Δευτέρας. Για ν' αποφύγουμε τις ατέλειωτες συζητήσεις που θα επακολουθούσαν, δεν είχαμε ενημερώσει κανέναν απ' τους συντρόφους του «Ντιβάν»· έφευγα μόνο με τη θερμή συνηγορία του Άμος και του Ρούμπεν. Ο Άμος μου έσφιξε το χέρι και μου παρέδωσε τη βαλίτσα που είχε φέρει για μένα χωρίς να πει κουβέντα· ο Ρούμπεν θέλησε να μου πει την τελευταία του λέξη:

«Όταν θα περάσεις την Οδό για ν' ανέβεις πάνω στην πόλη, δε θα το πάρεις καν είδηση. Θυμήσου όμως αυτό που σου διηγήθηκα: θα δεις εκεί αν θα νιώσεις τίποτα το ιδιαίτερο». Έκα-νε ένα διάλειμμα σαν να 'θελε να μου εξηγήσει ακόμα κάτι,

αλλά το άφησε έτσι. «Μην ξεχάσεις τη λίστα με τα πράγματα που πρέπει ν' αγοράσεις. Γεια.»

Ο καπετάνιος με υποδέχτηκε στο πλοίο με μεγάλη ευγένεια, δείχνοντάς μου ο ίδιος, όπως γίνεται με τους επιβάτες της πρώτης θέσης, την καμπίνα μου, στενή αλλά καθαρή, και τις ώρες των γευμάτων. Σε μια ώρα ήμαστε έξω απ' το λιμάνι και στάθηκα αρκετή ώρα στη γέφυρα με τις σωσίβιες λέμβους, παρατηρώντας τους ιριδισμούς του νερού που φεγγοβολούσε κάτω απ' τα συνηθισμένα αστέρια. Όπως όλοι — πάντα — δεν ξέχασα να ρίξω μια ματιά μήπως κατά τύχη φαινόταν κάτι στο βυθό. Αργά ή γρήγορα όλο και σε κάποιον θα 'ταν γραφτό να αντικρίσει το θαμμένο λιμάνι.

Φτάσαμε στη Νάπολι το πρωί της τέταρτης μέρας, ύστερα από ένα αργό και βαρετό ταξίδι, που γέμισε μ' ένα τουρνούα ντάμας που έπαιζε μέρα νύχτα το πλήρωμα ανάμεσα στις βάρδιες των τεσσάρων. Μπήκα στην Ιταλία ουσιαστικά χωρίς να το καταλάβω· το λιμάνι ήταν ολόιδιο μ' αυτό της Αλεξάνδρειας, μόνο λιγότερο μεγάλο και με κάποια περισσότερα στολίδια στα παλιά κτίρια. Οι φωνές έμοιαζαν ολόιδιες, μόνο λίγο πιο εκνευρισμένες και δυνατές. Πέρασα το τελωνείο μαζί με το πλήρωμα, χωρίς να με ρωτήσει κανείς τίποτα. Αποχαιρετώντας με, ο καπετάνιος μού έβαλε στην τσέπη το πορτογαλικό διαβατήριο και με άφησε εκεί με τη βαλίτσα ανάμεσα στα πόδια, μέσα στο ίδιο απερίγραπτο κομπούζιο από ανθρώπους και πράγματα που είχα συνηθίσει από παιδί. Είχα δέκα μέρες που έπρεπε να εκμεταλλευτώ· έπρεπε να βιαστώ.

Ιταλία. Η Ιταλία. Ι-τα-λί-α.

Πώς γίνεται, δόκτωρ Μοντριάν, ν' ανακαλώ αυτό τον ήχο χωρίς να μου προκαλεί ιδιαίτερη συγκίνηση; Κρύβεται από πί-

σω κάποιο πρόβλημα, αν εσείς γνωρίζετε; Κάθομαι και γράφω εδώ και αρκετές μέρες και μου βγαίνουν όλα μονοκοπανιά — έχει παραγίνει, γιατρέ' μερικές φορές μου φαίνεται ότι έχει πιάσει διάρροια τα δάχτυλά μου —, κι όταν τώρα φτάνω στην Ιταλία και προσπαθώ να θυμηθώ τα σπουδαία πράγματα που είδα και τις εντυπώσεις που μου άφησαν, κομπλάρω. Να, δεν ξέρω τι να πω. Βάζω τα δυνατά μου να θυμηθώ, γιατρέ, αλλά δεν είναι μόνο θέμα αναμνήσεων: είναι σαν να μην έγινε ποτέ. Σίγουρα, φταίει κι αυτό που συνέβη μόλις έφτασα στη Ρώμη, αλλά δεν μπορώ να ξεφύγω τόσο εύκολα. Ανάμεσα στους γνωστούς μου είμαι ένας απ' τους πρώτους που έκαναν αυτό το ταξίδι και δεν είναι βέβαιο ότι θα μπορέσω να το ξανακάνω. Αλλά είναι πάρα πολύ μακριά από μένα αυτό το μέρος, λέω ότι είναι πάρα πολύ μακριά από μένα, αν με καταλαβαίνετε, και δεν ξέρω αν είναι κάτι καλό.

Τι μου λέει η Ιταλία; Αυτό το μακρουλό πράγμα πάνω από την Αφρική που στο «Ντάντε Αλιγκέρι» επιμένουν να αποκαλούν «η μπότα», κι αν την κοιτάξεις καλά στο χάρτη, δεν μπορεί να μη σου έρθει η υποψία πως την έχουν τοποθετήσει σ' αυτό το συγκεκριμένο σημείο μόνο για να ρίχνει κλοτσιές στην Αφρική, αν και την Αίγυπτο μόνο με το τακούνι μπορεί να τη φτάσει, ευτυχώς. Τι μου λέει εμένα που μιλάω αυτή την τόσο συμπαθητική σε όλες τις άλλες φυλές της Αλεξάνδρειας γλώσσα, τόσο συμπαθητική που ούτε καν το σκέφτομαι να μάθω άλλες; Σ' εμένα που γεννήθηκα και μεγάλωσα αδελφικός ξένος αυτής της πόλης, τι είναι για μένα η Ι-τα-λί-α;

Στο ταξίδι μου, όσο μικρό κι αν ήταν, δε βρήκα τίποτα να δω και να ακούσω και να καταλάβω για το οποίο θα μπορούσα να πω: είναι δικό μου, μου ανήκει μυστικά κι ολοκληρωτικά καθώς το παρατηρώ να χάνεται απ' το παράθυρο του τρένου, καθώς το πατώ στο λιθόστρωτο του δρόμου, καθώς του μιλώ για να ζητήσω κάποια πληροφορία. Και τότε το βλέμμα μου

στράφηκε σ' αυτή και τώρα σε αυτήν στρέφεται από την απόσταση της αντικειμενικότητας, απ' ό,τι μπορεί να διακρίνει κανείς από αυτή τη χώρα γυρίζοντας μια υδρόγειο σφαίρα.

Κι από δω, σήμερα που μπορούμε να έχουμε εφημερίδες όχι παλιότερες των δέκα ημερών και η τηλεόραση του Σαντάτ κάθε τόσο μιλάει γι' αυτήν, η Ιταλία είναι ακόμα πολύ μακρινή κι ακαθόριστη για να μου λέει κάτι.

Η αλήθεια είναι ότι ο κόσμος ξεκινά εκεί όπου ο καθένας δίνεται με την ψυχή του, αγαπητέ μου γιατρέ, με την ψυχή ή με το πνεύμα ή όπως αλλιώς λέγεται. Όταν ο Ρούμπεν έκανε εκείνη την τρύπα με το στιλό πάνω στο χάρτη για να μου δείξει την πόλη του, τη δική του Καρλομάγνο, ήταν από κείνη την τρυπίτσα που ξεκινούσαν οι συντεταγμένες του κόσμου. Η Καρλομάγνο ήταν η ψυχή της ψυχής αυτού του ανθρώπου. Δεν ήταν μια κυβέρνηση, δεν ήταν μια μορφολογία από δρόμους και σπίτια και βουνά' ήταν η χώρα, η κιβωτός ολόκληρης της ψυχής του. Αν όμως το εσωτερικό σου βλέμμα δεν πιάνει αυτή την οικειότητα, τότε αποκαθίστανται οι σωστές διαστάσεις. Κι ίσως οι Ιταλοί να θεωρούν ότι είναι ποιος ξέρει ποιοι — και καλά κάνουν, εγώ δε λέω όχι —, αλλά απ' αυτή τη χώρα, ατέλειωτα πιο μεγάλη, πιο αρχαία και πιο πονεμένη κι αμέτρητα πιο σημαντική για όλους τους λαούς που ζουν γύρω της, η Ιταλία μοιάζει με μια φωλίτσα που εισχωρεί στη θάλασσα εκεί πάνω. Και διευκρινίζω, εγώ που είμαι ακόμα σήμερα άπατρις, μπορώ ωραιότατα να παρατηρήσω πως ούτε κι αυτό είναι το κέντρο του κόσμου.

Κι όμως πείθομαι όλο και περισσότερο ότι ο καθένας μας θα έπρεπε να 'χε τη δική του χώρα της ψυχής. Θα ήθελα να είχα μία για λογαριασμό μου εδώ και τώρα για να μην αναλώνομαι μέσα στη μοναξιά μου. Διαφορετικά γιατί, δόκτωρ Μοντριάν, εγώ να ονειρεύομαι κάθε νύχτα την Καρλομάγνο; Και μάλιστα όταν στο ταξίδι μου δεν κατάφερα να τη δω ούτε από μακριά.

Θυμάμαι ότι πήρα το τρένο για τη Ρώμη νωρίς το απόγευμα. Τις ώρες που μεσολάβησαν από την αποβίβαση τις πέρασα ουσιαστικά προσπαθώντας να φτάσω στο σταθμό. Η διαδρομή δεν είναι καθόλου μεγάλη, αλλά διασχίζει το παλιό τμήμα της πόλης που είναι μια ενιαία τεράστια αγορά με όλα τα καλά του Θεού. Πράγματα που στην Αλεξάνδρεια παίρνει μήνες να τα βρεις εκεί σου τα πρόσφεραν στο δρόμο σαν να 'ταν φωμάκια.

Σταματούσα πολύ συχνά να ζητήσω οδηγίες, κι αυτό ήταν για όλους αφορμή μεγάλων συζητήσεων, που μόνο στα πεταχτά άγγιζαν την αιτία της ερώτησής μου· μου πρόσφεραν πράγματα ν' αγοράσω, τουριστικές εκδρομές και πολλές άλλες δωρεάν παρατηρήσεις πάνω στη ζωή και στον κόσμο, γύρω απ' τις οποίες δεν μπορούσα να έχω επαρκή γνώμη. Μου φαινόταν καλοί άνθρωποι και θα 'χα ξοδέψει ότι είχα και δεν είχα αν άφηνα τον εαυτό μου ελεύθερο. Έφαγα τη διάσημη πίτσα καθισμένος στα σκαλάκια μιας παλιάς ετοιμόρροπης εκκλησίας, σε ένα δρομάκι, με πέντε ή έξι αγοράκια να με τριγυρίζουν σχολιάζοντας μεταξύ τους με δυνατή φωνή, σαν να 'μουν κάνα ζώο.

Κάποια στιγμή τα έδιωξε μια γυναίκα που είχε να μου προσφέρει κάτι εμπιστευτικά· δεν ήταν καθόλου άσχημη, το αντίθετο, αλλά είχε κάτι το ανησυχητικό στον τρόπο της που με έβαλε σε συναγερμό· φοβήθηκα ότι σκόπευε να με δείρει, σαν να 'ταν η άρνησή μου μια κίνηση ασυγχώρητης ανηθικότητας.

Ανηφορίζοντας με κόπο προς τη συνοικία της Φορτέλα, επιτέλους κοντά τώρα πια στο σταθμό, μου 'ρθε στο μυαλό ο Αμίν. Να την, Αμίν, η Ισκανταρίγια σου. Δεν είναι η Αλεξάνδρεια η χοντρή που ονειρεύεσαι αλλά η Νάπολι. Κι εσύ δε θα έρθεις ποτέ εδώ, φοβάμαι. Κρίμα, Αμίν, εδώ υπάρχουν πραγματικά εκατό χιλιάδες λευκές πουτάνες, χρυσό και ασήμι σκόρπια στους δρόμους, κι όλα τα υπόλοιπα που ονειρεύεσαι. Ή

ίσως να 'ναι κι αυτό ένα θεατράκι, η αυλαία που πίσω της κρύβει αυτό που οι Ναπολιτάνοι όπως κι οι Αλεξανδρινοί θέλουν να κρατήσουν για τον εαυτό τους.

Το ταξίδι προς τη Ρώμη ήταν σύντομο, γρήγορο και μάλλον άνετο. Αυτό το θυμάμαι καλά, γιατί όποιος έχει γνωρίσει τους αιγυπτιακούς σιδηρόδρομους και τα τρένα, μ' ένα τέτοιο ταξίδι μπορεί να μείνει εκστατικός, που λέει ο λόγος. Έφτασα προτού ακόμα πέσει το βράδυ. Πριν ανέβω στην Πίζα και πιο πάνω, έπρεπε να δω την πόλη και να κάνω τα φώνια του Ρούμπεν. Δεν ήξερα από πού ν' αρχίσω κι αγόρασα από το περίπτερο ένα χάρτη για να πάρω μια ιδέα. Σ' ένα τετραγωνάκι ήταν σημειωμένα τα ξενοδοχεία· να από πού θα ξεκινούσα. Διάλεξα ένα με δυο αστέρια πολύ κοντά στο σταθμό, θυμάμαι ακόμα το όνομα: ξενοδοχείο Δούναβης.

Ο πορτιέρης ήταν ένας μιγάδας Ερυθραίος κοκαλιάρης, με σγουρό κεφάλι, υπερβολικά τριγωνικό. Πήρε τα χαρτιά, αυτά που μου είχαν δοθεί κανονικά απ' τη Δημοκρατία, με την άκρη του μεγάλου δαχτύλου και του δείκτη, σαν να τα 'χε φαρέψει απ' τα σκατά, τα ξεφύλλισε με την ησυχία του, ρίχνοντάς μου κάτι ματιές που κανέναν εθνοφρουρός της Αλεξάνδρειας δε θα επέτρεπε ποτέ στον εαυτό του να απευθύνει στον πιο κακομούτσουνο μεθύστακα, και βάλθηκε ν' αντιγράψει στο τεφτέρι τα στοιχεία χωρίς ν' αρθρώσει λέξη. Για ένα αστρονομικό ποσό είχα νοικιάσει ένα στενό κελί που βρώμαγε χλωρίνη. Ήμουν όμως στη Ρώμη κι έπρεπε να βιαστώ.

Άπλωσα το χάρτη στο κρεβάτι. Η πόλη, ναι, ήταν μεγάλη, εκείνο όμως που εντυπωσίαζε δεν ήταν η απεραντοσύνη της — το Κάιρο ήταν τρεις φορές μεγαλύτερο ήδη από τότε —, αλλά η εκπληκτική συσσώρευση από ερείπια, εκκλησίες και κάθε άλλο υπόλειμμα της ιστορίας που αποτυπωνόταν με το περίγραμμά του, γεμίζοντας ασφυκτικά δρόμους και πλατείες. Υπήρχαν σχεδιασμένα όλα αυτά που για χάρη τους λιποθυμούσαν οι κα-

θηγητές του «Ντάντε Αλιγκέρι», υπήρχαν όλα τα θαυμαστά σημεία της δυτικής ιστορίας, από τους διδύμους που βυζαίνουν τη λύκαινα μέχρι τα μεγαλόπρεπα ιταλικά υπουργεία. Ορίστε λοιπόν η δύναμη της Ρώμης: Πώς να τα βγάλεις πέρα μ' αυτό το μπέρδεμα; Έτσι αποφάσισα να πετάξω στη θάλασσα τις συμβουλές του Ρούμπεν. Ήταν καλύτερα να πάρεις τους δρόμους και να γυρνάς στην τύχη.

Το επόμενο πρωί ήμουν έτοιμος απ' τα χαράματα. Όμως πρώτα έπρεπε να ξεμπερδέψω με τις παραγγελίες. Στάθηκε εύκολο να βρω τα τυπογραφικά μελάνια γιατί η φίρμα υπήρχε στον τηλεφωνικό κατάλογο και κατάφερα να μου τα παραδώσουν ως το βράδυ στο ξενοδοχείο. Έπρεπε να ψάξω για τα βιβλία και στον τηλεφωνικό κατάλογο τα βιβλιοπωλεία ήταν εκατοντάδες. Ο Ρούμπεν ήθελε ιταλικά βιβλία: Παβέζε, Σιλόνε, Βιτορίνι, Μοράβια, αυτά έγραφε στο σημειώμά του και σίγουρα θα τα βρισκα στο δρόμο καθώς θα περπατούσα.

Πέρασα τρεις μέρες στους δρόμους της Ρώμης, εκεί που θα έπρεπε να μείνω μόνο μία. Αν με ρωτήσετε ποιο ήταν το συγχλωτιστικό που με κράτησε, δε θα 'ξερα τι να απαντήσω. Τριγύριζα και ύστερα από μερικά βήματα πάντα χανόμουν, προχωρούσα σαν τα μάτια μου να 'χαν βουτηχθεί σε ένα διάλυμα οπίου. Τα πάντα σήμαιναν κάτι και ταυτόχρονα τίποτα το συγκεκριμένο. Νομίζω ότι πρέπει να πέρασα τουλάχιστον τρεις φορές γύρω απ' τα μεγάλα ερείπια του ρωμαϊκού φόρουμ χωρίς να πάρω χαμπάρι ότι ξαναγυρνούσα στα βήματά μου. Μπορεί και να 'χα δει ό,τι υπήρχε να δει κανείς και μπορεί να μην είχα δει παρά ελάχιστα πράγματα ήμουν μόνιμα θύμα μιας αίσθησης φανταστικής υπεραφθονίας. Ιστορίες που υψώνονταν σε αετώματα ιλιγγιώδους ομορφιάς, για να θαφτούν ύστερα από ένα «όχι, έτσι δε γίνεται» και από άλλες διαδοχικές ομορφίες που κατέληγαν να βγουν λανθασμένες και να θαφτούν με τη σειρά τους κάτω από άλλες... Λες και οι Ρωμαίοι ή οι Ιταλοί

να ήταν για χιλιετίες παιδιά πονηρά και δολερά και γεμάτα τύψεις, κι εγώ τώρα να τριγύριζα μέσα στον καρπό από τα άσεμνα παιχνίδια τους και τις συνεπαγόμενες αυτοτιμωρίες.

Γι' αυτό αισθανόμουν σαν να είχα το βλέμμα ναρκωμένο γιατί σ' εκείνους τους σωρούς από πράγματα στοιβαγμένα με τρόπο που τα ωραία και τα φρικτά ν' αντικατοπτρίζονται τα μεν μέσα στα δε, δεν υπήρχε μια κατεύθυνση, ένα νόημα.

Προσέξτε ότι εγώ είμαι απ' την Αίγυπτο κι όσο για μνημεία κι αρχαίους πολιτισμούς έχω δει. Έχετε ακούσει ποτέ να μιλάνε για την Γκίζα, το Λούξορ, το Ντέιτρ ελ Μπαχαρί, το Καννάκ, το Κάιρο; Μάλιστα, από παλιές πέτρες έχω πάρει τη δόση μου. Αλλά το θέμα δεν είναι εδώ. Αυτό που μ' εντυπωσίαζε και συνάμα μ' έκανε να χάνω τον προσανατολισμό μου ήταν η λύσσα με την οποία φαινόταν να προσπάθησε αυτή η πόλη να θάψει τον ίδιο της τον εαυτό, τη μια εποχή μετά την άλλη, ανάλογα με τις φαντασιώσεις της στιγμής.

Είχα συνηθίσει στην Αίγυπτο να βλέπω τεράστιες ιστορικές περιόδους ν' αναπαύονται ήρεμα πλάι σε μικροπράγματα, σε λιγότερο μεγαλειώδεις στιγμές ή απλώς διαφορετικές. Η ζωή έχει τη δική της γραμμική χρονολόγηση που ξεδιπλώνεται ήσυχη εδώ και επτά χιλιάδες χρόνια. Κι ένας ναός της ΧΙΧ δυναστείας δεν κορδώνεται μπροστά σε μια πυραμίδα της τρίτης, όπως ένα τζαμί με τέσσερις τοίχους από λάσπη κι ένα χαλί στο πάτωμα δε ζηλεύει το μοναστήρι του Αμπού Μακάρ, που κάθε πρωί λαμποκοπά στον απέναντι λόφο. Δεν ξέρω αν με καταλαβαίνετε, αλλά τον τρόπο των Αράβων να νιώθουν την ίδια τους την ιστορία — και τη ζωή, τη ζωή προφανώς — τον αισθανόμουν πιο ώριμο, πιο ισορροπημένο και λογικό.

Η Ρώμη ήταν για μένα εκείνες τις τρεις μέρες μια ιλιγγιώδης ρευστότητα, ένα θέαμα πέρα απ' το κατανοητό. Μια υπερβολή κι ένα άγχος.

Έτρωγα στο δρόμο, καθισμένος σ' ένα από τα παγκάκια

των τόσων κήπων που συναντούσα ή στα σκαλοπάτια των εκκλησιών. Για να κάνω οικονομία αγόραζα στα μαγαζιά ψωμί — πόσα ψωμιά κάνουν στη Ρώμη και τόσο διαφορετικά απ' τα δικά μας — και λίγες φέτες από κείνο το τεράστιο λουκάνικο που το λένε μурταδέλα. Δε θα το φανταζόμουν ποτέ ότι μπορούσε να 'ναι τόσο νόστιμη και τόσο μυρωδάτη, που να με κάνει να ξεροκαταπίνω από ευχαρίστηση όταν ο αλλαντοπώλης άρχιζε να κόβει μια φέτα. Περπατούσα και κοιτάζα και άκουγα χωρίς ποτέ να κατεβαίνω απ' αυτό το είδος διανοητικού ιπτάμενου χαλιού που με κρατούσε μετέωρο μια παλάμη πάνω από τη γη.

Όταν άρχιζε να πέφτει το σκοτάδι ήμουν τόσο εξαντλημένος και χαμένος, που δεν κατάφερνα ούτε να φανταστώ πώς θα μπορούσα να γυρίσω στο ξενοδοχείο τα 'βγαζα πέρα ρωτώντας χίλιες φορές, περπατώντας χίλια χιλιόμετρα ακόμα. Ο Ερυθραίος θυρωρός μου πετούσε τα κλειδιά στον πάγκο με εμφανή περιφρόνηση, κι εγώ κλεινόμουν στο καμαράκι μου σαν σε φρούριο. Κοιμόμουν χωρίς να δίνω την παραμικρή σημασία στο πηγαϊνάκι των κατσαρίδων.

Το βράδυ της τρίτης μέρας θυμήθηκα τα βιβλία του Ρούμπεν και προσπάθησα να μπω σ' ένα βιβλιοπωλείο, ένα μεγάλο βιβλιοπωλείο με κομψές βιτρίνες κοσμηματοπωλείου, χωρίς όμως να τα καταφέρω. Γιατί ακριβώς εκεί δίπλα ακτινοβολούσε, πολύ πιο κοινό αλλά ατέλειωτα πιο τραβηχτικό, ένα μαγαζί με δίσκους. Κι εγώ μπήκα.

Δεν ξέρω τι γνώμη έχετε εσείς για τη μουσική, τι σας αρέσει ν' ακούτε, τι σας κάνει να παίρνετε μπροστά. Για μένα τότε η μουσική — όπως και σήμερα φαντάζομαι, αν μοναχά μπορούσα να την ακούσω — ήταν η θάλασσα, όπου τα αισθήματά μου μπορούσαν να κολυμπήσουν χωρίς σκέψη, ελεύθερα και χαρούμενα. Σας έχω ήδη πει ότι μ' αρέσει πάρα πολύ να κολυμπάω ήξερα να το κάνω από μικρούλης, όταν τα άλλα παιδιά-

κια στρίγκλιζαν μόλις ο αφρός της ακροθαλασσιάς τους γαργαλούσε τα καλάμια. Εγώ είμαι ακούραστος στο κολύμπι είναι η ευτυχία του κορμιού μου, είναι το κορμί μου που αρπάζει την ελευθερία του για να κυλιστεί, να τεντωθεί, να χαλαρώσει, ελαφρό σαν πουλί.

Το νερό του ποταμού ή της λίμνης δε μου δίνει καμιά ικανοποίηση, θέλω τα κύματα της θάλασσας, την κοσμική κίνηση που αγκαλιάζει τη δική μου κίνηση, ένα κορμί από τεράστια μέλη που με παίρνει μαζί του όπως μια τροφός κρατάει μέσα στις μαλακές πτυχώσεις του μεγάλου κορμιού της ένα νεογνό. Μάλιστα, η μουσική κάνει στην ψυχή μου αυτό που η θάλασσα κάνει στο κορμί μου. Εγώ κολυμπώ μέσα στη μουσική, βουτώ με το κεφάλι και ανάποδα, βυθίζομαι και ξανανεβαίνω, πηγαίνω μακριά με κρόουλ, ύπτιο και πρόσθιο.

Θα 'θελα να μπορούσα στη ζωή μου να τραγουδώ ή να παίζω κάτι, κι είμαι σίγουρος ότι θα τα 'χα καταφέρει πολύ καλά αν μου 'χε δοθεί η ευκαιρία. Δεν έγινε όμως κάτι τέτοιο και παρηγορούμαι ακούγοντας όσο περισσότερη μουσική μπορώ και σιγοτραγουδώντας και σφυρίζοντας ό,τι πάρει τ' αυτιά μου. Και τ' αυτιά μου είναι πάντα φρακαρισμένα από μουσικές, σας διαβεβαιώ' κύματα που πετούν αφρούς από παντού.

Αν έπρεπε να αναφέρω τις προτιμήσεις μου θα 'μουν πολύ αβέβαιοι' ουσιαστικά μ' αρέσει όλη η μουσική, γιατί πάντοτε υπάρχει η κατάλληλη για να σε παρασύρει. Φυσικά υπήρξαν οι μόδες και οι ιδιαίτερες στιγμές, το μικρόβιο για το ένα ή για το άλλο είδος. Εκείνη την εποχή τρελαινόμουν για ό,τι κατάφερε ν' ακούσει κανείς στην Αλεξάνδρεια από ροκ και ρυθμ εντ μπλουζ. Σίγουρα ήταν και το απαγορευμένο και το σπάνιο που έπαιζε ρόλο.

Ξέρετε, οι Άραβες έχουν πολύ συγκεκριμένες ιδέες για τη μουσική και δεν είναι ιδέες που εύκολα μπορεί να καταλάβει και να συμεριστεί κάποιος, αν δεν είναι για τα καλά μέσα στο

κεφάλι τους. Ας πούμε ότι εμείς τα παιδιά δεν τρελαινόμαστε γι' αυτά που ακούγονταν στο ράδιο και στα καφενεία. Εμένα προσωπικά δε με πείραζαν, αλλά, πώς να το κάνουμε, στη γειτονιά του λιμανιού ήταν άλλη η ατμόσφαιρα. Υπήρχαν οι ναυτικοί με πολλούς δίσκους των Μπιτλς, του Ροντ Στιούαρτ, των Μπερντς, για να πω μόνο τα πρώτα ονόματα που μου 'ρχονται στο μυαλό. Έβαζες έναν 45 στροφών του Ουίλσον Πίκετ, άκουγες το δικό του ουάν, τσιου, φρι, κι ύστερα έφευγες για τη στρατόσφαιρα με τόσο από κείνον το ρυθμό στο κορμί σου, που σ' έκανε να αφήνεις το πάτωμα σαν να 'χες πύραυλο εκεί που ξέρεις.

Σύμφωνοι, δεν ήταν για τον καθένα' τίποτα δεν μπορούσε να αποδειχτεί κοντινότερο στην εύθραυστη ευαισθησία ενός Άραβα απ' το δαιμόνιο της δικής μας μουσικής. Αλλά και τι δεν κάναμε για να μπορούμε να την έχουμε! Ένας δίσκος μπορεί να κόστιζε ακόμα και πέντε δολάρια, χρονοβόρα καρτέρια, ρουφιανιές, φοβέρες, να κολλάς σαν βδέλλα στους ναυτικούς που αποβιβάζονταν ακριβώς για να πουλήσουν το θησαυρό τους με αντάλλαγμα δυο ρουφηξιές όπιο ή ένα κιβώτιο απαίσια μπίρα, αλλά που τον κρατούσαν σφιχτά μέχρι τελευταία στιγμή για να κερδίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα' παλιοπούστηδες ήταν και τίποτα παραπάνω. Όταν θέλαμε να κάνουμε μια καθώς πρέπει γιορτή, μετά βίας καταφέραμε να συγκεντρώσουμε όλοι μεταξύ μας καμιά εικοσαριά δίσκους πραγματικά καλούς.

Εκείνο το βράδυ στη Ρώμη είχα μπροστά στα μάτια μου, ολοκάθαρα μέσα από τζάμια, φορμάικες και καθρέφτες, όλα όσα μπορούσα να επιθυμήσω κι όλα τ' άλλα που δεν είχα καν ονειρευτεί να επιθυμήσω όσον αφορά τη μουσική. Υπήρχαν τα πάντα κι ακόμα περισσότερα. Τριγύριζα αποβλακωμένος ανάμεσα στους πάγκους και στα ράφια κι ήθελα να βάλω τα κλάματα από απελπισία' τα λεφτά μου ήταν τόσο λίγα για να πάω μαζί μου έστω και το ένα εκατοστό απ' όσα μου άρεσαν.

Ύστερα είδα την αφίσα.

Ήταν κρεμασμένη σ' έναν τοίχο μαζί με άλλες' όλες διαφήμιζαν συναυλίες. Αυτή ήταν διαφορετική, αλλά ακόμα δεν καταλάβαινα. Την πήρα είδηση με το τμηματάκι του μυαλού μου που δεν ήταν απασχολήμενο με λογαριασμούς για το τι θα μπορούσα ν' αγοράσω και την προσπέρασα. Ξαναπέρασα από μπροστά της και με ξάφνιασε πάλι αυτό το κάτι ιδιαίτερο, ένα σημάδι, μια διαφορά σε σχέση με τις άλλες. Στάθηκα τότε μπροστά της και η αφίσα με χαστούκισε. Έτσι ακριβώς' μου αποκαλύφθηκε με τον ξερό ήχο του χαστουκιού που έριξε κατευθείαν στο μυαλό μου.

Έγραφε «Τζουζέπε Ουνγκαρέτι», έγραφε τ' όνομα εκείνου εκεί.

Ο μεγάλος ποιητής Ουνγκαρέτι τιμούσε με την εξαιρετική συμμετοχή του τη συναυλία του Βραζιλιάνου φίλου Βινίσιους ντε Μοράες, βασιλιά της μόσα νόβα, που τον συνόδευε το εκπληκτικό σχήμα του Τσίκο Μπουάρκε ντε Ολάντα, Μπάντεν Πάουελ, Τοκίνιο, κι άλλοι φίλοι ακόμα, στο θέατρο Αρτζεντίνα. Η ημερομηνία ήταν εκείνης της μέρας' η ώρα, τρεις ώρες μετά.

Κάτι ξυπνούσε απ' τα κελάρια της μνήμης μου, κάτι που με υποχρέωνε να εγκαταλείψω προσωρινά την αίσθηση του τώρα με τη γεύση των Ρόλινγκ και του διπλού λευκού δίσκου των Μπιτλς που, μια στιγμή πριν, είχα αποφασίσει να κλέψω με κάθε τίμημα. Κάτι που με έσερνε πίσω ως την Αλεξάνδρεια, στην παραλία μου πίσω απ' τις αποθήκες τσιμέντου. Μάλιστα, εκείνος είχε γυρίσει

... γυρίζει στο φως με τα τραγούδια του...

και αν εκείνη η στιγμή κι εκείνος ο τόπος ήταν ένα φιλμ — όπως σ' εκείνο το σημείο της ασυγκράτητης πορείας στην άβυσσο του χρόνου που είχα θελήσει πολύ —, είχα ήδη στην άκρη των χειλιών μου τη σωστή ατάκα.

«Εσύ εδώ;»

Άρχισα να τρέμω, εκεί ανάμεσα σ' όλους αυτούς τους ξένους, σαν καθυστερημένος. Αυτό έκανα, έτρεμα μπροστά στην αφίσα, σαν να την είχα δει να απλώνει δυο μεγάλα χέρια που ήθελαν να με πνίξουν. Και κάποιος που πέρασε ξυστά μου στο στενό διάδρομο ανάμεσα στους πάγκους με έσπρωξε και κάποιος άλλος μου έριξε αντιπαθητικές ματιές. Εγώ όμως συνέχιζα να μένω ακίνητος μπροστά σ' εκείνο το κομμάτι χαρτί και να τρέμω.

Εκείνος εκεί, γιατί;

Εσύ; Εδώ; Ζωντανός, στη Ρώμη. Να τραγουδάς μπόσα νόβα;

ο ποιητής... γυρίζει στο φως με τα τραγούδια του...

Ε, όχι, αγαπητέ μου, ας μην ξαναρχίσουμε εκείνο το παιχνίδι της παραλίας, εκείνα τα λόγια που με μπερδεύουν. Έχω άλλα στο κεφάλι μου, πρέπει να καταφέρω να πάρω μαζί μου εκείνο τον κατάσπρω δίσκο που θα μπορούσε να μου δώσει τόση χαρά σε ένα σωρό βράδια, είτε μόνος μου είτε με παρέα, που ούτε καν το φαντάζεσαι. Και συνεχίζω να τρέμω, ένας ανόητος και τίποτα άλλο.

*για ν' ακουμπήσω τη μελαγχολία μου
αυτό το βράδυ*

Εγώ τον είχα μέσα μου αυτό τον άνθρωπο, τον είχα χάσει κάτω απ' το πουκάμισό μου κι ακόμα πιο μέσα. Χρησίμευε σε τίποτα να κάθομαι να σκέφτομαι; Όχι, χρησίμευε μόνο στο να τρέμω περισσότερο. Ακριβώς αυτό που έπρεπε να σταματήσω να κάνω. Μα πώς μπορεί να μου συνέβη να χλομιάσω τόσο από μια χούφτα λέξεις; Συνέβη. Είμαστε νέοι και οι κατεργάρηδες το εκμεταλλεύονται· αυτό είναι όλο. Ας του δίνουμε από δω, Σαβέριο, προτού οι πωλητές σε πετάξουν έξω, δί-νε του.

Παγιδευμένος

σ' αυτά τα στενά

με τα ερείπια

ώρες και ώρες

Στρίβε, προτού σε πάρουν για τρελό. Ναι· όχι, παίρνω αυτόν το δίσκο κι ύστερα πάω εκεί. Εκεί πού; Πώς πού; Εκεί. Πάω εκεί να δω πώς μοιάζει ο φασισταράς.

Είχα στ' αλήθεια πειστεί ότι έπρεπε να τον ρωτήσω το γιατί. Χωρίς καν να σταθώ πάνω στη φύση αυτού του γιατί, κατευθύνθηκα προς το θέατρο Αρτζεντίνα, σίγουρος ότι εκείνο το βράδυ θα γλίτωνα από ένα παλιό παράσιτο της εσωτερικής μου ζωής. Στην ουρά μπροστά στην είσοδο, έριχνα κρυφές ματιές στα κοντινά ερείπια κάποιας αγοράς, όπου δυο γριές χάζευαν περιτριγυρισμένες από κοπάδια βαριεστημένες γάτες.

Δεν έτρεμα πια· για να κρατώ ακίνητα τα χέρια μου είχα μια σακούλα με το μεγάλο δίσκο με το άσπρο εξώφυλλο κι έναν μικρότερο μ' ένα τραγούδι των Ρόλινγκ Στόουνς που υποσχόταν να κάνει τράκες· είχε τίτλο: «Συμπάθεια για το διάβολο». Αλλά για να πω την αλήθεια, εκείνη τη στιγμή δεν είχα στο μυαλό μου το ροκ.

Η ουρά, ένα σωρό νεαρά παιδιά όλα καλοντυμένα, όλα υπομονετικά και χαμογελαστά, προχωρούσε αργά. Ποτέ στη ζωή μου δεν είχα σταθεί σε ουρά· κι αν αυτός είναι ο λόγος, ούτε είχα ποτέ βρεθεί σε συναυλία μιας διασημότητας. Τα ζευγάρια φιλιούνταν, κάποιος γελούσε κι έκανε αστεία. Ο αέρας που ανάπνεε κανείς στο φαρδύ πεζοδρόμιο μπροστά στο θέατρο ήταν αυτός μιας πολύ καθώς πρέπει γιορτής, που δύσκολα ταίριαζε με τη μουσική που 'χα ακούσει στο ραδιόφωνο του πλοίου, μουσική αισθησιακή που σε παράσερνε, σίγουρα πολύ λίγο καλοντυμένη.

Ύστερα τον είδα.

Η ουρά κάποια στιγμή αναστατώθηκε, κι εγώ σχεδόν έχασα την ισορροπία μου προσπαθώντας να κρατήσω κόντρα στο δυνατό κύμα που μ' έσπρωχνε προς τα έξω. Η ουρά αναδιπλωνόταν στο πέρασμα μιας μικρής ομάδας ανθρώπων. Μια κοπέλα ανέβηκε, βοηθώντας με τα χέρια της, στους ώμους δυο τύπων που φλυαρούσαν μαζί της κι άφησε μια κραυγούλα έκπληξης: «Παιδιά, ο Βινίσιους. Ω, είναι μ' εκείνο τον ποιητή!». Το κύμα με είχε σπρώξει τώρα πια έξω απ' την ουρά και τους είδα καλά, πολύ καλά μάλιστα.

Ήταν τρεις. Ένας μάλλον ψηλός τύπος, σωματώδης, με μακριά ψαρά μαλλιά χτενισμένα προς τα πίσω, πλατύ, συμπαθητικό πρόσωπο και κοιλιά που προεξείχε. Απ' το μπράτσο του κρατιόταν ένας γέρος, ένα γεροντάκι. Μα όχι, δεν είναι αντιπροσωπευτικό. Ένα τζινι της ερήμου, να τι ήταν. Ένα από κείνα τα ενοχλητικά ανυπόφορα πνεύματα που μπαίνουν στις σκηνές των Βεδουίνων για να τους ματιάσουν, κι ύστερα τους ξεματιάζουν με αντάλλαγμα λίγα γλυκά από σουσάμι· ένα από κείνα τα αερικά που κουνάνε τα κλαριά των φοινικόδεντρων στις πηγές και ψιθυρίζουν ακατάλληλα πράγματα στις κοπέλες που πάνε για νερό το ηλιοβασίλεμα.

Κρατούσε απ' τη μέση μια νέα μελαχρινή γυναίκα, αρκετά πιο ψηλή από κείνον, και προχωρούσε με πηδηματάκια, γελώντας τον ηρώδη, όπως μπορεί να φανταστεί κανείς ότι γελούν τα τζινια. Γελούσε με ολόκληρο το πρόσωπο και με τα χέρια ακόμα, που ξέμπλεχε απ' το σώμα εκείνης κουνώντας τα ολόγουρα, σαν ταχυδακτυλουργός που αναταράζει τον αέρα για να μπερδέψει το κοινό και να βγάλει μέσα απ' το παντελόνι του το άσπρο του κουνέλι. Και τα μάτια ήταν αυτά τα βαθιά και πανούργα ενός γερακιού, μάτια μικρά και σουβλερά, προστατευμένα από ένα μέτωπο ψηλό και πεταχτό, με φρύδια ευκίνητα και τοξοτά, ακριβώς όπως των αρπακτικών.

Μιλούσε για κάτι και η γυναίκα τον άκουγε γέρνοντας λίγο

πάνω του, πάνω στο γελοίο επίπεδο μπερεδάκι του. Χαμογελούσε ευτυχής, κι εγώ ήδη τη φανταζόμουν όμορφη και ξεροψημένη στη σούβλα αυτού του διαβολάκου της άμμου. Με τι την έριχνε; Τι το καλό είχε ένας γερο-σατανάς για μια όμορφη κοπέλα; Αλλά δεν ήταν ούτε καν σατανάς· κοιτάζοντάς τον, δεν έβρισκα τίποτα το σκοτεινό ή το αποκρουστικό, αντίθετα. Δε θα το πιστέψετε, αλλά μου ενέπνεε την ίδια συμπάθεια μ' ένα χαρούμενο κι αναιδές παιδί, ένα παιδί πειραχτήρι και διασκεδαστικό.

Το τρίο προχωρούσε αργά ανάμεσα στο πλήθος που παρατηρούσε περίεργο. Κάποιοι χειροκροτούσαν, άλλοι φώναζαν. Αυτός που θα πρέπει να 'ταν ο Βινίσιους έσφιγγε τα χέρια που ξεχώριζαν απ' το σωρό και χαμογελούσε· χαιρετούσε κιάλας, έστελνε φιλιά. Όταν πια τους είχα απέναντί μου, πρόσεξα ότι κρατούσε μια μπουκάλα αλκοόλ· διάβασα τη μάρκα ενός ουίσκι που 'ταν και στα μέρη μας ονομαστό.

Ο γέρος — μα πόσο γέρος ήταν· κοιτάζοντάς τον έτσι από κοντά έμοιαζε πιο γέρος κι από πέτρα! — προχωρούσε με μικρά πηδηχτά βηματάκια· μου θύμιζε, όνομα και πράγμα, τον ερωτικό χορό της αλκυόνας. Όταν έπαιρνε το βλέμμα του απ' τη γυναίκα, το κάρφωνε στον κόσμο τριγύρω: τα φλογισμένα μάτια ενός ειδώλου Ζουλού. Θα μπορούσα να τον άγγιζα, θα μπορούσα το δίχως άλλο, όταν πέρασε δίπλα μου. Αν δεν το έκανα ήταν γιατί μου έμοιαζε εξωπραγματικός τελικά, φτιαγμένος από αέρα όπως τα τζινια.

Πώς ήταν δυνατόν να είναι εκεί μπροστά μου, με σάρκα και οστά, σ' αυτή την πόλη όπου βρέθηκα καθαρά κατά τύχη, ο άνθρωπος που πριν από σαράντα χρόνια μίλησε στον πατέρα μου και πριν από δέκα χρόνια πρόδωσε το αληθινό ιδανικό για να τα βρει με τους βασιανιστές και τους γελοίους; Πώς μπορούσε να είναι στ' αλήθεια εκεί ο άνθρωπος του βιβλίου, ήδη αρκετά παλιό για να 'χει γίνει φύλλο και φτερό, ο άνθρωπος της

παραλίας; Αν τον άγγιζα και το χέρι μου τον διαπερνούσε, τι θα συνέβαινε;

Κι ύστερα ένιωθα κάτι που με κανέναν τρόπο δεν ήθελα να νιώθω: έτσι όπως τον έβλεπα, μου άρεσε, μάλιστα μου άρεσε. Ήταν συμπαθητικός, και απίστευτος, και λίγο μαγικός. Να τι ήταν τελικά: πιο ζωντανός και ελκυστικός από τους γέρους συντρόφους του «Ντιβάν Ναμπίλ», λες και η προδοσία να του 'χε κάνει καλό. Και πράγματι, μέσα σ' εκείνο το πονηρό γελάκι δεν κατάφερα να διακρίνω την γκριμάτσα του φασίστα' δυσκολευόμουν πολύ να πιστέψω ότι είχε υπάρξει κάτι τέτοιο, εκτός κι αν αυτό που έβλεπα τύχαινε να είναι μια αυταπάτη.

Πνεύματα όμως δεν υπάρχουν. Μπορείς ίσως να τα πιστέψεις στην έρημο, όταν κλωσάς μόνος σου για μέρες και μήνες τα όνειρά σου και σιγά σιγά πιάνεις τον εαυτό σου να μπερδεύει τους θορύβους που έρχονται από μέσα σου μ' εκείνους που έρχονται απ' έξω, αλλά είναι αδύνατον να σκεφτείς ότι υπάρχουν όταν στέκεσαι στην ουρά για να μπεις σ' ένα θέατρο στη Ρώμη. Και τελικά δεν τον ακούμπησα, αυτή είναι η αλήθεια, αν και το επιθυμούσα τρελά. Όμως, ούτε δυο ώρες αργότερα, θα βρισκόμουν αρκετά κοντά του για να αγγίξω ελαφρά το σακάκι του και να του μιλήσω κατά πρόσωπο. Δεδομένου ότι σ' εκείνο το σημείο είχα πραγματικά πειστώσει, δεδομένου ότι αυτό το γιατί είχα αποφασίσει να του το πετάξω στα μούτρα, στο τέλος της συναυλίας πήγα να τον βρω, για να ζητήσω εξηγήσεις.

Αχ, η συναυλία ήταν καταπληκτική! Δε νομίζω ότι, αν καταφέρω να σηκωθώ απ' αυτό το κρεβάτι, θα μπορέσω ποτέ να δω κάτι παρόμοιο. Η σκηνή ήταν γεμάτη μουσικούς και στο κέντρο έβλεπες ένα τραπεζάκι με δυο καρέκλες και το μπουκάλι του ουίσκι με τα ποτήρια. Στις καρέκλες ο Βινίσσιος και ο Ουνγκαρέτι που έπιναν και φλυαρούσαν, ενώ ακουγόταν μπόσα νόβα και σάμπα και απ' τα κρουστά και τις κιθάρες έβγαιναν ρυθμοί πιο μαύροι και ευωδιαστοί και ερεθιστικοί απ' όλη τη

μαύρη μουσική της Αφρικής που είχα γνωρίσει. Υπήρχε Αφρική πάνω σ' εκείνη τη σκηνή, αλλά υπήρχαν και πράγματα από έναν άλλο κόσμο, πράγματα που δεν ήξερα από πού έρχονταν. Ίσως, ναι, έρχονταν απ' τη Βραζιλία, από τρέχα γύρευε ποια χώρα, όπου οι άνθρωποι πρέπει να 'ταν ατέλειωτα πιο γλυκείς και θλιμμένοι και χαρούμενοι απ' οποιοδήποτε άλλο μέρος γνώριζα.

Όταν η εισαγωγή είχε προχωρήσει αρκετά, ο Βινίσσιος άρχιζε το τραγούδι του. Είχε μια φωνή γεμάτη καπνό και αλκοόλ, μα πανέμορφη, αρρενωπή με τρόπο αθώο. Τραγουδούσε στραμμένος στον Ουνγκαρέτι ή σε κάποιον απ' τους μουσικούς, κι έμοιαζε να λέει πράγματα πολύ προσωπικά, πολύ λεπτά, που δεν του πήγαινε να τα γνωστοποιήσει σε ξένους. Ήταν μόνο μια εντύπωση, γιατί δεν καταλάβαινα λέξη. Ο Ουνγκαρέτι καθόταν εκεί, κοιτάζοντας τον ευχαριστημένος, και χτυπούσε το ρυθμό στο τραπεζάκι με μακριά κοκαλιάρικα δάχτυλα, τα αρπαχτικά δάχτυλα ενός γερο-φελάχου.

Ο Βινίσσιος τραγούδησε μένοντας πάντα καθιστός, πάντα πίσω απ' το προσωπικό του μπαρ. Ύστερα, αφού παράγγειλε στις κιθάρες πολύ απαλά ακόρντα σ' ένα τέμπο τόσο σκαμπρόζικο που δεν περιγράφεται, πέρασε το μικρόφωνο στο φίλο του.

Κι ο γέρος άρχισε να μιλάει με φωνή βραχνή και βαθιά, με διαπεραστικές τρίλιες ενδιάμεσα που σε ξάφνιαζαν, σαν φήγματα ασημιού σε βαθύ πηγάδι με νερό.

Έλεγε πράγματα όπως:

Ξερίζωσε την καρδιά.

Όλο και πιο γευστική, η καρδιά σου.

*Καρπός τόσων και τόσων φυτών αυτή σου η καρδιά,
ξερίζωσέ την, φά' την, χόρτασε.*

Τέτοια πράγματα έλεγε εκείνος ο γέρος με το μαύρο νερό

των ξεραμένων πνευμόνων του. Δυο παιδιά κοντά μου κρατιούνταν τόσο σφιχτά, που 'χαν χλομιάσει.

Στο τέλος της συναυλίας ήμουν έτοιμος στην έξοδο του στενού διαδρόμου που οδηγούσε απ' τη σκηνή στα παρασκήνια. Ήμουν αποφασισμένος να τον σταματήσω κι αν χρειαζόταν, είχα σκοπό να του δώσω δυο ανάποδες, να σβήσω μια για πάντα αυτό το ειρωνικό υφάκι απ' τα μάτια του. Στη σκηνή ο Βραζιλιάνος χαιρετούσε «Saravá!» και το κοινό χειροκροτούσε. «Saravá Ungaretti, amigo meu, saravá!» «Saravá!» απαντούσε το κοινό και συνέχιζε να χειροκροτεί.

Εγώ είχα στήσει καρτέρι. Δεν τους έβλεπα, αλλά άκουγα τα βήματά τους να χτυπούν στο δάπεδο και να κατεβαίνουν τα ξύλινα σκαλιά. Διέκρινα τις φωνές των δυο τους καθώς πλησίαζαν αμέριμνοι, περιτριγυρισμένοι απ' το σαματά των μουσικών και των τεχνικών.

Είδα να πηγαίνει προς το μέρος του η νεαρή γυναίκα με την οποία είχε μπει, να πηγαίνει προς το μέρος του τρέχοντας σχεδόν, σκοντάφτοντας στα τακούνια της, με τα χέρια ανοιχτά, φωνάζοντάς του κάτι αγαπησιάρικο. Τον άκουσα να προφέρει ένα όνομα παράξενο, σαν «Ντούνα» ή κάτι τέτοιο. Τους είδα ένα βήμα από μένα ν' αγκαλιάζονται, εκείνη σκεπάζοντάς τον μ' όλο της το σώμα. Απ' αυτή την αγκαλιά ξεμύτιζε μοναχά το αστείο μαύρο μπερεδάκι του. Και ξαφνικά τους είχα μπροστά μου ανάμεσα σε χαμόγελα και φλας και χέρια και κεφάλια και πανωφόρια και γλυκερή μυρωδιά από αμερικάνικο ουίσκι.

Τον είχα σε απόσταση αναπνοής, εκείνον, τόσο κοντά όσο το πρόσωπό μου απ' αυτή τη γραφομηχανή. Προχώρησα μπροστά, άπλωσα το χέρι για να του αρπάξω εκείνο το γελοίο μπερεδάκι απ' το κεφάλι. Όμως σταμάτησα, φρέναρα σαν φορτηγό, σηκώνοντας ένα σύννεφο σκόνης μέσα στην καρδιά μου. Άνοιξα μόνο το στόμα και του είπα: «Εσείς, εσείς... εσείς...».

Με κοίταξε και τα μάτια του με διέκοψαν λέγοντας στη συ-

νήθη γλώσσα των βλεμμάτων: «Ποιανού να 'ναι αυτό το πρόσωπο που δε μου είναι ολότελα άγνωστο;». Αυτό είπαν τα μάτια του, μπορώ να το ορκιστώ γιατί είναι αδύνατον να κάνεις λάθος όταν κάποιος σε κοιτάζει εξεταστικά από πάνω ως κάτω. Ο γέρος δίστασε, ναι. Με κοίταξε επίμονα μερικά δευτερόλεπτα ακόμα σαν κάτι να περίμενε, κάτι να κάνω ή να πω. Κι εγώ: «Χμμ, εγώ... εσείς... εγώ, εγώ θέλω να σας πω...» έχοντας παραλύσει απ' την τρομακτική ηλιθιότητα αυτού που θα μπορούσα τελικά να πω.

Η ηλιθιότητα του γιατί μου μου παρουσιάστηκε ξαφνικά σε όλη της τη μεγαλοπρέπεια, ακριβώς τη στιγμή που θα μπορούσα να του κάνω οτιδήποτε. Ήταν ενός λεπτού υπόθεση, έπειτα η γυναίκα άπλωσε τα χέρια με σκοπό να με σπρώξει βλέποντάς την από τόσο κοντά είχε την άγρια ομορφιά της νυφίτσας. Ο γέρος τη σταμάτησε μ' ένα σύντομο νεύμα του αποστεωμένου του χεριού.

Κρατούσε τα μάτια του πάνω μου κι εγώ σκεφτόμουν τη μαγκούστα που σημαδεύει το φίδι της ημέρας: «*Εμπν ελ χομέρ*, αποφάσισε λοιπόν αν θες να μου πεις κάτι». Έτσι, έτσι είπε. Μου μίλησε αραβικά. «Γάιδαρε», μου είπε, σαν να 'μαστε στην αγορά της Αλεξάνδρειας κι εγώ να του είχα λερώσει το παντελόνι με λίπος καθώς του γυάλιζα τα παπούτσια. Γάιδαρε. Και γελούσε· έμοιαζε ακριβώς με τζίνι που 'θελε να σπάσει πλάκα με έναν φτωχό ανόητο.

«Κι όμως δε μου είσαι άγνωστος», γελούσαν απερίσκεπτα τα ματάκια του, «πού σε έχω συναντήσει, νεαρέ;». Πουθενά, παλιότερα, προσπαθούσαν ν' απαντήσουν τα δικά μου, όμως δεν έλεγαν τίποτα. Πιασμένος στην παγίδα, γύριζα γύρω από τον εαυτό μου, διπλωνόμουν σαν φίδι, μάταια όπως το φίδι προσπαθούσα να απομακρυνθώ απ' την ακτίνα του βλέμματός του. *Εμπν ελ χομέρ*, ήμουν στ' αλήθεια γάιδαρος. Κι ενώ έφαχα τι να απαντήσω, σκεφτόμουν τη γαϊδουρίτσα μου στην έρη-

μο της Φαράφρα. Πώς θα 'χει καταντήσει τώρα; αναρωτιόμουν' κι απ' το στόμα μου έβγαινε κάτι σαν γκάρισμα. «Εσείς... εσείς... Δεν μπορώ να το πω, λυπάμαι.»

Ο κόσμος τριγύρω είχε αρχίσει να χασκογελάει. Η γυναίκα μ' αυτό το τόσο φριχτό όνομα ξαναπερνούσε στην επίθεση, οι προθέσεις των χεριών της ήταν τώρα καθαρά εχθρικές. Εκείνος, αντίθετα, χρησιμοποιούσε την υπομονή της μαγκούστας. «Πώς λέγεστε;» με ρώτησε μελιστάλαχτα. Ήταν αρκετά εύκολο να του απαντήσω, όχι πανεύκολο ακριβώς, μα με λίγη προσπάθεια μπορούσα να τα καταφέρω, τουλάχιστον σ' αυτό.

«Πασκάλε, Σαβέριο Πασκάλε, είμαι απ' την Αλεξάνδρεια, την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Εσείς... εσείς... ο πατέρας μου... έχω...»

Εκείνος τότε έσβησε το βλέμμα του πάνω στο πρόσωπό μου και το ξανάναψε πάνω στα χέρια του, αυτά τα μακριά χέρια φελάχου. Όλοι έμεναν τώρα σιωπηλοί' σαν να περίμεναν την τελευταία ύψιστη προφητεία του μαντείου: ο γέρος ήταν πραγματικά κάποιος σ' αυτή τη χώρα. Οι φωτογράφοι κρατούσαν τις μηχανές τους χαμηλά στα σώματά τους, πεθαμένες σαν άδεια κουτιά γάλα. Όταν ξανάρχισε να μιλάει, ήταν πάλι σαν η φωνή του να 'βγαινε από βαθύ πηγάδι, όπως όταν αφηγούνταν πάνω στη σκηνή.

«Ναι, νομίζω ότι θυμάμαι. Λυπάμαι, αλλά δεν μπορούμε να μιλήσουμε τώρα. Ξέρετε, είμαι λίγο κουρασμένος. Βλέπετε πόσο γέρος είμαι; Ναι, παραιίμαι γέρος για να ζορίζομαι. Όλο και κάποια προσπάθεια μπορώ να κάνω ακόμα, χε, χε, αλλά όχι αυτή, όχι. Λυπάμαι, νεαρέ. Θα 'θελα όμως τη διεύθυνσή σου, αν δε σε πειράζει.» Μιλούσε χωρίς να σταματάει να χασκογελάει.

«Εγώ, εγώ μένω σε ξενοδοχείο, σ' αυτό το ξενοδοχείο, τουλάχιστον μέχρι αύριο, νομίζω πως ναι, μέχρι αύριο.» Και του έδωσα την καρτούλα που μου 'χε πασάρει ο Ερυθραίος για να

μη χαθώ στην πρωτεύουσα του κόσμου. Του το έδινα όπως προσφέρεις μια ελεημοσύνη σ' έναν σακάτη, με δυσπιστία και από απόσταση' εκείνη τη στιγμή ήμουν τρομοκρατημένος στην ιδέα και μόνο να αγγίξω την άκρη από το σακάκι του.

Εκείνος την άφησε να γλιστρήσει στην τσέπη του, πήρε από το χέρι εκείνη τη γυναίκα και τράβηξε μπροστά μ' όλη του την ακολουθία. Μ' εμένα είχε τελειώσει. Καθώς απομακρυνόταν, τον κοίταξα με την άκρη του ματιού μου, σίγουρος ότι θα τον έβλεπα να βγάζει απ' το πανωφόρι του τη σκανδαλώδη τριχωτή ουρίτσα που έχουν τα τζίνια. Ήμουν σίγουρος ότι δεν θα τον ξανάβλεπα κι ένιωσα κάτι σαν νοσταλγία. Έτσι κι έγινε, δεν τον ξανάδα, ούτε με σάρκα και οστά, ούτε στην εφημερίδα ή κάτι παρόμοιο. Είχα μια μοναδική ευκαιρία για να πω ή να κάνω κάτι σημαντικό, μπορούσα να 'χα δείρει έναν πολύ διάσημο ποιητή ή να είχα αποσπάσει μια συνταρακτική δήλωση. Δεν έγινε έτσι, και οι καλές ευκαιρίες δεν επαναλαμβάνονται.

Εκείνη τη νύχτα στο ξενοδοχείο Δούναβης, ο Ερυθραίος θυρωρός έσπευσε να με πληροφορήσει ότι με είχαν ζητήσει. Δεν ήταν κάτι αληθοφανές, δεν υπήρχε κανείς στον κόσμο που θα μπορούσε να με αναζητήσει εκεί και προσπάθησα να τον κάνω να μου πει κάτι παραπάνω. Αυτός ίσιωσε τους ώμους του και μου απάντησε με ένα «χμ», υπονοώντας με μια γκριμάτσα αηδίας ότι μάλλον επρόκειτο για αποβράσματα σαν εμένα ή και χειρότερους.

Κοιμήθηκα πολύ και άσχημα' ονειρευόμουν τον εαυτό μου να μην μπορεί να μιλήσει. Ήθελα να μιλήσω με τον Ρούμπεν, ήθελα να μιλήσω με τον Άμος και με τον πατέρα μου ακόμα, αλλά απ' το στόμα μου έβγαινε μόνο — «οχόκ, οχόκ, οχόκ, οχόκ, οχόκ» — το γκάρισμα της γαϊδούρας μου. Πήγα στο μπάνιο δυο ή τρεις φορές και πάνω απ' τη λεκάνη, καθώς κατουρούσα, προσπαθούσα να μιλήσω, μα ακόμα κι εκεί δεν κα-

τάφερνε να μου βγει τίποτ' άλλο εκτός από ένα αδύναμο «ο-
 χόκ, οχόκ, οχόκ, οχόκ».

Άφησα το δωμάτιο αργά το πρωί, χωρίς κάποια συγκεκρι-
 μένη ιδέα για το τι θα μπορούσα να κάνω την τελευταία μέρα
 μου σ' αυτή την πόλη. Προτού εμφανιστώ στη ρεσεψιόν, έκανα
 πολύ προσεκτικά διάφορες δοκιμές και διαπίστωσα ότι είχα ξα-
 ναβρεί τη λαλιά μου, που τώρα περιείχε λέξεις λίγο ως πολύ
 κατανοητές. Ή έτσι μου φαινόταν.

Ο Ερυθραίος είχε ένα φάκελο για μένα, έναν μεγάλο καφέ
 φάκελο απ' αυτούς που χρησιμοποιούν και στα μέρη μας για
 την εμπορική αλληλογραφία, και τον πέταξε πάνω στον πάγκο
 με αποδοκιμασία. Πήρα το φάκελο ανάμεσα στα χέρια μου κι
 εκείνη τη στιγμή ανακεφαλαίωσα τα γεγονότα της προηγούμε-
 νης μέρας: η συναυλία, η καρτούλα με τη διεύθυνση του ξενο-
 δοχείου, κάποιος που με ζήτησε προτού γυρίσω. Ο γέρος, προ-
 φανώς ο γέρος είχε φάξει να με βρει, κι ο γέρος μου είχε στεί-
 λει κάτι νωρίς το πρωί. Κρύωναν τα χέρια μου ενώ προσπα-
 θούσα ν' ανοίξω το φάκελο· υπήρχε κάτι μέσα που τον έκανε να
 φουσκώνει ελαφρά. Προσπαθούσα να τον ανοίξω με τα νύχια,
 προσέχοντας πάρα πολύ να μην καταστρέψω το περιεχόμενο,
 όταν κάτι ή κάποιος μου άγγιξε ελαφρά την πλάτη. Γύρισα
 κρατώντας σφιχτά το φάκελο που έπρεπε να ανοίξω.

Ήταν ένας άγνωστος. Ένας μάλλον κοντόχοντρος τύπος,
 με φαλακρό κεφάλι και λείο πρόσωπο σαν παιδιού· μου χαμο-
 γελούσε. Εκτός απ' αυτόν, διέκρινα στο βάθος άλλον έναν
 άγνωστο.

«Σας πειράζει να καθίσετε ένα λεπτό, κύριε Πασκάλε;» και
 με το ένα χέρι με έσπρωξε ευγενικά σε μια πολυθρόνα. Ο άν-
 θρωπος στο βάθος, λίγο ψηλότερος, όλο τρίχα και μαλλιά, είχε
 ήδη βολευτεί σ' ένα καναπεδάκι εκεί δίπλα. Υπάκουσα, δεν εί-
 χα κανέναν λόγο να μην το κάνω· σ' όλο αυτό εγώ και η θέλη-
 σή μου ήμαστε αμέτοχοι, ήταν ένα θεαματάκι όπου μας είχαν

καλέσει και του οποίου για την ώρα μας ξέφευγε η πλοκή.
 Έπρεπε να 'μαστε πιο προσεκτικοί:

Ο τύπος πήρε αμέσως την κατάσταση στα χέρια του.

«Είμαι ο διοικητής Κοτσίτο, αστυνομία, υπηρεσία ασφαλεί-
 ας. Αυτός είναι ο βοηθός Ρομάνο.» Ύστερα απ' αυτό άνοιξε το
 σακάκι του κι έχωσε μέσα το χέρι του. Ένα λεπτό αργότερα
 ανέμιζε μπροστά μου ένα έγγραφο ανοιγμένο σε μια φωτογρα-
 φία, που από τη δική μου οπτική γωνία θα μπορούσε να 'ναι
 και το πορτρέτο της σφίγγας της Γκίζας. Στα δυο δευτερόλε-
 πτα όμως που κράτησε το σακάκι του ανοιχτό, είχα διακρίνει
 ένα ντοκουμέντο πολύ πιο αξιοπρόσεχτο. Ένα σπαρτάρισμα
 μαύρο και γυαλιστερό μεταξύ καρδιάς και μασχάλης. Εκείνο τό
 πρωί σίγουρα δεν ήμουν πολύ ξύπνιος, αλλά αυτή η λεπτομέ-
 ρεια δεν μπορούσε να μου ξεφύγει, αν μη τι άλλο γιατί είχε
 κάτι το οικείο. Ήταν η σαγρέ λαβή και το τμήμα του σκελετού
 που πρόβαλε απ' τη θήκη μιας ωραίας Μπερέτας 951, διαμε-
 τρήματος εννέα χιλιοστών.

Στην Αλεξάνδρεια τα πουλούσαν για εκατό δολάρια ή σαρά-
 ντα στερλίνες το ζευγάρι· ήταν ένα προϊόν πιο δημοφιλές απ' τα
 αγγλικά τσιγάρα και πιο εύκολο να το βρεις στην αγορά. Ακό-
 μα κι εγώ, με τις μικροδουλίσες μου, είχα βρει να πουλήσω
 και ν' αγοράσω. Κι όπως δε δούλευαν ούτε πολύ καλά ούτε
 πολύ κακά, και κυρίως έριχναν οτιδήποτε τους έβαζες μέσα, εί-
 χαν ζήτηση κυρίως απ' όποιον δεν είχε πιεστικές επαγγελματι-
 κές ανάγκες αλλά, πιο ανθρώπινα, ήθελε να 'χει εύκαιρο κάτι
 που να δίνει μεγαλύτερο κύρος στις διαφωνίες του.

Οι επαγγελματίες δεν είχαν πρόβλημα χρημάτων και δια-
 στάσεων, γι' αυτούς υπήρχαν τα ακριβά ισπανικά πιστόλια και
 τα τσεχοσλοβάκικα και ρώσικα Καλάσνικοφ. Ήταν γνωστό
 στην Αλεξάνδρεια ότι οι Μπερέτες ήταν στην Ιταλία τα όπλα
 μιας αστυνομίας που δεν πολυείχε ανάγκη να πυροβολεί απευ-
 θείας.

«Κύριε Πασκάλε, θα σας πείραζε να μας δείξετε τα χαρτιά σας;»

Και για ν' αρχίσουμε, ποια χαρτιά; Τα γνήσια αλλά άχρηστα της αιγυπτιακής κυβέρνησης ή τα φεύτικα αλλά χρήσιμα του Ρούμπεν; Ειλικρινής άπατρις ή ψευτοπορτογάλος, σε κανένα απ' τα δυο διαβατήρια δεν είχα βίζα εισόδου. Ο Ρούμπεν με είχε ορμήνέφει πώς έπρεπε να συμπεριφερθώ σε τέτοια περίπτωση, αλλά τώρα δεν κατάφερα να θυμηθώ με ακρίβεια τι μου είχε πει. Για να πω την αλήθεια, το πορτογαλικό δε θυμόμουν ούτε πού το είχα. Το αιγυπτιακό το 'χα στην τσέπη, το άλλο όμως;

«Πρέπει ν' ανέβω στο δωμάτιό μου, αν με περιμένετε ένα λεπτό...»

«Μην ανησυχείτε, εδώ είμαστε.»

Σηκώθηκα προσπαθώντας να το παίξω αδιάφορος: ήσυχος, ξένοιαστος, ένας συνηθισμένος έλεγχος, ευγενικοί αστυνομικοί, τουρίστας με κατανόηση. Ανέβαινα τις σκάλες προσέχοντας πολύ να μην παραπατήσω και να μη δώσω στόχο με λιποθυμίες ή άλλα τέτοια, που θα επιβεβαίωναν στη στιγμή την ενοχή μου. Και στο μεταξύ σκεφτόμουν, σκεφτόμουν με φρενίτιδα χωρίς να καταλήγω σε κάτι σκεφτόμουν πολλά πράγματα. Πού ήταν το πορτογαλικό διαβατήριο; Ποιο θα ήταν καλύτερα να παρουσιάσω στις αρχές; Τι μου είπε ο Ρούμπεν για τη βίζα; Τι έχει μέσα ο φάκελος; Ποιος φώναζε την αστυνομία;

Στο δωμάτιο άνοιξα τη βαλίτσα. Τα χέρια μου ίδρωναν και δυσκολευόμουν με τα κουμπώματα προσπαθούσα να κάνω γρήγορα, σίγουρος ότι θα τους άκουγα πίσω μου μέσα σε δυο λεπτά. Το βρήκα αμέσως: ήταν μέσα στο βιβλίο του πατέρα μου. Περίεργο, δε θυμόμουν να έχω πάρει το βιβλίο μαζί μου ούτε να έχω βάλει μέσα το διαβατήριο. Πρόβαλε ανάμεσα στις σελίδες και το πρόσεξα αμέσως, ακριβώς γιατί δεν θα 'πρεπε να βρίσκεται εκεί.

Υπάρχουν πράγματι μέρες που συμβαίνουν όλα τ' αντίθετα από αυτά που θα έπρεπε να συμβούν. Ίσως υπάρχουν περίοδοι στη ζωή του καθενός αφιερωμένες ακριβώς στις αντιφάσεις και στις εκπλήξεις, τις καλές και τις κακές, κατ' επιλογή, κατά τύχη. Κι αυτές ήταν σκέψεις που έπρεπε ν' αναβάλω για αργότερα.

Κάτω τώρα, στους κυρίους των υπηρεσιών ασφαλείας. Ποια ασφάλεια ακριβώς, για ποιο πράγμα; Έβαλα το φεύτικο διαβατήριο στην πίσω αριστερή τσέπη του παντελονιού. Στη δεξιά είχα το άλλο. Επιφύλασσα στον εαυτό μου ένα νουμεράκι για την περίπτωση που πήγαιναν όλα στραβά: Πού βρίσκεται, κύριοι, το σωστό; Είχα όλο το κατέβασμα της σκάλας για να αποφασίσω τι θα έκανα.

Μάλιστα: διαβατήριο αιγυπτιακό και για τη βίζα, δε μου δόθηκε στο λιμάνι από παράλειψη των αρμόδιων αρχών. Ήταν μια μέρα μεγάλης κίνησης και σύγχυσης, ξέρετε πώς είναι.

Οι δυο τους ήταν ακόμα στη θέση τους, κοίταγαν τις χαλκογραφίες στους τοίχους με τέτοια προσήλωσι, που 'μοιαζαν τρελοί ή απλώς αποκοιμισμένοι, ό,τι προτιμάτε. Έδωσα το διαβατήριό μου στο διοικητή. Εκείνος έριξε μια αφηρημένη ματιά στη σελίδα με τη φωτογραφία μου και μου το επέστρεψε αυτό ήταν όλο. Προτού μιλήσει, κοίταξε τα νύχια του σαν να 'θελε να ζυγίσει τη δυνατότητα να τα κόψει εκεί επιτόπου ή να περιμένει να τελειώσει τη συνομιλία. Διάλεξε τη δεύτερη υπόθεση.

«Μάλιστα, κύριε Πασκάλε. Ποιοι είναι οι λόγοι της επίσκεψής σας στη χώρα μας;» Μιλούσε σχεδόν με γλυκύτητα, λες και αυτά τα τετριμμένα λόγια να 'χανε μια χαλαρωτική επίδραση σ' εμένα. Πάντως, κατά κάποιον τρόπο, είχαν τέτοια επίδραση. Καταλάβαινα νεφελωδώς ότι το χειρότερο δεν είχε έρθει ακόμα, αλλά ότι μπορούσα ν' απολαύσω ένα διάλειμμα.

«Ήρθα για τουρισμό. Ήθελα να επιστρέψω για να δω την πόλη όπου γεννήθηκε ο πατέρας μου και σταμάτησα να επισκεφτώ τη Ρώμη...»

«Σύμφωνοι, κύριε Πασκάλε. Τώρα όμως ακούστε καλά. Δυστυχώς υπάρχει ένα προβληματάκι με τον τουρισμό σας. Τίποτα το σοβαρό, απολύτως, αλλά θα πρέπει να επισπεύσετε την αναχώρησή σας. Ζητώ προκαταβολικά συγγνώμη στο όνομα των αρχών, αλλά, βλέπετε, νομίζω ότι τελικά είναι και για σας καλύτερα.»

«Που θα πει;» τον διέκοψα με τη σωστή δόση έκπληξης και πικρίας.

«Κύριε Πασκάλε, ελπίζω να καταλαβαίνετε σε τι καιρούς ζούμε, έτσι δεν είναι; Δε νομίζω ότι πρέπει να σας εξηγήσω κάτι που δε σας είναι ήδη γνωστό. Φαίνεστε σπουδαγμένος άνθρωπος, μεγάλη τύχη. Μην ανησυχείτε, δε θα σας συμβεί τίποτα, αν ακολουθήσετε τις οδηγίες μου. Και μάλιστα θα πάρετε μαζί σας μια ωραία ανάμνηση από τις τρεις μέρες που περάσατε σ' αυτή την καταπληκτική πόλη. Εσείς τώρα θα φτιάξετε τη βαλίτσα σας και θα έρθετε μαζί μας. Σε τέσσερις ώρες φύγει ένα αεροπλάνο για τη Λευκωσία. Είναι λίγο μακριά, αλλά είναι η μόνη δυνατότητα. Από κει μπορείτε να κάνετε ό,τι νομίζετε. Μπορείτε να γυρίσετε στην καινούργια σας πατρίδα, αν το επιθυμείτε, με πλοίο ή αεροπλάνο. Ή να κάνετε τουρισμό στο νησί.»

«Μα εγώ... μα γιατί, τι συνέβη;»

«Τίποτα για την ώρα που να σας αφορά άμεσα, ευτυχώς. Συνειδητοποιούμε την αναποδιά, δυστυχώς όμως είναι έτσι: πρέπει να φύγετε απ' τη χώρα μας. Εκτός κι αν θέλετε να κάνετε του κεφαλιού σας. Τότε όλα θα γίνουν δύσκολα για σας, νομίζω.» Ο άλλος, εκείνος ο τριχωτός, συγκατάνευε με σθένος, κοιτάζοντας τον ανώτερό του σαν να βρισκόταν μπροστά στον προφήτη που περίμενε. «Βλέπετε, αν και είστε πολύ νέος, έχω εμπιστοσύνη στην εξυπνάδα σας. Άλλωστε, έρχεστε από μια κοσμοπολίτικη πόλη, όπου μαθαίνει κανείς γρήγορα και καλά. Ωραία πόλη η Αλεξάνδρεια' ξέρετε, βρέθηκα εκεί πάνω από μία

φορές και πάντοτε θαύμασα τους ανθρώπους της, τα απελευθερωμένα ήθη της και όλα τα υπόλοιπα. Δυστυχώς στην Ιταλία δεν μπορούμε ακόμα να επιτρέψουμε τέτοιο αυθορμητισμό. Ήδη τα πράγματα παίρνουν μια άσχημη τροπή εδώ σ' εμάς και να εισάγουμε ανατρεπτικά στοιχεία απ' την Αφρική, με όλο το σεβασμό, δεν είναι ακριβώς ό,τι το καλύτερο. Γίνομαι αντιληπτός;»

«Μα εγώ δεν...»

«Αφήστε, αφήστε, σας παρακαλώ. Μου φαίνεστε συμπαθητικός άνθρωπος' ως προσπαθήσουμε να μη χαλάσουμε την παρέα μας γι' αυτό το λίγο που πρέπει να μείνουμε μαζί. Μπορώ να σας διαβεβαιώσω ότι γνωρίζουμε κι εσάς και τους φίλους σας και τους εχθρούς σας, όλα όσα σας αφορούν, αρκετά καλά ώστε να μη μιλάμε στον αέρα και να συμπεριφερόμαστε ανάλογα. Προσέξτε ότι δεν είναι θέμα ιδεών. Α, οι ιδέες είναι ωραίο πράγμα, αλίμονο. Σας λέω ότι αν έπρεπε να εξομολογηθώ, αν έπρεπε να πω την καθαρή αλήθεια, δε θα απέκλεια να τρέφω συμπάθειες που δεν απέχουν πολύ απ' τις δικές σας. Συμπάθειες, καταλαβαίνετε, συγγένεια ιδεών. Όμως, αγαπητέ Πασκάλε, εγώ κάνω τον αστυνομικό, αυτή είναι η καταστροφή μου. Και η δική του», κι έδειξε μ' ένα νεύμα του στρογγυλού φαλακρού κεφαλιού του τον άλλο, τον τριχωτό, που τον μιμήθηκε με κάτι σαν υπόκλιση.

«Κοιτάξτε το συνάδελφό μου' θα με πιστέψετε αν σας πω ότι είναι διάνοια; Είναι, σίγουρα είναι. Σ' ολόκληρη τη Ρώμη δεν υπάρχει άλλος να παίζει κλαρίνο σαν κι αυτόν' κι όμως, να τον εδώ, να εκτελεί το καθήκον του όπου η μουσική ούτε σαν λέξη δε χωράει. Τις ιδέες, εσείς που είστε νέος, κρατήστε τες για τον εαυτό σας. Διατηρήστε τες και υπερασπιστείτε τες. Το θέμα εδώ είναι ότι από τις ιδέες περνάμε στα γεγονότα. Κι εμείς είμαστε στην υπηρεσία του κράτους για να μη συμβαίνουν ορισμένα γεγονότα. Τουλάχιστον τα χειρότερα, όταν τα καταφέρ-

νουμε. Ελάτε τώρα σαν καλό παιδί. Πηγαίνετε στο δωμάτιο και πάρτε τις βαλίτσες· δεν έχουμε πολύ χρόνο. Το ταξίδι σας το πληρώνουμε εμείς. Δωρεάν διακοπές στην Κύπρο. Εγώ δε θα το 'χανα. Νιώστε τυχερός και χαμογελάστε· θα μπορούσαν να σας συμβούν χειρότερα, σας διαβεβαιώ.»

Δε θα το πιστέψετε, αλλά εγώ ήμουν σχεδόν ευγνώμων γι' αυτό τον ποταμό λέξεων. Ανέβαινα τις σκάλες κι αισθανόμουν ανακουφισμένος, αυτή είναι η αλήθεια. Αισθανόμουν ήρεμος όπως ύστερα από ένα καλό κολύμπι. Γνώριζαν ποιος είμαι κι όλα τα υπόλοιπα, κι επιπλέον τους είχε μπει η ιδέα ότι είχαν ανάμεσα στα πόδια τους έναν επαναστάτη εμφανώς επικίνδυνον. Εγώ επικίνδυνος; Μα για ποιον; Ποιον θα μπορούσα να ενοχλήσω, τι ήταν αυτό που συνέβαινε στην Ιταλία για να φοβούνται μεμένα; Ερωτήσεις λίγο ως πολύ ανώφελες.

Έφτιαχνα τις βαλίτσες και απλώς ήμουν ήσυχος και σίγουρος ότι είχα γλιτώσει τα χειρότερα. Υπήρχε σ' αυτό τον άνθρωπο κάτι που με φόβιζε και με έσπρωχνε να κάτσω φρόνιμα· όπως κάτι σκυλιά με άκακο ύφος, που δε βλέπουν την ώρα να τα χαιδέψεις για να σου ξεκάνουν το χέρι με μια δαγκωματιά. Ε, καλά λοιπόν, Κύπρος. Γιατί όχι; Και η Καρλομάγνο; Η Καρλομάγνο ήταν εκεί πάνω. Αν υπήρχε ακόμα, θα 'μενε εκεί για άλλο λίγο. Δεν είχα καμιά νοσταλγία για το ίδιο το μέρος, ενώ αντίθετα είχα, καθώς κατέβαινα τη σκάλα, πολλή, στ' αλήθεια πολλή, νοσταλγία γι' αυτό που είχα νιώσει μέσα μου όταν αποφάσισα να πάω εκεί.

Παρεκτροπή και μελαγχολία, το λίγο γλυκό λίγο πικρούτσικο γαλατάκι των απουσιών, εγώ ο ίδιος κλυδωνιζόμενος, να περπατάω κάπου χωρίς να βρίσκομαι εκεί στ' αλήθεια· νοσταλγία για κει όπου δε βρέθηκα ποτέ, γι' αυτούς που ποτέ δε γνώρισα. Και για καλή μου τύχη αυτές οι αβέβαιες συγκινήσεις έρχονταν για να με παρηγορήσουν ενώ πλήρωνα το λογαριασμό στον Ερυθραίο και περίμενα τους δυο αστυνομικούς που θα με

συνόδευαν έξω απ' την Ιταλία με το απαιτούμενο στιλ.

Στην τσέπη του σακακιού είχα τον καφέ φάκελο. Με πίεζε στο γοφό ελαφρά, μα επίμονα. Πραγματικά όμως δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή για να τον ανοίξω.

Το αυτοκίνητο ήταν ένα μεγάλο Φιάτ μπερλίνα, μαύρο και σκονισμένο. Κάθισα πίσω μαζί με τον διοικητή Κοτσίτο και ο μαλλιαρός έγινε σίφουνας ακριβώς όπως θα περίμενε κανείς σε ένα αστυνομικό φιλμ. Έξω απ' την πόλη η ύπαιθρος απλωνόταν επίπεδη και ακαλλιέργητη, πολύ διαφορετική από κείνη που 'χα δει από το τρένο ερχόμενος από τη Νάπολι, περισσότερο σακαμμένη και πλούσια. Υπήρχαν μικρά κοπάδια από πρόβατα κι αγελάδες που ξεκουράζονταν κάτω από πανύψηλα πεύκα.

Ύστερα από μισή ώρα σιωπής, μόλις είχαμε αφήσει πίσω μας μια μεγάλη ταμπέλα που προανάγγελλε το αεροδρόμιο, ο διοικητής καθάρισε το λαιμό του, πανέτοιμος να μου κάνει μια αποχαιρετιστήρια κουβεντούλα. Τον κοίταξα απ' το πλάι· τα μάτια του ήταν υγρά και ήμερα, αν είχε κάνει γαβ γαβ θα τον είχα χαιδέψει. Άρχισε να μιλάει αργά, σαν να 'θελε να ξαναχτενίσει σιγά σιγά τις λέξεις που επρόκειτο να πει.

«Είδα ότι σας αρέσει η μουσική. Ε, και σε ποιον νέο δεν αρέσει; Και καλά κάνετε και διασκεδάζετε τώρα που μπορείτε, σας το λέω εγώ, αναθεματισμένη φαλάκρα. Σας αρέσει και η ποίηση, μπράβο. Χαίρομαι που εκεί κάτω συνεχίζετε ν' ακολουθείτε τη λογοτεχνική μας παράδοση. Κι έπειτα ο Ουνγκαρέτι είναι πράγματι παγκόσμιος, είναι ένας νομπελίστας, πάω στοίχημα ότι τον γνωρίζουν μέχρι και οι Ζουλού. Εσείς όμως διακινδυνέψατε πολύ χθες το βράδυ εξαιτίας του πάθους σας. Σας διαβεβαιώ ότι παρά τρία τη γλιτώσατε. Εσείς οι νέοι έχετε έναν τρόπο τόσο, συγχωρέστε μου την έκφραση, τόσο χύμα, να εκδηλώνετε την αφοσίωσή σας στα ινδάλματά σας! Μα τι σας ήρθε χθες να πάτε πίσω απ' τη σκηνή; Σε κάποια φάση, όταν ορμήσατε στον ποιητή μας, ήμαστε σχεδόν σίγουροι ότι

κάποια ανοησία θέλατε να κάνετε. Το ξέρετε ότι είχατε δυο πιστόλια να σας σημαδεύουν στην πλάτη σε λιγότερο από δυο μέτρα απόσταση; Ε, όλα πήγαν καλά. Μεγάλη ανακούφιση, πιστέψτε με. Είδα ότι μετά αρχίσατε να μιλάτε. Ε, ναι, είναι πραγματικά σπουδαίος άνθρωπος, μια διάνοια ανοιχτή σε όλους. Τι κάνατε, του ζητήσατε αυτόγραφο;»

Όχι, δεν είχα πετρώσει, δεν είχα χλομιάσει ούτε τίποτα άλλο. Τώρα πια κολυμπούσα σε μια άλλη παραλία, όπου έφταναν εξασθενημένα ηχητικά κομμάτια κάποιου φιλμ. Δεν άξιζε τον κόπο να κάτσω να σκεφτώ τι απαντήσεις θα έδινα.

«Ναι.»

«Ωραία, μπράβο. Δεν είναι από κυνισμό, αλλά σε καμιά δεκαριά χρόνια ποιος ξέρει πόσο θ' αξίζει. Θα μπορούσα να του το 'χα ζητήσει κι εγώ, αν ήταν άλλη περίπτωση, εννοείται. Πάντως, χαίρομαι πραγματικά που εξακολουθεί να σας είναι τόσο συμπαθής. Ω, εκείνος αγαπάει πολύ τους νέους, αλλά σε εσάς επιφύλαξε μια πραγματικά ιδιαίτερη μεταχείριση, για να το πούμε έτσι. Δε νομίζετε;»

«Γιατί; Τι το ιδιαίτερο έχει;»

«Τέλος πάντων, ο φάκελος, έτσι δεν είναι; Όχι μια απλή υπογραφή. Ένα γράμμα, άλλο πράγμα. Τέλος πάντων, κάτι ειδικά για σας. Μη μας παρεξηγείτε, αλλά ρίξαμε μια ματιά προτού κατεβείτε. Ξέρετε, μια και ήμαστε... Όλα κανονικά κατά τα άλλα. Θεωρείστε κάτι δυνάμει πολύ επικίνδυνο και σε αυτές τις περιπτώσεις έχουμε μεγάλη ελευθερία κινήσεων. Θα δείτε πάντως κι ο ίδιος ότι δεν πειράξαμε τίποτα, κι αν δε σας το 'λεγα εγώ, δε θα το παίρνατε καν είδηση. Να ξέρετε ότι εδώ πρόκειται για απλή προσωπική περιέργεια ενός λάτρη της ποίησης και της κουλτούρας. Τι περίεργος όμως ο Ουνγκαρέτι! Αχ, οι ποιητές! Αλλά πάντοτε ήταν εκκεντρικός. Ένας περίεργος, ένας αθώος, ένας που κινδύνεψε πολλές φορές να μπλέξει εξαιτίας της γενναιοδωρίας του, του παρορμητισμού του. Ένας

μεγάλος άντρας που παρέμεινε παιδί από πολλές απόψεις. Και τι δεν έκανε στην Αμερική με τους εκεί φοιτητές. Απίστευτα πράγματα. Χρειάστηκε όλη η άγια υπομονή των συναδέλφων μας για να μην έχει άσχημα ξεμπερδέματα. Ναρκωτικά, πολιτική, γυναίκες, όλες αυτές οι αηδίες. Ου, οι γέροι, Χριστέ μου! Μεγάλες ρομαντικές ιδέες, πιμ, πουμ, παμ, μια ωραία χορωδία επαναστατικών ύμνων, κι ύστερα όλοι σπίτι. Δεν καταλαβαίνουν όμως ότι οι καιροί έχουν αλλάξει, όπως και τα μυαλά. Πάνε οι ύμνοι: σήμερα οι νέοι έχουν βαλθεί να πυροβολούν, να ρίχνουν βόμβες, να κάνουν άνω κάτω τα πάντα όπως τους έρθει. Θα δούμε. Και στο μεταξύ κοίτα τι γίνεται στα μέρη σας. Έτσι θέλουμε να καταντήσει η Ιταλία;»

Το πρόσωπό του ήταν γεμάτο κόμπους ιδρώτα και λαχάνιαζε και λίγο. Εγώ ήμουν σε άπνοια εδώ και αρκετή ώρα. Αναρωτιόμουν αν αργά ή γρήγορα θα έσκαγα, τουλάχιστον μες στο κεφάλι μου. Έτσι μου φαινόταν. Εκείνος στο μεταξύ μιλούσε.

«Αλλά ας γυρίσουμε σ' εμάς, Πασκάλε. Εγώ είμαι σιγουρότατος ότι δεν ήρθατε στην Ιταλία για να ρίξετε το σπόρο της επανάστασης. Αστεία λέμε; Κοιτάξτε, θα είμαι ειλικρινής: θεωρώ το δίχως άλλο υπερβολικά τα μέτρα ασφαλείας που πάρθηκαν στην περίπτωσή σας. Αλλά αυτός είναι ο νόμος, αυτοί είναι οι κανόνες: τι μπορούμε να πούμε, τι μπορούμε να κάνουμε εμείς; Τίποτα. Και καλά, εσείς είστε ένας νέος ευαίσθητος κι ευφυής και έχετε αλληλογραφία με τον μεγαλύτερο Ιταλό ποιητή. Ου, κοιτάξτε μέσα στο φάκελο, θα δείτε τι παράξενα πράγματα. Ή γνωρίζετε ήδη τι υπάρχει μέσα; Ίσως ναι, είσαστε φίλοι ή όχι; Μου φάνηκε ότι ήταν κάτι πολύ εμπιστευτικό χθες το βράδυ. Εγώ προσωπικά δεν κατάλαβα γρυ. Άλλωστε, δεν είναι καθήκον μου να καταλαβαίνω. Ο βοηθός Ρομάνο έβγαλε κάνα δυο φωτογραφίες, έτσι, πιο πολύ για ανάμνηση. Τι το ενδιαφέρον μπορεί να υπάρχει για τις υπηρεσίες ασφαλείας σ' ένα έγγραφο χιλίων ετών ή και παλιότερο; Δε θέλω όμως να σας

χαλάσω την έκπληξη, θα δείτε μόνος σας. Μα τι βλάκας, εσείς το γνωρίζετε πάρα πολύ καλά! ένα έγγραφο που έχει να κάνει με τις κοινές σας σπουδές, κάτι για ειδικούς. Αυτό ακριβώς έλεγα! εσάς δε σας περνάει καν απ' το μυαλό η τρομοκρατία και τέτοιου είδους αηδίες. Έχετε τις δικές σας ιδέες, τις ιδέες της οικογένειάς σας, των φίλων σας. Ποιος μπορεί να σας κατηγορήσει γι' αυτό; Σας είπα ήδη ότι κατά βάθος, έτσι όπως το συλλογιέμαι... αλλά ας το αφήσουμε. Πιστεύω ότι κάποιος με τις δικές σας ιδέες που μάχεται τίμια πρέπει να μισεί πάνω από κάθε τι άλλο αυτή τη νέα τάση για ασυλλόγιστη βία, όλα αυτά τα σκατά, συγχωρέστε με, από μασημένες ιδέες. Κακοποιοί και τίποτα άλλο! Χαρά σ' εσάς που μιλάτε με τους ποιητές, ανταλλάσσετε ιδέες, υλικό για μελέτη. Ανοίξτε, ανοίξτε λοιπόν το φάκελο και πείτε μου αν δεν είναι ενδιαφέρον αυτό που σας έστειλε η διάνοιά μας. Εμπρός, κουράγιο. Σταμάτα μια στιγμή, Ρομάνο.»

Βρισκόμαστε τώρα πια στο μεγάλο χώρο μπροστά απ' τα κτίρια του αεροδρομίου. Εκεί κάτω στο βάθος έλαμπαν στον ήλιο οι μεγάλες ουρές των τζετ. Τι όμορφα που είναι αυτά τα αεροπλάνα, καμιά σχέση με τα Τουπόλεφ με τους τέσσερις έλικες που πετάνε χαμηλά πάνω απ' την Αλεξάνδρεια, σκορπίζοντας λάδι και κηροζίνη σαν χοντρές κότες με περίοδο. Ο φάκελος σάλευε στην τσέπη μου ζητώντας ευγενικά την άδεια να πάρει λίγο αέρα. Τον πήρα και άρχισα να κόβω τις άκρες με τα νύχια. Ένα αεροπλάνο απογειώθηκε και το σφύριγμά του έπνιξε κι αυτό το λίγο που είχε απομείνει από τις αντιληπτικές μου ικανότητες. Άνοιγα το φάκελο και κοιτούσα το αεροπλάνο! όχι, δεν ήξερα να πω ακριβώς με ποιον τρόπο ισορροπούσε στον αέρα. Στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου μπορεί να σπουδάσεις μηχανολογία κι ακόμα να μην ξέρεις πώς λειτουργεί ένα αεροπλάνο. Ίσως του χρόνου, ίσως.

Στο φάκελο υπήρχε ένα σημείωμα διπλωμένο στα δύο κι

ένα χοντρό χαρτί διπλωμένο στα τέσσερα. Ξεδίπλωσα πρώτα το σημείωμα. Ήταν γραμμένες με μαύρο στυλό αυτές οι λέξεις:

*Αγαπητέ μου νεαρέ,
πιστέψτε με, λυπάμαι πολύ που δεν μπορέσαμε
να εμβαθύνουμε στη γνωριμία μας.
Σας εσωκλείω κάτι που εσείς ελπίζω
ότι ξέρετε να χρησιμοποιήσετε πιο εποικοδομητικά
από μένα τον ίδιο.*

Τζουζέπε Ουνγκαρέτι

Η υπογραφή απλωνόταν σχεδόν κατά μήκος ολόκληρης της σελίδας. Η ουρίτσα του γάμα και η παυλίτσα του ταυ ήταν δυο χαντζάρες, δυο λάμες αλωνιστικής μηχανής, ριγμένες στο κατόπι κάποιου πράγματος που στο σημείωμα δεν υπήρχε. Το ξαναδίπλωσα και το ξανάβαλα στο φάκελο. Ο διοικητής Κοτσίτο με κοιτούσε συγχινημένος, σαν να 'χα μόλις σβήσει μονομιάς τα είκοσι δύο κεράκια της τούρτας των γενεθλίων μου.

Τώρα ήταν η σειρά του μεγάλου χαρτιού.

Ήταν ένα κομμάτι χαρτί πολύ παλιό, φαινόταν. Κουρελιασμένο, λεκιασμένο σε πολλά σημεία, φαγωμένο και κομμένο στα τέσσερα, στα σημεία που είχε διπλωθεί και είχε μείνει έτσι για πολλούς αιώνες. Ήταν γραμμένο στο χέρι με έναν γραφικό χαρακτήρα δύσκολο να τον διαβάσεις, μολονότι τα γράμματα ήταν μεγάλα. Υπήρχαν φιοριτούρες και σβησίματα! το μελάνι είχε ξεθωριάσει και σε αρκετά σημεία έμοιαζε να 'χει βουλιάξει στο κιτρινωμένο χαρτί, αφήνοντας μόνο ένα αδύνατο καφετί ίχνος.

Το κράτησα στα χέρια μου για λίγο, χωρίς να προσπαθήσω να το διαβάσω, μόνο για να νιώσω την τρίχινη σύστασή του χαρτιού και να μυρίσω την ακαθόριστη μυρωδιά μετάλλου χτυπημένου σε παλιό ξύλινο γουδί. Κι ύστερα άρχισα να το διαβάζω με κόπο. Έλεγε:

Κυριακή βράδυ, δεκάτη πέμπτη Μαΐου, ώρα περίπου μία τη νύχτα' επειδή είχαμε κληθεί πήγαμε στον πύργο της Νόνα όπου είχε καταδικαστεί σε θάνατο ο Πασκάλ ντ Γκο, ο οποίος ήταν μιανός λουθηρανός' ποτέ δεν εξομολογήθηκε ούτε παρακολούθησε λειτουργία, αρνούμενος κάθε κανόνα και εντολή εμμένοντας στο πείσμα του' Δευτέρα πρωί της δεκάτης έκτης ο επονομαζόμενος Π. οδηγήθηκε στη γέφυρα όπου κάηκε και έγιναν τα παρακάτω έξοδα

ιεροφύλακες και εργάτες μονέδες 45

ένα ταξίδι με αχθοφόρους μονέδες 15

ένα φυλλαράκι* κρασί μονέδες 5

Η τέφρα του προαναφερθέντος δε συλλέχθηκε.

Το διάβασα και το ξαναδιάβασα, συνέχισα να το ψηλαφώ, μέχρι που βρήκα στην άκρη, ψηλά αριστερά, έναν μικρό λεκέ σαν μενταγιόν, που απ' το χρώμα μπορούσε να σου φανεί σαν από παλιό καφέ. Το σκέφτηκα λίγο και μετά τα παράτησα. Κοίταξα τον καλό γερο-Κοτσίτο και τα στρογγυλά, υγρά του μάτια. Τώρα με κοίταζε σαν να περίμενε, αφού πρώτα έσβησα τα κεράκια, να 'σβηνα τώρα και τον ήλιο' κρατούσε την άκρη της γλώσσας σφιχτά ανάμεσα στα δόντια.

«Λοιπόν;»

«Λοιπόν, τι;»

«Μοιάζει να 'ναι κάτι πολύ ενδιαφέρον, έτσι δεν είναι; Μήπως δεν είναι αυτό που περιμένατε;»

«Τι θέλετε να πείτε;»

«Συγχωρέστε με, αλλά είναι από απλή περιέργεια. Κοιτάξτε, το αεροπλάνο σας φεύγει σε λιγότερο από μια ώρα. Θα περάσετε από ειδικό έλεγχο κι ούτε καν θα κοιτάξουν μήπως παίρνετε μαζί σας το Κολοσσαίο. Μου μένει μόνο ένα βάρος

* Μονάδα μέτρησης υγρών.

στο στομάχι γι' αυτό το κομμάτι χαρτί. Από δική μου τρέλα, πιστέψτε με, για να έχω αυτή την ικανοποίηση και να το διηγηθώ στη γυναίκα μου, ίσως. Τι θέλει να πει;»

«Πώς τι θέλει να πει;»

«Για όνομα του Θεού, Πασκάλε. Το σημείωμα, αυτό το έγγραφο... Ας μην κοροϊδευόμαστε. Είμαστε περισσότερο φίλοι απ' όσο νομίζετε, σας το είπα ήδη. Ίσως ένα αθώο παιχνιδάκι μεταξύ μελετητών. Κάποιο μυστικούλι απ' αυτά τα δικά σας που έχετε μανία μ' αυτά τα πράγματα. Κάτι να συζητήσετε με τους άλλους μελετητές στην Αλεξάνδρεια, πού να ξέρω; Στο τέλος τέλος, ο ποιητής μας έρχεται από κει κάτω, έχει ακόμα κάποιες επαφές, υπάρχουνε εσείς. Ικανοποιήστε μου αυτή την περιέργεια προτού φύγετε ήσυχος κι ευχαριστημένος.»

«Δεν ξέρω τι θέλει να πει. Εγώ δεν τον γνωρίζω τον Ουνγκαρέτι.»

Η φωνή του είχε γίνει παρακλητική όπως μιας αγχωτικής μητέρας που προσπαθεί να κάνει τον απρόθυμο γιόκα της να πάει στο μπάνιο. «Πασκάλε Σαβέριο... Πασκάλε Σαβέριο... γιατί να λέτε φέματα δωρεάν; Μόλις βγήκατε από έναν άσχημο μελά χωρίς καν να το πάρετε είδηση, και τώρα μου το ξεπληρώνετε έτσι; Να ξέρετε ότι σ' αυτούς τους καιρούς ακόμα και τ' αθώα παιχνιδάκια γίνονται επικίνδυνα. Και το χειρότερο είναι ότι εσείς είστε οι τελευταίοι που θα το πάρετε είδηση και οι πρώτοι που θα το πληρώσετε. Κι έπειτα, σας το ορκίζομαι στα παιδιά μου, ότι είναι για την προσωπική μου ικανοποίηση και μόνο. Είναι σαν να μην το είπατε σε κανέναν, αυτή είναι η αλήθεια.»

Άρχιζα να έχω μια αίσθηση του τι συνέβαινε. Κι η ιδέα του ότι είχα βρεθεί για τα καλά στη μέση αυτής της ιστορίας δε μου άρεσε καθόλου, και μάλιστα άρχιζε να με τρομάζει σ' αλήθεια.

«Μα εγώ δεν ξέρω απολύτως τίποτα. Εγώ είμαι απ' την

Αλεξάνδρεια, εκεί οι άνθρωποι κοιτάζουν τη δουλειά τους. Τι θέλετε να ξέρω για όλες αυτές τις ιστορίες; Εγώ μελετώ και πηγαίνω για κολύμπι, κι αυτό είναι το μόνο που με ενδιαφέρει. Ο πατέρας μου έφτιαχνε ψωμί και τίποτ' άλλο. Οι φίλοι μου... οι φίλοι μου τι κάνουν; Τίποτα, τίποτα απ' ό,τι συμβαίνει στην Αλεξάνδρεια δεν έχει σχέση μ' εσάς, με την Ιταλία, όσο κι αν επιμένετε. Στείλτε με στην Κύπρο. Δεν έχω πρόβλημα, δεν έχω πια διάθεση να μείνω εδώ, αλλά τουλάχιστον αφήστε με να φύγω ήσυχος.»

Δεν ξέρω, αλλά είχα την καθαρή εντύπωση ότι για μια στιγμή, μόνο για μια στιγμή όμως, εκείνος είχε αποφασίσει να με στραγγαλίσει ή να μου ξεκολλήσει το κεφάλι με απανωτά χαστούκια. Ο ιδρώτας τού είχε παραμορφώσει τα παιδικά χαρακτηριστικά του προσώπου, το στόμα ήταν μια μαύρη στενή σχισμή γραμματοκιβωτίου. Με το ένα χέρι κρατούσε σφιχτά το μπράτσο του καθίσματος που μας χώριζε, ενώ το άλλο παραήταν κοντά στο πρόσωπό μου. Ύστερα, ξαφνικά, γλύκανε. Ψάρεψε ένα χαρτομάντιλο απ' το παντελόνι του και σκούπισε τον ιδρώτα του. Σαν σε ταχυδακτυλουργικό παιχνίδι, όταν απομάκρυνε το χαρτομάντιλο, το πρόσωπό του ξανάγινε στη στιγμή αγαθό και σχεδόν συμπαθητικό όπως πριν' μόνο ο τόνος της φωνής ήταν ακόμα λίγο έντονος.

«Εντάξει, Πασκάλε, έξω από δω. Ρομάνο, οδήγησέ τον εσύ. Ίσως να 'ναι όλα αλήθεια και ίσως να μη συνέβη τίποτα. Σ' αυτό τον κόσμο δεν καταλαβαίνεις πια ένα αρχίδι, συγχωρέστε μου την έκφραση. Σας λέω αυτό μόνο κι ύστερα άντε ό,τι θέλετε. Προσέξτε να μην μπλέξετε σε επικίνδυνες ιστορίες. Και κανείς δεν ξέρει σε ποιο σημείο μπορούν ν' αρχίσουν να γίνονται επικίνδυνες ακόμα και οι πιο ανόητες. Ποιος μπορεί να ξέρει πώς θα τελειώσει μια εκδρομή την σήμερα ημέρα; Μια απεργία, μια βραδιά όπερας; Και, κυρίως, μη δοκιμάσετε να ξαναπατήσετε το πόδι σας εδώ σ' εμάς και να προσέχετε πολύ σε

ποιον μιλάτε και για ποιο πράγμα μιλάτε. Ως τη χώρα σας μπορούμε ακόμα να φτάσουμε όποτε θέλουμε. Κι είναι μόνο για το καλό σας, θυμηθείτε το. Και για το καλό αυτού του σκατολαού. Ορίστε, με κάνατε ακόμα και να μιλήσω χυδαία.» Και γύρισε από την άλλη μεριά, προς το παραθυράκι απ' όπου φαινόταν ένας ορίζοντας από σκόρπια χωράφια κι ένας μεγάλος εκσκαφέας που έπλεε μέσα τους.

Η πτήση για τη Λευκωσία ήταν η πρώτη πτήση της ζωής μου.

Κύπρος και Λευκωσία. Η Κύπρος έμοιαζε ωραίο μέρος από ψηλά. Παραλίες και ελαιώνες, παλιά τείχη παντού. Λευκωσία, αεροδρόμιο, στρατιώτες με πολυβόλα, τσουβάλια με άμμο μπροστά στο τσεκ-ιν, τανκς.

Πτήση Λευκωσία-Δαμασκός. Αεροδρόμιο Δαμασκού. *Ο συριακός στρατός και τα ειδικά στρατεύματα επιτήρησης είναι σε θέση να προστατέψουν τους κυρίους επιβάτες ενάντια σε οποιαδήποτε διεθνή πρόκληση, καλώς ήρθατε στη Δαμασκό. Πτήση Δαμασκός-Αμάν. Το σύγχρονο Φόκερ των ιορδανικών αεροπορικών γραμμών εγγυάται τη μεγαλύτερη άνεση κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες πτήσης, θα σερβιριστούν αναψυκτικά. Το Αμάν από ψηλά δεν υπάρχει ή δεν προλαβαίνεις να το δεις. Θα πληρώσετε σε στερλίνες, κύριε; Πολύ καλά. Πτήση Αμάν-Αλεξάνδρεια σήμερα το βράδυ, Θεού θέλοντος. Βουλευτείτε στην καμπίνα επιβατών προς τα πίσω. Το αεροπλάνο θα κάνει μεγάλο κύκλο προτού πετάξει πάνω απ' την Αλεξάνδρεια. Όχι, δε θα δούμε τη Μεσόγειο.*

Αλεξάνδρεια. Όμορφη, μεγάλη και χαλαρή, χυμένη στην έρημο σαν κατρουλιό καμήλας, που βρίσκει τη σωστή άμμο για να γίνει ένα τριαντάφυλλο από πυρίτιο. Έλα στην πόλη μου, έλα να κολυμπήσεις μαζί μου. Θα κοιμηθώ μια βδομάδα προτού καταλάβω αν έχω γυρίσει ή όχι.

Τελικά, κρίνοντας το θέμα απ' την οπτική γωνία αυτού του δωματίου του νοσοκομείου, μπορώ τίμια να πω ότι δεν ξαναγύρισα ποτέ. Αντίθετα, το γεγονός ότι εγώ βρίσκομαι εδώ και περνάω τον καιρό μου γράφοντας αυτά που γράφω αποδεικνύει ακριβώς αυτό το αδιαμφισβήτητο γεγονός: το μακρινό ταξίδι Ρώμη-Αλεξάνδρεια δε με οδήγησε πουθενά συγκεκριμένα.

Ή καλύτερα, γύρισα κομμάτια, όπως λένε, κι ακόμα δε βρέθηκε η κόλλα που θα τα ξαναενώσει. Θα παραδεχτείτε κι εσείς ότι όντας σ' αυτή την κατάντια είναι μάλλον περίπλοκο να 'χει κάποιος σφαιρική αντίληψη των πραγμάτων. Και συνεπώς να συμπεριφέρεται με τρόπο σωστό και λογικό. Χίλια ευχαριστώ, δόκτωρ Μοντριάν, πολύ ενδιαφέρουσα αυτή η ρεμινγκ-τονοθεραπεία.

Και μια και λέμε για τον δόκτορα Μοντριάν, θα ήθελα να διευκρινίσω ότι διαβάζει αυτά τα χαρτιά χωρίς την άδειά μου. Έτσι δεν είναι, γιατρέ; Και ξέρω και πότε το κάνει' το πρωί μεταξύ οχτώ κι εννιά, την ώρα που, από τότε που άρχισα να γράφω, κοιμάμαι περισσότερο απ' το συνηθισμένο. Και είμαι σχεδόν σίγουρος — το σχεδόν θα μπορούσα και να το παραλείψω αν δεν ήταν θέμα ανατροφής — ότι ο παρατεταμένος ύπνος μου οφείλεται σε κάποια παστίλια που μου πασάρει τα βράδια. Εδώ ανοίγεται μια ενδιαφέρουσα περίπτωση, γιατρέ.

Ναι, εσείς με όλη σας την έπαρση, με το παλιό αρμενικό στιλ σας, ενδιαφέρεστε μόνο για το καλό των ασθενών σας, έτσι δεν είναι; Σίγουρα, πώς όχι! Γι' αυτόν το λόγο αισθάνεσθε ότι έχετε το δικαίωμα, ή μάλλον το καθήκον, να εφαρμόσετε οποιοδήποτε μέτρο κρίνετε κατάλληλο για την επίτευξη της εντιμότερης αποστολής σας, συμπεριλαμβανομένης κάποιας μικρής πρωινής κατασκοπίας στα χαρτιά μου. Έχω μόνο μια πολύ μικρή, βρώμικη κι άδικη υποψία.

Την έχω από χτες το απόγευμα, όταν μου ήρθαν στο μυαλό

επακριβώς, γιατί έγραφα επιμελώς γι' αυτό το θέμα αρκετές σελίδες, τα λόγια που μου είπε ένας κάποιος διοικητής Κοσίτο, όταν με άφησε να φύγω για πάντα, ευτυχώς για πάντα, μακριά απ' τις φροντίδες του. Και το ρεύμα του αέρα που με φύσαγε στην πλάτη όλα αυτά τα χρόνια, ένα παγωμένο αεράκι θα έλεγα, που συνέχισε να μου σιγοφιθυρίζει: «Για το καλό σας, θυμηθείτε, για το καλό σας...».

Να υποθέσω ότι γνωρίζετε, γιατρέ, εσείς κι αυτός ο τζέντλεμαν, ότι διασταυρωθήκατε με κάποιον τρόπο; Μια ιδανική συνάντηση ίσως που οδήγησε σε κάποιου τύπου διακριτική συνεργασία για το καλό όλων; Σε τελευταία ανάλυση, ο κόσμος είναι πολύ πιο μικρός απ' όσο δείχνει, έτσι δεν είναι;

Μακριά από δω, αυτές είναι άρρωστες φαντασιώσεις, συγχωρέστε με, γιατρέ. Ας προχωρήσουμε.

Η ουσία του προβλήματος είναι απλώς η εξής: φτάνοντας στην Αλεξάνδρεια, αυτό το παλιό κομμάτι χαρτί δε σταμάτησε πια να σαλεύει στο στήθος μου. Δεν είναι εύκολο να το παραδεχτώ, γιατί ουσιαστικά είναι μια ομολογία για διανοητική αναπηρία, κι επιπλέον κατάργηση του αυτοσεβασμού, αλλά είναι η απλή και καθαρή αλήθεια: εκείνες οι λέξεις με καλούσαν, με διεκδικούσαν, θα τολμούσα να πω. Ούτε λίγο ούτε πολύ, ποιήματα διαβασμένα στην παραλία, μια χούφτα στίχων που πήρα μαζί μου ως τη Ρώμη κι από τη Ρώμη ως εδώ. Συν το γεγονός ότι τώρα είχαν συνάψει μια ισχυρή συμμαχία μεταξύ τους — ο γέρος, αυτός προφανώς, ο δημιουργός, ο αρχιτέκτονας, ο καραγκιοζοπαίχτης — κι έγιναν η έμμονη ιδέα μου. Ή η βλάβη μου, αν προτιμάτε. Μπορεί να ζήσει κανείς όντας έρμαιο των λέξεων; Προφανώς ναι.

Υπάρχουν άνθρωποι δυνατοί κι άνθρωποι αδύναμοι, αφήστε με να το πω. Υπάρχουν άνθρωποι που όταν ο κόσμος γίνει κομμάτια, αυτοί θα βρίσκονται ακόμα εκεί σιγοσφυρίζοντας πά-

νω σ' έναν βράχο και ρίχνοντας μια ματιά αν οι κέφαλοι εκείνη τη χρονιά παχαίνουν κανονικά· θα ρίξουν μια ματιά προς τα πάνω, θα δουν τον ουρανό να εκρήγνυται και θα βγάλουν το πακέτο με τα τσιγάρα, αναρωτούμενοι αν προλαβαίνουν να κάνουν ένα τελευταίο τσιγαράκι. Μπορεί να κάνω και λάθος, αλλά έχω την εντύπωση ότι ο Άμος είναι φτιαγμένος έτσι: ξέρει τα πάντα, καταλαβαίνει τα πάντα και την παραμικρή απόχρωση, αυτό όμως δεν τον τυραννά, αντίθετα το χρησιμοποιεί για να προσθέσει κάτι παραπάνω στην ηρεμία που του χρειάζεται για να ετοιμάσει το ασυναγώνιστο τσάι του. Δεν ξέρω αν γίνομαι κατανοητός.

Αντίθετα υπάρχουν άνθρωποι που δεν μπορούν ν' αντέξουν ούτε τους πιο μικρούς σεισμούς που τους συνταράσσουν μέσα τους, άνθρωποι που εγκαταλείπονται στις αισθήσεις τους και στο τέλος συνθλίβονται κάτω απ' το βάρος της ευαισθησίας τους. Άνθρωποι που έχουν επομένως ανάγκη να χτίσουν γερές βάσεις για να αντέξουν αυτό το βάρος. Εγώ ανήκω στη δεύτερη κατηγορία, τι μπορώ να κάνω γι' αυτό;

Από τότε που έφυγε ο πατέρας μου, τα στηρίγματά μου άρχισαν να τρίζουν. Τα στηρίγματά μου ήταν η Αλεξάνδρεια, η Ρας ελ Τιν, η παραλία πίσω απ' τις αποθήκες τσιμέντου. Δέχτηκα κατά μέτωπο επίθεση στις άμυνές μου και υπέκυψα. Όλα τα υπόλοιπα σ' αυτή την ιστορία δεν είναι παρά μια οπισθοδρόμηση προς μια καινούργια προστασία, αναζητώντας ένα μέρος πιο σίγουρο, όπου θα έβρισκα λίγη ζεστασιά. Και βέβαια είναι πραγματικά παράξενο να έχεις ανάγκη από ζεστασιά σε αυτά τα μέρη.

Κι αυτό το χαρτί χτυπούσε ασταμάτητα στο στήθος μου. Ο γέρος έλπιζε ότι εγώ θα το χρησιμοποιούσα πιο εποικοδομητικά απ' τον ίδιο, έτσι είχε γράψει, κι αυτή η αχρεώστητη ελπίδα στάλαζε πεισματικά στη ζωή μου, αποφασισμένη να σκάψει

μέσα της τρύπες, σπηλιές, στοές, όπου βασίλευαν τα τζίνια του σκότους.

Και το μοναδικό πράγμα που μου φαινόταν ότι καταλάβαινα, για το οποίο ήμουν ενδόμυχα και αβάσιμα σίγουρος, ήταν ότι αυτό το όνομα που είχε γραμμένο επάνω, με αρχαία αλλά σταθερό γραφικό χαρακτήρα, δεν μπορούσε παρά να ήταν το όνομά μου, το όνομα του πατέρα μου. Πασκάλ, με κάποια βρωμιά μετά το λ, ένα ξεραμένο σκατό μύγας ή το ίχνος μιας αρχαίας μύξας του γραφέα, που σε εμπόδιζε να καταλάβεις αν έλειπε κάτι ή όλα τελείωναν εκεί. Πασκάλ, που αν είχα βρει το θάρρος να ξύσω αυτό το παλιόπραγμα, θα μπορούσε πολύ ωραία να γίνει Πασκάλε ή να παραμείνει Πασκάλ· που θα 'ταν και το καλύτερο, επαναλάμβανα διαρκώς μέσα μου.

Κι αυτό που καταλάβαινα κάπως λιγότερο, αλλά ήταν απολύτως βέβαιο — η έκπληξη βρισκόταν στο γεγονός ότι ήταν ένα σαφές δεδομένο — είναι ότι επρόκειτο για ένα θάνατο· ενός ανθρώπου που κάηκε ζωντανός. Ένας λουθηρανός, που γρήγορα έμαθα ότι ήθελε να πει απλώς αιρετικός ή, ακόμα πιο απλά, ανυπάκουος, για λόγους πίστης ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο θα μπορούσε κάποιος να μην υπακούσει σ' έναν πάπα, σε έναν βασιλιά, σ' έναν κανόνα ή νόμο.

Με καλούσαν αλλού, στον τόπο μιας φωτιάς, το ένιωθα.

Ασχολήθηκα μ' αυτό όλα εκείνα τα χρόνια, ένας Θεός ξέρει πόσο χρόνο του αφιέρωσα. Για να αποκτήσω μια ιδέα γι' αυτή την πυρά και για τον άνθρωπο με το οικείο όνομα που κατέληξε μέσα της πήγα στο Κάιρο, στις ξένες βιβλιοθήκες και σ' αυτήν του ισλαμικού πανεπιστημίου. Περιπλανήθηκα στις βιβλιοθήκες και στις πιο ονομαστές σχολές του κορανίου. Μίλησα με τους ιστορικούς για όλες τις ιστορίες της Δύσης και της Ανατολής, οι πιο θρασείες με χλεύασαν κι οι πιο πιστοί στις παραδόσεις με πασπάτεψαν. Γνώρισα όλες τις εκκλησίες της Αιγύπτου και κουβέντιασα με όλους τους παπάδες, ιμάμηδες, πάστορες

και μοναχούς. Έμεινα πάνω από τριάντα μέρες στο Αμπού Μακάρ, το μοναστήρι της ερήμου, και είδα, χωρίς να μπορέσω να ξεφυλλίσω ούτε ένα απ' τα πολύτιμα χειρόγραφα της, τη μυθική βιβλιοθήκη.

Κοιμόμουν στο πάτωμα ενός κελιού τέσσερις ώρες κάθε νύχτα, καμιά ειδική μεταχείριση για τους φιλοξενούμενους. Ψωμί και χουρμάδες, λίγο νερό, πολύ τσάι, αρνί βρασμένο με κρεμμύδι και κουριά· καμιά υποχρέωση να παρευρίσκεσαι στις τελετές τους — κλαψιάρικες σαν τα τραγούδια των Νούβιων νερούλαδων, αν πρέπει να εκφράσω την εντύπωση που μου έκαναν —, αλλά υποχρέωση για σιωπή.

Εκεί κατάλαβα ότι το να μελετάς ήταν μια δουλειά, όχι χλιδή για προνομιούχους. Μια δουλειά όπως το να επιδιορθώνεις καράβια ή να φτιάχνεις ψωμί, έτσι για να καταλαβαινόμαστε· ούτε πιο ελαφριά, ούτε πιο βολική. Μια δουλειά που απαιτεί να 'ναι κανείς γερός στο σώμα και γυμνασμένος, τουλάχιστον όσο χρειάζεται για να σκάψει τούνελ, γιατί με το να μοχθεί με τα βιβλία, να προσπαθεί να φυτέψει για τα καλά τα λόγια τους στο κεφάλι του, καταναλώνει ενέργεια παντού κι όχι μόνο στο μυαλό.

Εκεί μελέτησα τα βιβλία που διάλεγε ο επιμελητής μου, βιβλία μοντέρνα, καλοτυπωμένα, στα ιταλικά, αγγλικά και γαλλικά, τις μοναδικές γλώσσες που γνώριζα, αλλά όχι και τις μοναδικές εκείνες της βιβλιοθήκης. Κι έμαθα μερικά πράγματα για την ιστορία των χωρών της Ιταλίας και της Ευρώπης στην εποχή πάνω κάτω που έκαψαν τον Πασκάλ. Και κάτι για τα πριν και τα μετά. Σχημάτισα μια σαφή ιδέα για το πώς κύλησαν τα πράγματα εκεί πάνω, στο πέρασμα των αιώνων. Μια ιδέα όμως που δε μου αρέσει. Δε μου αρέσει να 'ναι αυτή η ιστορία μου — μια και προέρχομαι από κει, είτε το θέλω είτε όχι —, η ιστορία των κοντινών λαών με τον δικό μου, η ιστορία των χριστιανών της Ευρώπης. Αλλά ας το αφήσουμε.

Σ' εκείνο τον τόσο ιερό τόπο, όπου ούτε το νερό δε θεωρούνταν απαραίτητο για τους ανθρώπους που τον κατοικούσαν, παρ'ά μονάχα για να διατηρείται η απαιτούμενη υγρασία για τα βιβλία που φυλάσσονταν εκεί, τα μαθήματα του επιμελητή μου — ένας νεαρός μοναχός προικισμένος σε διάφορους κλάδους γνώσης και μαυριδερός σαν διάβολος — με διαφώτισαν μέχρι που μου άναφαν το κεφάλι σαν τον κώλο μιας πυγολαμπίδας.

Είχε περίπου την ηλικία μου αυτός ο Αιθίοπας και λεγόταν Αζένα, όπως ο μεγάλος Αβησσυνός βασιλιάς της αρχαιότητας που γνώρισε τους πρώτους αποστόλους του Χριστού· αδύνατος σαν ακρίδα πριν πρασινίσουν τα φύλλα, με λαμπερό δέρμα που έκανε διάφανο το κρανίο, κι ένα χαμόγελο από μυτερά δόντια που τον έκαναν να μοιάζει με δόκανο που μόλις έλκισε. Κι ένα δόκανο ήταν πάντοτε τα λόγια του, πάντα εννοούσε να καταρρίπτει τις αμφιβολίες, να διαλύει τις αβεβαιότητες, να συνθλίβει τα προβλήματα, μέχρι που να τα κάνει εύπεπτα ακόμα και για τη λιγοστή μου εξυπνάδα.

Με εμπιστευτήκαν σ' αυτόν, για να μη διαταράξω τη ζωή του μοναστηριού ή, τουλάχιστον, για να κάνω τη λιγότερη ζημιά. Το Αμπού Μακάρ έχει μια παράδοση μεγαλύτερη από χίλια χρόνια γενναιόδωρης και επιεικούς φιλοξενίας και ανάλογα συστήματα για να μειώνονται στο ελάχιστο οι συμφορές που απορρέουν απ' αυτή. Πίστευα ότι θα ήταν ο φύλακας του κελιού μου και αντίθετα έγινε δάσκαλός μου σε πολλά πράγματα. Εκείνος που ήταν στ' αλήθεια ιερέας δεν είχε τίποτα από την παπαδίστικη συμπεριφορά του Ρούμπεν: είχε το χάρισμα να διδάσκει χωρίς να χρειάζεται να καταφύγει σε κάποιο ιδιαίτερο γλωσσικό ιδίωμα· χωρίς καμώματα τέλος πάντων. Πώς τα είχε καταφέρει, στην ηλικία μου, να γνωρίζει και να καταλαβαίνει όλα εκείνα τα ατέλειωτα πράγματα που γνώριζε ήταν και για μένα ένα ξάφνιασμα, το οποίο ένιωθα κάθε φορά που μου μιλούσε σταθερά αλλά ήρεμα.

Για παράδειγμα, αυτό ο νέος μου εξήγησε τελικά τι ήταν ένα φυλλαράκι κρασί. Ένα μεγάλο ποτήρι, να τι ήταν κάτι παραπάνω από μια μεζούρα απ' τις δικές μας για το νερό. Ένα μεγάλο ποτήρι κρασί που προσφέρθηκε στον καταδικασμένο, σύμφωνα με τα μεγαλόφυχα έθιμα των καθολικών μαρτυρίων, προτού βάλουν φωτιά στα ξύλα. Ένα καλό ποτήρι κρασί στην υγεία της ψυχής που θα πήγαινε στην κόλαση. Αυτό μου εξήγησε ο νέος του Αμπού Μακάρ και μου έφερε το παράδειγμα του Χριστού πάνω στο σταυρό και το ποτήρι κρασί που του έλαχε κι εκείνου. Μόνο που εκείνο δεν ήταν καν καλό, αλλά είχε αρχίσει να ξιδιάζει.

Ο Αζένα μου μιλούσε για τη θρησκεία του, αλλά δε μου έκανε ποτέ καμιά νύξη για την πίστη του, ούτε ποτέ προσπάθησε να εμβαθύνει στο γεγονός ότι εγώ ήμουν άθεος ή άπιστος ή οτιδήποτε άλλο. Με θεωρούσε υποδεέστερο, κάποιον που έπρεπε να καταβάλει μεγαλύτερη προσπάθεια για να ξεπεράσει την αμηχανία του με το σύμπαν' έτσι εκφράστηκε τη μοναδική φορά που θίξαμε το θέμα.

Όταν του έδειξα το χαρτί του Πασκάλ, εκείνος το 'πιασε προσεκτικά με δυο δάχτυλα από τις άκρες και το πήγε σ' ένα μικρό δωμάτιο, κάτι σαν εργαστήριο όπου οι μοναχοί επισκεύαζαν τους χειρόγραφους τόμους τους. Εκεί υπάρχει μια παλιά γεννήτρια που κρατά σε λειτουργία μια συσκευή κλιματισμού, έτσι ώστε, σ' εκείνο που θα μπορούσε να μοιάζει με ιερό, να μη βασιλεύει ποτέ η σιωπή, αλλά ένας συνεχής βόμβος μηχανής και μια ακαθόριστη μυρωδιά πετρελαίου.

Εκεί άπλωσε το χαρτί πάνω σ' έναν πάγκο — το χαρτί αναπαύτηκε πάνω σ' εκείνο τον πάγκο για όλο το διάστημα που έμεινε μαζί μου στο Αμπού Μακάρ — και μου ζήτησε να του πω όλα όσα ήξερα γι' αυτό. Μιλούσε τα σχεδόν τέλεια ιταλικά εμάς των μεταναστών. Του είπα για τον πατέρα μου, για το γέρο, για την αναρχία και για όλα, ακόμα και γι' αυτό που

αισθανόμουν. Περίμενε να τελειώσω, έπειτα με ρώτησε, πάντα μ' εκείνο τον τόνο του δόκανου που κλείνει: «Τι ακριβώς θέλεις να μάθεις;».

«Για τον Πασκάλ, νομίζω ότι θέλω να μάθω ποιος ήταν ο Πασκάλ. Αυτό πιστεύω.»

«Αμφιβάλλω ότι θα τα καταφέρεις εδώ ή αλλού. Ίσως στην Ιταλία, εκεί απ' όπου ήρθε αυτό το φύλλο, αλλά θα ήταν δουλειά μιας ζωής. Ξέρεις πάνω κάτω πόσοι αιρετικοί, ή υποτιθέμενοι τέτοιοι, κάηκαν εκείνα τα χρόνια;»

Δεν ήξερα.

«Είκοσι χιλιάδες, ίσως τριάντα, κι ακόμα περισσότεροι. Ίσως σαράντα χιλιάδες. Μέσα σε πέντε, δέκα χρόνια κανένας ιστορικός δεν ενδιαφέρθηκε για τον τελικό απολογισμό αυτού του πολέμου ενάντια στα παράνομα παιδιά του Χριστού. Γυναίκες, παιδιά, νέοι και γέροι. Καμένοι ή κρεμασμένοι ή θαμμένοι ζωντανόι, πνιγμένοι. Αφού πρώτα βασανίστηκαν με κάθε τρόπο όπως θα δεις και μόνος σου στα βιβλία που θα σου δώσω. Τους έκαψαν ο πάπας της Ρώμης, ο αυτοκράτορας της Ευρώπης, οι υποτελείς του πρίγκιπες, οι άγιοι της εκκλησίας. Και κάποιον μάλιστα τον έκαψαν τα ίδια τ' αδέρφια των θυμάτων της πυράς. Ο Πασκάλ σου δεν είναι παρά ένας απ' τους πολλούς. Σίγουρα όχι κάποιος που έκανε κάτι σημαντικό, γιατί τότε θα τον ήξερα.»

»Νομίζεις ότι έχει κάποια σχέση με την οικογένειά σου, με τη χώρα σου; Μπορεί, αλλά δε θα το μάθεις ποτέ' όχι πάντως από κάποιο έγγραφο, από κάποια γραπτή ιστορία. Εξάλλου, εγώ στη θέση σου δε θ' ασχολιόμουν περισσότερο. Σίγουρα, ο Πασκάλ, είτε μπορείς να τ' αποδείξεις είτε όχι, σχετίζεται μαζί σου' σχετίζεται σε τέτοιο βαθμό, που θα μπορούσες να τον θεωρήσεις πατέρα του πατέρα σου. Ή αδελφό σου, αν προτιμάς. Αυτό όμως δε θέλω να επεκταθώ πολύ για να σ' το εξηγήσω' αποτελεί τμήμα μιας προσευχής που δεν έχω στο πρόγραμμα για σένα.»

«Μα γιατί ο γέρος έδωσε σ' εμένα αυτό το χαρτί; Προφανώς εκείνος ξέρει ότι υπάρχει κάποια σχέση ανάμεσα σ' εμένα και στον Πασκάλ, ότι κάτι σημαντικό πρέπει να υπάρχει ανάμεσα σ' εμένα και σ' εκείνον. Αν όχι, τότε γιατί;»

«Θυμήσου ότι όπως και να 'χει ήταν οι λόγοι ενός ποιητή, ενός γέρου, πάρα πολύ γέρου ποιητή. Οι λόγοι ενός ανθρώπου συνηθισμένου στην ποίηση δεν μπορεί παρά να είναι παρά πολύ απλοί, και γι' αυτό μοιάζουν συνήθως σκοτεινοί. Σ' έναν ποιητή αρκεί μια λέξη, ο ήχος μιας λέξης, ο ξεχωριστός τόνος μιας συλλαβής μέσα στη λέξη για να κυριευτεί απ' το Θεό ή από κάτι το ίδιο μεγάλο. Θεός είναι η λέξη ε, φαντάζομαι το ίδιο ισχύει και για την αναρχία. Είναι εύκολο για έναν ποιητή να παρασυρθεί. Πιστεύω πάντως ότι κατάφερες να κερδίσεις τη συμπάθειά του, γιατί αυτό το χαρτί είναι σημαντικό έγγραφο, όποιος κι αν είναι ο Πασκάλ. Ένα έγγραφο που ο ποιητής σου στέρησε από την ενδεχόμενη έρευνα των μελετητών. Μεγάλη, άσχημη κλεψιά, αν θες τη γνώμη μου.»

«Μα γιατί λοιπόν;»

«Γιατί ο ποιητής είναι ο άγγελος του Πασκάλ κι εσύ ο τελευταίος από τους γιους του σου κάνει; Ή ίσως εκείνος να 'ναι πράγματι ο άγγελος όλων των αιρετικών κι εσύ το ίδιο δυο άγγελοι: εκείνος ο γέρος κι εσύ ο νέος που του άφησε παρακαταθήκη αυτή την αποστολή. Μου φαίνεται ότι θα μπορούσε να σταθεί, έτσι δεν είναι;»

Ο Αζένα ήξερε πώς να βάζει τέλος στις συζητήσεις.

Και επειδή του ήμουν συμπαθής κι είχαμε την ίδια ηλικία και, στο βαθμό που τον έπαιρνε, θα μπορούσαμε να είμαστε φίλοι, με άφηνε να διαβάζω τα βιβλία που μου έδινε μέσα στο υγραινόμενο εργαστήριο, όπου ο αέρας είχε κάτι από θάλασσα και πετρέλαιο κι όπου μπορούσα να βλέπω όποτε ήθελα το χαρτί του Πασκάλ. Κι όσο περισσότερο διάβαζα κι όσο περισσότερο έμπαινα μέσα στην τρελή ιστορία των ανθρώπων που εί-

χαν καιί στην πυρά, τόσο χτυπιόταν εκείνο το χαρτί πάνω στον ξύλινο πάγκο που το 'χαμε αφήσει να ξεκουραστεί ύστερα από όλους αυτούς τους αιώνες' κι από κει με καλούσε.

Ένα πρωί ο νεαρός Αζένα με πήρε απ' το χέρι — το χέρι του ήταν σταθερό και στεγνό όπως το χαμόγελό του — και με πήγε στον μικρό κήπο με τις μυρτιές, πίσω απ' το παρεκκλήσι. Στην πραγματικότητα δεν ήταν τίποτα παραπάνω από μια αυλίτσα, μ' ένα χαμηλό πέτρινο τοιχάκι γύρω γύρω που χρησίμευε για κάθισμα στους μοναχούς, όταν ήθελαν να περάσουν λίγη ώρα μετά τη δύση, απολαμβάνοντας το βαθύ άρωμα από τους μικρούς θάμνους αυτού του φυτού που διατηρούνταν στη ζωή μέσα στο αμμώδες έδαφος με σπουδαίες τεχνικές βοτανικής.

Δεν έκανε ακόμα πολλή ζέστη και δεν υπήρχε κανείς που να διάβαζε ή να διαλογιζόταν εκεί γύρω. Ο Αζένα με οδήγησε σε ένα σημείο του κιγκλιδώματος, όπου ήταν ακουμπισμένο ένα βιβλίο, ένας τόμος με μαύρο εξώφυλλο.

«Κοίτα», μου είπε. «Κοίτα στο κάθισμα δίπλα στο βιβλίο. Παρατηρείς τίποτα;»

«Όχι.» Δεν υπήρχε τίποτα μα τίποτα δίπλα στο βιβλίο.

«Κακώς, πολύ κακώς. Είσαι σίγουρος;»

«Βέβαια και είμαι σίγουρος. Τι είναι, κάποιο παιχνίδι;»

«Όχι, είναι κάτι πολύ σοβαρό. Πολύ σοβαρό για σένα, όχι για μένα. Άγγιξε λοιπόν την πέτρα και πες μου αν παρατηρείς τίποτα.»

Ήταν κάτι σαχλό, αλλά ο Αζένα ήξερε να επιβάλλεται. Σκεφτόσουν με κάθε φυσικότητα ότι παρά τη νεαρή του ηλικία, τίποτα απ' ό,τι έλεγε ή έκανε δεν ήταν λιγότερο από ουσιαστικό. Ίσως γιατί ήταν τόσο υπερβολικά αδύνατος ή από το απότομο, ξερό χαμόγελό του. Άγγιξα λοιπόν την πέτρα. «Όχι, δεν υπάρχει τίποτα και δε νιώθω τίποτα. Υπάρχει μόνο αυτό το βιβλίο.»

«Αυτό είναι μόνο το αποτέλεσμα ενός γεγονότος, μόνο μια

ένδειξη' έλπιζα ότι η ιδιαίτερη ευαισθησία σου θ' ανακάλυπτε κι άλλες. Εγώ, φυσικά, δεν παρατήρησα τίποτα πάνω σ' αυτή την πέτρα. Και το βιβλίο το 'βαλα εγώ λίγο πριν.»

«Τότε λοιπόν; Με χοροιδεύεις;»

«Όχι, αυτό έλειπε. Εγώ είμαι ο επιμελητής σου, αυτός που προτάθηκε από τους σεβαστούς αδελφούς μου για να σε συνοδέψει προς τη σοφία και την πίστη, όχι προς το γελοίο. Ήθελα μόνο να κάνω ένα πείραμα. Είχα μια δική μου ιδέα που αποδείχτηκε αβάσιμη.»

«Εξήγησέ μου όμως.»

«Ορίστε, περίπου πριν από δέκα χρόνια σ' αυτό το συγκεκριμένο σημείο ο ποιητής σου ο Ουνγκαρέτι, ο άγγελος του Πασκάλ αν συμφωνείς, πέρασε τρεις μακριές νύχτες διαλογισμού διαβάζοντας αυτό το βιβλίο. Το βιβλίο ήταν δικό του και, πριν αφήσει το μοναστήρι, το δώρισε στη βιβλιοθήκη μας. Σκέφτηκα ότι η παρουσία του θα είχε αφήσει κάποιο σημάδι' για σένα ιδιαίτερα. Ε, πρέπει να υποθέσω ότι ήταν απλώς ένας ποιητής. Οι άγγελοι αφήνουν συνήθως ανεξίτηλα σημάδια εκεί απ' όπου περνούν' στο Κοράνι όπως και στη Βίβλο.»

Κάθισα κοντά στο βιβλίο. Ήμουν σίγουρος ότι τα λόγια του Αζένα ήταν όλα ανοησίες. Πρέπει να πω όμως ότι κάποια στιγμή αφουγκράστηκα, σε εγρήγορση, για να πιάσω αν η πέτρα περνούσε κάποιο μήνυμα στον πισινό μου. Προφανώς δεν ένιωθα παρά την ιδιαίτερη σύστασή της και τη λίγο πιο δροσερή απ' το σώμα μου θερμοκρασία της.

«Ήταν στ' αλήθεια εδώ; Στην Αλεξάνδρεια οι φίλοι του πατέρα μου δεν γνώριζαν τίποτα γι' αυτό' ούτε καν ο τυπογράφος Ρούμπεν που είναι ο πιο ξύπνιος ανάμεσά τους.»

«Ναι, ήταν εδώ, τρεις μέρες. Μου το είπαν οι αδελφοί που τον υποδέχτηκαν. Συμπεριφέρθηκε σαν καλός προσκυνητής' δεν ενόχλησε, δεν προσπάθησε να κλέψει βιβλία. Διάβασε μόνο αυτό που είχε μαζί του και προτού φύγει μας το χάρισε. Είναι εν-

διαφέρον βιβλίο. Είναι η Βίβλος. Όχι μια κοινή Βίβλος. Αν ο Πασκάλ σου διάβασε ποτέ μια Βίβλο στην ιταλική γλώσσα, διάβασε αυτή, γιατί είναι η πρώτη αιρετική Βίβλος στη γλώσσα σου που είναι γνωστή. Υπέροχο βιβλίο, πολύ υποβλητικό. Διάβασες ποτέ μια Βίβλο, οποιαδήποτε;»

Κρατούσα στο χέρι τον τόμο και παρατηρούσα τις σελίδες από λεπτότατο χαρτί με βιολετιά μπορντούρα, πόσο μαλακές ήταν στο άγγιγμα, τους παλιού στιλ χαρακτήρες τέλεια χαραγμένους. Περίπου στο κεντρικό σημείο, ένας λεκές στο χρώμα του καφέ το διαπερνούσε σε βάθος' το χαρτί και το μελάνι ήταν τόσο όμορφα, ώστε οι λέξεις μπορούσαν να διαβαστούν ακόμα κι εκεί όπου ο λεκές ήταν πιο σκούρος. Το δέσιμο ήταν από φθαρμένο δέρμα, μα που κατά κάποιον τρόπο διατηρούσε ακόμα τη μυρωδιά του υλικού του. Ή ήταν η μυρωδιά του γέρου;

Καθώς το ξεφύλλιζα, προσέχοντας ιδιαίτερα να μην κάνω πολύ θόρυβο, σκεφτόμουν εκείνο το άλλο βιβλίο, το βιβλίο της παραλίας. Πολύ πιο μικρό και πολύ πιο φαγωμένο, χαρτί πιο άγριο και με διαφορετική μυρωδιά.

«Όχι, δε διάβασα ποτέ τη Βίβλο.»

«Θα 'πρεπε να το κάνεις. Θα μπορούσες να βρεις εκεί ενδιαφέροντα πράγματα. Εμείς, εδώ, συνεχίζουμε να βρίσκουμε ενδιαφέροντα πράγματα εδώ και χίλια χρόνια' ανθρώπινα πράγματα πιο πολύ παρά θειικά. Η Βίβλος δεν είναι μυθιστόρημα όπως υποστηρίζουν μερικοί ηλίθιοι για να την κάνουν πιο ορεκτική στους ηλίθιους ομοίους τους. Η Βίβλος είναι ένα ημερολόγιο, ενδεχομένως. Είναι το μακρύ κατάστιχο του ανοιχτού λογαριασμού ανάμεσα στους ανθρώπους και στο Θεό. Το χαρτί που έφερες εδώ, το χαρτί του Πασκάλ σου, έχει μεγάλη σχέση με τη Βίβλο' ένας κάπως τολμηρός θεολόγος θα μπορούσε το δίχως άλλο να τη συμπεριλάβει στα εμπνευσμένα βιβλία, ίσως αμέσως πριν από την Αποκάλυψη. Ναι, θα την έβλεπα καλά εκεί, ένα πολύ σύντομο απόσπασμα: Το Βιβλίο του Πασκάλ.

Ένα βιβλίο προφητικό, ένας καινούργιος ανοιχτός λογαριασμός δηλαδή. Ο συντάκτης έκανε ένα θεολογικό λάθος στην τελευταία γραμμή, ένα μεγάλο λάθος, αλλά σίγουρα δεν είναι το πρώτο στη μακρινή ιστορία του Βιβλίου.

»Γιατί, βλέπεις, Σαβέριο, δεν είναι αλήθεια ότι κανείς δεν ενδιαφέρθηκε να μαζέψει την τέφρα του Πασκάλ, εφόσον τη μαζέψε ο Θεός. Ο Θεός είναι ο μεγάλος σκουπιδιάρης της τέφρας των ανθρώπων, ο μεγάλος συλλέκτης των ανθρώπινων οχετών. Ο Θεός είναι ο ποταμός που προσπαθεί να καθαρίσει το θάνατο απ' τις πλάτες του ανθρώπου. Το μεγάλο μυστήριο είναι για ποιον λόγο δεν ανάλαβε ποτέ να κάνει στα σοβαρά το μοναδικό πράγμα που θα περίμενε κανείς από έναν παντοδύναμο Θεό: το οριστικό κλείσιμο των λογαριασμών με τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος δεν έχει άλλο να προσφέρει στο σύμπαν από το θάνατο, αυτό θα ανακάλυπτες αν διάβαζες έστω και λίγο απ' τη Βίβλο.

»Με την ευκαιρία, πρέπει να σου πω ότι η ιστορία σου μου ξύπνησε την περιέργεια κι αυτές τις μέρες προσπάθησα να διευρύνω τις γνώσεις μου, επιφανειακές παρ' όλα αυτά, πάνω στην αναρχία και σ' αρκετά πράγματα που συνδέονται μαζί της. Με εξέπληξε η διαπίστωση ότι η αναρχία δεν είναι άλλο απ' το Θεό με κάποια προβλήματα ταυτότητας. Εσείς οι Δυτικοί είσαστε μανούλες στο να περιπλέκετε τα πράγματα μέχρι του σημείου να γίνονται άχρηστα.

»Η αναρχία όμως δεν είναι πολύ μπερδεμένη, μοιάζει στο Θεό. Του μοιάζει κυρίως στη βασική του ιδιότητα: η ζωή είναι αυτή που ζητάει λογαριασμό στους ανθρώπους για το θάνατο, τους ζητάει ν' απαρητηθούν κάτι που φαίνεται ότι δεν μπορούν να κάνουν χωρίς αυτό. Όχι ιδιαίτερα έξυπνη κι αυτή, πασχίζει ν' απαλλάξει την ανθρωπότητα από το φορτίο της. Δε θα το πετύχουν, ούτε ο Θεός ούτε όμως και η αναρχία.»

Μου πήρε το βιβλίο που κρατούσα ακόμα ανάμεσα στα χέ-

ρια μου και το άνοιξε με μια σίγουρη κίνηση, σαν να 'χε ήδη βάλει σημάδι σε μια συγκεκριμένη σελίδα, ένα νοερό σημάδι, υποθέτω.

«Να εδώ: “Ελάτε λοιπόν τώρα, λέει ο Κύριος, κι ας φιλονικήσουμε μαζί. Όσο κι αν τα κρίματά σας ήταν σαν το πορφυρό κόκκινο, θα βαφτούν με το άσπρο του χιονιού”. Ο Θεός φιλονικεί με τους ανθρώπους από τότε που γεννήθηκαν. Θα 'θελε να μπορούσε να τους κάνει αγνούς και τους ξαναβρίσκει μπροστά του βουτηγμένους στο αίμα. Μήπως το ίδιο πράγμα δεν επιμένει να ελπίζει κι η αναρχία; Τι άλλο κάνουν οι προφήτες της απ' το να τσακώνονται με τους ανθρώπους; Πρόσεξε, με τους καταπιεσμένους όσο και με τους δυνάστες, με τα θύματα όσο και με τους θύτες. Η τέφρα του Πασκάλ θα ζητάει δικαιοσύνη στους αιώνες των αιώνων στα χέρια του Θεού. Ο Θεός και η αναρχία είναι οι ακούραστοι — και λίγο ανόητοι — σχεδιαστές αυτού που εσείς οι αναρχικοί αποκαλείτε Η Μέλλουσα Ανθρωπότητα. Μια ιδέα μάλλον ανεδαφική, ιδωμένη από δω κάτω. Εμείς εδώ και πολλούς αιώνες αναρωτιόμαστε αν μπορεί ο καινούργιος κόσμος στον γερασμένο από τόσες χιλιετίες απογοητεύσεων Θεό μας να βγει καλύτερος απ' αυτόν που δημιούργησε στα χρόνια της ξέγνοιαστης νεότητάς του. Η αναρχία, αν ποτέ το αποφασίσει, θα είναι στην πρώτη της απόπειρα, αλλά ήδη δεν μετράνε οι απομιμήσεις και οι πλαστές. Δεν μένει παρά να ευχηθούμε τουλάχιστον ένας από τους δύο να τα καταφέρει.»

Άπλωσε το χέρι του για να μου επιστρέψει το βιβλίο' το ορθογώνιο χαμόγελό του έλαμπε όπως η ασημένια λαβή ενός πιστολιού.

«Δε νομίζω ότι είμαι αναρχικός.»

«Δε βαριέσαι, δεν πειράζει. Κάτι θα γίνεις αργά ή γρήγορα. Στο μεταξύ μπορείς να κρατήσεις αυτό το βιβλίο όσο μείνεις, για την περίπτωση που θελήσεις να ρίξεις μια ματιά. Φαντάζομαι ότι στον ποιητή σου είχε αρέσει' δεν πίνει κανείς καφέ ενώ

διαβάζει κάτι που δεν αγαπά με τρόπο ιδιαίτερα παθιασμένο.»

Έτσι, στη διάρκεια της παραμονής μου στο Αμπό Μακάρ, διάβασα μαζί με πολλά άλλα βιβλία και τη Βίβλο, που άλλωστε ταίριαζε καλά με το περιβάλλον που με φιλοξενούσε. Και διαβάζοντάς την πλησίαζα — πλαγίως — στη σκέψη του Πασκάλ' στο πρόσωπό του ακόμα και, σίγουρα, στη γλώσσα του. Αν ο Πασκάλ ήταν ένας αιρετικός, τότε ήταν αιρετικός κι ο συγγραφέας-μεταφραστής εκείνης της Βίβλου, σύγχρονός του πάνω κάτω. Διαβάζοντας εδώ κι εκεί, μου άρεσε να σκέφτομαι ότι η δική μου ήταν η φωνή του Πασκάλ κι εκείνες που έβρισκα γραμμένες οι σκέψεις του. Σκέψεις πανέμορφες, μερικές φορές, σκέψεις τρομερά ανθρώπινες και θλιμμένες και θαρραλέες. Δεν ήταν, εκείνες, λέξεις που να με μπερδεύουν' δεν ήταν, εκείνο, το βιβλίο της παραλίας.

Πολύ λιγότερο από ποίηση, ήταν ένας λόγος αργός, άλλοτε χαυνωτικός σαν νανούρισμα, άλλοτε σκληρός και άγριος σαν επαναστατική διαδήλωση. Πάντοτε όμως παράξενα οικείος, λες και η γλώσσα που 'ταν γραμμένος, μια γλώσσα που μέχρι τότε αγνοούσα, παλιά ιταλικά με μαλακά σπασίματα, σχεδόν γλυκά σαν το τραγούδι ενός αγοριού, να με παρέπεμπε στη γλώσσα του πατέρα μου και της μητέρας μου. Αυτή δεν ήταν στ' αλήθεια η γλώσσα τους, κι όμως ένιωθα σαν στο σπίτι μου.

Η Βίβλος μεταφρασμένη απ' τον καθηγητή της εβραϊκής γλώσσας Τζοβάνι Ντιοντάτι ηχούσε στο εσωτερικό μου αυτί σαν μια πολύωρη αφήγηση που άκουσα μια βραδιά μεγάλης φουρνιάς, ανάμεσα σε σκάφες γεμάτες ζύμη, στο φούρνο της Ρας ελ Τιν. Αφηνόμουν να φαντάζομαι ότι στη γλώσσα του Ντιοντάτι είχε κατά κάποιον τρόπο τις ρίζες της η γλώσσα της οικογένειάς μου, που απ' τον Πασκάλ αντηχούσε ως εμένα.

Διάβαζα εκείνη τη Βίβλο για να ξεκουραστώ ανάμεσα σε δύο αναγνώσεις. Κι όσο περισσότερα μάθαινα για την ιστορία της Ευρώπης, τόσο περισσότερο μάντευα την ουσία των λόγων του

Αζένα στην αυλή με τις μυρτιές. Κι ένιωθα την ανάγκη να ακούσω τον Πασκάλ στη φωνή μου. Καθισμένος στο τοιχάκι, μόλις πιο δροσερό απ' την ατμόσφαιρα τριγύρω, χωρίς να αισθάνομαι το ίχνος από τον κώλο του ποιητή, αλλά αντιλαμβάνομενος ότι τις σελίδες που ετοιμαζόμουν να διαβάσω τις είχε κατά κάποιον τρόπο διαλέξει εκείνος, άκουγα τον Πασκάλ να προφητεύει. Το βιβλίο του το βρήκα σχεδόν αμέσως: ήταν το βιβλίο του Ησαΐα. Το βιβλίο της μέλλουσας ανθρωπότητας:

Φηθήσεται λύκος μετά αρνός, και πάρδαλις συναναπαύσεται ερίφω, και μοσχάριον και ταύρος και λέων άμα βοσκηθήσονται... και παιδίον μικρόν άξει αυτούς...

Και το βιβλίο της οργής και του πόνου:

Αυτός ο κύριος εις κρίσιν ήξει μετά των πρεσβυτέρων του λαού και μετά των αρχόντων αυτού... τι υμείς αδικείται τον λαόν μου και το πρόσωπον των πτωχών καταισχύνετε; Τάδε λέγει κύριος... κύριος ο θεός των δυνάμεων*.

Όμως οι προφητείες του Πασκάλ ήταν πολύ μετά στον τόμο, από ένα σημείο σηματοδεδεμένο στην πιο σκούρα μεριά του λεκέ, ενός στρογγυλού λεκέ από παλιό καφέ. Εκεί οι λέξεις μπορούσαν ακόμα να διαβαστούν παρά την καφέ πατίνα, ενώ διακρινόταν κι ένα κυκλάκι με μολύβι γύρω απ' το νούμερο του στίχου, ο στίχος 16 στο κεφάλαιο 11 του κατά Ματθαίου ευαγγελίου. Ο καφές υπογράμμιζε τις παρακάτω εμπνευσμένες λέξεις:

Τίνι δε ομοιώσω την γενεάν ταύτην, ομοία εστίν παιδίοις καθημένοις εν ταις αγοραίς α προσφωνούντα τοις ετέροις λέγουσιν, Ηυλήσαμεν υμίν και ουκ ωρχήσασθε, εθρηνήσαμεν και ουκ εκόψασθε.

* Μετάφραση των Εβδομήκοντα.

Δε διακρινόταν καλά, αλλά έμοιαζε να υπάρχει ένα σημάδι με μολύβι κάτω απ' τη λέξη παιδίους. Αυτό θα πρέπει να ήταν το βιβλίο όπου ο γέρος άκουγε την προφητεία του.

Τη μέρα που έφυγα από το Αμπού Μακάρ, ο Αζένα με φίλησε και με ευλόγησε. Προσευχήθηκε για μένα στην κοπτική γλώσσα του μπροστά στη μεγάλη είσοδο του μοναστηριού, στο φως και στη ζέστη της ερήμου. Με ρώτησε αν συνέβη κάτι στην καρδιά μου στη διάρκεια εκείνου του μήνα. Του απάντησα πως ναι. Κάτι μου φαινόταν να 'χει συμβεί, ακόμα κι αν, σχεδόν σίγουρα, δεν είχα γίνει ούτε αναρχικός ούτε χριστιανός. Η τέφρα του Πασκάλ συνέχιζε να με καλεί, πότε ουρλιάζοντας, πότε φιθυρίζοντας στη γλώσσα του Ησαΐα, στο ρυθμό του γερο-Ντιοντάτι. Αυτό το βιβλίο, αυτή την αιρετική Βίβλο, που ανήκε στο γέρο του θαμμένου λιμανιού, σ' εκείνον που κόμιζε το χαρτί του Πασκάλ, θα ήθελα μ' όλη μου την καρδιά να το πάρω μαζί μου' να το κλέψω και να το χώσω κάτω απ' το πουκάμισό μου προτού βγω από κείνον το δύσκολο τόπο αγιουσύνης.

Δεν το 'κανα από αδυναμία χαρακτήρα, και καλύτερα έτσι, γιατί το μεγάλο και ζεστό αγκάλιασμα, όταν με αποχαιρέτησε ο Αζένα, θα είχε σίγουρα αποθέσει στο στέρνο μου ένα μεγάλο αμάρτημα λαιμαργίας δύσκολα συγχωρητέο. Και δεν ήθελα για κανέναν λόγο, και δε θα το 'θελα ούτε και σήμερα, να καταλήξω κάτω απ' το ασάλινο δόκανο του χαμόγελού του. Εκείνο το βιβλίο μού έλειψε, πολύ. Όχι τόσο για τις ιστορίες του, που μακριά απ' το Αμπού Μακάρ ολόένα ξεθώριαζαν κι έσβηναν, όσο για την τρυφερή του γλώσσα, τη χαρακτηριστική του φωνή. Για κείνο τον οικείο τόνο των προφητειών του Ησαΐα-Πασκάλ, που συνέχιζε να ξυπνάει μέσα μου κάτι απ' τη γεύση του φωμιού του πατέρα μου.

Κράτησα όλο αυτό τον καιρό το φύλλο του Πασκάλ — έτσι

αποφάσισα τελικά να τον αποκαλώ, εγκαταλείποντας χωρίς δεύτερη κουβέντα τον πειρασμό να του προσθέσω ένα ε — φυλάσσοντάς το με μεγάλη φροντίδα μέσα σ' ένα δερμάτινο φάκελο που μου χάρισε ο Αζένα. Αλλά κι έτσι ακόμα σιγά σιγά καταστρεφόταν. Εξαφανίζονται σε μια ομίχλη κοκκινωπού οξειδίου οι ήδη φθαρμένες λέξεις, τα σκισίματα μεγαλώνουν και καταπίνουν το ένα γράμμα μετά το άλλο. Την τελευταία φορά που το άγγιξα, είχα την εντύπωση ότι άρχιζαν να κονιοποιούνται ακόμα και οι ίνες του χαρτιού. Το είχαν αγγίξει πολλά χέρια, το είχαν κοιτάξει πολλά μάτια, είχα φανεί πολύ γενναίος — όδωρος μ' όλους αυτούς τους ηλίθιους μελετητές, άπληστους και επαρμένους, που 'χαν θελήσει να το κρατήσουν στα χέρια τους προτού αποφανθούν. Σε αντιστάθμισμα, εγώ στο μεταξύ είχα γίνει ένας σπουδαίος ειδικός, ένας από τους καλύτερους σε όλο το Μαγκρέμπ, θα τολμούσα να πω, όσον αφορά το θέμα του πώς πέθαινε κανείς στην Ιταλία στον αιώνα των αναγεννήσεων. Ή, καλύτερα, για το πώς και γιατί σ' έκαναν να πεθάνεις. Με όλη τη γοητευτική γαρνιτούρα της γραφικής ζωής που συνεπάγεται.

Με την ευκαιρία, ποτέ δε μίλησα γι' αυτό ούτε με τον Ρούμπεν, ούτε με τον Άμος, ούτε με κανέναν απ' τους άλλους. Για τον Πασκάλ, εννοώ. Συνέχισα να βλέπω τους φίλους μου τους τυπογράφους, αλλά όλο και λιγότερο, καθώς σιγά σιγά βούλιαζα στην άβυσσο — αν σας φαίνεται κάπως υπερβολική η έκφραση, θυμηθείτε ότι μόλις πέρασα μια εμβολή — σ' εκείνο το κομμάτι χαρτί. Μαζί τους μίλησα για τη Ρώμη και για το δικητή Κοτσίτο, αλλά όχι για το γέρο, ούτε για το κομμάτι του χαρτιού του. Για τον Κοτσίτο τα είπα σχεδόν όλα, αλλά όχι ότι τον ένιωθα — παράλογα — ακόμα στο κατόπι μου. Ο Άμος κατάλαβε σχεδόν αμέσως ότι το καλύτερο που 'χε να κάνει ήταν να μ' αφήσει στην ησυχία μου' ο Ρούμπεν συνέχισε για λίγο ακόμα να ζητάει λεπτομερειακούς απολογισμούς, πειστικές

απαντήσεις, εντυπώσεις και γενικές απόψεις. Το καταλαβαίνω, βέβαια.

Αυτή ήταν η ζωή μου εκείνα τα χρόνια. Δεν έκανα άλλο από το να σκαλίζω, να σκαλίζω και να σκαλίζω χωρίς να καταφέρνω να βρω τίποτα που δεν υπήρχε ήδη μπροστά στα μάτια μου: μια λίστα για φώνια για μια εκτέλεση. Δεν έβγαλα καμιά άκρη που να με αφορά, εννοώ. Ο Πασκάλ δεν έγινε ποτέ κάτι παραπάνω απ' αυτό το λεκιασμένο στο τελευταίο γράμμα όνομα. Κι όμως ποτέ δεν έπαψε να χτυπάει στο στήθος μου. Ψαχούλεψα στις λέξεις σαν να 'πρεπε να ανακαλύψω εκεί το πεπρωμένο μου: ούτε λίγο ούτε πολύ, ό,τι κάνουν οι γερο-δερβίσηδες με τα φύλλα του τσαγιού: έφαξα στους αρχαίους όρους και στους αναγραμματισμούς του αντιγραφέα ποιος ξέρει ποιο μυστικό. Κι έμενε πάντοτε και μοναχά εκείνο το όνομα. Κι ο ήχος της φωνής του Ησαΐα να καταριέται τις αρχές του λαού του και να ονειρεύεται την αθώα ανθρωπότητα των αγνών και των δίκαιων.

Η τέφρα του προαναφερθέντος δε συλλέχθηκε. Ακριβώς, κανείς δεν παρουσιάστηκε, αφού τέλειωσε το μαρτύριό του, να μαζέψει την τέφρα αυτού του ανθρώπου. Μήπως ήταν αυτό το νόημα εκείνου του πιο εποικοδομητικά στο σημείωμα του γέρου; Να μαζέψει κάποιος επιτέλους την τέφρα του; Ο γέρος όμως πίστευε στο Θεό και είχε πιστέψει και στην αναρχία: ή στον έναν ή στην άλλη, αν βέβαια, ή και στους δυο μαζί, είχε δίκιο ο Αζένα, θα 'πρεπε να ζητήσει κανείς λόγο για τον Πασκάλ.

Τι θα μπορούσα να 'χω κάνει εγώ; Ένα καλό παιδί από τη Ρας ελ Τιν, μισο-μηχανικός και μισο-ιστορικός των ανθρώπινων ολοκαυτωμάτων, μισο-Αιγύπτιος και μισο-Ιταλός ή, καλύτερα ακόμα, μισός Άπουος και μισός τίποτα. Κι ό,τι απόμεινε απ' τον πατέρα του πατέρα μου ήταν ένα παλιό φαγωμένο χαρτί που τώρα πια γινόταν — κι αυτό ακόμα — στάχτη.

Ύστερα πέθανε ο γέρος.

Το έμαθαν σ' όλο τον κόσμο και φτάσαμε να το μάθουμε κι εμείς, στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Η είδηση υπήρχε σε όλες τις εφημερίδες που έπεσαν στα χέρια μου. Υπήρχαν οι φωτογραφίες του. Σε μια γαλλική εφημερίδα ήταν πραγματικά ωραίος, με μακριά μαλλιά και γενειάδα, ξεσκουφωτος, μ' ένα σκούρο πουλόβερ με ψηλό γιακά, σαν γερο-ναυτικός. Η λεζάντα έλεγε ότι ήταν μια από τις τελευταίες του φωτογραφίες, αλλά εμένα μου φαινόταν ότι τον απεικόνιζε στο απόγειο της ματαιόδοξης ζωτικότητας του ζωτικού.

Όλα τα άρθρα μιλούσαν για έναν μεγάλο ποιητή, που άξιζε το βραβείο Νόμπελ, και κάποια παράθεταν κι ένα ποίημά του. Κανένα όμως δε μου φαινόταν τόσο ωραίο όσο εκείνα που θυμόμουν. Ο γέρος είχε πεθάνει, κι ίσως δε θα 'πρεπε να με νοιάζει καθόλου. Εκ πρώτης όψεως δε μου φαινόταν να υπήρχε άμεση σχέση ανάμεσα σ' εκείνον όσο ζούσε και στα πράγματα που απασχολούσαν το μυαλό μου.

Αντίθετα μάλιστα, εκείνος μου είχε πασάρει τον Πασκάλ και τώρα μπορούσε και να εξαφανιστεί, κι αν υπήρχε κάτι που έπρεπε να γίνει, τώρα ενδεχομένως έπεφτε σ' εμένα να το φέρω σε πέρας. *Κάτι που εσείς ελπίζω να ξέρετε να χρησιμοποιήσετε πιο εποικοδομητικά.* Έμοιαζε να 'ναι ένα παράδοξο κληροδότημα, τώρα, το χαρτί του Πασκάλ. Ο γέρος είχε φύγει στη σωστή ηλικία, με το Θεό, με την αναρχία, μ' όποιον είχε θελήσει. Μήπως με τον Μουσολίνι; Όχι, δε νομίζω, δεν το ξανασκέφτηκα από τότε που τον είδα εκείνο το βράδυ στη Ρώμη, όταν μου παρουσιάστηκε με όλη την πονηρή αθωότητα που έχουν τα τζίνια.

Αντίθετα για μένα ήταν κάτι πάρα πολύ άσχημο, κάτι που μ' έκανε σχεδόν να κλαίω, αν και δεν είχα κλάψει ούτε καν όταν έφυγε ο πατέρας μου.

*Από αυτό το ποίημα
μου μένει
αυτό το τίποτα
ανεξάντλητου μυστικού.*

Μπορώ να το πω ότι έχασα το σύντροφο ενός δικού μου μυστικού παιχνιδιού; Ένα σύντροφο που δεν ήταν ποτέ εκεί, που δεν ήταν απαραίτητο να είναι για να μπορούμε να παίζουμε μαζί. Δεν έκλαφα λοιπόν, αυτό έλειπε, έκοφα όμως τη φωτογραφία από τη γαλλική εφημερίδα, την έβαλα μαζί με το σημείωμά του και το χαρτί του Πασκάλ και τα έκλεισα όλα σε ένα συρτάρι. Απ' τη μια μέρα στην άλλη σταμάτησα να φάχνω, παράτησα τις εξορμήσεις μου μέσα στα βιβλία: στοίβες, βουνά βιβλίων που τώρα πια μ' έκαναν να ασφυκτιώ. Και μου καρφώθηκε στο κεφάλι η ιδέα κάτι να κάνω να κάνω, όχι απλώς να διαβάζω ή να σκέφτομαι. Να κάνω στροφή στη ζωή μου, μια αλλαγή που θα παρήγαγε κάτι το συγκεκριμένο, το χειροπιαστό που με τη σειρά του θα μπορούσε να 'ναι αρκετά ογκώδες για να είναι αληθινό.

Ποτέ δεν είχα μαγειρέψει τόσο πολύ και καλά όσο εκείνη την περίοδο. Ήδη απ' την αυγή τριγύριζα στην Αλεξάνδρεια φάχνοντας καλά πράγματα, με σπάνιες γεύσεις, που απαιτούσαν πολύ χρόνο και προσοχή για την προετοιμασία τους. Αυτό με βοηθούσε κατά κάποιον τρόπο να βρίσκω πρακτικούς λόγους — αληθινούς με τον τρόπο τους — για να περνά τη μέρα μου, αλλά δεν μπορούσε να με καλύψει.

Είχα στο μυαλό μου κάτι σαν σωματική προσπάθεια, ένα τίναγμα που θα με απομάκρυνε μια κι έξω από την αίσθηση του ανολοκλήρωτου και της θλίψης που τώρα πια συνόδευαν σαν σιαμαίοι αδελφοί, σαν πνευστά σε αντιχρονισμό, τον επίμονο χτύπο της τέφρας του Πασκάλ στο στήθος μου. Και διέπραξα το μικρό μου αμάρτημα. Αμάρτημα αλαζονείας. Φαντασμένος,

να τι είχα γίνει, υπερόπτης απ' όλες αυτές τις αναγνώσεις, από το σύχνασμα στις βιβλιοθήκες και τη συναναστροφή με τους ξεμωραμένους θαμώνες τους. Παίρνουν τα μυαλά σου αέρα με τις γραμμένες λέξεις, σου φαίνονται ποιος ξέρει τι.

Μάλιστα, στο πι και φι λοιπόν έγινα μυθιστοριογράφος.

Έγραφα ένα μεγάλο γράμμα στον Αζένα. Δεν είχα το θάρρος να εμφανιστώ μπροστά του γι' αυτό που από κάθε άποψη αποτελούσε μια εξομολόγηση. Μια προσωπική εξομολόγηση ενοχής και μια αίτηση συγχώρεσης απευθυνόμενη σ' έναν κόπτη μονοφυσίτη μοναχό, πεισματικά εχθρικό σ' αυτό το τόσο τυπικά καθολικό μυστήριο. Μια εξομολόγηση που δε μου ζητήθηκε, μια συγχώρεση που δεν ήρθε ποτέ. Ήρθε, ναι, μια απάντηση από το μοναστήρι της ερήμου, αλλά τηλεγραφική και σιβυλλική: «Ο Θεός δεν υποφέρει πια να διηγείται τις ιστορίες Του στους ανθρώπους. Ήρθε ο Γιος Του, μας έπαιξε τις πιο χαρούμενες μουσικές και δε χορέψαμε, μας τραγούδησε τα πιο θλιμμένα τραγούδια και δεν κλάψαμε». Προφανώς και ο Αζένα είχε βρει το πιο βαθύ σημείο του λεκέ από καφέ που άφησε ο γέρος να μουσκεύει τα λόγια του Ματθαίου.

Στο γράμμα μου έλεγα στον Αζένα: Γιατί όχι ένα αφήγημα που να συλλέγει αυτή την τέφρα; Γιατί να μην το γράψω εγώ, ο Σαβέριο Πασκάλ; Εν αρχή δεν είναι ο Λόγος; Οι λέξεις δεν είναι μήπως αυτό που ακόμα παραμένει στις προσδοκίες των ανθρώπων; Γιατί να μη δοκιμάσω; Γιατί να μην αξιοποιήσω όλα όσα έμαθα, όλο το χρόνο που μου απομένει, όλο το κενό που με στοιχειώνει;

Μυθιστοριογράφος της ιστορίας του Πασκάλ.

Ήμουν άτυχος: ποτέ δεν προχώρησα πέρα απ' τα δύο κεφάλαια. Αυτό, για την ακρίβεια, που θα 'πρεπε να γίνει το τελευταίο κι αυτό που προφανώς θα 'ταν το πρώτο. Αυτό τουλάχιστον πρέπει να μου αναγνωριστεί: δεν επέμεινα πέρα από ένα ορισμένο όριο. Ω, το ξέρω ότι τώρα δεν κάνω άλλο απ' το να

γράφω. Αλλά αυτό τι σχέση έχει; Μ' αυτό τον τρόπο εδώ προσπαθούν να γιατρέψουν μια ακραία αβουλία. Η Ρέμινγκτον που μου πληγώνει τα δάχτυλα έχει μοναχά διαφορετικό σχήμα, αλλά η ουσία είναι αυτή της ενδοφλέβιας ένεσης. Γλυκόςζη για τις φλέβες μου. Στη μικρή στοίβα από χαρτιά που κάθονται ήσυχα και καλά πλάι της δεν κρύβεται καμιά πρόθεση ευγενέστερη της επιβίωσης. Γράφω στην τελευταία μου προσπάθεια να σώσω το τομάρι μου, όπως – τίμια θα το παραδεχτείτε – φρόντισα να διεκρινίσω στην αρχή αυτής της υπόθεσης. Αυτό το άλλο αντίθετα ήταν ένα πράγμα που φιλοδοξούσε κάτι τελείως διαφορετικό, μια επιθυμία να χώσω τη μύτη μου σε μια ζωή *όχι δική μου*, να παίξω το ρόλο του Ματιού του Θεού. Έπαρση, να πώς το βλέπω εγώ.

Είπα να μου φέρουν απ' το σπίτι τα χαρτιά μου κι έχω το αριστούργημα εδώ. Θα 'πρεπε να ενταχθεί στον ιατρικό μου φάκελο. Καμιά εικοσαριά σελίδες γραμμένες στη μηχανή. Όχι σε μια Ρέμινγκτον, μια γερή, βαριά, καθησυχαστική ενθαρρυντική Ρέμινγκτον, μα σε μια μικρή φορητή Ολιβέτι που αγόρασα για πενήντα δολάρια από έναν Μαλτέζο που έσκαβε πηγάδια, πολλά για τόσο που χρησίμεψε. Τα πλήκτρα ήταν ελαφρά και εύκολα αποσπώνταν απ' τον άξονά τους, ποτέ όμως δεν έγγραφα τόσο που να καταστρέψω τα δάχτυλά μου. Μια σελίδα κάθε τρεις τέσσερις μέρες, μια βδομάδα για να την ξαναδιαβάσω, να την ξαναπιάσω, να την ξαναδιαβάσω πάλι μέχρι να μου έρθει ναυτία. Ήθελα να φτιάξω κάτι που να 'χει υπόσταση, υπόσταση όπως το ψωμί που φουσκώνει, κι αντί γι' αυτό έχτιζα λεπτές σελίδες από λέξεις, σχεδόν διαφανείς. Αυτό δε με ανακούφιζε, δεν έμοιαζε καθόλου με ένα μεγάλο άλμα προς μια άλλη ζωή.

Υπάρχει ένα κεφάλαιο Α κι ένα κεφάλαιο Β. Το κεφάλαιο Α είναι το τελευταίο, αν και γράφτηκε πρώτο. Για αρκετούς μήνες μάλιστα πίστεψα ότι θα έμενε και μοναδικό: δεν κατά-

φερνα να φανταστώ τι άλλο θα μπορούσα να προσθέσω στην ιστορία μου για τον Πασκάλ. Σε επτά σελίδες συμπύκνωσα την περιλήψη της ζωής του, για να το πω έτσι όλα όσα γνώριζα και πίστευα ότι καταλάβαινα για τον Πασκάλ, τη στιγμή του τέλους του, προφανώς. Ίσως το λάθος μου να 'ταν ακριβώς ότι άρχισα απ' το τέλος; μα τι άλλο μπορούσα να κάνω; Ο Πασκάλ δεν είναι τίποτα παραπάνω απ' το σημείωμα για τα έξοδα του θανάτου του.

ΣΑΒΕΡΙΟ ΠΑΣΚΑΛΕ

Ιστορία του Πασκάλ

Κεφάλαιο Α

Ο ήλιος γέρνει τώρα πια πέρα απ' το λόφο του Κυρηνάλιου, κι ο γερο-δικαστής Ουντιτόρε αποφάσισε να κλείσει την υπόθεση· είναι πάρα πολύ κουρασμένος και πάρα πολύ έμπειρος για να μπορεί να έχει έστω και μια υπόνοια τύψης. Ξέρει ότι έχει κάνει ευσυνείδητα τη δουλειά του και χωρίς να προσέξει τον εαυτό του περισσότερο από το λογικό.

Έξι μέρες ανακρίσεων, τσαλαβουτώντας σε ό,τι πιο βρωμερό και γλοιώδες της πιο σιχαμερής απ' όλες τις ρωμαϊκές φυλακές, τις ξεχασμένες από τη μεγαλοψυχία του Πίου του IV, μπορούσαν να θεωρηθούν παραπάνω από αρκετές για να καθοριστεί η ωμότητα του εγκλήματος και η ανάλογη ποινή. Που εξάλλου ευνοήθηκε και διευκολύνθηκε – επιθυμούμενη θα 'πρεπε να πω, αν αυτό δεν ήταν απάνθρωπο – από το ανόητο πείσμα του ενόχου. Αν εξαρτιόταν απ' τον ίδιο, θα είχε τακτοποιήσει τα πάντα σε μια μέρα, απαλλάσσοντας τον εαυτό του, την Εκκλησία και τον εγκληματία από ανώφελες βλασφημίες και ταλαιπωρίες.

Ο δικαστής στρέφει το βλέμμα στον ιεροεξεταστή, γνέφοντας αυταρχικά και κόβοντας το τμήμα του βρωμερού αέρα ανάμεσά τους με μια σύντομη κι αποφασιστική κίνηση.

Το μόνο αδύνατο σημείο σ' αυτή τη δίκη, κατά τη γνώμη του, βρισκόταν εκεί και μόνον εκεί, στην ασυλλόγιστη γενναιότητα του ιεροεξεταστή.

Το καλό παρουσιαστικό αυτού του συναινετικού νέου τον αναστατώνει και τον ανησυχεί. Πώς γίνεται να μην αισθάνεται την κούραση και, κυρίως, πώς γίνεται να μην καταλαβαίνει ότι όλα έχουν ήδη τελειώσει, ότι δεν υπάρχει πια τίποτα το καλό να βγάλει από αυτό τον κακοποιό; Ίσως να πιστεύει σ' αλήθεια ότι μπορεί να φτάσει στην ψυχή ενός ανθρώπου – πάντοτε μένει κάτι άθικτο σε μια ψυχή ύστερα από μια ζωή κακών πράξεων – ανοίγοντας δρόμο διά της βίας με προτάσεις και αφηγήσεις και επιχειρήματα; Ένα κουτάβι ήταν αυτό, χωρίς καν την ευσπλαχνία ενός δημίου. Ένα απερίσκεπτο κουτάβι που δεν αντιλαμβάνεται ότι η φλυαρία του είναι πιο σκληρή και άχρηστη από την τανάλια και τον τροχό. Ας τελειώνουμε, επιμένει με το βλέμμα ο γερο-δικαστής Ουντιτόρε.

Ο νέος ιεροεξεταστής δεν φαίνεται πρόθυμος να πιάσει το σοβαρό κάλεσμα. Έχει μπροστά του το φάκελο με τα δικονομικά έγγραφα και προσπαθεί να συγκεντρωθεί στα πρακτικά με τις τελευταίες ώρες της ανάκρισης. Παίζει αφηρημένα με την πένα, πασαλείβει τα χέρια του με το μελάνι των εγγράφων, βιολετί και πυκνό. Τα περνάει απ' το στήθος του και αντιλαμβάνεται πολύ αργά ότι εκείνο είναι

ακριβώς το χειρότερο σημείο για να καθαριστεί· προσπαθεί αδέξια να επανορθώσει χειροτερεύοντας τα πράγματα. Τώρα έχουν μείνει αποτυπώματα με μελάνι παντού πάνω στο τραπέζι, ανάμεσα στα χαρτιά. Το θυμωμένο βλέμμα του μεταφέρεται στον άντρα που κάθεται απέναντί του, στην άλλη μεριά του τραπεζιού. Ο Πασκάλ νυστάζει. Ο Πασκάλ έχει πάνω απ' όλα μια μεγάλη κι ανελέητη νύστα. Δε διψάει, δεν πεινάει, εδώ και λίγη ώρα δε νιώθει ούτε καν τους πόνους που τον ταλαιπωρούσαν όλο τον καιρό που πέρασε από τότε που σταμάτησαν τα βασανιστήρια. Ο γιατρός τού είχε τακτοποιήσει όλα τα κόκαλα του σώματος με λίγα ξερά κτυπήματα, του είχε περάσει με πολύ καλό ξίδι τις πληγές στους καρπούς και στους αστραγάλους· τώρα θέλει μόνο να κοιμηθεί. «Χαβιέρ – η φωνή του είναι βαθιά και ήρεμη – Χαβιέρ, άσε με να φύγω.» Δεν είναι μια ικεσία· η φωνή του Πασκάλ αντηχεί στο βρωμερό διάδρομο σαν μια παράκληση για άδεια αναχώρησης απευθυνόμενη σε κάποιον που θα μπορούσε να 'ναι ένας φίλος, ένας συνάδελφος. Ο ιεροεξεταστής καρφώνει το βλέμμα του στον Πασκάλ με μια ελαφρώς έκπληκτη έκφραση, σαν να μην τον είχε καταλάβει· σκέφτεται στα κασιλιάνικα. Και δεν υπάρχει χρόνος να το κάνει με συνέπεια, με την απαραίτητη μέθοδο και πειθαρχία για να βρει την τελευταία στιγμή έναν τρόπο διαφυγής, μια καμπή σε μια υπόθεση που – το ξέρει κι ο ίδιος χωρίς να τον επιπλήττει αυτό το γέρικο τομάρι της

ρωμαϊκής κουρίας – έφτασε στο τέλος της. Ξανακοιτάζει τα χαρτιά. Μια πλήρης ομολογία, λεπτομερειακά παρουσιασμένη, εμφανώς αναιδήσ· υπαγορευμένη από τον ένοχο σε πλήρη συνείδηση, χωρίς την αναγκαιότητα ελεεινών σωματικών εξαναγκασμών. Αυτός όμως δε βρίσκεται εκεί για να πάρει ικανοποίηση από έναν αιρετικό, δεν αρκεί ο θάνατος στην πυρά ενός λουθηρανού για να ικανοποιηθεί το τάγμα του. Αυτός τοποθετήθηκε μπροστά σ' εκείνο τον άνθρωπο για να καταλάβει. Πάνε τρεις μήνες που η θεία Πρόνοια τον υποχρέωσε στην πιο σκληρή διανοητική δοκιμασία ολόκληρης της μαθητείας του. Τρεις ατέλειωτοι μήνες που δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα. Για απάρνηση ούτε λόγος, προφανώς· αυτό το κατάλαβε αμέσως. Μόνο όσοι λιμοκτονούν και οι βρωμοπαπάδες ξέρουν να γονατίζουν μπροστά στην επιείκεια που τους προσφέρεται. Μόνο οι διάνοιες που έχουν συνηθίσει στη φινέτσα της θεωρίας ξέρουν να υποκλίνονται μπροστά στο φόβο. Αυτός ο κακοποιός δε γνωρίζει το προτέρημα του φόβου ούτε την ψυχική γαλήνη που ακολουθεί τη συγκώρεση των λαθών· η τρέλα του έχει την υπεράνθρωπη δύναμη του ενστίκτου. Η καθαρή και πεισματική εμμονή σ' αυτή την τρέλα έχει διαβολική ισχύ. Μα γιατί, γιατί να αρνείται το εύλογο, τη ζωή, τη σωτηρία, πριν ακόμα κι από την πίστη; Γιατί απαρνιέται το καθήκον της ζωής; «Χαβιέρ, άσε με να φύγω.» Ο ιεροεξεταστής ρίχνει μια ματιά στον Πασκάλ κι εκείνη τη στιγμή είναι σαν να αντικρίζει

έναν άγνωστο. Μετά ένας σπασμός πόνου διαπερνάει όλο του το σώμα. Και λοιπόν θα ήθελε να τον πνίξει εκεί, επί τόπου, με τα ίδια του τα χέρια· ή, αν μπορούσε, να ξαναρχίσει τα πάντα από την αρχή· ή να τον σφίξει στην αγκαλιά του και να κλάψει για κείνον πάνω του. Τίποτα απ' αυτά δεν είναι δυνατόν τώρα, κι ο νεαρός στρατιώτης του Χριστού αρχίζει να τρέμει χωρίς συγκρατημό. Ο γερο-δικαστής Ουντιτόρε γνωρίζει πολύ καλά την καταστροφική εκδήλωση μιάς υστερικής κρίσης και ξέρει ότι ακριβώς αυτό δεν πρέπει να συμβεί. Επιδέξια, με μια μόνο κομπή και κυκλωτική κίνηση, μπαίνει ανάμεσα στους δυο άντρες, κρύβοντας από τα μάτια του κατηγορούμενου την αδυναμία του κατήγορου. Μαζεύει το σωρό από σκόρπια χαρτιά πάνω από το τραπέζι και τα βάζει μπροστά στον Πασκάλ· με μια αργή και ταπεινή κίνηση του περνάει τη μουσκεμένη στο μελάνι πένα. «Αυτό είναι που θέλεις, γιε μου;» Ο Πασκάλ χαράζει την υπογραφή του απλώνοντάς την με την άνεσή του σ' όλο το πλάτος της τελευταίας σελίδας με τα ογκώδη πρακτικά της ανάκρισης. Έτσι διευθετούνται στα γρήγορα τα πάντα.

Ένας γραμματέας αναλαμβάνει να συντάξει την καταδικαστική απόφαση, ο δικαστής για τα ζητήματα πίστης διακόπτει το δείπνο κι αφού πλύνει σχολαστικά τα χέρια του, βάζει τη σφραγίδα και την υπογραφή του στο έγγραφο, που προσυπογράφεται στη στιγμή από το δικαστή

Ουντιτόρε και τον ιεροεξεταστή. Η απόφαση είναι για θάνατο, ο τρόπος εκτέλεσης ζωντανός στην πυρά. Το ομολογημένο αδίκημα είναι αυτό της αίρεσης, έγκλημα καθοσιώσεως θεϊκής και γήινης στα πρόσωπα του Θεού Πατέρα, του Υιού Του Ιησού Χριστού, της Αγίας Τριάδας, του Ρωμαίου Ποντίφηκα και του Αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ο γιατρός διατάζεται να ελέγξει την ακεραιότητα των πνευματικών του λειτουργιών και την καλή κατάσταση της υγείας του καταδικασμένου με σκοπό να ξεκινήσει η διαδικασία· στους δυο δικαστές της Αδελφότητας του Σαν Τζοβάνι που ανέχονται εδώ και δυο μέρες και δυο νύχτες την αναμονή τους στους άθλιους πάγκους του μπροστινού προσευχητηρίου δίνεται επίσης διαταγή να τον παραλάβουν για την ύστατη φροντίδα, καθώς και να κάνουν τις απαραίτητες προετοιμασίες στον τόπο του μαρτυρίου, να προσλάβουν έναν εκτελεστή με κάποια πείρα και να καλέσουν επειγόντως έναν αδελφό εξομολογητή. Από το κάστρο η φρουρά ανακοινώνει μία η ώρα τη νύχτα.

Πάνω σ' ένα στρώμα από φρέσκο άχυρο ο Πασκάλ κοιμάται μακάριος μια ολόκληρη ώρα και παραπάνω. Ονειρεύεται ή δεν ονειρεύεται, η αναπνοή του είναι βαριά και γεμάτη.

Και το κρασί; Βρισκόταν ακόμα στη φυλακή του Τορ ντι Νόνα και ζήτησε το κρασί από το μοναχό που του μурμουρούριζε ακατάπαυστα τους

ιερατικούς λόγους για μια σωτήρια εξομολόγηση; Ή ήταν στη σύντομη διαδρομή που τον έφερε από τη φυλακή στην πλατεία του κάστρου; Ή ήταν ήδη ανεβασμένος πάνω στα δεμάτια, δεμένος στον πάσσαλο, και υπέβαλε το αίτημά του στους ιερείς που μπροστά του σημάδευαν με το σημείο του σταυρού τους ήδη αναμμένους πυρσούς;

Ίσως να συνέβη έτσι ακριβώς. Το κρασί το θέλησε την τελευταία στιγμή, λες και μέχρι τότε να το είχε αμελήσει από τις πολλές ασχολίες, με δυνατή και καθαρή φωνή όπως συνηθίζεται στην ταβέρνα. Όμως δεν απευθύνθηκε σε αυτούς που φρόντιζαν για τη διεξαγωγή του μαρτυρίου, αλλά στον Χαβιέρ, ιεροεξεταστή και ανακριτή, που πάνω στο άλογο στέκεται λίγο απόμερα από τις αρχές. «Χαβιέρ, θέλω κρασί. Στο όνομα της χριστιανικής αγάπης, Χαβιέρ, λίγο κρασί για τη δίψα αυτού που ετοιμάζεται για την κόλαση. Το δικαιούμαι, Χαβιέρ.» Γιατί ο Πασκάλ φοβόταν κι ο φόβος του περίμενε ως την αυγή, άφησε τις πυγολαμπίδες να πάνε να κοιμηθούν, ύστερα όμως ήρθε. Και τότε πρέπει να πιεις κρασί, γιατί σ' αυτό το σημείο δεν υπάρχει κλάμα και δεν υπάρχει προσευχή ούτε αντάρα αρκετή που να τον κάνει να περάσει. Ο Χαβιέρ διέταξε να στείλουν έναν χαμάλη να πάρει ένα καρτούτσο κρασί – που ο λαός της Ρώμης ονόμαζε *φυλλαράκι* – και να το βάλει στο λογαριασμό των εξόδων. Δε χρειάστηκε να περιμένει πολύ, και οι ιερείς κράτησαν τα δαδιά τους

αναμμένα, γιατί εκεί κοντά, στις όχθες του Τίβερη, υπήρχε μια πληθώρα από εξαθλιωμένες οικογένειες που διατηρούσαν ταβέρνα. Έφεραν ένα δοχείο μ' ένα κακό άσπρο κρασί, που ο ταβερνιάρης είχε σχεδόν σίγουρα ενισχύσει με τερεβινθίνη. Και κάποιος από τη φρουρά διατάχθηκε ν' ανέβει πάνω στο σωρό από τα δεμάτια, να λύσει τον καταδικασμένο και να τον αφήσει να πιει όσο ήθελε. Εκτός κι αν ο ίδιος ο Χαβιέρ, μέσα στην αναστάτωση και στη θλίψη του, θέλησε να προσφέρει τη φιάλη στον καταδικασμένο.

Αν συνέβη κάτι τέτοιο, δε θα χρειάστηκε καν να ελευθερωθούν τα χέρια του Πασκάλ. Καταξεσκίζοντας το μακρύ του ένδυμα στα δεμάτια με τα βάτα, ο Χαβιέρ πότισε τον Πασκάλ με το βρωμερό κρασί του. Το έκανε με λεπτότητα, για να μην τον πνίξει, κι ο Πασκάλ ήπιε με μικρές γουλιές, ολότελα συγκεντρωμένος στην αναμονή μιας ζαλάδας, ικετεύοντας το θεό να του στείλει μια μικρή άθλια μέθη. Που δεν μπορούσε να έρθει αμέσως. Κι αυτό μπορεί να σημαίνει ότι οι δυο τους ίσως μίλησαν. Λίγες λέξεις κάτω από τα βλέμματα των αρχών που περίμεναν με ασιτηρότητα, των ανθρώπων του λαού που στο μεταξύ είχαν μαζευτεί γύρω από τους φρουρούς της πόλης και φλυαρούσαν, σχολίαζαν και κάγχαζαν γι' αυτή την υπόθεση του κρασιού και για το ποιος το είχε πουλήσει «Πήγαινε εν ειρήνη, αν μπορείς, Πασκάλ.» «Είναι μεγάλος ο φόβος μου για όλο τον πόνο που έρχεται,

πανάθεμά σε, Χαβιέρ.»

Στο τέλος ο ιεροεξεταστής σκούπισε με το ακόμα κατάλευκο μαντιλάκι του τα κείλια του αιρετικού, για μερικές στιγμές κάρφωσε σ' εκείνα τα κείλια ένα βλέμμα δειλό και ερωτηματικό και, χωρίς να περιμένει απάντηση, αναζήτησε με μεγάλη βιασύνη το δρόμο της φυγής ανάμεσα στα ξερά ξύλα, σκονιάφτοντας και γδέρνοντας το δέρμα στις κνήμες μέσα από τα ρούχα.

Η αυγή των μαγιάτικων πρωινών φέρνει πάντοτε μαζί της ένα ελαφρύ αεράκι που παρειοφρύει πέρα από τις όχθες του ποταμού και ξεχύνεται προς όλες τις κατευθύνσεις στην πλατεία. Λόγος για τον οποίο τα ξύλα δυσκολεύονται να πιάσουν φωτιά στο κέντρο τους, αλλά καίγονται από τη μια μεριά, πότε καπνίζουν και σιγοκαίνε, ύστερα πάλι αρπάζουν ξαφνικά σε κάποιο άλλο σημείο. Γι' αυτόν το λόγο, προτού ακόμα αισθανθεί το δάγκωμα της φωτιάς στα πόδια, Ο Πασκάλ δηλητηριάζεται από τον καπνό, αγκομαχεί, ψάχνει γλιτωμό στο λαιμό και χτυπάει το κεφάλι του στο στύλο του μαρτυρίου. Η καμπάνα του κάστρου σημαίνει το χτύπο των νεκρών. Η φλόγα τελικά ζωντανεύει και μια γλώσσα απλώνεται ως το στήθος του Πασκάλ· ένα ουρλιαχτό κάνει το μαύρο πουλάρι του Χαβιέρ να ξεφυσήσει από φόβο.

«Πνίξε τον, πνίξε τον, άνανδρε», φωνάζουν τότε οι άνθρωποι του λαού που δεν τους αρέσει να βλέπουν να πεθαίνει πολύ άσχημα κάποιος που ίσως είναι από τους δικούς τους. «Δεν

καταδικάστηκε σε σιγανή φωτιά αυτός ο δυστυχιμένος, πνίξε τον, για όνομα του Θεού.» Κι ο κόσμος αρχίζει να ουρλιάζει μαζί με τον Πασκάλ. Και τα ουρλιαχτά του κόσμου είναι κατάρες για τον δήμιο, αυτά του Πασκάλ πάνε ποιος ξέρει πού.

Υστερα, ξαφνικά, η φωτιά καίει καλά και ψηλώνει τόσο, που δεν μπορείς να διακρίνεις πια τίποτα και η καρδιά του είναι μόνο ένας λεκές μόλις πιο κόκκινος.

Τέλος

Το κεφάλαιο Β ήρθε πολύ μετά και ήταν ακόμα πιο κουραστικό από το πρώτο. Αυτό που δεν κατάφερα να κάνω ήταν να γυρίσω πίσω στη ζωή του Πασκάλ, να τον ντύσω με κάτι που να μην είναι ο μεγάλος σάκος του καταδικασμένου, να του δώσω — να του χαρίσω — μια ζωή να προσθέσει στο θάνατο που άλλοι, πολλούς αιώνες πριν από μένα, είχαν προβλέψει να κληροδοτήσουν στους μεταγενέστερους. Το κεφάλαιο είναι η προσπάθεια να ξεκινήσει τη ζωή του από κάπου. Και από πού αλλού αν όχι απ' την Καρλομάγνο, τη χώρα των λύκων που έγιναν σκλάβοι, τη χώρα του Τζοβάνι Πασκάλε;

Κεφάλαιο Β

Ήταν στα χρόνια του αυτοκράτορα Φιλίππου. Άσχημοι καιροί για τους ανθρώπους γενικά και πανάσχημοι για τους φτωχοδιαβόλους που η τύχη τους παραίταν κοντά στη λεπτή ακοή του. Η Καρλομάγνο βρισκόταν ακόμα μακριά από εκείνο το αυτί, αλλά ήδη διακρίνονταν παντού τριγύρω σημάδια ενός φοβερού πεπρωμένου. Ο ντόρος μακρινών γεγονότων αντηκούσε μες στη σιωπή των βάλτων και έκανε τους ανθρώπους μέχρι τα βοσκοτόπια στο βουνό να φοβούνται με οινωνούς και παραισθήσεις. Πόλεμοι και αναταραχές, αίμα των δικαίων να τρέχει πάνω στο αίμα των κοίρων. Ο διάβολος έκανε πρίγκιπες και επίσκοπους πιο αδίστακτους· άγιοι σφαγμένοι και κρεμάλα για τα παιδιά, κοπέλες θαμμένες ζωντανές· αλλά πού, αλλά πότε, πόσο μακριά από δω όμως; Πάνω από τις στέγες από σχιστόλιθο στην Καρλομάγνο πετούσαν τα ταχυδρομικά περιστέρια· μερικά σταματούσαν, όμως κανείς στη χώρα δεν καταλάβαινε τη γλώσσα των ειδήσεών τους. Εδώ και πολύ καιρό η ρωμαϊκή Οδός έκρυβε τις πέτρες της κάτω από τη λάσπη και τις αγριάδες και σπάνιζαν οι μουλαράδες και οι οδηγοί κάρων που προτιμούσαν το βάλτο από το εύκολο πέρασμα της θάλασσας. Όποιος συνέχιζε να περνάει είχε τη διάθεση να κοιμηθεί αλλού τη νύχτα, και λίγα λόγια, λίγα πράγματα, καμιά συμπάθεια για τους από κει. Περνούσαν ακατάστατα τα στρατεύματα των

βασιλείων και των βαρονιών, τα κοράκια της δεκάτης, οι Ρωμαίοι προσκυνητές. Καθένας τραβούσε ίσια. Όταν, αδέσποτη και τρελαμένη από τα πολλά λάφυρα, μια ομάδα Γερμανών μισθοφόρων του αυτοκράτορα Κάρολου πέρασε περιπλανώμενη από την Οδό και σκούζοντας σκορπίστηκε για πάνω από μια βδομάδα ανάμεσα στα δερμάτια των μόλις θερισμένων αγρών, πίνοντας το κρασί που άρπαξαν από τους αγρότες και ροχαλίζοντας· οι άνθρωποι της Καρλομάγνο δε θέλησαν καν να κατέβουν για να δώσουν μια ευγενική εισφορά στους πράκτορες του κυρίαρχου του κόσμου.

Όλα τα σπίτια σφραγίστηκαν και οι οικογένειες σκόρπισαν ανάμεσα στους γκρεμούς. Υπερβολικά φοβεροί έμοιαζαν αυτοί οι άνθρωποι ντυμένοι με αμπέκονα κίτρινα σαν κολή, κυρτωμένοι από όπλα πολύ βαριά για τα χέρια ενός χριστιανού. Φριχτές οι διαπεραστικές φωνές τους, που κανείς ανάμεσα στους κατασκόπους που πουλούσαν ψωμί κι αλατισμένο λαρδί δεν κατάφερε να μεταφράσει σε κάποιον ανθρώπινο ήχο.

Όμως, στο γυρισμό από τις κρυψώνες, με εξαφανισμένους πέρα από τη σκόνη της ξερής γης τους Γερμανούς μισθοφόρους, οι άνθρωποι της Καρλομάγνο συναντήθηκαν κάτω από τις βελανιδιές του αρχαίου περίβολου, στον τόπο συνελεύσεων, κι αποφάσισαν να γίνουν υποτελείς του άρχοντα του Μπραμαπάνε, άρχοντα κι άλλων λαών στις κοιλάδες από την άλλη μεριά του βουνού. Ο πόνος ήταν μεγάλος όπως

και η θλίψη, αλλά τους φάνηκε μια λογική ποινή να υπομείνουν, προνοώντας για άλλες περισσότερες αβάσταχτες. Ποτέ δεν είχε συμβεί ο λαός της Καρλομάγνο να κάνει συμφωνία υποτελείας σε άλλο άνθρωπο ή υλική εξουσία από τότε που, σε καιρούς τόσο μακρινούς ώστε καμιά πέτρα ή κεραμίδι ή μονοπάτι της χώρας δεν μπορούσε να είναι μάρτυρας, έγινε συμφωνία πίστης και υποταγής στο Θεό του αφέντη Χριστού και του Ιωάννη του Βαπτιστή του.

Ένιωθαν γιοι του αφέντη Χριστού με τρόπο άγριο και νοσταλγικό. Σ' αυτό τον ξυπόλητο από την Παλαιστίνη αγαπούσαν το αδύνατο και διαβρωμένο πρόσωπο που τους είχε περιέλθει πάνω σ' ένα ζωγραφισμένο ξύλο, το οποίο προέκυψε από ένα μεγάλο θαύμα που συνέβη σε παλιότερους καιρούς. Γλυκό πρόσωπο χωρίς ηλικία, πάνω σ' ένα περιπλανώμενο αγόρι χωρίς υποδήματα, που φιλούσαν μια φορά το χρόνο – ελαφρά άντρες και γυναίκες για να μην τον ρουφήξουν από το ξύλο –, ως ευχή της δικής Του και της δικής τους ανάστασης από τη βρωμιά της γήινης ζωής. Κοκορεύονταν για το γεγονός ότι ήταν τέκνα Του και ένιωθαν περήφανοι για μια ξεχωριστή προτίμηση που φαίνεται ότι τους ανήκε εξαιτίας της βεβαιότητας ότι ήταν ομόαιμοι γιοι, απευθείας απόγονοι που πολλαπλασιάστηκαν από το μαρτύριο του Γολγοθά.

Γιατί είχαν για τους εαυτούς τους μια μικροσκοπική κοσμογονία, ένα τραγούδι του

γένους, ένα ευαγγέλιο των Άπουων, διαδομένο από στόμα σε στόμα, αγνοώντας επιστήμη και θεωρία, με μια πεισματική αδιαφορία για το λογικό και τις αναλογίες. Απολάμβαναν ένα σπάνιο και δωρεάν προνόμιο: την ελευθερία των ξαναζωντανεμένων, εγγυημένη από τον τρόπο των ισχυρών για τη σκοτεινή δύναμη των ταπεινών. Και αυτό το προνόμιο, ή τουλάχιστον τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά, αναγνωριζόταν για πολλούς αιώνες από τους ίδιους τους εκπροσώπους του κυρίαρχου Θεού της Ρώμης, αυτούς τους αρχιερείς κόμπτες της Σαρετσάνα, που τους έτρεμαν όλες οι κομψότητες της Ανατολής ως έξοχους πολεμιστές και τιμωρούς της ανυπακοής στους απογόνους του Πέτρου. Οι οποίοι, από τον πρώτο ως τον τελευταίο, με ευγένεια συμβίβασαν την εξουσία της Καρλομάγνο με την πίστη τους. Παρεμπιπτόντως, αυτή η συμφωνία κυριαρχίας είχε ένα κόστος. Κι ήταν αρκετά ψηλό. Όταν ο πρώτος από αυτούς πήρε στην κατοχή του την επισκοπή του, θέλησε να δημιουργήσει στην τριγυρισμένη από τείχη πόλη της Σαρετσάνα την Αγία του Τράπεζα, προς τιμήν του και της μητέρας του Υιού του Θεού Μαρίας, αποφάσισε να υψώσει έναν ναό απαράμιλλης μεγαλοπρέπειας και ομορφιάς, τέτοιο που να ταπεινώνει την εκπληκτική λάμψη των όχι μακρινών βουνών του μαρμάρου. Αυτός ο επίσκοπος έπρεπε να διασχίσει ο ίδιος τα φαράγγια και τα έλη, να φτάσει, κρατημένος σφιχτά από το λαιμό του αλόγου του, ως την κορυφή του λόφου της Καρλομάγνο και να

ζητήσει από το λαό να βγάλει για λογαριασμό του την άσπρη, στολισμένη με χρυσές φλέβες πέτρα, που μόνο αυτοί οι άγριοι άνθρωποι, ανάμεσα σε όλους τους λαούς του κόσμου, ήξεραν να διακρίνουν και να σπάζουν με τον κασμά και να κατεβάζουν.

Η έπαρση του επισκόπου ήταν υπερβολική, η σπανιότητα αυτής της πέτρας είχε ένα ανεκτίμητο κόστος σε κούραση. Έγιναν πολλές προσφορές, εξετάστηκαν κι ύστερα απορρίφθηκαν· στην απειλή των όπλων αντιτάχθηκε μια σκοτεινή σιωπή και βλέμματα αγριωπά και κακά, που θα πρέπει να του θύμισαν τις παλιές φήμες και τους συνήθεις φόβους γύρω από αυτούς τους ανθρώπους. Στο τέλος, σ' εκείνο τον άνθρωπο η πονηριά του κόμη υπερίσχυσε της θρασύτητας του ιερέα, έτσι που στη ζυγαριά των διαπραγματεύσεων τέθηκε μια προσφορά πονηρά συνετή και που στους ανθρώπους της Καρλομάγνο φάνηκε αδύνατον να την αρνηθούν. Αυτό πρότεινε ο επίσκοπος κόμης: ότι για τα λανθασμένα και αμαρτωλά πιστεύω τους, που η είδυσή τους είχε αναστατώσει τα άγια αποστολικά αυτιά, θα υπήρχε εξαιρετική επιείκεια, υποχρεώνοντας τις Αρχές να παραιτηθούν από τη διαιώνιση τέτοιων συνηθειών. Ως εκ τούτου, στη συνέλευση της Καρλομάγνο θα παρέμενε αιώνια η εξουσία για κείνους που φρόντιζαν τις ψυχές τους, έχοντας τη δυνατότητα να διαλέξουν έναν εφημέριο που από τότε και στο εξής θα καθαγίαζε εκείνους τους οικισμούς στο δάσος,

τη μοκθηρία των ψυχών τους και την ακαθαροσία της καρδιάς τους με την άδεια του αναπληρωτή του Χριστού πάνω στη γη. Γέμισαν βουβή καρά ακούγοντας ότι θα ικανοποιούσαν τη νοσταλγία ενός πατέρα μακρινού εκλέγοντας για αδελφούς τους έναν άντρα που θα ερχόταν από ξένους οικισμούς, φορτωμένος με τη χάρη και τη γνώση-σοφία του Υιού του Θεού. Κατάλαβαν ότι θα μπορούσαν να διαλέξουν έναν συνένοχο, να τον τρέφουν και να τον φροντίζουν για να καλλιεργήσει τη μυστική τους πίστη ως τους πιο προσφιλείς ανθρώπους. Και από αυτά που προαναφέρθηκαν και μετά, τον ιερέα, διαλεγμένο κατά προτίμηση ανάμεσα σ' εκείνους που ξετρύπωνες στους μεγάλους μοναστηριακούς πύργους στις κοιλάδες της Γκαρφανιάνα – που όσο πιο δυνατοί και ξεροκέφαλοι εμφανίζονταν τόσο το καλύτερο – ο λαός της Καρλομάγνο τον εξέλεγε για λογαριασμό του συγκαλώντας επίσημη ανώτατη συνέλευση.

Δυο γενιές από δυνατούς νέους κι από τους πιο πεπειραμένους τεχνίτες πέτρας κάθηκαν σκάβοντας σε μακρινά και μυστικά λαγούμια, μεταφέροντας τις πέτρες από περάσματα χωρίς βάθος. Εκατό ήταν αυτοί που πέθαναν και εκατό οικογένειες έζησαν από την ελεημοσύνη της χώρας προτού ένας γιος ή αδελφός μεγαλώσει αρκετά για να κληρονομήσει τον κασμά και τη σφύρα. Όταν πήρε τέλος αυτή η μακρόχρονη αγγαρεία και χίλια βόδια πήραν τα εκατό κάρρα φορτωμένα με το πολύτιμο μάρμαρο, η Καρλομάγνο κόμπαζε, αν και ποτέ κανένα από τα

παιδιά της δεν μπόρεσε να δει το λευκόχρυσο θαύμα της Αγίας Μαρίας της Σαρετζάνα. Ο πανιερότατος ο επίσκοπος κόμης, παραμένοντας συνετός, απαγόρευσε τη στάση και το πέρασμα από την πόλη του στους άντρες και στις γυναίκες της Καρλομάγνο που δεν είχαν εφοδιαστεί προηγουμένως με άδεια.

Ακόμα κι όταν αυτή η εντολή είχε πια από πολύ καιρό ξεχαστεί, στους σπάνιους ανθρώπους της χώρας που επιχειρούσαν ταξίδια αρκετά μακρινά ώστε να τη συμπεριλαμβάνουν, αν μη τι άλλο σαν σταθμό ανεφοδιασμού, έμοιαζε κάτι φυσικό να αποφεύγουν την πόλη από ένα δρόμο που περνούσε από το ψηλότερο σημείο της και που έβαζε ένα λοφάκι ανάμεσα στον ταξιδιώτη και στα τοξωτά παράθυρα του εκκλησιαστικού καμπαναριού.

Είναι γνωστό ότι στο πέρασμα των αιώνων κάποιοι κατάσκοποι από τη χώρα τόλμησαν να περάσουν τον περίβολο των τειχών με διαταγή να εξετάσουν το θαύμα. Οι γενναίοι κατάσκοποι σταματούσαν μπροστά στην κεντρική πύλη και μερικοί αποτόλμησαν να τριγυρίσουν στον νάρθηκα μέχρι να συναντήσουν τη δόξα της λουσομένης σε χρυσό φως αψίδας· δεν άφησαν όμως στη μνήμη αυτών που τους άκουσαν καταπληκτικές αναμνήσεις, μια αξιοσημείωτη αναστάτωση ή οτιδήποτε άλλο θα μπορούσε να δικαιολογήσει τόσο πέτρα και τέτοιο κόστος. Όλα αυτά είναι γνωστά από τα τραγούδια που έφτιαξαν εκείνοι οι άνθρωποι. Το άσμα τους ήταν μπερδεμένο και συχνά κώλαινε σε λογική

και φρόνηση· κι όποιος από ένα τραγούδι γνώριζε την αρχή πολύ συχνά αγνοούσε το τέλος, σαν να υπήρχαν πολλές αρχές και πολλά φινάλε ακόμα και για ένα και μόνο τραγούδι, για την ίδια πάντα ιστορία. Κι όμως όλο αυτό ήταν για κείνους μεγάλο καύχημα, αιτία μεγάλης υπεροχής.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΣΤΑΜΝΑΣ ΠΟΥ ΓΕΜΙΣΕ ΜΕ ΤΟ ΧΥΜΟ ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ
ΤΟΥ ΑΦΕΝΤΗ ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΤΗΣ ΚΑΡΛΟΜΑΓΝΟ
ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΑΝΙΣΜΕΝΗ ΣΑΡΚΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΛΑΟΥ ΑΠΟΥΟ.
ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΓΙΑ ΑΛΛΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ ΜΕΤΑ.

Από το κέρι των υπηρετών της Ρώμης ο αφέντης Χριστός υπέφερε στο Γολγοθά μεγάλο βασανιστήριο και όταν σταμάτησε να τρέχει το αίμα Του, ανάβλυσε από τα πλευρά μια στάμνα καθαρό λέμφος που μαζεύτηκε στη βάση του σταυρού που ήταν το βασανιστήριό Του. Η Μαρία η Μαγδαληνή έκρυψε εκείνη τη στάμνα γεμάτη από το θεϊκό υγρό, κι όταν ο Υιός τίναξε από το σώμα τη λάσπη του θανάτου Του για να πετάξει μακριά στο βασίλειο της γαλήνης, εκείνη ήταν κοντά στο καλύβι Του περιμένοντάς Τον. «Πήγαινε», της είπε, «φύγε από αυτή τη γη των καταδικωμένων. Θα κλείσω εγώ μετά το λογαριασμό αίματος για τους αδελφούς Μου και τις αδελφές Μου, για τους γιους Μου και τις κόρες Μου». Η Μαρία έφυγε με το καράβι έχοντας μαζί της μοναχά τη στάμνα και έκανε τις καταγίδες της θάλασσας να κοπάζουν με

μια σταγόνα λέμφους πάνω στο κύμα. Και δεν αισθανόταν ποτέ πάνω της το χέρι του ψύχους, ούτε η βροχή της άγγιζε τα ρούχα και από το σώμα της κρατιόταν μακριά η πείνα και η δίψα. Ήταν μαζί της ο άγιος Ιάκωβος και ο άγιος Ιάκωβος, όρθιος στην ψηλή πλώρη, μιλούσε για τον Υιό στα δελφίνια και στις φάλαινες και στις σμέρνες· και τα ψάρια της θάλασσας άκουγαν και μετέφεραν στις άβυσσους με τη μορφή μικρών φυσαλίδων την ιστορία του αφέντη Χριστού. Στο άκουσμα αυτών των ειδήσεων οι άβυσσοι θρηνούσαν και ο θυμός που έβγαζαν μετατρέποταν σε φοβερές συμφορές για τα πλοία της Ρώμης, που τσακίζονταν στα βράχια και προσάραζαν στην άμμο. Και το πλοίο του Ιακώβου και της Μαρίας έπλεε και είχε πάντοτε το άστρο του Βορρά μπροστά στο κατάρτι και πάντα το έσπρωχνε το μαϊστράλι, ενώ η γραμμή που άφηνε πίσω του ήταν για την πόλη της Ρώμης και για την αλαζονεία της βάσανο της φωτιάς και της πέτρας, του πυρετού και της πανούκλας, του στρατού και του αίσχους.

Μια λαμπερή μέρα, ένα δελφίνι προχώρησε ανάμεσα στα ασημένια κύματα ως το ξύλο του πλοίου και είπε στον Ιάκωβο αυτά τα λόγια: «Εσύ που μας μιλάς τόσο για τον Χριστό τον Υιό, αυτόν το νεαρό μάς έκανες να τον ερωτευτούμε. Τώρα εμείς σε αυτή την άβυσσο της θάλασσας θέλουμε να Τον θυμόμαστε πάντα και πάντα να Τον έχουμε μπροστά μας, γιατί με την έλευση της βασιλείας Του εμείς ελπίζουμε

με λακτάρα να ελευθερωθούμε από το ζυγό του σκότους που μας ζώνει από τότε που ο θεός κώρισε τη γη και το νερό. Γι' αυτό σου ζητώ να αφήσεις σ' εμάς ένα σημάδι Του που να διαρκεί ακόμα κι όταν εσύ θα είσαι μακριά από αυτή τη θάλασσα».

Και ο Ιάκωβος απάντησε θλιμμένα: «Εγώ είμαι ο Ιάκωβος ο Μποανέρτζε, γιος της βροντής, κηρύσσω με τα χέρια και δεν έχω τη γνώση των αδελφών μου που γνωρίζουν την τέχνη να γράφουν τις σκέψεις πάνω στο δέρμα της κατσίκας. Πώς μπορώ να σε ευχαριστήσω, δελφίνι; Κι αν ακόμα εγώ κατείχα αυτή την τέχνη, ποιος θα ήξερε ανάμεσα στους κατοίκους των βυθών, που είναι άθλιοι κι αγνοούν τα ανθρώπινα, να κοιτάξει και να καταλάβει την πληθώρα των σημειωμένων λέξεων;».

Το δελφίνι εξαφανίστηκε και όταν γύρισε είχε στο ρύγχος του μια σανίδα από σκληρό ξύλο, ξεκολλημένη από ένα ρωμαϊκό πλοίο που το κατάπιε η φουρτούνα, κι ένα μακρύ πινέλο από τρίκες ασβού και ένα μεγάλο κοχύλι. Και πάνω σ' εκείνο το κοχύλι είχε αποθέσει τις σκόνες που αντανakλούν τα χρώματα του ουρανού, της γης και της θάλασσας. Και μέσα στην ξάστερη νύχτα, ενώ οι ναυτικοί κοιμούνταν γαλήνια και η Μαρία ξαγρυπνούσε πάνω στη στάμνα, το δελφίνι φύλαγε τον Ιάκωβο κι οδηγούσε το χέρι του, ενώ εκείνος θυμόταν και ξαναζωντάνευε τον Υιό με τις απαλές γραμμές του πινέλου. Οι σκόνες ανακατεύονταν με το νερό της θάλασσας και εισχωρούσαν στο σκληρό ξύλο και

ο Ιάκωβος έβλεπε ότι από το χέρι του ξεπεταγόταν ένας νεαρούλης πολύ ωραίος που τον κοιτούσε με μάτια μαύρα και φωτεινά, ενώ τα γυμνά του πόδια πλανιόνταν μέσα στη σκόνη του κόσμου. Στο τέλος της νύχτας, όταν ο ήλιος είχε ξαναδώσει σε κάθε τι το φως του και τη σκιά του, η Μαρία η Μαγδαληνή πλησίασε στη σανίδα που ο Ιάκωβος είχε απλώσει για να στεγνώσει και μαζί της όλοι οι ναυτικοί στάθηκαν τριγύρω, κι ο καθένας τους αναγνώρισε τον Υιό του Θεού, τον αφέντη Χριστό έτσι όπως τον είχε γνωρίσει. Και κάποιος έλεγε: «Αυτός είναι ο νέος που χόρτασε την πείνα μου και μου έδωσε τσόκαρα για τα πόδια και ρούχα για το κορμί. Είναι αυτός, γυμνός και ξυπόλητος και αδυνατούλης». Κι άλλος πάλι: «Να αυτός ο κάποιος που έσωσε τον αδελφό μου από τη θύελλα της θάλασσας. Ας είναι ευλογημένος αυτός ο νέος για τη ζωή του αδελφού μου και για όλα τα καλά πράγματα που έχει κάνει!». Κι άλλος πάλι έλεγε: «Να ο άνθρωπος που ξεσήκωσε τους καλούς ενάντια στους τυράννους. Αυτός ήταν που στη γη μας εξαγόρασε τα αδικήματα που υπέστησαν οι αδύνατοι, με την κόψη του σπαθιού Του σφυρηλατημένη από τους αγγέλους. Λένε ότι Τον βασάνισαν και Τον σκότωσαν· τι να 'χει απογίνει τώρα;». Κι ακόμα: «Τι είναι αυτό το θαύμα που φέρνει μπροστά μας έναν φτωχό νέο που είδα να πεθαίνει με τα μάτια μου; Ορίστε μπροστά μου αυτός που προστατεύει τις βασανισμένες χήρες, αυτός που θεράπευσε την

ανεμοβλογιά, ο παιχνιδιάρης που όλα τα συγχωρούσε και έφτυνε τη ζωή κατάμουτρα στο θάνατο!». Και η Μαρία η Μαγδαληνή έβλεπε στον γυμνό νεαρούλη τον Υιό γδαρμένο από τα βάτα του Γολγοθά, κατατρυπημένο από τις λόγχες των Ρωμαίων στρατιωτών, καρφωμένο στο σταυρό. Και θυμόταν το δηληριασμένο κρασί με τη χολή που Του προσφέρθηκε για παρηγοριά και τελευταία τη δυνατή Του κραυγή του πόνου που έκανε να πέσει η νύχτα πάνω στους ανθρώπους και στις πόλεις του κόσμου. Κι έκλαιγε σιωπηλή, ενώ τα δάκρυσά της κυλούσαν στη σανίδα και γίνονταν χρυσή πατίνα πάνω στη μορφή του αφέντη Χριστού. Ύστερα από αυτό το δελφίνι, με ένα τίναγμα, πήρε τη σανίδα με το ρύγχος του και κάθηκε στα βάθη της θάλασσας. Στο τέλος το πλοίο προσάραξε σε μια αμμώδη ακτή, απ' όπου διακρινόταν μια έκταση με κλόη και δέντρα που τη διέσχιζαν πολλά ρυάκια, με γλυκό αέρα και καθαρό ουρανό. Εκεί η Μαρία η Μαγδαληνή αποφάσισε να ψάξει για ένα καινούργιο σπίτι και κατευθύνθηκε προς την εξοχή με τη στάμνα της. Την ακολουθούσε ο Ιάκωβος ο απόστολος και όποιος ανάμεσα στους ναυτικούς είχε αποφασίσει να εγκαταλείψει τα θαλασσινά ταξίδια. Περπάτησαν μέρες και μέρες στον κάμπο χωρίς να βρουν ποτέ ανθρώπους να δουλεύουν στους εύφορους αγρούς, ούτε νέους να βόσκουν τις αγριεμένες φοράδες που στο πέρασμά τους το έσκαγαν στο δάσος, ούτε κανένα σπίτι που να μην ήταν γκρεμισμένο και καλυμμένο με βάτα.

Και τη μέρα έπιναν το γάλα που η Μαρία η Μαγδαληνή άρμεγε από τις κασίκες που έρχονταν ήμερες να μυρίσουν τη στάμνα της και τρέφονταν με τρυφερά και νόστιμα κόρτα που φύτευαν στα λιβάδια που δεν ήταν πια οργωμένα. Παντού ανάμεσα στα ψηλά κόρτα και ανάμεσα στους χοντρούς σβόλους γης έβρισκαν ανθρώπινα κόκαλα που ακόμα έσφιγγαν στα γυμνά από σάρκες χέρια ξίφη και λόγχες και φορούσαν στα κρανία περικεφαλαίες και στα αδειανά στέρνα θώρακες. Ο Ιάκωβος, σκεπτικός, φοβόταν για κείνον και για τη Μαρία και για τους άλλους ανθρώπους μπροστά σε μια γη γεμάτη νεκρούς, αλλά η Μαρία η Μαγδαληνή ήταν η πρώτη που ξανάρχισε να περπατάει και κοιτούσε το κάθε τι χωρίς φόβο.

Τη νύχτα αναπαύονταν σε μια καλύβα από κλαδιά, κι η Μαρία έβλεπε ότι η στάμνα αντανακλούσε όλα τα αστέρια του ουρανού και μετρώντας τα αποκοιμιόταν. Τα φυλακισμένα αστέρια στη στάμνα τραγουδούσαν μια γλυκιά μουσική από νοσταλγία για το Δημιουργό του ουρανού, κι αυτή η μουσική μεθούσε τα κόκαλα που δεν είχαν ποτέ βρει ανάπαυση· και στη γαλήνη και τα κόκαλα κοιμούνται.

Μια μέρα άκουσαν να έρχεται από τον ορίζοντα μια μπερδεμένη οχλοβοή και να σηκώνεται ένα μεγάλο σύννεφο σκόνης. Στάλθηκε για αναγνώριση ένας ναυτικός που γύρισε την επόμενη μέρα πολύ αναστατωμένος. Διηγήθηκε ότι ανακάλυψε πίσω από έναν χαμηλό λόφο ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων που είχαν καταπιαστεί

με πολλές δουλειές και μόχθους και φώναζαν σε άγνωστες γλώσσες, και μάλιστα αρκετοί τραγουδούσαν, χτυπώντας δυνατά σφύρες και κασμάδες πάνω στη σκληρή πέτρα, που έστελνε το κλάμα της στους ουραμούς. Και από τη σκόνη που σκέπαζε το κάθε τι όλοι έμοιαζαν να είναι από ένα και μόνο λαό με γκριζο δέρμα. Πολλοί ήταν δεμένοι μεταξύ τους με μια αλυσίδα στο πόδι και σε σειρές των εκατό και παραπάνω μετέφεραν πανέρια με κώμα από το ένα μέρος στο άλλο, σαν να ήθελαν να σκάψουν στην πεδιάδα νέες κοιλάδες και μετά να υψώσουν νέα βουνά.

Παντού ήταν σκορπισμένοι Ρωμαίοι στρατιώτες με περικεφαλαίες στολισμένες με πυκνές καστανές καίτες και με μακριά ακόντια βασάνιζαν πότε αυτόν πότε εκείνον, ενώ σκοποί ήταν τοποθετημένοι πάνω στους σωρούς και στα λοφάκια. Και πολλοί ζυγοί από βόδια μετέφεραν πέτρες κάτω από το σφύριγμα του μαστίγιου και σκόρπιες σε πολλές λεύγες στην πεδιάδα έκαιγαν εστίες για τους σιδεράδες και καζάνια σε καταυλισμούς γυναικών που έραβαν, έκοβαν, λιάνιζαν, τηγάνιζαν. Αυτές οι γυναίκες όμως βρίσκονταν και παντού ανάμεσα στους βουτηγμένους στη σκόνη άντρες πουλώντας νερό, μήλα και τηγανίτες από αραποσίτι.

Ο ναύτης κατάσκοπος είπε ότι στην κορυφή ενός λόφου, κάτω από μια μεγάλη τέντα από κόκκινο ύφασμα στολισμένο με χρυσάφι, έστεκε ένας άντρας ψηλός και χοντρός, περιτριγυρισμένος από τα διακριτικά της υπατείας και από όξι

λιγότερες από μια ντουζίνα γυμνές γυναίκες. Και πίσω από όλο αυτόν το λαό εκτεινόταν, μέχρι εκεί όπου έφτανε το μάτι, μια κορδέλα λιθοστρωμένου δρόμου, φτιαγμένος όπως εκείνος που ο ίδιος είχε περπατήσει με τα σανδάλια του μεταξύ Χεβρώνας και Ιερουσαλήμ. Τότε, από φόβο, η Μαρία, ο Ιάκωβος ο απόστολος και οι ναυτικοί άρχισαν να ταξιδεύουν νύχτα, ενώ τη μέρα κρύβονταν ανάμεσα στα βούρλα των βάλτων, μέχρι που τέλειωσε ο κάμπος, κι άρχισαν να ανεβαίνουν μια καινούργια περιοχή από απότομους λόφους, κατά μήκος των στενών περασμάτων από κρύους και σκοτεινούς χειμάρρους. Η Μαρία η Μαγδαληνή είχε τη στάμνα της πάντα μαζί της και ο Ιάκωβος μιλούσε με τους ναυτικούς για τους τόπους του κόσμου που είχαν δει. Τελικά, μια νύχτα, έφτασαν στην κορυφή ενός λόφου όπου ανάμεσα στα ψηλά ξερόκλαδα και στις δρυς ξεχώριζαν πέτρινες καλύβες. Ανάμεσα στις καλύβες έβοσκαν σιωπηλές οι κατοίκες. Γκρίζα και αδύνατα σκυλιά, με μεγάλα κίτρινα μάτια σαν των λύκων, έρχονταν υποταγμένα να γλείψουν το χέρι της Μαρίας που κρατούσε τη στάμνα της. «Εδώ θα υπάρχει ένα σπίτι για μένα», είπε και θέλησε να κάτσει στη μέση ενός πλατώματος από πατημένο χώμα που το φώτιζε το φεγγάρι. Ήρθαν τότε σ' εκείνη άντρες και γυναίκες και λίγα τρομαγμένα παιδιά, φρικτά να τα βλέπεις με χοντροκομμένα ρούχα από δέρμα και κουρέλια, με ουλές σε κάθε εκτεθειμένο σημείο του σώματος, με το

βλέμμα και την αδυναμία και το επιφυλακτικό βήμα ίδιο με αυτό των σκυλιών τους, κατά τον ίδιο τρόπο που τα σκυλιά τους ήταν όμοια με λύκους. Η Μαρία η Μαγδαληνή κοιτάζοντάς τα σκέφτηκε τους αδελφούς και τις αδελφές της και τους απηύθυνε καλά λόγια. Οι άλλοι έβλεπαν βλέμματα αγριωπά και κοντρά μπαστούνια στα χέρια των αντρών, άκουγαν μια γλώσσα σκληρή και άγνωστη και φοβούνταν για τη ζωή τους. Όμως εκείνοι οι άνθρωποι μαζεύτηκαν όλοι γύρω από τη Μαρία Μαγδαληνή και άκουσαν τα λόγια της. «Είστε άνθρωποι δυστυχείς και κακότυχοι», είπε κοιτώντας τον καθένα τους πονετικά. «Άγονος είναι αυτός ο τόπος και ο θάνατος είναι πανταχού παρών. Βλέπω τα δάκρυα κάτω από τα βλέφαρα των γυναικών και δεν υπάρχει χαρά σ' αυτά τα παιδιά. Οι άντρες είναι θύματα του μίσους τους και τα χέρια τρέμουν καθώς βαστούν το μπαστούνι. Ο γλυκός μου φίλος ο αφέντης Χριστός, Υιός του Θεού και αδελφός όλων των πλασμάτων που έχουν ζωή, σκοτώθηκε από το χέρι των δικών σας βασανιστών και υπέφερε μια τεράστια θυσία για να ξεπληρώσει τον πόνο όλων των βασανισμένων του λαού μου και όλων των ανθρώπων της γης. »Αν εγώ πεθάνω ξαναγεννιέμαι και η ζωή μου θα είναι τόσο λαμπερή, που όλοι οι νεκροί θα ξαναγεννηθούν μαζί μου, γιατί ο δικός μου πόνος ανακουφίζει όλους τους πόνους και ο θάνατός μου καταργεί το θάνατο. Έτσι είπε Εκείνος, έτσι επαληθεύτηκε, όπως είχαν

προβλέψει οι αρχαίες μας προφητείες. Τα λόγια Του ήταν πολύ μεγάλης αγάπης και το ξίφος Του Αυτός το έσπασε για να μην προσβάλει τη ζωή των διωκτών Του· σε αντάλλαγμα από κείνους δέχτηκε μόνο προσβολές και καταδίωξη.

»Τώρα η γη μου υποφέρει κάτω από το πέπλο μιας αιώνιας νύχτας, ενώ Εκείνος έχει πετάξει μακριά από τον πόνο αυτής της ζωής και ετοιμάζει για μένα και για σας ένα βασίλειο ανάπαυσης στον τόπο όπου κάθε πλάσμα θα γαληνέψει μέσα στη γλύκα και στην αφθονία. Τώρα εγώ θα Τον περιμένω εδώ μαζί σας, γιατί όπου υπάρχει πόνος και ταπείνωση ετοιμάζεται ο ερχομός του βασιλείου Του. Γι' αυτό θέλω να σας δωρίσω αυτό που άφησε Εκείνος.»

Και λέγοντας αυτό βάπτισε όλο εκείνο τον διαλυμένο λαό με το θεικό λέμφος που ανάβλυσε από τα πλευρά του αφέντη Χριστού. Και εξαφανίστηκαν οι ουλές και στεγνώσαν οι πληγές. Και η σκοτεινή γλώσσα εκείνων των ανθρώπων έγινε κατανοητή από τη Μαρία τη Μαγδαληνή, από τον απόστολο και από όλους τους άλλους άντρες που ήρθαν από την Παλαιστίνη, τα παιδάκια άρχισαν να παίζουν και οι γυναίκες, αφού γέλασε το πρόσωπό τους, πήραν τους άντρες τους και τους απόλαυσαν με μεγάλη χαρά. Και μετά τους μήνες που έπρεπε γεννήθηκαν οι γιοι που έσταξαν από τα πλευρά του Υιού του Θεού και έγιναν δυνατοί και σοφοί και χαρούμενοι. Κι έτσι ιδρύθηκε η χώρα της Καρλομάγνο από κείνο τον πρώτο σωρό από καλύβες, ενώ ο Ιάκωβος ο μαθητής, αφού

αφηγήθηκε σε όλους αυτό που ήξερε για τη ζωή και τα μεγάλα έργα του αφέντη Χριστού, έφυγε με τους ναυτικούς του για άγνωστους τόπους, έχοντας πανιά από σκληρό δέρμα στα πόδια. Είχε μαζί του το κοχύλι που του είχε χαρίσει από τα βάθη της αβύσσου το δελφίνι και μ' αυτό μάζευε με τρόπο θαυματουργό τροφές και ποτά.

Ήρθε κάποια στιγμή που οι κάτοικοι της Καρλομάγνο έχτισαν ένα μικρό πέτρινο σπίτι στο σχήμα των παλιών τους καλυβιών και μέσα τοποθετήθηκε μια κούφια πέτρα πάντα γεμάτη με καθαρότατο νερό· και από αυτό το νερό πλένονταν κάθε χρόνο μια συγκεκριμένη μέρα, για να θυμούνται το θεικό νερό της Μαρίας της Μαγδαληνής που τους είχε κάνει να συνέλθουν από τα αρχαία βάσανα. Ένας άντρας ανάμεσά τους επιλέχτηκε ως φύλακας αυτού του σπιτιού· αυτός ο άντρας ήταν ο κορηγητής του Νερού της Θύμησης και το καθήκον του ήταν να διατηρεί στην καρδιά του τη μνήμη απ' όλες τις ιστορίες του αφέντη Χριστού και της βασιλείας που θα ερχόταν. Κι αυτό φαινόταν στον κόσμο κάτι πολύ καλό για την τύχη του λαού της Καρλομάγνο.

Ύστερα συνέβη, πολύ αργότερα στο χρόνο, και μια μέρα ένας κάποιος με το όνομα Τζιρό, γνωστός απ' όλους στη χώρα για άνθρωπος καλός και ευσπόλητος, πήγε νωρίς το πρωί στους βάλτους για να κάνει τη δουλειά του, που ήταν να πιάνει βατράκια. Κι έχοντας ανάγκη να πιάσει πολλά γιατί πλησίαζε η γιορτή του

αγίου Ιωάννη, περπάτησε όλη τη μέρα φτάνοντας μέχρι το ανατολικό έλος, που δέχεται το νερό της θάλασσας. Ήταν Ιούνιος μήνας, που κάνει το νερό χλιαρό και το λαιμό των βατραχιών να φουσκώνει από έρωτα. Μέσα στον ερωτικό σαματά των βατράχων, κατά το σούρουπο, ο Τζιρό αποκοιμήθηκε από κούραση στην άκρη από ένα αυλάκι.

Όταν ο ύπνος του έγινε βαθύς, ένα αόρατο χέρι τον πήρε και τον βύθισε στο αυλάκι· και κοιμισμένος άρχισε να κολυμπάει. Πέρασε όλη η νύχτα, ενώ εκείνος έπλεε στο βάθος των καναλιών χωρίς ποτέ να ανεβαίνει να πάρει αέρα, μέχρι που έφτασε στη θάλασσα όταν ο ήλιος άρχισε να φωτίζει τα βαθιά της νερά. Εκεί μια μεγάλη λάμψη τον τράβηξε στο βάθος της αβύσσου, κι ανάμεσα σε αμέτρητα ψάρια και σε κάθε άλλο πλάσμα της θάλασσας του παρουσιάστηκε η φιγούρα ενός νέου με ολοζώντανη όψη, που του χαμογελούσε ανάμεσα σε χρυσές λάμπες. Ο ψαράς των βατραχιών θαμπώθηκε και σάστισε. Όταν συνήλθε, ήταν ξαπλωμένος στην παραλία και πλάι του βρισκόταν μια σανίδα από πάρα πολύ σκληρό ξύλο, που είχε ζωγραφισμένη πάνω της τη μορφή του αφέντη Χριστού Ξυπόλητου στη γη της Παλαιστίνης, έτσι όπως τη ζωγράφισε ο Ιάκωβος ο απόστολος κατά διαταγή ενός δελφινιού. Κι αυτός έφερε την εικόνα στη χώρα της Καρλομάγνο, κι έτσι όλοι οι άνθρωποι πήγαν να τη δουν και μεγάλη αγάπη τους κυρίευσε. Και όλοι αναγνώρισαν τον Υιό και τον οδήγησαν στο σπίτι που ήταν αφιερωμένο

στη Μνήμη, για να ξεκουραστεί από το μακρύ ταξίδι Του στις αβύσσους και να εμμένει στην προοπτική να προετοιμάσει το βασίλειο του λυτρωμού και της γαλήνης για όλους τους βασανισμένους ανθρώπους.

Όλα αυτά τα πράγματα έλεγαν μεταξύ τους και πολλά άλλα ακόμα για να έχουν συντροφιά στις μεγάλες ζέστες και στα μεγάλα κρύα, στη μεγάλη κούραση και στη νωθρή τεμπελιά. Κι όταν ήρθε σε αυτούς η Εκκλησία του Θεού και ο επίσκοπος του πάπα της Ρώμης ζήτησε να συνάψουν ένα σύμφωνο στο όνομα του Υιού, πίστεψαν ότι η βασιλεία του αφέντη Χριστού είχε αρχίσει και ότι είχε εκπληρωθεί για λογαριασμό τους η εκδίκηση ενάντια στους αρχαίους διώκτες. Πολλές γενιές πέρασαν και χρειάστηκε να διαλέξουν πολλούς ιερείς που με υπομονετική επιείκεια τους εξηγούσαν ότι δεν ήταν ακόμα αυτοί οι καινούργιοι καιροί που τους είχαν υποσχεθεί, ούτε υπήρχαν σημάδια στον κόσμο που να φανερώνουν ότι επίκειται η βασιλεία της χαράς και της ξεκούρασης. Αν άργησαν να καταλάβουν ή αρνήθηκαν να το κάνουν δεν έχει σημασία· παραμένει το γεγονός ότι ήταν εύκολο γι' αυτούς, που κανείς τους δεν άκουγε, να ξαναγυρίσουν στην αρχαία Μνήμη. Και το τραγούδι της Καρλομάγνο έμεινε ζωντανό και με τον καιρό μπερδεύονταν όλο και περισσότερες ιστορίες. Και οι παχουλοί και προσεκτικοί εφημέριοι, ακόμα κι αν κατέληγαν να ακούσουν κάτι το βλάσφημο που μπορούσε να

ταράξει επικίνδυνα το δόγμα τους, ήταν σβέλτοι στο να βουλώνουν τα αυτιά τους. Έτσι φυτοζωούσε η Καρλομάγνο, δουλεύοντας τα λατομεία μαρμάρου, σπέρνοντας στις πέτρες, βόσκοντας γίδες που έδιναν ξινισμένο γάλα και βγάζοντας στυφό κρασί, νανουρίζοντας τη μικρή ζωή της στην ποδιά της κατευνασμένης τρέλας της. Ούτε είχε κανείς όρεξη να πάει να τσιγκλίσει αυτούς τους ναρκωμένους λύκους. Για ποιον λόγο;

Μάλιστα, αυτό είναι όλο. Δεν υπήρξε τρόπος ούτε να κάνω κάτι καλύτερο ούτε κάτι περισσότερο. Ξυπνούσα νωρίς κάθε πρωί, καθόμουν στο τραπεζάκι με τις καλύτερες προθέσεις και πριν απ' όλα ξαναδιάβαζα. Αυτό το μικρό κείμενο μου άρεσε, Χριστέ μου, μου άρεσε όλο και περισσότερο. Το έβρισκα — πώς να το πω; — στο ύψος των περιστάσεων. Ήταν ούτε λίγο ούτε πολύ σαν το κομμάτι χαρτί του γέρου να αποκτούσε σάρκα, αν με καταλαβαίνετε. Άλλαζα ένα κόμμα, διόρθωνα μια πρόθεση και ξανααντέγραφα: χρησιμοποιούσα το μολύβι για να διορθώνω σαν γλυφίδα χρυσοχόου, ένας χρυσοχός που συνεχίζει επ' άπειρον να τελειοποιεί το μοναδικό του κόσμημα.

Η ιδέα, ύστερα, να προσθέσω ένα τραγούδι μού είχε φανεί συγκλονιστική. Είχα επινοήσει ένα πρόσωπο ακραίο, τη χορωδία της Καρλομάγνο, που διηγούνταν αυτό που μόνο εκείνη μπορούσε να ξέρει και είχε δικαίωμα να πει: μια προέκταση της ιστορίας που την ελευθέρωνε από τις στενοχώριες των μεμονωμένων προσώπων.

Σηκωνόμουν, με το φύλλο στο χέρι σαν παρτιτούρα, και το απάγγελλα με δυνατή φωνή προς το παράθυρο πάνω από το δρομάκι. Υποκλινόμουν μπροστά σ' αυτή την έκρηξη ευφυΐας και αναρωτιόμουν πού θα μπορούσα να φτάσω. Η απάντηση

δεν άργησε: είχα φτάσει εκεί και τέρμα. Ήμουν ένας μυθιστοριογράφος που 'χε καταθέσει τα όπλα. Γιατί συνέβη αυτό;

Έγραφα άλλη μια φορά στον Αζένα κι εκείνος, αυτή τη φορά, στάθηκε πιο γενναϊόδωρος σε εξηγήσεις. Τον είχα ρωτήσει: Γιατί οι ιστορίες είναι τόσο κουραστικές; Γιατί οι λέξεις που έχει κάποιος μέσα του δεν αρκούν ποτέ; Γιατί, για παράδειγμα, δεν μου αρκούν για τον Πασκάλ; Πού έκανα λάθος; Πού πήγα και μπλέχτηκα; Κι εκείνος απάντησε:

Αγαπητέ μου Σαβέριο,

ξέχασες (;) να μου στείλεις το κείμενο για το οποίο μου μιλάς στο γράμμα.

Πρέπει να θεωρήσεις τον εαυτό σου έναν συγγραφέα πολύ τυχερό και πολύ ικανό. Παραπονιέσαι ότι έχεις ολοκληρώσει μόνο το πρώτο και το τελευταίο κεφάλαιο της ιστορίας που είχες πρόθεση να αφηγηθείς. Και λοιπόν; Δε βρίσκεις ότι αυτό είναι ήδη ένα εξαιρετικό αποτέλεσμα;

Πόσες νομίζεις ότι είναι οι ανθρώπινες ιστορίες (για να παραλείψουμε για σένα — τον άθεο ή τι άλλο; — τις θεϊκές) που στάθηκε μπορετό ν' αφηγηθεί κανείς το τέλος και την αρχή τους; Η πλειονότητα των ιστοριών — και των πεπρωμένων — είναι λειψές είτε ως προς το ένα είτε ως προς το άλλο, σε πολλές αγνοούνται και τα δύο. Υποθέτω ότι είσαι δυσαρεστημένος επειδή δεν καταφέρνεις να συνδέσεις τα δυο τμήματα με — συγχώρα μου την έκφραση — μια γέμιση, αυτό που διαφορετικά θα ονομαζόταν υπόθεση. Αυτή η γέμιση όμως δεν είναι εύκολο να ενδώσει στην επιθυμία ενός νέου και αξιόλογου συγγραφέα. Η ζωή του Πασκάλ, όπως η ζωή κάθε ανθρώπου, ξετυλίχτηκε πολύ μακριά από την αρχή και το τέλος της. Η ζωή δεν έχει μόνο λέξεις, ποτέ δεν την ικανοποίησε ο Λόγος, αλίμονο για μας του Αμπού Μακάρ που μόνο από Λόγο καταλαβαίνουμε, κάπως τουλάχιστον.

Από τις συνομιλίες μας μου φάνηκε ότι κατάλαβα πως έφαγες το γιατί του Πασκάλ, το πεπρωμένο του, τις αιτίες για οτιδήποτε τον αφορούσε. Να χαίρεσαι λοιπόν για τα δυο κεφάλαια είναι το ουσιώδες. Τα υπόλοιπα ανήκουν σ' εκείνον και δεν μπορείς να τα πλησιάσεις απλώς με τις λέξεις και τις αιτίες που κρύβονται από πίσω· πρέπει να είμαστε πολύ κοντά σε έναν άνθρωπο για να συμμετέχουμε στη γέμισή του. Χρειάζεται κάτι παραπάνω από μια σοβαρή πρόθεση και μόνο για να παρατηρείς έναν άνθρωπο να ζει· γι' αυτό θα ήταν χρήσιμη η αδελφοσύνη. Και τότε μπαίνουμε στον κόσμο της ψυχής, χώρο στον οποίο είσαι μάλλον απροετοίμαστος να κινηθείς με επιτυχία.

Η έλλειψη ικανοποίησής σου λοιπόν είναι άτοπη. Να είσαι ευτυχισμένος γι' αυτό που έγραψες, γιατί δεν είναι καθόλου δεδομένο ότι ένας καλός συγγραφέας πρέπει να κάνει ένα μεγάλο βιβλίο.

Σε χαιρετώ και σε ευλογώ στο όνομα του Κυρίου
ο αδελφός σου Αζένα.

Το γράμμα του Αζένα δε με παρηγόρησε, όπως δεν μπορεί να είναι ποτέ παρήγορη η αλήθεια. Ξέρω τώρα ότι με τον τρόπο του, αν και καλογερίστικο, είχε δίκιο. Εγώ προσπαθούσα να γράψω σαν ο Πασκάλ να 'χε ζήσει για μένα, για να μπορώ να τον αναγνωρίσω.

Αυτά τα δυο κεφάλαια ξαναδιαβασμένα τώρα, από την οπτική αυτού του μικρού νοσοκομειακού κρεβατιού, μου γεννούν μεγάλη τρυφεράδα· εγώ ο ίδιος αισθάνομαι τρυφερά για μένα. Κοιτώ το ματσάκι με τα χαρτιά και σκέφτομαι: να τα βρώμικα σώβρακα της εξυπνάδας μου. Παραμένει καλό και παρήγορο ότι η γλώσσα μέσα σε αυτά τα χαρτιά μου θυμίζει την τόσο ιδιαίτερα οικεία γλώσσα στη Βίβλο του γέρου. Κάτι από κείνο το βιβλίο που δεν μπόρεσα να έχω παρά για λίγες μέρες έμεινε για να μου κάνει παρέα.

Είχα συνείδηση για την ποικίλη φύση των λαθών μου όταν πήρα τη μικρή Ολιβέτι και πήγα να την ξαναπουλήσω κάτω στο λιμάνι; Ίσως ή, ίσως, να μου έλλειψε απλώς η δύναμη να συνεχίσω· ή να οπισθοδρομήσω δεδομένου ότι ήμουν γερά αλυσωμένος στην πρώτη και στην τελευταία πράξη. Και σ' αυτό, στην αδυναμία να έχω μια ιστορία που να συνδέει δυο σημεία τόσο απομακρυσμένα μεταξύ τους, δεν μπορούσα να μη δω κάτι που είχε να κάνει με το πεπρωμένο μου. Δεν ξέρω να δώσω υπόσταση στις λέξεις, σκεφτόμουν, δεν ξέρω να δώσω υπόσταση στη ζωή μου όπως δεν τα καταφέρνω μ' εκείνη του Πασκάλ. Ό,τι και να σκεφτόταν ο Αζένα, εμένα μου στοίχισε πολύ το μεγάλο κενό του έργου μου, τόσο πολύ, που δεν παζάρεψα καν την τιμή της γραφομηχανής με τον εύπορο φοιτητή της σχολής του Κορανίου, που την αγόρασε με τα μισά απ' αυτά που είχα ξοδέψει εγώ λίγους μήνες πριν. Όπως έχω ήδη πει, υπάρχουν άνθρωποι δυνατοί κι άνθρωποι που δεν είναι.

Όποιος έχει ανάγκη να κάνει πίσω, να υποχωρήσει όπως λένε οι στρατιωτικοί, σε καινούργιες και πιο σίγουρες θέσεις άμυνας, ξέρει ότι οι πολλές αποσκευές δεν του είναι παρά εμπόδιο. Από τη μια μέρα στην άλλη σταμάτησα να κάνω — να είμαι — ο συγγραφέας μιας μοναδικής ατέλειωτης ιστορίας, χωρίς κανενός είδους μετάνοια, ξεχνώντας μάλιστα, ύστερα από μερικές μέρες, πόσο είχα υποφέρει και κουραστεί. Προφανώς βιαζόμουν πάρα πολύ να βρω ένα καταφύγιο.

Ο θαλάσσιος βυθός, πρέπει να το παραδεχτούμε, δεν είναι καθόλου άσχημος σαν μέρος για να βρει κανείς την ησυχία του. Κι έσπρωξα μέχρι εκεί τον εαυτό μου, στο βυθό της θάλασσας της Αλεξάνδρειας.

Όταν ξεκίνησα, σκεφτόμουν μόνο ότι ήταν μια λογική παράταση στο κολύμπι μου, ένα έξτρα κολύμπι, πιο έντονο και παράλληλα πιο πλαστικό. Ένα ολοκληρωμένο στίλ κολύμβησης.

Και έτσι είναι στ' αλήθεια στην πράξη. Μέχρι τη μέρα του ατυχήματος δεν είχα ποτέ χρησιμοποιήσει σκάφανδρο και μπουκάλες οξυγόνου. Προτιμώ την άπνοια, μάλιστα τη θεωρώ τον ουσιαστικό κανόνα των καταδύσεων.

Αντιμετωπίζεις το νερό με ίσους όρους, χωρίς κόλπα. Πας κάτω σαν μπακαλιάρος ή φυσητήρας, με ό,τι χωράει στα πνεμόνια σου, κι αυτό είναι όλο. Τότε μπορείς να πεις με το δικίο σου: ναι, αυτό είναι δικό μου μέρος. Μπορείς να το κάνεις μόνο για δυο λεπτά; Πάει καλά, αυτό σημαίνει ότι είναι το δικό σου μέρος των δύο λεπτών. Για μια μεγάλη φάλαινα η θάλασσα είναι το μέρος της των είκοσι λεπτών, για μια σαρδέλα είναι το μέρος της του ενός χρόνου, αλλά δεν είναι παρά μια διαφορά ποσότητας. Είναι η ουσία, είναι η υποκειμένη ποιότητα που μετράει στη ζωή, νομίζω εγώ.

Ύστερα από ένα χρόνο ήξερα να μένω σε άπνοια για σχεδόν τρία λεπτά, φοβερό αποτέλεσμα. Υπήρχαν άνθρωποι που έρχονταν ειδικά στο μόλο για να με δουν να ξαναγυρίζω πάνω από βάθος και είκοσι μέτρων ακόμα. Κάποιοι έβαζαν στοιχήματα, είμαι σχεδόν σίγουρος γι' αυτό.

Δεν είναι εύκολο να περιγράψω αυτό που δοκίμαζα. Ωστόσο, όταν χώνεις μέσα στους πνεύμονές σου έντεκα ή δώδεκα λίτρα αέρα, είσαι στ' αλήθεια διαφορετικός από φυσική άποψη. Όχι μόνο είσαι πιο ελαφρύς, αλλά είσαι κατά κάποιον τρόπο πιο ογκώδης, αν και δεν είναι κάτι ορατό, γιατί το μεγαλύτερο εύρος σου είναι εσωτερικό. Ο θώρακας δεν μπορεί να διασταλεί και πολύ προς τα έξω, αλλά εσωτερικά το αποτέλεσμα των διογκωμένων με αέρα πνευμόνων είναι πολύ παραπάνω από μια αίσθηση: μια συνείδηση ελαφρότητας και ευρύτητας. Δεν υπάρχει χορεύτρια της κοιλιάς, ούτε καν η πιο πεπειραμένη του Καϊρού, που να μπορεί να συναγωνιστεί τη χάρη ενός καλού ελεύθερου δύτη.

Η τάση του γεμάτου με αέρα ανθρώπινου σώματος να ξανα-

νέβει στην επιφάνεια είναι μόνο υπόθεση των πρώτων μέτρων, έπειτα η πίεση του νερού δημιουργεί μια τέλεια ισορροπία και η προσπάθεια για κάθοδο είναι σχεδόν μηδενική. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο κάνει την είσοδό του στη σκηνή κάτι το εκπληκτικά ωραίο και φοβερά επικίνδυνο: η ευφορία. Έτσι την ονομάζουν οι γιατροί, εκείνοι που μελετούν αυτά τα πράγματα: ευφορία. Εγώ την ονομάζω: η θεϊκή μου πλευρά. Ή, ανάλογα με τα κέφια μου, η αναρχική μου πλευρά.

Υπάρχει μια φυσική εξήγηση, αλλά δεν είναι αυτό το θέμα. Αυτό που μετράει είναι το αποτέλεσμα και το αποτέλεσμα είναι ότι όταν είσαι κάτω γύρω στα δέκα, δώδεκα μέτρα και έχει ήδη περάσει ένα γεμάτο λεπτό, είσαι στ' αλήθεια ένα κομμάτι της θάλασσας, ένα προσωρινό κομμάτι που μόνο με πολύ ισχυρή θέληση θα μπορούσε να σταματήσει να είναι, γιατί τίποτα δε σε σπρώχνει πια προς τα πάνω, προς τη γη και τον αέρα, παρά μια γλυκιά συμπαντική κίνηση σου δανείζει τα πτερύγια του σελαχιού και σιγά σιγά σε οδηγεί ακόμα πιο κάτω, ως την άλλη γη, στην από κάτω ήπειρο.

Ορίστε, όταν συμβαίνει αυτό, τα αποθέματα αέρα στα πνεμόνια σου, τώρα πια φτωχά σε οξυγόνο, συνδυάζονται με κάτι που εκκρίνεται από τους αδένες ή κάτι τέτοιο και προκύπτει ένα μείγμα όμοιο με ναρκωτικό. Αυτό που νιώθεις είναι ότι είσαι ευτυχισμένος και αιώνιος, απόλυτα ευτυχισμένος, απόλυτα ελεύθερος. Είχα τη συνήθεια να διαλέγω ένα σημείο στο βυθό, ένα ωραίο κρεβάτι από μαλακά φύκια, με καμιά πέτρα για να γραπωθώ, κι έμενα αδρανής, να με κινεί μόνο το ελαφρό ρεύμα που γαργαλάει γλυκά το βυθό, παρατηρώντας την από κάτω ήπειρο. Το να κοιτάξεις ψηλά, προς το φως που φιλτράρει, προς την άλλη μεριά του κόσμου, μ' όλα αυτά που ξέρεις ότι υπάρχουν, σου φέρνει τον ίλιγγο μιας αγιάτρευτης απομάκρυνσης.

Ω, είσαι μόνο νερό, το σώμα χωρίς την προστασία των υφασμάτων και των ελαστικών έχει κρυώσει αρκετά ώστε να μην

πιάνει πια τη διαφορά θερμοκρασίας. Ο ουρανός από αέρα που έχεις μέσα στα τεράστια πνευμόνια σου δεν κάνει πια καλά τη δουλειά του ως τροφός συνείδησης για τον εγκέφαλο. Είσαι πιο ηλίθιος από τα ψάρια που κοιτάζεις να περνούν, ενώ τα ψάρια δε σε αποφεύγουν ούτε το σκάνε φοβισμένα· ξέρουν ότι δεν είσαι πια ένας σαρκοβόρος κυνηγός.

Έχεις ακόμα ένα λεπτό, πενήντα δευτερόλεπτα και κανένα ρολόι για να τα μετρήσεις. Αλλά η συνείδησή σου είναι αλλού, δεν είναι στο χρόνο. Κάθε φορά έμενά έκπληκτος με αυτό, με το πώς εκεί κάτω δεν υπάρχει ο δικός μας χρόνος, μα κάτι που δεν κατάλαβα ποτέ: ο χρόνος του Θεού, το μερίδιό μου στο χρόνο του Θεού, και κάτι από την πανταχού παρούσα ύπαρξή Του. Ακίνητος, αλοιφή πάνω στο κρεβάτι από φύκια, χαϊδεύεις την πλάτη μιας μεγάλης σάλπας που βόσκει χορταράκι, κοιτάς στα μάτια μια σμέρνα που ξεπροβάλλει τη μουσούδα της από τη φωλιά της και σου δείχνει περήφανη τη φρικτή οδοντοστοιχία της.

Δεν ξέρω πώς έγινε και κάθε φορά ξαναγυρίζω πίσω. Δεν ήταν ποτέ το ένστικτο της αυτοσυντήρησης ή κάτι τέτοιο. Ποτέ δεν έπιασα τον εαυτό μου να σκέφτεται: «Να, ή γυρίζω πάνω ή πεθαίνω και λοιπόν καλύτερα να γυρίσω». Αν μπορούσα να διαλέξω, νομίζω ότι κάθε φορά θα είχα μείνει· αντίθετα, κάποιος από κάπου μέσα ή έξω από μένα έδινε μια αποφασιστική σπρωξιά στα βατραχοπέδιλα που φορούσα και το σώμα μου ξεκίναγε το ανέβασμα. Χωρίς βιασύνη, με την πικρία ότι άφηνα πίσω μου τη θεική μου πλευρά, την αναρχική μου πλευρά, ενώ η γλυκιά ασυνειδησία άρχιζε να μετατρέπεται σε ένα βουβό κάψιμο στο στήθος.

Στα τελευταία μέτρα, όταν το φως γινόταν τόσο δυνατό που έκανε τα μάτια να πονούν, γουρλωμένα σαν του φρύνου και γεμάτα αίμα, και τα πνευμόνια ήταν μια κραυγή πόνου που με ξυπνούσε ολότελα, νοσταλγούσα ήδη να ξαναγυρίσω εκεί κάτω.

Κι έσπρωχνα με όλη μου τη δύναμη προς την επιφάνεια, για να μην πεθάνω εκεί μες στη μέση του νερού, για να μπορέσω να ξαναγεμίσω αέρα και να ξαναγίνω αρκετά δυνατός για να ξαναγυρίσω εκεί κάτω. Δε μου συνέβη ποτέ τίποτα. Έμαθα να αναγνωρίζω το βυθό σαν τα δρομάκια της Ρας ελ Τιν κι ίσως και καλύτερα. Δε βρήκα ποτέ τίποτα το διαφορετικό από αυτό που έβρισκαν οι φαράδες. Κυρίως, δε βρήκα ποτέ ούτε μια πέτρα ούτε ένα κομμάτι σίδηρο που θα μπορούσε με κάποιον τρόπο να αποτελεί τμήμα του θρυλικού θαμμένου λιμανιού.

Το ατύχημα μου συνέβη όταν θέλησα ν' αλλάξω τους όρους του παιχνιδιού, όταν θέλησα να εξαπατήσω εκείνη την καλόβολη θάλασσα που δε μου έκανε ποτέ τίποτα κακό.

Δεν ξέρω τι μ' έπιασε. Αλλά είχα προμηθευτεί τους υποβρύχιους χάρτες που είχαν φτιάξει οι Άγγλοι στις αρχές του αιώνα, χάρτες που δεν είχαν ποτέ χρησιμεύσει για να βρεθεί κάτι, και βάλθηκα να κάνω σχέδια έρευνας, βαθυμετρικούς υπολογισμούς· παραλογισμός. Ίσως ήθελα απλώς να βάλω τέλος στην ιστορία με κάτι παράφορο, επιτέλους. Πήρα σκάφανδρο και φιάλες και κατέβηκα κάτω. Πολλά πράγματα για κουβάλημα, πολλά πράγματα να θυμάμαι, στρόφιγγες να 'χω το νου μου, ρολόι να μη χάνω απ' τα μάτια μου. Κι αντίο ελαφράδα.

Έπειτα, κατεβαίνοντας στο βυθό, κατάλαβα ότι εκτόπιζα πολύ νερό και δημιουργούσα με τις εκκενώσεις αέρα ταραχή και θορύβους που έκαναν τα ψάρια να το σκάνε, ενώ οι μεγάλες φυσαλίδες παραήταν βαριές για να μένουν μπλεγμένες στα φύκια έστω και για μερικά δευτερόλεπτα, άσχετες με το περιβάλλον σαν χριστουγενιάτικες γιrolάντες. Ακόμα και οι σμέρνες τρύπωναν στα βράχια. Σίγουρα, μοναχά μία από εκείνες τις καταδύσεις άξιζε καμιά εικοσαριά άπνοιες, αλλά δεν έβλεπα τίποτα που δε γνώριζα ήδη· έγινα απλώς εχθρός με τις σάλπες όταν δοκίμασα να αγγίξω μία και μετά μια άλλη με το γαντοφορεμένο με λάστιχο χέρι μου.

Και την ευφορία, τη θεϊκή μου πλευρά, την ένιωσα μόνο μια στιγμή, όταν πια είχα καταλάβει ότι είχα κάνει λάθος στο ανέβασμα — πάρα πολύ βιαστικά, πάρα πολύ βιαστικά — κι ένας πόνος τόσο οξύς, που με άφησε χωρίς ελπίδα, συγκλόνησε όλο μου το σώμα. Ήταν υπόθεση ενός ή δύο δευτερολέπτων, κι ύστερα ξύπνησα στο νοσοκομείο του δόκτορα Μοντριάν.

Και σ' αυτό το σημείο τελειώνει η ιστορία μου. Τώρα δε μου μένει παρά ν' αποκαλύψω το μυστήριο των ονείρων μου.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΠΑΣΚΑΛ

Φυσικά ονειρεύομαι τον Πασκάλ.

Ουσιαστικά ονειρεύομαι όλα αυτά που δεν κατάφερα να γράψω στην ιστορία μου για τον Πασκάλ. Αυτά που υπάρχουν μες στη ζωή του πριν απ' το θάνατό του, αυτά που υπάρχουν από τον Πασκάλ μέσα στην Καρλομάγνο. Τη γέμιση, όπως λέει ο μαύρος μοναχός Αζένα. Το πράγμα είναι αξιοπερίεργο και για μένα ακόμα· κυρίως, μου προκαλεί μια ενοχλητική αίσθηση δυσφορίας. Τώρα δεν είναι πια το παλιό χαρτί που χτυπάει στο στήθος μου, αλλά είναι εκείνος ο ίδιος και η Καρλομάγνο κι ένα πλήθος κόσμου και πληθώρα τοπίων που με κατακλύζουν και ξεχειλίζουν, καθώς στριμώνχονται στο στήθος μου ή στα φυλλοκάρδια μου ή όπου πιστεύετε ότι βρίσκεται η συνείδηση. Ή η ψυχή.

Είμαι ένας δαιμονισμένος; Ένα θύμα των απάνθρωπων χωρατών που κάνει το τζίνι της ερήμου; Μέσα στην καρδιά μου, εγώ αισθάνομαι ελεύθερος. Ελευθερωμένος από ένα επώδυνο κενό. Τα όνειρα γεμίζουν τη ζωή μου. Και λέγοντάς το ξέρω ότι αποτελεί αντίφαση· από κει πηγάζει η ενόχλησή μου. Είναι μια ζωή νυχτερινή, κρυφή κι αδιάφορη για την πρακτική πλευρά των κοινωνικών σχέσεων και για το πόσο καλό είναι να βρί-

σκεσαι με τους άλλους, αλλά πάντως παραμένει κάτι που με κρατάει ζεστό. Έχει εκπληκτική ομοιότητα με τις εμπειρίες που έζησα εκεί κάτω, στο δικό μου μέρος των δύο λεπτών, στα είκοσι μέτρα βάθος του όρμου.

Μπορώ τώρα να πω ότι τα όνειρά μου είναι η θεϊκή μου πλευρά, η αναρχική μου πλευρά; Αυτή η κατάσταση ανάμεσα στη συνειδητοποίηση και σε κάτι άλλο — κατάσταση αρκετά επικίνδυνη, το ξέρω — που οι γιατροί ονομάζουν ευφορία; Κρίνετε εσείς.

Θυμάστε τον Αμίν, τον Πιστό, εκείνον εκεί που γνώρισα στη Σίβα; Τον πρόσφυγα από το Σινά που με την οικογένειά του και τους συντρόφους του στη φυγή έφτιαχνε το σπίτι του στα αρχαία μνημεία του νεκροταφείου; Ήταν τόσο ικανοποιημένος με τη ρύθμιση αυτή! Κι όμως πήγαιναν να ζήσουν με τους πεθαμένους, κάνοντας χώρο, φαντάζομαι, βάζοντας κατά μέρος τα κόκαλα και τις μούμιες απ' τους κατεστραμμένους τάφους. Γιατί θα 'πρεπε να με θλίβει το να τραβήξω τη ζωή μου έχοντας μόνο την πολύχρωμη νεκρόπολη των ονείρων για σημείο εκκίνησης; Ω, το ξέρω ότι είναι λύση ανάγκης. Ωραίο θα ήταν να ονειρεύεται κανείς με τα μάτια ανοιχτά, να ονειρεύεται μέρα, να ονειρεύεται κατάμουτρα στον κόσμο. Αλλά εδώ, στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, είναι κάτι που είδα να το κάνουν μόνο όσοι καπνίζουν όπιο και οι σύντροφοι του πατέρα μου, οι λιμπερτάριοι του «Ντιβάν Ναμπίλ». Για να ποτιστώ με όπιο δεν το συζητώ καν, θα ήταν καλύτερα να 'χα μείνει στο βυθό του όρμου και για το άλλο, για τα όνειρα για αναρχία — τι απέγινε η γριά θεία; Μακριά από το θαλασσινό βυθό, εμένα δε μου μιλάει, σ' εμένα δεν παρουσιάστηκε ποτέ η αγαπητή θειούλα. Πού είναι η αναρχία; Πού χτίζεται η μέλλουσα ανθρωπότητα; Εγώ, εδώ, δεν είμαι αναρχικός, εγώ δεν είμαι η μέλλουσα ανθρωπότητα.

Παραδέχομαι απόλυτα ότι το να είναι κανείς ευχαριστημένος

με τα ίδια του τα νυχτερινά όνειρα είναι χειρότερο από τέχνασμα, είναι αρρώστια. Αν ακολουθώ με τέτοιο ζήλο τη ρεμινγκτονοθεραπεία, είναι γιατί το ξέρω και θέλω να θεραπευτώ.

Ονειρεύομαι τον Πασκάλ, ονειρεύομαι την Καρλομάγνο.

Τα όνειρα δεν έχουν ένα στιλ όπως μπορεί να έχει ένα μυθιστόρημα, ένα φιλμ, ένας πίνακας· μερικές φορές δεν έχουν ούτε καν χρώματα, πόσο μάλλον να 'χουν συντακτική φόρμα ή κάτι τέτοιο. Κι όταν τα διηγείσαι, τα όνειρα δεν είναι πια όνειρα, γίνονται ακριβώς διηγήσεις, ιστορίες περίεργες λίγο ως πολύ, ανάλογα με το πώς τις θυμάσαι και τις αναπαράγεις με το δικό σου στιλ, με τη δομή της συνειδησής σου. Ξαναγεννιέμαι από τα όνειρά μου χάρη στην αβουλία που με περιορίζει σ' αυτό το δωματιάκι· μυθιστοριογράφος. Κατά τα άλλα, την πρώτη νύχτα που ονειρεύτηκα είδα το λαό της Καρλομάγνο να δηλώνει υποτέλεια στον μαρκήσιο του Μπραμαπάνε, να επαληθεύει δηλαδή αυτό που είχα σκεφτεί να τον βάλω να κάνει στο κεφάλαιο Β, το αρχικό κεφάλαιο της ανολοκλήρωτης ιστορίας μου. Ενδεικτικό, ε; Έτσι όπως είναι τα πράγματα, το πιο λογικό είναι εγώ να δεχτώ σαν δεδομένο το γεγονός και με τη μεγαλύτερη δυνατή ηρεμία να διηγηθώ τα όνειρά μου έτσι όπως μου έρχεται να τα υπαγορέψω στα βασανισμένα μου δάχτυλα.

ΠΡΩΤΕΣ ΝΥΧΤΕΣ ΜΕ ΤΟΝ ΠΑΣΚΑΛ

Το σύμφωνο υποτέλειας με τον άρχοντα του Μπραμαπάνε συνάφθηκε την αφιερωμένη στον άγιο Ιωάννη μέρα, γύρω από τον αρχαίο μιλιοδείκτη στο βάθος της κοιλάδας, σε μια λόχη με γέρικες φτελιές που χρησίμευε για την ανταλλαγή κρασιού και μαλλιού ανάμεσα στους αμπελουργούς και στους λαναράδες των γειτονικών χωρών.

Οι άντρες της Καρλομάγνο συζήτησαν πολύ πού ήταν σωστό να συναντήσουν τον μαρκήσιο. Πάλευαν μέσα στις καρδιές τους ο φόβος, η ντροπή και η δυσπιστία. Εκείνη τη χρονιά είχε την εξουσία στη συνέλευση των αρχηγών της οικογένειας ένας οργίλος σιδηροτεχνίτης που άκουγε στο όνομα Σεκόντο· αυτός θεωρούσε μέγιστη ενόχληση το θόρυβο της πολυλογίας, όντας καταπονημένος από μια γυναίκα και πέντε κόρες που του είχαν πια εξαντλήσει την υπομονή. Γι' αυτό που του είχε τύχει αντί να τον συμπονούν τον κορόιδευαν, κι έτσι για να μην υποκύψει σε όλα τα μέτωπα, χρειάστηκε να βγάλει στην επιφάνεια μια συμπεριφορά φωνακλάδικη και θεληματική.

Κράτησε λοιπόν τα ηνία της συνέλευσης, παγώνοντας τον αέρα της χώρας με ουρλιαχτά που 'καναν την καρδιά να σβήνει. Με τη σιδερένια πυγμή και τα φλογερά λόγια του Σεκόντο, η απόφαση για τη συνθήκη πάρθηκε με τρόπο ασυνήθιστα γρήγορο. Δεν στάθηκε τόσο εύκολο να κατευνάσουν με μια συμφωνία τις μετέπειτα αγωνίες, αυτό το βάρος της ανησυχίας που καταλαμβάνει όποιον σκέφτεται ότι ξεφορτώθηκε έναν μελά μόνο γιατί αποφάσισε να τον αντιμετωπίσει. Έτσι η αισθητική των λεπτομερειών κατέλαβε το λαό της Καρλομάγνο για πολλές ατέλειωτες αγρύπνιες, δεδομένου ότι οι πατέρες αποφάσισαν να απαλλαγούν από την εξουσία του Σεκόντο και να επιφορτίσουν με τις αμφιβολίες τους όλες τις ζωντανές ψυχές, κι όχι μόνο, της χώρας.

Υπήρξε μια περίοδος δημοκρατικού ξεφαντώματος, μια κουβέντα δίχως προηγούμενο που ενόχλησε όχι λίγο, τις νύχτες που προηγήθηκαν απ' το φεγγάρι του Ιουνίου, τα ερωτικά κυνηγητά από τις κουκουβαγιές και τους μπούφους. Κανείς στην Καρλομάγνο δεν είχε πείρα στις διαπραγματεύσεις κι ακόμα λιγότερο στην εθιμοτυπία.

Για τον Μπραμαπάνε γνώριζαν ότι δεν ήταν τύραννος των αγροτών του και ότι όλοι οι δικοί του μπορούσαν, στην ανά-

γχη, να του μιλήσουν με ειλικρίνεια. Εκτός του ότι ήταν στα σίγουρα ηλικιωμένος, ψηλός και χλομός, γιατί τον είχαν συναντήσει οι δυο απεσταλμένοι της χώρας που είχαν επιφορτιστεί να χειριστούν την επώδυνη υπόθεση. Οι ίδιοι ανέφεραν ότι ύστερα από περπάτημα τριών ημερών στο βουνό για να τον συναντήσουν στον πύργο του, ήταν τόσο κουρασμένοι και μπερδεμένοι, που δεν τον ξεχώρισαν από τους υπηρέτες του και τους δούλους του σπιτιού.

Και στο τέλος της συνάντησης έκριναν αυτούς τους υπηρέτες πολύ λιγότερο γενναϊόδωρους από τον ίδιο ως προς τη φιλόξενη συμπεριφορά. Δεδομένου ότι ο μαρκήσιος τους είχε υποδεχτεί με κρασί από φράουλες προτού τους παραδώσει σ' εκείνα τα βρώμικα και φιλάργυρα χέρια, που άλλο δεν πρόσφεραν στους οδοιπόρους παρά λίγο κρέας από γέριχη προβατίνα, κίτρινο ψωμί και στρώματα από άχυρο γεμάτα ψείρες.

Τελικά, ύστερα από πολλούς κόπους, επιλέχθηκε η τοποθεσία κοντά στο μιλιοδείκτη πάνω στην Οδό, γιατί, πηγαίνοντας εκεί προκειμένου να συμφωνηθεί ένα όριο, θα έβρισκαν τρόπο να θέσουν ένα ακόμα. Ή τουλάχιστον έτσι φαινόταν στο μάτι. Με την ελπίδα ότι αυτό θα δυνάμωνε τουλάχιστον λίγο την καρδιά και θα 'ταν κατά κάποιον τρόπο καλός οιωνός.

Αμήν, άλλωστε, ύστερα απ' όλα αυτά έπρεπε να πάνε.

Κάτω από τις φτελιές, εκείνη τη μέρα, οι άνθρωποι της Καρλομάγνο εμφανίστηκαν με αυτά που είχαν για τις γιορτές, δηλαδή με βράκες και γιλέκο. Δυο οργανοπαίχτες κουβαλούσαν τη μεγάλη γκάιντα με την οποία συνόδευαν στις γιορτές ένα σφύριγμα κι ένα τραύλισμα που σ' αυτούς έμοιαζε με αγγελικό τραγούδι. Κυρτός μέσα στην κακόγουστη πασχαλινή φορεσιά, παρευρισκόταν και ο εφημέριος Βιλέλμο, που τον είχαν υποχρεώσει να παίξει το ρόλο του μάρτυρα που λέει την αλήθεια και του μεταφραστή, από τη στιγμή που οι γλώσσες των δυο μερών, όπως υποφιάστηκαν στην Καρλομάγνο, δε θα γίνονταν

κατανοητές. Φοβούνταν ότι ο μαρκήσιος για να δώσει περισσότερη μεγαλοπρέπεια θα 'θελε να μιλήσει λατινικά.

Ο μαρκήσιος ήρθε με δυο υπηρέτες κι έναν υπασπιστή του· αυτός ο υπασπιστής ονομαζόταν Πασκάλ. Κανείς τους δεν είχε όπλο, ούτε καν μαχαίρι για να ξεφλουδίσουν ένα μούσμουλο. Ο μαρκήσιος ήταν ανεβασμένος σε άλογο, ο Πασκάλ στη ράχη ενός γέρικου μουλαριού.

Ο μαρκήσιος του Μπραμαπάνε ήταν πράγματι πολύ φηλός και μάλλον περασμένης ηλικίας. Τα κτήματά του δεν ήταν αχανή κι εκτείνονταν σε ορεινά εδάφη και ολόκληρες κοιλάδες, έτσι που με την κυριαρχία του στην Καρλομάγνο ήταν η πρώτη φορά που μπορούσε να δει τη θάλασσα από κάτι δικό του. Στην πραγματικότητα ποτέ δεν κόπιασε ιδιαίτερα για να επεκτείνει την ιδιοκτησία του· χαιρόταν αυτά που είχε βρει χωρίς φασαρία και φιλοδοξίες.

Είχε σπουδάσει και στο αρχοντικό του, που η κατασκευή του χανόταν στα βάθη του χρόνου, υπήρχαν βιβλία που εκείνος δεν έπιανε πια στα χέρια του εδώ και πολλά χρόνια, αλλά που ήθελε να μπορεί ακόμα να βλέπει και, μερικές φορές, να αγγίζει, για να παρατηρεί αν στις ρώγες των δαχτύλων του έμενε κάτι περισσότερο από σκόνη. Έμεναν αναμνήσεις που δεν μπορούσε πια να τους δώσει υπόσταση, ασαφείς νοσταλγίες. Ένα δυο από κείνα τα βιβλία θεωρούσε ότι δεν ήταν συνετό που τα είχε αγοράσει, αλλά παρ' όλα αυτά βρίσκονταν κι εκείνα μαζί με τα άλλα πάνω σε ένα κασόνι στο δωμάτιο όπου κοιμόταν, αν και σε κάποια στιγμή της ζωής του είχε προνοήσει να σίσει τη χαραγμένη προμετωπίδα με τους λεπτεπίλεπτους χαρακτήρες των τυπογραφείων της Γενεύης. Εδώ που τα λέμε, δε θυμόταν να 'χει μπει ποτέ κανείς στο σπίτι του που να ήξερε να διαβάσει, κι ακόμα λιγότερο να μεταφράζει.

Συνηθισμένος να περπατάει με τα πόδια, το άλογο ήταν

πλέον μόνο μια εθιμοτυπική ανάγκη που τον ενοχλούσε, αντίκα· νο όπως ήταν, αυτό το ευαίσθητο και επαρμένο ζώο, να αντέξει στους άβολους βουνίσσιους δρόμους το βάρος ενός ανθρώπου, έστω κι αν δεν ήταν γεροδεμένος. Με τα πόδια είχε ταξιδέψει στα νιάτα του σε τόπους αρκετά μακρινούς και παράξενους και τώρα περνούσε με τα πόδια από τη μια κοιλάδα στην άλλη μέσα στα εδάφη του από ένα δρομολόγιο τόσο δεδομένο, που ακόμα κι ένα δέντρο που φύτρωσε ξαφνικά και διέκοπτε τη συνηθισμένη του οπτική μπορούσε να τον κάνει να τρελαθεί από ανασφάλεια.

Για το κάθε τι, γι' αυτό που ήταν και γι' αυτό που δεν ήταν, γι' αυτό που είχε και γι' αυτό που έβλεπε και άγγιζε περπατώντας στις κοιλάδες και στα δάση του, ο γερο-μαρκήσιος χαιρόταν σεμνά. Και ήταν γνωστό ότι η διαδοχή αυτού του σεμνού δώρου του Θεού έπεφτε σε ένα μπάσταρδο που μια κάποια υπηρέτρια βυζαρού και καλοσυνάτη κάπου ανάτρεφε με γάλα και μπομπότα. Δεν ήταν στο χαρακτήρα του να κάνει την ακραία κίνηση και να παντρευτεί.

Στον καιρό του είχε υπηρετήσει πιστά στους πολέμους που μόλις και άγγιξαν την επικράτειά του, και ως προς το status quo δεν υπήρχε πρίγκιπας ή αρχιδούκας που να μπορούσε να του βρει φεγάδι. Κρίμα που η κατάσταση των πραγμάτων ήταν τόσο ασταθής. Ντυνόταν ταπεινά, με παλιά ρούχα της ξεπερασμένης μόδας της Φλάνδρας, κι ο τρόπος που τα φορούσε αδικούσε αυτά τα υπολείμματα των φίνων εσωρούχων. Μόνο οι μπότες ήταν από καλό, μαλακό δέρμα· φαίνεται ότι στα πόδια βασιζόταν περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο μέρος της ύπαρξής του. Το χειμώνα ήταν συνηθισμένο να μπαίνεις στην αίθουσα με το τζάκι και να βρίσκεις στο μεγάλο γυμνό χώρο εκείνον και τις μπότες του προσηλωμένους να στεγνώνουν στο τζάκι, πλάι πλάι.

Το αριστερό του χέρι ήταν σημαδεμένο από μια μαβιά, ξε-

κάθαρη ουλή που, σε κάθε αλλαγή του καιρού, του θύμιζε μια επιχείρηση στα λομβαρδικά κράτη όπου είχε συναντήσει την κόφη ενός από κείνα τα λεπτά σπαθιά που χρησιμοποιούν οι Γάλλοι. Εκεί ήταν που είχε συναντήσει τον Πασκάλ και τον είχε πάρει μαζί του.

Τη μέρα του αγίου Ιωάννη πήγε στη συνάντηση μ' εκείνους της Καρλομάγνο με ελαφριά καρδιά. Ο προκαθήμενος εφημέριος και οι υπηρέτες είχαν τακτοποιήσει το κάθε τι όπως έπρεπε, ο γραμματέας είχε γράψει πολλά χαρτιά' τα πάντα ήταν στη θέση τους. Έμμενε ίσως να ξεκαθαριστεί η αιτία αυτού του βήματος.

Είχε δεχτεί τις προσφορές αυτών των ανθρώπων με μεγάλη έκπληξη' τα άγρια ζώα που έρχονται να ζητήσουν προστασία! Άνθρωποι που είχαν ξεφύγει εδώ και χιλιετίες από κάθε είδους απογραφή και υποτέλεια και είχαν γίνει τώρα πια θρύλος χάρη σε όσα προηγήθηκαν και σε μια διαρκή κάκιστη φήμη για δυστροπία. Άνθρωποι που, εξάλλου, δεν είχαν τίποτα να προσφέρουν, ούτε ένα οχυρό ή ένα φρούριο που θα μπορούσε να φανεί χρήσιμο στην επίθεση ή στην υπεράσπιση κάποιου αξιόλογου πράγματος, τίποτα που να αφθονεί στα βουστάσια και στα χωράφια. Τι θα μπορούσε να βγάλει ένας έξυπνος άνθρωπος από αυτούς, εκτός από ατελείωτες διαμάχες με αντάλλαγμα λίγη καλή μαρμαρόπετρα;

Στους απεσταλμένους που δύστροποι προσπάθησαν να του εκδηλώσουν το σεβασμό τους στη σκληρή τους γλώσσα είπε αμέσως ναι, απαντώντας όπως πρέπει στη διάλεκτό του και χωρίς τσιριμόνιες. Δε ζήτησε σχεδόν τίποτα σε αντάλλαγμα' να διατηρεί στη χώρα έναν υπασπιστή του, που θα έπαιζε ρόλο τοποτηρητή και αξιωματικού, και την πέτρα, αυτή ναι. Η πέτρα που είχε αναδείξει τη Σαρετσάνα μέσα στη χριστιανοσύνη θα χρησίμευε πιο απλά για να τελειώσει, επιτέλους, το σπίτι του έγκαιρα, για να το χαρεί τουλάχιστον το μπάσταρδό του. Αυτή

τη δουλειά εκείνοι της Καρλομάγνο μπορούσαν να την κάνουν με την ησυχία τους.

Γενικά, είχε δεχτεί χωρίς κάποιον καλό λόγο, γιατί, κατά βάθος, αυτός ο λαός που κανείς δεν ήθελε να 'χει να κάνει μαζί του του μαλάκωνε λίγο την καρδιά τώρα που, ήταν φανερό, φοβόταν. Τι όμως; Η ιστορία είχε ήδη περάσει από κει, τι θα την έσπρωχνε άραγε να ξαναπεράσει;

Ίσως να 'χε δεχτεί για τη θάλασσα' αν ποτέ του ερχόταν η διάθεση να περάσει από αυτή την καινούργια του κτήση, θα μπορούσε να βλέπει τη θάλασσα. Εκεί κάτω, στο βάθος του κάμπου, ανάμεσα στην ομίχλη των βάλτων, πέρα από τα λιβάδια και τα σπαρτά άλλων και πολύ πιο πλούσιων φέουδων, το γαλάζιο της θάλασσας. Θα κοιτώ τη θάλασσα — έλεγε στον εαυτό του — και θα είμαι πιο ελεύθερος από τούτη τη γη.

Ο μαρκήσιος του Μπραμαπάνε έφτασε στις φτελιές λίγο καθυστερημένος και βρήκε τους χωρικούς ξαπλωμένους κάτω από τα δέντρα, κουρασμένους από τη νύχτα της αγρύπνιας τους, απασχολημένους να ροκανίζουν σπυριά σιτάρι, μαζεμένα στα γύρω χωράφια και καβουρντισμένα σε θράκα από λίγα ξυλαράκια. Ξεπέζεψε, τύλιξε με το βλέμμα όλη τη συντροφιά και, με ένα μικρό χαμόγελο και μια υποφία υπόκλισης, συστήθηκε. Εκείνοι ανταπέδωσαν με βλοσυρές και χαμένες ματιές, αρκετά ενοχλημένοι που τους έπιασαν στα πράσα, χωρίς εκείνη τη λίγη περηφάνια και το απαιτούμενο στήσιμο που θα αναδείκνυε την αποφασιστικότητά τους ακριβώς στην πιο λεπτή στιγμή της πρώτης συνάντησης.

Προχώρησε μπροστά ο Σεκόντο, ενώ πίσω του η Καρλομάγνο ανασυντασσόταν σε ένα τετράγωνο και απειλητικό μπουλούκι απ' όπου, όχι χωρίς μουρμούρα, ξεπρόβαλε ο εφημέριος. Αποφασιστικά χέρια τον έσπρωξαν στο πλευρό του σιδερά, για να γλυκάνει με το ένδυμά του και το ιερό του αξίωμα αυτό που

φοβούνταν ότι μπορούσε να βγεί από τη φρικτή φωνή του Σεκόντο. Ο οποίος ήξερε απέξω τι έπρεπε να πει και το είπε προσπαθώντας να μαλακώσει κάπως τη γλώσσα του, στητός μπροστά στον μαρκήσιο δίχως ντροπή, όχι ψηλός σαν εκείνον αλλά τρεις φορές πιο γεροδεμένος. Ο Πασκάλ με τους υπηρέτες και το γραμματέα στέκονταν ένα βήμα πίσω.

«Αφέντη», η φωνή του Σεκόντο έμοιαζε να σείει τα κλαριά από τις φτελιές. «Κύριε, εμείς είμαστε ελεύθεροι άνθρωποι, τώρα όμως η ελευθερία μας άρχισε να βαραίνει. Γνωρίζουμε εδώ και καιρό ότι υπάρχουν βασιλιάδες και αυτοκράτορες που μαλώνουν τρομερά μεταξύ τους. Είδαμε ξένους στρατούς να οργώνουν τον κάμπο με την κόψη του σπαθιού, μας μιλάνε για δάση από υψωμένες αγχόνες που περιμένουν καλούς ανθρώπους σαν εμάς. Όλοι στα εδάφη εδώ τριγύρω γνωρίζουν την αξία μας, ενώ η αφεντιά σας, με την άδειά σας, γνωρίζει στα σίγουρα τις αρχαίες ιστορίες της Καρλομάγνο και το ότι ακόμη και σήμερα κανείς δεν τολμάει να κάνει κουμάντο στα μέρη μας.

»Όμως, κύριέ μου, εμείς κοιτάμε τα παιδιά μας και σκεφτόμαστε ότι τους ανήκει κάτι που ακόμα δεν είμαστε ικανοί να δούμε. Ο αφέντης μας Χριστός μάς υποσχέθηκε ένα βασίλειο γαλήνης, κι εμείς θέλουμε να το περιμένουμε μέσα στη δικαιοσύνη και στην ελπίδα, όχι στο φόβο και στα βάσανα. Όλα αυτά τα εδάφη σάς ξέρουν, κύριέ μου, για δίκαιο άνθρωπο. Εσείς χαρείστε μας τη δίκαιη προστασία σας κι εμείς θα σας την ανταποδώσουμε με την πίστη μας και την καλή εργασία μας.

»Τα βουνά μας έχουν κουραστεί να υπομένουν την απελπισία, εμείς έχουμε κουραστεί. Η δέσμευσή μας μαζί σας θα είναι για την υγεία των παιδιών μας αν θέλετε σεβαστείτε το ή θα είστε καταραμένος στη θύμησή μας και στη θύμηση των παιδιών των παιδιών μας για όσον καιρό κρατήσει ο λαός μας.»

Και με αυτά τα λόγια ο Σεκόντο γύρισε την πλάτη στον μαρκήσιο. Έκπληκτοι από αυτή τη μακριά, μεγαλοπρεπή ομι-

λία, οι άνθρωποι της συνέλευσης σφίχτηκαν μεταξύ τους κι έπεσαν πολλές αγκωνιές, μέχρις ότου από την ομήγυρη υψώθηκε ο χαμηλός κι υπόκωφος ήχος από τις γκαίντες που συνόδευαν ένα τραγούδι χαράς, το μόνο αρκετά γαλήνιο που γνώριζαν στην Καρλομάγνο για μια τόσο εκπληκτική ομιλία: το ευχητήριο άσμα για την ανάσταση του Υιού του Θεού.

Στον μαρκήσιο αυτές οι γκαίντες φάνηκαν σαν το ταίρι της φωνής του Σεκόντο, αλλά άκουσε για λίγο κόσμια, προτού κάνει ένα νόημα για να τον αφήσουν να μιλήσει.

«Η τιμή μου θα αγρυπνεί πάνω στον όρκο μου, αδελφοί.»

Έτσι με λίγες λέξεις και σταράτες απάντησε στο σιδερά της Καρλομάγνο, κι εκείνος στράφηκε στους δικούς του για να ζητήσει συμβουλή. Αλλά εισέπραξε μοναχά μεγαλύτερη έκπληξη, γιατί κανένας ανάμεσά τους δεν είχε ποτέ σκεφτεί να γίνει υπηρέτης σε έναν αδελφό, ούτε ότι ο μελλοντικός τους αφέντης θα μπορούσε ποτέ να γίνει αδελφός με κάποιον από αυτούς. Και δεν ήξεραν αν αυτό το πράγμα ήταν καλό ή κακό, ένα τέχνασμα του άρχοντα ή μια παράξενη σκέψη αυτού του γέρου που όλοι τον είχαν για σεμνό άνθρωπο. Κι έπεσε σιωπή και σούρσιμο ποδιών, μέχρι που ο μαρκήσιος άπλωσε τα χέρια του, σκύβοντας λίγο σε έναν εναγκαλισμό, που ο Σεκόντο έπρεπε να ανταποδώσει για να μη φανεί και σ' αυτή την περίπτωση τελείως αδαής.

Ο γραμματέας, οι υπηρέτες, ύστερα και ο Πασκάλ χτύπησαν τα χέρια και κουνούσαν τα στολίδια από τα άλογά τους, έτσι χτύπησαν τα χέρια και οι άνθρωποι της Καρλομάγνο και χτύπησαν μεταξύ τους τα παγούρια που 'χαν στα δισάκια τους. Και ο γραμματέας έβαλε στη μέση ανάμεσα στον μαρκήσιο και στο σιδερά ένα σκαμνί και πάνω άπλωσε το χαρτί της συνθήκης κι ένα κοκάλινο μελανοδοχείο με τη μακριά του πένα, όλα πράγματα που ο εφημέριος ράντισε με τις ευλογίες του προτού ο γερο-άρχοντας υπογράψει με την εραλδική ονοματολογία και

ο Σεκόντο χαράζει με δυναμισμό μια τζίφρα λίγο ως πολύ στρογγυλή, σημάδι των λεπτεπίλεπτων εργασιών του ως σιδερά. Ως μάρτυρες προσυπόγραψαν από τη μια μεριά ο Πασκάλ και από την άλλη ο εφημέριος· ο Πασκάλ υπέγραψε απλωτά, ο εφημέριος με έναν σταυρό και με μια μολυβιά από πάνω· του φαινόταν μια υπογραφή στο ύψος της περιστασης για κάποιον σαν αυτόν, που τον απομάκρυνε από την ωραία γραφή η τόσο βαριά αποστολή μιας κοπιαστικής χριστιανικής ζωής.

Ο σιδεράς πήρε το αντίγραφο του χαρτιού που ανήκε στη χώρα και μπόρεσαν να το δουν οι πάντες σ' όλο του το μέγεθος και το μεγαλείο, με τα καλλιγραφικά του αρχιγράμματα και το βουλοκέρι του σε κόκκινο της φωτιάς. Και χωρίς να ανοίξουν το στόμα τους το κοίταξαν με την ησυχία τους, προτού εξαφανιστεί στο δισάκι του σιδερά.

Και ύστερα από αυτό συνόδεψαν τον μαρκήσιο του Μπραμαπάνε να επισκεφτεί τις καινούργιες του κτήσεις. Η πομπή περπάτησε αργά στην ξηρά ανάμεσα στα κανάλια, τσαλαβούτησε στα έλη και σκαρφάλωσε ράθυμα στις ανηφορίες του λόφου. Μπροστά από όλους ο σιδεράς και ο μαρκήσιος περπατούσαν σοβαρά και με μεγαλοπρέπεια, χωρίς να λένε τίποτα.

Φτάνοντας στη χώρα, στις ταπεινές επάλξεις του σκοπού, ο Μπραμαπάνε θέλησε να σταματήσει να δει από κει τον κόσμο και του φάνηκε ένα σπουδαίο πανόραμα οδυνηρής απεραντοσύνης. Κοίταξε τον κάμπο θαυμάζοντας τον ποταμό που πλάγιαζε μαλακά πάνω του, και στον ορίζοντα συνάντησε τη θάλασσα, το βαθυγάλαζο σύνορό της· το διέτρεξε απ' την ανατολή ως τη δύση με το σώμα του ν' ακολουθεί την κίνηση του βλέμματός του· προσπάθησε, οξύνοντας την όρασή του, ν' ανακαλύψει την εσωτερική κίνηση και του φάνηκε πως διέκρινε ένα πλοίο. Γαλέρα ή από αυτά που μεταφέρουν κρασί; αναρωτήθηκε. Ντράπηκε που δεν το ήξερε, που ήταν ανυποψίαστος για τόσο μεγάλο τμήμα του σύμπαντος.

«Σήμερα είδα τη θάλασσα», επαναλάμβανε στον εαυτό του, «είδα τη θάλασσα από δική μου γη· και όλη αυτή η ομορφιά θα 'πρεπε να με παρηγορεί, αλλά αντίθετα με πανικοβάλλει. Σε τι μπελά πήγα κι έμπλεξα;» Κι ενώ έστριβε για να γυρίσει μπροστά στους δικούς του, πρόσεξε στη μέση του κάμπου κάτι που αντανάκλουσε το ζωηρό φως της δύσης και αναρωτήθηκε τι θα μπορούσε να είναι. Έχοντας όμως αναγνωρίσει, στη σκοτεινή λόχμη εκεί δίπλα, τις μεγάλες φτελιές του τόπου συνάντησης το ίδιο πρωί, κατάλαβε ότι από ένα ιδιαίτερο φαινόμενο μπορούσες να δεις από κει τον μιλιοδείχτη της αρχαίας ρωμαϊκής Οδού, όχι μεγαλύτερο από ένα σακί βρώμη. Τι περίεργο πράγμα, σκέφτηκε.

Όλοι στη χώρα ήθελαν να δουν τον μαρκήσιο, αλλά στέκοταν καχύποπτα στην άκρη των δρόμων, στα κατώφλια από τις στενές πόρτες των σπιτιών. Έδειχναν τον Πασκάλ, τον τοποτηρητή που θα έμενε μαζί τους, κι αναρωτιούνταν με ανησυχία αν είχε το ύφος κάποιου που θέλει να κάνει το αφεντικό και με το που θα ερχόταν θα του 'μπαινε η ιδέα να δημιουργήσει μπελάδες. Αλλά ο Πασκάλ, παρατηρώντας κάποια βλέμματα, έπαιρνε ανέμελο ύφος και στα παιδάκια που έτρεχαν από πίσω του για να του τραβούν την άκρη του αμπέχονου έδειχνε ένα κάποιο χαμόγελο.

Στο τέλος μαζεύτηκαν όλοι μπροστά στην πέτρινη καλύβα που ήταν η εκκλησία της χώρας και παρουσιάστηκε η εικόνα του Χριστού από την Παλαιστίνη και όλοι θέλησαν με λαχτάρα να τη φιλήσουν. Τη φίλησαν και ο μαρκήσιος, ο γραμματέας, οι υπηρέτες και ο Πασκάλ, ο οποίος δεν μπόρεσε να μην παρατηρήσει ότι εκείνο το πανέμορφο πρόσωπο είχε κάτι το διάφανο, σαν να επρόκειτο να εξατμιστεί, κι αναρωτήθηκε αν κάποια ιδιαίτερη φροντίδα θα μπορούσε να το επαναφέρει.

Μετά δεν ακολούθησε καμιά γιορτή γιατί κανείς δε γνώριζε τι γιορτή θα μπορούσε να είναι αυτή.

Ο Πασκάλ επέστρεψε για να εγκατασταθεί στη χώρα λίγες μέρες αργότερα, με το μουλάρι του φορτωμένο μ' ένα μεγάλο δέμα. Του είχε παραχωρηθεί ένα κατάλυμα στην κατοικία του γερο-τυροκόμου Φουρνά και ταχτοποιήθηκε εκεί, προσέχοντας πάρα πολύ να περνάει απαρατήρητος. Πέρασε τους δυο πρώτους μήνες της αποστολής του ουσιαστικά χωρίς να βγει από το σπίτι, ρίχνοντας μια ματιά τριγύρω νωρίς το πρωί ή το βράδυ πριν από τη δύση. Είχε αρπάξει σύφιλη και περνούσε την ημέρα βάζοντας κομπρέσες με υδραργυρούχο νερό και βρίζοντας χαμηλόφωνα απ' τον πόνο. Μετά τις πρώτες μέρες αναστάτωσης οι άνθρωποι άρχισαν να συνηθίζουν στην απουσία του, προτού ακόμα καταφέρουν να βρουν ένα λόγο για την παρουσία του.

Το σπίτι που του είχε δοθεί ήταν μικρό, στενόχωρο και βρωμερό· αποτελούνταν από ένα δωμάτιο, ένα κρεβάτι με σανίδες για το αχυρόστρωμα και μια κασέλα από μαύρη καστανιά, μια κουζίνα που ένα μεγάλο μέρος της το 'πιανε ένα μεγάλο τζάκι για το καζάνι του γάλακτος, κι έναν πολύ μικρό στάβλο που το μουλάρι μόλις και μετά βίας χωρούσε να πέσει με την κοιλιά στο πάτωμα, όταν ήταν κουρασμένο. Ο Φουρνά είχε δεχτεί να του το νοικιάσει ευχαρίστως στη συνέλευση της Καρλομάγνο, γιατί ήταν πολύ γέρος και πολύ κουρασμένος για να συνεχίσει το επάγγελμα του τυροκόμου. Σ' εκείνα τα δωμάτια για πενήντα χρόνια ετοιμάζε πραγματικά τυρί από το γάλα των ζώων της χώρας.

Γι' αυτό το δωμάτιο που ο Πασκάλ χρησιμοποιούσε για κουζίνα μπορούσε να ζεσταθεί σαν φούρνος και το δωμάτιο που κοιμόταν ήταν κάθε μέρα του χρόνου κρύο και σκοτεινό, γι' αυτό υπήρχε παντού μια λιπαρή και βρωμερή πατίνα κάπνας. Ο Φουρνά είχε αποσυρθεί στα δωμάτια του πάνω ορόφου κι εκεί περνούσε μεγάλο μέρος του χρόνου, διαλογιζόμενος πάνω στα

τρία τελευταία δάχτυλα που του είχαν απομείνει με καθήκον να κάνουν για δέκα. Δυο φορές την εβδομάδα άφηνε μπροστά στην πόρτα του νοικάρη του κρασί, ψωμί και κρέας ακριβώς στην ποσότητα που είχε συμφωνηθεί.

Από κάτω ο Πασκάλ έβαζε κομπρέσες και καταπλάσματα αναθεματίζοντας το κρεμαστάρι του. Από τη μισόκλειστη πόρτα έριχνε κάθε τόσο κλεφτές ματιές στο στενό λιθόστρωτο δρόμο και το πιο ενδιαφέρον πράγμα που έβρισκε ήταν το βρώμικο αυλάκι που τον διέτρεχε στη μέση. Από κει περνούσαν συχνά ποντίκια όχι από τα συνηθισμένα, αλλά μεγάλα, χοντρά και παράξενα σαν κουνέλια την άνοιξη, με τρίχωμα που φαινομενικά έμοιαζε ασυνήθιστα μαλακό. Μπροστά στην πόρτα του σταματούσαν μυρίζοντας τον αέρα όρθια στα πίσω πόδια χωρίς δειλία, ενώ θυμούνταν ποιος ξέρει ποια καλούδια.

Ύστερα από δυο μήνες οι φουσκάλες που είχε σ' εκείνο το σημείο είχαν εξαφανιστεί, το δέρμα ήταν ακόμα ροζ και ερεθισμένο, μα στο άγγιγμα ο πόνος είχε μειωθεί αρκετά και τα ούρα είχαν ξαναγίνει διαυγή. Σύμφωνα με τις οδηγίες του Μιλανέζου γιατρού που του είχε προμηθεύσει τα φάρμακα, μπορούσε να θεωρεί τον εαυτό του σε μεγάλο βαθμό θεραπευμένο, αν και δεν ήταν ακόμα φρόνιμο να αγγίζει γυναίκες και να τρώει τροφές με πολλές θερμίδες.

Τώρα δεν έμενε στον Πασκάλ άλλο απ' το να βρει μια ικανοποιητική απάντηση στο ερώτημα που τον απασχολούσε όλο αυτό τον καιρό: Τι κάνω εγώ εδώ;

Ούτε και υπήρχε κανείς να του δώσει μια καθησυχαστική απάντηση. Ο Πασκάλ, που ήταν η εγγύηση, ο μάρτυρας και η πρώτη αναπόφευκτη συνέπεια του συμφώνου ανάμεσα στην Καρλομάγνο και στον Μπραμαπάνε, ήταν και το πιο ορατό κόστος: τον συντηρούσαν βγάζοντας την μπουκιά απ' το στόμα τους για να διασφαλίζουν τη δικαιοσύνη του μαρκησιού και να 'χουν σταθερά την υποστήριξή του. Και κανένας δεν είχε μια

ξεκάθαρη ιδέα για το πώς η αποστολή του θα εφαρμοζόταν στην πράξη και κανείς μες στην καρδιά του δεν πίστευε ότι από τη δραστηριότητά του θα έβγαινε κάτι καλό για τη χώρα.

Σε γενικές γραμμές ήταν αυτό που πίστευε και ο Πασκάλ. Τελικά ο μαρκήσιος τον είχε ξεσπιτώσει, προμηθεύοντάς τον, μες στην αρχοντική ευπλαχνία του, με τροφή και στέγη για τα υπόλοιπα ας τα έβγαζε πέρα μόνος του.

Πριν απ' όλα εκείνος φρόντισε να προσπαθήσει να καταλάβει κατά πού φυσούσε ο άνεμος. Ό,τι γνώριζε για την Καρλομάγνο ήταν ιστορίες, επικολυρικά τραγούδια και κουραφέξαλα γνωστά στο αρχοντικό του Μπραμαπάνε. Ούτε από τους πιο πολυμήχανους πωλητές, εκείνους που γύριζαν στον κόσμο με μοναδικό διαβατήριο το πρόσωπό τους, δεν είχε καταφέρει να μάθει συγκεκριμένα πράγματα. Για την Καρλομάγνο μιλούσαν όλοι απρόθυμα γιατί, όπως του μετέφερε εμπιστευτικά ένας μεγάλος καταφερτζής, ικανός να πουλάει φύκια για μεταξωτές κορδέλες, «δεν υπάρχει τίποτα το καλό να πεις γι' αυτόν που δεν διαθέτει τίποτα το καλό για ν' αγοράσει, κι έπειτα με το να είσαι περίεργος μ' αυτούς τους ανθρώπους και να θέλεις να κάνεις το επάγγελμα του καλού πωλητή, αργά ή γρήγορα θα βρεθείς μπλεγμένος και δαρμένος».

Έτσι, πολλοί ήταν αυτοί που έμειναν παραπάνω από κατάπληκτοι με την παράλογη ιδέα του μαρκησίου να φορτωθεί τον μελά αυτής της τρύπας από πέτρες. Κάποιοι μάλιστα σταυροκοπήθηκαν για να ξορκίσουν την ηλιθιότητα του γέρου, τώρα που είχε ξεσπάσει, να μην οδηγήσει σ' άλλες καταστροφές. Γενικά, ήταν σαν σε απόσταση δυο ημερών βαδίσματος από τους καλούς χριστιανούς να υπήρχε μια γη αγρίων που έστεκαν στον αντίποδα, κι όποιος ήταν γραφτό να τους γνωρίσει θα βρισκόταν μπλεγμένος χωρίς λυτρωμό.

Μακριά, μακριά. Ναι, μόνο που εκείνος έπρεπε να τους έχει κοντά. Κι ενώ έβαζε κομπρέσες σκεφτόταν και, καθώς σκεφτό-

ταν, του ήρθε στο μυαλό ότι αν ήθελε να σχηματίσει μια ιδέα, καλό θα ήταν να ξεκινούσε, χωρίς να ξεβουλευτεί, από τα πιο κοντινά. Κι ένα βράδυ αποφάσισε να χτυπήσει, για μια φιλική συνομιλία, την πόρτα του γερο-Φουρνά, που βρισκόταν σε βαθυστόχαστη εξέταση των τελευταίων δαχτύλων του, τα οποία με μια κάποια δεξιοτήτα τον τσίζαν με τις ωραίες σκούρες και ζουμερές φέτες από τηγανητό αίμα γουρουνιού.

Ήταν ένας λεβεντόγερος με λυγρό κορμί και κοντά και ευκίνητα πόδια σαν μικρού αγριογούρουνου, με μυώδη, νευρικό λαιμό, με πάνω του στερεωμένο ένα πρόσωπο όπου κατοικούσαν ένα γλυκύτατο στόμα αγοριού, μάτια γκρίζα που άλλαζαν χρώμα σαν λάμες που σπαθίζουν στον ήλιο, μύτη κοντή με κλίση προς τα κάτω σαν από δυνατό χτύπημα. Και στην κορυφή όλων, μια θεαματική κόμη από μαλακά και κάτασπρα μαλλιά, τόσο μακριά, που το τελευταίο κύμα να γαρφαλάει την άκρη του σβέρκου. Και από αυτό το σχεδόν γυναικείο στόμα έβγαινε μια βαθιά φωνή, συχνά απασχολημένη απ' την ηχώ ενός μονότονου φελίσματος· το ιδιαίτερο θέαμα των κολοβωμένων δακτύλων γινόταν λιγότερο φριχτό, και μάλιστα σχεδόν χαριτωμένο από την αδιάκοπη κίνησή τους.

Περνώντας το κατώφλι και απαντώντας στο αδέξιο νεύμα του μπουκωμένου του χαιρετισμού — τον πέτυχε τη στιγμή που μασούσε μια μεγάλη φέτα από τηγανητό αίμα γουρουνιού —, ο Πασκάλ αποκόμισε την εντύπωση ενός περίεργου αγριμιού του δάσους που τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του αντιστοιχούσαν σ' ένα σκίτσο θεϊκής προέλευσης, άγνωστο σε όποιον το παρατηρούσε. Κακοδιάθετος, ο τυροκόμος αποδέχτηκε την πρόσκληση, άφησε κατά μέρος το δείπνο του και κατέβηκε.

Μίλησαν εκείνο το βράδυ και πολλά άλλα βράδια. Και τη νύχτα ο Πασκάλ έβαζε για τον ίδιο και για το γέρο ένα μεγάλο ξύλινο δοχείο, από αυτά που συνηθίζουν να παίρνουν μαζί τους οι στρατιώτες για μεζούρα, γεμάτο ως απάνω με το κρασί που

του αναλογούσε από την Καρλομάγνο. Κι έτσι έκανε έναρξη στην αποστολή του ως τοποτηρητής, ακούγοντας τις καταπληκτικές αγορεύσεις που του απηύθυνε ο Φουρνά, πληροφορώντας τον για την αξιολύπητη κατάστασή του. Ο γέρος είπε τα εξής.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΟΥΡΝΑ ΤΟΝ ΤΥΡΟΚΟΜΟ,
ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΕΝΤΙΜΟΤΗΤΑ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΑΔΥΝΑΜΙΑ

«Κυρίε μου, εσείς ποιος ξέρει από πού έρχεστε και πόσον απ' τον κόσμο έχετε δει, από πόσα πράγματα ευφρανθήκατε και από πόσα τρομάξατε. Κι αν ρίξω το βλέμμα μου στην καλά ακονισμένη σπάθα που έχετε δίπλα στο κρεβάτι, σκέφτομαι ότι εσείς ο ίδιος θα έχετε τρομοκρατήσει περισσότερους από έναν φτωχό άνθρωπο· όπως δεν αμφιβάλλω ότι κάποιον κακοποιό θα δωρίσατε στη δόξα του Κυρίου, αν αυτό το ατσάλινο καλάμι που παρατηρώ στη γωνία από το ντουλάπι είναι σύντροφος της τσακμακόπετρας ενός αρκεβούζιου. Εγώ δεν έχω τίποτα εναντίον σας, αν και μου φαίνεστε αρκετά παράξενος. Βλέπω όμως ότι έχετε κάποια στενοχώρια, κι ένας άνθρωπος που πονάει, στην ψυχή ή στο σώμα, δεν πρέπει να μένει πολύ μόνος. Θα σας κρατήσω συντροφιά και θα πιω αυτό το κρασί μαζί σας γιατί κι εγώ έχω τα βάσανά μου και να σας μιλήσω γι' αυτά θα κάνει και σ' εμένα καλό. Εδώ στην Καρλομάγνο κανείς τώρα πια δε θέλει να κάτσει να τ' ακούσει· είμαι γέρος και γέριχα είναι και τα πάθη μου.

»Ο αφέντης Χριστός στάθηκε τόσο καλός μαζί μου και μου χάρισε, όταν ήρθα στο φως από την τρυφερή κοιλιά της μάνας μου, δυο αρετές. Ακούστε καλά: είμαι ο πιο μεγάλος τυροκόμος που είδαν ποτέ αυτές οι κοιλάδες, κι αυτή είναι η πρώτη.

Στο μεταξύ έχω μια καταπληκτική καρδιά απ' όπου αναβλύζει διαρκώς ένας ορμητικός ποταμός αγάπης, τέτοιος που με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να σταματήσει· κι αυτή είναι η δεύτερη κακορίζικη αρετή μου.

»Ως τυροκόμος είχα δόξα και ευημερία. Μπορώ να πω ότι κανείς δεν δικαιούται την τιμή ότι μου δίδαξε αυτή την τέχνη, κι ακόμα λιγότερο ο βοσκός Πιάνε ο πατέρας μου, άνθρωπος τραχύς και ανούσιος, απ' τον οποίο απομακρύνθηκα παιδί ακόμα. Έχω περπατήσει όμως από μικρός αυτά τα βουνά και γνωρίζω όλα τα είδη βοσκής· έτσι όπως έμαθα να γνωρίζω και τα ζώα και τι να περιμένω από το καθένα. Ακόμα δεν είχα ούτε τρίχα στο πρόσωπο και ήξερα ήδη να εκθέτω το τυρόγαλο στην ευνοϊκή επίδραση του φεγγαριού.

»Το πώς να φτιάχνω τυρί το έμαθα από μόνος μου, μου ήρθε σαν σκέψη στον ύπνο μου, κι είτε ήταν μια γριά που μου έφερε το γάλα της φωριάρας κατσίκας της, είτε ο γαλαδάρης αυτό από τις παχιές αγελάδες του, ήξεραν και η μια και ο άλλος ότι θα έπαιρναν από μένα ένα τυρί που όμοιό του δεν υπήρχε ούτε θα υπάρξει ποτέ. Αυτό ήταν κάτι που όλοι αναγνώριζαν: ο Φουρνά έφτιαχνε θειικά τυριά· με τα χέρια μου έφερνα στον κόσμο μικρά και μεγάλα κεφάλια, στρογγυλά και πλακουτσά, γλυκά, αλμυρά, πικάντικα και δυνατά και ελαφρά· από αυτή την τεράστια ομορφιά μπορούσε να μείνει απόλυτα ικανοποιημένο το παιδαρέλι και ο σκαφτιάς, η λεχώνα και ο φαφούτης.

»Όμοιος του Φουρνά δεν υπήρχε, κύριε μου, σ' όλες τις κοιλάδες και τα βουνά, ως τον κάμπο και τη θάλασσα. Σ' όλα τα μέρη όπου πουλούνταν πολύ αξιόλογα πράγματα αγοραζόταν το τυρί του Φουρνά, και χρειαζόταν μια μπάλα από καθαρό μαλλί καλά ξασμένο από τις κοπέλες της Καντιπαρόλα ή ένα βαρελάκι μαύρο κρασί πατημένο από τους πιο καταραμένους αμπελουργούς του Ολμαρέλο για να ισοφαρίσουν δυο ή τρία ωραία κεφάλια του Φουρνά.

»Είχα το χάρισμα στα χέρια μου, σ' αυτά τα χέρια που τώρα είναι απαίσια και άχρηστα κούτσουρα. Στα χέρια μου και στην καρδιά μου, που μιλούσε μαζί τους για πυτιά, για αλάτι, για την κουτάλα και για το φεγγάρι, για αέρα, για το κόσκινο και για το φως του ήλιου και για το πώς θα συνδυάζοταν το κάθε τι προκειμένου το καλό γάλα, αλλά και το άπαχο, να φουσκώσει και να πήξει για να γίνει το τυρί γι' αυτούς τους φτωχούς χριστιανούς της Καρλομάγνο. Που μου το ανταπέδωσαν με μεγάλους επαίνους και μεγάλες τιμές.

»Για τρία ολόκληρα χρόνια ήμουν επικεφαλής της συνέλευσης των πατέρων και ποτέ κανείς δεν μπόρεσε να μου αρνηθεί την εύνοιά του, ακόμα κι όταν όλοι άρχισαν να μαθαίνουν για τη συμφορά μου, ακόμα κι όταν εγώ ο ίδιος άρχισα να φέρνω μπροστά στα μάτια όλων το περήφανο σημάδι αυτής της δυστυχίας.

»Η καταστροφή μου είναι ότι η καρδιά μου αγάπησε πολύ. Κι ακόμα και τώρα, που είναι τόσο γέριχη ώστε μπορεί να σταματήσει από τη μια μέρα στην άλλη, θα 'χε ακόμα τη δύναμη ν' αγαπήσει, αν δεν υποχρέωνα τον εαυτό μου να μένω κλεισμένος στο δωμάτιό μου. Ναι, η καρδιά μου αγάπησε πολύ, ασυγκράτητα αγάπησε πάρα πολύ. Κι από αυτό γεννήθηκε πόνος και απελπισία. Πώς είναι δυνατόν, κύριέ μου; Πώς είναι δυνατόν από μια καλή και γλυκιά αρετή να μπορούν να γεννηθούν δυστυχίες και πόνος; Ρώτησα τους εφημέριους, κι εκείνοι δεν είχαν απάντηση άλλη παρά να μιλήσουν για αμαρτία. Μα πού μπορεί να κρύβεται η αμαρτία σε μια καρδιά που ήταν πάντοτε — το ορκίζομαι — ειλικρινής;

»Ρώτησα τους πιο ικανούς ανθρώπους, κι εκείνοι δεν ήξεραν παρά να με συμβουλεύσουν να απευθύνω την ερώτηση σ' έναν γιατρό, μια μέρα που θα περνούσε κάποιος απ' την Οδό. Νομίζω ότι θα πεθάνω χωρίς να το μάθω κι όμως η καρδιά μου δεν είναι μοχθηρή, ακόμα κι όταν σφάλει, αυτό το ξέρω. Βλέ-

πετε αυτά τα χέρια; Κοιτάζτε: είναι δυο κούτσουρα μ' ένα απομεινάρι από τρία δάχτυλα στο αριστερό. Αντίο, ωραία μου ζωή, αντίο, τυροκόμει χαρισματικέ, ευλογημένε. Μ' αυτά τα απομεινάρια καταφέρνω με το ζόρι να κόβω λίγο φωμί και να ξεκουμπώνω την καζάκα. Είναι το τίμημα που επέβαλα στον εαυτό μου να πληρώσει για την καρδιά μου· αλλά εσάς σας φαίνεται ορθό; Πλήρωσα αρκετά ή δεν έχω παρά την αιώνια ντροπή μπροστά μου; Στα δεκαοχτώ μου αγάπησα για πρώτη φορά μια γυναίκα. Τι απολαυστική έκσταση δοκίμασα, κύριέ μου!

»Δεν ήταν η αγάπη για έναν φίλο, σύντροφο στις περιπέτειες, ούτε η αγάπη που νιώθεις για το ντροπαλό κλείσιμο του ματιού από τη φοραδίτσα της προτίμησής σου· ούτε η αγάπη για μια μικρή κοιλάδα με αρωματικά χόρτα, τον μυστικό τόπο που ενθάρρυνε τα πιο τολμηρά όνειρα ενός αγοριού.

»Η καρδιά μου ξαφνικά εξερράγη και δραπέτευσε σαν παρασυρμένη από τον άνεμο, κι έγινε πιο μεγάλη απ' όλα τα βουνά, και μια καινούργια σοφία με πλημμύρισε, έτσι που ξαφνικάπίστεφα ότι γνώριζα όλα τα μυστικά των ψυχών.

»Και πήγα κοντά στη νεαρή που με είχε φωτίσει και που το όνομά της ήταν Τσερίνα, την τύλιξα με την καινούργια μου χάρη, της μίλησα στ' αυτή σε μια γλώσσα που τόσο γλυκιά δεν είχε ακούσει ποτέ πριν, κι εκείνη εκστατική ανταπέδωσε την αγάπη μου. Νέοι και άπειροι ήμασταν και παιχνιδιάρηδες σαν κουτάβια. Αλωνίζαμε στους κάμπους με το τριφύλλι και στις χαράδρες με τα σπάρτα, σ' όλες τις κοιλάδες, μέχρι εκεί όπου φτάνει το μάτι, κύριέ μου. Και γελούσαμε στη σκιά των αχυρώνων, στις αντανακλάσεις από τα στροβιλιστά νερά των καναλιών, στα ευωδιαστά βάθη των φθινοπωρινών κελαριών. Και το γέλιο μας έκανε παρέα στον κούκο και στην αλεπού, στον ελαφρύ ύπνο των γέρων και στις περιπλανήσεις των ζωηρών παχουλών παιδιών. Η Τσερίνα ήταν όμορφη και ξανθιά και

απαλή, με λεπτά μαλλιά σαν της μαρμότας και βλέμμα γλυκό σαν μελωμένο γάλα. Με την επισημότητα που έχουν οι αγνές καρδιές ορκιστήκαμε αιώνια πίστη και νόμιζα ότι μόνο έτσι μπορούσα να χορτάσω τη λαχτάρα μου.

»Η καρδιά μου όμως ήταν πιο μεγάλη από την Τσερίνα και από τον όρκο μου, γιατί γνώρισα μια άλλη γυναίκα που με συνεπήρε ολότελα, μέχρι που αισθανόμουν ότι θα πέθαινα. Και σχεδόν πέθανα από ειλικρινή πόνο και δίκαιη ντροπή, γιατί μολονότι έβλεπα το πάθος μου για την ωραία Κοστάντζα να μεγαλώνει αδιάκοπα, η καρδιά μου είχε ακόμα μάτια για την Τσερίνα και ο τεράστιος πόνος της με έριχνε σε μεγάλη απελπισία. Η αγάπη είναι ένας κοπρώνας, κύριέ μου, και δεν υπάρχει τρόπος να βγει κανείς καθαρός όπου πάει να σταθεί, η αγάπη κάνει ζημιιά, αυτή είναι η αλήθεια.

»Έτσι συνέβη και μολονότι ήμουν απέραντα ευτυχισμένος με την Κοστάντζα, έζησα βασανισμένος από τύψεις για την εγκατάλειψη της Τσερίνα, μέχρι που αποφάσισα να πληρώσω ένα τίμημα, μια και δεν υπήρχε η παραμικρή δυνατότητα να επανορθώσω το άδικο προς μια γλυκιά, αγαπημένη ύπαρξη που τίποτα κακό δεν είχε κάνει πέρα απ' το ότι πίστεψε στον όρκο μου. Κι έκρινα ανάλογο με το χρωστούμενο να στερηθώ το δείχτη του δεξιού χεριού μου, έτσι ώστε να ζω ακρωτηριασμένος στο κορμί όπως έβλεπα να ζει ακρωτηριασμένη στην ψυχή η Τσερίνα.

»Η Κοστάντζα μ' αγαπούσε το ίδιο, βρίσκοντας άξια εκτίμησης την κίνησή μου, και καλλιεργούσε τρυφερά τον έρωτά μας και κάθε τι στη ζωή μάς χαμογελούσε, αν και τώρα πια δεν ήταν παιχνίδι κουταβιών. Έπειτα ήρθε η Ένα, κι έπειτα η Τζοβάννα κι έπειτα η Κολέτα και η Μπερναρντίνα και η Ραϊμόντα και η Βερόνικα και τώρα εσείς βλέπετε, κύριέ μου, ότι δεν μου απομένουν παρά μόνο τρία δάχτυλα. Εγώ όμως πάντοτε αγαπούσα τίμια κι ολοκληρωτικά και η κάθε μία απ' τις γυναί-

κες μου με πίστεψε, γιατί στο πρόσωπό μου είναι γραμμένο μοναχά αυτό που είμαι. Έτσι στη θέα των ακρωτηριασμένων χεριών μου καμιά τους δεν είδε ποτέ τη μελλοντική καταστροφή της, αλλά το σημάδι της ειλικρίνειάς μου και της τιμιότητάς μου. Της τιμής μου, κύριέ μου.

»Και με μεγάλη αφοσίωση και με γλυκιά περηφάνια καθεμιά τους προσπάθησε να με θεραπεύσει απ' τη δυστυχία μου, ελπίζοντας η κάθε μία να πετύχει στην απόπειρα και να ζήσει ευτυχισμένη για πάντα με τον Φουρνά τον τυροκόμο. Και κάθε φορά που εγώ έπεφτα στην προδοσία της αγάπης, έλπιζα να πεθάνω, και κάθε φορά αντίθετα ξανασηκωνόμουν, κι ένα γλυκό θηλυκό έκλαιγε και μαζί της έχυne αίμα το χέρι μου.

»Τώρα, αν στα γηρατιά μου ζω θλιβερά μόνος και κατσούφης, δεν είναι απ' το μίσος των ανθρώπων, μια και όλοι στη χώρα γνωρίζουν και με αθρώνουν γι' αυτό που έχω ήδη με τη θέλησή μου πληρώσει, ούτε γιατί με βαραίνει το μίσος των γυναικών μου, που η κάθε μία τους, αν και ύστερα από μεγάλο πόνο και οργή, κατέληξαν να καταλάβουν ότι για την απεραντοσύνη της καρδιάς δεν υπάρχει κανένα φάρμακο, αλλά από οργή για μένα τον ίδιο. Εφτά αγάπες και εφτά χαμένα δάχτυλα ήταν αρκετά για να στραφώ στη ζωή του μονήρη, ενώ περιμένω να πάω προς αυτό που με περιμένει.»

Έλεγε αυτά τα πράγματα ο τυροκόμος καθισμένος απέναντι στον Πασκάλ χωρίς να τον κοιτάζει, με πρόσωπο σκοτεινό και πίνοντας με μεγάλες γουλιές. Ο Πασκάλ δεν προσπάθησε να ξαλαφρώσει την ψυχή του γέρου μιλώντας του για τις δικές του δυστυχίες, που ούτως ή άλλως έκρινε πολύ λιγότερο ενδιαφέρουσες, όπως ατέλειωτα λιγότερο ευγενής του φάνηκε ο τρόπος του για να τις θεραπεύσει με υδραργυρούχο νερό. Ήταν αρκετά θορυβημένος απ' το προαίσθημα ότι στον τρόπο που αντιδρούσε αυτός ο γέρος ήταν πιθανό να καθρεφτιζόταν ένας ιδιαίτερος χαρακτήρας, μια φύση κοινή για όλη την Καρλομάγνο. Όλοι

τρελοί, σκεφτόταν, είναι αλήθεια αυτά που λέγονται στα παζάρια, είναι όλοι τρελοί. Πράγμα που έκανε ακόμα πιο θολές τις προοπτικές κι ακόμα πιο βλαβερές απ' όσο ήδη ήταν η αποστολή που του είχε εμπιστευτεί ο μαρκήσιος. Αρκεί κάποια στιγμή ο μαρκήσιος να καταδεχόταν να του την εξηγήσει λεπτομερικά αυτή την αποστολή.

Ο Πασκάλ και ο Φουρνά συνέχισαν να μιλάνε για πολλά βράδια ακόμα για διάφορα πράγματα, άλλοτε ανόητα και άλλοτε λιγότερο, ούτε λίγο ούτε πολύ όπως συνηθίζουν να κάνουν δυο άντρες μόνοι που η τύχη έφερε για πολύ καιρό κοντά, μέχρις ότου αποκτήσουν μια οικειότητα ο ένας με τον άλλο σε μερικά μικροπράγματα, όπως να μαγειρέψουν ένα κουνέλι ή να διώξουν την αϋπνία ή να θεραπεύσουν τη μελαγχολία που βασανίζει όποιον τρώει και πίνει μόνος. Αυτό που κυρίως άρεσε στον Πασκάλ ήταν η εμφανής έλλειψη περιέργειας του γέρου, που δεν έκανε ποτέ ερωτήσεις, σαν να 'χε από καιρό λύσει κάθε αμφιβολία.

Η ήπια περηφάνια του Φουρνά, η θλιμμένη του πραότητα, προστιθέμενες σε μια λεπτή διακριτικότητα, ήταν αρετές που ο Πασκάλ ήξερε να εκτιμήσει. Πάντως, είχε κάνει έναν φίλο ή κάτι τέτοιο. Κι αν αυτό δεν τον παρηγορούσε και τόσο, παρέμενε το πρώτο σίγουρο κέρδος του ως τοποτηρητή.

Στο μεταξύ το καλοκαίρι περνούσε, στεγνώνοντας το άχυρο στους αγρούς με το μαυροσίταρο, γλυκαίνοντας τα σταφύλια στα φυτά που τα χτύπαγε ο δυνατός αέρας της θάλασσας, σγουραίνοντας το μαλλί στα νεογέννητα αρνάκια που τον Αύγουστο δυναμώνει η φωνή τους και ήδη δεν αναγνωρίζουν πια τη μητέρα τους, χορτάτη απ' το υγρό και παχύ χορτάρι στα ορεινά λιβάδια. Οι βοσκοί κρύβουν στη δροσιά των σπηλιών τα τυριά για το φθινόπωρο, οι λατόμοι πάνε να χαράξουν τις φλέβες του μαρμάρου, όπου με τα πρώτα κρύα θ' ανοίξει η ακριβής τομή, και σκαρφαλώνουν στους γκρεμούς επικαλούμενοι με τραγούδια

τον άγιο Ιωάννη τον Βαπτιστή για να τους φέρει τύχη.

Στο σκοτάδι των στάβλων το γουρούνι τρώει τις τελευταίες του γαβάθες βελανίδια και δε φαίνεται να υποφιάζεται τη λεπίδα που ήδη μετράει το λαρδί του νόστιμου λαιμού του· τα γαϊδούρια γκαρίζουν μέχρι εκεί που δεν παίρνει από τη μεγάλη ζέστη που νιώθουν κάτω απ' την ουρά, έτσι όπως τα παλικάρια διαλαλούν δυνατά τον έρωτα στις κοπελιές, παραμονεύοντας στις πηγές. Το καλοκαίρι περνούσε και κανείς δεν έμοιαζε να έχει το χρόνο ν' ασχοληθεί με τον κύριό τους τον μαρκήσιο και τον τοποτηρητή του Πασκάλ.

Κι ενώ ο μαρκήσιος σιωπούσε, απορροφημένος σε ποιος ξέρει ποιο πολύ προσωπικό του σχέδιο, με τον ερχομό του Σεπτέμβρη ο Πασκάλ φρόντισε να έχει αρκετή αντοχή ώστε να προσφέρει τον εαυτό του στην εκδίκηση της Καρλομάγνο. Θέλησε πρώτα απ' όλα να γνωρίσει τον τόπο αυτού του λαού και ζήτησε από τον Φουρνά να του κάνει τον οδηγό· ο γέρος δέχτηκε.

Με τα πόδια και καβάλα στο μουλάρι, μοιραζόμενοι τότε ο ένας τότε ο άλλος με άξεστη ευγένεια την άνεση της σέλας, οι δυο τους έπιασαν να περιπλανιούνται στο βουνό και στις κοιλάδες, ακολουθώντας κάθε φορά έναν εκτεταμένο και ακατάστατο δακτύλιο που ξανάφερνε τα βήματά τους, ακριβώς μετά τη δύση, στην παλιά κατοικία του τυροκόμου. Ο Πασκάλ αναγνώριζε στην απόφαση του Φουρνά να γίνει συνοδός του μια μεγάλη κίνηση φιλίας και εμπιστοσύνης: ήταν πάντως γνωστό ότι κανένας άλλος ξένος, από παλαιότερους χρόνους, δεν είχε ποτέ τη δυνατότητα να επισκεφτεί τα άδυτα εκείνου του επιτηρούμενου και προστατευόμενου τόπου, λεγόταν, από αίμα στεγνωμένο τώρα πια ύστερα από πλήθος αιώνων.

Ο τυροκόμος θα πρέπει να βασανίστηκε πολύ για να πάρει αυτή την απόφαση, ίσως να συμβουλευόταν τους πατέρες της Καρλομάγνο, ίσως να σιώπησε. Όμως οι άγνωστες βλαστήμιες

που μουρμούριζε το πρωί πριν από την αυγή όταν χτυπούσε την πόρτα με το κουλό του χέρι, το ακούραστο βάδισμα για ώρες και μέρες χωρίς ποτέ ν' αλλάζει κατεύθυνση ούτε μπροστά στο πιο δύσκολο πέρασμα, η τραχύτητα με την οποία μοίραζε με ακρίβεια χρυσοχόου το χοντρό ψωμί, το αλατισμένο κρέας και το κρασί απ' το μικρό φλασκί, η σκοτεινή σιωπή του που σπάνια μόνο τη διέκοπτε μια απότομη κίνηση των τριών δαχτύλων ήταν στα μάτια του Πασκάλ το σημάδι μιας κατάκτησης, η πρώτη καλή δουλειά του ως τοποτηρητή.

Και γι' αυτό, μολονότι η σύνεση και η συνήθεια τον απέτρεπαν, ταξίδευε χωρίς σπαθί και αρκεβούζιο, το εκπληκτικό ισπανικό αρκεβούζιο που τόσο τον είχε βοηθήσει να επιζήσει, κι σπλισμένος μόνο με το μαχαίρι που μοίραζε το ψωμί, δίσταζε να περνάει από τα σπίτια και τους αγρούς όπου οι άνθρωποι τον κοίταζαν με περιέργη επιμονή, υιοθετώντας μια συμπεριφορά που τον έκανε, παρά το αξιωματικό του, αόρατο, όσο το δυνατόν πιο αόρατο. Έτσι όπως ήξερε να κάνει ο Φουρνά, όταν κατέβαινε στο δωμάτιό του, έπινε το κρασί του, διηγούνταν την ιστορία του και κοιτούσε να μη δίνει στόχο.

Ταξιδεύοντας στα μυστικά εδάφη της Καρλομάγνο, αυτό που κυρίως εντυπωσίαζε τον Πασκάλ ήταν η συγκέντρωση πολλών και διαφορετικών στοιχείων σε μια έκταση που ένας άνθρωπος μπορούσε να διασχίσει απ' άκρη σ' άκρη σε όχι περισσότερες από τέσσερις ή πέντε μέρες με καλό βήμα. Είχε ταξιδέψει και δει πολλά, όμως τίποτα που να μπορούσε να συγκριθεί μ' αυτό. Του έρχονταν ακόμα στο μυαλό τα ζωγραφισμένα πανιά που χρησίμευαν για σκηνικό στις παντομίμες των πλανόδιων ηθοποιών στις μεγάλες πόλεις του Βορρά· εκεί, σ' έναν χώρο λίγο μεγαλύτερο από σεντόνι, παρουσιαζόταν όλος ο γνωστός κόσμος και ένα σημαντικό τμήμα του άγνωστου.

Πίσω απ' τη χώρα άρχιζαν τα απότομα μονοπάτια που οδηγούσαν

γούσαν στο πρώτο βουνό, στα βοσκοτόπια και στους αγρούς με το μαυροσίταρο στριμωγμένα ανάμεσα στους θάμνους· από κει προχωρούσαν από στενά περάσματα προς τις μυτερές κορυφές της άσπρης πέτρας ή, διασχίζοντας περάσματα αδιόρατα στα απρόσεχτα μάτια, έμπαιναν από μικροσκοπικά και σκοτεινά δρομάκια σε γλυκύτατα λεκανοπέδια και εύκρατα, μπροστά από καινούργια και πιο απότομα τοιχώματα βράχων. Χείμαρροι άνοιγαν ρωγμές στους βράχους και χάνονταν στα σωθικά αόρατων γκρεμών για να ξαναεμφανιστούν μετά ξαφνικά, ακουμπώντας μαλακά στα φουσκωμένα από τριφύλλι λιβάδια.

Δάση από παμπάλαιες οξιές έκαναν το βήμα αθόρυβο για μια λεύγα χαλαρού βαδίσματος, αλλά δεν προλάβαινε να χαρεί ο Πασκάλ και πάλι μοχθούσε σε δύσβατα μονοπάτια όλο κοτρώνες που έμοιαζαν ατελείωτα, αλλά που έβγαζαν και πάλι ξαφνικά σε καινούργια λιβάδια πλαισιωμένα με θάμνους από γαϊδουράγκαθα, που στη θέα τους το μουλάρι έλιωνε από επιθυμία και κλοτσούσε από ευχαρίστηση. Και παντού, κυρίως, σε πάγωνε η ασπρίλα των βουνών του μαρμάρου. Σπάρτα, δάφνη, αγριελιά, χαμαιδρυά, καστανιά, πρίνος, κλήθρα, οξιά, σημύδα, δεντρολίβανο, θυμάρι, δυόσμος, μурσίνη και γεντιανή διαδέχονταν το ένα το άλλο και στρέφονταν για να συναντηθούν σμίγοντας τις ουσίες τους, μοιραζόμενα μια αδελφοσύνη που εδώ διαρκούσε σαν να ήταν ακόμα στριμωγμένα όπως στην κιβωτό του πατριάρχη Νώε. Και πάντοτε το μάτι μπερδευόταν από τα αναπάντεχα περάσματα απ' τη μια περιοχή στην άλλη, όπου μαζί κατοικούσαν η γλυκύτητα κι η σκληράδα, το πράσινο και το γκριζό, το άσπρο βουνό και η σκούρα γαλάζια θάλασσα.

Ναι, γιατί, ύστερα από μια μέρα περπάτημα στο δάσος, ανεβαίνοντας πολύ πέρα απ' τα βοσκοτόπια ανάμεσα στη γυμνή πέτρα, ήταν συνηθισμένο να συναντήσεις στον ορίζοντα τη θάλασσα. Και η θάλασσα πρόβαλλε πάντα πιο επίμονα από κάθε άλλο χρώμα ή στοιχείο, ακόμα κι όταν ήταν μια λεπτή φετού-

λα, ένα μόλις ορατό φωτοβόλημα, σαν να ήταν ο τελευταίος λόγος ή η πρώτη αιτία, αυτό δεν γνώριζε ο Πασκάλ, για όλο το υπόλοιπο μοναδικό εκείνο σύμπαν.

Κι όπου το βουνό γινόταν πιο απόκρυφο και δύσβατο, ο Πασκάλ και ο Φουρνά συναντούσαν ίχνη μιας δουλειάς από το χέρι του Κρόνου που έσκαβε, μετακινούσε, γέμιζε τα βουνά με συμπαγή τείχη από γκρίζο φαμμίτη. Κύκλωπες θα πρέπει να ήταν οι μάστορες αυτών των έργων· αντίθετα ήταν μυρμηγκάκια που μοχλούσαν μεταφέροντας στους ώμους τους πελώρια καλάθια στο ζυγό μιας καταραμένης δουλειάς του Σίσυφου.

«Τι άνθρωποι είναι πάλι αυτοί», έλεγε ο Πασκάλ, «που για ένα τσαμπί σταφύλι ή μια χούφτα ελιές υποδουλώνονται σ' ένα έργο που τους σκοτώνει στην κούραση;». Και ο Φουρνά απαντούσε: «Ο φόβος, κύριέ μου, ο φόβος. Που όταν έρχεται είναι κακή παρέα, αλλά όταν παραμένει γίνεται καλός δάσκαλος. Ο φόβος έφερε ως εδώ τους παππούδες των πατεράδων μας, κυνηγημένους από τα σπίτια τους, κι εκείνοι έμαθαν με τον καιρό να μετατρέπουν αυτά τα βράχια σε φρούρια και σιτοβολώνες. Αυτοί οι άνθρωποι εκεί κάτω μοιάζουν σκλάβοι, αλλά μόνο μοιάζουν. Σίγουρα θα αντάλλαζαν τα περιβόλια τους με τις πέτρες με τα πλούσια περιβόλια με τα ελαιόδεντρα στους λόφους και με τους μεγάλους αγρούς κοντά στη θάλασσα, αλλά μια τέτοια ανταλλαγή είναι όνειρο θερινής νύχτας».

Και από το ανώμαλο έδαφος των βουνών του μαρμάρου αντηχούσε στο πέρασμά τους, σχεδόν σαν να έβρεχε ο ουρανός κουδούνια, ο χτύπος απ' τις σφύρες, που επέμεναν να κόβουν όγκους από πέτρα σαν να ήταν φέτες φωμί.

Έτσι ο Πασκάλ κατακτούσε τα εδάφη της Καρλομάγνο για λογαριασμό του μαρκησίου του Μπραμαπάνε, μα όσο πιο πολύ περπατούσε κι όσο πιο πολύ κοιτούσε, τόσο περισσότερο ήξερε ότι δεν ήταν πράγματα δικά του ούτε του μαρκησίου, ούτε θα γίνονταν ποτέ. Όλα ήταν πολύ διαφορετικά και μακρινά, κα-

νείς άλλος δεν μπορούσε να κυβερνάει αυτά τα μέρη παρά μόνο αυτός που τα διάλεξε. Ένωθε το ίδιο δυσάρεστα τόσο μπροστά στη φιλόξενη ομορφιά όσο στην αφιλόξενη σκληρότητα και το βράδυ ένωθε πολύ πιο κουρασμένος απ' όσο ήταν φυσικό να είναι, ενώ τον έπιανε μια αδυναμία και μια ζαλάδα, σαν να 'χε περάσει όλη τη μέρα στο χείλος μιας χαράδρας.

Αν ο Φουρνά αποφάσιζε να κάνει στάση στην καλύβα ενός χωρικού ή στο άνοιγμα μιας πέτρινης σπηλιάς, παρατηρούσε σιωπηλά τους ανθρώπους που μοιράζονταν σιωπηλά το φωμί μαζί του, χωρίς περιέργεια κι ερωτήσεις. Κι εκείνος δεν ήξερε τι να κάνει, ούτε του φαινόταν συνετό να κατεβάσει κάποια ιδέα. Είχε την πεποίθηση ότι το πέρασμά του ήταν ένα προνόμιο που του είχε παραχωρηθεί, αλλά το γεγονός ότι σταμάτησε ήταν μια προσβολή που θα πληρωνόταν με το λεπίδι του μαχαιριού.

Συνέβη μια μέρα το μουλάρι του Πασκάλ να ενοχληθεί πολύ από ένα φίδι ενώ περπατούσε σ' ένα μονοπάτι, κι από κείνη την αναπάντεχη ενόχληση τινάχτηκε με μεγάλη δύναμη με το μουλάρισιο του τρόπο, τραβώντας δυνατές κλοτσιές στον αέρα και πετώντας στη γη τον καβαλάρη του.

Το περί ου ο λόγος μουλάρι ήταν ένα πολύ ωραίο ζώο, ένα λυγερό σαβοϊκό με δυνατούς μυς, στο άνθος των οχτώ χρόνων του. Ο Πασκάλ το απέκτησε ως αμοιβή για μια ενεργό συμμετοχή του σε μάχη σ' εκείνα τα μέρη — ή, για να το πούμε καλύτερα, το απέσπασε με πάρα πολύ πειστικά επιχειρήματα από τη φιλαργυρία του άρχοντα της Σαβοΐας. Από τότε τον ακολουθούσε πιστά, υπηρετώντας τον ανάλογα με τις περιστάσεις, είτε φορτώνοντάς το είτε καβαλώνοντας το. Δεν ήταν νευρικό και δύστροπο όπως τόσα αδέρφια του και σε αντάλλαγμα για τον καλό του χαρακτήρα έπαιρνε πάντα από τον κύριό του καλό σανό και διαλεχτό κριθάρι, αν τα οικονομικά του Πασκάλ μπο-

ρούσαν να επιτρέψουν κάτι πέρα από φροντισμένα και χαλαρωτικά ξυστρίσματα κι ένα όνομα: Μπάες. Ένα μικρό σύντομο και γλυκό στην προφορά ονοματάκι που στη φλαμανδική διάλεκτο σημαίνει «αφεντικό», αλλά και «ταβερνιάρης». Και πράγματι με ταβερνιάρη φαινόταν να μοιάζει αυτό το μουλάρι, από την ευγένεια που την είχε έμφυτη, απ' τον καλό χαρακτήρα και την πονηριά, απ' τη μεγάλη όρεξη και γιατί, πράγματι, ήταν αφεντικό χωρίς να είναι προπέτης, γνωρίζοντας να επιβάλλεται αθόρυβα.

Ο Πασκάλ ήξερε ότι εξαρτιόταν από κείνο το ζώο ακόμα και η ίδια του η ζωή και πάνω από μία φορές του δόθηκε η ευκαιρία να διαπιστώσει ότι, σε κάποιες εξαιρετικά δύσκολες περιπτώσεις, η καλή διάθεση του μουλαριού του προσέφερε το μοναδικό δρόμο διαφυγής. Μπάες λοιπόν, ο ταβερνιάρης' το μοναδικό αφεντικό που ήξερε ο Πασκάλ ότι μπορούσε να ανεχτεί για καιρό.

Κι ο Μπάες εκείνη τη μέρα τρομοκρατήθηκε σε τέτοιο βαθμό από ένα φίδι, που αναγκάστηκε να ξεχάσει τους καλούς του τρόπους. Πραγματικά, σύμφωνα με τη δική του κρίση, στη μακρόχρονη καριέρα του σαν στρατιώτης-ταξιδευτής δεν είχε ποτέ συναντήσει παρόμοιο ερπετό. Στην Καρλομάγνο το ονόμαζαν Μεγάλο Μαστίγιο, ακόμα και οι άνθρωποι δεν το αψηφούσαν και το φοβούνταν. Είχαν δει μέχρι και δυο μέτρα μήκος και παραπάνω. Αν τον υπόλοιπο χρόνο περνούσαν την έρπουσα ζωή τους σε απομακρυσμένα μονοπάτια, προς το τέλος του καλοκαιριού, μπαίνοντας στην περίοδο των όψιμων και άγριων ερώτων τους, άφηναν κατά μέρος τη σύνεση για να ζευγαρώσουν οπουδήποτε είχαν την τύχη να συναντηθούν.

Ο έρωτάς τους είναι μανιώδης και ανεξέλεγκτος, ένα μπερδεμα από συριστικούς στροβίλους που μεταφέρεται με δυνατά τινάγματα σε μεγάλες αποστάσεις. Αν για κακή τύχη αυτή η έλλειψη αυτοσυγκράτησης φέρει τα φίδια ανάμεσα στα πόδια

ενός χριστιανού ή, καλή ώρα, ανάμεσα στα πόδια ενός μουλαριού, το αρσενικό σημαδεύει με το κεφάλι τη γη κι αρχίζει να χαράζει τον αέρα με φοβερές καμουτσικιές προς όλες τις κατευθύνσεις και, εντοπίζοντας τον αντίπαλο, τον ακολουθεί καταφέροντας χτυπήματα χωρίς σταματημό, που όταν βρουν το στόχο τους σημαδεύουν τη σάρκα με αίμα. Εξ ου και το όνομα μεγάλο μαστίγιο κι ο τρόμος που ενέπνεε στους ξυλοκόπους της Καρλομάγνο και η ταραχή του Μπάες, που τον οδήγησε να ρίξει τον καβαλάρη του.

Εκείνη τη στιγμή τον καβαλούσε ο Πασκάλ, μια και ο Φουρνά είχε προτιμήσει ν' απομακρυνθεί από το μονοπάτι μέσα στη λόχμη αναζητώντας κάτι σουρβιές της αρεσκείας του, και πέφτοντας απότομα στη γη χτύπησε τα πλευρά του σε μια μισητή πέτρα. Ψηλατώντας το γιλέκο, το χέρι του τραβήχτηκε πίσω λερωμένο από γλοιώδες πηχτό αίμα. Μόλις που πρόλαβε να βλαστημήσει το μουλάρι του, όταν ένα τρομερό χτύπημα στο νεύρο του σβέρκου τον έκανε να χάσει τις αισθήσεις του.

Συνήλθε με μια γλυκιά μυρωδιά από κρίνο που τον έπιανε στο λαιμό. Στάθηκε να το μυρίσει, είτε στον εαυτό του ότι αυτό το τόσο έντονο άρωμα ερχόταν από την Οτσιτάνια, κατάλαβε ότι αυτό δεν ήταν δυνατόν γιατί βρισκόταν αλλού εδώ και πολύ καιρό, ψηλαφίστηκε και είδε πως ήταν γυμνός από τη μέση και πάνω, ξαπλωμένος πάνω σ' ένα στρώμα από μαλακά και ζεστά δέρματα. Και γύρω δεν υπήρχαν λουλούδια παρά μια κομπρέσα ακουμπισμένη στο στήθος του. Περιπλανήθηκε με το βλέμμα στο μικρό άγνωστο δωμάτιο κι όταν τα μάτια του σταμάτησαν πάνω στον Φουρνά, θυμήθηκε το κάθε τι και άρχισε να αισθάνεται πόνους σ' όλο του το σώμα.

«Ένα κακόγουστο αστείο, κύριέ μου, τι να πει κανείς. Τα φίδια ξέρουν να φέρονται καλά μόνο στα θηλυκά», κι ο Φουρνά του πέταξε στην αγκαλιά του το μακρύ δέρμα ενός φιδιού. «Κρατήστε το για τρόπαιο, αν θέλετε. Εμείς αυτά τα μεγάλα

μαστίγια τα 'χουμε σε μεγάλη υπόληψη για την πελάγρα: νεκρά, εννοείται. Το μουλάρι σας είναι σώο και καθησυχασμένο, κι εσείς θα γίνετε γρήγορα καλά, σίγουρα. Είσαστε σε καλά και έμπειρα χέρια.» Ο Φουρνά, για πρώτη φορά μπροστά στα μάτια του τοποτηρητή, χαμογελούσε. Χαμογελούσε σχεδόν με λεπτότητα, κάπως αμήχανα.

«Πού είμαστε, Φουρνά;» ρώτησε προσπαθώντας ν' απομακρύνει από πάνω του το φριχτό δέρμα του φιδιού. Δεν τα κατάφερε γιατί τον έπιασε ένας δυνατός πόνος στον δεξί ώμο.

«Στο σπίτι αυτού του καλού ανθρώπου», κι έδειξε πίσω του. Προχώρησε μπροστά ένας μάλλον μικροσκοπικός άντρας, με τρομερά μικροσκοπικά χέρια απλωμένα μπροστά, με κοκκινωπά και αραιά μαλλιά στο κεφάλι και στα μάγουλα, σαν χνούδι μωρού παιδιού.

«Περαστικά, κύριέ μου», ευχήθηκε με ελαφριά φωνή, βάζοντας τα μικρά του χέρια πάνω σ' εκείνα του Πασκάλ, «περαστικά σας». Κι αποσύρθηκε αμέσως τόσο γρήγορα, που στις ναρκωμένες αισθήσεις του Πασκάλ φάνηκε σαν οπτασία.

«Αυτός είναι ο Ρούμπεν», μπήκε στη μέση ο Φουρνά, «ο γέροντας του βάλτου, ο μεγαλύτερος κυνηγός βατράχων, μεγάλος φαράς κωβιών και κυπρίνων, αυτός που γνωρίζει κάθε είδους νερό, που καλλιεργεί καλαμιές και βούρλα, βοσκός σε έλη και κανάλια. Μη φανταστείτε ότι είναι μικρός όπως φαίνεται, γιατί είναι άνθρωπος με μεγάλες ικανότητες και σπουδαίες ιδέες. Και η γυναίκα του, η Τσερίνα, το ίδιο και περισσότερο από αυτόν. Η Τσερίνα μάζεψε τα βότανα και κοπάνησε κι ανακάτεψε το βάλσαμο που θα σας κάνει καλά. Μ' αυτό της το βάλσαμο θα μπορούσε και πεθαμένους ν' αναστήσει, κι ίσως να το έχει κάνει ήδη, μολονότι, κύριέ μου, αυτό είναι κάτι που πρέπει να μείνει μεταξύ μας, γιατί ο εφημέριος μας θα αισθανόταν μεγάλη λύπη και ντροπή. Είστε πολύ τυχερός που μπήκατε σ' αυτό το σπίτι: να είστε βέβαιος ότι θα βγείτε όρθιος και όχι ξαπλωτός όπως μπήκατε.»

Τον πλησίασε λοιπόν αγγίζοντάς του σχεδόν το πρόσωπο και γυρνώντας σε κοκκίνισμα το χαμόγελό του εκείνο, του έδειξε το κουτσορευμένο του χέρι μουρμουρίζοντας: «Θα δείτε αυτή τη γλωσσού την Τσερίνα, θα τη δείτε. Ήταν η πρώτη μου και κάθε φορά που τη συναντώ, η γέριχη καρδιά μου νομίζω ότι θα πεταχτεί απ' το στήθος μου».

Ο Πασκάλ κοιμήθηκε για τρεις μέρες, βγαίνοντας απ' τον ύπνο του μια φορά τη μέρα στο ελαφρό άγγιγμα του Ρούμπεν που του άλλαζε κομπρέσα. Την τέταρτη μέρα μπήκε η Τσερίνα και τον ξύπνησε μ' ένα δυνατό τράβηγμα, ενώ του καθάριζε τα πλευρά απ' την κομπρέσα. Ένωσε μυρωδιά από μολόχα, μια μάζα από μαλλιά στο πρόσωπό του και μια ξερή φωνή όλο ενέργεια: «Έγινες καλά, μουλαρά. Όταν θα έχω φύγει, μπορείς να σηκωθείς και να πλύνεις τ' απόκρυφά σου με το νερό που υπάρχει εκεί στο βάθος. Μετά θα σου φέρουμε κάτι να φας». Εκείνη τη στιγμή είδε μόνο μια μακριά κοραχίσια κόμη να βγαίνει απ' το δωμάτιο. Μπαίνοντας με το φαγητό, η Τσερίνα τον βρήκε μπρούμυτα στη γη, γυμνό και μούσκεμα: δεν αισθανόταν καθόλου γιατρεμένος.

Αντίθετα, την άλλη μέρα ήταν στ' αλήθεια καλά και μπόρεσε να κινηθεί κατά μήκος και πλάτος του δωματίου ώσπου βάρθηκε, μέχρις ότου ο Φουρνά ήρθε να τον πάρει για να τον οδηγήσει να γευματίσει στο τραπέζι της οικογένειας. Εκεί από κοραχίσια κόμης βρήκε δυο δυο ολόιδιες μακριές, μαυροβιολετιές πλεξούδες από απαλά μαλλιά που πηγαينوέρχονταν στην κουζίνα, τινάζοντας από πάνω τους τον βαρύ αέρα του φαγητού: και το πρόσωπό της κάθε μίας πολύ διαφορετικό από της άλλης: σίγουρα η μια πολύ νεότερη κι η άλλη λιγότερο. Έτσι ο Πασκάλ γνώρισε την Τσερίνα και τη Σούα, την κόρη εκείνης και του κοκκινότριχη γέροντα του βάλτου. Καμιά από τις δυο δε γύρισε να του πει κάτι.

Έφαγαν όπως εκείνος δεν είχε δει ποτέ να γίνεται στην

ύπαιθρο, άντρες και γυναίκες μαζί, σιωπηλά. Στον Πασκάλ βάραινε αυτή η σιωπή και το τρίξιμο των σκευών τον πλήγωνε σαν λεπίδα πάνω στην ακόμα κοκκινωπή πληγή του. Ο Φουρνά τον κοιτούσε επίμονα απ' την άλλη άκρη του τραπεζιού κι έδειχνε να τον καλεί σε μια χειρονομία. Κι εκείνος δεν ήξερε τι να κάνει για να ελαττώσει το βάρος μιας φιλοξενίας που βάραινε στο κεφάλι του με σιωπηλή αποδοκιμασία. Τελικά του έβαλαν κρασί κι εκείνος μίλησε:

«Είναι πολύ άβολο να φροντίζεις κάποιον που δεν αγαπάς».

«Καμιά ενόχληση, κύριέ μου, για λίγη καλοσύνη.» Ο Ρούμπεν μιλούσε με επίπεδη φωνή, κρατώντας στα χέρια του το ξύλινο δοχείο σαν πολύτιμη κούπα, και γευόταν το ξανθό κρασάκι με μικρές γουλιές. «Και σ' αυτό το σπίτι δε χρωστάτε τίποτα. Αλλά αν σας αρέσει η ειλικρίνεια, σας λέω ότι δεν σας αγαπάμε, όχι. Γι' αυτό η ευσπλαχνία είναι καλό πράγμα.»

«Η ευσπλαχνία σας ήταν μεγάλη. Θα μπορούσατε να με είχατε αφήσει στη λόχμη. Έχω δει πολλά έλη που αργά ή γρήγορα ξερνάνε κόκαλα.»

«Μην υπερηφανεύεστε, μουλαρά. Η εκδίκηση είναι εναντίον των δυνατών, κι εσείς ακόμα δεν την αξίζετε. Είστε αδύναμος σ' αυτή τη γη, μουλαρά: αρκεί ένα φίδι απ' τα δικά μας για να σας στείλει στην αγκαλιά του Θεού.» Έτσι λοιπόν η Τσερίνα, η γριά, η πρώτη απ' τις δυο μακρυμαλλούσες.

Κι άλλωστε ήταν γριά; Ο Πασκάλ κοιτούσε ένα πρόσωπο σκληρό κι όμως λείο, με μισόκλειστα βλέφαρα πάνω σε μάτια μαύρα που σπάνια κοιτούσαν κατευθείαν, όταν όμως το έκαναν, ξυπνούσαν ένα ζωντανό ζώο που κοιμόταν μέσα τους. Το δέρμα ήταν μελαχρινό και λαμπερό και το μπούστο έκανε με μικρά σβέλτα τινάγματα το μακρύ μαύρο ρούχο να σαλεύει. Μόνο τα χέρια ήταν σίγουρα γερασμένα, μακριά και κοκαλιάρικα, πλεγμένα με βιολετιές φλέβες. Και τα μαλλιά, εκείνη η μακριά μεγάλη κοτσίδα, διδυμη μ' εκείνη την άλλη που δεν είχε ακόμα

την ευκαιρία να κοιτάξει χωρίς αμηχανία, ήταν ένα θαύμα. Η Τσερίνα φιλονικούσε ανοιχτά μαζί του σε πείσμα των όποιων καλών τρόπων. Ενοχλήθηκε πολύ από κείνη τη γυναίκα που του απευθυνόταν με ξερή και σταθερή φωνή, κι ακόμα περισσότερο τον ενόχλησε το ότι ήταν ανήμπορος: χρωστούσε τη ζωή του σ' αυτούς τους ανθρώπους που τον περιφρονούσαν.

Είχε αρχίσει να γίνεται έξω φρενών και έλπιζε να μπορέσει να συγκρατηθεί. «Αυτός που με έφερε εδώ δε με ρώτησε, κι εγώ δεν είχα τη δυνατότητα να του ζητήσω το λόγο: θα έπρεπε να μπορείς ν' αρπάξεις τη ζωή από το γιακά κάθε μέρα. Αν το άτομό μου σας προκαλεί απέχθεια, ζητήστε απ' τον μαρκήσιο κάτι καλύτερο: εκείνος θα 'χει τον τρόπο να διαλέξει.»

«Σας ζητώ συγγνώμη, κύριέ μου», τώρα ο Φουρνά κοιτούσε τον Πασκάλ με συγκατάβαση, «αλλά η Τσερίνα είναι κυρά με ισχυρό χαρακτήρα και γι' αυτό την εκτιμούν και τη φοβούνται στην Καρλομάγνο. Αυτή που είναι τροφός και θεραπεύτρια νομίζει ότι μπορεί να καυχιέται για μια δική της προσωπική εξουσία πάνω σε ό,τι ζει, και ιδιαίτερα πάνω σε ό,τι εκείνη του έδωσε ζωή. Ελπίζω να καταλαβαίνετε κι εσείς ότι κατά κάποιον τρόπο της ανήκετε, γιατί κανένας γιατρός, που κι αυτοί σπάνια περνούν, δεν θα μπορούσε να σας σώσει. Η Τσερίνα όμως, για κάποιον λόγο που εκείνη γνωρίζει, σας εκτιμά, διαφορετικά δεν θα πίνατε αυτό το καλό κρασί στο τραπέζι της.»

«Κλείσε το βρωμόστομα σου εσύ, μίλα για όποιον θες αλλά όχι για μένα.» Η Τσερίνα κάρφωσε τον Φουρνά στα μάτια, που από ένστικτο έκανε μια σχεδόν αδιόρατη κίνηση για να προστατέψει τον εαυτό του. «Ο μουλαράς έχει δίκιο: εσείς τον θελήσατε: τώρα που σας τον έκανα καλά, λουστείτε τον.»

Ο Ρούμπεν είχε αφήσει το δοχείο στο τραπέζι από ακατέργαστες σανίδες και ακουμπούσε πάνω του τα χέρια του. Στον Πασκάλ ήρθε στο μυαλό ένας ιερέας που γιόρταζε μια άγνωστη ευχαριστία. Ο φαράς του μίλησε με τη χαμηλή του φωνή:

«Η γυναίκα μου μιλάει σκληρά, αν και η καρδιά της είναι μαλακιά· το χρίμα της είναι η υπερβολική της ειλικρίνεια. Η αλήθεια όμως είναι αυτή, κύριέ μου: εσείς βρίσκεστε εδώ εξαιτίας του φόβου μας, και τώρα αυτός ο φόβος μάς τρομοκρατεί. Ό,τι κληρονομήσαμε απ' τους πατέρες μας κι οι πατέρες μας από τους δικούς τους είναι μια επιδέξια προσεκτική χρήση του φόβου που υπάρχει μέσα μας ανέκαθεν κι είναι ανέκαθεν τροφός μας. Το γάλα αυτής της παραμάνας μάς έκανε δυνατούς κι ανθεκτικούς στη ζωή, έτσι ώστε καταφέραμε να κάνουμε να καρποφορήσει ο βάλτος και το βουνό, η πέτρα κι η καλαμιτιά. Αλλά όλα αυτά μπόρεσαν να συμβούν γιατί ήμαστε ξένοι για τον κόσμο και απεχθείς σαν ζώα.

»Τώρα εμείς σκεφτήκαμε ότι ο κόσμος θα μας πλημμυρίσει και θα μας βυθίσει. Έτσι για μας ο μαρκήσιός σας παίζει το ρόλο φράγματος. Κανείς δε θα πειράξει ούτε τρίχα απ' τα μαλλιά σας όσο περπατάτε σ' αυτά τα εδάφη, αλλά και κανείς δε θα σας αγαπήσει με αδελφική ή καρδιακή αγάπη γιατί μας δείχνετε το σημάδι της αδυναμίας μας. Ακόμα κι αν η ζωή σας θα είναι, από τη δική της πλευρά, στερημένη σαν τη δική μας.» Κι ο Ρούμπεν βγήκε από την κουζίνα για να φροντίσει τις υποθέσεις του.

Τότε ο Πασκάλ μπόρεσε να κοιτάξει, για πρώτη φορά από τότε που μπήκε στην κουζίνα, την κόρη της Τσερίνα, τη νεαρή Σούα. Οι δυο γυναίκες έκαναν τις δουλειές μαζί μετακινούμενες με σβελτάδα εδώ κι εκεί στο δωμάτιο· δε μιλούσαν μεταξύ τους παρά μόνο αντάλλασσαν βλέμματα, σαν να 'χαν εκπληκτική οικειότητα. Τελικά κάθισαν κοντά στη φωτιά και η πιο νέα έβαλε ανάμεσα στα μπούτια της ένα μεγάλο γουδί· κοιτάξε κατάματα τον τοποτηρητή κι εκείνος ανταπέδωσε το βλέμμα.

Δεν ήταν τα μάτια της Τσερίνα, δεν έλαμπαν μέσα απ' την πυκνή κουρτίνα των βλεφάρων, αλλά ήταν μεγάλα και φωτεινά μ' ένα χρώμα ανοιχτό που διαρκώς μεταβαλλόταν· η μητέρα

ήριδα άλλαζε στην αλλαγή του βλέμματος και του φωτός, που το ρουφούσε σαν να 'ταν βουτηγμένη σε μια διαυγή ακουαμαρίνα. Το πρόσωπο, ελεύθερο απ' τα μαζεμένα στη μακριά κοτσίδα μαλλιά, ήταν πιο στρογγυλό και ανοιχτόχρωμο, αλλά χωρίς χλομάδα, σαν αυτό το πιο λευκό να 'ταν από μια αντανάκλαση των ματιών. Τα χαρακτηριστικά της ήταν πιο απαλά, κι αυτή η απαλότητα έδινε μια μοναδική χάρη στις γρήγορες και συμμαζεμένες κινήσεις. Φορούσε όπως κι η μητέρα ένα φαρδύ και άχαρο ρούχο, χωρίς αυτό να είναι ούτε και για κείνη εμπόδιο ή να την υποβιβάζει με κάποιον τρόπο.

Στα πόδια φορούσε βαριά ξύλινα τσόκαρα μ' ένα σχέδιο από μικρά λουλούδια χαραγμένο με φωτιά και φθαρμένο τώρα πια· οι αστράγαλοι, που η στάση της άφηνε ακάλυπτους, ήταν γεροί και λευκοί σαν το δέρμα του προσώπου, χωρίς τα σημάδια που — θυμόταν ακόμα ο Πασκάλ — συνήθως αυλάκωναν τους αστραγάλους και τα πόδια στις αγρότισσες. Οι μηροί που στο σφίξιμο του γουδιού διαγράφονταν κάτω απ' τα υφάσματα έμοιαζαν δυνατοί και απαλοί. Αν στην Τσερίνα δεν μπορούσε να προσδώσει κάποια συγκεκριμένη ηλικία, η Σούα δεν μπορεί να ήταν πάνω από είκοσι χρονών.

Η κοπέλα λοιπόν τον κοίταξε με το καθαρό της βλέμμα και τον ρώτησε με καθαρή και αποφασιστική φωνή, μια φωνή που θα 'λεγες ότι ερχόταν από ένα σώμα πιο μεγάλο, από ένα στήθος πιο βαθύ: «Πώς λέγεστε, κύριε;».

Ο Πασκάλ ξαφνιάστηκε και, προσπαθώντας ν' απομακρύνει το βλέμμα απ' το στήθος της, απάντησε: «Πασκάλ, λέγομαι Πασκάλ κι έχω κι άλλα ονόματα που ακολουθούν ύστερα απ' αυτό. Αλλά σε όλους αρκεί το Πασκάλ για να με θυμούνται».

«Μου είπε ο τυροκόμος ότι πρέπει να 'χετε ταξιδέψει πολύ, κύριε.» Συνέχισε να τον κοιτάζει κατάματα χωρίς αμνηχανία, ενώ η φωνή της ήταν πάντα σταθερή και καθαρή.

Ο Πασκάλ δεν ένιωθε καθόλου άνετα. Πόσον καιρό είχε να

μιλήσει με γυναίκα, με μια νέα γυναίκα μάλιστα; Αυτή η Σούα, κόρη ενός φαρά του βάλτου και μιας παραμάνας, χαμένη σε μια άγρια χώρα, του μιλούσε με μια φυσικότητα που δε θα περίμενε ποτέ. Την κοιτούσε και του έρχονταν στο μυαλό γυναίκες που είχε γνωρίσει. Κάποιες νεαρές κυρίες που 'χε συναντήσει στα σαλόνια των πλούσιων αστών του Μπραμαπάνε, γυναίκες συνηθισμένες να κάθονται στο σβέρκο των αντρών, ικανές να χειριστούν αρκετά τσουχτερές ερωτήσεις με την ίδια ελαφράδα που χτυπούν τα πλήκτρα στο τσέμπαλο· γυναίκες που έχουν βιβλία στα δωμάτιά τους και όχι μόνο παρτιτούρες, γυναίκες επικίνδυνες σαν την υπόκλιση του δημίου.

Η Σούα δεν έμοιαζε καθόλου μαζί τους. Ούτε όμως και σε εκείνες τις αγρότισσες που κάθονται στους δρόμους πουλώντας μήλα μες στη σκόνη, ούτε στις επιτήδειες πόρνες που βρίσκονται σε κάθε πόλη της ηπειρού, τις εταίρες που ήξεραν να μιλάνε για οτιδήποτε με οποιονδήποτε, αλλά με μια και μόνη σκέψη στο κεφάλι και ανάμεσα στα πόδια: εγώ δίνω, εσύ πληρώνεις.

Η Σούα κοπανούσε στο γουδί κι επέμενε να συζητάει μ' έναν άγνωστο που τον απεχθανόταν όλος ο λαός της, κάτω απ' τα μάτια της τρομερής μητέρας της, που παρευρισκόταν σιωπηλά. Στην πραγματικότητα ο Πασκάλ είχε ξεχάσει πώς γίνονται τέτοιου είδους συζητήσεις και προσπάθησε να μη νιώθει αμηχανία, δοκίμασε να χαλαρώσει, αν και η πληγή είχε αρχίσει πάλι να τον πονάει. Βέβαια και είχε ταξιδέψει.

«Έχω ταξιδέψει, ναι, έχω ταξιδέψει πολύ.» Κι είχε την πρόθεση να πει περισσότερα, αλλά δεν ήξερε τι.

«Κι έχετε ταξιδέψει και στη θάλασσα;»

«Μια φορά διέσχισα τη θάλασσα, μια θάλασσα του Βορρά, πολύ διαφορετική, μου φαίνεται, απ' αυτή που βλέπω σε τούτη τη χώρα.»

«Και τώρα έχετε κουραστεί, κύριε;»

«Ίσως ναι, ίσως να 'χω κουραστεί. Δεν ταξίδεψα με άμαξα,

ξέρετε. Και πιο πολύ κάλπασα παρά ίππευσα, και πιο πολύ έτρεξα παρά περπάτησα. Κι οι σύντροφοί μου στο ταξίδι δεν ήταν ποτέ μια χαρούμενη παρέα με διάθεση για γλέντι.» Ο Πασκάλ ήθελε να δει τι είχε στο μυαλό της αυτή η δεσποινιδούλα κι άρχιζε σχεδόν να διασκεδάζει.

«Ήσαστε πάντα στρατιώτης του κόσμου, αυτό θέλετε να πείτε;»

«Λίγο ως πολύ. Ξέρετε όμως, ομορφούλα; Πολύ λίγοι είναι οι άνθρωποι που διασχίζουν χώρες για ειρηνικό σκοπό. Και δεν είναι κοινί άνθρωποι όπως εγώ.» Την είχε πει ομορφούλα γιατί δεν είχε βρει καμιά άλλη λέξη για να την αποκαλέσει. Του είχε έρθει το «ομορφούλα» γιατί έτσι ηχούσε στα λόγια της μητέρας της ο φιλικός τρόπος για να αποκαλούνται άντρες και γυναίκες μεταξύ τους.

«Μα εσείς μόνο πολέμους είδατε, κύριε;»

«Όχι, όχι μόνο πολέμους και στους πολέμους δε γίνονται μόνο μάχες. Είδα πολλά ωραία πράγματα, πράγματα φτιαγμένα στην αρχαιότητα και πανέμορφα πράγματα που οι άνθρωποι φτιάχνουν ακόμα. Επισκέφθηκα εκκλησίες μεγάλες σαν φρούρια που λαμποκοπούσαν απ' το χρυσάφι και τις οπαλίνες, περπάτησα σε δρόμους που κόβουν τη θάλασσα στα δύο, αλλά ποτέ δεν είχα αρκετό καιρό για να καταλάβω αυτό που έβλεπα και συχνά, επιστρέφοντας σ' έναν τόπο, έβρισκα τα πιο ωραία πράγματα να 'χουν καταντήσει ερείπια. Αλλά την ειρήνη, τη μεγάλη ειρήνη ενός ολόκληρου λαού και μιας ολόκληρης χώρας δεν την είδα ποτέ, ούτε μπόρεσα ποτέ να περπατήσω για μια ολόκληρη μέρα απολαμβάνοντας με το μάτι μια ήσυχη εξοχή ή μια χαρούμενη πόλη χωρίς να πρέπει να κοιτάζω πίσω μου, ούτε καν όταν ήμουν παιδάκι.» Ποιος ξέρει τι να καταλαβαίνει απ' όλα αυτά η Σούα, αναρωτιόταν, διασκεδάζοντας μ' αυτή την ιδιαίτερη συνομιλία.

«Γενικά θέλετε να πείτε, κύριε, ότι πάντοτε κάνατε το

επάγγελμα του πολέμου;» Η Σούα δεν έμοιαζε να 'χει ταραχτεί στο ελάχιστο· απευθυνόταν τώρα στον Πασκάλ με, ίσως, λίγο πιο μαλακή φωνή.

«Ήταν το πρώτο που έμαθα. Ίσως να μου άρεσε να κάνω κάτι άλλο, αλλά δεν είχα ποτέ αρκετό χρόνο να το σκεφτώ. Να γιατί είμαι τώρα λίγο κουρασμένος· τα έκανα πάντα όλα πολύ βιαστικά.»

«Είδα κι εγώ στρατιώτες μερικές φορές να περνούν στην Οδό, εκεί κάτω στο βάθος. Εδώ δεν αρέσει να συμβαίνει αυτό, γιατί είναι πολύ επικίνδυνο, αλλά όταν συνοδεύω τη μητέρα μου στα σπίτια για να ξεγεννήσουμε τα παιδιά, τυχαίνει να περάσουμε κι από την Οδό, και σ' εμάς δε συνέβη ποτέ τίποτα. Είδαμε τους στρατιώτες του αυτοκράτορα κρυμμένους μέσα στα φυλλώματα. Ακούσαμε τραγούδια και πυροβολισμούς, κι υπήρχαν και γυναίκες, κι η σημαία του αυτοκράτορα πήγαινε μπροστά κι έβαζε φωτιά στο κάθε τι. Είσαστε πολύ κακοί.»

«Ναι, είσαστε πολύ κακοί.» Τι άλλο μπορούσε να πει; Τώρα η πληγή τον πέθαινε στον πόνο. Είχε διάθεση να ξαπλώσει, αλλά δεν ήθελε να διακόψει τη Σούα, να της δώσει την εντύπωση ότι τον είχε εξοντώσει.

«Θέλετε να μείνετε εδώ για όλη σας τη ζωή;»

Ο Πασκάλ δε θα 'βρισκε κατάλληλη απάντηση, αλλά φρόντισε η Τσερίνα να τον βγάλει απ' τη δύσκολη θέση.

«Πηγαίνετε να ξαπλώσετε, μουλαρά. Είστε κατακίτρινοι κι αρχίσατε να φελλίζετε.»

Εκείνο το βράδυ η Σούα μπήκε στο δωμάτιο που κοιμόταν ο Πασκάλ. Βαστούσε ένα μικρό φανάρι και τον πλησίασε με αθόρυβες γατίσιες κινήσεις, τόσο που εκείνος ξύπνησε απότομα όταν ήδη τα χέρια της του άγγιζαν το πρόσωπο. Και φοβήθηκε καμιά ανοησία, καμιά κοριτσίστικη τρέλα που μπορούσε να του κοστίζει τη ζωή, και που πάντως εκείνος δεν είχε ζητήσει και

δεν επιθυμούσε. Αντίθετα όμως η ομορφούλα του ζήτησε με τη συνηθισμένη καθαρή φωνή της να δει κάτι που είχε μαζί της.

Στο φως του φαναριού τού έδωσε ένα τετραγωνάκι από χοντρό χαρτί κι ο Πασκάλ είδε μια εικόνα που ήδη γνώριζε, ένα φύλλο από κείνα τα ημερολόγια που οι στρατιώτες σαν κι αυτόν κουβαλούσαν στα δισάκια τους σ' όλη την ήπειρο, αγρασμένα σε κάποιο πανηγύρι στη Φλάνδρα ή στο Παλατινάτο, για διασκέδαση και για φυλαχτό. Ήταν η σάνκτα Κόλμπμαν, όπως την αποκαλούσαν στο Βορρά, η γυναίκα που ξετρελαίνει τους άντρες, ζωγραφισμένη ενώ ταρακουνάει ένα δέντρο φορτωμένο ανθρωπάκια με αυτιά γαϊδάρου που χασκογελάνε και παίζουν τρομπέτα. Η γυναίκα ήταν νέα και ωραία, ψηλή, τα μακριά πόδια έκαναν το φόρεμά της να τεντώνει και το στήθος πρόβαλε μεγάλο και στρογγυλό απ' την προσπάθεια· οι άντρες που έπεφταν βροχή απ' τα κλαριά και κυλιούνταν στη γη ήταν όλοι κουτοί κοντοστούπηδες, άσχημοι σαν μαϊμούδες απ' τα Κανάρια νησιά.

Ο Πασκάλ πρόσεξε την αξία αυτής της γκραβούρας κι αναρωτήθηκε με μεγάλη έκπληξη πώς βρέθηκε σ' εκείνον το βάλτο. Η Σούα τον κοιτούσε με εξεταστικό ύφος:

«Σας αρέσει, κύριε;»

«Ναι, είναι πολύ όμορφη. Είναι δική σου;»

«Ναι, είναι δική μου. Είναι το πιο όμορφο πράγμα που έχω. Θα 'θελα όμως να ήξερα ποια είναι αυτή η γυναίκα και τι κάνει. Δεν ήξερα ποτέ σε ποιον να τη δείξω. Κανείς δεν ξέρει πως την έχω, κανείς στην Καρλομάγνο δεν έχει κάτι παρόμοιο. Εσείς ξέρετε τι είναι αυτή η φιγούρα;»

Η Καρλομάγνο λοιπόν βρισκόταν πολύ μακριά απ' τους πωλητές ημερολογίων. «Αυτή είναι η γυναίκα που διατάζει τους άντρες. Στις χώρες του Βορρά την ονομάζουν “η αγία αντροδάρτης”. Είναι μια αρχαία ιστορία, νομίζω, γιατί τη γνωρίζουν σε πολλές πόλεις, όπου κάποιες γιορτινές μέρες διασκεδάζουν

βάζοντας τις γυναίκες να κουμαντάρουν. Εσένα όμως ποιος σ' την έδωσε;»

Η Σούα έμοιαζε μπερδεμένη κι έριχνε ματιές πότε στην εικόνα και πότε στον Πασκάλ. «Και φυτρώνουν άντρες πάνω στα δέντρα εκείνες τις μέρες, κύριε; Και σ' εκείνες τις χώρες είναι δουλειά των γυναικών να τους βγάξουν ηλίθιους;»

Δύσκολο να δώσεις μια απάντηση. «Όχι, ομορφούλα, όχι. Αυτή η ιστορία είναι ένα παραμύθι. Στους κανονικούς καιρούς οι γυναίκες δε δέρνουν τους άντρες, ούτε τους οδηγούν στην τρέλα, κι οι άντρες δε φυτρώνουν πάνω στα δέντρα καμιά μέρα του χρόνου. Οι φιγούρες χρησιμεύουν για να αφηγούνται ιστορίες που δεν είναι πάντα αληθινές.»

«Τι χώρες είναι αυτές όπου οι ιστορίες δεν είναι αληθινές; Τι ομορφιά έχει αυτή η φιγούρα αν είναι φεύτικη; Σε τι χρησιμεύει να διηγείσαι μια ιστορία αν δεν είναι αληθινή; Ποιος μπορεί να διασκεδάσει με κάτι τέτοιο; Είναι τόσο όμορφη αυτή η φιγούρα, σίγουρα είναι αληθινή!»

Στον Πασκάλ όλο αυτό έμοιαζε με την τρέλα του ονείρου ενός εμπύρετου, κι η Σούα ειδικά ένα ξωτικό πειρασμός του μυαλού. Έβαλε το χέρι του στην πληγή και του ξέφυγε ένα μικρό πονεμένο παράπονο.

Η Σούα τραβήχτηκε κι αυτός είδε ότι τύλιγε την εικόνα σε ένα πανί. «Σας πονάει. Θέλετε να φωνάξω τον πατέρα μου;»

«Με πονάει λίγο, αλλά τώρα θα κοιμηθώ και δε θα χρειάζομαι τίποτα. Αλλά δε μου είπες πού τη βρήκες.» Κι έδειξε το δέμα που τώρα η Σούα κρατούσε μπροστά στο στήθος της.

Εκείνη δεν απάντησε αμέσως, παρά όταν ήταν πια ένα μικρό φωτάκι στο κατώφλι της πόρτας: «Μου την έδωσε ένας στρατιώτης του αυτοκράτορα που συνάντησα στην Οδό μια μέρα πέρσι. Το αντάλλαγμα ήταν πολύ ακριβό».

Δυο μέρες μετά, νωρίς το πρωί, ο Πασκάλ ο τοποτηρητής

και ο Φουρνά ο τυροκόμος έφυγαν απ' το σπίτι του γέροντα του βάλτου, του ευγενικού Ρούμπεν, ενώ οι γυναίκες του είχαν φύγει ήδη απ' την καλύβα μες στη μέση της νύχτας για να ξεγεννήσουν πρόωρα μια νύφη στην περιοχή Παρβοτρίζια. Τη στιγμή του χωρισμού ο φαράς τους χάρισε ένα μάτσο ξερά φάρια και φίλησε και τον έναν και τον άλλο χωρίς διακρίσεις.

Το μουλάρι Μπάες προχωρούσε με μεγάλη προθυμία στη χλιαρή ατμόσφαιρα εκείνων των ημερών του τρύγου, όταν οι αγριόχηνες δοκιμάζουν τα φτερά τους σε ίσια και θορυβώδη πετάγματα που προηγούνται από τις πρώτες βροχές και την πραγματική έξοδο. Ξανανέβηκαν στο λόφο και σταμάτησαν έτσι τις ανιχνεύσεις τους στη χώρα της Καρλομάγνο.

Μια νύχτα, λίγο μετά που ξεπροβόδισε τον Πασκάλ απ' την καλύβα του, ο Ρούμπεν βγήκε στα φυλλώματα χωρίς να 'χει μαζί του τ' απαραίτητα για το φάρεμά του. Περπάτησε στο σκοτάδι οδηγημένος απ' τις φωνές που άκουγε ολόγυρά του, ώσπου έφτασε στην όχθη ενός ποταμού. Εκεί βρήκε ένα μικροσκοπικό πλεούμενο φτιαγμένο από κλαδιά λυγαριάς, απ' αυτά που χρησιμοποιούν για το φιλό φάρεμα με την κλωστή, και μ' αυτό διέσχισε κανάλια και έλη, ώσπου έφτασε σε ένα μικρό νησάκι, στη μέση ενός μεγάλου παραπόταμου.

Το νησί δεν ήταν παρά ένα γυμνό βουναλάκι στην κορυφή του αναπαυόταν μια μεγάλη λεία πέτρα, που το σχήμα της θύμιζε αυγό τεράστιου πουλιού. Πάνω, στο σημείο που έδειχνε την ανατολή, υπήρχε βαθιά χαραγμένος ένας σταυρός, με βραχιόνες μια πιθαμή μακριούς. Ο άρχοντας σκαρφάλωσε χωρίς μεγάλο κόπο και κάθισε εκεί. Λοιπόν, μπροστά στην αχανή έκταση που απλωνόταν τριγύρω συνέθεσε το τραγούδι του.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΡΟΥΜΠΕΝ ΣΤΟ ΒΑΛΤΟ

Χαίρετε, στρογγυλά αστεράκια των λαμπερών ουρανών, κι ακόμα μια νύχτα χάιρε σ' εσάς, αστρικά πέπλα της ετοιμοθάνατης Παρθένου. Καλή εσπέρα σ' εσένα, ρωμαλέα καμπούρα του μισοφέγγαρου, και σ' εσένα, φεγγαρόφωτο, που απλώνεσαι στα ατέλειωτα ποταμάκια, στις λακκούβες, στα έλη, στους μύλους, στα κανάλια και στ' αυλάκια αυτής της επίπεδης κοιλάδας. Χαίρε, μητρική ροή του νερού, που πλημμυρίζεις τον ορίζοντα της Δύσης, γεμάτη από την ψυχρή λέμφη όλων των βουνών του Βορρά, και σ' εσένα χάιρε, θάλασσα του Νότου, είθε να σε γνώριζα μια μέρα και να καταλάβαινα τη γλώσσα σου.

Χαιρετώ κι εσάς επίσης, πλασματάκια του βάλτου, τρυφερά θηράματά μου, υπάκουα στηρίγματά μου, αρεστά σ' εμένα και στα στόματα των καλών χριστιανών. Μη φοβάστε, μικροί νόστιμοι λαοί του βάλτου, απόψε δεν ήρθα εδώ να συλλέξω την εισφορά σας για το στομάχι του άρχοντα, ούτε θα σας βλάψω, στρατιά των ακόμα αχώνευτων. Ήρθα εδώ για να σας ρωτήσω, φρύνοι, βάτραχοι και αμφίβια, κωβιοί, τίγγες και λούτσοι, αλκυόνες, κουρούνες και πετροχελίδονα, λευκίσκοι, ασπρόφαρα και πέστροφες, τυφλίνοι, σαύρες και φίδια, νερόκοτες, χήνες και αγριόπαπιες, βούρλα, κάβοι και καλάμια, βρίσκομαι εδώ για να συζητήσω μαζί σας. Χαίρετε, και μείνετε εν ειρήνη απόψε. Εν ειρήνη κι εσείς, αρχαία κόκαλα του λαού μου πληγωμένα από λόγχες και σπαθιά, που ανάπαυση δε βρήκατε σε χρόνους και καιρούς πάνω στις αρχαίες θαμμένες πέτρες.

Ακούστε τώρα. Η περήφανη μπελούα έστησε ενέδρα στην πέτρα του σκανδάλου και σάρκαζε δυνατά τον τελευταίο καιρό· εγώ την άκουσα. Το κουνάβι σφυρίζει και απαιτεί ικανοποίηση. Εκείνο γνωρίζει ότι παραβιάσαμε τα σύνορα που μας είχαν ορίσει και αντικρίσαμε τον κόσμο, όπως κι ότι ο κόσμος τώρα αντικρίζει εμάς.

Τι θα κάνουμε τώρα; Πέρασαν οι στρατιώτες του αυτοκράτορα με τα αρκεβούζια, πέρασαν με τις βλαστήμιες και το σαματά τους, αλλά δε μας είδαν και προχώρησαν πέρα. Τώρα θα γυρίσουν και θα μας δουν· θα μας επιτεθούν λοιπόν; Ύστερα πέρασαν αυτοί που πουλάνε τηγανίτες, βράκες και μπίρα· σε κοπάδια σαν τις φαλαρίδες ακολουθούσαν τους στρατιώτες και δε μας είδαν και προχώρησαν πέρα. Θα γυρίσουν και θα μας δουν· θα υποστούμε την μπόχα της βρωμερήςπραματείας τους; Και ξοπίσω τους πέρασαν χίλιες πουτάνες, που μεθυσμένες έπαιζαν τις φλογέρες τους ακολουθώντας του πωλητές· θα γυρίσουν και θα μας δουν· θα υποστούμε τα καλοπιάσματά τους; Και πέρασαν σε πομπή αμέτρητοι παπάδες και επίσκοποι και κληρικοί, και φάλλοντας ύμνους στον παντοδύναμο Θεό ακολουθούσαν τις πουτάνες· τα άμφιά τους έλαμπαν από το χρυσάφι και οι αργυροί σταυροί τους σείονταν σαν αγχόνες και οι ύμνοι τους ήταν μελωδικοί. Θα γυρίσουν και θα μας δουν· πρέπει να υποστούμε τα κηρύγματά τους και να ανεχτούμε τις αγχόνες τους;

Και θα έρθουν γιατροί και αστρολόγοι, συμβολαιογράφοι και δικηγόροι, φιλόσοφοι και γραμματιζούμενοι, φοροεισπράκτορες και τελωνειακοί. Θα έρθουν και θα μας δουν· τι θα απογίνουμε; Τι θα απογίνει, πλασματάκια, αυτός ο λαός; Θα μπορώ ακόμα να έρχομαι και να μιλάω μαζί σας ή το στόμα μου θα κλείσει, η γνώση μου θα σκορπιστεί, το έργο μου θα παρακμάσει; Είμαι εδώ, άρχοντας ανάμεσά σας, χάρη στον αφέντη Χριστό και στα αδέρφια μου, αλλά η συμφωνία αυτή θα καταπατηθεί και η αδελφοσύνη θα κατακερματιστεί. Θα γυρίσουμε στις φωλιές μας, πλασματάκια, και σαν λυσσασμένα σκυλιά θα διεκδικούμε από τους λύκους τα βράχια και τα δάση. Και κάθε τι καλό θα χαθεί, γιατί τίποτα απ' ό,τι είμαστε δεν είναι άξιο εκτίμησης στα μάτια του κόσμου και τίποτα απ' ό,τι είναι δικό μας δε μιλάει τη γλώσσα του κόσμου. Όπως ο ξυπόλητος νεαρός της

Παλαιστίνης, έτσι κι εμείς θα επιστρέψουμε στην άβυσσο.

Παρηγορήστε με αυτή τη νύχτα, πλασματάκια, γιατί η καρδιά μου παραληρεί.

Και απ' το βάλτο ξεπήδησε ο σιωπηλός θρήνος των λαών του νερού, ενώ καθισμένη στον μιλιοδείκτη η περήφανη μπελούα γελούσε σαρκαστικά και περιμένε.

Ήρθαν οι ομίχλες του φθινοπώρου και στα στενά σοκάκια της Καρλομάγνο ακουγόταν το θανατερό κλάμα των γουρουνιών που σφάζονταν από το βάρβαρο μαχαίρι του χασάπη. Τα πατητήρια λαχάνιαζαν και ξεφυσούσαν δυνατά κάτω από το φεγγάρι του Οκτώβρη το νέο μούστο, ενώ τα παιδάκια πάλευαν παιχνιδιάρικα γύρω απ' τις θράκες όπου είχαν πιάσει να γλυκαίνουν χούφτες κάστανα, που ξέφυγαν απ' το λογαριασμό του δασοφύλακα. Τα πρόβατα είχαν γυρίσει στο χωριό για να ξεκουραστούν στις στάνες με το στεγνό άχυρο και το μαλακό καλοκαιρινό τους μαλλί είχε γίνει ήδη όλο πλεξούδες που στέγνωναν για ν' ακολουθήσει το ξάσιμο. Στα βουνά όσοι άντρες είχαν ξεμείνει πασσάλωναν τις φλέβες του λευκού μαρμάρου και έριχναν ξίδι στις ρωγμές για να τις φάει έγκαιρα και ν' ανοιχτεί δρόμος στον πάγο.

Ήταν μια περίοδος αφθονίας κι έμενε μόνο να ευχηθούν ο χειμώνας να μη φέρει επιδημίες σε ανθρώπους και ζωντανά. Οι μέλισσες όμως είχαν πάψει από νωρίς να βουίζουν γύρω απ' τα τελευταία λουλούδια κι είχαν από καιρό πέσει για ύπνο, κι αυτό ήταν σίγουρο σημάδι ήπιου χειμώνα.

Ο λαός αποφάσισε τότε ότι έπρεπε να συγκληθεί η συνέλευση και οι πατέρες κλήθηκαν να κηρύξουν την έναρξή της.

Ήταν η χρονιά του βρωμόστομου Σεκόντο που, με δυνατή φωνή, παράγγειλε στους πατέρες να μαζέψουν απ' το λαό τις φήφους και τις αιτήσεις και ύστερα από αυτό να του αναφέρουν

γρήγορα το κάθε τι, έτσι ώστε να προεδρεύσει με την πρόπουσα επισημότητα στη συνέλευση την προκαθορισμένη εναρκτήρια μέρα: την πρώτη μέρα του κλωσήματος της αλκυόνης, όταν ο ψυχρός άνεμος του βορρά αλλάζει σ' εκείνον το χλιαρό του μεσημεριού για να προϋπαντήσει το καλοκαίρι της αλκυόνας.

Όταν όλα τακτοποιήθηκαν, θυμήθηκαν τον τοποτηρητή και την εξουσία που είχε στη συνέλευση και την υποχρέωση που είχαν να του επιτρέψουν να προεδρεύσει δίπλα και ισότιμα με το σιδερά Σεκόντο. Και ωρύονταν. Ω, πόσο ωρύονταν οι πατέρες της Καρλομάγνο, και καταφέρονταν, και έκαναν πηγαδάκια και ραδιουργούσαν. «Και λοιπόν», έλεγαν στα σταυροδρόμια, «τι άλλο θα μπορούσε να κάνει ένας ξένος στην ιερή συνέλευσή μας απ' το να τη βεβηλώσει με άχρηστα λόγια και προσχήματα για να αλλάξει την καλή λειτουργία της; Μήπως δε θα μετρήσουμε εμείς τίμια σε αυτή τη συνέλευση τη δεκάτη του μαρκησίου και τα οφέλη που αναλογούν στον τοποτηρητή, χωρίς να χρειαστεί να στραβωθεί ο ίδιος για να τα μετρήσει μαζί μας;». Αλλά τελικά αποφάσισαν ότι ήταν συνετό να σεβαστούν τις συμφωνίες και ο Φουρνά εξουσιοδοτήθηκε να ενημερώσει τον τοποτηρητή με κάθε δυνατό τρόπο, έτσι ώστε η συνέλευση της αλκυόνας να διεξαχθεί σωστά και χωρίς εμπόδια.

Κι ένα βράδυ ο Φουρνά καθισμένος στη βρωμερή κουζίνα του, πίνοντας λυπημένος ένα μπουκάλι κρασί που τώρα προτιμούσε να είναι ζεστό και εμπλουτισμένο με αρωματικά βότανα, εξήγησε στον Πασκάλ το πώς και το γιατί. Έτσι ο Πασκάλ έμαθε τα αρχαία έθιμα της κτήσης και της μοιρασιάς, της αμφισβήτησης και της επίλυσης, της απαλλαγής και της δέσμευσης.

Κατατοπίστηκε για τις κρίσεις και τις επιβαλλόμενες ποινές, που προέκυπτε απ' το γεγονός ότι η συνέλευση είχε την απόλυτη εξουσία να κρίνει κάθε τι και κάθε έγκλημα που αφορούσε τους ανθρώπους, αλλά δεν μπορούσε να πει και να κάνει τίποτα όσον αφορά τα ζωντανά, γιατί τα κρίματά τους τα αναλάμβανε

απευθείας ο Θεός. Ο άνθρωπος όμως είχε το δικαίωμα να χτυπήσει και να τραυματίσει την αρκούδα και το φίδι, ακόμα και το λύκο αν είχε πνίξει πάνω από ένα αρνί, ενώ το κουνάβι έπρεπε να το διώχνουν χωρίς να το πληγώσουν, για να μη διακινδυνεύσουν την εκδίκησή του.

Έμαθε ότι αυτόν που είχε σκοτώσει έναν οικογενειάρχη έπρεπε να τον κρατήσουν στη ζωή για την παντοτινή συντήρηση των ορφανών και της χήρας και ολόκληρης της οικογένειας, όποιος όμως σκότωνε μια γυναίκα ή ένα παιδί έπρεπε να τον σκοτώσουν κι έπειτα να τον διαμελίσουν και το κεφάλι του έπρεπε να μείνει χωρίς ταφή, εκτός κι αν κάποιος το εξαγόραζε πληρώνοντας το ποσό που θα όριζαν οι πληγέντες. Κι η κλοπή μιας προβατίνας άξιζε δυο προβατίνες, αλλά η κλοπή ενός γαϊδάρου άξιζε τρεις, σε αποζημίωση της δουλειάς που έκανε ο ιδιοκτήτης αντί για τον κλεμμένο γάιδαρο. Κι όποιος προκαλούσε ζημιά έπρεπε να την επιδιορθώσει, συν είκοσι βιτσιές στην πλάτη.

Έμαθε ότι τα αγαθά που προέρχονταν από τα εδάφη του κόμη και τα ζωντανά που έβοσκαν εκεί συγκεντρώνονταν κατά το 1/3 και έπειτα μοιράζονταν τίμια στο λαό από τη συνέλευση, κι αυτή η μοιρασιά έπρεπε ν' αφήνει ένα υπόλοιπο και το υπόλοιπο ήταν για το σύνολο των ορφανών και των απόρων. Κι έμαθε ότι τα βουνά δεν ήταν ιδιοκτησία κανενός και ο καρπός του από άσπρο μάρμαρο ανήκε σε όποιον το μάζευε κατά τα 7/10 και τα υπόλοιπα ήταν για δημόσια χρήση κι έπρεπε να διοχετευθούν σε δημόσια έργα για την απόκτηση ευκολιών ή τον καλλωπισμό των κατοικημένων περιοχών και η φύση των έργων ήταν αρμοδιότητα της συνέλευσης.

Αν όμως ένας όγκος κοβόταν τέλεια από το λατομείο, ανήκε αποκλειστικά σ' αυτόν που τον είχε κόψει και δεν επιδεχόταν μοιρασιά. Εκτός από ένα βαρελάκι κρασί που ήταν η εισφορά για τον εφημέριο για ίδια χρήση, με την προϋπόθεση ότι δε θα

έβγαζε άχνα στην επισκοπή για την τελειότητα εκείνων των μαρμάρων αυτό σε ανάμνηση ενός αρπακτικού επισκόπου από τη Σαρατσένα που είχε αφήσει ιστορία.

Σε κανέναν δεν ανήκαν τα νερά, τρεχούμενα και μη, καθαρά ή βρώμικα, ούτε ο βάλτος και το έλος. Τα αγαθά που έδιναν ανήκαν αποκλειστικά σε όποιον τα μάζευε και τα 2/15 απ' αυτή τη συγκομιδή πήγαιναν στον εφημέριο και στα έργα του. Ο Πασκάλ πληροφορήθηκε ότι να κατέχει και να περιφράσσει κανείς βοσκοτόπια και χωράφια με κριθάρι και σιτάρι ήταν βαρύ κρίμα απέναντι στο Θεό και στα παιδιά Του και πως αυτό το κρίμα μπορούσε να εξαγοραστεί προσφέροντας στη συνέλευση το 1/10, για να το διαθέσει ανάλογα με τις ανάγκες.

Ο Φουρνά του είπε επίσης ότι ήταν έθιμο στην Καρλομάγνο — και το είπε με τρόπο επίσημο και τόνο γλυκό — οι γυναίκες να διαλέγουν οι ίδιες ποιον θα παντρευτούν, αντίθετα με ό,τι συνέβαινε αλλού, όπως ήταν γνωστό, και ότι αυτό ήταν μια συνήθεια για την οποία οι άντρες της Καρλομάγνο δεν παραπενοήθηκαν ποτέ. Μάλιστα, θεωρούσαν ότι ήταν ο πιο φυσικός τρόπος να διεξάγουν αυτού του είδους τη συνδιαλλαγή, γιατί ήταν παγκοσμίως γνωστό ότι και ο πιο άξιος των ανδρών δε διέθετε σε αυτού του είδους τα πράγματα την ικανότητα να αποφασίζει το σωστό, και γενικά έτειναν να μην παίρνουν καμία απόφαση.

Προφανώς, πώς γίνονταν τα προκαταρκτικά μεταξύ των δύο δεν ήταν γνωστό, αλλά πάντως υπήρχε η συνήθεια να παρουσιάζεται η γυναίκα μπροστά στη συνέλευση και να ζητάει για άντρα της αυτόν ή εκείνον. Καλούσαν μετά τον επίλεκτο να πει τη γνώμη του έχοντας για μάρτυρες τους πατέρες, οι οποίοι, καθώς δεν υπήρχαν συνήθως προβλήματα, συνήθως συναινούσαν και εκεί επιτόπου καθόριζαν τη μέρα του γάμου και ανάγγελλαν τη γιορτή και όριζαν την προίκα που ο λαός έβγαζε από το κοινό ταμείο για χάρη των νέων του.

Για πολλά άλλα ο τυροκόμος άφησε τον Πασκάλ στην άγνοιά του, άλλωστε ούτε κι εκείνος χώνεφε όλα όσα είχε ακούσει. Κράτησε όμως στο μυαλό του ότι σ' εκείνη τη συνέλευση ήταν ήδη γνωστό ότι θα παρουσιαζόταν η Σούα, η κόρη του γέροντα των βάλτων, να ζητήσει τον Άμος, λιθοξόο στο βουνό.

Οι γυναίκες είχαν ένα παιχνίδι, ένα παιχνίδι που ήταν μόνο δικό τους. Το έπαιζαν το Σεπτέμβρη και τον Οκτώβρη με καρύδια, όταν ήταν ακόμα σκληρά και η φίχα τους συμπαγής και μεστή. Υπήρχε στην Καρλομάγνο ένα μέρος επιλεγμένο ακριβώς γι' αυτό το παιχνίδι, στη λιθόστρωτη πλατεία μπροστά από την αρχαία εκκλησία του χωριού· σε μήκος 40 ποδιών και πλάτος 6 είχε τοποθετηθεί ένα λεπτότατο και λαμπερό λιθόστρωτο σε μορφή ομοιόμορφου διαδρόμου, σαν να 'χε βγει από μία και μοναδική λευκή πέτρα και να το 'χαν λειάνει γενιές ολόκληρες. Εκεί το σούρουπο μαζεύονταν οι γυναίκες γριές και νέες, κάθε μία τοποθετούσε στο έδαφος δυο καρύδια που φυλούσε σε κεντητό πουγκί, μέχρι να σχηματιστεί κατά μήκος του λιθόστρωτου μια διπλή γραμμή απ' αυτούς τους καρπούς, το καθένα σε απόσταση μιας παλάμης από τ' άλλο.

Λοιπόν αυτές έριχναν για να δουν ποια θα παίξει πρώτη κι η κάθε μία έπρεπε να ρίξει απ' τη μια άκρη της λιθόστρωτης πλατείας το καρύδι που 'χε διαλέξει κι έπρεπε να χτυπήσει όσο το δυνατόν περισσότερα κατά μήκος της διπλής σειράς. Έτσι, όσο πιο πολλά άγγιζε το καρύδι τόσο πιο πολλά μάζευε εκείνη που το είχε ρίξει, και κάθε άγγιγμα άξιζε για δύο. Οι γυναίκες της Καρλομάγνο ήταν πραγματικά παθιασμένες μ' αυτό το παιχνίδι και παίζοντάς το ούρλιαζαν και στρίγκλιζαν και μαλλιοτραβιούνταν. Χρησιμοποιούσαν μια γλώσσα δική τους για τις κινήσεις του παιχνιδιού, μια γλώσσα που κανείς άλλος δεν καταλάβαινε εκτός από δυο λέξεις: *λούμπα* και *κούμπα*, που για

τη σημασία τους ήταν ενήμεροι όλοι οι άντρες της χώρας.

Συνέβαινε λοιπόν να είναι συνήθεια των αντρών να κάθονται να παρακολουθούν το παιχνίδι γύρω από το λιθόστρωτο, στην αντίθετη πλευρά από κείνη που ήταν προορισμένη για το ρίξιμο· γι' αυτό πολλές φορές τα καρύδια που εκσφενδονίζονταν με μεγάλη μαεστρία κατέληγαν να τους χτυπούν σε κάποιο σημείο του σώματός τους. Οι νεαρές συνήθιζαν να χτυπούν επίτηδες τον άντρα που 'χαν διαλέξει για σύζυγο και συνέβαινε συχνά ο άντρας να αγνοεί αυτή την πρόθεση, μέχρι που να τον βρει το καρύδι κι εκείνη που το έριξε να φωνάζει «κούμπα», που στην αρχή του παιχνιδιού σήμαινε «σ' έπιασα». Ή αν ο στόχος δεν ήταν ο επιθυμητός, η φωνή ήταν «λούμπα», που ήθελε να πει «δε σ' έπιασα». Αυτό ήταν κάτι σαν νόμος, κι αν συμφωνούσαν και οι δυο, η γυναίκα το μετέφερε στη συνέλευση των πατέρων και σύντομα γιορτάζονταν οι γάμοι. Αυτό συνέβαινε μεταξύ Σεπτέμβρη και Οκτώβρη, έτσι που το καλοκαιράκι της αλκυόνας, τις αλκυονίδες μέρες, μαζί με τα πουλιά κλωσούσαν και οι γυναίκες της Καρλομάγνο.

Εκείνο το χρόνο η Σούα χτύπησε με το καρύδι τον νεαρό Άμος, γιο ενός έμπειρου λιθοξόου, που ήταν λιθοξόος κι ο ίδιος. Τον χτύπησε στη ράχη γιατί εκείνος το αντιλήφθηκε έγκαιρα, θέλησε να το σκάσει και επειδή δε σκόπευε ακόμα να παντρευτεί, νέος καθώς ήταν. Τελικά δε βρήκε το θάρρος να αρνηθεί και η Σούα θα παρουσιαζόταν στη συνέλευση των πατέρων να το γνωστοποιήσει και να πάρει την ευχή του λαού της και την προίκα.

Ο Πασκάλ θυμόταν πολύ καλά την ομορφούλα και τα λόγια που του 'χε πει όταν βρέθηκε πληγωμένος στο σπίτι του πατέρα της, όπως θυμόταν και το θαυμασμό της για την εικόνα που φυλούσε κρυφά. Ξανασχεφτόταν εκείνη την παράξενη και όμορφη νέα και η καρδιά του μαλάκωνε κι αναρωτιόταν αν αυτό

μπορούσε να είναι το αίσθημα ενός πατέρα για την πολυαγαπημένη του κορούλα. Και δεδομένου ότι η ζωή δεν του είχε προσφέρει ούτε γιούς ούτε θυγατέρες, δεν ήξερε τι να απαντήσει' έτσι αναρωτιόταν αν μπορούσε να υπάρξει ένα αίσθημα φιλίας ανάμεσα σ' έναν άντρα και σε μια νέα γυναίκα όπως συνέβαινε μεταξύ συντρόφων, και κάτι τέτοιο δεν του φάνηκε πιθανό.

Κατέληξε ότι η σύγχυσή του οφειλόταν στην ίδια την Καρλομάγνο, στις παραξενιές και στις ιδιαιτερότητές της' έτσι στρεφόταν σε άλλες σκέψεις, αφήνοντας αυτήν, που όμως τον κρυφόκαιγε, κυρίως τις άγρυπνες νύχτες, σαν ένας εσωτερικός ατμός που έσπρωχνε απαλά για να δει το φως. Και μια μέρα, λίγο πριν από την επίσημη συνέλευση, αποφάσισε να δει τη Σούα και να της προσφέρει ένα δώρο για το γάμο της.

Ταλαιπωρήθηκε στην προσπάθειά του να βρει ένα δώρο κατάλληλο, έσπασε το κεφάλι του για να του 'ρθει κάποια έμπνευση κι έκανε το γύρο του τόπου δέκα φορές ψάχνοντας αλλά μη βρίσκοντας.

Μετά άνοιξε το μπαούλο όπου έκρυβε την περιουσία του και βρήκε. Βρήκε, αλλά αμέσως μετάνιωσε που είχε βρει και το ξανάκλεισε βιαστικά. Το ξανάνοιξε και το ξανάκλεισε, αυτό συνεχίστηκε για αρκετή ώρα. Τελικά πήρε στα χέρια του αυτό που 'χε βρει και το περιεργάστηκε πολλή ώρα, με προσοχή. Ήταν ένα χαριτωμένο ημερολόγιο τέλεια σκαλισμένο' το είχε αγοράσει από έναν βιβλιοπώλη που, με το δισάκι του, πουλούσε πάνω στο δρόμο που από τη Γάνδη οδηγούσε στο Ντάμε, στη χώρα της Φλάνδρας. Είχε δώδεκα φύλλα στα τέσσερα και το καθένα περιλάμβανε τη μεγάλη εικόνα που μνημόνευε τον μήνα κι από κάτω υπήρχαν οι μέρες και οι φάσεις της σελήνης. Έπειτα, στο πλάι, στα γερμανικά που ο Πασκάλ καταλάβαινε αλλά δεν μπορούσε να διαβάσει, ο βιβλιοπώλης του είχε πει ότι ήταν γραμμένα όλα τα σημαντικά γεγονότα της ανθρωπότητας που 'χαν συμβεί το συγκεκριμένο μήνα, από τη δημιουργία του

Αδάμ μέχρι τις μέρες μας. Μα τις εικόνες μπορούσε να τις καταλάβει ο καθένας και ήταν πανέμορφες, χαραγμένες με τόσο λεπτό τρόπο, που ήταν σαν ανάγλυφες κι έμοιαζαν ολοζώντανες. Κι έβλεπες τον επονείδιστο διωγμό του Αδάμ και της Εύας απ' τον επίγειο παράδεισο και την αρχή του ανθρωπίνου γένους' τη μεγάλη κιβωτό που μ' αυτήν ο Νώε είχε σώσει από τον αφανισμό όλα τα ζωντανά πλάσματα του κόσμου τούτου' τον αυτοκράτορα Καρλομάγνο πλαισιωμένο από τους ιππότες του μέσα στη δόξα του δίκαιου βασιλείου του. Την ανάσταση του Υιού του Θεού από τον επίγειο τάφο Του, το τέλος της Κωνσταντινούπολης από τα χέρια των Τούρκων του Μωάμεθ του Μεγάλου' την ξακουστή πόλη της Αθήνας την εποχή του σπουδαίου Περικλή, την καταστροφική δωρεά του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου στη Ρωμαϊκή Εκκλησία, τις καταπληκτικές ανακαλύψεις νέων εδαφών στη Δύση, τη γενναία διαμαρτυρία του Μαρτίνου Λούθηρου ενάντια στην απεχθή απάτη με τα συγχωροχάρτια.

Ήταν ωραίο να ξεφυλλίζει κανείς εκείνες τις σελίδες και να έχει καθαρή μπροστά στα μάτια του την ιστορία του κόσμου, τη μεταβλητότητα της μοίρας του ανθρώπου, τις μεγάλες πράξεις και τις απεχθείς, να αισθάνεται ότι ανήκει στο μεγάλο τσουκάλι της δημιουργίας, στη ζωντανή ομοιότητα των ανθρωπινων πλασμάτων με τα τόσο διαφορετικά πεπρωμένα. Εκείνες οι εικόνες είχαν τόσο μεγάλη μαστοριά, που καμιά γραφή ή λέξη δεν ήταν ικανή να τους παραβγεί. Θα ήταν ωραίο δώρο για τη Σούα, γνωρίζοντας το ιδιαίτερο πάθος της για τις εικόνες και για την αλήθεια των εικόνων' θα είχε μονάχα για τα μάτια της τις πιο μεγάλες ιστορίες του κόσμου.

Θα ήταν όμως μια ζημιά ανεπανόρθωτη, ένα δώρο δηλητηριώδες. Θα είχε πολλά να ρωτήσει, αλλά ποιον; Θα ήθελε να μάθει περισσότερα, αλλά από ποιον; Κι αυτό το ημερολόγιο, η αλήθεια αυτών των εικόνων ήταν αυστηρά απαγορευμένη στα

εδάφη του αυτοκράτορα, που έκρινε τους υποταγμένους σ' εκείνον λαούς στο όνομα της δικής του αλήθειας και του πάπα της Ρώμης. Έκρινε με την αγχόνη και με τη φωτιά, τίποτα παραπάνω. Και ήταν μεγάλη απερισχεψία που το είχε βγάλει από το μπαούλο, κι απερίσχεπτη ήταν και μόνο η σκέψη να το δωρίσει σε μια νέα γυναίκα που αγνοούσε τα πάντα για τα κακά του κόσμου.

Αν φύλαγε ακόμα αυτό το ημερολόγιο ήταν γιατί τον είχε πιάσει η τρέλα της ανυπακοής, σαν ανόητο αγόρι. Ακόμα χειρότερα, με τον αδιάντροπο τρόπο ενός βλάσφημου Γερμανού μισθοφόρου είχε θελήσει να ξεγελάσει τα χίλια μάτια των σπιούνων που 'χε συναντήσει στο δρόμο του, κρύβοντας στην τσέπη τον υπέροχο δαίμονα που έσπερνε τη λέπρα της αμφιβολίας και της ανυποταξίας ανάμεσα στους ανθρώπους. Ναι, ήταν πράγματι κάτι ανόητο, μια στιγμή τρέλας. Αυτός! Που δεν είχε υπερασπιστεί και δεν ήθελε να υπερασπιστεί καμιά ιδιαίτερη αλήθεια, που δεν ήξερε καν να διαβάσει τη γλώσσα εκείνης της αλήθειας που ο βιβλιοπώλης από τη Γάνδη είχε ονομάσει με έπαρση μεταρρυθμιστική, σαν ν' αναλογούσε μια ιδιαίτερη χάρη σ' εκείνη τη λέξη, μια ομορφιά πέρα από κείνη των τόσο ωραίων εικόνων.

Πόσο ευτυχισμένη όμως θα ήταν η Σούα να τις έχει, πόσα πράγματα θα μπορούσε να σκεφτεί με το μαυρομάλλικο κεφάλι της. Θα είχε δει τον κόσμο· ο κόσμος στα χέρια μιας μικρής μαϊμής που πλανιέται με τις σκέψεις της μέσα στους βάλτους.

Η Σούα ήξερε να κρατάει μυστικά, κάθε τι στην Καρλομάγνο ήταν μυστικό. Και σκέφτηκε ότι το ημερολόγιο του κόσμου, το πιο όμορφο πράγμα που είχε, θα ήταν μόνο ένα τόσο δα μικρούλι μυστικό ανάμεσα στα πολύ μεγάλα αυτών των ανθρώπων. Έτσι τελικά αποφάσισε να της το κάνει δώρο στο γάμο της.

Και μια μέρα πήγε στην καλύβα του γέροντα των βάλτων

Ρούμπεν. Έφτασε με πυκνό και δυνατό ανεμόβροχο. Ήρθε να του ανοίξει η Τσερίνα και τον κοίταξε έκπληκτη. «Κάποιος πρέπει να σας στύφει, μουλαρά, αλλιώς θα πνιγείτε μες στα ρούχα σας. Μπείτε, κι αν δεν ντρέπεστε θα σας στύψω εγώ.»

Ο Πασκάλ δε χάρηκε ιδιαίτερα να τον γδύσει εκείνη η γυναίκα που είχε τη δύναμη να τον κάνει να νιώθει μικρός και απελπισμένος, αλλά ένιωθε πολύ ξυλιασμένος για μια δυναμική άρνηση, οπότε αφέθηκε στους άγαρμπους και αποφασιστικούς τρόπους της. Κατέληξε να κάθεται με τα βρακιά και το πουκάμισο μπροστά στη φωτιά, πάνω σε ένα παγκάκι από τραχιά σανίδια. Κρατούσε στα χέρια του το δέμα από δέρμα που μέσα είχε τυλίξει το δώρο του, μην ξέροντας πού να το ακουμπήσει· θεωρούσε ότι δεν έπρεπε να το αποχωριστεί.

Για μια στιγμή του 'ρθε να το πετάξει στη φωτιά και να ξεχάσει αυτή την τρελή υπόθεση, αλλά η Τσερίνα του έδωσε μια κούπα γεμάτη με ένα ποτό με λεπτό άρωμα φράουλας που τον τύλιξε. Το αφέφημα ήταν ζεστό και πικρό, γλυκόπικρο στον ουρανίσκο, και πίνοντάς το ανακουφίστηκε το στομάχι και η καρδιά του και ζεστάθηκαν τα κόκαλά του. Έτσι κάθισε ήσυχα και έπαψε να σκέφτεται οτιδήποτε, ενώ η γυναίκα τού έτριβε την πλάτη και τους ώμους με μια οικειότητα που δεν επέτρεπε αντιρρήσεις.

«Μπορώ να νιώθω σαν στο σπίτι μου εδώ;» αναρωτήθηκε ενώ συνερχόταν και ξανάβρισκε τον εαυτό του κάτω από τα χέρια της Τσερίνα που τον ταρακουνούσαν χωρίς να τον πονούν. «Όχι», απάντησε στον εαυτό του, «δεν μπορώ να βρώ ανάπαυση εδώ. Κι αυτή η γυναίκα θα με ήθελε το δίχως άλλο ήδη νεκρό». Έκλεισε τα μάτια και αφέθηκε να τον χαλαρώσει το ρυθμικό τρίψιμο. «Είμαι πολύ τυχερός», πρόλαβε να σκεφτεί κι αμέσως ονειρεύτηκε.

Ονειρεύτηκε ότι η Τσερίνα τον καβαλούσε με μεγάλη ενέργεια και τον ταρακουνούσε απ' την κορυφή ως τα νύχια σαν να

τον έστυβε, κι από κείνον έτρεχαν ποτάμια ιδρώτα, όπου η γυναίκα βουτούσε τα χέρια της και τα 'φερνε στα χείλη της. «Πόση κακία έχεις μέσα σου, μουλαρά, εμπρός, άσ' την να φύγει, άσ' την να φύγει, άσ' την να φύγει...» Ένωθε τα μπούτια της Τσερίνα να πιέζουν την κοιλιά του και δεν του έκανε καμία εντύπωση το ότι ήταν τόσο μαλακά και δροσερά σαν κοριτσιού, ούτε τον ένοιαζε για τα σκιστά της μάτια που τον κάρφωναν αδιάκοπα σαν να 'θελαν να του αποσπάσουν κάτι από τα σωθικά του.

Μάλιστα απ' τα σωθικά του ένωθε ότι προσπαθούσε να βγει κάτι δυνατό που δεν ήξερε να πει τι ήταν, αλλά του φαινόταν ότι θα μπορούσε να 'ταν κάτι σαν σκύλος ή ζώο τυλιγμένο σαν μπάλα γύρω από τα έντερά του. Κι όταν ένωσε ότι ήρθε η στιγμή, δεν θέλησε να χύσει το σπέρμα του μέσα στη γυναίκα και ούρλιαξε.

Κι άνοιξε τα μάτια και είδε ότι βρισκόταν ανάσκελα στον πάγκο, ενώ η Τσερίνα με ένα ζεστό πανί τον έτριβε γύρω απ' τα αχαμνά. «Δοκίμασε να λερώσεις γυναίκα αυτού του τύπου με το φωραλέο σου κρεμαστάρι, μουλαρά, και θα το κάνω μενταγιόν να το κρεμάσω στο λαιμό μου.»

Ο Πασκάλ μπερδεμένος και ντροπιασμένος δεν ήξερε τι να πει. Ξέφυγε και έσιαξε βράκες και πουκάμισο. Όρθιος όμως ένωθε ακόμα πιο γελοίος, απαλός και μαλακός μπροστά στα κοροϊδευτικά μάτια της γυναίκας, ενώ συνέχιζε να έχει την αίσθηση ευεξίας και ζεστασιάς, που του στερούσε την αξιοπρέπεια που χρειαζόταν για να ξεφύγει από το όνειρο που τον στοίχειωνε ακόμα. Πήρε τα ρούχα του που άχνιζαν δίπλα στη φωτιά κι ένα ρεύμα αέρα που κουβαλούσε κρύο και βροχή τον χτύπησε στην πλάτη. Γύρισε και είδε τη Σούα να μπαίνει στην κουζίνα συνοδευόμενη από μια καταιγίδα, οργή Θεού. Δεν είχε μανδύα και ήταν τελείως μούσκεμα, σαν να την είχε γεννήσει ένα λεπτό πριν ο χείμαρρος. Τα μακριά της μαλλιά ήταν λυτά και

κολλούσαν στο κορμί της, το ίδιο και το γκρίζο ρούχο και η μακριά ποδιά. Ήταν ξυπόλητη, με τα πόδια βουτηγμένα στη λάσπη. Ενώ ο Πασκάλ προσπαθούσε πυρετωδώς να σκεπαστεί με τα ρούχα του, κοιτούσε εκείνα τα πόδια και τα έβρισκε απερίγραπτα ωραία' η καρδιά του λες και ήθελε να πετάξει απ' το στήθος του και να βουλιάξει στο βάλτο.

«Καλώς ήρθατε, κύριε. Βλέπω ότι η μητέρα μου σας περιποιήθηκε. Ελπίζω να κάνει γρήγορα και για μένα το ίδιο, πριν παραδώσω την ψυχή μου.» Τα μάτια της γελαστά και ήρεμα κοίταζαν τον Πασκάλ, κοίταζαν εκείνον κι όχι τα βρακιά του ή το άγχος του να σκεπαστεί, ούτε το στήθος του που πρόβαλλε από τ' ανοιχτό πουκάμισο, ούτε και τίποτα άλλο από αυτόν' η καρδιά του Πασκάλ ηρέμησε λίγο.

Η Τσερίνα την έγδυσε και η Σούα έμεινε δίπλα στη φωτιά μόνο με την πουκαμίσια από ακατέργαστο λινό. Με μικρά ρίγη έδιωχνε το κρύο απ' το κορμί και στον Πασκάλ έμοιαζε να φωτίζεται σιγά σιγά σαν το λυχνάρι που μουσκέυει αργά στο παρθένο λάδι. Η μητέρα της την έτριβε με τον ίδιο τρόπο που είχε τρίψει κι εκείνον και η Σούα αφηνόταν σαν μοσχαρίτσα που τη γλείφει από τα υγρά της γέννας η μάνα της. Ο τοποτηρητής, έκπληκτος, δεν κατάφερε να ντραπεί για όλα αυτά, ούτε ένωσε αποδοκιμασία για κείνη την ελευθερία στους τρόπους. Πήρε το δέμα που 'χε αφήσει στο χαλάκι του τζακιού και το έβαλε μέσα στα χέρια της Σούα.

«Ξέρω ότι θα παρουσιαστείτε στη συνέλευση για να ζητήσετε να παντρευτείτε, ελπίζω να σας αρέσει.» Κι έμεινε να την κοιτάζει κρυφά.

Η Σούα κράτησε για λίγο το δέμα στα χέρια της ψηλαφώντας το τραχύ στραπατσαρισμένο δέρμα, σαν να 'θελε να το μαλακώσει' στο μεταξύ κοιτούσε τον Πασκάλ, ολόκληρο τον Πασκάλ, με πονηρή περιέργεια. «Εδώ δεν συνηθίζεται να κάνουν δώρα τόσο νωρίς. Δεν συνέβη τίποτα ακόμα που να είναι

άξιο δώρου, κύριε. Αλλά το δέχομαι ευχαρίστως γιατί η χειρονομία σας είναι καλή κι ευγενική.» Κι άρχισε με μεγάλη λεπτότητα να ξετυλίγει το πακέτο.

Ο Πασκάλ πάγωσε, ξαναμεταनिώνοντας για κείνη την τρέλα και απευθύνθηκε στην κοπέλα άθελά του σκληρά: «Όχι, σας παρακαλώ, μην το δείτε τώρα. Ανοίξτε το αργότερα, όταν δεν θα μπορείτε να μου πείτε ότι σας απογοήτευσε». Και με μια απότομη κίνηση τυλίχτηκε στην κάπα του και βγήκε απ' το δωμάτιο.

Ήρθαν απρόσμενα οι μέρες της αλκυόνας. Τα παρατεταμένα ανεμόβροχα είχαν πια χαλάσει τις φωλιές των πελαργών. Στα δάση πάνω στο βουνό οι οξιές είχαν ακουμπήσει στη γη τις απαλές κόμες τους για να μπορέσουν εκεί τα πλασματάκια της γης να κλωσήσουν τη ζωή, για όλο το διάστημα που τα πνεύματα του χειμώνα θα κυνηγούσαν τη χλιαρή ψυχή του κόσμου. Τα πνεύματα με τα χιονισμένα πρόσωπα, οι έκπτωτοι άγγελοι, ξεπαγιασμένοι στους αιώνες των αιώνων, ήδη τριγύριζαν στο δάσος και άρπαζαν με τα κρυστάλλινα δόντια τους κάθε τι ζωντανό. Η αρκούδα ακόμα κυνηγούσε στα χαντάκια τα αρκουδάκια, αλλά το βήμα της είχε γίνει βαρύ κι απρόθυμο και τα αρκουδάκια της άφηναν μεγάλα χασμουρητά, αποβλακωμένα από το λίπος των καλών καλοκαιρινών κυνηγιών' ήδη δυο φορές το κρυστάλλινο χιόνι είχε προσπαθήσει ν' αγγίξει τις κορυφές των βουνών, αλλά δεν είχε μείνει αρκετά για να γίνει πιο λαμπερό απ' το βράχο.

Ύστερα, μια μέρα με γκριζά ομίχλη, ένα αγораκι απ' τους βάλτους είχε τρέξει στο χωριό χοροπηδώντας και ουρλιάζοντας και χτυπώντας τις πόρτες των σπιτιών, φωνάζοντάς τους όλους με δυνατή φωνή. Καθε σπίτι άνοιγε στο κάλεσμά του και η κουρελιασμένη κάπα που κρατούσε ανοιχτή μέσα στα χέρια του γρήγορα γέμισε με φουντούκια και κάστανα και φέτες από κι-

τρινο μελόψωμο. Το παιδί έφερε το μήνυμα ότι ο κύριος χειμώνας θα αποσυρόταν, έστω κι αν δε φαινόταν, πάντως θα 'χανε χλιαρό ήλιο και γλυκιά ατμόσφαιρα. Γιατί εκεί κάτω, ο βάλτος είχε γεμίσει από γαλάζια φτερά και ένας μεγάλος σαματάς από περήφανα σερνικά είχε ξεσπάσει στις φωλιές των αλκυόνων.

Είχε αρχίσει το κλώσημα, αυτό είχε έρθει να πει' και γι' αυτό το καλό νέο ο κόσμος τον αντάμειβε και κάνοντάς το χαμογελούσε κι άρχιζε ήδη να ξύνεται από τη ζέστη κάτω απ' τα βαριά μάλλινα ρούχα.

Κι αληθινή όπως πάντα, η αλκυόνη έφερε ήδη απ' την επόμενη μέρα το μικρό της καλοκαίρι και την τρίτη μέρα, Κυριακή, άρχισε η συνέλευση.

Στον ήλιο ανάμεσα στις βελανιδιές, ακουμπώντας στις χλιαρές πέτρες, γέρνοντας στους παραστάτες από τις πόρτες των σπιτιών, χασομερώντας τεμπέλικα, εκείνο το πρωινό οι άνθρωποι της Καρλομάγνο χάρηκαν το πέραςμα των ντελάληδων που ανακοίνωναν την έναρξη με τη θέληση του καθενός και με τη χάρη του Θεού. Γκνεεεεεεεεεεε ήχησαν οι πίπιζες, τσιγγκ τσενγκ τσίριξαν τα κύμβαλα, πιρού πιρού γουργούρισαν οι φλογέρες, σκορπίζοντας στους δρόμους το αρχαίο ρεφρέν που έμοιαζε να 'χε έρθει στη γη από τα ίδια τα χερουβείμ, στο πλάι των αρχέγονων οργανοπαιχτών.

Ύστερα οι ντελάληδες εμφανίστηκαν στο λόφο και ανακοίνωσαν στον κάμπο, μετά έφτασαν στην άλλη άκρη της χώρας και ανακοίνωσαν στο βουνό, έτσι ώστε όλος ο λαός να μπορέσει να απολαύσει αυτή τη μουσική των αγγέλων και ο λαός να τρέξει στον περίβολο έγκαιρα για την τρίτη ώρα της ημέρας και όχι αργότερα.

Αλλά ολόκληρος ο λαός είχε ήδη μαζευτεί. Στο χώρο γύρω απ' τον περίβολο με τις βελανιδιές, σαν λεκέδες στο χώμα, οι οικογένειες κάθονταν με κρυμμένη ευθυμία. Τα παιδάκια γύρι-

ζαν εδώ κι εκεί κοπιάζοντας να ρουφήξουν τα βρασμένα από την προηγούμενη κάστανα, ενώ τα κορίτσια ξεφείριζαν σεμνά τις μαμάδες τους μουρμουρίζοντας τα κουτσομπολιά της τρυφερότης τους καρδιάς. Και οι μανάδες, φέλνοντας τις σοφές κατσάδες τους, ξεφείριζαν τ' αρσενικά παιδιά, που βαρυγχομούσαν κάτω από τα επίμονα νύχια και βλαστήμαγαν, σκοπεύοντας με τη σειρά τους να ξεφυλιάσουν τα σκυλάκια του σπιτιού. Οι πατέρες, ξεφειριασμένοι, πεντακάθαροι και ντυμένοι γιορτινά πριν ακόμα απ' την αυγή, κάθονταν στον περίβολο, όλοι σοβαροφάνεις, μασουλώντας καβουρντισμένα σπυριά σταριού και μουρμουρίζοντας χαμηλόφωνα για τις υποθέσεις τους.

Σαν σμήνος από κουνούπια υψωνόταν η οχλοβοή της Καρλομάγνο που συνεδρίαζε και η συγχορδία χιλιάδων φωνών στροβιλιζόταν στον αέρα, σγουραίνοντας τα φύλλα από τις βελανιδιές και μπερδεύοντας το τραγούδι των πουλιών. Πάνω από όλους ο ήλιος έσταζε τη θαλπωρή του.

Τελικά, ο πρώτος τελάλης κοίταξε τον εφημέριο και αυτός με τη σειρά του κοίταξε το ηλιακό ρολόι στη μέση του περιβόλου και διαπίστωσε ότι η ώρα είχε έρθει. Ανασκουμπώθηκε και τυλίχτηκε για τα καλά στο μεγάλο γιορτινό χρυσοποίκιλτο χιτώνα του με τα αραβουργήματα, ύστερα έκανε νόημα στον επικεφαλής που χτύπησε την καμπάνα επτά φορές. Στα βαριά χτυπήματα της καμπάνας όλα σταμάτησαν, το σύννεφο των φλυαριών διαλύθηκε στον αέρα, στα σκαλιά του περιβόλου οι πατέρες πήραν ύφος επίσημο και ο εφημέριος άρχισε έναν ιερό ύμνο που θα έφερνε τη γνώση και τα αόρατα χαρίσματά της στην επίσημη συνέλευση. Η φωνή του παπά ήταν απερίγραπτα κακαριστή κι ο φαλμός του διαπερνούσε το γαλάζιο θόλο με μια επιμονή που, κανείς δεν αμφέβαλε, θα έπειθε τη γνώση να κατέβει και στον πιο ανόητο γάιδαρο, προκειμένου να μην ξανακούσει αυτό το αγχωτικό κάλεσμα.

Το όνομα του εφημέριου ήταν Βιλέλμο και οι πατέρες της Καρλομάγνο τον είχαν διαλέξει εδώ και πάνω από τριάντα χρόνια. Ήταν ένας τραγόπαπας κατακουρελιασμένος, που περιόδευε ασταμάτητα ακολουθώντας τα μονοπάτια που άνοιγαν τα κοπάδια των ζώων, όπου σταματούσε για να λειτουργήσει και να προσευχηθεί για τους βοσκούς και τα ζωντανά τους, με αντάλλαγμα λίγο ψωμί βουτηγμένο στην πυτιά. Στα χωριά έμενε μερικές μέρες με μεγαλύτερη άνεση, δεδομένου ότι τα μεγάλα πεταχτά αυτιά του έπιαναν έγκαιρα τις φωνές που τον οδηγούσαν σε πιο προσοδοφόρα λειτουργήματα: εδώ ένα νεογέννητο για βάφτιση, εκεί ένας πεθαμένος για ταφή ή, απρόσμενο νέο, μια λειτουργία για τη χάρη κάποιου ξεχασμένου πολιούχου, αγνώστου στο μοναστηριακό ημερολόγιο, αλλά όχι και στον πειναλέο αποστολικό του ζήλο που είχε την προέλευσή του στη μεγάλη καρδιά και στο απύθμενο στομάχι. Τα άδεια του εντόσθια αντηχούσαν σαν τη βροντή στον ιερό θάμνο.

Πήρε την πρωτοβουλία ο ίδιος να παρουσιαστεί στους πατέρες που καλά διατεθειμένοι τον άκουσαν, διαπιστώνοντας με ικανοποίηση πόσο γεροδεμένος ήταν, με καλή όρεξη και καλά εφοδιασμένος με κάλους στα πόδια, αδιαμφισβήτητο σημάδι αυτό φιλοπονίας, υπομονής και περιπλανώμενου πνεύματος.

Τους είπε ότι από μικρό παιδί, φτωχό αλλά προικισμένο, έγινε δεκτός για σπουδές σ' ένα μεγάλο μοναστήρι καθολικών, κι εκεί είχε μάθει την επιτομή της θεολογίας και κάθε άλλο εργαλείο της πίστης, συμπεριλαμβανομένης της καλής γνώσης της ελληνικής και της λατινικής. Ότι νεαρός κουρεύτηκε και χειροτονήθηκε μπροστά στον επίσκοπο κόμη. Ότι ήδη ετοιμαζόταν για μια ειρηνική και πλούσια ιερατική καριέρα, όταν τραγικά γεγονότα πολέμου και καταστροφής τον έριξαν στο δρόμο, όπου ακόμα περιπλανιόταν φέροντας το φιτίλι της καλής είδησης και την παραδείσια γνώση των αχράντων μυστηρίων στην παγανιστική ύπαιθρο.

Για να το αποδείξει είχε μαζί του, στο λαβύρινθο του μεγάλου σάκου του από δέρμα κατσίκας — που η μπόχα του ένας Θεός ξέρει τι περιεχόμενο μπορούσε να προαναγγέλλει — ένα χοντρό βιβλίο λειτουργίας, ένα βιβλίο με τους βίους των αγίων και δύο πετραχήλια, ένα μαύρο κι ένα άσπρο, όλα αρκετά άσχημα λερωμένα με λίπη και διάφορες κηλίδες. Άλλο τίποτα, τους είπε, δεν του είχε απομείνει εξαιτίας των συχνών κλοπών που είχε υποστεί στο δρόμο, και μάλιστα αυτά τα λίγα υπάρχοντα τα είχε σώσει βάζοντας σε κίνδυνο τη σωματική του ακεραιότητα, κι έδειξε με ζήλο τις πολυάριθμες ουλές και φουσκάλες και γδαρσίματα που σκέπαζαν και το τελευταίο κομμάτι του σώματός του.

Τα μάτια του ήταν υγρά και τα χέρια του γεμάτα ρόζους και συνόδευε αυτή του την αγόρευση με τέτοιες χειρονομίες και φωνές και παράπονα και κινήσεις — ήξερε να χειρίζεται με μεγάλη μαεστρία όλες τις σκάλες των φωνητικών του χορδών, από την πιο μπάσα μέχρι εκείνη του ευνούχου —, που οι πατέρες έμειναν τρομαγμένοι και μαγεμένοι. Έτσι τον πήραν χωρίς χρονοτριβή για εφημέριο, αρκετά ανακουφισμένοι που η ρύθμιση αυτή τον ευχαρίστησε τόσο που τον έριξε στην ησυχία της σιωπής, τουλάχιστον για λίγο. Δεν τον εξέτασαν στα λατινικά, αλλά τον είδαν γυμνό και τον βρήκαν αρκετά αρτιμελή για να έχει ελπίδες να γίνει μια μέρα πάπας της Ρώμης. Κι αυτό ήταν ίσως ένα αστειάκι που οι απλοί πατέρες θέλησαν να κάνουν σε βάρος του τραγόπαπα.

Κι ο Βιλέλμο δυνάμωνε κι ευημερούσε στην Καρλομάγνο.

Ήταν χρυσοχέρης στο να κάνει κάθε είδους φρούτα και λαχανικά να μεγαλώνουν, έτσι που το κομμάτι γης που του έδωσαν έγινε περιβόλι που μάταια η πιτσιρικαρία προσπαθούσε να ελαφρώσει απ' το βάρος των μήλων, των αχλαδιών, των σύρβων, των κυδωνιών, που σ' όλες τις εποχές άνθιζαν και καρποφορούσαν με ασυνήθιστη χάρη. Δε θεωρούσε καθόλου υποτιμη-

τικό να δουλεύει σκληρά στη γη του ούτε να δίνει συμβουλές για τη γη άλλων, έτσι οι κάτοικοι τον πήραν με καλό μάτι και πολλοί ήταν αυτοί που έτρεχαν ν' ακούσουν το φάλτσο και διαπεραστικό αλλά τόσο συνταρακτικό και μυστηριώδες ψάλσιμό του όταν τους καλούσε στη γιορτινή λειτουργία.

Για τον Βιλέλμο η Καρλομάγνο ήταν ο κήπος της Εδέμ, σημαντικό καταφύγιο κι ένας γλυκός τόπος ανάπαυσης απ' τη μίζερη περιπλάνησή του, και ποτέ δε σκέφτηκε να εκμεταλλευτεί το λαό που τον είχε πάρει ανάμεσά του με κανόνες σκληρούς και παράλογους. Το εβδομαδιαίο του πρόγραμμα ήταν ελαστικό και άλλαζε με την αλλαγή των εποχών και το τι βόλευε περισσότερο. Κρατούσε έναν νοερό λογαριασμό για το εορτολόγιο και για τις γνωστές υποχρεώσεις και φρόντιζε η μνήμη του να μην έρχεται σε διαμάχη με τις αναγκαιότητες της δουλειάς στους αγρούς και των άλλων ανθρώπινων αναγκών που ήταν πολύ σημαντικές για την ευτυχία του και την ευτυχία των άλλων. Προτιμούσε να μαζεύει τα διδάγματα για το χειμώνα, όταν οι περισσότεροι τεμπέλιαζαν και το να συγκεντρωθούν και να ευαισθητοποιηθούν ο ένας με τον άλλο για να τον ακούσουν να φάλλει τη λειτουργία και να κηρύσσει ήταν πολύ απολαυστικό. Αντίθετα, όχι μια και δυο, λογάριζε λάθος τις Κυριακές στην περίοδο των μεγάλων καλοκαιρινών εργασιών, έτσι που στην Καρλομάγνο οι εβδομάδες έμοιαζαν πιο μεγάλες το καλοκαίρι και αρκετά σύντομες το χειμώνα.

Όλοι, άντρες και γυναίκες, απολάμβαναν τα κηρύγματά του. Με την πάροδο των χρόνων είχε μάθει καλά ότι οι άνθρωποι της Καρλομάγνο βάσιζαν την πίστη τους σε αρχαίους θρύλους και ήταν περήφανοι γι' αυτούς, σαν να ήταν μια πολύ ιδιαίτερη επιφώτιση. Γι' αυτό δεν παραπονέθηκε ούτε θέλησε να αντιταχθεί είχε και αυτός τη δική του επιφώτιση, συν το χάρισμα της προσαρμοστικότητας. Με τον καιρό το δικό του ευαγγέλιο πλησίασε πολύ τα ήθη και τα έθιμα της Καρλομά-

γνο και κάθε χρόνος που περνούσε έμοιαζε να αποκτά κάτι ακόμα πιο οικείο.

Στη μικρή εκκλησία σε σχήμα καλύβας, τις γιορτινές μέρες ο Βιλέλμο χρησιμοποιούσε τη φωνή του σαν να 'ταν εκκλησιαστικό όργανο: ωρυόταν, γκάριζε, μουρμούριζε, καλόπιανε, απειλούσε. Δείχνοντας με το δάχτυλο την εικόνα του γλυκού ξυπόλητου νεαρού, μιλούσε για τον αφέντη Χριστό και εκλιπαρούσε να τον αγαπούν για το μόχθο που έκανε να ετοιμάσει πάνω στα σύννεφα το βασίλειο της γαλήνης και της γονιμότητας. Επέβαλε να πιστέψουν τα καλά του λόγια, γιατί το να προδώσεις τόση γλυκύτητα ήταν άθλια συμπεριφορά' έτσι προειδοποιούσε όσους ήταν φειδωλοί στην ελπίδα ότι θα καταστρεφόταν στα σίγουρα η συγκομιδή του κριθαριού και η ωρίμανση του τυριού. Συνιστούσε την κάθαρση της ψυχής από την πορνεία και διηγούνταν ότι στις μεγάλες του περιπλανήσεις δε συνάντησε ποτέ δυο φορές έναν πόρνο που τη δεύτερη φορά να μην είχε μείνει σέχο.

Εξηγούσε ότι η σήψη της φώρας προερχόταν απ' τη συνήθεια της κλοπής του σανού και ότι η Παναγία μητέρα του αφέντη Χριστού ξέραινε τη μήτρα στις γυναίκες των ληστών. Εκλιπαρούσε τον καθένα ξεχωριστά να φέρεται σωστά και αξιοπρεπώς. Γιατί για τον χωρικό δεν υπήρχε θέση στην παρηγοριά του Καθαρητηρίου, που ήταν τόπος μόνο για τους πλούσιους και τους δυνατούς που μπορούσαν να επιτρέψουν αυτή την πολυτέλεια στον εαυτό τους με τον ήχο των χρυσών φλουριών, αλλά μόνο στη μακαριότητα του Παραδείσου ή στην ντροπή της αιώνιας κολάσης.

Στην εκκλησία περιφερόταν αδιάκοπα μέσα στο πλήθος, σταματούσε να μιλήσει μια στον ένα και μια στον άλλο, γυρνούσε κοντά στο ιερό κι ανέβαινε πάνω σ' ένα σκαμνί για να τον ακούνε ακόμα καλύτερα: «Ματαιότητας ματαιοτήτων τα πάντα ματαιότητας», ωρυόταν, «όλα χάνονται στο χρόνο και ξανα-

γυρνάνε ίδια κι απaráλλαχτα, όλα υπάρχουν και τίποτα δεν υπάρχει πια. Το λέω εγώ που έχω σπουδάσει όλες τις επιστήμες. Η γνώση είναι μάταιη, ο πλούτος τεμπελιά και ματαιότητα' ο πόνος μένει και το γέλιο πετάει μακριά».

Και τότε παραφερόταν: «Η φουσκωμένη κοιλιά αδειάζει, αλλά η άδεια κοιλιά δε φουσκώνει. Το σωστό έχει ξεχαστεί κι ο ασεβής πεθαίνει γέρος στον ύπνο του. Αυτό είναι το άσχημο με τους γιους των ανθρώπων, αυτό ουρλιάζει εκδίκηση μπροστά στο Θεό. Όποιος χαίρεται τον περιμένει η θλίψη, αλλά αν είστε καλοί με το διπλανό σας δε θα στενοχωρηθείτε». Και μετά προφήτευε: «Η γνώση είναι μεγάλος πόνος, όποιος γνωρίζει υποφέρει μεγάλο βάσανο, αυτή είναι η μοίρα του ανθρώπου, αυτή είναι και η τιμωρία μου εμένα του αμαρτωλού, ματαιότητας ματαιοτήτων».

Στο τέλος, ιδρωμένος και βραχνιασμένος, ηρεμούσε και καλούσε τις γυναίκες κοντά του πίσω απ' το ευαγγέλιο όπου φυλούσε τα καλάθια, κι εκεί πουλούσε τίμια τα ραπάνια, τα κρεμμύδια και τα ραδίκια του ωραίου του περιβολιού.

Ποτέ δεν έφερε γυναίκα σπίτι του, αλλά ήταν γνωστό ότι είχε ένα τσούρμο μπασταρδάκια, δυο απ' αυτά σε ηλικία για δουλειά, σ' ένα αγρόκτημα στην περιοχή της Βιλέτζα. Όλοι γνώριζαν ότι τα αγαπούσε πολύ τρυφερά, κι όταν τον έβλεπαν να φορτώνει το γάιδαρό του με τα πιο ωραία φρούτα και τραγανά ψωμιά κι άλλες λιχουδιές ήξεραν ότι ήταν η απόδειξη της αγάπης του για τα παιδιά του και για τη γυναίκα που του τα είχε χαρίσει. Αλλά γι' αυτό εκείνος σώπαινε, κι έφευγε ντροπαλά φορτωμένος πριν χαράξει, και γύριζε πάντα ύστερα από μερικές μέρες αργά το βράδυ' έπειτα, για μερικές μέρες φαινόταν καλοδιάθετος και πρόθυμος για κουβέντα.

Πάχυνε ο εφημέριος Βιλέλμο στην Καρλομάγνο κι ο λαός ανταμείφθηκε με ωραίους ύμνους, επιβλητικά κηρύγματα και το ελαφρύ φορτίο να τον συντηρεί με μια όχι δυσβάσταχτη δε-

κάτη με την αίσθηση επιπλέον ότι εκείνος με τον καιρό προσαρμόστηκε στην ιδιαιτερότητα του τόπου αρκετά ώστε να μην ξεχωρίζει.

Τον καιρό των περιστατικών που αφηγούνται εδώ, ο Βιλέλμο είχε πια ασπρίσει, ήταν όμως πάντα στρουμπουλός και γεμάτος, ενώ το δισάκι του από δέρμα κατσίκας είχε πια από πολλά χρόνια γίνει λίπασμα για τα λαχανικά του. Παρ' όλα αυτά, όπως και την πρώτη μέρα που πάτησε το πόδι του στον τόπο, είχε διατηρήσει τη συνήθεια να φοράει αντί για παπούτσια κρούστες ξεραμένης λάσπης ακόμα και στις πιο επίσημες περιστάσεις.

Και λοιπόν, την τρίτη ώρα ακριβώς δόθηκε το σήμα της έναρξης για τη λαϊκή κρίση.

Στη μακρόχρονη παράδοση της Καρλομάγνο υπήρξαν συνελεύσεις που έγραφαν ιστορία. Συνελεύσεις που κράτησαν μερόνυχτα ολόκληρα, με τους πατέρες να περιορίζονται σε φωμί και μπίρα για να είναι νηφάλιοι και να επιλύουν ζητήματα περίπλοκα και δύσπεπτα που απαιτούσαν λεπτότατο χειρισμό και ακριβή λογαριασμό.

Στον καιρό της προεδρίας του Αμίντο χρειάστηκαν δυο μερόνυχτα και μια εξαντλητική καθολική νηστεία για να κριθεί μια πολύ δυσάρεστη περίπτωση φόνου. Η συνέλευση συστάθηκε έκτακτα μέσα στον καύσωνα του Αυγούστου, γιατί ένα τόσο σοβαρό γεγονός δεν μπορούσε να περιμένει πιο ευνοϊκή ατμόσφαιρα. Ο κατηγορούμενος, ονόματι Μοάμπε, κάτοικος του βουνού, με συνεσταλμένο χαρακτήρα και γνωστός στα λατομεία για καλός άνθρωπος, πιάστηκε επ' αυτοφώρω από τους συναδέλφους του ενώ έριχνε σε ένα πηγάδι το ζεστό ακόμα σώμα της γυναίκας του της Μπέλε· χωρίς να πει λέξη ή να διαμαρτυρηθεί, αφέθηκε να φυλακιστεί στο υπόγειο της εκκλησίας.

Η γυναίκα του ήταν μεγαλύτερή του και είχε σπάνια ομορφιά

και πολύ καλή καρδιά. Την είχαν όμως κυριεύσει πνεύματα και είχε αρχίσει κάποιες συγκεκριμένες μέρες να σεληνιάζεται. Τότε το έσκαγε απ' το σπίτι και περιφερόταν μέρα νύχτα στην εξοχή, συνομιλώντας με τα ζωντανά και με τις πέτρες και τα χόρτα. Και σε όποιον τη σταματούσε απαντούσε μ' ένα παραλήρημα από όνειρα και προφητείες που κανείς δεν καταλάβαινε. Μόνο οι γυναίκες της παραστέκονταν και τη συναναστρέφονταν γιατί τη θεωρούσαν καλή και αθώα σαν το νερό. Στις περιπλανήσεις της έχανε την αίσθηση του χρόνου, περπατούσε όσο άντεχε και μετά πλάγιαζε όπου τύχαινε· τρεφόταν με ό,τι έβρισκε και με την ελεημοσύνη όποιου συναντούσε. Μερικές φορές ζητούσε με αναίδεια από τους άντρες να πλαγιάσουν μαζί της και, εξαιτίας της ομορφιάς της, είναι βέβαιο ότι κάποιοι υπέκυπταν.

Όταν συνέβαιναν αυτά, ο νεαρός σύζυγος εγκατέλειπε τα πάντα για να προσπαθήσει να την ξαναφέρει πίσω σώα. Την έφαχνε παντού και τη γύριζε σπίτι πάνω στο γαϊδούρι του, συχνά αναισθητη, εγκαταλειμμένη πάνω στη σέλα σαν σακί με πατάτες. Ο Μοάμπε έκλαιγε από ντροπή κι απελπισία και καλούσε τις πιο έμπειρες γυναίκες να τη συνεφέρουν με βάλσαμα και ματζούνια, φέρνοντάς την πίσω στη ζωή που ακόμα έλπιζε να μοιραστούν, αγαπώντας την παρ' όλα αυτά και λέγοντάς της στο αυτί λόγια αγάπης. Εκείνος γέρασε πρόωρα απ' την οδύνη, ενώ η Μπέλε παρέμεινε όμορφη και βυθισμένη στην ασυνειδησία που χαρίζουν τα πνεύματα.

Όταν οι πατέρες συγκεντρώθηκαν για τη δίκη εναντίον του Μοάμπε, συζήτησαν εκτενώς για το κατά πόσο ο νέος ήταν ένοχος και μέχρι ποιον βαθμό. Ήταν γνωστή η καλοσύνη του και η αγάπη που είχε για την Μπέλε και πόσο τη φρόντιζε μέσα στην τρέλα της. Από την άλλη εκείνος αρνιόταν ν' απαντήσει στις εκκλήσεις τους για εξηγήσεις κι έμοιαζε να θεωρεί τον εαυτό του πεθαμένο, εγκαταλειμμένο στη σκιά του υπογείου. Στο μεταξύ οι γυναίκες της Καρλομάγνο έστεκαν γύρω απ' το

προαύλιο και περίμεναν με συγκίνηση και πείσμα, πικραμένες από το χαμό της φίλης τους.

Οι πατέρες αναρωτιούνταν: Ήταν μια πράξη ηθελημένη το έγκλημα ή η τρέλα της γυναίκας είχε φτάσει ως την ψυχή του νέου; Πέρασε μια ολόκληρη μέρα και το σούρουπο οι πατέρες αποκοιμήθηκαν στο προαύλιο και την αυγή ξανάρχισαν να αναρωτιούνται τι να κάνουν. Και στο μεταξύ οι γυναίκες ήταν πάλι εκεί τριγύρω και περίμεναν να δικαιωθεί η Μπέλε. Η συνέλευση παρατεινόταν χωρίς αποτέλεσμα, γιατί σ' αυτούς τους λεπτολόγους ανθρώπους το ζήτημα φαινόταν άλυτο. Πώς θα μπορούσε άραγε ο Μοάμπε να υπομείνει τη δυστυχία της συζυγικής του ζωής χωρίς να τον καταβάλλει; Εκείνη η γυναίκα θα μπορούσε να τρελάνει οποιονδήποτε.

Κατά το μεσημέρι ακούστηκε μια φήμη ότι οι πατέρες έκλιναν στο να λήξει η δίκη για τον Μοάμπε και το έγκλημά του στέλνοντάς τον σπίτι του. Τότε συνέβη κάτι ανήκουστο. Οι γυναίκες της Καρλομάγνο έκαναν συμβούλιο, κι όταν παρουσιάστηκε ο επιστάτης για να πάρει το φαγητό για τους άντρες, του το αρνήθηκαν κι αναγκάστηκε να γυρίσει στο προαύλιο με άδεια χέρια. Οι πατέρες δεν επιτρεπόταν να απομακρυνθούν απ' τη συνέλευσή τους χωρίς να παρθεί απόφαση, έτσι δεν μπόρεσαν να προμηθευτούν κάτι να φάνε και να πιούνε ούτε την ώρα του βραδινού. Πέρασαν μια άγρυπνη νύχτα, καταβεβλημένοι από την πείνα και τη δίψα, αρνούμενοι ότι οποιοσδήποτε άλλος έξω από αυτούς είχε δικαιοδοσία να κρίνει αυτή την υπόθεση, πόσο μάλλον να τους εκβιάσουν οι γυναίκες τους. Που κι αυτές όλες ξενύχτησαν γύρω απ' το προαύλιο.

Το βράδυ της δεύτερης μέρας, εξαντλημένοι πια, κατέληξαν σε μια απόφαση που φάνηκε δίκαιη σε όλους. Ο Μοάμπε διαμελίστηκε για το έγκλημά του, αλλά δεν αποκεφαλίστηκε, συνένωσαν τα μέλη του και θάφτηκε με την ευλογία ολόκληρης της Καρλομάγνο, έτσι ώστε να μην περιφέρεται αιώνια χωρίς ανά-

παυση κι ελπίδα, αλλά να μπορέσει να περιμένει εν ειρήνη την κρίση του Υιού του Θεού. Καμιά απ' τις γυναίκες δεν παραδέχτηκε ποτέ ότι επηρέασε με ανάρμοστο τρόπο την καταδίκη εκείνη, ούτε οι πατέρες το έκαναν ποτέ, ούτε καν στο άδυτο της οικογένειάς τους, μάλιστα η απόφαση αυτή έμεινε σαν ανάμνηση λαμπρού παραδείγματος της σοφίας της Καρλομάγνο. Κι από τότε έγινε έθιμο οι πατέρες κατά τη διάρκεια ολόκληρης της συνέλευσης να τρέφονται με ξερό ψωμί και νερωμένη μπίρα.

Ήταν αξιοσημείωτη η πρώτη συνέλευση τον καιρό του Πασκάλ, όχι όμως για τη σοβαρότητα των θεμάτων ούτε για την ταλαιπωρία της νηστείας. Τη θυμούνται κατεξοχήν, όποιος απέμεινε για να μπορεί να το κάνει, για τη σύγχυση μέσα στην οποία έληξε. Παρά την αγανάκτηση πολλών για την παρουσία του τοποτηρητή, η συνέλευση ξεκίνησε καλά και συνεχίστηκε ακόμα καλύτερα. Η χρονιά ήταν πλούσια κι έμειναν όλοι ικανοποιημένοι απ' τη μοιρασιά· άλλωστε, για το λόγο αυτό δεν υπήρξαν ούτε αρπαγές ούτε κλοπές ή υπεξαίρεσεις για να επιλυθούν.

Η αναταραχή συνέβη στο τέλος, όταν τα πνεύματα είχαν καταλαγιάσει, κι η αφορμή ήταν τόσο απρόσμενη όσο και συνταρακτική.

Προχώρησε μπροστά η Σούα να ζητήσει απ' τους πατέρες το σύζυγό της. Η νεαρή έριξε ένα ειλικρινές βλέμμα στους άντρες που βρίσκονταν στητοί απέναντί της. Θα είχε τον Άμος, και ποιος μπορούσε να της τον πάρει; Ποτέ στη μακριά παράδοση της Καρλομάγνο δεν είχε αρνηθεί η συνέλευση σε γυναίκα τον άντρα που ζητούσε. Η ομορφούλα στάθηκε μπροστά στον Σεκόντο και με καθαρή φωνή είπε τα λόγια που συνηθίζονταν:

«Πατέρες μου, δώστε στην ψυχή και στο σώμα μου αυτό που τους λείπει, για να μπορώ από δω και πέρα να ζω ολοκληρωμένη. Ζητώ από σας τον άντρα του σπιτιού μου, το φίλο που θα αρωματίσει την κλίνη μου».

Ο Σεκόντο βρυχήθηκε με στόμφο:

«Είσαι κόρη μας και ό,τι ζητήσεις θα το έχεις. Διάλεξε τον πιο όμορφο, τον πιο φρόνιμο και γερό γιο μας και σήμερα εκείνος θα γεμίσει χαρά».

Η Σούα κάρφωσε το βλέμμα της πάνω στο σιδερά, σαν να ήθελε να τον δέσει με αυτό. Τα λόγια της βγήκαν μαζί με ένα αστραφτερό χαμόγελο:

«Πατέρες μου, με τη γλυκιά σας συγκατάθεση ζητώ για σύζυγο τον άντρα που λέγεται Πασκάλ και που βρίσκεται σήμερα εδώ να κρίνει μαζί σας».

Ο πρώτος που κατάλαβε ήταν ο σιδεράς. Ούρλιαξε τόσο δυνατά, που κάτι σπίνι οι έπεσαν εμβρόντητοι απ' τις βελανιδιές. Οι υπόλοιποι άντρες έριχναν ερωτηματικές κι ανήσυχες ματιές ο ένας στον άλλο σιωπηλά, κάποιος έβηξε δυνατά σαν να του είχε καθίσει κάτι στο λαιμό. Εκτός εαυτού ο Σεκόντο έστρεψε τα μάτια του στον Πασκάλ και σ' αυτά τα μάτια υπήρχε ακόμα ο απόηχος του φοβερού ουρλιαχτού του. Ο τοποτηρητής ήταν στη θέση του, πετρωμένος στο κάθισμα, τα μέλη του ακίνητα και άκαμπτα, σαν ο Παντοδύναμος Θεός να τον είχε αξιώσει να δει ένα κεραυνοβόλο όραμα. Είχε το βλέμμα του καρφωμένο στη γη, σε κάτι που κινούνταν στη γη, μια πιθαμή απ' τα πόδια της Σούα: μια στρατιά από κόκκινα μυρμήγκια που έσπρωχναν ένα σπειρί καβουρντισμένο σιτάρι που ξέφυγε απ' τα σαγόνια των πατέρων.

Στη σιωπή που απλώθηκε, όλοι άκουσαν καθαρά το βραχνό γέλιο της Τσερίνα που καθόταν κάτω από ένα δέντρο, λίγο πιο πέρα από το προαύλιο. Ήταν ένα μακρόσυρτο γέλιο που χτύπησε τη συνέλευση σαν παγωμένο ρεύμα που ξεπήδησε ξαφνικά απ' το βουνό, κι όλοι γύρισαν προς τη μεριά που ακούστηκε προκειμένου να καταφύγουν σε κάτι.

Εκείνο το εκπληκτικό, τόσο ξεκάρφωτο για την περίπτωση γέλιο, φάνηκε να ξυπνάει τον Πασκάλ, που μάζεψε το βλέμμα

του απ' τη γη και το απόθεσε στο πρόσωπο της Σούα. Την κοίταξε όσο περισσότερο άντεχε κι εκείνη ανταπέδωσε γαλήνια το βλέμμα. Στο τέλος της ψιθύρισε:

«Εσύ με θες νεκρό από σήμερα το βράδυ κιόλας».

Η Σούα δεν άλλαξε έκφραση, μόνο το χαμόγελό της έγινε πιο πλατύ και του απάντησε γλυκά:

«Όχι, σε θέλω ζωντανό, κι αν με θες, σου ορκίζομαι ότι από απόψε θα ζήσεις πιο ευτυχισμένος».

Ο Πασκάλ κοίταξε τα χέρια του για ώρα κι αναρωτήθηκε για ποιον λόγο δεν είχαν τη δύναμη να πνίξουν εκείνη την κοπέλα.

Από έρωτα ή με το ζόρι, εκείνο το βράδυ ο τοποτηρητής Πασκάλ παντρεύτηκε τη Σούα, τη μικρή τρελή.

Κάποιος απ' τους πατέρες δε βρήκε το πράγμα τόσο σκανδαλώδες όσο φαινόταν να καθρεφτίζεται στα μάτια του Σεκόντο που πετούσαν σπίθες και με υπομονή συζήτησε μαζί του ότι, ναι, τελικά μπορούσε να βγεί σε καλό να συγγενέψει στη χώρα αυτή ο ξένος άντρας: έτσι θα ζέσταινε την καρδιά του με τους καλούς τους νόμους και θα γέμιζε την απόσταση της άγνοιάς του απ' το καλάθι της γλυκύτητας της ωραίας Σούα. Κανείς δεν είχε το θάρρος να πλησιάσει τον Πασκάλ για να τον ρωτήσει τη γνώμη του, διστάζοντας όλοι εξαιτίας της σιωπηλής αμηχανίας του. Τελικά το έκανε ο Ρούμπεν, που πλησιάζοντας τον τοποτηρητή τού μίλησε έτσι:

«Βλέπω την ταραχή σας, κύριέ μου, κι εσείς βλέπετε τη δική μας. Το αίτημα της κορούλας μου της Σούα είναι κάτι παράξενο και καινούργιο για όλους εμάς και μερικοί απ' τους πατέρες κλαίνε από στενοχώρια. Όπως όμως βλέπετε, εγώ δεν κλαίω ούτε με πικραίνει αυτό που άκουσα. Αγαπώ τρυφερά τη μονακριβή κορούλα μου, κι εκείνη μου το ανταποδίδει με τη γλυκύτητα της καρδιάς της και την καθαρή και τίμια σκέψη της.

»Εγώ ξέρω, κύριέ μου, ότι αν η κορούλα μου σας ζήτησε δεν μπορεί να είναι παρά μόνο για κάποια εξαιρετη αιτία, σίγουρα όχι από ασυνείδητη τρέλα ή έλλειψη σεβασμού· γνωρίζω την ψυχή της όσο μου αρκεί για να είμαι σίγουρος γι' αυτό. Είμαι εδώ τώρα για να σας ρωτήσω τι προθέσεις έχετε και να ακούσω τις αντιρρήσεις σας αν υπάρχουν. Δεν έτυχε ποτέ να συμβεί κάτι τέτοιο· κανένας άντρας στην Καρλομάγνο δεν απέρριψε ποτέ την αίτηση αυτής που τον θέλησε. Αλλά αυτή τη μέρα, όπως όλοι βλέπουμε, φαίνεται να την έστειλε ο αφέντης Θεός για να μάθουμε τι σημαίνει εξαίρεση· λοιπόν, εκφραστείτε ελεύθερα, χωρίς ανησυχίες, κανείς δεν θα σας το χτυπήσει στο πρόσωπο με κανέναν τρόπο.»

Ο Πασκάλ άκουγε το γέροντα του βάλτου να του μιλάει μ' εκείνο τον ταπεινό και οικείο τόνο του, κουρνιασμένος πάνω στα λεπτά του πόδια σαν νεροπούλι που ξεκουράζεται σε ρηχή λακκούβα και στο μεταξύ εξετάζει το είδωλό του που καθρεφτίζεται στο σκούρο νερό. Τα λόγια του απομάκρυναν σιγά σιγά την οργή απ' το κορμί του· όχι γιατί μπορούσαν να του εξηγήσουν το μυστήριο της τρέλας της Σούα, αλλά γιατί εκείνο το ανθρωπάκι του έμοιαζε εξίσου απροστάτευτο μ' αυτόν μπροστά σ' εκείνο το νεαρό θηλυκό, μονάχα που αυτή του η αδυναμία αντί να τον πειράζει έμοιαζε να του αρέσει, σαν να έπαιρνε απ' αυτό χαρά. Κι ήταν παρ' όλ' αυτά, στη μειονεκτική θέση που βρισκόταν, ευπρεπής και γεμάτος αξιοπρέπεια.

Και τώρα τι κάνουμε; Το γεγονός του γάμου του καθεαυτού — Θεέ μου, γάμος! —, κι αν ακόμα συνέβαινε κάτω από λιγότερο περίπλοκες συνθήκες, ήταν γι' αυτόν εντελώς αδιανόητο, μια πρόκληση στη μοίρα. Είχε ταξιδέψει χρόνια και χρόνια στους καταπράσινους κάμπους, στους ξερότοπους και στα ερείπια ολόκληρης της Ευρώπης και η ζωή του υπήρξε καλά πλανισμένη από κάθε είδους γεγονότα, έτσι που τελικά είχαν απομείνει μόνο τ' απαραίτητα για τη συντήρησή του, έχοντας φρο-

ντίσει να κρατήσει μακριά το άχρηστο και το επικίνδυνο, όπως και το ακατόρθωτο. Δεν ένιωθε ότι είχε μείνει με πολύ λίγα γιατί το να ζεις ήταν ήδη πολύ.

Και ήξερε από καιρό ότι ήδη η ψυχή του ήταν πολύ φθαρμένη και καταπονημένη για να μη γίνει θρύφαλα κάτω απ' το βάρος των συναισθημάτων της αγάπης, ένα κτήνος που όμως κάποτε το είχε γνωρίσει και προσπαθήσει να το εξημερώσει, όταν ακόμα είχε επαρκείς δυνάμεις. Ο έρωτας με βασανίζει, ο έρωτας με βασανίζει, τραγουδούσαν εν χορώ οι στρατιώτες στη γλυκιά γαλλική εξοχή του μεσημεριού. Τα δικά του βάσανα είχαν τελειώσει, η σάρκα του ήξερε πολύ καλά να ησυχάζει στη θαλπωρή από τα ατέλειωτα μπούτια μιας παστρικής απ' τη Ναβάρα, όπως και μ' εκείνα τα πιο κοντόχοντρα μιας βολικής ταβερνιάρισσας στο δρόμο για τη Σαβοΐα. Οι νοσταλγικές αναμνήσεις του είχαν πια χαθεί στα βάθη της καρδιάς του, μέσα στο λίπος που τελικά άρχιζε σιωπηλά να του βαραίνει την καρδιά.

Να σώσει τη ζωή, αυτό ήταν το μεγάλο έργο που 'χε πετύχει εκείνος. Να θυσιάσει την καρδιά του ήταν τελικά το όχι και τόσο βαρύ τίμημα που του 'χε ζητήσει για αντάλλαγμα η μοίρα. Η Σούα είχε πέσει πάνω του σαν σαίτα που τρομάζει το βαθύ ύπνο στην ύπαιθρο ενός γερασμένου στρατιώτη.

Και ο Ρούμπεν συνέχισε να του μιλάει:

«Συγχωρήστε με, κύριέ μου. Εγώ δεν γνωρίζω τις σκέψεις σας ούτε μπορώ να τις κρίνω. Όπως σας είπα και πριν, έχετε την απόλυτη ελευθερία να δεχτείτε ή να αρνηθείτε τη θυγατέρα μου· ούτε η ίδια ούτε κανένας άλλος από μας θα σας ζητήσει ποτέ το λόγο γι' αυτό. Αλλά αν δοκιμάζατε να την κοιτάξετε με ειλικρίνεια, θα καταλαβαίνατε αυτό που εγώ γνωρίζω ήδη: εκείνη, για λόγους μυστικών της καρδιάς της, σας διάλεξε με γλυκύτητα κι αγάπη. Σας διάλεξε ενάντια σε κάθε λογική, με τη σοφία της καρδιάς της, που έχει προτεραιότητα απέναντι σε κάθε επιχείρημα που το δικό σας μυαλό μπορεί ν' αντιτάξει. Αν

δεν είναι αποστροφή αυτό που νιώθετε, αλλά μόνο ντροπή, θυμηθείτε αυτό: μια ψυχή που δεν έχει τη δύναμη ν' αγαπήσει μπορεί παρ' όλα αυτά να δεχτεί να αγαπηθεί. Κι αυτό μόνο καλό μπορεί να της φέρει».

Ο Πασκάλ αποφάσισε ν' αφευθεί στην τρέλα και έκανε στον Ρούμπεν νόημα ότι δεχόταν.

Οι γυναίκες έφεραν κλαδιά μυρτιάς κι ελιάς και κομμάτια κάρναβη και λινό και λυχνάρια από λίπος και κερί, κι οι άντρες έφεραν κεφάλια τυριά κι ασκιά με κρασί και ψωμιά από σιτάρι και σίκαλη, έτσι που στον περίβολο της συνέλευσης υψώθηκε ένα τρόπαιο κι ένας βωμός και παρουσιάστηκε η ευχετήρια προίκα. Στον κρύο αέρα της νυχτιάς οι λύχνοι δεν έδιναν ζεστασιά, όμως για όλους τους ανθρώπους που μαζεύτηκαν εκεί η ζέστη ερχόταν απ' τον ήχο της γκάντας που με μεγάλο σαματά και βραχνή μελωδία άφησε να ξεχυθεί στους ουρανούς η αρχαία γαμήλια ωδή.

Και ο εφημέριος έκανε την τελετή πάνω στο σωρό απ' τα μεγάλα τυριά κι ευλόγησε το κρασί κι έχυσε λίγο στα πόδια των νιόπαντρων, ώστε να γεμίσει χαρά η γη και τ' αρχαία κόκαλα που ήταν θαμμένα εκεί. Και λοιπόν ευλόγησε το ζευγάρι με τη μυρτιά και την ελιά, τους πλησίασε και τους αγάλλισε με ειλικρινή στοργή και τους έδωσε να φάνε φινό ψωμί και καθαρό κρασί. Όσο διαρκούσε η τελετή, η Σούα δεν κοίταζε καθόλου τον Πασκάλ, αλλά στεκόταν δίπλα του τόσο κοντά, που το σώμα της άγγιζε σχεδόν το δικό του, κι ο τοποτηρητής είχε γλυκάνει ανεπανόρθωτα, σαν να 'χε πέσει στην παγίδα ενός ατελείωτου απαλού χαδιού.

Μετά τους άφησαν μόνους και ο βωμός απ' τα κλαριά της μυρτιάς και της ελιάς έπρεπε να γίνει το σπίτι τους για κείνο το βράδυ και η φωτιά που τριζοβλούσε ο μάρτυρας για όλη την Καρλομάγνο.

Έφτασε όμως αναπάντεχα η Τσερίνα και, πιάνοντας τον Πασκάλ απ' το χέρι, τον πήρε μαζί της. Εκείνος από την έκπληξη δεν αντιστάθηκε και η Σούα τον άφησε να φύγει. Τον πήγε λοιπόν σε μια πηγή όχι πολύ μακριά απ' τη χώρα και η γριά παραμάνα τον έγδυσε ολόκληρο, τον βούτηξε στο παγωμένο νερό και τον έτριψε, τον χτύπησε και τον μαστίγωσε για αρκετή ώρα με χόρτα και κλαδιά που είχαν αφιά μυρωδιά. Μέχρι που εκείνος λιποθύμησε απ' το πολύ κρύο και την έντονη ζεστασιά. Τα χαράματα λοιπόν η Τσερίνα τον οδήγησε στον περίβολο όπου η Σούα περίμενε δίπλα στη φωτιά. Τον παρέδωσε σ' εκείνη τη ζεστασιά και αυτός την άκουσε να λέει: «Τώρα, αν θες, μπορείς να την αγγίξεις, μουλαρά».

Ο Πασκάλ πήρε τη Σούα και την οδήγησε στο σπίτι του Φουρνά που η Καρλομάγνο είχε παραχωρήσει στον τοποτηρητή της.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΤΣΕΡΙΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΡΗ ΠΟΥ ΦΥΓΕΙ

Τραγουδίσαν τ' αστεράκια απόψε τη νύχτα, Σούα. Τραγούδησαν οι ουράνιοι θόλοι για να σε νανουρίσουν σ' αυτό τον τελευταίο ύπνο, σάρκα μου, ψυχή μου. Ω, ποτέ πια ο ύπνος σου δε θα 'ναι ήρεμος τη νύχτα, ποτέ πια. Θα υπάρχει το σκληρό χέρι του άντρα που θα ταράζει την ήρεμη αναπνοή σου, και τα βαριά του πόδια θα σε κλοτσούν, κι η κοιλιά του θα σου πιέζει τα ωραία όνειρα, και το πρόσωπό του θα είναι πάνω στο δικό σου για να σου κλείσει τα μάτια. Άκου, Σούα, τη σπλήνα σου που φωνάζει, το μουνάκι που τραγουδά, τις τρίχες ανάμεσα στα πόδια που κλαίνε, το νεφρό που χαρίζει ευχαρίστηση. Και θα γελάσεις για τη δύναμη του άντρα σου, θα διαδόσεις τη

φρονιμάδα του, θα γκρεμίσεις την περηφάνια του. Θα γλυκάνεις το στήθος του, σαν ήπιο γατάκι θα σε καλεί κοντά του το ανυπόμονο κρεμαστάρι του. Θα έχεις δόντια λύκαινας για τα άδικά του και ελαφρόπετρα για να ξεπλύνεις το μαύρο της ψυχής του, κόκκινη μπογιά για να δώσεις το χρώμα του έρωτα στον έρωτα. Με τη μανία της αρκούδας θα δαγκώσεις την προδοσία, και με το άρωμα του μύρου θ' ανακουφίσεις την πληγή. Θα 'χεις δύναμη βουβάλας, πονηριά περιστέρας, πραότητα ζαρκάδας. Το θηλυκό είναι η αυγή και το αρσενικό το σούρουπο, κι η μια αγαπάει το άλλο όπως ο άντρας χαιρέται με τη λευκή γέννηση του ήλιου κι η γυναίκα με το κόκκινο βασίλεμά του. Το θηλυκό όμως είναι καρπερό και το αρσενικό είναι στείρο, η μια βλέπει φως ο άλλος σκοτάδι. Θα 'ναι δική σου δουλειά να φτιάχνεις, δική του να καταστρέφει, δική σου η χαρά, δική του η πίκρα. Οδήγα τον άντρα σου με τη σταθερότητα της γλυκιάς σου καρδιάς όπως ο κορυδαλλός οδηγεί τον κλαδευτή, όπως η σκύλα οδηγεί τον τυφλό.

Σάρκα της σάρκας μου, εγώ δεν σε δίνω σε κανέναν, κανέναν στη γη δεν έχει δικαίωμα πάνω σου. Πήγαινε με το κεφάλι ψηλά να πάρεις εκείνον που θέλησες.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΣΟΥΑ

Τώρα έχω πραγματικά ανάγκη να πάρω ανάσα. Δεν είναι καθόλου απλό να φτιάξεις μυθιστόρημα με τα όνειρα, έστω κι αν αυτά έρχονται κατά κύματα τη μια νύχτα μετά την άλλη· δεν κυλάει όλο στρωτά όπως όταν είμαι εδώ κουβεντιάζοντας για ό,τι μου έρχεται στο μυαλό. Με τίποτα.

Τις περασμένες μέρες κουράστηκα σαν σκυλί — κι όχι μόνο με τα δάχτυλα, αλλά με ολόκληρο το σώμα — και νιώθω εξαντλημένος και απαγοητευμένος σαν φελάχος που τη δύση τέλειωσε να οργώνει μοναχά το μισό του κτήμα. Ένας φελάχος που για να δουλέψει έχει μόνο το σκληρό και χοντροκομμένο άροτρο της κυβέρνησης και το γέριχο μουλάρι του. Η Ρέμινγκτον όργωσε μια γερή στοίβα χαρτιά, αλλά προκάλεσε κι αρκετή καθυστέρηση στα νυχτερινά γεγονότα. Οι μυθιστοριογράφοι τραβάνε γαμημένη κούραση, τώρα το ξέρω.

Ο δόκτωρ Μοντριάν δε φαίνεται να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τα γραφτά μου. Συνεχίζει να έρχεται κάθε πρωί, συνεχίζει να μου ζητάει να του διηγηθώ το όνειρο της νύχτας — είναι πάντα κάποιο όνειρο που αρχίζει λίγο ως πολύ από εκεί όπου τελειώνει το προηγούμενο —, έπειτα δίνει ένα χτυπηματάκι στη στοίβα με τα δακτυλογραφημένα χαρτιά, με ρωτάει αν μου

χρειάζεται τίποτα και φεύγει λέγοντας: «Ωραία, ωραία, πολύ ωραία. Συνεχίστε και θα γίνουμε καλά στο άφε σβήσε. Αχ, τι καταπληκτική τέχνη η γιατρεία!». Εγώ γίνομαι καλά; Ίσως. Είμαι πολύ κουρασμένος, αλλά είμαι γιατί κάτι κάνω. Κοιμάμαι και περισσότερο, αλλά δε μου μοιάζει με το βαρύ ύπνο από τα χάπια, εκτός κι αν έχουν εφεύρει τίποτα καινούργια χάπια για όνειρα λιγότερο μαύρα.

Και πρέπει να πω ότι σήμερα είμαι το δίχως άλλο αναστατωμένος. Χτες το πρωί συγκατάνευσα να δεχτώ την πρώτη επίσκεψη από τότε που βρίσκομαι εδώ. Ήρθε να με δει η Φατίχα. Έμεινε μαζί μου πολλές ώρες, μέχρι που ο Αρμένιος την πέταξε σχεδόν έξω· μιλήσαμε πολύ, διάβασε μάλιστα αυτά που έχω γράψει. Ίσως ξανάρθει.

Δε νομίζω να μίλησα ποτέ γι' αυτήν. Όχι, ξέρω ότι δεν το έχω κάνει. Ποτέ δεν το θέλησα, θα μου έκανε πολύ κόπο. Η Φατίχα είναι μια γυναίκα, μια γυναίκα απ' την Παλαιστίνη ωραία και δυνατή. Εκείνη είναι μέσα στη ζωή μου, εκείνη δεν είναι παρελθόν· είναι παρούσα. Δεν ξέρω αν καταλαβαίνετε τι εννοώ και γιατί, σε αντίθεση με όλα τα υπόλοιπα, δεν είχα διάθεση να μιλήσω γι' αυτήν. Η Φατίχα υπάρχει τώρα, κι ίσως, ίσως μοναχά ίσως, να υπάρχει και στο μέλλον μου. Αν αξιωθώ να βγω από δω, έτσι για να ξεκινήσουμε. Χτες όμως έμεινε πολύ μαζί μου, διαπέρασε την αβουλία μου σαν να 'ταν βούτυρο· πώς θα μπορούσα να μη μιλήσω γι' αυτήν;

Γνώρισα τη Φατίχα ακριβώς εδώ στην Αλεξάνδρεια. Στο μισοσκόταδο της βιβλιοθήκης του ισλαμικού πανεπιστημίου που βρώμαγε τηγανητό σκόρδο· το πρόσωπό της έλαμπε σαν φεγγάρι του Φλεβάρη, κι ανάδινε ένα ελαφρό άρωμα από κάτι που δεν καταλάβαινα, αλλά που ήταν αρκετό για να διώξει τη βαριά ατμόσφαιρα εκείνου του αξιοσέβαστου τόπου μελέτης. Δε φορούσε μαντίλα και το ντύσιμό της ήταν δυτικό, με υφασμάτινο παντελόνι και στρατιωτικό πουκάμισο, πράγμα αδιανόητο

για κείνο το μέρος. Αλλά δεν ήταν αυτό που με έκανε να την προσέξω. Ήταν εκείνη η ίδια κι αυτό αρκεί, λέω, που σ' έκανε να την προσέξεις, που δεν μπορούσε να μην τραβήξει την προσοχή.

Μπήκα στο μικρό δωμάτιο όπου εκείνη έπιανε το μοναδικό διαθέσιμο τραπέζι. Ήμουν μαζί με τον Ιμπραήμ, έναν γερο-υπηρέτη που για ένα ταπεινό μπαξίσι μού πρόσφερε κάθε δυνατή υπηρεσία σ' όλη την περίμετρο του πανεπιστημίου, απ' το να με προμηθεύει ζεστές πίτες με μέλι για το τσάι, μέχρι να παίρνει τα βιβλία που συμβουλευόμουν τον καιρό των ερευνών μου για τον Πασκάλ. Εκείνη τη στιγμή κρατούσε στο κεφάλι του, με μεγάλη επιδεξιότητα, ένα δεματάκι με βιβλία, στα γερμανικά, πάνω στην περίοδο των θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων στην Ευρώπη, ξετρυπωμένα στο λήμμα Άιχμαν, κληροδότημα κάποιου γερο-αρχαιολόγου ή κάτι τέτοιο. Βιβλία που σκόπευα μόνο να ξεφυλλίσω, δεδομένου του πόσο λίγο γνώριζα αυτή τη γλώσσα.

Ο πιστός μου κουβαλητής είχε σταθεί στη μέση του δωματίου, το ένα χέρι κρατούσε σταθερά το φορτίο του, το άλλο τεντωμένο προς εκείνον που καταλάμβανε τη θέση που, με το ιερό δικαίωμα που του έδινε το μπαξίσι, προόριζε για μένα. Θα της πέταγε κάτι το πραγματικά ανάγωγο, όταν εκείνη, χωρίς να δείξει ότι τον είχε αντιληφθεί, αλλά σαν ν' ακολουθούσε μια εσωτερική παρόρμηση, σηκώθηκε κι άρχισε να μαζεύει τα πράγματά της ακριβώς μέχρι τη μέση του τραπεζιού. Έτσι την είδα.

Δεν ήταν ψηλή, αλλά κάθε τμήμα του σώματός της ήταν φτιαγμένο για να τη σπρώχνει ψηλά, στο ύψος οποιουδήποτε παρουσιαζόταν μπροστά της. Μακριά πόδια ακριβώς όσο πρέπει, στήθος στητό σ' ένα τόξο βραχύ και σταθερό, τόσο καλά τεντωμένο, που έτεινε στον ουρανό, χωρίς να πολυφαίνεται μέσα απ' το πουκάμισο, δυο μυτερές θηλές. Και το πιγούνι,

γλυκό και στρογγυλό με ένα αυλακάκι στο μέσον, έμοιαζε να τραβά προς τα πάνω το οβάλ πρόσωπο. Με τελευταία πινελιά δυο μάτια με παράξενο σκληρό βλέμμα, αλλά που τελικά θα ορκιζόσουν ότι ήταν πράο: το ιδιαίτερα ωραίο βλέμμα ενός μοναχού του Αμπού Μακάρ, που στρογγύλευε το πενιχρό εισόδημα κάνοντας τον ελεύθερο σκοπευτή. Οι βλεφαρίδες ήταν τόσο μακριές, που της γαργαλούσαν τα λίγο παιδικά ζυγωματικά, και τα φρύδια δυο τέλεια τόξα συνειδητής σοφίας.

Όλα αυτά τα είδα ενώ τακτοποιούσε σιωπηλά τα χαρτιά της, έλεγχε το γέρο με κάποιο κόλπο ύπνωσης και με καλούσε να πάρω θέση δίπλα της στο τραπέζι. Πάνω στην κίνησή της γύρισε με την πλάτη. Είχε μια κοτσίδα τεράστια και κοραχίσια που της έφτανε τόσο χαμηλά, ώστε θρόιζε ανάμεσα στους γλουτούς της.

Εκείνη τη μέρα ο Ιμπραήμ έφερε τσάι και πίτες για δύο. Βάζοντας το τσίγκινο φλιτζάνι μπροστά στη Φατίχα, της έριξε μια τρομαγμένη ματιά, σαν να περίμενε να εκραγεί από στιγμή σε στιγμή. Δεν είχε τελείως άδικο, η Φατίχα ήταν εξοικειωμένη με τις εκρήξεις. Είχε ήδη καταφέρει ν' ανάψει ένα καλό χιλιοστό μπαρούτι στο στομάχι μου. Κυρίως όμως είχε καταφέρει ν' ανάψει φωτιές στην καριέρα της σαν Παλαιστίνη εξόριστη, αν κι αυτά δεν είναι πράγματα που έμαθα εκείνη τη μέρα.

Εκείνη τη μέρα ανταλλάξαμε λίγες λέξεις· εγώ πολύ απασχολημένος να βρω ένα άλλοθι να κρύψω την αμηχανία μου μέσα στο σωρό απ' τα γερμανικά βιβλία, εκείνη προσηλωμένη στα δικά της. Δεδομένου ότι το τσάι και τα πολύ βαριά γλυκά δεν ελάφρυναν την επιφυλακτικότητά της, τρομοκρατημένος στην ιδέα ενός μέλλοντος από αγχωμένες μετακινήσεις και μοναχικές νοσταλγίες, τη ρώτησα αν θα 'θελε να δειπνήσει μαζί μου σ' ένα διάσημο ελληνικό μαγέριχο, στον παλιό μόλο. Εκείνη δεν το απέκλεισε: «Θα δούμε», μου είπε, «μ' αρέσει να τρώω».

Και χρειάστηκε να περιμένω πολλά βράδια μέσα στη σκόνη των διαδρόμων, στη σκιά των χαρουπιών στις αυλές του αυστηρού και βρωμερού πανεπιστημίου, προτού μπορέσω τελικά να την μπουκώσω πλάφι με γαρίδες και σουσάμι, σερβιρισμένο σ' ένα λερό τραπέζι από ναυτικό ξύλο που πάνω του είχαν ήδη ακουμπήσει τα πολυάσχολα και νευρικά χέρια πολλών γυναικών, εκστασιασμένες απ' την πικάντικη κουζίνα του Χρίστου και τις συναντήσεις που ενδεχομένως θα ακολουθούσαν.

Πρέπει να 'χω ήδη πει ότι πάντοτε είχα μια κάποια τύχη με τις γυναίκες, αλλά αυτό δε συνέβη με τη Φατίχα. Εκείνη δεν έπεσε στην παγίδα των κατεργάριων χεριών μου που της πρόσφεραν μαζί με μπουκίτσες αντζούγιας πνιγμένες στο τυρί τα θαύματα της ξάστερης νύχτας, της μαύρης και βαθιάς θάλασσας μ' όλα τα μυστήρια του θαμμένου λιμανιού.

Για να κάνω έρωτα μαζί της έπρεπε να περιμένω να της φανεί ότι το ήθελε στ' αλήθεια. Κι έτσι πέρασε πάνω από μήνας κι αναλώθηκαν πολλά άπληστα γεύματα στον Χρίστο, πέρα από τα κάθε είδους μεζεδάκια σε κάθε σημείο της Αλεξάνδρειας, της θάλασσάς της και της ερήμου της. Εκείνη την περίοδο κύρια ασχολία της Φατίχα, πριν και μετά το φαγητό, ήταν να με παρατηρεί και να με ανακρίνει. Όλο εκείνο το διάστημα γι' αυτήν δεν κατάφερα να μάθω σχεδόν τίποτα.

Τα μάτια της όμως — τόσο όμορφα, τόσο μαύρα, τόσο έξυπνα που έμοιαζαν με μάτια γητεύτρας θεάς — δε σταμάτησαν ποτέ να με κοιτούν επίμονα, πάντοτε με κάτι σαν έκπληξη και προσμονή· έμοιαζε να έχει αστείρευτη περιέργεια γι' αυτές που έπρεπε να τις φαίνονται οι ιδιαιτερότητες στην εμφάνιση και στη συμπεριφορά μου. Και, όπως είπα, δε σταματούσε να μου κάνει ερωτήσεις με τρόπο και ρυθμό εξαντλητικό κι αρκετά παράξενο.

Είχε ένα είδος βίτσιου, μια συνήθεια που δεν μπορώ να πω κατά πόσο ήταν συνειδητή. Επαναλάμβανε μια μου κατάφαση

μετατρέποντάς την σε ερώτηση, σαν να 'θελε να με κάνει να το ξανασκεφτώ και να δοκιμάσω να είμαι ίσως πιο προσεκτικός. Απ' όσο ξέρω, θα μπορούσε να είναι κάτι που χρησιμοποιούσε με όλους. Κι εγώ μιλούσα' Θεέ μου, κι αν μιλούσα. Πολύ. Για πρώτη φορά στη ζωή μου ήμουν υποχρεωμένος να εμπιστευτώ την τύχη μου στις λέξεις για να λυγίσω την επιφυλακτικότητα μιας γυναίκας.

Τη βομβάρδιζα, την κατέκλυζα, τη διαπερνούσα — ή, τουλάχιστον, προσπαθούσα να το κάνω — με όλα όσα ήξερα, σκεφτόμουν, φανταζόμουν για τον κόσμο και για την πόλη μου και για κάθε τι άλλο πάνω στον πλανήτη, ορατό ή αόρατο. Οι ερωτήσεις της, αρθρωμένες μ' έναν τόνο αθώας έκπληξης, είχαν τη δύναμη να με συγχρατούν, να της δίνουν μια ανάσα. Οι συνομιλίες μας διεξάγονταν έτσι πάνω κάτω.

«Βλέπεις; Κοίτα πόσο παράξενη είναι η θάλασσα σήμερα το βράδυ», έλεγα.

«Παράξενη;» απαντούσε εκείνη.

Έπρεπε να σταματήσω μερικές στιγμές για ν' αναλογιστώ. Ναι, βέβαια, η θάλασσα μου φαινόταν παράξενη, ήταν όμως τόσο παράξενη ώστε να το παρατηρήσει κάποιος; Ή μήπως ήταν η κατάσταση — εκείνη κι εγώ στην άμμο της παραλίας μου παίζοντας με θαρραλέους κάβουρες που κυνηγούσαν τα φίχουλα απ' τους μεξέδες μας, τα μπουκάλια της μπίρας Στέλλα βυθισμένα σ' ένα αλουμινένιο δοχείο με κομματάκια πάγο, το στήθος της που μου έκλεινε το μάτι απ' τα τρία ξεκούμπωτα κουμπιά της καινούργιας στρατιωτικής μπλούζας, εγώ που θα έκανα ποιος ξέρει τι — λοιπόν δεν ήταν μήπως η κατάσταση, στα όρια της συναισθηματικής αντοχής, που έκανε παράξενη αυτή την καμημένη τη θάλασσα; Και πώς να τα πεις όλα αυτά σε μια ιστορικό από την Παλαιστίνη;

«Ναι, δε βλέπεις πόσο λάμπουν οι φθορισμοί; Κοίτα τις σάλπες που προβάλλουν στην επιφάνεια του νερού, ακόμα κι

αυτές έχουν πιο ζωντανά χρώματα. Όταν συμβαίνει αυτό, η θάλασσα σου μιλάει.»

«Μιλάει;»

Έλα πια! Γιατί πρέπει να μου κάνεις τόσο δύσκολα τα πράγματα;

«Ναι, μιλάει, κι αυτό το βράδυ η φωνή της είμαι εγώ. Και τώρα θα σου πω...»

Θα σου πω ότι θέλω να σε φιλήσω; Ότι θέλω να σου βγάλω αυτό το πουκάμισο του λοχία και να δώσω επιτέλους φως στις θηλές σου, που ήδη μου φαίνονται σαν τους δίδυμους φάρους μυθικής ομορφιάς που είναι κρυμμένοι στο θαμμένο λιμάνι; Όχι, γιατί θα ρωτούσες: Φιλήσω; Φως; Και ποιος ξέρει τι άλλο ακόμα.

Έτσι έλεγα άλλα.

«Θα σου πω για έναν γερο-ποιητή, για τα ποιήματά του που διάβασα εδώ, σ' αυτή την παραλία, μπροστά στη θάλασσα που πήρε τον πατέρα μου. Γνωρίζεις τον Ουνγκαρέτι;»

«Ουνγκαρέτι;»

Της διηγήθηκα κάθε τι δικό μου όπως δεν έκανα ποτέ με κανέναν. Η Φατίχα ήξερε να ρουφά τον χείμαρρο των λέξεών μου σιωπηλά, όπως κάνει τώρα αυτό το κομμάτι χαρτί. Μα υπήρχε πάντοτε σ' εκείνη, πίσω απ' τις εξαντλητικές ερωτήσεις της όπως κάτω απ' το πουκάμισό της, μια ενεργή και πεισματάρικη επαγρύπνιση που δε σταμάτησε ποτέ να με κρίνει και να με αξιολογεί, όπως φαντάζομαι ότι έκανε πάντοτε και με κάθε άλλο πράγμα στον κόσμο. Άλλωστε εκείνη είναι ή, τουλάχιστον, ήταν μια αντάρτισσα, μια που έβαζε βόμβες, ένα πρόσωπο λοιπόν αναγκαστικά με μεγάλη κλίση στη σύνεση και στην περιέργεια, καθώς και κάποια που έχει ανάγκη από πολλή και περιεκτική διατροφή, δεδομένης της υψηλής κατανάλωσης ενέργειας που απαιτεί συνήθως μια δραστηριότητα τέτοιου είδους.

Αυτό όμως το 'μαθα αρκετό καιρό αργότερα, όταν ύστερα

από έναν μεθυστικό καφέ με μοσχοκάρυδο και τηγανίτες με μέλι κάναμε τελικά έρωτα. Πολύ μετά τη βραδιά που δύσπιστη και έκπληκτη, πάντα μέσα στους αμμόλοφους της ίδιας εκείνης παραλίας, χωρίς όμως πια το πουκάμισο του λοχία, με ρώτησε: «Έρωτας;».

«Ναι, έρωτας, έρωτας. Φαντάζομαι πως ναι και βέβαια έρωτας.»

«Φαντάζεσαι;»

Η Φατίχα είναι μια κομμουνίστρια ή μια επαναστατική σοσιαλίστρια ή και τα δυο αυτά μαζί ποτέ δεν καλοκατάλαβα αυτό τον τύπο των διακρίσεων. Γεννήθηκε στην Ιεριχώ και όταν οι σιωνιστές κατέλαβαν τα εδάφη σ' εκείνα τα μέρη, εκείνη σπούδαζε στο Παρίσι. Σπούδαζε αρχαία ιστορία και τα ξαδέλφια της της έστειλαν ένα γράμμα που την ενημέρωνε και την διέταζε αυτά που ακολουθούν: «Ο πατέρας σου πέθανε, η μητέρα σου πέθανε, τ' αδέρφια σου, ακόμα ζωντανά, είναι αλλού. Μη γυρίσεις. Άφησε το πρόγραμμα των σπουδών σου και αφιερώσου στην ιατρική, γενική ιατρική καλύτερα. Ειδικεύσου όσο το δυνατόν περισσότερο στη χειρουργική και κοίτα κάθε πρωί να τρέχεις κανά χιλιόμετρο στα πάρκα αυτής της πόλης. Θα σε συναντήσουμε μόλις θα είναι δυνατό».

Έτσι κι έκανε. Ήταν τότε είκοσι χρονών και κάθε φορά που έμπαινε στο ανατομείο άρχιζε να τρέμει. Ποτέ όμως δεν έκανε εμετό, ούτε έκλαψε, γιατί ανελλιπώς κάθε άγια μέρα είχε ήδη πίσω της είκοσι χιλιόμετρα τρέξιμο στα Σανζ Ελιζέ και δεν της απέμενε καθόλου δύναμη για να μπει σε κίνηση κάποιος μυσ του προσώπου ή του υπογάστριου ή οποιουδήποτε άλλου μέλους του σώματος.

Αν πραγματικά έπρεπε να σπουδάσει ιατρική, θα προτιμούσε να ασχοληθεί με τη μαιευτική της φαινόταν κάτι πολύ σημαντικό να μάθεις να ξεγεννάς παιδιά σε μια χώρα — τη δική της, αυτή που θα έπρεπε να 'ναι δική της — όπου συνέβαινε ακόμα

μια γυναίκα να πεθαίνει στην προσπάθεια να το κάνει μόνη της, με τη βοήθεια των όχι τόσο σταθερών και καθαρών χειρών μιας γριάς συγγενίσσας. Το να φέρνεις στον κόσμο παιδιά και να δίνεις ζωή στις μανάδες τής φαινόταν μια αρκετά τιμητική δουλειά για ν' αντικαταστήσει τις αγαπημένες της σπουδές πάνω στον αραβικό μυστικισμό στις απαρχές του ισλαμισμού.

Ήξερε όμως ότι τα ξαδέλφια της δεν ήταν τόσο επιπόλαια να δίνουν συμβουλές που δεν ήταν διαταγές οι οποίες έπρεπε να τηρηθούν κατά γράμμα, και διαισθανόταν ότι τα χρήματα που της έστελναν με την ανησυχητική κανονικότητα της περιοδικής εντολής καταβολής της Schweiz Bank ήταν βγαλμένα με πολύ ιδρώτα και πολύτιμα για να μπορεί να τα χρησιμοποιήσει σε κάτι φευγαλέο και λίγο πρακτικό όπως ο μυστικισμός της ερήμου. Έτσι άνοιξε και ξανάραψε πολλά πτώματα χωρίς να βγάλει μιλιά, σταματώντας πολύ νωρίς ακόμη και να τρέμει, κι αφιερώθηκε με ζήλο στη γνωριμία του ανθρώπινου σώματος και κάθε του κόκαλου και εντέρου, μαθαίνοντας γρήγορα κι εποικοδομητικά ν' αναγνωρίζει κάθε πιθανό ελάττωμα και κουσούρι και να βρίσκει το κατάλληλο φάρμακο γι' αυτό. Και μαζί μ' όλα αυτά, κρυφά, για να μη διατρέξει τον κίνδυνο να το ανακαλύψουν τα ξαδέλφια της στην Παλαιστίνη, γινόταν ταυτόχρονα μια σπουδαία μαία, με τίμημα δυο ώρες ύπνο τη νύχτα και το μεσημεριανό της διάλειμμα δυο φορές τη βδομάδα.

Σ' όλη τη διάρκεια των σπουδών της, νέα για την οικογένεια και τη χώρα της μπορούσε να παίρνει αποκλειστικά από τις εφημερίδες και τη γαλλική τηλεόραση και από μια πάρα πολύ σύντομη φράση κάθε τόσο σημειωμένη πίσω απ' το δελτίο της εντολής καταβολής. Έλεγε πάνω κάτω: «Συγκεντρώσου στις σπουδές, μην ασχολείσαι με άλλα».

Τη μέρα που έπαιρνε το πτυχίο της στη χειρουργική, υπερβολικά νωρίς το πρωί, παρουσιάστηκε στην πανσιόν όπου έμενε ένας άντρας τον οποίο δεν αναγνώρισε αμέσως. Ήταν ένα από

τα ξαδέλφια της, ο σύντροφος που προτιμούσε όταν ήταν μικρή. Σιωπηλός κι αυστηρός όπως ένας απ' τους αγαπημένους της παλαιοισλαμιστές ερημίτες, ήταν ο μοναδικός μάρτυρας στις λαμπρές πτυχιακές της εξετάσεις. Στο τέλος δεν έγινε καμιά γιορτή, αλλά μια μεγάλη αγκαλιά κι ένα φιλί που απ' τα σκληρά μουστάκια του ξαδέλφου της κοκκίνισε το μάγουλο. Μετά τη βοήθησε να μαζέψει τα πράγματά της, να τακτοποιήσει τους εκκρεμείς λογαριασμούς και να χορτάσει την πείνα της με ένα εκπληκτικό δείπνο σ' ένα κέντρο πολυτελείας, μια πολύ σικ βραδιά που συνέχισε να χρησιμοποιεί σαν μέτρο σύγκρισης για να αντιμετωπίζει κάτω απ' τη σωστή οπτική τα δικά μου δείπνα.

Δυο μέρες μετά βρισκόταν σ' έναν καταυλισμό στη μέση της ερήμου, όχι μακριά απ' το μέρος όπου είχε γεννηθεί, κι όπου, όχι πάνω από τέσσερα χρόνια πριν, υπήρχε ακόμα το σπίτι της, η μητέρα της, ο πατέρας της κι όλη της η ζωή. Σ' εκείνο το στρατόπεδο έγινε η Φατίχα κομμουνίστρια ή σοσιαλίστρια ή ό,τι ήταν, κι εκεί, με την καθοδήγηση ενός γέρου Λιβανέζου γιατρού, έγινε στρατιωτική χειρουργός και τρομοκράτισσα.

Όταν μου είπε ό,τι είχε να μου πει — μου μίλησε γι' αυτά τα πράγματα λίγο λίγο και σε δόσεις, στη διάρκεια κάποιων μηνών, με το ύφος κάποιου που διαβάζει σελίδες απ' το ημερολόγιο ενός αγνώστου, περπατώντας, πίνοντας καφέ, ξαναβγαίνοντας ξαφνικά στην επιφάνεια από μια πάρα πολύ βαθιά βουτιά —, ήταν η σειρά μου να ρωτήσω:

«Κομμουνίστρια; Τρομοκράτης;».

«Ναι, αυτό είπα.»

Της είχαν προσφερθεί δυο δυνατότητες: ή να γίνει αυτό που έγινε πράγματι ή να πάει όπου ήθελε. Κανένας δεν την πίεσε με κάποιον τρόπο, δε χρειάστηκε αν υπάρχει κάτι που μια Παλαιστίνη γνωρίζει με κάθε σιγουριά είναι ότι η φράση «πήγαινε όπου θες» δεν έχει νόημα· υπάρχει μόνο ένα μέρος που θα 'θελε να πάει με κάθε κόστος κι είναι ακριβώς εκεί όπου δεν μπορεί

να πάει με κανέναν τρόπο. Εκείνη λέει ότι την παρακάλεσαν κιόλας, ενώ ακόμη το σκεφτόταν, να βρει κάτι να κάνει.

Σ' εκείνο το στρατόπεδο από βεδουίνικες τέντες κι από μισοθαμμένες στην άμμο κατασκευές από άγριο τσιμέντο, κάθε μέρα έφταναν άνθρωποι για ν' ασχοληθείς μαζί τους. Άνθρωποι για καθετηριασμό, επιδιόρθωση, καθαρισμό από κάθε είδους βλήματα και θραύσματα, αντιβιοτικά και ράφιμο. Έτσι είχε πολύ λίγο χρόνο για να σκεφτεί, καμιά πραγματική επιλογή να κάνει και λοιπόν πολύ λίγα για ν' αποφασίσει. Έκανε τη δουλειά της του χειρουργού το βράδυ, τη νύχτα και νωρίς το πρωί τη μέρα, μέσα σ' ένα μπούνκερ, παρακολουθούσε τα μαθήματα για να γίνει επαναστάτρια. Ο Λιβανέζος γιατρός ήταν αυτός που της έδινε οδηγίες για όλο αυτό το τεράστιο πεδίο δραστηριοτήτων. Ανακάλυψα έτσι ότι σ' αυτόν οφείλει την πεισματική της τάση για ερωτήσεις.

«Να ρωτάς πάντα», της φιθύριζε μέσα στην ασφυκτική ζέστη του μπούνκερ στη διάρκεια των ωρών της μέρας, όταν δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα πιο χρήσιμο. «Καμιά ερώτηση δεν είναι αρκετά ανόητη που να μην αξίζει τον κόπο να γίνει. Ρώτα συνεχώς τους ανθρώπους που έρχονται σ' εσένα για να θεραπευτούν. Είναι ζωτικής σημασίας για τη σωτηρία τους να ρωτάς την κάθε λεπτομέρεια που μπορεί να σου φωτίσει την κατάσταση. Τίποτα δεν είναι προφανές σ' ένα σώμα, θυμήσου το, και κυρίως τίποτα δεν είναι προφανές στη ζημιά ενός σώματος. Αν σου φέρουν έναν άνθρωπο που λέει ότι τον πονάει η κοιλιά του, ρώτα πού και κάν' τον να βάλει το δάχτυλο, κι αν το δάχτυλο χωθεί σε μια τρύπα, μπορεί να σημαίνει ότι το βλήμα μπήκε από την πλάτη κι απλώς βγήκε από χει. Πρέπει να είμαστε σίγουροι για το παραμικρό, ένας άνθρωπος θα μπορούσε να πεθάνει από ένα δικό σου λάθος κατανόησης. Χωρίς να υπολογίσουμε ότι σ' έναν πληγωμένο, κυρίως σ' έναν βαριά πληγωμένο, κάνει πολύ καλό να ρωτάς' το να μιλάει για το

σώμα του τον βοηθάει να μην υποκύψει στην ιδέα του θανάτου. Ρώτα συνεχώς: Εδώ πονάει; Κι εδώ; Κι εδώ; Όπου πονάει υπάρχει ακόμα λίγη ζωή.

»Ρώτα κι εμένα, ρώτα με συνεχώς γι' αυτό που κάνω όταν χειρουργούμε: μην εμπιστεύεσαι ποτέ αυτό που σου φαίνεται ότι βλέπεις. Θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω έναν διαστολέα για να σταματήσω μια αιμορραγία μόνο γιατί δεν έχω πρόχειρη μια αιμοστατική λαβίδα. Ρώτα με πάντα, γιατί πάντοτε μπορεί να έχω κάνει λάθος' εδώ υπάρχει πάντοτε μεγάλη βιασύνη για να τα θυμάται κανείς όλα, αλλά το να μην καταλάβουμε και την παραμικρή λεπτομέρεια είναι μια πολυτέλεια που δεν μπορούμε να την επιτρέψουμε στους εαυτούς μας εμείς οι χειρουργοί, εμείς οι κομμουνιστές. Κι όσον αφορά το τελευταίο αυτό σημείο, ρώτα με μέχρι εκεί όπου δεν πάει άλλο ό,τι σου έρχεται στο κεφάλι: ο κομμουνισμός είναι φτιαγμένος μόνο από ερωτήσεις. Η επανάσταση είναι μια ερώτηση που δεν σταματάει ποτέ να διατυπώνεται. Κι εγώ παρεμπιπτόντως πιστεύω ότι αυτό είναι τύχη: θα πεθάνουμε, εγώ πολύ νωρίτερα από σένα, χωρίς να 'χουμε μια απάντηση που, ίσως, μπορεί να μη μας άρεσε και τόσο. Καλό είναι να ξέρεις από τώρα ότι εγώ ως πολιτικός καθοδηγητής δεν αξίζω και πολλά, λοιπόν μην παραξενευτείς αν υπάρξουν πολλές σιωπές απ' την πλευρά μου σαν απάντηση στις ερωτήσεις σου.»

Η Φατίχα έδειξε μεγάλο ζήλο να υιοθετήσει τη μέθοδο του γερο-χειρουργού' έτσι η γριά Αλεξάνδρεια απολαμβάνει την ευχαρίστηση ενός ερωτηματικού με καταπληκτική ομορφιά που περνάει μ' αθόρυβο βήμα από τους δρόμους της. Μια εξαίρεση πάντως την έκανε κι εκείνη. Λέει ότι δεν έκανε ποτέ ερωτήσεις, όλο τον καιρό της παραμονής της στην έρημο, σ' έναν συνταγματάρχη με καταγωγή απ' τη Γάζα, ένα αγόρι όχι πάνω από είκοσι χρονών, που του είχαν αναθέσει το καθήκον να της διδάξει να πυροβολεί και να χειρίζεται εκρηκτικά.

Το να πυροβολείς και να βάζεις βόμβες, τουλάχιστον από άποψη δεξιότητας, ήταν αρκετά λιγότερο απαιτητικό απ' το να χρησιμοποιείς με ακρίβεια και συγχρονισμό ένα νυστέρι ή μια λαβίδα. Όσο για τις ερωτήσεις — σκοτώνω; δολοφονώ; εξολοθρεύω; — που, όπως έλεγε ο πολιτικός της καθοδηγητής, ήταν απαραίτητο να μην αποκλείεις ποτέ, ε, σ' αυτές η Φατίχα άφηνε ν' απαντάει κάθε μέρα προκαταβολικά όλη η φρίκη που συνέβαινε στο λαό της βόρεια, νότια, ανατολικά και δυτικά από το στρατόπεδο εκπαίδευσης. «Μετά θα δούμε», έλεγε στον εαυτό της καταπίνοντας τις ερωτήσεις που καιγόταν να κάνει στο αγόρι-συνταγματάρχη. «Μετά θα δούμε», και στο μεταξύ ήταν απασχολημένη να πυροβολεί και να ράβει.

Την πρώτη φορά που την έστειλαν στην Ευρώπη για μια σχετική αποστολή, όχι ράψιμο, αλλά τομή και άνοιγμα, η Φατίχα είχε επιτέλους φτάσει σ' εκείνο το «Μετά θα δούμε». Όταν όμως βρέθηκε σ' ένα αεροπλάνο γεμάτο επιβάτες που την κοιτούσαν μ' ένα ερωτηματικό τόσο εμφανές στα μάτια τους που 'μοιαζε χαραγμένο με το λεπίδι μαχαιριού — μια ερώτηση που έσταζε αίμα —, μπροστά σ' αυτούς τους ανθρώπους που τη ρωτούσαν υστερικά: «Σκοτώνω; Δολοφονώ; Εξοντώνω;» εκείνη δεν βρήκε κανέναν για να ρωτήσει με τη σειρά της. Ούτε εκείνους που σημάδευε με το αυτόματό της, ούτε τους συντρόφους της που 'χαν το βλέμμα τους καρφωμένο αλλού.

Γι' αυτό είχε αφιερώσει καμιά δωδεκαριά δευτερόλεπτα για να ρωτήσει τον εαυτό της' όχι αρκετός χρόνος για μια απάντηση οποιαδήποτε, αλλά αρκετός ώστε η υπακοή της στη διαταγή του επικεφαλής της επιχείρησης, εκείνου του συνταγματάρχη από τη Γάζα, να φτάσει με μια ελαφριά καθυστέρηση. Ίσως λιγότερο από ένα δευτερόλεπτο, αλλά σ' εκείνο το κλάσμα του χρόνου αυτό που σκόπευε, το τζάμι ενός παραθύρου που έπρεπε να γίνει κομμάτια για να εμποδίσει το αεροπλάνο να ξαναφύγει, καλύφθηκε απ' το πρόσωπο ενός επιβάτη. Ήταν το ωχρό

και συνεσταλμένο πρόσωπο μιας νέας γυναίκας σε προχωρημένο στάδιο εγκυμοσύνης.

Δεν πληγώθηκε σοβαρά, κι η Φατίχα μπόρεσε να διορθώσει τη ζημιά μ' ένα ράμμα και μια προσεκτική αντισηπτική περιποίηση, δουλεύοντας στο διάδρομο της πρώτης θέσης με τα απαραίτητα που κουβαλούσε μαζί της. Της γυναίκας όμως από τον τρόπο και το σοκ τής έσπασαν τα νερά. Έτσι η Φατίχα έκανε σε λάθος μέρος και μ' ένα απρόσμενο πρόσωπο αυτό που πάντα ονειρευόταν να κάνει στον τόπο της για το λαό της: έφερε στον κόσμο ένα παιδί. Ήταν ένα υγιές αρσενικό, αν και το βάρος του ήταν χαμηλό, ενώ το κλάμα του παιδιού και της μητέρας, καθώς και η λεπτότητα της Φατίχα στο θέμα της περιθαλψής επηρέασαν αρκετά την καλή έκβαση της αποστολής, που το αποτέλεσμα της κρίθηκε πάντως από τους αρχηγούς των ανταρτών θετικό, αν και συγκεκριμένα δεν εκπλήρωσε τους στόχους της.

Όλες οι εφημερίδες του κόσμου μίλησαν γι' αυτό το γεγονός και η νεαρή μητέρα έδωσε λεπτομερειακές πληροφορίες για τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, τους τρόπους, την ψυχολογία αυτής της μαίας τρομοκράτισσας. Η Φατίχα έμελλε να γίνει για μερικές εβδομάδες αντικείμενο διεθνούς ενδιαφέροντος και για πάντα μια φυσιογνωμία καταχωρημένη εντελώς αξιόπιστα στους φακέλους, καθώς και το αντικείμενο μακροχρόνιων ερευνών εκ μέρους τριών ή τεσσάρων μυστικών υπηρεσιών. Έτσι η καριέρα της ως τρομοκράτισσας είχε τελειώσει ήταν πασίγνωστη και αναγνωρίσιμη και οι σύντροφοί της δεν την εμπιστεύονταν όσον αφορά την εκτελεστική αποτελεσματικότητα και τη σταθερότητα των στόχων.

Η Φατίχα μου διηγήθηκε αυτό το επεισόδιο τη δεύτερη φορά που κάναμε έρωτα, πάνω από δυο εξαντλητικές εβδομάδες μετά την πρώτη, όπως συνήθως χωρίς να της έχω εγώ ζητήσει τίποτα το ιδιαίτερο. Μου μιλούσε γι' αυτά ενώ έτριβε τις μυτε-

ρές θηλές της στο στήθος μου, δαγκώνοντάς μου ελαφρά τη μύτη και τ' αρχίδια, σκάζοντάς με στο γαργάλημα με την τεράστια μακριά της κοτσίδα, ισορροπώντας πάνω απ' τη στύση μου, ξαπλώνοντας μπρούμυτα στη λίμνη του δικού μου και του δικού της ιδρώτα, μιλώντας ψιθυριστά, χωρίς να στερεί απ' τον εαυτό της βογκητά και χαμόγελα.

Την ξέρω απέξω εκείνη τη νύχτα' εκείνη τη νύχτα τη θυμάμαι με ιδιαίτερη ζωντάνια γιατί μετά τη διήγησή της της είπα «Έρωτας», κι εκείνη, ίσως γιατί ήταν αφηρημένη, ίσως γιατί ήταν κουρασμένη, απάντησε «Έρωτας» χωρίς ερωτηματικό. Δεν ξανασυνέβη ποτέ πια.

Έτσι, μου είπε αργότερα, έφτασε στο Ταλ ελ Ζαατάρ. Έμεινε εκεί μέχρι λίγο προτού με συναντήσει, μέχρις ότου εκείνη η κόλαση εξακολουθούσε να υπάρχει. Ο Λιβανέζος γιατρός ήταν αυτός που της ζήτησε να πάει στη Βηρυτό. Ο γέρος είχε μείνει εκστατικός από την τεχνική και τη μαεστρία που είχε επιδείξει στην πρόωρη γέννα στο αεροπλάνο. Αν ήταν πραγματικά τόσο ικανή στο να ξεγεννάει παιδιά, το μεγάλο στρατόπεδο προσφύγων του Ταλ ελ Ζαατάρ ήταν ένα μέρος όπου μπορούσε να φανεί χρήσιμη και σε τέτοιου είδους περιστάσεις. Εκεί δεν πέθαιναν μοναχά, κάποιοι γεννιούνταν κιόλας, κι αν υπήρχε η βásiμη υποψία ότι δε θα 'ταν ένα ευτυχισμένο παιδί, τουλάχιστον κάποιος θα ασχολιόταν να το φέρει στον κόσμο με τη μεγαλύτερη δυνατή φροντίδα.

Η Φατίχα δε μου είπε πολλά για τα χρόνια που πέρασε στη Βηρυτό φροντίζοντας τους ανθρώπους του Ταλ ελ Ζαατάρ. Στην Αλεξάνδρεια ξέραμε γι' αυτό το μέρος, μα ήταν μια θαμμένη κόλαση σ' έναν κόσμο πολύ μακρινό. Μαζεύαμε γι' αυτούς λίγα χρήματα κάθε μήνα και κλάψαμε από ανακούφιση όταν η τηλεόραση ανακοίνωσε ότι εκεί είχαν όλα τελειώσει. Εγώ είχα κάνει έρωτα με μια επιζήσασα, μια απ' τους λίγους επιζώντες, μα εκείνη δε συμπαθούσε και πολύ αυτό το μέρος,

δεν της άρεσε να νιώθει απόμαχος. Γι' αυτό δε μου είπε παρά λίγα πράγματα, τέτοιου είδους:

«Μπέρδεμα να χειρουργείς με το αυτόματο να σκουντάει συνεχώς το χέρι που κρατάει το νυστέρι. Μπέρδεμα να χειρουργείς με τη λάμπα πετρελαίου. Μπέρδεμα να χειρουργείς όταν δεν υπάρχει στο σώμα αρκετό αίμα για να σε κρατήσει, αλλά αν το αίμα του χειρουργού είναι καλό, το πιο απλό πράγμα είναι να κάνεις τη μετάγγιση ανάμεσα σ' εκείνον και στον ασθενή: κάνεις πιο γρήγορα κι υπάρχει λιγότερος κίνδυνος να μολυνθεί το πλάσμα.

»Μπέρδεμα να κρατήσεις τα παιδιά μακριά απ' το δρόμο. Έτσι οι μαρωνίτες ελεύθεροι σκοπευτές σκοτώνουν τα παιδιά που παίζουν στους δρόμους. Αφήνουν όμως πάντοτε ένα ζωντανό για να τρέξει κάποιος να το πάρει και ελπίζουν έτσι να σκοτώσουν κάποιον άντρα οπλισμένο, για να πάρουν τα διπλά. Ξεγέννησα πάνω από εκατό παιδιά' πάνω απ' τα μισά είναι νεκρά. Ένας μαιευτήρας που παρουσιάζεται στην πύλη του Ταλ ελ Ζαατάρ θα 'πρεπε να εκτελείται επί τόπου. Δεν υπάρχει λόγος να γεννιούνται, δεν υπάρχει πια λόγος να γεννιούνται.

»Όταν οι μαρωνίτες μπήκαν στο στρατόπεδο, εγώ σώθηκα γιατί είχα ακόμα γαλλικό διαβατήριο. Αλλά προτού με πάρουν από χει αυτοί του Ερυθρού Σταυρού, με βίασαν οκτώ φορές οι εθνοφρουροί. Εκείνη τη μέρα είχα περίοδο' ενώ οι άλλοι έκαναν τη δουλειά τους, ένας απ' αυτούς πήγε και πήρε ένα αγόρι και του 'κοψε το λαϊμό με την ξιφολόγχη. Αρχισα τότε να κλαίω κι εκείνος μ' άρχισε στα χαστούκια, ουρλιάζοντάς μου ότι ήθελε μόνο να βεβαιωθεί ότι το αίμα μου ήταν διαφορετικό απ' αυτό ενός Παλαιστίνιου.»

Μόνο αυτά τα πράγματα μου είπε, πάντα με τον απόμαχο και ουδέτερο τόνο ενός μελετητή αρχείων. Όταν τη συνάντησα στη βιβλιοθήκη, ήταν λίγο πάνω από ένα μήνα πρόσφυγας στην Αλεξάνδρεια. Της είχαν δώσει την άδεια από την οργάνωσή

της να ασχοληθεί, τουλάχιστον για λίγο, με τις σπουδές της στην αρχαία ιστορία. Της είχαν επιτρέψει να ξεκουραστεί, αλλά όχι να ξεχάσει.

Αν δε φαινόταν πολύ συχνά στο πανεπιστήμιο, αν δεν κατάφερνα να τη βρω όσες φορές θα ήθελα, ήταν γιατί βρισκόταν κάπου για να θυμάται, κρατώντας πάντα ανοιχτή κι ολοκάθαρη την πληγή της καρδιάς της. «Δεν ωφελεί να με φάχνεις», μου είπε ένα βράδυ που τρώγαμε ένα καταπληκτικό κοτόπουλο με χουρμάδες που μου 'χε στοιχίσει μια μέρα κόπο, «θα σε βρίσκω εγώ. Κι αυτό είναι πολύ εύκολο: φτάνει να πεινάσω. Δεν είσαι δύσκολος στόχος να κεντράρει κανείς». Ίσως αστειευόταν. Πάντως με έβλεπε μονάχα όταν ήθελε, μου είπε για κείνη όσα έκρινε απαραίτητα, έκανε έρωτα μόνο τις φορές που το φεγγάρι της την έκανε να 'χει όρεξη.

Κι εγώ αντίθετα της είπα για μένα το κάθε τι' θα 'θελα να κάνω έρωτα μαζί της κάθε μέρα και οτιδήποτε άλλο επιθυμεί ένας εραστής εγώ το επιθύμησα και για τους δυο μας. Εγώ αγαπώ τη Φατίχα, αυτό το ξέρω. Κι ακόμα ξέρω ότι αν κι εκείνη μ' αγαπάει δεν μπορεί να το κάνει παρά μόνο μ' εκείνο τον τρόπο που εμένα μου φαίνεται ατελής και λειψός. Γιατί εκείνη είναι λειψή, κάτι της λείπει: της λείπει η ελευθερία να είναι μια καλή μαία, να βοηθάει ευτυχισμένες μητέρες να φέρουν στον κόσμο χαρούμενα παιδιά.

Γι' αυτό, αν κι έχοντας μια αγάπη, την πρώτη μου αγάπη, κύριοί μου, την πρώτη μου βαρυστομαχιά από ερωτικά αισθήματα, εγώ υπήρξα πάντοτε μόνος.

Γιατί η Φατίχα είναι μια κομμουνίστρια από την Παλαιστίνη κι εγώ ο γιος ενός αναρχικού από κάπου που κανείς δε γνωρίζει ακριβώς. Εγώ αισθανόμουν ήδη πολύ λειψός για λογαριασμό μου για να καταλαβαίνω και ν' αγαπώ, μαζί με τη Φατίχα, και την απουσία της. Ύστερα από το περιστατικό στο μόλο, όλα μ' εμένα πήγαν κατά διαόλου.

Γι' αυτά τα πράγματα εγώ κι εκείνη συζητήσαμε και χτες.

Χτες, μάλιστα. Μου πήρε λίγο να συνέλθω μόλις ο γερο-Μοντριάν άνοιξε την πόρτα κι εκείνη παρουσιάστηκε μπροστά στα μάτια μου. Πόσο όμορφη ήταν! Εγώ ήμουν εκεί στο κρεβάτι με τη γραφομηχανή ακουμπισμένη πάνω σ' ένα σανίδι και τη στοίβα τα χαρτιά δίπλα, πετρωμένος σε μια αξιοπρεπή εμφάνιση, κι εκείνη προχώρησε στο δωμάτιο — διέσχισε τον κλειστό αέρα του δωματίου σαν μια θάλασσα, αν μπορώ να το πω έτσι. Φλις, φλος, μου φαινόταν σχεδόν ότι άκουγα το θόρυβο της κοτσίδας της που κωπηλατούσε για να πιάσει στο κρεβάτι μου — κι είχε στο πρόσωπό της, μέσα στην απεραντοσύνη των ματιών της, το αγαπημένο της ερωτηματικό.

«;»

Υπήρχε τίποτα λογικό που να μπορώ να της απαντήσω; Όχι, σίγουρα όχι. Σιώπησα.

«Ελπίζω να μην έχεις τίποτα που να μην μπορεί να γιατρευτεί με τα παλιά μου εργαλεία.» Μου άγγιξε το μέτωπο όπως κάνεις μ' ένα παιδί που δεν είναι πολύ καλά· το χέρι της ήταν ζεστό κι ελαφρύ. Εκείνη ήταν ελαφριά. Ψηλή κι ελαφριά μπροστά μου. Κοίταξε πολλή ώρα προσεκτικά τη γραφομηχανή και μετά έβαλε το χέρι της πάνω στα χαρτιά που στέκονταν μαζεμένα εκεί δίπλα όλο ντροπή· θα είχαν ευχαρίστως τραβηχτεί στο άγγιγμά της αν ήξεραν μόνο πώς να το κάνουν. Στο πρόσωπό της ξαναγύρισε ακόμα πιο τονισμένο το:

«;»

«Ρέμινγκτον», κάνω εγώ βάζοντας το χέρι μου πάνω στο χέρι που είχε υπό την προστασία του την ιστορία μου, «ο γιατρός λέει ότι θα μπορούσα να γίνω καλά γράφοντας».

Εκείνη δεν είπε τίποτα, αλλά μου πήρε μαλακά τη στοίβα και κάθισε στην άκρη του κρεβατιού κρατώντας τα φύλλα στα πόδια της. Άρχισε να διαβάζει. Πέρασαν ώρες χωρίς να συμβεί

τίποτα, εκτός από κείνη να διαβάζει και πού και πού να σηκώνει τα μάτια για να ρωτήσει.

«Αναρχία; Θεία;»

«Ποίηση;»

«Ιταλία; Καρλομάγνο;»

«Όνειρο;»

«Πασκάλ;»

«Σούα;»

Δεν περίμενε την απάντηση· ξανάχωνε το κεφάλι στα χαρτιά και ξανάρχιζε το διάβασμα.

Ύστερα μάζεψε καλούτσικα τη στοίβα με τα χαρτιά που είχαν σκορπιστεί ολόγυρα, τα ξανάβαλε εκεί όπου τα είχε βρει και γύρισε να με κοιτάξει.

«;»

Όμως εγώ συνέχιζα να μην ξέρω τι να της απαντήσω.

«Εδώ δε γράφει για μένα, δε μιλάς για όλα όσα μου έδωσες να φάω. Δεν είναι μια ειλικρινής ιστορία.»

«Όχι.»

«Ίσως θα 'πρεπε να είσαι ειλικρινής για να γιατρευτείς.»

«Δεν ξέρω, ίσως.»

«Μπορεί να με μεταμόρφωσες σε γαϊδούρα και να μ' έβαλες να πεθάνω στην έρημο για να μην έχεις πια ν' ασχοληθείς με το να με ταΐζεις.»

«Δε νομίζω, είσαι ακόμα ζωντανή. Ίσως δεν είναι δυνατόν να διηγηθείς για πράγματα ζωντανά, αυτό είναι όλο.»

«Αυτό είναι όλο;»

«Ναι, αυτό είναι όλο. Απλώς. Για όνομα του Θεού, Φατίχα. Ένας ζωντανός άνθρωπος δε νιώθει τόσο άνετα μέσα σε μια Ρέμινγκτον. Δεν μπορείς να τον τσαλακώσεις κατά βούληση για να τον χώσεις μέσα, όπως κάνεις με κάτι που 'χει ήδη περάσει, που δεν υπάρχει πια παρά μόνο στις αναμνήσεις σου. Θα 'πρεπε τουλάχιστον να του ζητήσεις την άδεια, δε νομίζεις;»

«Αν είναι για να γιατρευτείς έχεις την άδειά μου. Οι φίλοι σου είναι λοιπόν νεκροί;»

«Με μια έννοια, ναι.»

«Κι ο πατέρας σου είναι νεκρός;»

«Βέβαια, τι άλλο θα μπορούσε να είναι αν όχι νεκρός;»

«Και η Καρλομάγνο είναι νεκρή;»

«Ναι.»

«Και η Σούα και ο Πασκάλ κι οι υπόλοιποι στα όνειρά σου είναι όλοι νεκροί;»

«...»

«Και τα ποιήματα είναι νεκρά;»

«...»

«Και η αναρχία είναι νεκρή;»

«...»

«Και η θάλασσα είναι νεκρή;»

«...»

«Κι εσύ είσαι νεκρός;»

«Δεν ξέρω, δεν ξέρω. Εσύ τι λες, Φατίχα, είμαι νεκρός;»

«Δε μου φαίνεται. Όπως και να 'χει, οι νεκροί δε γίνονται καλά, αυτό είναι σίγουρο. Δεν ξέρω αν είναι καλή θεραπεία, εμένα μου μοιάζει με μια λόξα που εφεύρε ένας Αρμένιος, εσύ όμως φάξε κάτι ζωντανό σ' όλους αυτούς τους νεκρούς σου, αν θες να βγεις απ' αυτό. Ή είσαι ζωντανός ή δε θα βγεις απ' αυτό το δωμάτιο. Ο Πασκάλ είναι ζωντανός, ζωντανός είναι κι αυτό το γερο-κουτορνίθι ο ποιητής. Όλα τα πράγματα που μπορούν να σε κάνουν να ζήσεις είναι ζωντανά.»

«Θα 'θελα να ήμουν κομμουνιστής.»

«Γιατί;»

«Για να 'μαι όπως εσύ.»

«Όχι, δεν είσαι φτιαγμένος γι' αυτό. Μου έλεγε ο καθοδηγητής μου ότι η κύρια δραστηριότητα ενός κομμουνιστή είναι να θέτει ερωτήσεις στον κομμουνισμό και να μη σταματάει ποτέ μέ-

χρι το θάνατο. Εγώ τηρώ πάντοτε αυτή την αρχή' είναι ένας τρόπος να σκέφτεσαι και να ζεις που δίνει πολλή ενέργεια, αλλά απαιτεί μεγάλη εξάσκηση και πειθαρχία και μια μεγάλη αφοσίωση στις ελπίδες και στις αβεβαιότητες. Εσύ δε θα 'σουν ικανός για κάτι τέτοιο.

»Εσύ είσαι ποιητής ή κάτι τέτοιο. Μοιάζεις πολύ σ' εκείνον το γέρο, ήθελα να σ' το πω ήδη την ώρα που διάβαζα. Νομίζω μάλιστα ότι θα 'σουν ένας καλός μυθιστοριογράφος αν έγραφες για να ζήσεις κι όχι για να γίνεις καλά. Είναι πολύ όμορφες οι ιστορίες των ονείρων σου, αν αυτά είναι όνειρα' μου θυμίζουν τις ιστορίες των θεατρίνων του κουκλοθέατρου που έδιναν παραστάσεις σε όλους τους κήπους του Παρισιού. Ε, μη θυμώνεις, δεν το κάνω για να τις μειώσω.

»Οι ήρωες των ονείρων σου είναι λίγο άκαμπτοι και αδέξιοι' κι είναι φυσικό να συμβαίνει αυτό' οι ιστορίες τους είναι πολύ μεγάλες, πολύ πιο μεγάλες απ' αυτό που πιστεύουν οι ίδιοι. Καθένας τους κουβαλάει στις πλάτες ένα μεγάλο βάρος, ένα μεγάλο ερωτηματικό. Εμένα αυτό μ' αρέσει' είναι μάλιστα ο αρχαίος παραδοσιακός τρόπος του λαού μου να αφηγείται τις ιστορίες.

»Αυτό όμως που σου έλεγα είναι ότι ένας μυθιστοριογράφος δεν καταφέρνει να κάνει ερωτήσεις σ' αυτό που γράφει, εκείνος περιμένει μόνο απαντήσεις' η δική του ζωή είναι πιο απλή από του επαναστάτη.

»Νομίζω ότι πρέπει να ξετρυπώσεις την αναρχία από κει όπου την έβαλαν οι παλιοί σου συμπατριώτες και να γίνεις ένας καλός αναρχικός. Θα μπορούσες να είσαι στ' αλήθεια, γιατί δεν είσαι εσύ που πρέπει να κάνεις τις ερωτήσεις, είναι εκείνη που τις κάνει σ' εμένα. Και η αναρχία δε σταματάει ποτέ να ρωτάει' θυμάσαι τι σου είπε εκείνος ο μοναχός εκεί κάτω στο Αμπού Μακάρ; Έτσι θα μπορείς να γράφεις για ν' απαντάς στο κάθε τι, για να ζεις, καταλαβαίνεις. Θα 'θελα να μπορούσα

εγώ να ήμουν αναρχική και να ξεκουραζόμουν λίγο.»

Ποτέ δεν είχε μιλήσει τόσο και με μια ανάσα. Είχα σχεδόν τρομάξει, κι είμαι και τώρα τρομαγμένος. Είχε μια τρομερή μανία να τονίσει μερικά πράγματα που με αφορούσαν, σαν να βρισκόταν εκεί για τη δουλειά της της χειρούργου και έπρεπε να την κάνει καλά και βιαστικά στις χειρότερες συνθήκες.

Στο μεταξύ είχε μπει ο δόκτωρ Μοντριάν. Κοίταζε επίμονα τη Φατίχα με κάποια ανησυχία, σαν να 'χε κρυφακούσει και να μην του είχαν αρέσει τα λόγια της. Ίσως να μην του άρεσε ούτε η υπερβολική ζωντάνια στα μάτια της. Επέμενε πολύ να φύγει: ήταν η πρώτη επίσκεψη, ήμουν αδύναμος, δεν ήθελε πολύ για να το δεις, ήταν καλύτερα η κυρία να ξαναρχόταν μια άλλη φορά, σύντομα μάλιστα.

Ένας Θεός ξέρει πόσο ήθελα να μείνει — τουλάχιστον ένα φιλί, ένα φιλί στο στόμα της, τουλάχιστον λίγη απ' τη δροσιά των δοντιών της για το στεγνό μου στόμα του χρόνια αρρώστου —, εκείνη όμως απομακρύνθηκε χωρίς να φέρει αντίσταση. Μου έριξε μια ματιά απ' την πόρτα και με χαιρέτησε χαμογελώντας. Χαρούμενη μου φάνηκε, όσο μπορούσε να είναι χαρούμενη η Φατίχα.

«Αν γίνεις καλά, θα σε πάρω μαζί μου. Χρειάζομαι να με ταΐζεις όπως πρέπει.»

«Σ' αγαπώ», της ούρλιαξα σχεδόν απ' το κρεβάτι μου.

«Σ' αγαπώ;» Ήταν ακόμα γυρισμένη κι εγώ έβλεπα καλά ότι δε χαμογελούσε πια.

«Εγώ ναι και βέβαια σ' αγαπώ, ακόμα και τώρα από δω, ακόμα κι αν δεν είμαι κομμουνιστής.»

«Τότε, αν είναι έτσι, αυτό μην το γράφεις. Δεν είναι πράγματα για πεθαμένους αυτά.»

Κι εξαφανίστηκε οριστικά πίσω απ' την πόρτα.

Θα ξανάρθει; Δεν το ξέρω. Μ' αγαπά μήπως; Δεν το ξέρω. Εγώ όμως την αγαπώ. Είναι η πρώτη μου αγάπη στην πόλη

της Αλεξάνδρειας. Ακόμα κι αν είναι λειψή, ακόμα κι αν είναι δέσμια αυτού που της λείπει, εγώ τώρα είμαι σίγουρος ότι την αγαπώ τη Φατίχα, γιατί χτες η παρουσία της και η απουσία της με άφησαν σε θαυμαστή ευφορία. Το μερίδιό μου στο Θεό ή το μερίδιό μου στην αναρχία, χωρίς πια την αγωνία για μένα, μόνου, στα βάθη του θαμμένου λιμανιού. Δεν είναι θαύμασιο; Κι αν ήταν και αληθινό;

Τώρα όμως πρέπει να τελειώσω. Είμαι αναστατωμένος και δεν ξέρω αν αυτές είναι οι ιδανικές συνθήκες για να ξαναστρωθώ στο γράψιμο του μυθιστορηματός μου. Μπορώ να το ονομάζω έτσι; Μπορεί να είναι στ' αλήθεια μυθιστόρημα αυτό το είδος χρονικού που βγάζω απ' τα όνειρά μου; Είμαι σίγουρος ότι είναι αυτό που μου ζήτησε να κάνω ο δόκτωρ Μοντριάν σαν τελευταία πιθανότητα θεραπείας; Πραγματικά δεν ξέρω. Αλλά ύστερα από χτες πολλά πράγματα άλλαξαν για μένα.

Όταν αποφάσισα να ξαναδώ τη Φατίχα, τη στιγμή που επέτρεψα να διαβεί αυτή την πόρτα, εισβάλλοντας, όσο ελαφρό κι αν είναι το βήμα της, στη μιζέρια αυτής της αρρώστιας, άρχισα έπειτα από πολύ καιρό να θέλω πράγματα και να μη θέλω άλλα. Δεν είναι μήπως αυτό ένα σύμπτωμα θεραπείας, ένα μικρό σημάδι ζωής;

Δύναμη της Φατίχα της τροφού.

«Δύναμη;» θα ρωτούσε εκείνη.

Ω, ναι! θέλω τη Φατίχα, για παράδειγμα. Και δε θέλω να ονειρεύομαι πια.

Τα όνειρα όμως συνεχίζουν να φτάνουν στην ώρα τους όπως η νύχτα και φροντίζει ο δόκτωρ Μοντριάν να με κάνει να τα θυμάμαι κάθε πρωί με το νι και με το σίγμα.

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΟΝΕΙΡΑ ΤΟΥ ΠΑΣΚΑΛ

Πέρασε ο χειμώνας και η Καρλομάγνο ζάρωσε ολόγυρα στις φωτιές της, χωνεύοντας μέρα με τη μέρα το λίπος της ωραίας εποχής με τις μικρές πίτες από κάστανα γαρνιρισμένες με το άνοστο νερό του χιονιού. Στο σπίτι του τοποτηρητή η Σούα ζέσταινε τον άντρα της και ζεσταινόταν από κείνον. Η φωτιά του Πασκάλ ήταν τεμπέλικη και με μια πλούσια θράκα από κάρβουνα, αυτή της Σούα ήταν άπληστη κι απερίσκεπτη φλόγα από ξερόκλαδα. Κάθε φορά που έρχονταν κοντά ο ένας στον άλλο, η Σούα μάθαινε κι ο Πασκάλ κατέληγε να θυμηθεί κάτι, έτσι ώστε ο χειμώνας στο σπίτι του τοποτηρητή πέρασε χωρίς να βαρεθούν. Στη ζεστασιά του αχυρένιου στρώματος κι άλλα πράγματα συνέβαιναν ακόμα ανάμεσα στον τοποτηρητή και στη νεαρή του γυναίκα.

Όταν τελικά χόρταιναν το πάθος τους, έμεναν ξαπλωμένοι ο ένας πλάι στον άλλο, η Σούα έπαιρνε στα χέρια της το ημερολόγιο με τις μεγάλες χαραγμένες φιγούρες που της είχε φέρει δώρο ο Πασκάλ όταν ακόμα δεν μπορούσε καν να φανταστεί ότι θα ήταν ο ίδιος γαμπρός ήταν το ημερολόγιο με τις θαυμαστές ιστορίες του κόσμου αγορασμένο στο δρόμο της Γάνδης.

Η Σούα αγαπούσε αυτό το βιβλίο και κάθε φορά που το άνοιγε το αγαπούσε και περισσότερο στη λάμψη εκείνων των πολύχρωμων εικόνων που την είχαν κερδίσει απ' την πρώτη στιγμή, ανακάλυπτε κάθε φορά μια καινούργια φιγούρα ανάμεσα στις άλλες, μια καινούργια λεπτομέρεια για να ρωτήσει τον Πασκάλ. Κι ο Πασκάλ της διηγούνταν ό,τι ήξερε και πολύ γρήγορα έμαθε να της διηγείται κι αυτό που μόνο φανταζόταν.

Η Σούα αγαπούσε αυτό το βιβλίο γιατί την έκανε να πετάει πάνω από ολόκληρο το σύμπαν με τα φτερά αυτού που της έμοιαζε η ανεξάντλητη σοφία του άντρα της. Ο Πασκάλ άρχισε να αγαπάει τις ερωτήσεις της Σούα γιατί ξυπνούσαν μέσα του

αναμνήσεις, χωρίς τον πόνο που είχε φοβηθεί ότι θα έφερναν μαζί τους. Κι ίσως έτσι ο Πασκάλ άρχισε ν' αγαπάει και τη Σούα. Άρχισε να συμβαίνει ίσως ακριβώς χάρη στην πολυπλοκότητα αυτών των φαντασιώσεων, που, περισσότερο κι απ' αυτή των κορμιών τους, έχτιζε μεταξύ τους μια οικειότητα βαθιά και μοναδική.

Μέσα στο μικρό δωμάτιο, ποτισμένο ακόμα απ' τη βαριά μωρωδιά των τυριών του Φουρνά, στο φως ενός μεγάλου κεριού από λίπος, η Σούα άνοιγε το μεγάλο ημερολόγιο, διάλεγε έναν μήνα στην τύχη κι εξερευνούσε με το δάχτυλο την εικόνα που έπιανε το μεγαλύτερο τμήμα του χαρτιού. Έφαχνε λεπτομέρειες που της είχαν ξεφύγει, καινούργιες ιστορίες μέσα στις ήδη γνωστές της ιστορίες.

Ο Οκτώβρης ήταν ο μήνας του Καινούργιου Κόσμου. Υπήρχαν μεγάλα καράβια φορτωμένα πανιά και αέρα και στρατιώτες με λαμπερές στολές, τυλιγμένοι σε σημαίες με το σταυρό υπήρχαν δέντρα φανταστικά και ζώα που δεν είχε δει ποτέ: πουλιά στα χρώματα της δύσης και λιοντάρια με δόντια σαν σπαθιά. Καθυποταγμένοι σ' ένα μεγάλο ξύλινο σταυρό, άντρες και γυναίκες καστανόχρωμοι, ντυμένοι μόνο με κοσμήματα, γονάτιζαν στη γη για να τον τιμήσουν κάπου παράμερα μούγκριζαν ανθρώπινα τέρατα με δυο κεφάλια, κι από πίσω τους θηλυκά με μαλλιά στολισμένα με λουλούδια βύζαιναν τα παιδιά από τις τέσσερις θηλές τους. Χρειάστηκε ένας μήνας και παραπάνω ώσπου το δάχτυλο της Σούα, εξερευνώντας σχολαστικά τον Καινούργιο Κόσμο, να μη βρίσκει καινούργια πράγματα να ρωτήσει και να μάθει.

Κι ο Πασκάλ διηγούνταν γι' αυτά που ήξερε, γι' αυτά που είχε ακούσει, για τα λίγα που είχε διαβάσει. Μίλησε πολύ για τους ανθρώπους που 'χαν πάει εκεί κάτω, για τους λίγους που γύρισαν, για την τρέλα τους. Μίλησε για έναν απ' αυτούς που γύρισε από δυο, ίσως τρία τρομακτικά ταξίδια, για το πώς τρι-

γυρνούσε ξυπόλητος στις πόλεις της Φλάνδρας, ένας φτωχός παράφρων διατεθειμένος να διηγείται, για ένα ποτήρι μπίρα ή ένα λουκάνικο, για απίστευτες σφαγές κι αμύθητα πλούτη. Της διηγήθηκε για ένα τέρας για το οποίο είχε ακούσει να μιλάνε στα μέρη της Γαλλίας, με αυτιά μακριά ως τα γόνατα και μια τεράστια μύτη που τίναζε συνέχεια μικρά δηλητηριασμένα ακόντια. Κι άλλα τέρατα τα επινοούσε ο ίδιος, όπως κι άλλους τόπους θαυμάτων.

Κι ύστερα η Σούα χάιδεφε για πολύ με το δάχτυλό της το μήνα Μάη και ρώτησε για κείνο τον ψηλό άντρα, ντυμένο στα μαύρα, που έμοιαζε ν' ανακρίνει εκείνη την ίδια με το σοβαρό και ήπιο βλέμμα του, και ρώτησε για τα πολλά χαρτιά που κρατούσε στα χέρια του, χαρτιά που ήταν καρφωμένα σε μια μεγάλη πύλη πίσω του, του περίφημου κτίσματος που δέσποζε σ' αυτή την πύλη.

Έτσι ο Πασκάλ, με μεγάλο κόπο και προσοχή, άρχισε την αφήγησή του για τον Μαρτίνο Λούθηρο, για όσα λέγονταν στους ματωμένους δρόμους από τους πολέμους που αυτός ο άνθρωπος — μόνο η σκέψη αυτού του ανθρώπου — είχε υποκινήσει εξαιτίας του μεγάλου θυμού που είχε προκαλέσει σε πρίγκιπες και πάπες.

Μίλησε γι' αυτούς τους πολέμους γιατί τους γνώριζε καλά και για να καταλάβει η Σούα πόσο επικίνδυνο ήταν ακόμα και το απλό γεγονός να έχεις μια εικόνα του. Και της μίλησε για τις γυναίκες που θάφτηκαν ζωντανές με τα παιδιά τους, για τις πυρές που μόλυναν τον αέρα της πόλης με τη βρώμα καμένου κρέατος. Η Σούα μαζευόταν τρομοκρατημένη στην αγκαλιά του. Κι ο Πασκάλ της είπε τα λίγα που ήξερε απ' τις σκέψεις αυτού του ανθρώπου για το Θεό και για την εκκλησία του Θεού και για το πώς αυτές οι ιδέες έκρυβαν μια τέτοια δύναμη ικανή να σύρει λαούς ολόκληρους ενάντια στα στρατεύματα του αυτοκράτορα.

Και στο τέλος ο χειμώνας είχε περάσει. Έρθε η άνοιξη. Οι γυναίκες της Καρλομάγνο είχαν στρώσει στον μαρτιάτικο ήλιο τις χειμωνιάτικες κουβέρτες για να μπορέσουν τα παιδάκια να θυμάνουν εξολοθρεύοντας τις φείρες. Όλη η χώρα μόνο με το κουκάμισο ετοιμαζόταν να χάσει λίπος κοπιάζοντας στο βουνό και στο βάλτο και κανείς δεν ήταν δυσαρεστημένος να δοκιμάσει αυτή την εμπειρία γι' άλλη μια φορά. Με τον χλιαρό αέρα της θάλασσας έφτασε απ' το νότο το πρώτο σμήνος από χελιδόνια, κάθισε επιφυλακτικά πάνω στις σκεπές και πολύ γρήγορα ανάφυγε. Αλλά μετά ήρθε ένα άλλο κι αυτή τη φορά έβρεξε ο ουρανός άχυρα και λάσπη από τις καινούργιες φωλιές.

Έρθε λοιπόν η άνοιξη κι όλοι είδαν ότι η Σούα δεν είχε ακόμα φουσκώσει. Οι γυναίκες που έπλεναν μαζί της στο ρυάκι τα χειμωνιάτικα ρούχα δεν το βρήκαν καλό σημάδι.

Τέλος

Πάνε μέρες και μέρες που σταμάτησα να γράφω τα όνειρά μου. Η εποχή του ρεμβασμού τελείωσε για τα καλά. Απλό το τι συνέβη: ένα πρωί πήρα θέση μπροστά στη Ρέμινγκτον, πέρασα το χαρτί, έτριξα τα δάχτυλά μου και δε μου κατέβηκε τίποτα. Ύστερα από λίγο άρχισα να ιδρώνω, σήκωσα τα χέρια μου, έτριφα τους κροτάφους μου, ζήτησα νερό, κολατσιό. Ήπια, έφαγα, συγκεντρώθηκα και δε συνέβη τίποτα. Στο τέλος της μέρας κοιμήθηκα ήσυχος στον ύπνο ονειρεύτηκα, προφανώς. Ξύπνησα και τίποτα. Ξέρετε ποια είναι η κυρίαρχη αίσθηση; Ότι απλώς δεν έχω πια την παραμικρή διάθεση. Χαμουριέμαι όλη την άγια μέρα μέχρι που θαμπώνει το ωραίο γυαλισμένο μέταλλο της γραφομηχανής.

Αυτή την καινοτομία ο δόκτωρ Μοντριάν δεν την πήρε πολύ καλά: πειράχτηκε μάλιστα υπερβολικά παρά την αγγλοαρμένικη αταραξία του. Νόμιζα ότι δεν τον ενδιέφερε και πολύ το κα-

τά πόσο έγγραφα ήταν άπληστος στις πρωινές μου αφηγήσεις, αλλά στο σωρό με τα χαρτιά δίπλα στη Ρέμινγκτον δεν έριχνε παρά μια αφηρημένη ματιά. Έκανα λάθος. Έφτασε ν' ακουμπήσει το χέρι του για να ανακαλύψει το άλλο πρωί ότι η αύξηση της στοίβας είχε σταματήσει. «Λοιπόν, κύριέ μου;»

Σήκωσα τους ώμους. «Δεν μπορώ. Προσπαθώ αλλά δεν μπορώ. Αυτό είναι όλο.»

«Αυτό είναι όλο; Και η θεραπεία σας; Αυτή δεν είναι που έπρεπε να σκεφτούμε; Σκοπεύετε μήπως να τα παρατήσετε; Σκοπεύετε μήπως να τελειώσετε τις μέρες σας πάνω σ' αυτό το κρεβάτι; Θα 'χετε αρκετά χρήματα για να πληρώνετε για πολύ ακόμα το οικοτροφείο;»

Ο Αρμένιος έμοιαζε πραγματικά σκανδαλισμένος. Εξοργισμένος, πηγαινοερχόταν γύρω απ' το κρεβάτι μου με το ύφος γέρικου, αδύνατου σκύλου. «Δε σας χαροποίησε η επίσκεψη της φίλης σας; Αχ, δε σας χαροποίησε στ' αλήθεια. Δε θα μετανιώσω ποτέ αρκετά που σας επέτρεψα να τη δεχτείτε. Αχ, ποιος θα 'πρεπε να καταλάβει καλύτερα από μένα τι λάθος διαπρατάμε;»

Εγώ σιωπούσα και προσπαθούσα να καταλάβω, πέρα απ' τη φωνή του δόκτορα Μοντριάν, πώς αισθανόμουν. Τι το καινούργιο και το διαφορετικό συνέβαινε στο κορμί και στο μυαλό μου από τότε που σταμάτησα να γράφω τη διήγησή μου; Ο γιατρός συνέχιζε να αναμασάει τα «αχ, οχ» του πιάνοντας το γενάκι του σαν να 'ταν αυτό ο κακός του συμβουλάτορας και κάθε τόσο μου 'ριχνε μια βλοσυρή ματιά. Μου έφερναν άγχος αυτά τα βλέμματα: έμοιαζε σαν να μην τους έμενε άλλο να κάνουν από το να μου πάρουν μέτρα για να παραγγείλουν το φέρετρο και να φυτέψουν μέσα τον καρπό της αποτυχημένης του θεραπείας. Αλλά εγώ πώς ήμουν στ' αλήθεια; Περιμένα να σταματήσει να παραπονιέται και να φύγει.

Μετά έκανα αυτό που ήταν να γίνει. Σηκώθηκα απ' το κρε-

βάτι — όλα κανονικά, ήταν κάτι που έκανα κάθε πρωί —, πήγα στο μπάνιο κι έκανα τις ανάγκες μου, ακόμα όλα ως συνήθως' ίσως λίγο πιο σβέλτα, πιο ομαλά, πιο ευχάριστα ναι, πιο εύκολα, γύρισα στο δωμάτιο με βήμα — αυτό ναι — πιο αποφασιστικό, πιο ελεύθερο — καινούργιο αυτό! — και πήγα στη σανίδα που μου χρησίμευε για γραφείο, όπου ήταν τοποθετημένη η γραφομηχανή και το πάκο με τα λευκά φύλλα δίπλα στη μικρή στοίβα με τα γραμμένα. Κράτησα αρκετή ώρα τα χέρια μου πάνω στη Ρέμινγκτον — δροσερή, ευχάριστα σιδερένια —, μετά έκλεισα τα χέρια στην άκρη κι ανασήκωσα τη μεγάλη μηχανή ως το ύψος του στήθους, την κράτησα για μερικά ατέλειωτα δευτερόλεπτα σφιχτά στο στήθος μου — πόσο αδύνατος είμαι, τα πλήκτρα μου γρατσούναγαν τα παΐδια χωρίς μια στρώση κρέατος να μαλακώνει την επαφή! — κι έπειτα αργά την ακούμπησα κάτω.

Το ξανάκανα. Μια φορά, δυο φορές, δέκα φορές. Ήμουν μούσκεμα στον ιδρώτα, οι μύες των χεριών και του στήθους ούρλιαζαν από απελπισία, τα μάτια θαμπα' απ' τα δάκρυα. Κι αυτό δε θα μπορούσα να το κάνω αν ήμουν στ' αλήθεια κατάκοιτος, σύμφωνοι; Αντίθετα, συνέχισα για άλλες δέκα φορές, είκοσι φορές, μέχρι που άρχισα να βλέπω μαύρο και να τρέμει όλο μου το σώμα. Κάθισα τότε στην πολυθρόνα να περιμένω να ξανάρθει η όρασή μου. Δε γύρισα στο κρεβάτι, καταλαβαίνετε; Κάθισα απλώς στην πολυθρόνα όπως κάνουν όλοι όσοι είναι λίγο κουρασμένοι. Άφησα λοιπόν την πολυθρόνα με όσο περισσότερη μεγαλοπρέπεια μπορούσα. Έφτασα στο παράθυρο και άνοιξα τα παντζούρια.

Ο ζεστός αέρας και το φως όρμησαν πάνω μου χωρίς προειδοποίηση, χωρίς να μου δώσουν το χρόνο να προστατευτώ' για μια στιγμή ένιωσα χαμένος και κατέφυγα ανάμεσα στις πτυχές της κουρτίνας. Μόνο για μια στιγμή όμως: εκεί έξω υπήρχε η Αλεξάνδρεια. Πέρα απ' τις μπανανιές και τους κέδρους του

πάρκου, πέρα απ' τον ψηλό τοίχο του περιβόλου, υπήρχε η πόλη λευκή και καπνισμένη, υπήρχε η γκριζα περλέ θάλασσα, υπήρχαν οι θόρυβοι και οι μυρωδιές της Αλεξάνδρειας. Ήμεινα για λίγα λεπτά ακουμπισμένοι στο περβάζι, αβέβαιος, χαμένος, αλλά ήταν πραγματικά για πολύ λίγο.

Γύρισα να πάρω τη Ρέμινγκτον — Θεέ μου, πόσο βαριά ήταν, πόσο βαριά ήταν μέσα στα χέρια μου φυσικά! —, τη συνόδευσα στο παράθυρο και, προτού πάρει το δρόμο της, τη φίλησα στο φ, στο α, στο τ και της είπα απλώς αντίο. Με όλο αυτό το φως δεν μπόρεσα να την παρακολουθήσω παρά μόνο για κλάσματα του δευτερολέπτου, καθώς με μεγάλη ταχύτητα πήγαινε να συναντήσει τη μυρωδάτη σκιά μιας ροζ πικροδάφνης. Ούτε σ' εκείνο το σημείο δε μου ήρθε διάθεση να γυρίσω στο κρεβάτι. Όχι.

Περπάτησα στο δωμάτιο, έκανα ένα μπάνιο, συνέχισα να περπατάω. Στεκόμουν μια χαρά στα πόδια μου. Χτύπησα για τη νοσοκόμα. Παράγγειλα ένα πρωινό με φουλ, μια ωραία σούπα με κουκιά, κρύα, παρακαλώ. Η νοσοκόμα με κοίταξε σαν να της είχα ζητήσει να γδυθεί. Δεν είναι στη διαίτά μου το φουλ, δεν είναι ούτε στο μενού του νοσοκομείου. Ζήτησα οτιδήποτε άλλο υπήρχε για πρόγευμα. Δέκα λεπτά αργότερα έφτασε μ' ένα δίσκο στο χέρι, το ίδιο στραβομουτσουνασμένο πρόσωπο και τον δόκτορα Μοντριάν στο κατόπι. Στο μεταξύ, στη διάρκεια αυτών των δέκα λεπτών, είχα φτάσει στο συμπέρασμα πως ό,τι διάολο αρρώστια κι αν ήταν αυτή που με κράτησε κλεισμένο με φαντασιοπληξίες σ' εκείνο το μέρος, είχε έρθει η στιγμή να αποφασίσω ότι εγώ δεν ήμουν άρρωστος. Δεν ήμουν τόσο αδύναμος για να μη δοκιμάσω να ζήσω σε οποιοδήποτε μέρος — εκεί — έξω απ' το παράθυρο, όπου η παλιά Ρέμινγκτον είχε ήδη πιάσει φιλίες με τους τερμίτες που διέμεναν κάτω από τη ροζ πικροδάφνη.

Ο Αρμένιος δε μου άφησε το χρόνο ν' ανοίξω το στόμα μου

μ' ένα αυστηρό νεύμα του χεριού μου επέβαλε να σιωπήσω και να καθίσω. Είχε ρίξει μια ματιά στο δωμάτιο, με μια κίνηση του φρυδιού είχε σταμπάρει την απουσία της Ρέμινγκτον απ' τη σανίδα-γραφείο της, κι είχε αφήσει τη νοσοκόμα να τακτοποιήσει τον ζωμό της κλινικής. Για να φάω έπρεπε να γυρίσω στο κρεβάτι, δεν υπήρχε πρόβλεψη για ένα τραπεζάκι σ' αυτό το δωμάτιο, κι αυτό μου την έσπασε όσο δε λέγεται. Εκείνος κάθισε δίπλα μου. Είχα την αίσθηση ότι ήμουν υπό κράτηση.

«Αχ, το φουλ, το φαί των φτωχών που τονώνει περισσότερο από ένα σοφιστικέ δείπνο σερβιρισμένο στο ξενοδοχείο Χίλτον. Αχ, οι δυνατές γεύσεις πώς αναστατώνουν, πώς μας δυναμώνουν την ψυχή! Και η ζωή, η ζωή είναι που απαιτεί πράγματα απλά και δυνατά. Κρίμα που δεν μπορέσαμε να σας ευχαριστήσουμε, κρίμα. Αλλά οι φιλοξενούμενοι αυτής της κλινικής είναι κατά κανόνα ασύμβατοι με τη δύναμη και την απλότητα της ζωής. Γι' αυτό είναι άρρωστοι, γι' αυτό εμείς προσπαθούμε να τους θεραπεύσουμε. Αλλά πρέπει να συμπεράνω ότι εσείς ξεπεράσατε τη φοβερή σας ασθένεια. Ας είναι δοξασμένος ο Ύψιστος. Ποιος άλλος; Ήμαστε απελπισμένοι, και να 'σαστε εδώ, να ζητάτε φουλ, να τρέχετε από δω κι από κει στο δωμάτιο, να επιχειρείτε ποιος ξέρει τι άλλες δραστηριότητες.

»Με την ευκαιρία, ο καημένος ο κηπουρός μας πήρε μια φοβερή τρομάρα λίγο πριν. Ήρθε να μου παραδώσει ένα περιεργό φυτό που φύτρωσε στον κήπο τόσο ξαφνικά, που λίγο έλειψε να του σπάσει το πόδι. Αστείο πράγμα, η παλιά μας γραφομηχανή λειτουργεί ακόμα θαυμάσια, αρκούν κάποιες μικρές επιδιορθώσεις. Φοβάμαι όμως ότι δε θα χρησιμεύσει άλλο. Ή κάνω λάθος;»

Ε, αισθανόμουν βέβαια ένοχος, σίγουρα ντρεπόμουν· αλλά πάλι όχι και πολύ, όχι τόσο ώστε να μετανιώσω γι' αυτό που έγινε.

«Ήταν μια τρέλα, λυπάμαι· προφανώς θα σας πληρώσω τη

ζημιά. Αλλά δεν μπόρεσα να συγκρατηθώ. Νομίζω ότι δε χρειάζεται να μείνω άλλο εδώ. Ίσως έγινα καλά. Μπορώ και περπατώ, μπορώ και σηκώνω βάρη, πεινάω, το σώμα μου είναι καλά· τι άλλο μου μένει για να θεραπευτώ;»

«Α, ω, αν υπήρχε μηχανήμα που να μετράει την υγεία! Η θεραπεία είναι μια συνθήκη που αφορά τον άρρωστο και κανέναν άλλο. Τι χαρά ν' ακούω τα λόγια σας, πόση ικανοποίηση. Αλλά ένας ηλικιωμένος γιατρός απαγορεύεται να χαρακτηρίσει κάτι σαν θαύμα. Αν η ιατρική έφτανε στο σημείο να επαφίεται στο Θεό για την καλή έκβαση των καθηκόντων της, εγώ θα έπρεπε να μεριμνήσω για μια πολύ δραστική αναπροσαρμογή της ίδιας μου της αυτοεκτίμησης. Ας είναι λοιπόν ευλογημένος ο Ύψιστος, αλλά επιτρέψτε μου να σας κάνω έναν λεπτομερειακό έλεγχο και κάποιες εξετάσεις προτού μοιραστώ την αισιοδοξία σας.»

Ήταν ακριβώς αυτό που είχα αποφασίσει να μην κάνω. Όχι εξετάσεις, όχι συγκαταθέσεις, όχι συμβουλές. Ήθελα μόνο να βρισκόμουν ήδη έξω από κει, με σκοπό να καταφέρω να παραμείνω. Προσπάθησα να κάνω τον δόκτορα Μοντριάν να το καταλάβει, όπως μπορούσα, θέλοντας να δικαιολογηθώ γι' αυτή την αναπάντεχη μεταστροφή. Εκείνος στάθηκε πολύ αυστηρός μαζί μου.

«Όλο αυτό είναι έργο της φίλης σας. Δεν έχω αμφιβολίες· τα πάντα προέρχονται από κει. Μην προσπαθήσετε να πείτε φέματα, διαφορετικά θα είναι το τέλος. Μέσα σας βρίσκεται τώρα σε πλήρη δραστηριότητα μια ορμονική θύελλα, ένας πανζουρλισμός των αισθήσεων. Δεν είστε θεραπευμένος, πιστέψτε με, είστε ξαναμμένος. Συγχωρέστε μου την ωμότητα, αλλά η τωρινή σας κατάσταση είναι αυτή ενός ξεχαρβαλωμένου αυτοκινητού που τρέφεται με νιτρογλυκερίνη: ρίχνεται στην τελευταία τρελή κούρσα προτού διαλυθεί σε χίλια κομμάτια. Είστε ένας στρατιώτης που φεύγει για την τελευταία επίθεση παραγεμι-

σμένος με ναρκωτικά, η ευρωστία σας είναι μόνο ουτοπική, κι αν ήσαστε στα συγκαλά σας, θα 'πρεπε να το συνειδητοποιείτε. Είναι έρωτας; Είναι πάθος; Δεν ωφελεί να διευκρινίσουμε. Είναι απλώς η κατάρα της ζωής.»

»Νομίζετε ότι είναι η πρώτη φορά που έχω να κάνω με κάτι τέτοιο; Όχι, η υπόθεση παραείναι συνηθισμένη: αφορά και την ακρίδα, τον μπαμπούνο και τον ελέφαντα. Όταν άφησα τη φίλη σας να μπει, το δωμάτιο κατακλύστηκε από έναν δυνατό ορμονούχο αέρα, που ξερίζωσε απ' το φτωχό σας κορμί τους ευαίσθητους κάβους της θεραπείας μας και τώρα σας σέρνει προς την τελική έκρηξη. Η θεραπεία σας αλλοιώνεται από έναν συνδυασμό χημικών στοιχείων που εσείς θα σπεύσετε να περάσετε για αισθήματα. Αχ, αν μπορούσατε μόνο να με ακούσετε!»

Ήμουν, για να το πω έτσι, κάπως ζαλισμένος από το ρητορικό πάθος του Αρμένιου. Έμοιαζε στ' αλήθεια πληγωμένος, βασανισμένος από μια θλίψη υπερβολική που τον κατέβαλλε.

«Τα όνειρά σας, τα ωραία σας όνειρα σας οδηγούσαν σταδιακά στη γιατρεία. Η συνεχής σας ενασχόληση με την καταγραφή έκανε τα υπόλοιπα. Αχ, ήταν υπόθεση μιας μικρής ακόμα αναμονής. Η γραφή! Τι ευφυή θεραπεία σκαρώναμε σ' αυτή την ταπεινή κλινική! Πόσοι συνάδελφοι περίμεναν με αγωνία τα αποτελέσματα. Λίγη υπομονή ακόμα, κι εσείς ο ίδιος θα γινόσαστε ένα σύμβολο, ένας μύθος της σύγχρονης ιατρικής. Τώρα θα ακολουθήσετε τη μοίρα σας. Θα κάψετε το μικρό ενεργειακό απόθεμα που βάλατε στην άκρη σ' αυτούς τους μήνες φροντίδας κι έπειτα θα υποκύψετε στη συνουσία. Ή, ακόμα χειρότερα, θ' αναλωθείτε στα προ και μετά ζευγαρώματος αισθήματα. Ωραία υπόθεση! Και τα όνειρά σας; Και τα γραφτά σας; Θα τα πετάξετε όλα μόλις φύγετε, φαντάζομαι. Θα κάψετε το κάθε τι για να μη χρειαστεί να παραθέσετε ενοχλητικές μαρτυρίες για την επονείδιστη πτώση σας.»

Σ' ένα πράγμα τουλάχιστον είχε δίκιο ο γερο-Μοντριάν: δεν

τον άκουγα. Ή, καλύτερα, δεν ήμουν πια εκεί, όχι αρκετά κοντά για να εκτιμήσω την επιχειρηματολογία του, για να δεχτώ τις συμβουλές του. Συμβαίνει — έτσι δεν είναι; — να μην ακούω τη λογική, να μην έχεις όρεξη και τελειώσε. Ενώ εκείνος πάσχιζε για το καλό μου, εγώ κοιτούσα να βγάλω άκρη μέσα στο δωμάτιο αναζητώντας όσα μου ανήκαν, τα πράγματα εκείνα που θα μου ήταν χρήσιμα έξω από κει, πέρα απ' το παράθυρο.

«Προσπαθήστε να σκεφτείτε, κύριέ μου! μήνες και μήνες προσπαθειών τις τινάζετε στον αέρα σε μια στιγμή ταραχής. Μήπως ελπίζετε ότι ο έρωτας για μια γυναίκα θα μπορέσει να αναπαραγάγει τους κατεστραμμένους ιστούς; Είστε ειλικρινά πεπεισμένος;»

Ψαχούλευα εδώ κι εκεί ψάχνοντας τα πράγματά μου, γυρίζοντάς του την πλάτη μερικές φορές, μερικές φορές μάλιστα σκουντουφλώντας στα πόδια του, σχεδόν σαν να μην υπήρχε ο καημένος. Δεν υπήρχε σχεδόν τίποτα δικό μου εκεί μέσα. Ούτε καν κάτι για να ντυθώ. Σε μια εντοιχισμένη ντουλάπα βρήκα, σωριασμένη κάτω σαν κακοχυμένη μούμια, τη φόρμα του βατραχανθρώπου που οι ναυαγισσώστες είχαν βγάλει από πάνω μου, σκίζοντάς την μ' ένα μακρύ κόψιμο που την έκανε άχρηστη πια. Άλλωστε, και τι θα 'κανα αν ήταν ακόμα σε καλή κατάσταση, θα έβγαينا στους δρόμους ντυμένος μ' εκείνη τη στολή;

Φορούσα την πιτζάμα της κλινικής και σ' ένα συρτάρι του κομοδίνου υπήρχε ένας φάκελος με το αιγυπτιακό μου διαβατήριο. Τίποτα άλλο. Α, όχι. Πάνω στη σανίδα-γραφείο υπήρχε η μικρή στοίβα με τα δαχτυλογραφημένα χαρτιά και, κάτω από το σωρό, η δερμάτινη θήκη που μου είχε χαρίσει ο Αζένα, η λειψανοθήκη όπου ήταν φυλαγμένο το χαρτί του Πασκάλ. Ο Πασκάλ, μάλιστα.

«Επιτρέψτε μου τουλάχιστον να σας κάνω έναν γενικό έλεγχο, για να μην υπάρχει κίνδυνος να καταρρεύσετε μόλις βγείτε από δω», βόγκηξε ο Μοντριάν.

Πήρα στα χέρια μου το χαρτί του Πασκάλ. Το συμβουλευτήκα: Με φωνάζεις ακόμα; Κι έπειτα συμβουλευτήκα το στήθος μου, το κοίλο, εσωτερικό τμήμα του στήθους μου: Ακούς ακόμα να χτυπάει αυτό το κομμάτι χαρτί; Και βέβαια ναι. Με τον τρόπο του, με θράσος, ο Πασκάλ εξακολουθούσε να με καλεί. Δεν ήταν η πυρά του που τριζοβολούσε, ούτε η τέφρα του που τσιτσίριζε, ήταν εκείνος, αυτός ο άνθρωπος, που με φώναζε. Και για πρώτη φορά, για πρώτη φορά ξύπνιος και ζωντανός, ένιωσα τη γλυκύτητα αυτού του καλέσματος, κάτι σαν μια βαθιά οικειότητα. Ένας αδελφός, θα μπορούσα να πω' η φωνή ενός αδελφού.

«Κοιτάξτε τουλάχιστον να τακτοποιήσετε το λογαριασμό σας, προτού ξεχάσετε εντελώς ότι εδώ σας γλίτωσαν από βέβαιο θάνατο και προσπάθησαν μάταια να σας φροντίσουν και να σας περιποιηθούν μέχρι την ολοκληρωτική ανάρρωση.»

Ο Αρμένιος ξεφουσούσε στο λαιμό μου εξαγριωμένος, το πάντα περιποιημένο γενάκι του να 'χει καταντήσει απ' τη μαϊνιά του να το τραβάει ένα μάτσο κολλημένα τσουλούφια. Την πολύ μακρινή αλλά ζωντανή φωνή ενός αδελφού, αυτή μου φαινόταν ότι άκουγα να τακτοποιεί τους λογαριασμούς για την αρχαία φωτιά' μια φωνή αδύναμη σαν μια έξη της ψυχής.

Δε βρήκα άλλα πράγματα, έτσι τύλιξα διαβατήριο, χαρτιά και φάκελο στη λαστιχένια φόρμα' προέκυψε ένα μεγάλο παράξενο και απίθανο δέμα, αλλά περιείχε ό,τι σ' εκείνο το δωματιάκι ήταν ακόμα δικό μου. Πράγματι ήταν γελοία η αποσκευή αυτή που μετέφερα και το δίχως άλλο ήμουν γελοίος κι εγώ, ενώ διάβαινα το κατώφλι του δωματίου νούμερο 11 ντυμένος με μια πιτζάμα με γκριζες ρίγες, τουλάχιστον ένα νούμερο μεγαλύτερες απ' το δικό μου, με πάνινες παντόφλες στα πόδια και βαστώντας στην αγκαλιά μου κάτι που μπορούσες να το πάρεις για το πτώμα ενός φρικιαστικού ζώου.

«Ευχαριστώ, χίλια ευχαριστώ πραγματικά», είπα στον δό-

κτορα Μοντριάν κατά μήκος του διαδρόμου. «Θα τακτοποιήσω όλους τους λογαριασμούς σε μια δυο μέρες», συνέχισα να του λέω, ενώ εκείνος με ακολουθούσε βουβά και δειλά σαν να 'πρεπε να με προστατέψει από ένα ατύχημα που μπορούσε να συμβεί οποιαδήποτε στιγμή, κι εγώ προσπαθούσα να βγω από ένα μέρος όπου είχα μπει χωρίς να το καταλάβω. «Θα σας είμαι πάντοτε ευγνώμων, πραγματικά», κατέληξα έχοντας φτάσει τώρα πια ένα βήμα απ' το έξω φως, από την ξερή και λαμπερή ζέστη της Αλεξάνδρειας.

«Θα μπορούσατε να 'σαστε ένας καλός Αρμένιος, τόσο ανόητος και πεισματάρης που είστε», ήταν τα τελευταία του λόγια ενώ μου έδινε μια σπρωξιά που με βοήθησε να διαβώ οριστικά το κατώφλι του νοσοκομείου για ξένους Νάμπε αλ Μάγια.

Πέρα απ' το σιδερένιο σφυρήλατο κιγκλίδωμα, κατά μήκος των λεωφόρων που οδηγούν στις παλιές συνοικίες, για χιλιόμετρα και χιλιόμετρα μέχρι τους δρόμους του κέντρου, μέχρι το στενό του σπιτιού μου, δε με πρόσεξε κανείς, κανείς δεν έδειξε να με προσέχει. Κι αυτό με έκανε να νιώσω καλά, πολύ καλά. Τόσο πολύ, που ανέβηκα την παλιά ξύλινη σκάλα σχεδόν τρέχοντας, έκανα πολύ βιαστικά ένα μπάνιο, βρήκα κάτι καλύτερο από πιτζάμα να βάλω πάνω μου και ξαναγύρισα κάτω, στους δρόμους της Ρας ελ Τιν.

Δεν έμεινα στη γειτονιά. Τα πόδια μου με οδηγούσαν σχεδόν χωρίς κόπο τα πόδια μου, λίγο ασταθή, όπως τα μακριά και αδρανή πόδια μιας νεογέννητης καμήλας, είχαν όρεξη να προχωρήσουν. Με έφεραν μέχρι τις λεωφόρους του Γκαίτ αλ Ναμπ, στις καμάρες της κόπτικης αγοράς. Εκεί, ανάμεσα στις εικονίτσες με τη ζωή του Χριστού με τα λαμπερά χρώματα, στις δουλεμένες στο χέρι μουσελίνες και στις στάμνες με σουσαμέλαιο, υπήρχαν όλα τα καλά του Θεού στη μαύρη. Δε χρειάστηκε να φάξω πολύ.

Ο τύπος που τον φωνάζουν Τούρκο, Τούρκος στ' αλήθεια,

με γυριστά μουστάκια και το πορτρέτο του Ατατούρκ καρφωμένο στον πάγκο που πουλούσε φτιρ με τυρί, έφυγε για όχι πάνω από πέντε λεπτά και γύρισε μ' αυτό που έφαχνα. Τη μάρκα δεν την ξέρω γιατί είναι ρώσικο προϊόν με επιγραφές στα κυριλλικά, οι χαρακτήρες όμως είναι λατινικοί: θα 'λεγα ότι είναι σχεδόν τέλεια αντιγραφή της Ρέμινγκτον. Δεν την πλήρωσα πολύ, όχι πάνω από δυο βδομάδες παραμονής στο αρμένικο νοσοκομείο: το ρώσικο εμπόρευμα δεν έχει τόση πέραση σ' αυτή την όλο και πιο σοφιστικέ πόλη.

Την πήγα στο σπίτι με τα πόδια, κρατώντας την αγκαλιά. Παρά τρίχα θα 'φτανα πάνω ήμουν τόσο εξαντλημένος, που αναγκάστηκα να την ακουμπήσω στο πάτωμα του ισογείου. Την άφησα εκεί μια ολόκληρη μέρα. Τώρα είναι εδώ μπροστά μου, πιέζω τα πλήκτρα κι όλα πάνε καλύτερα. Δεν ξέρω τι σημαίνει η κυριλλική γραφή σε χρωμιωμένο ατσάλι μπροστά για την ώρα θα τη λέω Ματριόσκα: είναι η μοναδική ρώσικη λέξη που μου 'ρχεται στο μυαλό. Με τη Ματριόσκα γράφω αυτές τις λέξεις, το κεφάλαιο της γιατρείας μου, για να το πούμε έτσι. Απ' την πτήση της Ρέμινγκτον και μετά.

Αυτές τις νύχτες συνέχισα να ονειρεύομαι. Όμως χτες το βράδυ δεν ονειρεύτηκα τον Πασκάλ' ονειρεύτηκα το γέρο, τον ποιητή. Γελούσε, γελούσε, γελούσε, δε σταματούσε ποτέ. Φτυστός όπως τον είχα δει στη Ρώμη εκείνο το βράδυ, αληθινό τζίνι, στο όνειρο πετούσε εδώ κι εκεί στον αέρα. Έκλεινε τα ματάκια του και γελούσε, γελούσε.

Δεν ξανάδα τη Φατίχα ή, για να το πω καλύτερα, η Φατίχα δεν ξαναπέρασε από μένα, μέχρι χτες το βράδυ, ακριβώς ένα μήνα αφότου άφησα την κλινική του δόκτορα Μοντριάν. Στο μεταξύ ένας Θεός ξέρει αν την έφαξα, αν προσπάθησα με κάθε τρόπο να την κάνω να 'ρθει Φατίχα. Από τα παράθυρα

του σπιτιού μου, πάντοτε ανοιχτά προς το δρομάκι, πόσα αρώματα ξεχύνονταν τριγύρω την ώρα του δείπνου! Ετοίμασα σούπερ ραφινάτα φαγητά, έχασα ολόκληρες μέρες να ψήνω φάρια, να ζυμώνω τηγανίτες, να κοπανάω πιπέρι, να πιτσιλίζομαι γάλα και μέλι, να γεμίζω σκόνη από μοσχοκάρυδο και ανακάρδιο. Ετοίμαζα πάντοτε για τρεις, για να μείνει για κείνη μια γιγαντιαία μερίδα, και μ' αυτά τα πιάτα με τις λιχουδιές κατέληξα να παχύνω τον Τζάμπρα και τον Ραμζι, τους δυο γέρους ζητιάνους που τριγύριζαν στους δρόμους της Ρας ελ Τιν πριν ακόμα γεννηθώ εγώ. Χαρά σ' αυτούς που γεύονταν τις λεπτοδουλειές μου· εγώ, για το είδος των περιεκτικών φαγητών που ετοίμαζα, ήμουν ακόμα λίγο ανέτοιμος, λίγο σε ανάρρωση, για να το πω έτσι, και τσιμπολογούσα κάτι μπροστά στο παράθυρο, κυρίως για να χαρώ τη μυρωδιά. Και περιμένα.

Όλο το μήνα ο Τζάμπρα και ο Ραμζι συναγωνίζονταν ποιος θα διάλεγε για μένα το πιο πολλά υποσχόμενο χαρτάκι της τύχης. Μ' αυτά τα χαρτάκια μού πλήρωσαν τα γεύματα και πρέπει να παραδεχτώ ότι ήταν τιμή για μένα ν' απολαύσω τη μεγαλοφυχία τους και να γίνω κάτοχος των πιο ευνοϊκών προφητειών. Φαντάζομαι ότι δημιουργήθηκε στη γειτονιά μεγάλη ανισορροπία, γιατί σ' αυτούς έμειναν τώρα τα άτυχα, που θα έπρεπε να πουλάνε σε κόσμο που σχεδόν σίγουρα δεν το άξιζε.

Εγώ, για να πω την αλήθεια, στα χαρτάκια της τύχης δεν πίστεψα ποτέ· τα δικά μου πάντως τα διάβασα όλα, αφενός για να μη θίξω αυτόν που μου τα πρόσφερε και αφετέρου γιατί κανείς, σ' αλήθεια κανείς, δεν μπορεί να κρατάει στην τσέπη ένα χαρτάκι της τύχης χωρίς να μπει στον πειρασμό να του ρίξει μια ματιά κάποια στιγμή.

Πάντως, ξεκαθαρίζω ότι δεν υπήρχε ούτε ένα που να μιλούσε για τον ερχομό μιας φαγούς. Ούτε που να αναφέρει την εξάφaniση μιας νεαρής χειρούργου από την Παλαιστίνη. Αν είναι γι' αυτό, κανένα από τα μέρη της Αλεξάνδρειας που θα μπο-

ρούσε να την έχει δει να περνάει δε μου έκανε κανένα νόημα σχετικά. Ούτε το μαγέριχο του Έλληνα, το βρώμικο τραπέζι όπου είχα την τιμή να την μπουκώσω πάνω από μια φορά με τις περίφημες γαρίδες με σαφράνι, ήξερε να μου πει κάτι σχετικά. Ναι, βέβαια και πέρασα αρκετές φορές και κάθισα ακριβώς σ' εκείνο το τραπέζι ή, ας είμαστε ειλικρινείς, σ' εκείνο που θα μπορούσε και να είναι και να μην είναι εκείνο το τραπέζι — άντε να θυμηθείς ακριβώς!

Το τραπέζι, οι γαρίδες, τα χαρτάκια της τύχης... δεν αισθάνομαι καθόλου ανόητος καθώς θυμάμαι τι έκανα αυτόν το μήνα, τι μου πέρασε απ' το μυαλό. Πιστεύω ότι κάθε αναμονή από μόνη της είναι τελικά αναξιοπρεπής. Όποιος περιμένει, όποιος περιμένει κάποιον σ' αλήθεια, δεν έχει καιρό για χάζεμα, ούτε για προσχήματα· ούτε θέλει να συμπεριφερθεί με αξιοπρέπεια και αδιαφορία. Όποιος περιμένει κάποιον φάχνει παντού τα σημάδια του ερχομού του, κι αν δεν τα βρίσκει, οδηγείται να τοποθετήσει εδώ κι εκεί κάθε είδους παγίδες όπου θα μπορούσε να πέσει απρόσεκτα αυτός που περιμένει. Έτσι είναι, νομίζω.

Την περασμένη βδομάδα, για τη μέρα της Γιορτής του Κριαριού, ετοίμασα βραστή προβατίνα με ρόδι. Λίγα φαγώσιμα μπορούν να τη συναγωνιστούν, ελάχιστα έχουν την ίδια δυσκολία στην προετοιμασία. Αφιέρωσα δυο ολόκληρες μέρες να ψήνω τα καλοκομμένα μέλη μιας τρυφερής και λιπαρής προβατίνας που πήγα να διαλέξω εγώ προσωπικά στη ζωοπανήγυρη του Γκαϊτ αλ Ναμπ. Σφάχτηκε και ετοιμάστηκε όπως προστάζει το Ισλάμ, γιατί η Γιορτή του Κριαριού είναι τόσο σημαντική, που ούτε οι αναρχικοί του «Ντιβάν» δεν έχουν όρεξη να πάνε κόντρα στα έθιμα.

Όλοι στην Αλεξάνδρεια γιορτάζουν το *αϊντ ελ κεμπίρ*, μουσουλμάνοι, χριστιανοί και άθεοι. Γιατί είναι η μέρα που θυμίζει τον πατέρα Αβραάμ και το πώς τη γλίτωσε ο γιος του ο Ισαάκ

χάρη στο καλό κριάρι που βρέθηκε κοντά στη φρικτή θυσία: αλλά είναι επίσης η μέρα της αδελφούνης και της ισότητας, η μέρα όπου οι φτωχοί διεκδικούν τα δικαιώματά τους πάνω στην αφθονία των πλουσίων. Η μέρα που όλοι τρώνε μέχρι σκασμού, κι όποιος έχει πρέπει να δώσει σ' όποιον δεν έχει. Και καταλήγει ένα μεγάλο φαγοπότι σ' όλα τα σπίτια και σε όλα τα δρομάκια της πόλης: σε κανέναν δεν πρέπει να λείπει τίποτα τη μέρα της Γιορτής του Κριαριού.

Εγώ την προβατίνα μου τη μαρινάρισα, την αλατοπιπέρωσα, τη γαρνίρισα και την έβρασα σ' ένα μεγάλο καζάνι στο στενάκι, δίπλα στην πόρτα του «Ελ Μεσκίν», του τυπογραφείου του Ρούμπεν και του Άμος. Γιόρτασα μαζί τους και με όλους τους κακομοίρηδες που θεώρησαν το άρωμα του δικού μας καζανιού πιο ενδιαφέρον από άλλα. Ήταν λοιπόν εκείνη η μέρα δίπλα στο καζάνι ένα μεγάλο τσιμπούσι, κι απ' το πρωί και όλη τη νύχτα τρώγαμε το κρέας και κάθε είδος μεζέ που είχε ετοιμάσει ο Ρούμπεν και πίναμε τσάι και καφέ και μπίρα κι ελληνικό κρασί μ' όλους αυτούς που είχαν έρθει να διεκδικήσουν τη ζακάτ τους, την οφειλούμενη ελεημοσύνη.

Κι ήρθαν πολλοί, γιατί, όχι να το παινευτώ, η κατσαρόλα μας πρέπει να 'χε το καλύτερο άρωμα στην Αλεξάνδρεια. Ακόμα και ο Ραμζι λ'Ισκαντάρ σταμάτησε σ' εμάς. Σερβιρίστηκε με μεγάλο τουπέ και μεγάλες μερίδες απ' το κάθε τι, κι επεκτάθηκε σε αρκετά διανθισμένες εκτιμήσεις. Προτού φύγει για τη νυχτερινή προσευχή, παράγγειλε στον Ρούμπεν μια καινούργια σειρά από χαρτάκια της τύχης. Ήθελε από τα συνηθισμένα παραδοσιακά, αλλά του ζήτησε να μελετήσει και καινούργια, προσαρμοσμένα σ' όλη αυτή την παγανιστική παρλάτα για μπίσινι και λαβ που μολύνει τις ψυχές των αγοραστών του. Ήταν ωραία γιορτή σε γενικές γραμμές η Γιορτή του Κριαριού εκείνης της χρονιάς, ακόμα και στο τυπογραφείο του «Ελ Μεσκίν», ένα μέρος άθεων, αν είναι κάτι τέτοιο.

Μετράει πάντως ότι εγώ γύρισα στους φίλους μου, γιατί από κει ξεπήδησε η απίστευτη χτεσινή βραδιά και η ξαφνική επιστροφή της Φατίχα. Ναι, χτες το βράδυ εκείνη ήρθε στο «Ντιβάν Ναμπίλ», παρουσιάστηκε στο σαλονάκι του πάνω ορόφου του καφενείου των αναρχικών, το τελευταίο μέρος που θα μου φαινόταν φυσικό να τη συναντήσω, και κάθισε μαζί μας. Εκείνη τόσο όμορφη, πάντα όμορφη εκείνη: μόνο, ίσως, λίγο αδυνατούλα. Ποιος ξέρει πού να 'τρωγε όλο αυτό τον καιρό. Ποιος ξέρει πού βρισκόταν για να εξασκείται να μην ξεχνάει, στην Αφρική ή στην Ευρώπη, ράβοντας ή σκίζοντας.

Αλλά ας προσπαθήσουμε να τα πάρουμε με τη σειρά.

Γύρισα στο τυπογραφείο για τη Γιορτή του Κριαριού φέρνοντας μαζί μου εκτός από την προβατίνα και το δέμα με την ιστορία του Πασχάλ.

Σ' αυτόν το μήνα αναμονής, με το να μαγειρεύω πολύ και να τριγυρνάω, πήρα λίγο πάνω μου. Ήσυχια, χωρίς πυρετούς και κλονισμούς, δυνάμωσα και πάχυνα. Πώς το ξέρω; Είμαι ικανός, για παράδειγμα, να περιμένω και η αναμονή δεν είναι ένα κενό και μια ζάλη, αλλά μια δουλειά σιωπηλή και πειθαρχημένη, μια μαθητεία να ζεις σαν υγιής άνθρωπος. Ξυπνάω μάλλον νωρίς το πρωί και απ' τη γαλαζωπή θαλπωρή του πρώτου φωτός πάνω στη Ρας ελ Τιν αντικρίζω τη μέρα μου και ανακαλύπτω ότι δεν είμαι βέβαιος για τίποτα απ' ό,τι θα μπορούσε να μου συμβεί. Κι αυτή η διαπίστωση δε με κάνει να φοβάμαι.

Δεν είμαι ευτυχισμένος, όχι: τότε λοιπόν; Περνάω τις μέρες μου δυναμώνοντας με υπομονή το βήμα μου, εξασκώντας την όρασή μου ανάμεσα στα εμπορεύματα της αγοράς, ανακεφαλαιώνοντας τις τεχνικές και μηχανικές μου γνώσεις. Και κάθε μέρα κατορθώνω να περπατάω όλο και πιο στητός και ξέρω τώρα πια να υψώνω το βλέμμα μου μέχρι εκείνο της Φατίχα, που

είναι μια αξιοσέβαστη μονάδα μέτρησης. Και σύντομα θα βρω δουλειά, μια και τώρα που πλήρωσα το λογαριασμό της κλινικής αυτού του εκμεταλλευτή του δόκτορα Μοντριάν τη χρειάζομαι. Δεν υπάρχει πραγματική ευτυχία σε ό,τι κάνω στη διάρκεια της μέρας, δυναμώνω όμως, το νιώθω. Με τον τρόπο μου αναρρώνω ζώντας.

Για το λόγο αυτό, επειδή μαθαίνω να έχω υπομονή, δε μου ξανάρθε διάθεση ν' αφήσω την Αλεξάνδρεια. Ούτε διά της χερσαίας οδού της ερήμου, ούτε διά της θαλάσσιας οδού. Κι ακόμα λιγότερο διά της υποθαλάσσιας' δεν ήθελε και πολύ για να καταλάβω — εκτός από το γεγονός ότι παραλίγο ν' αφήσω τα κοκαλάκια μου εκεί — ότι έχουν δίκιο όλοι αυτοί οι λίγο πιο έξυπνοι από μένα που γνωρίζουν εδώ και αιώνες ότι το θαμμένο λιμάνι δεν θα το βρει ποτέ κανείς. Ότι υπάρχει υπάρχει, σίγουρα υπάρχει, και λοιπόν;

Και η Καρλομάγνο υπάρχει — πώς θα μπορούσε να είναι διαφορετικά; —, υπάρχει κι ας μην κατάφερα ποτέ να τη δω με τα μάτια μου, αν και τώρα, όπως με βλέπετε, δε θα 'ξερα πού να βρω τη διάθεση να ξαναδοκιμάσω.

Κολυμπάω ακόμα πολύ αυτό τον καιρό, αυτό ναι. Κολυμπάω πολύ μπροστά στην παραλία μου, προσέχοντας να μην απομακρυνθώ τόσο ώστε να τη χάσω απ' τα μάτια μου' δυναμώνω αλλά όχι αρκετά γρήγορα για να αισθάνομαι ασφαλής από αιφνίδιες εμπνεύσεις. Σαν το σκερτσάκι που μου έκανε ο πατέρας μου, για να καταλαβαινόμαστε. Στην παραλία, συνήθως μετά το πολύ κολύμπι, είναι που μου ξανάρχεται έντονα στο μυαλό ο Πασκάλ.

Ο Πασκάλ, ο αδελφός μου Πασκάλ, ο προπάππος μου Πασκάλ' η σκιά που τόσον καιρό μου βάραινε το στήθος, ο καμένος που ζωντάνεφε μυστηριωδώς τις νύχτες μου στο νοσοκομείο.

Η τέφρα του προαναφερθέντος δε συλλέχθηκε.

Χρειάζεται πολλή υπομονή για μια τόσο λεπτή δουλειά τώρα. Και γι' αυτόν το λόγο πασχίζω να δυναμώσω: για να γίνω αρκετά ικανός και να βρω τον τρόπο να μαζέψω την τέφρα του. Σίγουρα όχι με τα πλήκτρα μιας γραφομηχανής. Όχι, όχι έτσι.

Δεν την πέταξα όμως όλη την ιστορία που έγραφα για τον Πασκάλ και την Καρλομάγνο, το δέμα που φυγάδεψα από την κλινική μέσα στην παλιά σκισμένη φόρμα. Αυτό το θάρρος δεν το είχα. Έμεινε στο σπίτι αρκετό καιρό, κάπου πεταμένο, και στη Γιορτή του Κριαριού το πήγα στον Ρούμπεν έτσι όπως ήταν. Όταν χτύπησα την πόρτα του «Ελ Μεσκίν» με μια φόρμα βατραχανθρώπου, ένα πάκο χαρτιά και μια σφαγμένη προβατίνα, ήξερα μέσα μου πως όλα αυτά τα πράγματα ήταν ένα και μόνο: μια προσφορά αδελφосύνης για να 'μαι ακόμα με τους φίλους μου, για να ανήκω σ' αυτούς. Η ιστορία του Πασκάλ ήταν ο Ισαάκ μου, ο πολυαγαπημένος μου γιος που ήμουν διατεθειμένος να θυσιάσω σαν ύψιστη κίνηση πίστης προς τους ανθρώπους μου. Άλλωστε, τι άλλο είχα να προσφέρω;

Το τυπογραφείο δεν άλλαξε καθόλου όλον αυτό τον καιρό και λίγο ως πολύ ίδιοι έμειναν και οι δυο αδελφοί. Πάντοτε πιο παπαδίστικος ο Ρούμπεν, μ' εκείνο το ιερατικό και ισχνό παρουσιαστικό του, το ίδιο μεγάλος κολυμβητής και χορευτής και παρασκευαστής καφέ ο Άμος, μόλις γκριζαρισμένος στα σγουρά μαλλιά των κροτάφων. Μα μ' ένα γκριζό σαν βαμμένο, για να μπορεί να το παίζει πιο σημαντικός στις τουρίστριες, πολύ περισσότερες και απαιτητικές μετά το τέλος του πολέμου. Με αγκάλιασαν με αγάπη — το ένιωσα —, κι εγώ τους το ανταπέδωσα με ό,τι είχα.

Στάθηκε εύκολο να ξαναγυρίσω σ' αυτούς' είχα λείψει για λίγο, όπως κάνουν όλοι οι άνθρωποι στην Αλεξάνδρεια αργά ή γρήγορα' άλλος στη θάλασσα, άλλος στην ξηρά, άλλος στη φυλακή κι άλλος στο νοσοκομείο. Γι' αυτό και στάθηκε εύκολο να

εξηγήσω, να διηγηθώ, να παραλείψω και να πω φέματα για να κάνω πιο γρήγορα, για να μην τα πολυκαλίσω. Το δέμα με την ιστορία του Πασκάλ το 'χωσα στα χέρια του Ρούμπεν, λέγοντάς του μόνο: «Αυτό κράτησέ το εσύ, σε παρακαλώ». Κι εκείνος το πήρε με φυσικότητα και το ακούμπησε κάπου.

Είμαι σιγουρότατος ότι όχι αργότερα από δέκα λεπτά εκείνος είχε ήδη ρίξει μια ματιά και πριν από τον τελευταίο αποχαιρετισμό στο τέλος της γιορτής, όταν ήμαστε όλοι πολύ γεμάτοι από τα αισθήματα της γιορτής του Κριαριού και τόσο χορτάτοι που δεν είχαμε τη δύναμη να χωριστούμε, ο Ρούμπεν μου 'ριξε μια ματιά στα κρυφά, κάτι πιο έντονο από μια απλή ερώτηση με το στόμα κλειστό. Σημάδι ότι είχε ήδη αρχίσει να διαβάξει, ότι ίσως να 'χε ήδη προχωρήσει αρκετά.

Το δώρο είχε γίνει αποδεκτό· τώρα μπορούσα ακόμα και να αρνηθώ για πάντα αυτές τις σελίδες· υπάρχει μια μεγάλη διαφορά μεταξύ του να πετάξεις κάτι και να το κάνεις δώρο. Εγώ ανταπέδωσα εκείνο το βλέμμα προσπαθώντας να δημιουργήσω ένα άλλο το ίδιο έντονο αλλά από την ανάποδη· ένα σιωπηλό θαυμαστικό που έλεγε πάνω κάτω: «Ας το ξεχάσουμε, ε!». Έτσι κι έγινε.

Μέχρι χτες το βράδυ στο «Ντιβάν Ναμπίλ», στην ιδιωτική αίθουσα του πρώτου ορόφου, όπου βρίσκονταν όλοι οι γέροι λιμπερτάριοι και τα παιδιά τους και τα ανίψια τους. Καφές, σταφίδα, αμερικάνικα τσιγάρα και πέτσι κόλα πλημμύριζαν την αίθουσα με μια έντονη κολλώδη μυρωδιά: το άρωμα των καιρών που αλλάζουν και δεν αλλάζουν ποτέ.

«Θα βρεθούμε μεταξύ μας, έλα», μου 'χε πετάξει ο Ρούμπεν δυο μέρες πριν, αλλά δε φανταζόμουν ότι επρόκειτο για συνέλευση σε απαρτία. Αν δεν ήταν το γενικό χαλαρό κλίμα, το λίγο χαζό βλέμμα των γέρων, οι νέοι με ύφος ότι περίμεναν

να κάνουν κάτι άλλο, θα σκεφτόμουν την αναβίωση μιας επαναστατικής κίνησης, τον τελικό απολογισμό προτού ορμήσουμε ένας Θεός ξέρει σε ποιον και σε τι. Απ' όσο θυμόμουν, δεν είχα ποτέ συμμετάσχει σε κάτι τέτοιο· αν είχε συμβεί στα χρόνια του πατέρα μου, εγώ ήμουν πολύ μικρός για να το ξέρω.

Θα ήμαστε καμιά τριανταριά όλοι μαζί όταν μπήκα· μια και δεν υπήρχαν πια θέσεις να καθίσεις, καπάρωσα μια γωνία του τζουκ μποξ για να μπορώ ν' ακουμπάω· η άλλη γωνία ήταν ήδη πιασμένη από τον Άμος. Εκείνος μου 'κλεισε το μάτι· ήταν έτοιμος να σκάσει στα γέλια, ήταν ολοφάνερο. Ρίχνοντας ολόγυρα μια ματιά για ν' αντιληφθώ για τα καλά τη μεγαλοπρέπεια αυτής της συγκέντρωσης, είχα την περιέργη αίσθηση ότι οι μουρμούρες, οι φλυαρίες, τα ρουφήγματα και τα κουδουνίσματα απ' τα ποτήρια και τα φλιτζανάκια αμέσως εξασθενούσαν, σαν να 'ταν το βλέμμα μου που επέβαλε τη σιωπή. Έριξα μια ερωτηματική αγκωνιά στον Άμος κι αντί για άλλη απάντηση εισέπραξα άλλο ένα κλείσιμο του ματιού. Αρχίζα να αισθάνομαι ενοχλητικά εκνευρισμένος.

Στη γωνία του δωματίου κοντά στην ντουλάπα με τα βιβλία, ο Ρούμπεν διέκοψε ένα συνεχές ανακάτωμα χαρτιών ανάμεσα στα χέρια του και σηκώθηκε όρθιος. Σ' αυτό το σημείο έγινε σχεδόν απόλυτη σιωπή· μοναχά ο Φερνάντο, ο υπέργηρος και δυστυχισμένος σύζυγος των τεσσάρων γυναικών, συνέχισε να μουρμουρίζει μόνος του· καθόλου περιέργο να μην καταλάβαινε τώρα πια ούτε τι έκανε εκεί, γέρος και ξεμωραμένος καθώς ήταν. Ο Ρούμπεν λοιπόν όρθωσε καλά το κορμί του, στην κλασική ιερατική του πόζα, ξερόβηξε δυο φορές για να καθαρίσει το λαιμό του και, ενώ είχαν όλοι τελικά στραφεί προς το μέρος του σε μια αναμονή γεμάτη σεβασμό, κατεύθυνε προς εμένα ένα πλατύ αντιπαθητικό χαμόγελο. «Επιτέλους, έφτασες κι εσύ.»

Ανησυχητικό το χαμόγελό του, ούτε λίγο ούτε πολύ εκείνο

ενός δασκάλου που ανακάλυψε τον κατάλληλο μαθητή για να πει το μάθημα στον κύριο διευθυντή. Ω, μου ήρθε στο μυαλό με μοναδική γρηγοράδα, το χαμόγελο του δόκτορα Μοντριάν όταν είδε να καταφθάνει ο αρκετά εύπιστος και ενδοτικός ασθενής στον οποίο θα μπορούσε επιτέλους να πειραματιστεί με τις τρελές θεραπείες του. Δε μου πήρε πάνω από δυο λεπτά να καταλάβω πόσο κοντά σ' αυτό είχα βρεθεί. Μια και ο τυπογράφος μπήκε κατευθείαν στο θέμα.

Αναρωτιέμαι αν τα πράγματα θα εξελίσσονταν διαφορετικά αν είχα καταλάβει αμέσως περί τίνος επρόκειτο, αν είχα μαντέψει, για παράδειγμα, ότι τα χαρτιά που βαστούσε δεν ήταν τίποτα άλλο παρά η ιστορία μου για τον Πασκάλ. Θα μπορούσα να το είχα σκάσει προτού τα πράγματα πάρουν το δρόμο τους, υποχρεώνοντάς με να μείνω. Τι να πω... Εκτός κι αν τελικά ήθελα να φτάσω εδώ ακριβώς, απ' τη στιγμή ακόμα που πήρα το δέμα και το έβγαλα απ' την κλινική. Μάλιστα. Έμεινα στην ιδιωτική αίθουσα του «Ναμπίλ» από αναποφασιστικότητα, για να μην το σκάσω μπροστά στους ανθρώπους μου, τους μόνους δικούς μου ανθρώπους, όποιοι κι αν είναι, ή γιατί αυτό που θα ακολουθούσε μετά ήταν ακριβώς το παιχνίδι που ήθελα να παίξω;

Γεγονός είναι λοιπόν ότι ο Ρούμπεν άνοιξε χωρίς καθυστέρηση τα χαρτιά του.

«Τις περασμένες μέρες συναντήθηκα με πολλές φορές εδώ με τους συντρόφους και τους διάβασα αυτά που έγραψες. Δε σου ζήτησα την άδεια, Σαβέριο, γιατί ίσως να μην είχες θελήσει.»

Μια σύντομη παύση: ακριβώς σαν ηθοποιός, αυτός ο αναρχικός ιερέας. Μια σύντομη παύση για να μου χαρίσει ένα βλέμμα γλυκό γλυκό. Ο Αβραάμ που γαργαλάει στο λαιμό το γιόκα του εκεί πάνω στο βουνό; Όχι, ο γερο-Αβραάμ θα πρέπει να 'ταν πιο σοβαρός και πιο ειλικρινής. Όπως ήταν λογικό όλοι κοίταζαν προς το μέρος μου. Μάτια συμπαθητικά, αυτά τα λί-

γο έκπληκτα κάποιου που παρατηρεί για πρώτη φορά σ' ένα οικείο πρόσωπο ένα κάποιο ελάττωμα ή ένα προτέρημα που δεν υποψιαζόταν και προσπαθεί να δει μια παλιά γνωριμία με μια τελείως νέα οπτική.

Προφανώς αυτό που τους είχε διαβάσει ο Ρούμπεν, είτε τους άρεσε είτε όχι, είτε το κατάλαβαν είτε όχι, είτε τους ένοιαζε κάπως είτε καθόλου, το θεωρούσαν κάτι δικό τους. Συμβαίνει αυτό ανάμεσα στους εκπατρισμένους της Αλεξάνδρειας, ακόμα κι ανάμεσα σ' εκείνους της δεύτερης ή τρίτης γενιάς' κάθε τι που αφορά κάποιον απ' αυτούς είναι μόνο ατελής προσωπική ιδιοκτησία. Συνέβη πολλές φορές με τα χρήματα, συμβαίνει με τις γεννήσεις και τους θανάτους, με τις καλές και κακές δουλειές, με τα σπίτια και τα βαρκάκια για το φάρμα στο ποτάμι' συμβαίνει συνεχώς ανάμεσα στους πιο νέους με τους δίσκους και τα τσιγάρα, κι ανάμεσα στους ηλικιωμένους, ακούγεται και για τις γυναίκες, ποιος ξέρει. Προφανώς συμβαίνει λοιπόν και με τις ιστορίες, ακόμα κι αυτές που απλώς τις ονειρεύτηκες.

Αφού πέτυχε το επιθυμητό αποτέλεσμα — πώς μπορούσα σ' εκείνο το σημείο ν' αντιτείνω κάτι; —, ο Ρούμπεν εκφώνησε το αυστηρό κατάστιχο, εκείνο των αδιαμφισβήτητων ηθικών και πνευματικών αρχών της κοινότητας.

«Όχι, δε θα είχες θελήσει, Σαβέριο, απ' όσο σε ξέρω, κι αυτό θα 'ταν κακό. Αυτό που εσύ έγραψες κι εγώ διάβασα στους ανθρώπους εδώ είναι πολύ σημαντικό και τα σημαντικά πράγματα δεν πρέπει να μένουν ανενεργά. Δεν ήταν εύκολο, κυρίως στην αρχή, γιατί μερικές φορές έγραψες και πράγματα δυσνόητα.»

Συντομότατη παύση για να μπορέσουν όλοι να κάνουν κάποιον μορφασμό που θα σήμαινε: ναι, ήταν δύσκολο, αλλά τα καταφέραμε, καθόλου άσχημα, ε;

«Μας πήρε λίγο χρόνο, ύστερα όμως κύλησε χωρίς δυσκολίες και τα τελευταία βράδια ήμαστε όλοι τόσο συνεπαρμένοι,

που χρειάστηκε να επαναλάβω την ανάγνωση.»

Ο Άμος, εκεί δίπλα μου, συνέχιζε να μου δίνει αγκωνιές και να καγχάζει. Εγώ είχα παραλύσει σαν να με είχε διαπεράσει ηλεκτρικό ρεύμα απ' την ελαττωματική εγκατάσταση του τζουκ μποξ.

«Ορίστε, είναι μια πολύ ωραία ιστορία. Και πολύ σημαντική επίσης, γιατί είναι δική μας ιστορία. Κανείς εδώ δεν είχε νιώσει πρωτότερα, για μια ιστορία, τα συναισθήματα που νιώσαμε εμείς αυτές τις νύχτες. Δεν ξέρω πώς το έκανες ποιος ξέρει πώς γίνεται να ξέρεις όλα αυτά τα πράγματα που έγραψες. Είναι ένα μυστήριο για κάποιον που δεν έχει καν πάει ποτέ στην Καρλομάγνο να μπορεί να την περιγράφει τόσο καλά όσο εσύ. Και δε μιλάω τόσο για τα πράγματα που φαίνονται, τα τοπία κτλ., αλλά για τους ανθρώπους, ειδικά για τους ανθρώπους. Γι' αυτόν τον Πασκάλ και για όλους τους άλλους. Ο Πασκάλ υπήρξε πράγματι, μου μίλησε μάλιστα γι' αυτόν ο πατέρας μου όταν ήμουν παιδί στην πόλη. Δεν τον φώναζε μ' αυτό το όνομα, αλλά ήταν εκείνος. Κι εδώ οι πιο ηλικιωμένοι ανάμεσά μας έχουν ακούσει να διηγούνται τις ιστορίες αυτού του ανθρώπου, αν και θυμούνται ιστορίες λίγο διαφορετικές. Έτσι δεν είναι, Φερνάντο;»

Αλλά ο Φερνάντο συνέχιζε να μουρμουρίζει σιγανά σιγανά με το αδύνατο σφύριγμα ενός λάστιχου που ξεφουσκώνει αργά κρατούσε τα μάτια μισόκλειστα και λαγοκοιμόταν τελείως απορροφημένος από το παράπονό του, γι' αυτό δεν μπορούσε να δώσει δίκιο στον Ρούμπεν. Φρόντισε ο Γκουλιέλμο, ο αποσχηματισμένος ιερέας, να τον αντικαταστήσει. «Πώς όχι, πώς όχι», διαβεβαίωσε με την αρμόζουσα βαρύτητα. Κάποιος άλλος έγραφε. Πάνω από δυο χιλιάδες βολτ συνέχιζαν να με κρατούν πατικωμένο πάνω στο τζουκ μποξ.

«Κανείς δε σκέφτηκε ποτέ μια τόσο όμορφη ιστορία για την Καρλομάγνο; σ' το λέω εγώ, Σαβέριο, ύστερα από μια ζωή

στην τυπογραφία. Ή, μάλλον, κανείς δεν έγραψε ποτέ μια οποιαδήποτε ιστορία για την Καρλομάγνο. Είσαι ο πρώτος. Ακόμα αναρωτιόμαστε, ειλικρινά, πώς μπόρεσες να τη φανταστείς. Εεε... χμμ...» βηχαλάκι. «Τώρα εμείς έχουμε να σε ρωτήσουμε μερικά πράγματα.»

Να ρωτήσουν; Τι να ρωτήσουν; Το βραχυκύκλωμα που εξαπέλυε από το τζουκ μποξ όλα αυτά τα εκατομμύρια βολτ μου έλιωνε αργά αργά τα κόκαλα λίγο ακόμα, ένωθα, και θα γινόμουν μια λακκούβα από υγροποιημένα μέλη.

Έχουμε να ρωτήσουμε, έχουμε να ρωτήσουμε, πώς όχι; έγραψαν ικανοποιημένοι οι σύντροφοι του «Ντιβάν Ναμπίλ».

«Κατ' αρχάς, η πιο σημαντική ερώτηση που κάναμε όλοι μας: Γιατί δεν τέλειωσες την ιστορία; Γιατί;»

«Ε; Γιατί δεν την τέλειωσες αυτή την υπόθεση;»

Ο Σεκόντο, ο αρχικαλαφάτης των ναυπηγείων Μαφούχ Ελγί, σηκώθηκε όρθιος, μάλλον τρεκλίζοντας, και για να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στην επίπληξή του, απειλούσε να μου φέρει στο κεφάλι το ποτήρι του με το κρασί.

«Μια και...» μουρμούρισε μέσα απ' την πέτσι του ο νεότερος από τους γιους του ξεμωραμένου Φερνάντο, που στο άκουσμα της φωνής του γιου βγήκε από τους βασιανιστικούς, ενοχλητικούς ήχους του λάστιχου που ξεφουσκώνει και δοκίμασε να πει το δικό του. «Γιατί, ε;»

«Καλό θα είναι να πεις κάτι σ' αυτούς εδώ», μου ψιθύρισε ο Άμος.

Ο αδελφικός του τόνος λειτούργησε κατά κάποιον τρόπο σαν μονωτικό ανάμεσα σ' εμένα και στο ισχυρό ρεύμα του τζουκ μποξ. Στην προσπάθεια να πάρω μια πιο όρθια στάση, κατάφερα να με πιάσει λόξιγκας' το 'λεγε η μητέρα μου ότι τα παιδιά έτσι μεγαλώνουν, με λόξιγκα.

«Μπορείς και να μη μας πεις τίποτα, Σαβέριο.» Ο Ρούμπεν δεν είχε καμιά πρόθεση να μ' αφήσει ήσυχο. «Αλλά για μας ο

πόνος θα 'ταν μεγάλος. Θα πρέπει να παραιτηθούμε από κάτι που ανήκει στην καρδιά μας τώρα πια.»

Η καρδιά σας; Τι μπορώ να κάνω για την καρδιά σας εγώ; Τι μπορεί να 'χω κάνει; Με το ζόρι μπορώ να φανταστώ τι συμβαίνει στη δική μου, σκέφου. Γιατί τα βάζετε μαζί μου επειδή εσείς μείνατε από ιστορίες; Ο Ρούμπεν πίεσε λίγο τον αγκώνα του στο πλευρό μου. «Άντε, Σαβέριο, πες κάτι, σε παρακαλώ.»

Ε λοιπόν, ας πούμε κάτι. «Δεν την τελείωσα την ιστορία γιατί δε μου 'βγαине πια. Είχε αρχίσει να γίνεται πάρα πολύ δύσκολο να διηγούμαι γιατί ο Πασκάλ οδηγήθηκε στην πυρά. Ήταν μια πολύ παράξενη και μπερδεμένη ιστορία.»

«Α!»

«Ω!»

Απαγόρευση στην αίθουσα. Και καχυποψία. Τι λέει αυτός εδώ; Μας κοροϊδεύει; Άκου, πολύ δύσκολο, ε; Και μέχρι τώρα τι ήταν, η στήλη με τα γαμήλια αγγελτήρια στην εφημερίδα της Αλεξάνδρειας;

«Κι ύστερα, τι παραπάνω θέλετε; Το τέλος είναι γνωστό από την αρχή: είναι το κάψιμο του Πασκάλ.»

«Τι ανοησίες είναι αυτές; Όλοι πεθαίνουν, αλλά ο θάνατος εκείνου εκεί είναι από αυτούς τους ξεχωριστούς: πρέπει να ξέρουμε πώς κατέληξε να 'χει αυτό το τέλος. Και βέβαια χρειάζεται να το ξέρουμε!»

«Κι εσύ ξέρεις πώς τελειώνει, έτσι δεν είναι;» Ψηλός και χοντρός καθώς ήταν, ο Σεκόντο κουνιόταν στην καρέκλα σαν να ετοιμαζόταν να πηδήξει πάνω μου και να το ξεριζώσει κατευθείαν απ' το μυαλό μου το τέλος της ιστορίας. «Όμως είναι δειλία να μην τελειώνεις κάτι που έχεις αρχίσει.

«Σταμάτα να κάνεις τον χαμπόσο.» Ο Γκουλιέλμο άρχισε τα παρακάλια με τη ραγισμένη του φωνή, που χειρότερου ακόμα περισσότερο από μια μεγάλη μπουκιά από τηγανίτα που προσπαθούσε να ταχτοποιήσει στο ένα μάγουλο. «Με τους τρώ-

πους σου, Σεκόντο, δε βγαίνει ποτέ τίποτα καλό. Κοίτα, γιόκα μου», και με κοίταξε με τα στρογγυλά υγρά του μάτια, τα μάτια του εξομολογητή, «η αλήθεια είναι ότι θα άρεσε σε όλους μας να τελειώνες αυτή την ιστορία. Θα ήταν μια κίνηση μεγάλου σεβασμού και αναρχικής αλληλεγγύης προς όλους εμάς. Θα ήθελα να καταλάβεις, γιόκα μου, πόσο καλό μας έκανε που ακούσαμε την ιστορία σου και πόσο καλό ακόμα θα μπορούσε να κάνει η συνέχειά της».

Ο Ρούμπεν άρχισε τότε ν' ανεμίζει τη δέσμη των χαρτιών για να ξανακερδίσει την προσοχή. Έστρεφε παντού τα μάτια εξαντλημένος για να είναι καθαρό πόσον κόπο έκανε για ν' ανεχτεί όλους αυτούς τους ερασιτέχνες της πειθούς. Προφανώς ο ίδιος είχε στήσει αυτή τη σκηνοθεσία και τώρα έβλεπε να του ξεφεύγει μέσα απ' τα χέρια.

Όμως κάποιος απ' το δωμάτιο, ένας από τους νέους που δε γνώριζα, τον διέκοψε: «Μα ναι, γιατί δε μας τη διηγείσαι; Αν δεν μπορείς να τη γράφεις, τουλάχιστον διηγήσου την».

«Άντε!»

«Έλα, δοκίμασε.»

Υπήρχε αναστάτωση ανάμεσα στους ανθρώπους του «Ντιβάν». Και να σκεφτείς ότι δεν πίστευα πως μπορούσαν ν' αναστατωθούν για ο,τιδήποτε, κι αντίθετα αναστατώνονταν για μια ιστορία. Για μια ιστορία ονείρου, επινοημένη εντελώς, μια ιστορία πριν από πέντε αιώνες σ' ένα μέρος χαμένο στον κόσμο.

«Δοκίμασε, Σαβέριο, δοκίμασε και όλα θα πάνε καλά.» Ο Άμος μου μιλούσε με το ένα χέρι στον ώμο μου, σαν να 'θελε να με συνοδέψει κάπου.

«Κάνε κουράγιο!»

«Ναι, δεν είναι καμιά εγχείρηση!»

Ήταν σαν να προέτρεπαν έναν πυγμάχο σ' ένα από κείνα τα σπιτικά γυμναστήρια που τα συναντάς ακόμα απ' τη μεριά της συνοικίας του Μοχάραμπεϊ.

Σ' εμένα αντίθετα δινόταν ακριβώς η εντύπωση ότι ήταν και παραήταν εγγείρηση, κάποιος θα γινόταν φέτες εκεί, μες στη μέση του δωματίου, στο σημείο που τώρα είχαν βάλει μια άδεια πολυθρόνισσα. Μάλιστα' όταν ήμουν μικρός και μου έβγαλαν τις αμυγδαλές, είχε έρθει ένας γιατρός στο σπίτι και η μητέρα μου έβαλε μια ολόγυια πολυθρόνισσα στη μέση της κουζίνας. Κι εκείνος μου τις έβγαλε εκεί, ενώ η μητέρα μου μου κρατούσε ακίνητα τα χέρια. Έτσι κατέληξε να κάτσω και πάλι στη χειρουργική καρέκλα και φαινόταν ότι δεν ήμουν πολύ στα καλά μου, γιατί αμέσως μου έβαλαν στο χέρι ένα ποτήρι με λικέρ από σταφίδα. Προσπάθησα να το πιω με μικρές γουλιές, αν όχι για άλλο λόγο, τουλάχιστον για να περάσει λίγη ώρα, αλλά ο τόνος της φωνής του Σεκόντο που μου φώναζε από περίπου ένα μέτρο μακριά κόντεψε να με πνίξει.

«Λοιπόν; Τι γίνεται μ' εκείνην εκεί που δεν έμεινε έγκυος;»

Ο Ρούμπεν προσπαθούσε να τακτοποιήσει τον κόσμο γύρω μου έτσι ώστε να έχω λίγο χώρο. «Πες, ακούμε όλοι' γράφεις αργότερα' αργότερα, όταν θα το αισθανθείς.»

Σιωπή.

Το λικέρ είχε τελειώσει, ακόμα κι εκείνο που μου είχε μείνει στο στόμα, ακόμα και η τελευταία σταγόνα γραπωμένη στη μέση της γλώσσας.

Έτσι άρχισα να λέω την ιστορία μου.

«Η Σούα δεν έμεινε έγκυος απ' τον Πασκάλ απλώς γιατί δεν ήθελε.»

«Πώς δεν ήθελε, της άρεσε ή όχι αυτός ο άντρας;»

«Ησυχία!»

«Ναι, τον αγαπούσε. Με το δικό της άγριο τρόπο τον αγαπούσε, τον αγαπούσε πολύ. Αλλά δεν ήθελε να 'χει ένα παιδί από κείνον, τουλάχιστον όχι εκείνη τη στιγμή, ήθελε να κάνει διαφορετικά πράγματα από ένα παιδί.»

«Πώς διαφορετικά;»

«Ε, κάντε ησυχία, μα το Θεό!»

«Ναι, ήθελε να κάνει άλλα πράγματα. Συγκεκριμένα ήθελε να μάθει να γράφει και να σχεδιάζει. Όλο εκείνον το χειμώνα τον πέρασε ξεφυλλίζοντας το μεγάλο ημερολόγιο που της είχε φέρι ο Πασκάλ, θυμάστε; Ε, η Σούα ήταν κάτι παραπάνω από περίεργη για ορισμένα πράγματα. Η Σούα ήταν πεπεισμένη ότι αυτό το υλικό από φιγούρες και λέξεις έκρυβε κάτι το μεγαλειώδες. Ήδη, όταν τη γνώρισε ο Πασκάλ, περνούσε ώρες να συλλογίζεται πάνω σε μια σελίδα από Καζαμία που είχε προμηθευτεί στην Οδό, άγνωστο πώς.

»Στη Σούα είχε μπει η ιδέα ότι τα πράγματα που απεικονίζονταν και περιγράφονταν μ' εκείνο τον τόσο έντονο και πειστικό τρόπο είχαν μεγαλύτερη δύναμη από την ίδια την πραγματικότητα. Σκεφτόταν ότι θα μπορούσε να εξασκήσει πάνω στα πράγματα, περιγράφοντάς τα, μια τεράστια δύναμη. Δεν ήταν η μόνη σ' εκείνους τους καιρούς που σκεφτόταν λίγο ως πολύ μ' αυτό τον τρόπο' μεγάλο μέρος των απλών ανθρώπων είχε κυριευτεί από τη γοητεία των λίγων εικόνων που μπορούσε να δει στον κύκλο μιας ολόκληρης ζωής. Μόνο που η Σούα είχε αποφασίσει να είναι η ίδια η συγγραφέας ενός βιβλίου.

»Ένωθε από πολύ καιρό, με τρόπο βίαιο και μπερδεμένο, μια ανάγκη τρομερά διεγερτική: κάτι σαν να τραγουδήσει τη ζωή της και τη ζωή των ανθρώπων της. Κι όταν ο Πασκάλ της χαρίζει το πρώτο αληθινό βιβλίο που 'χε δει ποτέ, αν και πρόκειται για ένα πολύ απλό βιβλίο όπως ένα ημερολόγιο, ωριμάζει μέσα της η απόφαση να μάθει να κάνει κάτι τέτοιο. Αυτό που έχει στο μυαλό της να γράφει η Σούα είναι ολόκληρο το τραγούδι του λαού της, η *Ιστορία του λαού που γεννήθηκε απ' τη στάμνα της Μαρίας της Μαγδαληνής*. Μια ιστορία τόσο μεγάλη, που δεν καταφέρνει ούτε μέσα της να τη χωρέσει ολόκληρη.

»Δε μίλησε ποτέ στον Πασκάλ γι' αυτό στη διάρκεια του

πρώτου χειμώνα του γάμου τους. Η Σούα ήταν πολύ νέα γυναίκα αλλά και πολύ προνοητική και ήξερε ότι δεν έπρεπε να θορυβήσει τον άντρα της με προθέσεις που δεν της ήταν ακόμα ξεκάθαρες. Αυτό που έπρεπε να κάνει ήταν να εκμεταλλευτεί τον μαλακό, ήπιο και σταθερό καιρό του χειμώνα και τη ζεστασιά του γάμου για να καταλάβει καλύτερα, για να αποκτήσει τη μεγαλύτερη δυνατή οικειότητα με τα βιβλία. Δεν ήξερε να διαβάζει, αλλά δεν ανησυχούσε τόσο γι' αυτό εκείνη ήθελε να μάθει να γράφει. Υπήρχε ο Πασκάλ που μπορούσε να τον ρωτάει και είχε καταλάβει ότι τον άντρα της δεν τον πείραζε να απαντάει και να πηγαίνει κι ακόμα πιο πέρα απ' αυτό που ρωτούσε εκείνη.

»Έφτανε να περιμένει να γίνει σκοτάδι, να γυρίσει εκείνος από τις λιγοστές υποθέσεις του ως τοποτηρητής, να φυλάξει μερικά κάρβουνα που θα κρατούσαν όλη τη νύχτα, και στο ξέστρωτο κρεβάτι που έτριζε άνοιγε το σχολείο της Σούα. Και γι' αυτό δεν της έφτανε το ημερολόγιο, αν και σ' εκείνα τα δώδεκα φύλλα βρισκόταν όλη η ιστορία του κόσμου: χρειαζόταν πολλά ακόμα για να αποκτήσει μια ακριβή ιδέα για το τι την περίμενε. Πόσα να 'ναι τα βιβλία του κόσμου; αναρωτιόταν. Και πόσο μεγάλος να 'ναι ο κόσμος; Και τι να κάνουν αυτή τη στιγμή οι λαοί που τον κατοικούν; Η περιέργεια έκανε τα μαλλιά της να τρίζουν και της έφερνε πυρετό στα μάγουλα' ο Πασκάλ την έβλεπε να γίνεται όλο και πιο όμορφη.

»Κι όταν συνόδευε τη μητέρα της την Τσερίνα στα σπίτια για να παρασταθεί στις ετοιμόγεννες ή να φροντίσει τα παιδιά με κοκίτη, η Σούα αναρωτιόταν κυρίως: Τι φιγούρες θα πρέπει να βρω για όλα αυτά; Ποιες λέξεις πρέπει ν' ανακαλύψω για να διηγηθώ αυτά τα τόσο πολύπλοκα πράγματα; Και κατά τον ίδιο τρόπο, και με ακόμα μεγαλύτερο πείσμα, αναρωτιόταν όταν άκουγε απ' τον εφημέριο Βιλέλμο τις ιστορίες για τον αφέντη τους Ιησού Χριστό και για τα θαύματα της Μαρίας και

του Ιάκωβου, τις αρχαίες ιστορίες του λαού που αναβίωσε.

»Κι έβλεπε το χειμώνα να προχωράει και τους λύκους να κατεβαίνουν απ' τα βουνά μέχρι την άκρη των σπιτιών, τις αλεπούδες με τη λευκή γούνα να φαχουλεύουν λίγο πριν από την ανατολή στους κοπρώνες σε αναζήτηση οτιδήποτε να είχε σάφρα, κι έλεγε από μέσα της: κι αυτό πρέπει να υπάρχει και δεν θα πρέπει να ξεχάσω ούτε την άνοιξη και τα υπόλοιπα. Είχε οπωσδήποτε ανάγκη να δει άλλα βιβλία για να δει ποιο ήταν το πιο ωραίο, γιατί σκοπός της ήταν να κάνει το δικό της ακόμα πιο ωραίο.

»Έτσι μια μέρα ο Πασκάλ έφυγε για να πάει για προμήθειες στον μαρκήσιο του Μπραμαπάνε. Τον θυμάστε, έτσι δεν είναι;»

«Μα βέβαια, το αφεντικό του Πασκάλ, αυτός ο αδύνατος με τις μπότες. Άντε, προχώρα!»

Εντάξει, θα προχωρούσα. Γιατί όχι, στο τέλος τέλος; Έβγαινε τόσο εύκολα η διήγηση' η ιστορία ουσιαστικά περπατούσε για λογαριασμό δικό της, τα όνειρα, παλιά τώρα πια εδώ και μήνες, έβγαιναν απ' τα συρτάρια της μνήμης θροίζοντας, λεία και καθαρά σαν καλτσάκια και πουκάμισα. Κι αν δεν ήταν όλα αλεύρι των ονείρων μου, δε βαριέσαι. Ποιος θα το καταλάβαινε;

Κάποιος μου έβαλε στο χέρι μια καράφα μπίρα, τράβηξα δυο μεγάλες ρουφηξιές και μια μεγάλη δροσιά μου γέμισε το λαιμό. Ήμουν καλά, μπορούσα να συνεχίσω.

«Όπως ήταν καταχείμωνο κι υπήρχε παντού χιόνι, του πήρε σχεδόν μια βδομάδα να φτάσει στο αρχοντικό του μαρκησίου. Είχε θελήσει να φύγει μόνος, μόνος με το μουλάρι του, παρά το ότι ο γερο-Φουρνά είχε επιμείνει πολύ να τον συνοδέψει. Ήξερε ότι το ταξίδι θα ήταν μακρύ και αργό, ιδανικό για να θέσει κάποια ερωτήματα στον εαυτό του και ν' απαντήσει με την άνεσή του. Η ερώτηση που ερχόταν πρώτη και από την οποία ακολουθούσαν όλες οι άλλες ήταν: Τι στο καλό κάνω;

»Ο Πασκάλ ήταν ένας γερο-αγριόγατος. Είχε ζήσει πολύ, και γι' αυτό ήταν κουρασμένος ο Πασκάλ, αλλά παρέμενε ένας γερο-γάτος κοτσονάτος, πάντοτε σε ετοιμότητα. Ήξερε ότι αν είχε παραμείνει στη ζωή παρά τη φρίκη και τις προδοσίες τεσσάρων πολέμων, μέσα στα πεδία των μαχών σ' ολόκληρη την Ευρώπη, το χρωστούσε στην ενστικτώδη σοφία του, στην ικανότητα να παίρνει κάθε φορά που ήταν απαραίτητο τα σωστά μέτρα. Δεν μπορούσε να επηρεάσει παρά ελάχιστα την πραγματικότητα του κόσμου, μπορούσε όμως να διεισδύσει στις κακοεπιτηρημένες ρωγμές του, συνεχίζοντας να ζει παρ' όλα αυτά. Αυτό είχε κάνει όλα τα χρόνια της νεότητάς του, γλιτώνοντας πάντα παρά τρίχα το θάνατο, όπως ο αίλουρος που έχει υπέρ του το τελευταίο χτύπημα, το οριακό τίναγμα που τον έσωζε.

»Στην Καρλομάγνο τα πράγματα δεν είχαν ακολουθήσει αυτή τη λογική, ήταν δύσκολο να είναι κανείς προσεκτικός και συνετός σ' ένα τέτοιο μέρος. Μια χώρα τρελών. Ακόμα κι αυτός είχε ενδώσει έτσι σε μια τρέλα, την τελευταία. Είχε παντρευτεί τη Σούα, είχε δεχτεί ένας κόσμος ξένος και ακατανόητος και παράλογος, σύμφωνα με τα μέτρα της σύνεσης και της σοφίας, να εισβάλλει στη ζωή του και κατά κάποιον τρόπο να την καθορίσει.

»Είχε αρχίσει να ερωτεύεται τη Σούα, έπρεπε να το παραδεχτεί, και δεν ήταν καθόλου καλό να συμβεί αυτό. Είχε πάνω απ' τα διπλά χρόνια της κοπέλας, είχε πληγές που δε θα επουλώνονταν ποτέ· αλλά δεν ήταν αυτό το θέμα. Ο έρωτας απαιτεί πολλή ενέργεια, ενέργεια της καρδιάς, του σώματος και του νου, κι όποιος εμπλακεί σε μια τέτοια επιχείρηση δεν μπορεί να είναι σε εγρήγορση όπως θα έπρεπε. Αυτό ήταν ένα γεγονός, κι εκείνος διαισθανόταν τον κίνδυνο αυτής της κατάστασης, αλλά είχε προτιμήσει για κείνον το χειμώνα να γλυκαθεί στη ζεστασιά πάρα να δυναμώσει στον πάγο· ήταν ακριβώς ένας γέρικος

γάτος που είχε κατευθυνθεί προς το τελευταίο του θήραμα.

»Η Σούα ήταν τρελή, όπως όλοι οι άλλοι, όπως ο Φουρνά, όπως ο εφημέριος, όπως ο πατέρας της και η μητέρα της. Και περισσότερο, ίσως, γιατί είχε μια τρομερή εσωτερική δύναμη και ήταν εκπληκτικά όμορφη. Ήθελε να δει βιβλία κι εκείνος πήγαινε να της τα βρει. Είχε τρελαθεί κι αυτός; Χειρότερο· είχε καταφέρει εκείνη να του φέρει στην επιφάνεια απ' τα βάθη των σπηλαίων της ψυχής την ευχαρίστηση να μιλάει, την απόλαυση να διαβάσει και να σκέφτεται. Πράγματα που σκοτώνουν. Ποιος μπορούσε να το ξέρει καλύτερα από κείνον, που γι' αυτά τα πράγματα είχε σκοτώσει από τη Φλάνδρα ως το Πινέρολο;

Τι είχε βάλει στο μυαλό της η Σούα; Τίποτα ίσως, ίσως μόνο κοριτσιίστικα παιχνίδια. Αλλά έφτανε να τη δεις να ξεφυλλίζει το ημερολόγιο, έφτανε να κάνεις έρωτα μαζί της για να νιώσεις την παραφορά της και να υποταγείς σ' αυτήν. Η Σούα ήταν βίαιη στο να επιβάλλει το κομμάτι του εαυτού της που ούτε καν έδειχνε να υποψιάζεται: τη θεϊκή δύναμη της ζωής όταν είναι ακόμα ανέγγιχτη. Στον Πασκάλ έμοιαζε ειλικρινά ένα θαύμα να μπορεί να παρευρίσκεται και να συμμετέχει σ' αυτό το θέαμα. Γι' αυτό πήγαινε να της βρει τα βιβλία. Για να μην καταστρέψει την ομορφιά αυτού του θεάματος, για να βρει τρόπο να μην τελειώσει ποτέ; Ίσως. Ή είχε γίνει τόσο ανόητος ώστε είχε όρεξη να ξαναρχίσει να διαβάσει κάτι;

»Ήταν κουραστική η πορεία για το Μπραμαπάνε, αλλά ο Πασκάλ δεν παραπονιόταν. Το κρύο αναζωογονεί και καθαρίζει, φιθύριζε στ' αυτί του μουλαριού Μπάες. Αγαπούσε το μουλάρι του και γλύκαινε τις νύχτες στην ύπαιθρο πλησιάζοντας κοντά του, ακουμπώντας στη ζεστή κοιλιά του· το μουλάρι τού το ανταπέδιδε και του ήταν ευγνώμων για το πλησίασμα αυτό, γιατί τη νύχτα μύριζε τη μυρουδιά του λύκου. Το πρωί φρόντιζε να τον ξυπνάει από νωρίς ανασαίνοντας στο σβέρκο του.»

«Ο μαρκήσιος δέχτηκε τον υπασπιστή του στο δωμάτιο με το τζάκι, το μοναδικό δωμάτιο του άρχοντικού όπου έμενε το χειμώνα. Τον υποδέχτηκε με γυμνά πόδια όπως έκανε συνήθως όταν ζεσταινόταν. Κάθισαν ο γέρος και ο στρατιώτης ο ένας δίπλα στον άλλο, στον πάγκο μπροστά στη φωτιά· στ' αριστερά του μαρκησίου ήταν ο Πασκάλ, στα δεξιά σιγοφήνονταν καμαρωτές καμαρωτές οι μπότες του. Ο μαρκήσιος έκανε ερωτήσεις κοιτώντας ολόγισια στη φωτιά, κι ο Πασκάλ έπρεπε να είναι πολύ προσεκτικός στο να καταλαβαίνει πότε απευθυνόταν σ' εκείνον και πότε στις μπότες του. Ο Μπραμαπάνε ήθελε να ξέρει για την καινούργια του κτήση, για το χρώμα της θάλασσας που φαινόταν από κει πάνω, για τα πλοία που τη διέσχιζαν, για πιθανές ανωμαλίες και για τις σοδειές. Μετά ρώτησε πώς και ήρθε μες στο καταχείμωνο.»

«Παντρεύτηκα.»

«Α.»

«Με την κόρη του γέροντα του βάλτου. Τη Σούα. Είναι πολύ νέα.»

«Α.»

«Δεν ζήτησα την άδειά σας.»

«Δεν πειράζει, καλά έκανες. Ένας γάμος βοηθάει σ' αυτές τις περιπτώσεις. Θα γίνεις δεκτός πιο πρόθυμα.»

«Δεν ξέρω· είναι παράξενοι άνθρωποι.»

«Αυτό είναι αλήθεια, αλλά οι γάμοι είναι παντού οι ίδιοι· σ' εσένα κάνει καλό, φαίνεται. Το χρώμα του προσώπου σου είναι καλό και η φωνή σου δεν έχει γεράσει. Η δικιά μου γερνάει μέρα με τη μέρα, τώρα πια με λυπάται ακόμα κι ο σκύλος μου.»

«Δε θα το 'λεγα.»

«Το σκέφτεσαι όμως, κι αν δεν το σκέφτεσαι εσύ, το σκέ-

φτομαι εγώ. Ίσως μια νέα γυναίκα να μου έκανε κι εμένα καλό. Ή ίσως να μου έκοβε την ανάσα και να μην μπορούσα πια να ακούσω τη φωνή μου. Και στη μια και στην άλλη περίπτωση, δε θα μ' άφηνε σε ησυχία κι εγώ έχω κυρίως ανάγκη να μείνω στην ησυχία μου.»

«Θα ήθελα μερικά βιβλία, αν έχετε.»

«Για να τα κάνεις τι;»

«Η γυναίκα μου θέλει να της τα διαβάσω.»

«Αδύνατον.»

«Ξέρω ότι έχετε.»

«Όχι. Χάθηκαν, τα έκαφα, σάπισαν. Αδύνατον.»

«Ένα βιβλίο με ώρες ίσως, ένα μικρό ευαγγέλιο;»

«Βιβλία για γυναίκες; Δεν είχα ποτέ γυναίκες στο σπίτι. Εσύ όμως πήρες μια που θέλει να διαβάζει βιβλία. Μια κοπελίτσα απ' αυτή τη χώρα των σχεδόν ζώων που θέλει να της διαβάσουν βιβλία. Δεν το πιστεύω.»

«Ένα ημερολόγιο, ένα βιβλίο με ζώα.»

«Ανοησίες. Δε σε άκουσα καν. Ας δούμε καλύτερα αν θα καταφέρω να σου φέρουν κάτι να πεις· πρέπει να κρύωσες πάρα πολύ εκεί έξω.»

Ο Πασκάλ ήταν πεισματάρης και ήξερε ότι τον μαρκήσιο δυσαρεστούσαν περισσότερο οι διστακτικοί από τους ξεροκέφαλους.

«Δεν είναι μόνο για τη γυναίκα μου. Κι εμένα θα με βολέψουν μερικά βιβλία. Έχω πολύ χρόνο όσο είναι χειμώνας κι ελπίζω να 'χω αρκετό και μετά. Είναι καλύτερα να μη συμβαίνει τίποτα εκεί κάτω. Το διάβασμα θα με βοηθήσει να μη γίνω άγριος.»

Ο μαρκήσιος σηκώθηκε όρθιος και άρχισε να ουρλιάζει μέχρι που ήρθε ένας γέρος με μια μικρή νταμιζάνα και δυο φλιτζάνια. Ήπιαν και στη συνέχεια πήρε στα χέρια του μια από τις μπότες του κι άρχισε να τη μελετάει για τα καλά. Έβρισκε με

σπάνια επιδεξιότητα κόκκους άμμου και πατικωμένης λάσπης και τα έβγαζε ξύνοντάς τα με τα νύχια. Τα νύχια του δεν ήταν αρκετά φροντισμένα για να 'ναι τα νύχια ενός μαρκησίου. Τράβηξε για μια στιγμή τα μάτια του απ' τις αγαπημένες του μπότες και τα κάρφωσε με ειλικρίνεια σ' εκείνα του Πασκάλ.

«Πριν από τη γιορτή των Αγίων Πάντων ήρθε εδώ σ' εμένα κάποιος Χαβιέρ, ένας απ' την Καστίγια, ένας παίδαρος. Ιερέας, ένας απ' τους ιερείς αυτού του άλλου τρελού, του Λογιόλα του Βάσκου. Μου έκανε ένα ωραίο κήρυγμα. Μου είπε ότι η γη μου θα προκόψει ωραία ωραία με το λόγο του Θεού, τον αληθινό και σωτήριο, όχι τα σκατά που κυκλοφορούν τριγύρω. Μου επισήμανε ότι υπάρχουν, ριζωμένες στις ενορίες μου, σκανδαλώδεις περιπτώσεις λαθών πίστης, ότι ως επί το πλείστον οι ιερείς δεν ξέρουν ούτε να διαβάζουν τη σύνοψη, ότι πρέπει να διώξουμε την άγνοια απ' το λαό κι άλλα τέτοια. Μου είπε ότι οι καιροί έχουν αλλάξει. Ότι δεν είναι μόνο δική του σκέψη, ούτε καν απλώς του ανωτέρου του, αλλά του ίδιου του αυτοκράτορα. Δε χρειαζόταν να μου το πει, το ήξερα ήδη από μόνος μου, αλλά το γεγονός ότι θέλησε να μου το πει δεν ήταν ιπποτικό εκ μέρους του. Επίσης είχε μαζί του χαρτιά που εκχωρούσαν τα δικαιώματα, με αυτοκρατορική και παπική εξουσιοδότηση, σ' έναν ηγούμενο της Νοτρ-Νταμ. Πάντως έχει δικιο, ποτέ δε φρόντισα αρκετά αυτή την πλευρά της εξουσίας μου. Του έδωσα την άδεια να εγκαινιάσει μια αποστολή. Θα πάει παντού, τους ξέρω αυτούς εκεί, έχουν φτάσει ήδη πιο πέρα κι απ' την Αλεξάνδρεια. Θα έρθει και στην Καρλομάγνο αργά ή γρήγορα.»

«Όχι τώρα.»

«Όχι, όχι τώρα, θα χρειαστεί καιρός. Αλλά αργά ή γρήγορα θα έρθει, και καλό είναι να μη βρει ανθρώπους πολύ καλλιεργημένους· δεν θα του άρεσε.»

«Θα ήθελα τουλάχιστον μια Βίβλο. Μόλις τη διαβάσω, θα την κάψω, αν είναι καλύτερα έτσι.»

«Ίσως κάνω λάθος, αλλά κάπου πρέπει να 'χω φυλάξει μια Βίβλο· αν είναι έτσι, είναι μια απ' αυτές που δε θα έπρεπε ούτε να 'χω αγγίξει· λοιπόν, στην πραγματικότητα, δεν την άγγιξα ποτέ ούτε θα την αγγίξω. Αν την πάρεις είναι μια έννοια λιγότερη για το στίτι μου, αλλά μια επιπλέον έννοια για σένα.»

«Θα την πάρω γιατί θα την έχω βρει σ' έναν σάκο αφημένο στο δρόμο.»

«Σωστά. Αλλά όχι σε δικό μου δρόμο.»

Ο μαρκήσιος πήγε στο δωμάτιό του και γύρισε μ' ένα όχι πολύ μεγάλο βιβλίο, δεμένο με τραχύ δέρμα κατσίκας, το τύλιξε μ' ένα τραπεζομάντιλο και παρατήρησε τον Πασκάλ καθώς το έβαζε στο βάθος απ' το διασάκι του. Έξω χιόνιζε και ο Πασκάλ ένιωθε το μουλάρι Μπάες κάτω από το υπόστεγο να κλαίει απ' το κρύο. Αν υπήρχε αληθινή δικαιοσύνη, σκεφτόταν, ο Μπάες θα βρισκόταν σ' αυτό το δωμάτιο να ζεσταίνεται μαζί μ' εμάς και τις μπότες.

Δέχτηκε να μείνει για τη νύχτα.

Όταν το επόμενο πρωί ετοιμάστηκε να φύγει, ο μαρκήσιος του Μπραμαπάνε βγήκε στην αυλή και θέλησε να τον φιλήσει. «Μην υστερείς απ' τη γυναίκα σου, αν εκείνη αργεί να την πάρει ο ύπνος το βράδυ», του μουρμούρισε στ' αυτί, ενώ τα γκρίζα μουστάκια του γρατσούναγαν το μάγουλο του τοποτηρητή, λες κι ήθελε να του εντυπωθεί για τα καλά το νόημα. «Αλλά μην το βάλεις πάνω από τη ζωή σου. Και από τη δική της, αν τη νοιάζεσαι.» Και του έβαλε μέσα στα χέρια το δώρο του γάμου του, ένα ζευγάρι σχεδόν καινούργιες παντόφλες, φοδραρισμένες με παχιά και μαλακιά γούνα. «Είναι χρήσιμες για όταν θα διαβάζεις: κρυώνουν πάντοτε τα πόδια.»

Ο Πασκάλ προχώρησε με κόπο στο δρόμο· το μουλάρι Μπάες ήταν πολύ εκνευρισμένο για τη νύχτα που πέρασε έξω και δεν είχε σκοπό να το συγχωρέσει τόσο εύκολα.

Χρειαζόμουν να πάρω μια ανάσα. Στο τραπέζάκι μπροστά μου κατάφερα να μετρήσω τέσσερα μεγάλα ποτήρια μπίρα και δυο τρία κολονάτα ποτηράκια του λικέρ, όλα άδεια. Είχα αρχίσει να μεθάω. Γύρω μου ακούγονταν μόνο πλαταγίσματα, ρουφήγματα και βήχας. Κοίταξα τριγύρω και ικέτεψα να με αφήσουν στην ησυχία μου, ότι δεν μπορούσα άλλο.

«Άντε, μια τελευταία, Σαβέριο, κι ύστερα θα ξεκουραστείς μια ζωή.»

Κάποιος άνοιξε όλες τις πόρτες και τα παράθυρα για να κάνει λίγο ρεύμα, κάποιος άλλος μου 'βαλε μπροστά μου άλλη μια μπίρα. Όταν όμως σηκώθηκα για να ξεμουδιάσω τουλάχιστον λίγο τα πόδια μου, μόλις που μου έδωσαν το χρόνο να κάνω ένα βήμα και με ξανάσπρωξαν στην πολυθρόνισσα. Ήταν η καρτέλα των αμυγδαλών, δεν έχω την παραμικρή αμφιβολία: ίδια κι απαράλλαχτη.

Πού είχα μείνει; Στη Βίβλο.

«Ναι, η Βίβλος. Η Βίβλος του μαρκησίου ήταν γραμμένη στα ιταλικά, τη γλώσσα που ο Πασκάλ γνώριζε καλύτερα από κάθε άλλη, κι είχε τυπωθεί στη Γενεύη με τη φροντίδα ενός προτεστάντη από τη Λούκα, οπαδού του Καλβίνου, του διαβόητου ανατροπέα της πίστης. Ο Πασκάλ ήξερε ότι είχε στην τσέπη το πιο επικίνδυνο βιβλίο της αυτοκρατορίας' δε γυρνούσε στο σπίτι λιγότερο χαρούμενος γι' αυτό' ο γερο-γάτος είχε βουτήξει για τη Σούα το πιο ωραίο βιβλίο του κόσμου. Ύστερα θα δούμε, σκεφτόταν, ύστερα θα δούμε.»

»Για όλο τον υπόλοιπο χειμώνα κι ένα μεγάλο μέρος της άνοιξης, η Σούα έβαζε κάθε βράδυ τον Πασκάλ να της διαβάζει αρκετές σελίδες του Βιβλίου. Δεν μπορούσε να πιστέψει ότι ο κόσμος είχε τόσες πολλές ιστορίες κι ότι κάποιος είχε μπορέσει να τις διηγηθεί μ' αυτό τον τόσο εντυπωσιακό τρόπο. Καθώς δεν υπήρχαν φιγούρες για να προσανατολιστεί, ο Πασκάλ ήταν

υποχρεωμένος να διαβάξει πάρα πολύ αργά, για να μπορεί εκείνη να 'χει όλο το χρόνο να φαντάζεται τις δικές της φιγούρες' όχι λιγότερο συχνά ήθελε ν' αγγίζει τις γραμμένες λέξεις' χασομερούσε για να τις χαιδέψει με τρόπο που να μπορέσουν να της μεταδώσουν τις κρυφές τους σκέψεις.

»Η Σούα αφηνόταν τη νύχτα μες στην αγκαλιά του άντρα της, αλλά δεν αναπαυόταν. Σκεφτόταν πώς θα έβρισκε τη δύναμη και τη σοφία για να γράφει όλα όσα έλειπαν από κείνο το θαυμάσιο βιβλίο. Καθώς ο Πασκάλ προχωρούσε στην ανάγνωση, αναγνώριζε πολλά πράγματα που κήρυσσε ο εφημέριος' φτάνοντας στο ευαγγέλιο του Χριστού, έκλαψε πολύ από έκπληξη και συγκίνηση επειδή βρήκε να παρουσιάζονται, με τρόπο θαυμαστό, πράγματα που ήδη γνώριζε χονδρικά. Έκλαψε πολύ για τα πάθη του αφέντη Χριστού, σαν να τα πληροφορήθηκε τότε μόλις.

»Όμως σ' εκείνο που της διάβαζαν έλειπε το πιο σημαντικό τμήμα: το ευαγγέλιο της Καρλομάγνο, η εκπληκτική ιστορία της θαυματουργής στάμνας της Μαρίας της Μαγδαληνής, η ζωή, τα πάθη, ο θάνατος και η ανάσταση του λαού της μέσω της ζωτικής λέμφου του Υιού του Θεού. Έλειπε η Ωδή της Καρλομάγνο. Κι έπρεπε να φροντίσει εκείνη γι' αυτό, αν μόνο είχε τη δύναμη να το κάνει.

»Πώς μπορούσε η Σούα να σκεφτεί να μείνει έγκυος; Κι έτσι για όλη την άνοιξη εκείνη έμεινε στεγνή, κι ο κόσμος δεν το 'δε με καλό μάτι, γιατί αυτό δεν ήταν κάτι που μπορούσε να πάρει κανείς ελαφρά. Ο Πασκάλ δεν είχε τίποτα να πει σχετικά' η ιδέα να έχει παιδιά απ' τη γυναίκα του μόλις που τον είχε απασχολήσει' το να 'χει παιδιά ξεπερνούσε κατά πολύ τις προσδοκίες του. Άλλωστε, ήξερε ότι είχε δώσει στο χωριάτικο συζυγικό του κρεβάτι όλα όσα είχε, κι ήταν ήσυχος.

»Με τον ωραίο καιρό ξανάπιασε τα καθήκοντά του ως τοποτηρητής εδώ κι εκεί στην περιοχή, σε αναζήτηση προβλημάτων

που ένας τοποτηρητής μπορεί να διευθετήσει. Αυτό του άρεσε, του άρεσε να γυροφέρνει στις κοιλάδες και στα περάσματα της Καρλομάγνο παρέα με τον γερο-Φουρνά, σε αναζήτηση άγριων ανθρώπων στους οποίους θα μπορούσε να ασκήσει προσεκτικά το δίκαιο. Ο Πασκάλ εκείνη την περίοδο θα μπορούσε να πει κανείς ότι ήταν ευτυχισμένος.

»Η Σούα είχε ένα σχέδιο. Για να πετύχει το σκοπό της της χρειαζόταν η συνενοχή του Πασκάλ, και μάλιστα η ενεργός συμμετοχή του, και η άγνοια όλων των άλλων. Κανείς, ούτε καν η Τσερίνα και ο Ρούμπεν, δεν έπρεπε να είναι ενήμεροι γι' αυτό που είχε στο μυαλό της· ήξερε πάρα πολύ καλά ότι ήταν ταυτόχρονα πολύ επικίνδυνο, πολύ παράλογο και αρκετά απίθανο να πραγματοποιηθεί. Η Σούα όμως ήταν μια νέα γυναίκα ικανή για κάθε εγχείρημα· έτσι είχε γεννηθεί, η ίδια η Τσερίνα την είχε θελήσει έτσι.

»Ήδη από τις πρώτες φορές που 'χαν ξεκινήσει αυτό το είδος βραδινού παιχνιδιού με το ημερολόγιο, η Σούα είχε ζητήσει απ' τον Πασκάλ να της πει με ποιον τρόπο είχε γραφτεί και εικονογραφηθεί εκείνος ο τόμος. Ήθελε να μάθει πώς γινόταν να μετατρέπονται οι λέξεις στα μαύρα, λίγο μυτερά, λίγο στρογγυλά, λίγο κυματιστά σημάδια, πυκνά σαν σειρές από μικρά μυρμήγκια, που διάβαζε ο Πασκάλ. Η Σούα δεν ήξερε τι ήταν η γραφή· κανείς στην Καρλομάγνο σ' όλη τη διάρκεια της μακριάς ιστορίας της δεν είχε γράψει ποτέ τίποτα, κι ο τοποτηρητής δεν της έκανε μαθήματα επί τούτου· το ύφος που 'χαν οι βραδιές τους δεν ήταν κατάλληλο γι' αυτό τον τύπο δραστηριότητας, ούτε ο Πασκάλ ένιωθε να 'χει παρασυρθεί σε οποιαδήποτε διδασκαλία.

»Απλώς, της είχε διηγηθεί ό,τι ήξερε για τη γραφή των βιβλίων: οι μικροί χαρακτήρες από χυμένο μολύβι, τα πλαίσια όπου στοιχειοθετούνταν στις σειρές και στις κολόνες που έβλεπαν τώρα, οι πρέσες, το μελάνι και το χαρτί. Αυτό ήταν όλο,

αλλά έφτανε τόσο για να πειστεί η Σούα ότι ήταν κάτι που μπορούσε να το κάνει και η ίδια. Το ίδιο δεν ήταν, σε τελευταία ανάλυση, να συνθέτεις τις ίνες ενός χαλιού ή ενός τραπεζομάντιλου στον αργαλειό; Έφτανε να 'χεις καλά στο μυαλό σου το σχέδιο και να ξέρεις πώς να κινείς τα χέρια σου στη μηχανή.

»Το θέμα ήταν απλώς να βρεθούν τα απαραίτητα. Αυτό ήταν το σχέδιο της Σούα: να πάει σε μια απ' τις χώρες όπου ο Πασκάλ της είχε πει ότι είχε δει να τυπώνουν βιβλία, να προμηθευτεί τα απαραίτητα και να φτιάξει το δικό της. Έπειτα, εκείνη κι ο λαός της, και τα βουνά της και οι λύκοι της, τα λουλούδια της και τα ρυάκια της, τα πουλιά της με τα τραγούδια τους και οι σκέψεις της θα είχαν το δικό τους Βιβλίο.

»Έπρεπε μόνο να πάρουν τους δρόμους εκείνη και ο άντρας της.

»Για το σκοπό αυτό της χρειαζόταν η άδεια της Καρλομάγνο· το γεγονός ότι δεν είχε μείνει ακόμα έγκυος της χρησίμευε. Σπανιότατα οι άνθρωποι της χώρας της έβγαιναν απ' τα σύνορα που της είχαν ορίσει εδώ και αιώνες και κυρίως δεν υπήρχε κανένας καλός λόγος για να το κάνουν, κι άλλωστε αυτοί της Καρλομάγνο ένιωθαν αμήχανα μακριά απ' τα έλη και τους βάλτους· ήξεραν ότι ήταν εκτεθειμένοι, χωρίς αρκετή προστασία, σε κάθε είδους κίνδυνο. Μακριά απ' τη γη τους γίνονταν ακόμα πιο ανάποδοι και, κατά συνέπεια, ακόμα πιο αντιπαθητικοί· δεν ήταν και πολύ ευχάριστο να δεις κάποιον από την Καρλομάγνο μακριά απ' τη χώρα του.

»Κι όμως όλο και κάποιος ταξίδευε: όποιος έπρεπε να πουλήσει τα πράγματά του, οι λίγοι που 'χανε καρδιά σπιούνου και περιπλανιούνταν εδώ κι εκεί κατά μήκος της Οδού για να έχουν την ευχαρίστηση να γυρίσουν και ν' αναφέρουν τα τρομερά πράγματα που τους συνέβησαν και οι προσκυνητές, φυσικά οι προσκυνητές.

»Η Καρλομάγνο είχε ένα μοναδικό προσκύνημα κι ήταν πο-

λύ ιδιαίτερο. Τόσο ιδιαίτερο, που έπρεπε να πας τουλάχιστον μια γενιά πίσω για να βρεις ποιος το είχε πραγματοποιήσει. Η Σούα ήξερε για έναν άντρα και μια γυναίκα που 'χαν ήδη πεθάνει από καιρό. Κι ο ίδιος ο τόπος του προσκυνήματος ήταν χαμένος κάπου μέσα στην απροσδιοριστία των θρύλων. Επρόκειτο ούτε λίγο ούτε πολύ για την επίσκεψη στο πλοιάριο του αγίου Ιακώβου, εκείνο που είχε φέρει τον ξάδελφο του αφέντη Χριστού και τη Μαρία Μαγδαληνή στην Καρλομάγνο, και που είχε φύγει από κείνες τις ακτές οδηγημένο απ' τον απόστολο, που εννοούσε να φτάσει να κηρύξει στα πέρατα του κόσμου. Στο σημείο όπου σταμάτησε, έτρεχαν οι προσκυνητές για να ζητήσουν από κείνο το ξύλο λίγη από την εκπληκτική δύναμη που το είχε εμποτίσει στη διάρκεια της μακριάς παραμονής των δυο αγίων.

»Αυτό που γνώριζαν με σιγουριά στην Καρλομάγνο ήταν ότι για να φτάσει κανείς στον άγιο τόπο έπρεπε να ακολουθήσει δυτικά την Οδό μέχρι το τέρμα της· χρειάζονταν μήνες πορείας για να φτάσει κανείς σ' έναν μικρό λόφο πάνω στη θάλασσα όπου έλαμπε άθικτο το πλοιάριο του Ιάκωβου. Εκεί μπορούσες να κάνεις τάμα για τη μοναδική συμφορά που αυτοί οι άνθρωποι έτρεμαν τόσο ώστε ν' αποτολήσουν μια τόσο επίπονη πορεία: τη στειρότητα. Πράγμα πάρα πολύ σπάνιο στην Καρλομάγνο από τότε που η στάμνα της Μαρίας Μαγδαληνής είχε αναστήσει το λαό και τον είχε ενδυναμώσει πολύ λίγες ήταν οι γυναίκες που δεν τεκνοποιούσαν.

»Στα βάθη της φυχής του καθενός ήταν πάντα παρούσα η φρίκη ότι αυτό θα μπορούσε να συμβεί, ρίχνοντας την Καρλομάγνο στο έρεβος της εξαφάνισης. Ένα ζευγάρι στείρων συζύγων είχαν κάθε δυνατή αλληλεγγύη προκειμένου να βρουν τρόπο να θεραπευτούν· η αποτυχία τους ήταν μια μικρή ρωγμή που ανοιγόταν στα θεμέλια του θρύλου της Καρλομάγνο.

»Η Σούα είχε σκεφτεί καλά το κάθε τι: ζήτησε και πέτυχε

απ' τη συνέλευση να πάει με τον άντρα της, τον τοποτηρητή, να ζητήσει τη χάρη για έναν γιο από τον Ιάκωβο, ξάδελφο του αφέντη Χριστού. Η Τσερίνα η παραμάνα δεν εναντιώθηκε στην επιθυμία της κόρης, αν και ήξερε καλά ότι η Σούα ήταν τουλάχιστον τόσο καρπερή όσο είχε υπάρξει η ίδια, κι ότι ο μουλαράς, όπως επέμενε να αποκαλεί τον τοποτηρητή, είχε ξαναγίνει, χάρη στα πλούσιμά της, ένας υγιής άνθρωπος. Η Τσερίνα ήξερε μέσα της ότι η κόρη της είχε στο μυαλό της ένα σχέδιο κι ότι δεν είχε νόημα να αντιταχθεί σ' αυτό· δεν υπάρχει φραγμός που να μπορεί να σταματήσει μια ζωή που επιχειρεί το πρώτο της βήμα χωρίς να την καταστρέψει. Ένωθε επίσης ότι η επιθυμία της κόρης ήταν για κείνη ακαταλαβίστικη· κι ακόμα χειρότερο, διέβλεπε με το οξύ βλέμμα της καρδιάς της μια ομίχλη πόνου να τυλίγει αργά τους δυο συζύγους.

»Υπάρχει ένα μυστήριο σ' αυτή την υπόθεση κι αυτό το μυστήριο εγώ δεν καταφέρνω να το λύσω αυτή τη στιγμή. Είμαι πολύ κουρασμένος, αλήθεια.»

Τι ώρα ήταν; Μία, δύο το πρωί; Πόσο είχα πει; Χριστέ μου, αισθανόμουν το στομάχι μου σαν να μου 'χαν κατεβάσει μέσα σωσίβιες λέμβους κι εκείνες να 'χαν αρχίσει να κινούνται όσο το δυνατόν πιο γρήγορα για να προλάβουν το κύμα που επέστρεφε και μούγκριζε μέχρι το λαρύγγι μου. Στο δωμάτιο ο καπνός των τσιγάρων μαζί με τις αναθυμιάσεις των λικέρ είχε δημιουργήσει ένα στρώμα από γαλαζόμαυρα σύννεφα, με σύσταση σαν αυτή του χυλού.

«Ποιο μυστήριο;»

«Για όνομα του Θεού, Σαβέριο, δεν μπορούμε να κάτσουμε εδώ μέχρι μεθαύριο. Εμπρός, τι διάλογο μυστήριο δεν ξέρεις να λύσεις; Σ' το λύνουμε εμείς αν δεν μπορείς εσύ.»

Κανείς που να καταλαβαίνει την κατάσταση μου· είναι δυνατόν να μην υπάρχει λίγη συμπόνια; Ε; Πόσες ώρες είμαι εδώ

και διηγούμαι; Και πρέπει να θυμάμαι και πρέπει να επινοώ, όλα βιαστικά, όλα ενώ μιλάω.

«Δώστε του να πιει, δε βλέπετε ότι έχει στεγνώσει το στόμα του; Δώστε του μια ωραία παγωμένη μπίρα να συνέλθει. Κουράγιο, Σαβέριο, κάτι μου λέει ότι πλησιάζουμε στο τέλος.»

«Λοιπόν, ποιο είναι αυτό το μυστήριο;»

Ήταν καλύτερα να συνεχίσω να κατεβάζω μπίρα και να αντιστέκομαι, να αντιστέκομαι μέχρι το τέλος, με την προϋπόθεση βέβαια ότι θα κατάφερνα να φτάσω αρκετά γρήγορα ώστε να επιζήσω.

«Το μυστήριο είναι αυτό, διάολε, και μεγάλο μάλιστα: Γιατί ο Πασκάλ δέχτηκε να ακολουθήσει τη Σούα σ' αυτή την τρέλα του βιβλίου και του προσκυνήματος; Υπάρχει καμιά εύλογη αιτία για να πει ναι στη γυναίκα του όταν του το ζήτησε; Γιατί αργά ή γρήγορα εκείνη θα πρέπει να του το είπε. Τι συνέβη στο κεφάλι του Πασκάλ που τον οδήγησε να υποστηρίξει αυτό που θα 'πρεπε να του φανεί η μεγαλύτερη ανοησία της ζωής του; Εγώ δεν μπορώ να το φανταστώ. Τελεία και παύλα.»

«Ήταν ερωτευμένος...»

«Ίσως. Ξεχνάτε όμως ποιος ήταν ο Πασκάλ, δεν παίρνετε υπόψη σας τη ζωή του. Είπα ότι έμοιαζε με αγριόγατο, σωστά; Όσο για το ότι ήταν ερωτευμένος — κι ο δικός του ήταν ο έρωτας ενός άντρα δοκιμασμένου που αναλογίζεται με έκπληξη την καλή του τύχη —, το ένστικτό του της επιβίωσης δε θα επέτρεπε ποτέ σ' άλλο αίσθημα να το υποσκελίσει, να τον κάνει να χάσει τελείως την αίσθηση των πραγμάτων. Γιατί τότε έφυγε με τη Σούα; Εγώ δεν ξέρω και δεν μπορώ να προχωρήσω την ιστορία.»

«Οι έξυπνοι γερο-γάτοι ξέρουν πότε φτάνει η στιγμή που πρέπει να σταματήσουν να ζουν. Κι έτσι, όπως θα περίμενε κανείς απ' αυτούς, κάνουν το πιο σοφό πράγμα γι' αυτή την περι-

σταση, αυτό που διαφορετικά θα έμοιαζε το πιο ανόητο: ρίχνονται στο τελευταίο τους κυνήγι για να ξοδέψουν την ενέργεια που ξέρουν ότι έχουν ακόμα.»

Μου έφυγε το ποτήρι από το χέρι σαν να 'χε μεταμορφωθεί σε ζωντανό βάτραχο. Στο άκουσμα αυτής της φωνής το μεθύσι μου έλιωσε και τώρα έτρεχε απ' το μυαλό μου σε παγωμένα ρυάκια. Αυτή που μίλησε ήταν η Φατίχα, μια μεγάλη ομιλία μάλιστα για τα δικά της δεδομένα: μια καλή παρέμβαση με σκοπό την επίλυση του αδιεξόδου που βρισκόμαστε εμείς του «Ναμπίλ».

Πού ήταν; Πότε μπήκε; Ποιος είχε αφήσει ν' ανέβει στο ιερό των λιμπερτάρων της Αλεξάνδρειας την επικίνδυνη επαναστάτρια;

«Φατίχα!» εκδηλώθηκα με μια κελαρυστή μεθυσμένη κραυγή. «Φατίχα!» Επιτέλους, Φατίχα, ακριβώς εδώ, σ' αυτό το κλουβί των τρελών, ήρθες να με πάρεις. Απ' το κολλώδες τείχος καπνού δεν ήρθε καμιά απάντηση, κι εγώ δεν κατάφερνα να τη διακρίνω ανάμεσα στα όλο και πιο άτονα πρόσωπα που είχα γύρω μου.

«Η κοπέλα έχει δίκιο.» Άρα υπήρχε μια κοπέλα και ποια μπορούσε να 'ναι αν όχι εκείνη; «Ο Πασκάλ ξέρει ότι ο χρόνος του είναι μετρημένος' η μοίρα του είναι καθορισμένη. Καλύτερα να ριχτεί σε κάτι μεγάλο, στ' αλήθεια τρελό. Και τι το καλύτερο απ' το να ικανοποιήσει το όνειρο της γυναίκας του; Άλλωστε, είναι ένα όνειρο μεγαλειώδες, έτσι δεν είναι; Ή καταλάβαμε λάθος, Σαβέριο;»

«Μα η ιδέα της Σούα είναι αφελής και τίποτα άλλο», λέω εγώ.

«Αφελής; Και τίποτα άλλο;»

Αχ, και να 'ταν αυτή. Πού είσαι; Βγες έξω, Φατίχα.

«Δεν υπάρχει αφέλεια σ' όποιον πιστεύει ότι ένας λαός μπορεί πραγματικά να υπάρξει αν υπάρχει κάτι, ακριβώς όπως ένα

βιβλίο, που να αφηγείται την ιστορία του στους άλλους. Δεν συμφωνείς, Σαβέριο;»

Ε, ο Ρούμπεν ο τυπογράφος κάτι καταλάβαινε από βιβλία: ποιος μπορούσε να το ξέρει καλύτερα απ' τον ίδιο;

«Εντάξει, σύμφωνοι.» Ήταν γραφτό μου να υποκύπτω σε ό,τι ήταν προφανές για τους άλλους. «Λοιπόν, η Σούα ξεκινάει με τη βεβαιότητα ότι θα πραγματοποιήσει το μεγάλο της σχέδιο κι ο Πασκάλ αντίθετα με τη βεβαιότητα ότι αυτό θα είναι, απ' όλες τις απόψεις, το τελευταίο του ταξίδι, είτε πάει καλά είτε όχι.»

«Μάλιστα.»

«Ορίστε, ναι.»

Κι αν κάνω λάθος, Φατίχα; Φαντάζομαι ότι μετά δε θα με θέλεις πια. Βλέπεις με τι ρίσκο είμαι υποχρεωμένος να συνεχίσω;

«Λοιπόν, φεύγουν εκείνος, εκείνη και το μουλάρι Μπάες. Παίρνουν τους δρόμους και κατευθύνονται προς τη δύση. Η Καρλομάγνο ξεπροβοδίζει τους δυο συζύγους: είναι ένα γεγονός τόσο σημαντικό, τόσο ιδιαίτερο, που ο καθένας θεωρεί ότι πρέπει να τους συνοδέψει τουλάχιστον για ένα μικρό τμήμα του δρόμου για να μην αισθάνονται μόνοι και για να μπορούν να τους κοιτάζουν πολλή ώρα και με προσοχή: δε θα είναι οι ίδιοι όταν θα γυρίσουν, έτσι ίσως να σκέφτονται. Ο ιερέας Βιλέλμο φάλλει με την καλύτερή του φωνή τους πιο εντυπωσιακούς ύμνους, ο τυροκόμος Φουρνά απελπίζεται για την άρνηση του Πασκάλ να τον πάρει μαζί του για να τον φροντίζει και να τον προστατεύει απ' τις αμέτρητες κακοτοπιές του δρόμου. Πόσο θα κρατήσει αυτό το ταξίδι; Κανείς δεν το ξέρει. Μόνο η Τσερίνα νιώθει με ακρίβεια ότι θα διαρκέσει περισσότερο κι απ' την ίδια τη ζωή της κόρης της.»

»Ο Πασκάλ ξέρει πού να πάει. Δυτικά, κι ύστερα προς το βορρά, πέρα απ' τα βουνά, απ' τα περάσματα που τα κρατού-

σαν τη μια μέρα οι στρατιώτες του Λουίτζι και την άλλη εκείνοι του αυτοκράτορα. Κι ακόμα πιο πάνω, στις περιοχές των μαρκησιών της Σαβοΐας, προς το Σαλούτσο. Εκεί υπάρχουν κοιλάδες πίσω απ' τον αρχαίο δρόμο για τη λίμνη του Λεμάν, όπου ουσιαστικά σε κάθε χωριό υπάρχει ένα μικρό τυπογραφείο, τα απαραίτητα για να φτιάξεις τα στοιχεία, κάποια δεξαμενή για τη χαρτόμαζα. Εργαστήρια ως επί το πλείστον μυστικά, κρυμμένα στις ανθρακαποθήκες και στα αποξηραντήρια ή σε διαρκή μετακόμιση απ' το ένα αγρόκτημα στο άλλο. Αυτές οι κοιλάδες είναι το καλά προστατευμένο λίκνο των χειρότερων αιρέσεων, κι απ' αυτά τα χωριά εξαπλώνονταν προς τα καθολικά εδάφη τα έντυπα που ο αυτοκράτορας και ο πάπας δεν κουράζονταν να καταριούνται και να καίνε: έντυπα και τυπογράφους, εννοείται.

»Ο Πασκάλ γνωρίζει αυτά τα πράγματα γιατί υπηρέτησε δυο φορές τον μέγα δούκα της Σαβοΐας στις εκστρατείες του κατά των αιρετικών στις κοιλάδες. Θυμάται ότι είχε αφήσει να το σκάσουν παραπάνω από ένας από κείνους τους βουνίσσιους που ταλαιπωρούνταν στα χιονισμένα μονοπάτια που οδηγούσαν στο Λεμάν, απίστευτα φορτωμένοι με τους σάκους τους με τα απαγορευμένα βιβλία. Περίεργο, σκεφτόταν, να νιώθει μεγαλύτερη τρυφερότητα για τους λαθρέμπορους βιβλίων, αυτός που στ' αλήθεια δεν μπορούσε να θεωρηθεί άνθρωπος των γραμμάτων, απ' τους γέρους και τις γυναίκες που είχε τουφεκίσει δίχως οίκτο. Περίεργο κι ενδεικτικό, ιδωμένο με τα μάτια του σήμερα.

»Το μουλάρι Μπάες προχωρούσε εύκολα κατά μήκος της Οδού κάτω απ' το γλυκό βάρος της Σούα: η μυρωδιά της κοπέλας το έκανε πράο και φιλικό, ενώ τα χέρια της που εκείνη κρατούσε σταθερά πάνω στην κοντή του χαίτη του μαλάκωναν τους μυς, χαρίζοντάς του μια ιπποτική κίνηση.

»Συνάντησαν τον Χαβιέρ ύστερα από τέσσερις μέρες πορείας

από την Καρλομάγνο. Ο νεαρός ιερέας, οπαδός του Βάσκου της Λογιόλα, κήρυσσε στην πλατεία του Σαντ Έλμο, ένα μικρό χωριό κοντά στο ποτάμι. Στεκόταν πάνω σ' ένα σκαμνί και είχε πλάι του δυο υπηρέτες οπλισμένους με λόγχες και το λάβαρο του Τιμίου Σταυρού. Το κεφάλι του ήταν ξέσκεπο, η στολή του βουτηγμένη στη λάσπη και κρατούσε γερά με τα χέρια του τους βραχίονες ενός ξύλινου σταυρού, σαν να κρατούσε τη λαβή ενός σπαθιού. Μιλούσε με φωνή δυνατή και πλούσια σε καστιλιάνικη μουσικότητα, που πρόσδιδε στην ομιλία του μια ιδιαίτερη γοητεία. Μιλούσε αργά, κάνοντας μια σύντομη παύση ανάμεσα στο ένα θέμα και στο άλλο, για να μπορεί ο κόσμος να μένει λίγο σ' αυτό και να το σκέφτεται. Ήταν πολλοί αυτοί που τον άκουγαν, ο δήμαρχος στην πρώτη σειρά με τα διακριτικά του, αλλά κυρίως απλοί άνθρωποι, άντρες και γυναίκες από το ποτάμι, μερικά παιδάκια, κι όλοι έμοιαζαν να τον παρακολουθούν με εξαιρετική προσοχή.

»Θα πρέπει να 'ταν ο πρώτος ιεροκήρυκας, ύστερα από αιώνες, που παρουσιαζόταν σ' αυτούς τους ανθρώπους χωρίς να πουλάει συγχωροχάρτια, χωρίς να είναι μεθυσμένος, με ωραία όψη και σεμνούς τρόπους. Οι δυο σύζυγοι είχαν φτάσει πολύ αργά για να καταλάβουν για ποιο πράγμα μιλούσε, αλλά έκαναν και στους δυο εντύπωση οι τρόποι εκείνου του νέου· ο Πασκάλ αναγνώρισε τη δύναμη ενός βίαιου αλλά προσεκτικού μαχητή, ένα σχεδόν τέλειο αντίγραφο αυτού του είδους του πολεμιστή που δεν προκαλεί τη μοίρα για το χρήμα, αλλά από πείνα και δίψα για πόλεμο· η Σούα έμεινε εκστασιασμένη απ' τον τρόπο που μιλούσε· της φάνηκε σαν να 'κουγε μια φωνή που έβγαινε κατευθείαν απ' τους χαρακτήρες ενός βιβλίου, τόσο ωραία και μοναδική της φαινόταν.

»Στο τέλος του κηρύγματος, ο Χαβιέρ τοποθέτησε το σταυρό στη μέση της πλατείας και με τη δύναμη των χεριών τον κάρφωσε γερά στη γη. Φυσικά ο Πασκάλ δεν μπόρεσε ν' ανα-

γνωρίσει στο πρόσωπό του τον ιερέα που του είχε αναγγείλει ο μαρκήσιος, αλλά εκεί επί τόπου είπε στη Σούα μια φράση που σ' εκείνη φάνηκε ακαταλαβίστικη. Της είπε: «Αυτός ο νεαρός βρωμάει ήδη από τις μάχες που έχει σκοπό να κερδίσει. Η επιτηδειότητά του δε μ' αρέσει· άλλους σαν κι αυτόν καλό θα ήταν να μη συναντάμε πολύ συχνά στο δρόμο».

»Η Σούα κοιτούσε τον κόσμο και ενθουσιαζόταν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Παρατηρούσε το κάθε τι: τους ελαιώνες που έβαφαν στο ασημί λόφους ολάκερους, τις βραχώδεις παραλίες στη θάλασσα, τα καλλιεργημένα αμπέλια σε πέτρινα φρούρια, τα ψηλά καμπαναριά στις εκκλησίες στα μοναστήρια, καταπληκτικά σαν κάστρα. Αλλά κυρίως έβλεπε πολλή θάλασσα και κύματα που έσκαγαν αδιάκοπα στις ακτές.

»«Η θάλασσα απ' όπου ήρθε η Μαρία η Μαγδαληνή», φώναξε μπροστά στην ακτή της Ιντραμούρα. «Η θάλασσα, άντρα μου, μου φαίνεται το πιο ωραίο πράγμα του κόσμου. Ήταν η χειρότερη αγριότητα εναντίον της Καρλομάγνο να μας στερήσουν αυτό το αγαθό.»

»Κι ύστερα θέλησε να κάνει μπάνιο στο χλιαρό νερό όπου μικρά καβούρια της γαργάλησαν το πόδι και σκόρπισαν μακριά, και θέλησε να το πει, παρ' όλο που ο Πασκάλ την εξόρκισε να μην το κάνει. Έτσι έγινε και η Σούα ανακάλυψε, ξερνώντας πάνω στη μαλακιά και λευκή άμμο, τη φυσική αλμύρα της θάλασσας και κατά συνέπεια αυτό πρόσθεσε και σύνεση στο θαυμασμό της.

»Σταματούσαν για να κοιμηθούν στα πανδοχεία, όταν συναντούσαν, ή πάλι ζητούσαν καταφύγιο σε κάποιον αχυρώνα ή στάβλο, αλλά για να περάσουν τη νύχτα ή να βρουν να φάνε έπρεπε να απομακρυνθούν απ' το δρόμο. Φαίνεται ότι πάνω στην Οδό οι άνθρωποι δεν τολμούσαν να σταματήσουν αρκετά ώστε να φτιάξουν ούτε μια στέγη, κι έτσι ήταν· η Οδός έπρεπε να διατηρηθεί καθαρή για το πέρασμα των αρμάτων, για να

πηγαινοέρχονται οι συμμορίες των δουκών και οι πρίγκιπες του αυτοκράτορα, άνθρωποι που άρπαζαν, δεν πλήρωναν, δεν επέστρεφαν.

»Από ψηλά στους λόφους τα χωριά επόπτευαν την Οδό από τη σωστή απόσταση για να μπορούν με ηρεμία οι χωρικοί να αποφασίσουν να κατέβουν για να πουλήσουν και ν' αγοράσουν ή να κλειστούν μέσα και ν' αφήσουν στον όχλο των στρατιωτών τουλάχιστον την κούραση της ανηφόρας και την ενόχληση να ξεπατώσουν κάνα τοίχο ή κάνα χωμάτινο ταμπούρι. Οι άνθρωποι που περνούσαν απ' την Οδό προχωρούσαν βιαστικά και δεν είχαν διάθεση να κοιτάξουν κανέναν καταπρόσωπο.

»Όπου κι αν σταματούσαν για να περάσουν τη νύχτα, φρόντιζαν να μένουν παράμερα από άλλους διερχόμενους. Ούτε ο ένας ούτε ο άλλος έτρεφε συμπάθεια για τους ανθρώπους που συναντούσαν· ο Πασκάλ από χρόνια καχυποψία, η Σούα γιατί τους ντρεπόταν και τους φοβόταν· υπήρχε πάντοτε κάτι το σκοτεινό και ξινό στα πρόσωπα αυτών των ξένων.

»Μέσα στη βαθιά νύχτα η Σούα ξυπνούσε τον Πασκάλ. Ο τοποτηρητής άναβε ένα μικρό φανάρι και ξαναδιάβαζε στη γυναίκα του κάποια αποσπάσματα από τη Βίβλο. Ήταν οι διηγήσεις που την είχαν συγκινήσει περισσότερο, εκείνες όπου ήθελε να πηγαίνει το μυαλό της όταν θα είχε γράψει τις δικές της. Ο Πασκάλ φύλαγε εκείνο το βιβλίο στο βάθος του σάκου με το σανό του Μπάες και γρήγορα πήρε κι αυτό μια ιδέα απ' τη βαριά μυρωδιά του μουλαριού. «Ας ελπίσουμε ότι θα το φάει μια απ' αυτές τις μέρες», έλεγε στον εαυτό του ο Πασκάλ, που λαχταρούσε να διατρέχει έναν κίνδυνο λιγότερο.

«Υπάρχει κάτι τώρα που δεν μπορώ να σας το διηγηθώ.»

«Ε;»

«Γιατί;»

«Τι 'ναι αυτό που δε θες να διηγηθείς;»

«Αν θέλουμε να φτάσουμε στο τέλος, προτού πεθάνουμε όλοι πνιγμένοι απ' τον καπνό και την μπίρα, δεν μπορώ να σας πω όλα όσα συνέβησαν στο ταξίδι τους στο δρόμο του αλατιού που οδηγεί πέρα από τα Απένινα. Ούτε αυτά που θα συμβούν όταν ο Πασκάλ κι η Σούα φτάσουν στις κοιλάδες του Πινέρολο.»

«Μα τουλάχιστον προσπάθησε να μας το πεις με δυο λέξεις, Σαβέριο.»

«Εντάξει, αλλά θα ήταν μια ωραία ιστορία.»

«Λοιπόν, μένουν για λίγο καιρό στα χωριά όπου μαζεύονται οι παράνομοι βιβλιοπώλες που τυπώνουν τα μεταρρυθμιστικά κείμενα, τις απαγορευμένες μεταφράσεις της Βίβλου. Σ' ένα από κείνα τα χωριά μαθαίνουν την τέχνη της κατασκευής χαρτιού και τις τεχνικές του τυπώματος. Φεύγουν μ' ένα σακούλι μολυβένια στοιχεία κι ένα μικρό πλαίσιο για να συνθέτουν τις σελίδες και στη διάρκεια του ταξιδιού της επιστροφής ο Πασκάλ μαθαίνει τη Σούα να διαβάζει, έτσι ώστε να μπορέσει να συνθέσει το δικό της Βιβλίο.»

«Κι έχοντας φτάσει σε απόσταση λιγότερο από μια μέρα πορείας απ' την Καρλομάγνο, συνάντησαν τον ιερέα Βιλέλμο. Ο γερο-εφημέριος σερνόταν στο δρόμο δυστυχισμένος. Τα πόδια του ήταν γυμνά και φορούσε μια κίτρινη κάπα που μόλις τον σκέπαζε. Κοιτούσε τριγύρω με τα όλο γυαλάδα μάτια του εμπύρετου και δεν αναγνώρισε τους δυο συζύγους όταν εκείνοι σταμάτησαν για να τον περιμένουν. Διασταυρώθηκε μαζί τους και τράβηξε πέρα.

»«Εφημέριε!» Ο Πασκάλ τον συγκράτησε από κείνη την περίεργη καζάκα του. «Εφημέριε, πού πας μ' αυτά τα χάλια;» Μα ήδη προτού ακόμα αγγίξει το τραχύ ύφασμα, ο τοποτηρητής κατάλαβε τι έτρεχε. Κι αυθόρμητα αρπάζει γερά τον ιερέα απ' τους ώμους, τον κοιτάει στα μάτια και βλέπει ότι τα δικά του κοιτάζουν το κενό. Προσπαθεί να τον ταρακουνήσει απαλά

και σχεδόν φιθυρίζοντάς του στ' αυτί τον ρωτάει: “Ποιος ήρθε στη χώρα, ποιος ήρθε, Βιλέλμο;”

»Ο Βιλέλμο μουρμουρίζει μυστήρια πράγματα στη γλώσσα που στην Καρλομάγνο έλεγαν ότι ήταν λατινικά, τη γλώσσα του δόγματός του· στρίβει τα χέρια και τινάζει τους ώμους, αλλά ενδίδει στην πίεση του Πασκάλ κι αφήνεται να τον σύρουν κάτω από ένα δέντρο, σε μικρή απόσταση απ' το δρόμο. Εκεί κάθεται ανακούρκουδα στη γη, βουβός.

»Η Σούα τον κοιτάζει πάνω απ' το μουλάρι Μπάες· είναι η πρώτη φορά που βλέπει το σάστισμα και την απελπισία στο στρογγυλό και πάντοτε χαρούμενο πρόσωπο του εφημέριου. Ξεπεξεύει βιαστικά και τον πλησιάζει, του παίρνει το πρόσωπο μέσα στα χέρια της και το φέρνει στο στήθος της, όπως κάνουν στα παιδάκια· κι όπως κάνουν στα πονεμένα παιδάκια τον να νουρίζει γλυκά:

“Εφημέριε, εφημέριε, εφημέριε, τι έχεις, εφημέριέ μου; Τι έχεις;”

»Ο Βιλέλμο κλαίει σιωπηλά και μια κλωστή από κιτρινωπό σάλιο κολλάει στο πιγούνι του. Ο Πασκάλ γνωρίζει και την αιτία αυτού του σάλιου· έχει δει πολλούς ανθρώπους να φτύνουν χολή μ' αυτό τον τρόπο, όπως έχει δει και πολλούς ανθρώπους, γεμάτους σάλια ή όχι, να φορούν τον κίτρινο χιτώνα.

»“Ποιος σου έκανε κακό, Βιλέλμο, πότε έγινε;”

Αλλά ο γέροντας ξέρει μόνο να παραμιλάει στη γλώσσα της θεολογίας του: Confiteor domine... αχ! De profundis me dixi confiteor, αχ. Venit diabolus ad me et ora et nunc et in perpetuo...”*

»Η Σούα είναι τρομοκρατημένη και ζητάει σιγανά από τον Πασκάλ κάτι που να μπορεί να παρηγορήσει τον γέρο και καλό εφημέριο, αλλά ο Πασκάλ ξέρει ήδη ότι δεν θα υπάρξει κανενός

* Ομολογώ, Κύριε... Εκ βαθέων εγώ λέγω ότι ομολογώ. Ήρθε ο διάολος σ' εμένα και νυν και αεί και εις τους αιώνας...

είδους παρηγοριά από δω και στο εξής. Φορτώνει τον γέρο στο μουλάρι, τον δένει με το χαλινάρι στη σέλα και πιάνει γερά τη Σούα απ' το χέρι.

»Αφήνουν το δρόμο κι όσο πιο γρήγορα μπορούν προχωρούν προς το βουνό. Ανεβαίνουν τη μακριά κορυφογραμμή που οδηγεί στα πιο ψηλά λατομεία μαρμάρου, τα πιο αρχαία. Περιπατούν ως το βράδυ· εγκαταλείπουν τα μονοπάτια, σκαρφαλώνουν στ' απόκρημνα βράχια, ανεβαίνουν κι άλλο. Ύστερα, από μια ρωγμή στα βράχια λεπτή σαν κόψιμο μαχαιριού, φτάνουν σε ένα μικρό εγκαταλειμμένο λατομείο. Εκεί, σ' αυτό το είδος φωλιάς, είχε φέρει μια μέρα ο τυροκόμος Φουρνά τον τοποτηρητή για να του δείξει τη σίγουρη τοποθεσία για μια ενδεχόμενη κρυψώνα. Μια μέρα, ποτέ δεν ξέρεις. Τρώνε και πίνουν τα λίγα που υπάρχουν στο δισάκι και στο παγούρι· ο εφημέριος πίνει, κλαίει και βγάζει σάλια, αλλά δεν μπορεί να φάει γιατί το στόμα του είναι μια μαύρη ρωγμή γεμάτη αίμα. Τότε η Σούα κάνει μικρά κομματάκια το ψωμί και το τυρί και γλυκά του το βάζει στο στόμα, ενώ ο Πασκάλ τρίζει τα δόντια του από τον τρόμο.

»Η νύχτα πέρασε χωρίς φωτιά, κι ήταν μια κρύα νύχτα.

»Με το πρώτο φως της μέρας ο Πασκάλ παίρνει τη Σούα μαζί του και την οδηγεί στο πηγάδι ενός λατομείου κρυμμένο απ' τα πεύκα. Τη βοηθάει να δέσει πολύ σφιχτά το σακούλι με τα στοιχεία και τότε το κατεβάζει, αφήνοντας την άκρη του σκοινιού να προχωρήσει τόσο ώστε να το δέσει σ' ένα γερό κούτσουρο που ξεμύτιζε απ' το χείλος του πηγαδιού. Κανείς δε θα έβλεπε ποτέ τίποτα αν δεν ήξερε πού να φάξει. Τότε μόνο η Σούα έπιασε τον Πασκάλ απ' το μπράτσο και τον υποχρέωσε να την κοιτάξει: “Μίλα μου, άντρα μου, γι' αυτό που συνέβη”.

»Κι ο Πασκάλ είπε στη Σούα ότι δεν μπορούσαν να γυρίσουν στη χώρα και, μάλιστα, καλό θα ήταν ν' ανέβαιναν ακόμα πιο πάνω στα βουνά και να προσπαθήσουν να φτάσουν σε κά-

ποια χώρα αρκετά μακριά απ' την Καρλομάγνο, κι από κει να βρουν τη δύναμη να προχωρήσουν ακόμα παραπέρα, να γυρίσουν ίσως στις κοιλάδες του Πέλιτσε, ίσως να φτάσουν στη λίμνη Λεμάν. Κι όταν εκείνη τον ρώτησε "γιατί", εκείνος της απάντησε ότι θα πρέπει να έφτασε στην Καρλομάγνο ένας ιερέας, ίσως ακριβώς ο νεαρός ιερέας που εκείνη είχε δει στο Σαντ Έλμο — η Σούα ξαναθυμήθηκε τότε εκείνο τον άντρα και την πανέμορφη και μυστηριώδη ομιλία του —, κι αυτός ο ιερέας έχει αποστολή να ξεριζώνει τις αιρέσεις και κάθε διαφορετική σκέψη με κάθε νόμιμο εξαναγκασμό, όπως συνέβη σε κάθε βασίλειο της αυτοκρατορίας.

»Της θύμισε τον Λούθηρο και τα όσα είπαν μεταξύ τους σχετικά με το ημερολόγιο που είχε την εικόνα του — ο Πασκάλ νιώθει τότε μια σουβλιά στο στομάχι: εντελώς απρόσεχτα, φεύγοντας είχε αφήσει το ημερολόγιο στο μπαούλο του δωματίου του — και της έδειξε την κίτρινη καζάκα που φορούσε ο Βιλέλμο· αυτό ήταν το διακριτικό που έπρεπε να φορούν για μετάνοια οι αιρετικοί που συνελήφθησαν να σφάλουν. Αυτό σήμαινε ότι στην Καρλομάγνο είχαν υπάρξει δίκες και τιμωρίες, άρα δεν ήταν μόνο ιερείς, αλλά και στρατιώτες και κάθε είδους αρμόδια για τέτοια πράγματα εξουσία.

»Δε θέλησε να της πει ότι όποιος περνούσε το μαρτύριο του τροχού έβγαινε με τρυπημένο συκώτι, κι άρχιζε να φτύνει χολή όπως ο εφημέριος, ούτε ότι αυτό το βασανιστήριο, όπως και διάφορα άλλα, ήταν ένας καλός τρόπος για να οδηγούνται οι αμαρτωλοί στη χριστιανική εξομολόγηση των ενοχών τους και στη μετάνοια. Δεν υπήρχε λόγος να της πει αυτά τα πράγματα γιατί η Σούα δεν τα καταλάβαινε· αντίθετα ένιωθε τον πόνο γύρω της, τον ένιωθε τόσο κοντά, που μπορούσε να πει τι μυρωδιά είχε· ένιωθε το φόβο του άντρα της, την απελπισία του εφημέριου. Η αιτία όμως, η αιτία για όλα αυτά που βρισκόταν;

»Γυρνώντας στη φωλιά τους, βρήκαν τον εφημέριο που 'χε

αρχίσει να συνέρχεται. Δεν έχανε πια σάλια και καθόταν ήρεμος· τα μάτια του που έκαιγαν απ' τον πυρετό αναγνώρισαν τους δυο συζύγους. Για το λόγο αυτό, επειδή ξαναβρήκε τη συνειδησή του, ξέσπασε σε κλάμματα, κι ανάμεσα στους λυγμούς του διηγήθηκε κάτι απ' τα βάσανα τα δικά του κι αυτά της Καρλομάγνο.

»Είχε έρθει λοιπόν αυτός ο ιερέας από την Ισπανία, ο Χαβιέρ, που τ' όνομά του ήταν πικρό σαν χολή, με μια μεγάλη ακολουθία από στρατιώτες και συμβολαιογράφους, ένα μπαούλο με βούλες και πιστοποιητικά και τη χορωδία κάτι τραγόπαπων από τη Σαρετσάνα, που τον ακολουθούσαν σαν πεινασμένοι σκύλοι. Τους στρατιώτες, μια ντουζίνα φανατικούς χωρικούς, τους είχε βάλει ο μαρκήσιος, αυτός που έπρεπε να προστατέψει την Καρλομάγνο όπως είχε επισήμως ορκιστεί όχι πάνω από δυο χρόνια πριν. Δεν υπήρχε τρόπος να συνηνοηθείς με τον Καστιλιάνο ιερέα. Είχε θελήσει ν' ανακρίνει τον εφημέριο, και παρ' όλο που ο Βιλέλμο ήταν υπομονετικός και συνεργάσιμος και είχε αυθόρμητα παραδεχτεί τις ελλείψεις του ως προς το δόγμα και την ηθική, αυτός ο νεαρός αλαζόνας είχε σκανδαλιστεί μέχρι δακρύων.

»Ύστερα θέλησε να ανακρίνει και το λαό και σ' εκείνο το σημείο συνέβη το ανεπανόρθωτο. Γιατί ο λαός δεν σκόπευε να κάτσει να τον ανακρίνει αυτός ο ξένος που έλεγε ότι είχε έρθει για λογαριασμό του Θεού και παρουσιαζόταν στους αγρούς και στα λατομεία και, ακόμα χειρότερα, στα σπίτια ανάμεσα στις γυναίκες και στα παιδιά, ακολουθούμενος από τους στρατιώτες με τα αρκεβούζια. Μάταια ο Βιλέλμο προσπάθησε να κάνει αυτά τα ζωντόβολα να λογικευτούν. Όταν ύστερα ο Καστιλιάνος θέλησε να καταλάβει την καλύβα του αγίου Ιωάννη για να την καθάρει απ' τις αρχαίες ιεροτελεστίες, έγινε μάχη με όπλα απέναντι σε πέτρες, με λόγχες απέναντι σε μπαστούνια. Υπήρξαν νεκροί και απ' τη μια και από την άλλη πλευρά, αλλά τε-

λικά επικράτησαν οι άνθρωποι του μαρκήσιου, κι ο ιερέας Χαβιέρ μπήκε θριαμβευτικά στην καρδιά της αίρεσης: έτσι είχε αποκαλέσει εκείνη τη φτωχή καλύβα.

»Από κει ξεκίνησε ένας μήνας πόνου. Άρπαζαν τους αρχηγούς των οικογενειών πέντε ή έξι τη φορά και τους υποχρέωναν στα πιο φρικτά βασανιστήρια: ο ιερέας προσπαθούσε να τους κάνει να σκεφτούν λογικά για πράγματα που δεν γνώριζαν, προσπαθούσε να τους αποσπάσει λόγια που δεν ήξεραν καν να τα πουν. Τελικά τα έλεγαν, κακήν κακώς, τα έφτυναν σε κάθε γύρο της ρόδας, σε κάθε χτύπημα του μαστιγίου. Τις έλεγαν εκείνες τις λέξεις, κι αμέσως τις ξανακατάπιναν, σαν μεγάλα περήφανα ζώα που ήταν.

»Τελικά έγινε ένα συμβούλιο των πατέρων. Η Καρλομάγνο είχε τραυματιστεί σε τέτοιο βαθμό, που έπρεπε να πάρουν το συντομότερο μια απόφαση που θα τους επέτρεπε τουλάχιστον να επιβιώσουν, ν' αποφύγουν να πειράξουν τα παιδιά. Ας αρνηθούμε τους ιερούς μας θρύλους, ας φτύσουμε πάνω στα τραγούδια μας, ας ομολογήσουμε κάθε τι που θα τους ευχαριστήσει, είπαν, αν αυτό χρησιμεύει στο να μας δώσει μια ανάσα και να απομακρύνει αυτούς τους διαβόλους απ' τη γη μας. Ύστερα βλέπουμε.

»Κι ήταν ξεκάθαρο σε όλους ότι το μεγάλο λάθος ήταν να επιζητήσουν την πρώτη τους υποτέλεια, να εμπιστευτούν αυτόν το μαρκήσιο που τώρα παραχωρούσε τους ανθρώπους του στον ιερέα Χαβιέρ. Κάναμε ένα μεγάλο λάθος, ας σκύψουμε το κεφάλι μπροστά σ' αυτούς τους βρωμιάρηδες κι ας κοιτάξουμε να τους ξεφορτωθούμε: αυτό αποφάσισαν οι πατέρες. Η οργή όμως προς τον μαρκήσιο ήταν μεγάλη.

»Κι όταν οι δικαστές που φαχούλευαν στα σπίτια σαν αφεντικά βρήκαν στο δωμάτιο του τοποτηρητή Πασκάλ έγγραφα αιρετικά σε πολύ μεγάλο βαθμό, οι ίδιοι οι πατέρες τον κατηγορήσαν σαν τον μεγαλύτερο διαφθορέα των ψυχών τους.

«Ήρθε ανάμεσά μας και βάλθηκε να μας τρελάνει με τις αιρετικές του μηχανοραφίες. Αυτός ο άνθρωπος μας ανάγκασε στην ανυποταγή με τα λόγια και τις απειλές του. Όταν μυρίστηκε την έλευση της εξουσίας, το έσκασε, αρπάζοντας, σαν τελευταίο πλήγμα εναντίον μας μια πολυαγαπημένη μας κόρη». Εκείνοι είχαν υποφέρει πολύ, αυτό πίστευαν: αν κάποιος έμελλε ακόμα να το πάθει, καλύτερα να ήταν ο ξένος, η ζωντανή απόδειξη της καταραμένης τους υποτέλειας. Άλλωστε, ποιος ξέρει αν θα γύριζε ποτέ.

»Ποιος ξέρει αν κάποιος καλός άνθρωπος θα κατάφερνε με κάποιον τρόπο να τον αποτρέψει απ' το να γυρίσει. Οι πατέρες είχαν τυφλωθεί απ' τον πόνο και την οργή, είχαν αποβλακωθεί απ' τα κηρύγματα και είχαν γίνει μοχθηροί από τα βασανιστήρια. Ο ίδιος ο Βιλέλμο δεν είχε εναντιωθεί σθεναρά σ' αυτή την προδοσία. Γι' αυτό τώρα έκλαιγε μπροστά τους και ζητούσε συγχώρεση για ένα άδικο που ούτε ένας άγιος δεν θα συγχωρούσε.

»Καταλάβαινε όμως ο Πασκάλ τι είχαν τραβήξει στην Καρλομάγνο; Καταλάβαινε ο Πασκάλ σε ποιες κτηνωδίες μπορεί να οδηγήσει η κακία; Κι ο Βιλέλμο έκλαιγε ασυγκράτητα με λυγμούς. Και σαν να μπορούσε αυτό με κάποιον τρόπο να ελαφρύνει το άδικο της Καρλομάγνο, ο εφημέριος διηγήθηκε για τον τυροκόμο Φουρνά. Εκείνος είχε αντιταχθεί στην απόφαση των πατέρων και το 'χε κάνει με το παλιό του στιλ. Είχε παρουσιάσει μπροστά τους μ' ένα μαχαίρι και μπροστά σε όλο το λαό έκοψε τα τελευταία δάχτυλα που είχε επιτρέψει στον εαυτό του να έχει. Και τα έφτυσε κιόλας, πάνω σ' εκείνα τα κομμάτια απίκριας και κόκαλα που έμοιαζαν να κουλουριάζονται ανάμεσά τους σαν φίδια, κι έφτυσε πάνω στον κόσμο. Και τόσο πολύ ούρλιαζε και έβριζε, αιμορραγώντας, στους δρόμους της χώρας, που τον συνέλαβαν και τον αλυσόδεσαν μέσα στο ίδιο του το σπίτι. Ήξερε ότι τον είχαν κλείσει εκεί, να πεθάνει σιωπηλά.

»Ο Πασκάλ κατάλαβε και δε βρήκε τίποτε να επιρρίψει στον εφημέριο ούτε και στους ανθρώπους που τον πρόδωσαν για λίγη ακόμα ζωή. Πόσες προδοσίες είχε γνωρίσει ήδη, πόσες θα έπρεπε να χρεώσει στον εαυτό του.

»Ξαναπήγε τον Βιλέλμο εκεί απ' όπου μπορούσε να συνεχίσει το δρόμο του σε αναζήτηση ίσως μιας καινούργιας ενορίας, αν θα έβρισκε κάποια μακρινή απ' την Καρλομάγνο που να μη γνώριζε ότι αυτός ο γέρος ιερέας, με τους τόσο ηχηρούς ύμνους και την τόση γνώση των ελληνικών και των λατινικών, είχε ξεφύγει από το θάνατο μόνο για να περιφέρει τον εαυτό του σαν αιώνια ντροπή. Ο Πασκάλ ελπίζει ότι θα μπορέσει να εγκαταλείψει σύντομα την χίτρινη καζάκα του, γιατί ξέρει ότι από δω και πέρα θα του είναι δύσκολο ακόμα και μόνο να βρίσκει κάτι να τρώει στον κόσμο των καλών χριστιανών.

»Υστερα φορτώνει τη νεαρή του γυναίκα στο μουλάρι και ξαναπαίρνει το δρόμο για τα πιο ψηλά βουνά.

»Τους έπιασαν το πρωί της δεύτερης μέρας, νωρίς, ενώ παρπατούσαν πάνω σε μια βραχώδη κορυφογραμμή προσπαθώντας να περάσουν προς τα εδάφη των Μεγάλων Δουκάτων. Ο Πασκάλ είχε ακόμα και την προνοητικότητα να καλύψει τα πέταλα του Μπάες με κουρέλια για να μην ακούγεται στα περάσματα η ηχώ του βαδίσματός τους πάνω στο λιθόστρωτο. Μα για τους φρουρούς της Καρλομάγνο δε στάθηκε δύσκολο να ανακαλύψουν το δρόμο της φυγής τους, ν' ακολουθήσουν τα ίχνη — μετακινημένα φυλλώματα, σβόλους από κοπριά — και τελικά να τους πιάσουν όταν δεν υπήρχε τρόπος ν' αντιδράσουν, την ώρα που μάζευαν τα λιγοστά τους πράγματα στο πρώτο φως της αυγής. Ήταν τρεις ή τέσσερεις άντρες από τους πιο έμπειρους σ' εκείνα τα μέρη που συνόδευαν τον όχλο των στρατιωτών που τους οδηγούσε ο ίδιος ο Χαβιέρ.

»Όταν τους είδε να εμφανίζονται μπροστά του, να ξετρυπώνουν από τους γύρω θάμνους, ο Πασκάλ έκανε νόημα στη Σούα

να μείνει λίγο παράμερα και με μια κλοτσιά έσπρωξε μακριά του το αρκεβούζιο που εκείνη τη στιγμή τακτοποιούσε στον ώμο του. Δε χρειάζονταν τρέλες' ο καιρός για τρέλες είχε οριστικά εξαντληθεί εκείνο το πρωί. Άλλωστε, δε χρειάστηκαν ούτε συστάσεις, ούτε διευκρινίσεις, μόνο μια σύντομη ανταλλαγή βλεμμάτων ανάμεσα στον ιερέα και στον τοποτηρητή. Έπειτα ο Πασκάλ, χωρίς να του ζητηθεί, παρέδωσε στον Χαβιέρ την άδεια της εντολής του για να επιβεβαιωθεί χωρίς καμιά αμφιβολία η ταυτότητά του. Ο Καστιλιάνος την έχωσε σε μια τσέπη χωρίς καν να την κοιτάξει' ούτε λέξη μεταξύ τους, ούτε λέξη από κανέναν πάνω σ' εκείνη τη βραχώδη πλαγιά, μέσα στη λάμψη ενός φωτεινού πρωινού στο βουνό.

»Μόνο η Σούα, εκμηδενισμένη απ' την έκπληξη, προσπαθούσε δειλά να πλησιάσει τους συμπατριώτες της, μα εκείνοι φρόντιζαν να μένουν όσο το δυνατόν πιο μακριά της' σαν σκυλιά που μόλις πήραν μια γερή δόση από μπαστουιές, έκαναν κύκλους με το κεφάλι χωμένο στους ώμους. Ο ιερέας δε θέλησε καν να αλυσοδέσει τους δυο φυλακισμένους, φρόντισε μόνο να κρατάει το αλογάκι που ίππευε συνεχώς στο πλάι του Πασκάλ.

»Κι ενώ η πομπή προχωρούσε για να επιστρέψει στην Καρλομάγνο, ο Πασκάλ κατάφερε ν' αγγίξει μόλις με το χέρι του εκείνο της γυναίκας του' μια στιγμή, ούτε καν αρκετή για να προσθέσει σ' εκείνο το άγγιγμα μια λέξη, ένα βλέμμα. Τα τελευταία, όπως προέβλεπε ο ίδιος.

»Κι έτσι έγινε. Φτάνοντας στη χώρα οι δυο σύζυγοι χωρίστηκαν, η γυναίκα κλείστηκε στην καλύβα του αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, ο άντρας ρίχτηκε στη γωνία μιας αποθήκης που είχε χρησιμεύσει για κατάλυμα στον Χαβιέρ και στους υπηρέτες και για βάση των συνεδριάσεων του ανακριτηρίου. Κανείς από τους δυο, όταν τους χώριζαν, δε βρήκε βρήκε το θάρρος να πει αντίο, κι ας ήταν μοναχά μια λέξη.

»Για να δικαστεί για τα σοβαρότατα παραπτώματά του, ο

Πασκάλ οδηγήθηκε στη Ρώμη πεζός, ύστερα από ένα εξαντλητικό ταξίδι που διήρκεσε σχεδόν ένα μήνα. Τον έβαλαν να διασχίσει όλη την Οδό, όπως είχε συμβεί με τους Άπουους στην αρχαιότητα, όταν η Ρώμη θέλησε να προσφέρει την ήττα τους στη θεά όλων των υπηκόων της αυτοκρατορίας. Θα ήταν εύκολο και σύνηθες να τον μπαρκάρουν σε οποιοδήποτε σημείο της τυρρηνικής ακτής και να τον παραδώσουν στον Τορ ντι Νόνα σε όχι περισσότερες από πέντε μέρες. Έφτασε πληγωμένος, σακατεμένος, με δυνατό πνευμονικό πυρετό. Ήταν ένα άχρηστο βασανιστήριο αυτό που του επέβαλαν, μια λύσσα όχι απαραίτητη, που δεν ζητούσε κανένας νόμος ή κανονισμός.

Ο Χαβιέρ όμως το 'χε θελήσει έτσι για λόγους ανώτερους από εκείνους των ανθρώπων, ήταν μια άμεμπτη ανάγκη η δικιά του να δράσει για το καλό του καταδικασμένου. Έλπιζε ο Χαβιέρ ότι, με τον τρόπο αυτό, θα 'χε αρκετό χρόνο να προσηλυτίσει τον τοποτηρητή, να τον κάνει να μετακινηθεί απ' τη σιωπηλή αντίστασή του στην πίστη, στο ύψιστο αγαθό της υπακοής στο Θεό.

»Ο ιερέας περπατούσε δίπλα του. Αν και χωρίς τη δυσκολία της αλυσίδας, υπέφερε μαζί μ' εκείνον από τη σκόνη και τη βροχή, τις πέτρες και τη λάσπη και του μιλούσε, του εξηγούσε στοργικά το βάθος των αμαρτιών του και τη γλυκύτητα της άφεσής τους μέσω της μεταστροφής και της μετάνοιας. Για όλο το διάστημα που κράτησε το μαρτύριό του του οδοιπόρου φυλακισμένου, ο Πασκάλ δεν είπε ούτε λέξη. Η σιωπή του ήταν τόσο ψυχρή, που πάνω από μια φορά ο ιερέας φοβήθηκε ότι δε θα κατάφερε να διατηρήσει την απαραίτητη αταραξία για να φέρει σε πέρας το ταξίδι χωρίς να παρεκτραπεί πάνω στον φυλακισμένο ή στον εαυτό του.

»Όταν τον παρέδωσε τελικά στην ακολουθία της ρωμαϊκής Ιεράς Εξέτασης, τη στιγμή που έπρεπε να συντάξει την αναφορά του για τον ηγούμενο του τάγματος — μια ειλικρινής και

ανελέητη εξέταση της συνείδησης όπως είχε διδαχτεί —, δεν μπόρεσε να γράψει ούτε μια γραμμή που να μεταφέρει μια δήλωση, έστω και μια βλαστήμια, του ενόχου που μαζί του είχε μοιραστεί το κάθε λεπτό ενός ατέλειωτου μήνα. Ήταν μια αποτυχία για την οποία αργά ή γρήγορα έπρεπε να υποστεί την ανάλογη τιμωρία.

»Οι δυο μήνες που ακολούθησαν με ανακρίσεις, εξαναγκασμούς και βασανιστήρια που 'χαν γίνει απαραίτητα δεν άλλαξαν σε τίποτα τη συμπεριφορά του Πασκάλ, και ειδικά την πεισματική σιωπή του γύρω απ' τις αιτίες και τις συνθήκες της ανυπακοής του στους νόμους του Θεού και του αυτοκράτορα. Ούτε όταν του παρουσίασαν, για να μην πούμε ότι τις έβαλαν στο στόμα του, διάφορες δικαιολογίες για τη συμπεριφορά του και τα συνεπαγόμενα ελαφρυντικά.

»Ο Πασκάλ συνέταξε την απολογία του σε μια νύχτα, χωρίς να ζητήσει τίποτα παραπάνω από χαρτί και μελάνι, εκτός, για πρακτικούς λόγους, από μια ήδη έτοιμη φόρμα για να διαμορφώσει και τη δικιά του. Για το λόγο αυτό ο Χαβιέρ ταράχτηκε πολύ όταν, όντας πια στο τέλος, την ανεπανόρθωτη στιγμή που υπέγραφε την ομολογία του, ο Πασκάλ τον αποκάλεσε με το όνομά του: «Χαβιέρ, άσε με να φύγω». Δεν είχε συμβεί ποτέ να του απευθύνει το λόγο, φωνάζοντάς τον με το μικρό του όνομα ή με κάποιον άλλο τρόπο, ποτέ δεν είχε αφηθεί σε κάτι που να μοιάζει με ικεσία.

»Και φτάνει, φτάνει και φτάνει. Τον Πασκάλ τον καίνε την επόμενη μέρα, την πυρά και όλα τα υπόλοιπα σας τα διάβαζε ήδη ο Ρούμπεν. Δεν υπάρχει πια απολύτως τίποτα για να διηγηθώ επιτέλους!»

Ήταν τέσσερις, πέντε, έξι το πρωί; Και ποιος το 'ξερε; Είχα μια μουσκεμένη φωτιά στο στομάχι μου και αχινούς που κολούσαν στην άκρη των ματιών μου, ρουφώντας εκείνη τη λίγη

υγρασία που θα μπορούσε να γίνει δάκρυα. Δεν επικοινωνούσα πια, στην κυριολεξία: είχα μιλήσει το τελευταίο μισάωρο σπρωγμένος μόνο από την ίδια απελπισμένη λύσσα ενός ποδηλάτη που δε θέλει ν' αφήσει να τον νικήσει η ανηφόρα και γυρίζει τα πεντάλ κόντρα στον εαυτό του, διατεθειμένος ν' αναλωθεί προκειμένου να σταματήσει να υποφέρει.

Κανείς στο δωμάτιο δεν ανάσαινε: έπρεπε να συνέλθουν από τη συγκίνηση ή είχαν όλοι αποκοιμηθεί ή τι άλλο;

Εκείνη όμως, από ποιος ξέρει πού στο βάθος του δωματίου, ήταν και παραήταν ξύπνια, αυτό έλειπε, είχε ακόμα κάτι φυλαγμένο για να με τρελάνει.

«Και η Σούα;»

«Βέβαια, και η Σούα;» επαναλαμβάνει κάποιος παπαγάλος.

«Ναι, η Σούα. Τι απέγινε; Εκείνη γιατί δεν κάηκε;» Η Φατίχα είναι μια σοσιαλίστρια επαναστάτρια, ακόμα χειρότερα, μια κομμουνίστρια: ξέρει να σφίγγει γερά να δόντια όταν δε θέλει ν' αφήσει το κόκαλο. Άλλωστε, δεν είχε εκπαιδευτεί να κάνει ερωτήσεις;

Η Σούα; Εγώ για τη Σούα δεν ήξερα απολύτως τίποτα. Δηλαδή, τίποτα μέχρι πριν από μια στιγμή, τώρα όμως που μου το ζητούσε η Φατίχα, κάτι μου περνούσε απ' το μυαλό, αλλά όχι ακριβώς μια καλή ιδέα: μια τρέλα ποδηλάτη που του λείπει το οξυγόνο ή που βρίσκεται σε υπογλυκαιμικό κόμμα ή και τα δυο αυτά μαζί.

«Η Σούα πέταξε.»

Βηξιματά, καρέκλες που τρίζουν, ποτήρια που ξαναρχίζουν να κουδουνίζουν.

«Πέταξε;»

«Α!»

«Ου!»

«Παναγιά μου, τι 'ναι αυτά που λες, Σαβέριο;»

«Πέταξε ή κάτι τέτοιο, τέλος πάντων. Ναι, τη δεύτερη νύ-

χτα της φυλακής η Τσερίνα πήγε να την ξαναπάρει. Πετώντας, περνώντας απ' την κλειδαρότρυπα, ξεγλιστρώντας απ' τις ρωγμές του πατώματος, με κάποιον τρόπο η Τσερίνα κατάφερε να την πάρει μαζί της, στο βάλλτο.»

«Μα δεν είναι δυνατόν, έλα τώρα!»

«Ω, Θεέ μου, και τι ξέρετε εσείς για το τι ήταν και τι δεν ήταν δυνατόν στην Καρλομάγνο. Ε; Έτσι έγινε και τελείωσε. Την Τσερίνα δεν την έπιασαν ποτέ: η Τσερίνα δεν θα άφηνε να την πιάσουν ποτέ, εκείνη. Η γυναίκα του γέροντα του βάλτου βρίσκεται με τον άντρα της σε γούβες που κανείς δεν έχει διάθεση να πάει, ούτε στο όνομα του Θεού. Τα βατράχια μιλάνε στον Ρούμπεν, ο Ρούμπεν μιλάει στην Τσερίνα: γνωρίζουν τα πάντα έγκαιρα. Και ξέρουν να κινούνται όταν οι άλλοι μένουν ακίνητοι και να κοιμούνται όταν οι άλλοι αγρυπνούν. Τον γλυκό Ρούμπεν και τη σκληρή Τσερίνα δεν θα τους πιάσει ποτέ κανείς. Δεν υπάρχει ξόρκι ή κρεμάλα που να τους συμμορφώσει: θα 'πρεπε να το ξέρετε εσείς αυτό που είσαστε από χει.

»Και η Τσερίνα η παραμάνα, η θεραπεύτρια, η βαλσαμώτρια και η προφήτης, η τραγουδίστρια μπορεί ακόμα και να πετάει και να βγάζει τις αλυσίδες. Έτσι η Σούα το 'σκασε τη δεύτερη μέρα πάνω στην πλάτη της μάνας της, στην πλάτη ενός δαίμονα, πείτε εσείς. Κι ο Πασκάλ δεν μπορεί να δει τι συμβαίνει, ακόμα κι αν από χει όπου είναι κλεισμένος μπορεί να ακούσει το θρόισμα της Σούα που φεύγει στη μέση της νύχτας: είναι ένας θόρυβος πολύ ελαφρύς, που όμως άκουσαν όλοι στην Καρλομάγνο, άγρυπνοι φύλακες και τρομοκρατημένοι χωρικοί. Μέσα στον ελαφρύ του ύπνο θα 'φτασε και μέχρι τον Χαβιέρ αυτό το μικρό αεράκι, και πριν ξανακοιμηθεί θα προσευχήθηκε να μην πλησιάζει πολύ ο σατανάς.

»Την επομένη πάντως, σίγουρα κάποιος θα βρήκε τον τρόπο να ειδοποιήσει τον Πασκάλ γι' αυτή την εξαφάνιση, κι ο τοποτηρητής — αυτός που υπήρξε ο τοποτηρητής της Καρλομάγνο,

ο πρώτος τοποτηρητής της υποτέλειάς της — χάρηκε τόσο βαθιά, που θα 'χε χορέψει κάποιον στρατιωτικό χορό, αν μόνο τα σίδερα του το 'χαν επιτρέψει. Ήταν σίγουρος ο Πασκάλ ότι η Σούα δεν θα κατάφερνε ν' αντέξει αυτό που την περίμενε. Δεν θα καταλάβαινε τίποτα απ' όλο τον πόνο, απ' όλο το δόγμα, από το κάθε τι που θα την υποχρέωναν ν' ακούσει και να υποφέρει. Θα ήταν η πρώτη απ' τους δυο τους που θα πέθαινε κι ο δικός της θα ήταν ο φρικτότερος θάνατος. Κουλουριασμένος στη γη, προσπαθώντας να φέρνει τη μικρότερη δυνατή αντίσταση στην αλυσίδα που του έτρωγε τη σάρκα, ο Πασκάλ, φυλακισμένος που μύριζε ήδη καμμένο κρέας, μπορούσε να πει ότι ήταν ευτυχισμένος.

»Και η Σούα έζησε για έναν ολόκληρο χρόνο στις καλύβες από καλάμια που υπήρχαν σκόρπιες στα άγνωστα άδυστα του βάλτου. Κοιμόταν όπως ο Ρούμπεν και η Τσερίνα, πάνω στο σάκο με τα πράγματά της, και τρεφόταν με ωμό ψάρι κι άγριο κεχρί, ούτε λίγο ούτε πολύ όπως οι φτωχοί απόγονοι του αφέντη Χριστού από την Παλαιστίνη. Ήδη προτού φύγει ο χρόνος, βύζαινε ένα μωράκι καστανό και γεροδεμένο, που μερικές φορές την ανησυχούσε το ήρεμο πείσμα του να μην κλαίει ένα δάκρυ ποτέ, ούτε καν όταν έπρεπε να το βγάλει απ' το βυζί.

»Η Τσερίνα εξήγησε ότι αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι ο γιος της κόρης της είχε γεννηθεί με το πουκάμισο· πράγματι, φέρνοντάς το στο φως, η Τσερίνα το είχε βγάλει απ' την κοιλιά της Σούα τυλιγμένο ακόμα με τον πλακούντα. Αυτό ήταν ένα σημάδι: το αν θα είχε καλή ή κακή τύχη ήταν συνάρτηση αστεριών που ακόμα δεν είχαν παρουσιαστεί στον ορατό ουρανό.

»Η Σούα έδωσε στο παιδάκι το όνομα του πατέρα του κι έτσι, προτού κλείσει τον τρίτο μήνα της ζωής του, ο γέροντας Ρούμπεν το βάπτισε Πασκάλ με το νερό μιας πολύ βαθιάς και καθαρής πηγής. Το σπέρμα του άντρα της ήταν σπέρμα γόνιμο κι η Σούα είχε θελήσει να μείνει έγκυος στο δρόμο που τους

οδηγούσε πίσω στην Καρλομάγνο, γιατί, έτσι πίστευε, αυτό που θα επιχειρούσε σε λίγο ήταν μια δραστηριότητα που συνδυαζόταν καλά μ' ένα παιδί να μπουσουλάει ανάμεσα στα πόδια της. Έπρεπε να φτιάξει ένα βιβλίο εκείνη μια δουλειά σκληρή που πρέπει να την κάνεις με υπομονή, κλεισμένος σ' ένα δωμάτιο για μέρες και μήνες, κι ένας γιος θα ήταν η χαρούμενη ανάπαυσή της.

»Αν και η ίδια το ήξερε, δεν θέλησε ποτέ να πει στον Πασκάλ ότι είχε μείνει έγκυος από κείνον· δεν σκόπευε να προσβάλει τη φρονιμάδα του — μια λεπτή ρυτίδα ανάμεσα στα μάτια, που μόνο για μερικές στιγμές τα παιχνίδια της είχαν τη δύναμη να απαλύνουν, μαρτυρούσε στη Σούα τη φρονιμάδα του άντρα της — ούτε, άλλωστε, να τον μαλακώσει πάρα πολύ όσο διαρκούσε αυτό το σίγουρα όχι εύκολο κι ελαφρύ ταξίδι. Όταν, φτάνοντας στην Καρλομάγνο, τους συνέλαβαν και τους χώρισαν, εκείνη έλπισε ο Πασκάλ να μην είχε μπορέσει καν να φανταστεί αυτό που κουβαλούσε εκείνη.

»Στο τέλος του χρόνου, ο Ρούμπεν δήλωσε ότι μπορούσαν και οι τέσσερις να κατοικήσουν στο σπίτι τους χωρίς ιδιαίτερο φόβο. Οι στρατιώτες του μαρκήσιου και οι επόπτες του ιεροεξεταστή είχαν φύγει από καιρό, κι η Καρλομάγνο πλάγιαζε ναρκωμένη κάτω απ' την ακίνητη κουβέρτα της στάχτης από την πίστη της που 'χε αποκατασταθεί, προσπαθώντας να μη θυμάται. Συμπεριλαμβανομένων του καινούργιου εφημέριου και του καινούργιου τοποτηρητή, ξένοι κι οι δυο, που σιγά σιγά μειώναν το ζήλο τους προσπαθώντας να βολευτούν χωρίς πολλές θυσίες σ' εκείνη την εχθρική χώρα.

»Ήδη είχαν αραιώσει τις βραδινές επισκέψεις τους στα σπίτια για να βεβαιωθούν, όπως απαιτούσε το καθήκον που τους είχαν αναθέσει, ότι κανείς δε διέπραττε αίσχη κανενός είδους σε βάρος της αληθινής πίστης. Όλη η Καρλομάγνο φορούσε ακόμη το κίτρινο χιτώνιο των μετανοούντων, αλλά αυτή η ενδυμασία

ήταν πια τόσο βρωμερή, που αργά ή γρήγορα θα φθειρόταν και θα διαλυόταν από μόνη της.

»Αυτός που αντίθετα αντιστεκόταν κι έδειχνε ότι θα διαρκούσε για πάντα ήταν ο μεγάλος ξύλινος σταυρός στο κέντρο του περιβόλου της συνέλευσης, ο σταυρός που θέλησε να στήσει ο Χαβιέρ στο τέλος της αποστολής του. Στην Καρλομάγνο δεν μπόρεσε όμως να πραγματοποιήσει την κίνηση, την τόσο δυναμική και πονετική ταυτόχρονα, να στήσει το σταυρό μοναχά με τη δύναμη των ίδιων του των χεριών· ο περίβολος ήταν στρωμένος με μάρμαρο και χρειάστηκε να ασχοληθούν πολλοί για να ανοιχτεί μια τρύπα αρκετά βαθιά και να χτιστεί μια αρκετά γερή βάση.

Στην πραγματικότητα τίποτα δεν ήταν αρκετά δυνατό ώστε να επαναφέρει στην πίστη αυτούς τους ανθρώπους, συλλογιζόταν σοφά ο Χαβιέρ, και σκέφτηκε τη λύση να προβεί σε μια άλλη κίνηση, μια πράξη που να αποθαρρύνει οριστικά την παγανιστική αλαζονεία της Καρλομάγνο. Στη βάση εκείνου του σταυρού, κάηκε μπροστά σε όλο το λαό το πορτρέτο του Νέου απ' την Παλαιστίνη, εκείνη η ζωγραφισμένη σανίδα που λατρευόταν στην αρχαία καλύβα αφιερωμένη στον άγιο Ιωάννη εδώ και αιώνες. Κανείς δεν μπόρεσε να κλάψει και να φωνάξει, μα την ίδια εκείνη νύχτα κάποιος κατάφερε ν' αρπάξει μια χούφτα από τη στάχτη που είχε μείνει και μ' εκείνη στην τσέπη βάλθηκε να τρέχει, να τρέχει και να τρέχει, ώσπου το πρωί έφτασε στους βάλτους· εκεί πέταξε τη στάχτη σ' ένα από τα ρυάκια που χύνονταν στη θάλασσα. Έτσι τουλάχιστον αυτό που απέμενε από το γλυκό πρόσωπο του νέου ξαναγύρισε εκεί απ' όπου είχε έρθει.

»Μόλις εγκαταστάθηκε και πάλι στο σπίτι της, η Τσερίνα μπόρεσε να ξαναρχίσει ν' ασχολείται με την τέχνη της μαίας, αν και μόνο στα πιο έμπιστα σπίτια, κι ο Ρούμπεν ξανάρχισε να ψαρεύει και να πουλάει τις ψαριές του, ν' αλλάζει τη ροή των ρευμάτων και να μιλάει ελεύθερα με τα πλασματάκια του

νερού, αν και δεν παρουσιάστηκε ποτέ μπροστά στον ξένο τοποτηρητή για ν' ανακτήσει την εξουσία του γέροντα του βάλτου· μυστικά ήταν ακόμα για όλους ο γέροντας του βάλτου.

»Και η Σούα περίμενε άλλον ένα χρόνο, παρατηρώντας το γιο της να βγάζει δόντια και να κάνει τα πρώτα του βηματάκια, ακούγοντάς τον να λέει τις πρώτες του σπασμένες λεξούλες· μετά πήρε ολομόναχη το δρόμο για το βουνό. Ήταν, όπως το περίμενε, ένα ταξίδι κουραστικό, αυτή τη φορά με τα πόδια κι όχι στην πλάτη του μουλαριού Μπάες, κατά μήκος των απρόσιτων κορυφογραμμών που την οδηγούσαν στο αρχαίο εγκαταλειμμένο λατομείο, όπου ο άντρας της είχε κρύψει το μεγάλο δέμα στο πηγάδι.

»Το βρήκε. Έλυσε τις δερμάτινες θηλιές και μέτρησε το κάθε τι: τα υφασμάτινα σακουλάκια με τα στοιχεία, τα διαζώματα και τις φόρμες για να τα βάζεις στη σειρά και να τα συνθέτεις, τη σόδα και τη σαπωνάρια για να μουσκέψεις τα κουρέλια για το χαρτί, τις σκόνες για να γίνει παχύρρευστο το μελάνι· τα πάντα.

»Το ταξίδι του γυρισμού ήταν ακόμα πιο μακρύ κάτω από το μεγάλο βάρος, αλλά η Σούα δεν έδινε σημασία· περπατούσε τη νύχτα κι έτρωγε τα άγρια φρούτα και τα χόρτα στα χαντάκια για να μην την αντιληφθούν. Φτάνοντας στο σπίτι έσκισε τα πιο καλά της ρούχα και τα ολόλευκα σεντόνια και τα άφησε να μουσκέφουν όσον καιρό χρειαζόταν σε μια μεγάλη σκάφη. Στη συνέχεια άρχισε να παίρνει μαζί της το γιόκα της σ' ένα ήρεμο και κρυφό ρυάκι, όπου βάλθηκε να ετοιμάζει το χαρτί. Άπλωσε στον ήλιο για να στεγνώσουν δέκα κι εκατό φύλλα, προτού διαπιστώσει ότι μπορεί να ήταν αρκετά για να ξεκινήσει. Ύστερα έπεισε τον πατέρα Ρούμπεν να φτιάξει ένα μικρό πιεστήριο, όχι πολύ διαφορετικό στο μηχανισμό απ' αυτό που χρησιμοποιούσαν τότε για να βγάλουν το μούστο απ' τα σταφύλια.

»Ο Ρούμπεν πλάνιζε, πριόνιζε, σμίλευε, κάρφωνε επί ένα

μήνα και παραπάνω· έκανε λάθος πάνω από μια φορές και η Σούα τον διόρθωνε κάθε φορά γελώντας, γιατί ήταν πια φανερό σ' εκείνη και σε όλο το στερέωμα που κάθε βράδυ ρωτούσε ότι αργά ή γρήγορα θα γινόταν ένα καταπληκτικό πιεστήριο, αρκετά γερό για να πρεσάρει και χίλια φύλλα χαρτιού.

»Έτσι ήρθε το φθινόπωρο και η Σούα περίμενε τον πρώτο πάγο, κι όταν αυτός ήρθε, περίμενε ακόμα υπομονετικά να λιώσει, ώσπου ένα πρωί ο Ρούμπεν γύρισε απ' τους βάλτους τραγουδώντας το ερωτικό τραγούδι της αλκυόνας, το τραγούδι που στην Καρλομάγνο αναγγέλλει το καλοκαίρι της αλκυόνας. Τότε πήρε το μωρό της στην αγκαλιά της κι έκλαφε λιγάκι κρυφά μέσα στην τρυφερή του σάρκα· λιγάκι μόνο για να μην τρομάξει ο μικρός Πασκάλ.

»Έκλαφε μόνο όσο ήταν αρκετό για να σταματήσει να την καίει η νοσταλγία για τον άντρα της, εκείνο τον ανάποδο γεροστρατιώτη που τον είχε πάρει την πρώτη μέρα του έρωτα της αλκυόνας, τρεις χειμώνες πιο πριν. Ύστερα περίμενε να πέσει η νύχτα.

Και στο φως του φαναριού που είχε βρει μαζί με άλλα πράγματα στο δέμα του λατομείου, έβαλε μπροστά της τα σακουλάκια με τα στοιχεία κι άρχισε να ψαρεύει εδώ κι εκεί. Πριν φτάσει το πρωί υπήρχαν ήδη πάνω στο καλούπι αρκετές σειρές από μικρά σημάδια που έλαμπαν αδύναμα κάτω απ' το φως. Δοκίμασε να ξαναδιαβάσει και δυσκολεύτηκε πολύ:

Από το χέρι των υπηρετών της Ρώμης ο αφέντης Χριστός υπέφερε στο Γολγοθά ένα μεγάλο βασανιστήριο και στο τέλος από το αίμα που ανάβλυσε από τα πλευρά Του μαζεύτηκε μια στάμνα καθαρό λέμφος στη βάση του σταυρού που ήταν το βασανιστήριό Του. Η Μαρία η Μαγδαληνή κράτησε κρυμμένη εκείνη τη στάμνα γεμάτη από το θεϊκό υγρό, κι όταν ο Υιός τινάξε από το σώμα τη λάσπη του θανάτου για να πετάξει μα-

κριά στο βασίλειο της γαλήνης, εκείνη ήταν κοντά στο καλύβι Του περιμένοντάς Τον. «Πήγαινε», της είπε, «φύγε από αυτή τη γη των καταδικωμένων. Θα κλείσω εγώ αργότερα το λογαριασμό αίματος για τους αδελφούς Μου και τις αδελφές Μου, για τους γιους Μου και τις κόρες Μου». Η Μαρία έφυγε με το καράβι και είχε μαζί της μοναχά τη στάμνα και έκανε τις καταιγίδες της θάλασσας να κοπάζουν με μια σταγόνα λέμφους πάνω στο κύμα. Και δεν αισθανόταν ποτέ πάνω της το χέρι του φύχους, ούτε η βροχή της άγγιζε τα ρούχα, και από το σώμα της κρατιόταν μακριά η πείνα και η δίψα. Ήταν μαζί της ο άγιος Ιάκωβος και ο άγιος, όρθιος στην ψηλή πλώρη, μιλούσε για τον Υιό στα δελφίνια και στις φάλαινες και στις σμέρνες· και τα ψάρια της θάλασσας άκουγαν και μετέφεραν στις αβύσσους με τη μορφή μικρών φυσαλίδων την ιστορία του αφέντη Χριστού. Στο άκουσμα αυτών των ειδήσεων οι αβύσσοι θρηνούσαν και ο θυμός που έβγαζαν μετατρέποταν σε φοβερές συμφορές για τα πλοία της Ρώμης, που τσακίζονταν στα βράχια και προσάραζαν στην άμμο. Και το πλοίο του Ιάκωβου και της Μαρίας έπλεε και είχε πάντοτε το άστρο του Βορρά μπροστά στο κατάρτι και πάντα το έσπρωχνε το μαϊστράλι, ενώ η γραμμή που άφηνε πίσω του ήταν για την πόλη της Ρώμης και για την αλαζονεία της βάσανο της φωτιάς και της πέτρας, του πυρετού και της πανούκλας, του στρατού και της ατίμωσης.

Τέλος

«Α!»

«Α!»

«Ω!»

«Τέλειωσες πράγματι, Σαβέριο, που να πάρει.»

Από τα ορθάνοιχτα παράθυρα το ζαχαρόλευκο φως του πρωινού ρουφούσε τους πυκνούς ατμούς του δωματίου, έτσι που το

«Ντιβάν Ναμπίλ» άρχιζε να ξαναπαίρνει γήινη μορφή. Ξεμουδιάζοντας, μουρμουρίζοντας, σκοντάφτοντας, ο κόσμος έφευγε γλιστρώντας από την πόρτα σαν να 'ταν μέρος του καπνού. Ένας απ' τους γιους έσπρωχνε με δυσκολία το γέρο και χοντρό Φερνάντο που συνέχιζε να μουρμουρίζει — ποιος ξέρει γιατί — «Τι έλεγα εγώ, τι έλεγα;». Ο Άμος μου έδωσε την τελευταία σπρωξιά στο μπράτσο και το 'σκασε βιαστικά' ο αδελφός του ο Ρούμπεν, αντίθετα, χειρονομώντας με τη δέσμη των κατατσαλακωμένων τώρα πια χαρτιών, προσπαθούσε να με φτάσει παραμερίζοντας καρέκλες και τραπεζάκια.

«Όχι!» τον ικέτεψα απλώνοντας απελπισμένος το χέρι. «Όχι, μια άλλη μέρα, όχι τώρα, σε παρακαλώ!» Θα πρέπει να 'χα άθλια όψη, γιατί παραιτήθηκε χωρίς να πει κουβέντα και με μια κίνηση κατανόησης έφυγε κι αυτός.

Στο έρημο σαλονάκι, ανάμεσα στα βρωμερά υπολείμματα εκείνης της φοβερής ολονυχτίας, καθισμένη σε μια καρέκλα, ακουμπισμένη στον τοίχο στο βάθος, έλαμπε η Φατίχα μ' όλη της την ομορφιά. Με κοιτούσε κατευθείαν στα μάτια, γνέφοντας σχεδόν αδιόρατα με το κεφάλι, ενώ ένα αερικό έμοιαζε να γαργαλάει τα πλούσια μαλλιά της, που έπεφταν πάνω στους ώμους, στο στήθος κι ολόγυρά της. Χαμογελούσε κιόλας; Δύσκολο να το πεις, στην κατάστασή μου δεν μπορούσα να δω πολύ καθαρά. Ίσως ν' αφιέρωσα πολλές ώρες για να τη συναντήσω, αλλά τελικά πρέπει να τα κατάφερα, γιατί το πρόσωπο που πήρα ανάμεσα στα χέρια μου ήταν σίγουρα το δικό της: Πώς θα μπορούσα να κάνω λάθος;

Κράτησα λοιπόν το πρόσωπό της μέσα στα χέρια μου και τη φίλησα στο μέτωπο· δεν αρνούμαι ότι αυτή η κίνηση, τόσο περιέργη για έναν εραστή τρελά ερωτευμένο, μου υποδείχτηκε και από φρόνιμους υπολογισμούς σχετικά με την αληθινή μου δυνατότητα για τη σταθερότητά μου σε περίπτωση πιο απαιτητικών χειρισμών.

Η Φατίχα ήξερε να εκτιμήσει την καλή μου θέληση. Άφησε ήσυχα ήσυχα το πρόσωπό της μέσα στα χέρια μου για πολλά λεπτά, χωρίς να τραβηχτεί, χωρίς να συγκατανεύσει και χωρίς να αρνηθεί, αφήνοντας την ωραία της μυρωδιά να διαπεράσει αργά όλο μου το σώμα, και σαν καθαρτήριο θυμίαμα να με ξεπλύνει απ' όλη τη βρωμιά εκείνης της νύχτας, κι ύστερα από κείνη των περασμένων μηνών και τελικά από κάθε ανεπιθύμητη βρωμιά και δηλητήριο όλης μου της ζωής.

Όταν τελικά άνοιξα το στόμα μου για να μιλήσω, κατάλαβα ότι δεν ήμουν σε θέση να της πω πολλά.

«Είσαι καλά; Πεινάς;» τη ρώτησα. Ήταν καλύτερα να πάρω εγώ αμέσως την πρωτοβουλία να κάνω ερωτήσεις.

«Λίγο, ναι.»

«Πάμε σπύπτι μου να ετοιμάσω κάτι.» Ήμουν τόσο μεθυσμένος, που θα μπορούσα να προσφερθώ να ετοιμάσω φαγητό για όλο το στρατό του Σινά.

Τώρα είναι μέσα και κοιμάται. Κοιμάται μπρούμυτα, με τα μαλλιά της σκορπισμένα σ' όλο το κρεβάτι κι ένα χέρι κάτω απ' το μαξιλάρι. Εγώ ξέρω γιατί έχει έτσι το χέρι της: για να είναι έτοιμη ν' αδράξει το ρεβόλβερ σε περίπτωση ανάγκης. Μα κάτω απ' το μαξιλάρι μου δεν υπάρχει κανένα ρεβόλβερ, ποτέ δεν υπήρξε, πιστεύω. Τώρα κοιμάται, πριν όμως όχι· πριν κάναμε έρωτα.

Ωραίο πράγμα ο έρωτας· είναι η μοναδική αληθινή παύση της ζωής που γνωρίζει η ανθρωπότητα· είναι μια στιγμή πολύτιμου διαλείμματος που ο καθένας μπορεί να το επιτρέψει στον εαυτό του· όποιος κι αν είσαι, ό,τι κι αν κάνεις. Ενώ λοιπόν διασκεδάσαμε αναπαυόμενοι απ' τις ζωές μας, η Φατίχα, με το συνηθισμένο της τρόπο να μιλάει για τον εαυτό της σαν ν' αναφερόταν σε κάποιον τρίτο, μου είπε ότι είχε απαλλαγεί οριστικά από τη στρατιωτική θητεία στην οργάνωσή της και τώρα θα

προσπαθούσε επιτέλους να δουλέψει σαν μαϊά' ή ίσως σαν ιστορικός. Θα εξαρτηθεί από πολλά πράγματα μάλλον τετριμμένα αυτό που θ' αποφασίσει να κάνει, μου είπε επίσης.

Όμως, ενώ κάναμε έρωτα, μου δόθηκε η ευκαιρία να παρατηρήσω πολλή ώρα την κοιλιά της. Δεν έχω αμφιβολίες: ακριβώς στη μέση της κοιλιάς της εμφανίστηκε μια παράξενη στρογγυλάδα. Ένας μικρός τρούλος από τρυφερό κρέας, μια προεξοχή της κοιλιάς που μοιάζει με κρυφώνα' σαν, δεν ξέρω, να κρατούσε κρυμμένο ένα ινδικό χοιρίδιο, εκεί, μέσα της. Σ' αυτό το σημείο, με τη σύγχυση που έχω στο κεφάλι μου, δεν ξέρω να κάνω πια κανενός είδους υπολογισμό, κι ακόμα λιγότερο αυτούς που θα χρησίμευαν στο ν' αποφασίσω, για παράδειγμα, αν η Φατίχα είναι έγκυος από μένα. Συνέβησαν πολλά τους τελευταίους μήνες, αν και σ' ένα ανίideo μάτι μπορεί να φανεί ότι δε συνέβη τίποτα το ιδιαίτερο.

Λοιπόν, στην περίπτωση που επρόκειτο για ένα παιδί, δε θα μπορούσα να πω αν συνελήφθη από μένα ή από κάποιον άλλο. Φοβάμαι ότι δεν είναι πάντως κάτι που ενδιαφέρει τη Φατίχα. Αυτή είναι ικανή να φύγει αύριο ακόμα κι αν περιμένει δικό μου παιδί ή και να μείνει για οποιονδήποτε δικό της λόγο. Εγώ θα ήθελα πολύ να μείνει, με κόστος να ετοιμάζω φαί για τρεις για το υπόλοιπο της ζωής μου. Με την ευκαιρία, τι τρώει ένα παιδί; Λέω, εκτός απ' το γάλα της μητέρας του' αργά ή γρήγορα θα τελειώσει, έτσι δεν είναι;

Μου φαίνεται ειλικρινά ότι σ' αυτό το σημείο όλα μπορούν να λειτουργήσουν με κάποιον τρόπο, και κάθε δρόμος είναι για να φτάσει κανείς στο σκοπό του και κάθε πράγμα αποκτά τελικά ένα δικό του νόημα.

Μοναχά ένα πράγμα υπάρχει που δεν γυρνά και δεν θα γυρίσει ποτέ: θέλω να πω ο γέρος, ο ποιητής. Αυτός πέθανε και τέρμα. Δεν υπάρχει τρόπος κάτι να λειτουργήσει για κείνον τώρα, δεν υπάρχει ελπίδα γι' αυτό το αερικό, είτε υπάρχει είτε

όχι μια άλλη ζωή ή ένας άλλος τόπος όπου μπορεί να βρίσκεται εκείνος. Εγώ ελπίζω ότι όντας ένα τζινι, ένα ξωτικό, φίλος καρδιακός με το θεό του, κάπως θα τη σκαπούλαρε και τώρα καλοπερνάει. Μα εδώ σ' εμάς δεν υπάρχει πια, αυτό είναι το θέμα.

Κρίμα, γιατί τον σκέφτομαι συχνά. Είτε φανεί αληθοφανές είτε όχι, το γεγονός είναι ότι αυτό που είμαι εγώ σήμερα είναι σε μεγάλο βαθμό συνάρτηση ενός βιβλίου που βρήκα στο παλιό μαγαζί του πατέρα μου, κάνα δυο ποιημάτων που βρήκα μέσα σ' αυτό κι ενός σημειώματος που ο συγγραφέας τους μου παρέδωσε κάτω από μυστηριώδεις και περίεργες συνθήκες. Αυτό που είμαι κι αυτό που δεν καταφέρνω να είμαι. Ξέρω πάρα πολύ καλά πόσα πράγματα μου λείπουν για να γίνω σωστός άνθρωπος, ένα υπόδειγμα του ανθρώπινου είδους. Ειδικότερα μου έλειψε, και δε θα βρω ποτέ τη δύναμη για να το κάνω να μου έρθει, αυτό το κάτι παράφορο, απαραίτητο για να βρω το θαμμένο λιμάνι, το λιμάνι μου που ναυάγησε στα βάθη της θάλασσας.

Γι' αυτό σκέφτομαι πολύ τον γέρο ποιητή, γιατί εκείνος, ίσως, να τα κατάφερε. Παρά τρία ίσως, μοναχά για μια στιγμή. Έπειτα ίσως να πήγαν όλα κατά διαόλου' πρέπει να 'κανε κι εκείνος αρκετά λάθη. Όταν μου έδωσε εκείνο το σημείωμα, το χαρτί του Πασκάλ όπως γνωρίζετε καλά, ίσως θέλησε να κάνει την απεγνωσμένη κίνηση να περάσει σ' εμένα τη σκυτάλη.

Σ' εμένα, για φαντάσου. Και όντως τα πράγματα κύλησαν όπως κύλησαν.

Ένας κοκκινολαίμης μαχητής.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η ιστορία που μόλις αφηγήθηκα ζει μαζί μου εδώ και πολλά χρόνια. Όπως συμβαίνει συχνά, στην αρχή ήταν κάτι τελείως διαφορετικό, ήθελε να 'ναι μια τελείως διαφορετική ιστορία: έπειτα, σιγά σιγά, διαμορφώθηκε όπως τη διαβάσατε. Απ' τις καταβολές της διατηρεί πολλά πράγματα που συχνά υποβόσκουν, κανείς όμως απ' όσους είχαν ακούσει τις πρώτες μου διηγήσεις δε θα μπορούσε να την αναγνωρίσει. Ποιος ξέρει, ίσως κάποιος ανάμεσά τους να 'ναι απογοητευμένος από την τροπή που πήραν με τον καιρό τα πράγματα.

Αυτό που έμεινε, απ' όσα μπορεί να δει κανείς, είναι σίγουρα ένας άνθρωπος: ο Τζαν Λουίτζι Πασκάλε, εκείνος που κάηκε ζωντανός. Όλα έχουν την αρχή τους σ' αυτόν: όπως στη διήγηση όλα ξεκινούν απ' το σημείωμα με τα έξοδα – αυθεντικό – για την πυρά του. Αυτό το έγγραφο το βρήκα σ' ένα βιβλιαράκι που διηγείται μια άλλη ιστορία, που απέχει πολύ, αλλά τελικά όχι και τόσο, απ' τη δική μου. Την ιστορία ενός ιεροκήρυκα που από τη Γενεύη φτάνει ως την Καλαβρία, στα μισά του 16ου αιώνα, για να κηρύξει την πίστη του. Την πίστη των βαλντέζων. Ένας πολύ γενναίος άνθρωπος, ο Τζαν Λουίτζι Πασκάλε, ένας άνθρωπος για κάψιμο.

Αν είναι αλήθεια ότι ο συγγραφέας ενός βιβλίου δεν είναι ποτέ μόνος και απλώς είναι αυτός που φαίνεται στην προμετωπίδα, εγώ πρέπει ν' αναγνωρίσω προπαντός ως συν-συγγραφείς, κι ελπίζω να μην προσβληθούν, τους αδελφούς της βαλντέζικης κοινότητας στις κοιλάδες του Πέλιτσε, όλους αυτούς τους ανθρώπους που υπομονετικά και γλυκά μου μίλησαν για τις ιστορίες τους, μου εξήγησαν, με άκουσαν. Εκείνοι, καταδικωμένοι για σχεδόν χίλια χρόνια και καμένοι και βασανισμένοι κατά χιλιάδες, συμπάθησαν έναν άπιστο, τόσο ώστε να του προσφέρουν το καλύτερο: την αδελφότητά τους.

Κι άλλοι ακόμα έγραψαν αυτό το βιβλίο μαζί μου, κι είναι καλό που μνημονεύονται με όνομα και επίθετο για να τους αποτυπώσω πρώτος εγώ καλά στο κεφάλι μου, τώρα που όλα έχουν τελειώσει κι αρχίζει η αναπόφευκτη απομάκρυνση από αυτήν την περασμένη πια δουλειά μου.

Ευχαριστώ τους: Τομ Μπενέτολο, Ρέμο Τσεζεράνι, Ενρίκο Φορμίκα, Φράνκο Φορτίνι, Πάολα Γκρίλο, Ντομένικο Μαζέλι, Μαρία Μοντζέλι, Ίντα Μόρι, Κάρλο Όσολα και τους ανθρώπους του εκδοτικού μου οίκου, φυσικά, τους τεχνικούς.

Κι έπειτα δυο κοπέλες. Η μια λέγεται Γκράτσια και είναι πολύ σημαντικό πρόσωπο, στην κορυφή των λογοτεχνικών πραγμάτων. Κι όμως μου αφιέρωσε χρόνο και δουλειά που θα έφταναν για να γράψει εκείνη ένα βιβλίο, για δικό της λογαριασμό. Κι είμαι σίγουρος ότι θα έβγαινε και πιο ενδιαφέρον. Η Γκράτσια συμπαθεί πολύ την ιστορία μου κι εμένα, κι εμείς αισθανόμαστε ό,τι καλύτερο γι' αυτή. Έπειτα η Σόνι. Η Σόνι σίγουρα δεν είναι μια γραμματιζόμενη, αλλά έκανε αυτό που ούτε εγώ ούτε η Γκράτσια μπορούσαμε να κάνουμε: γέμισε ελπίδες την ιστορία και το συγγραφέα της. Τώρα που δεν υπάρχει, δε θα είναι πολύ απλό να βρω σ' αυτό που θα ακολουθήσει ένα χαρούμενο τέλος οποιοδήποτε.

Σας φιλώ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	
<i>Το βιβλίο της ερήμου</i>	15
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ	
<i>Το βιβλίο του Πασκάλ</i>	209
ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ	
<i>Το βιβλίο της Σούα</i>	287